

AKÜSBD

ISSN: 1302-1265
e-ISSN: 2149-4894

Afyon Kocatepe Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 22, Sayı: 4, Aralık–2020

Afyon Kocatepe University

Journal of Social Sciences

Volume: 22, Issue: 4, December–2020

	Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 22, Sayı: 4, Aralık-2020	
	Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences Volume:22, Issue:4, December-2020	
ISSN: 1302-1265 e-ISSN: 2149-4894		

Sahibi / Owner

Afyon Kocatepe Üniversitesi adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Elbeyi PELİT

Editörler / Editors

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT

Yardımcı Editör / Assistant Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE

Alan Editörleri / Field Editors

Antropoloji –Felsefe –Psikoloji -Sosyoloji / Anthropology -Philosophy -Psychology -Sociology

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE

Coğrafya –Tarih / Geography -History

Doç. Dr. Selim KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE

Dil ve Edebiyat –Eğitim –İlahiyat / Language and Literature –Education –Theology

Prof. Dr. Gürbüz OCAK
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT

İktisadi ve İdari Bilimler –Hukuk / Economics and Administrative Sciences -Law

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE

Halkla İlişkiler -İletişim -Turizm / Public Relations -Communication -Tourism

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
Prof. Dr. Gürbüz OCAK

Sanat –Tasarım / Art -Design

Prof. Dr. Mustafa FİŞNE
Doç. Dr. Selim KAYA

Dil Editörleri / Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE (Türkçe)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM	Marmara Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Artur KOZLOWSKI	Gdansk School of Bankowa	Polonya
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Elbeyi PELİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Gürbüz OCAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Huziie HİROAKİ	Osaka Üniversitesi	Japonya
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Timothy MAY	University of North Georgia	ABD
Doç. Dr. Selim KAYA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HATİPOĞLU	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Bashir ADAMU	University of Leicester	İngiltere
Dr. Renata BZDILOVA	Pavol Jozef Safarik University	Slovakya

* Yayın Kurulu listesi ünvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet KAYACIK	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ	Türk Tarih Kurumu	Türkiye
Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Aytunga OĞUZ	Dumlupınar Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Belkis ÖZKARA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Celal DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hakkı YAZICI	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hilmi UÇAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İrfan MORİNA	Priştine Üniversitesi	Kosova
Prof. Dr. İrfan YAZICIOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV	Semerkand Devlet Üniversitesi	Özbekistan
Prof. Dr. Kemalettin ÇONKAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. M. Ali ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa GÜLER	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Nesrin KULA DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Nusret KOCA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Veysel KULA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Yusuf KARACA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Hasan DURAN	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Ahmet BAYTOK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye

Doç. Dr. Cüneyt AKIN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Zivar Hüseyin BAYLAN	Khazar University	Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Ali YAŞAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Asuman PEKYAMAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp KURT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Eyyüp Sabri FANİ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Özgür CENGİZ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sena COŞKUN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Alan V. MURRAY	University of Leeds	İngiltere
Dr. Cristopher S. LIGHTFOOT	Metropolitan Müzesi	İngiltere

* Danışma Kurulu listesi ünvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanan ve alanında ulusal ve uluslararası indeksler tarafından taranan hakemli, disiplinler-arası akademik bir dergidir.

Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Derginin amaç, kapsam, yayın etik ilkeleri, makale kabul süreci ve diğer tüm ayrıntılar derginin resmî web sitesinde mevcuttur (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil>).

Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is a scientific, interdisciplinary and academic journal published by Afyon Kocatepe University Institute of Social Sciences and indexed in national and international field indexes.

All scientific, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Please check the Journal's website for aim and scope, ethical principles of the journal and article acceptance process and full details (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil>).

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Yer Aldığı Dizin/İndeksler:
Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is Indexed at:

- **ACARINDEX**
- **CITEFACTOR** (*Academic Scientific Journals*)
- **DRJI** (*Directory of Research Journals Indexing*)
- **EBSCO** (*SocINDEX with Full Text - Full Text Subject Title List*)
- **EBSCOHOST** (*SocINDEX with Full Text - Database Coverage List*)
- **EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL INDEX (ESJI)**
- **GOOGLE SCHOLAR**
- **İDEALONLINE**
- **INTERNATIONAL CITATION INDEX**
- **MLA** (*Modern Language Association*)
- **RESEARCHBIB** (*Academic Resource Index*)
- **ROOT INDEXING** (*Journal Abstracting and Indexing Service*)
- **SCIENTIFIC INDEXING SERVICES (SIS)**
- **SOBİAD** (*Sosyal Bilimler Atıf Dizini*)
- **TEİ** (*Türk Eğitim İndeksi*)
- **TÜBİTAK-ULAKBİM TR DİZİN**

Dergi Yazışma Adresi/Journal Correspondence Address:

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi

ANS Yerleşkesi, 03200/Afyonkarahisar/Türkiye

Tel: +90 272 2281255– **Belgegeçer/Fax:** +90 272 2281476

e-posta/e-mail: akusbder@aku.edu.tr

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil> - <http://www.sbd.aku.edu.tr>

ISSN: 1302-1265 | **e-ISSN:** 2149-4894

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of This Issue*

Sıra No	Unvan-Ad-Soyad Title-Name-Surname	Kurum Institution
1.	Prof. Dr. Asım ÇOBAN	Amasya Üniversitesi
2.	Prof. Dr. Ayça AYTUĞ	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
3.	Prof. Dr. Aydın SARI	Pamukkale Üniversitesi
4.	Prof. Dr. Ayperi DİKİCİ SİĞİRTMAÇ	Çukurova Üniversitesi
5.	Prof. Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
6.	Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ	Akdeniz Üniversitesi
7.	Prof. Dr. Fatma Bahar ŞANLI GÜLBAHAR	İstanbul Üniversitesi
8.	Prof. Dr. Fatma Füsün İSTANBULLU DİNÇER	İstanbul Üniversitesi
9.	Prof. Dr. Figen ÖKER TÜRÜDÜOĞLU	Bahçeşehir Üniversitesi
10.	Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ	Ankara Üniversitesi
11.	Prof. Dr. Hacer Tuğba EROĞLU	Selçuk Üniversitesi
12.	Prof. Dr. Hakkı YAZICI	Afyon Kocatepe Üniversitesi
13.	Prof. Dr. Hande ŞAHİN	Kırıkkale Üniversitesi
14.	Prof. Dr. Hasan Hüseyin SOYBALI	Afyon Kocatepe Üniversitesi
15.	Prof. Dr. Hatice DEMİRBAŞ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
16.	Prof. Dr. İbrahim DURSUN	Polis Akademisi
17.	Prof. Dr. İsmail ANASIZ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
18.	Prof. Dr. Kıvılcım ERTAN	Ankara Üniversitesi
19.	Prof. Dr. Mahmut AKBOLAT	Sakarya Üniversitesi
20.	Prof. Dr. Mahmut TEKİN	Selçuk Üniversitesi
21.	Prof. Dr. Mehmet ADAK	İstanbul Üniversitesi
22.	Prof. Dr. Mehmet GÖKÜŞ	Selçuk Üniversitesi
23.	Prof. Dr. Mihriban ŞENGÜL	İnönü Üniversitesi
24.	Prof. Dr. Mine YILMAZER	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
25.	Prof. Dr. Mustafa BOZ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
26.	Prof. Dr. Osman Murat KOÇTÜRK	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
27.	Prof. Dr. Önder KUTLU	Necmettin Erbakan Üniversitesi
28.	Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN	İstanbul Üniversitesi
29.	Prof. Dr. Rıfat KAMAŞAK	Yeditepe Üniversitesi
30.	Prof. Dr. Ruşen Ferda HALICIOĞLU	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
31.	Prof. Dr. Serpil ALTINIRMAK	Anadolu Üniversitesi
32.	Prof. Dr. Yıldırım ATAYETER	Süleyman Demirel Üniversitesi
33.	Prof. Dr. Zehra Vildan SERİN	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
34.	Prof. Dr. Zeliha Nurdan BAYSAL	Marmara Üniversitesi
35.	Doç. Dr. Ahmet Ayhan KOYUNCU	Afyon Kocatepe Üniversitesi
36.	Doç. Dr. Arzum BÜYÜKKEKLİK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
37.	Doç. Dr. Burcu ASLANTAŞ ATEŞ	Süleyman Demirel Üniversitesi
38.	Doç. Dr. Cevdet KIZIL	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
39.	Doç. Dr. Elif Türkan ARSLAN	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
40.	Doç. Dr. Fikret YAMAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
41.	Doç. Dr. Filiz GÖLPEK	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
42.	Doç. Dr. Gönül YÜCE AKINCI	Ordu Üniversitesi
43.	Doç. Dr. Handan ERTAŞ	Selçuk Üniversitesi

44.	Doç. Dr. Hüseyin Fazlı ERGÜL	Dicle Üniversitesi
45.	Doç. Dr. Hüsne DEMİREL	Gazi Üniversitesi
46.	Doç. Dr. Mustafa Kemal YILMAZ	Samsun Üniversitesi
47.	Doç. Dr. Özgün UYANIK AKTULUN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
48.	Doç. Dr. Rana ATABAY KUŞÇU	İstanbul Medipol Üniversitesi
49.	Doç. Dr. Sadık Yüksel SIVACI	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
50.	Doç. Dr. Serap ÜNAL	Süleyman Demirel Üniversitesi
51.	Doç. Dr. Serkan AKÇAY	Artvin Çoruh Üniversitesi
52.	Doç. Dr. Sinan SARAÇLI	Afyon Kocatepe Üniversitesi
53.	Doç. Dr. Ummahan KAYGISIZ	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
54.	Doç. Dr. Yusuf DİNÇ	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
55.	Doç. Dr. Zümrüt SATI	İstanbul Üniversitesi
56.	Dr. Öğr. Üyesi Ali Rıza MANCI	Harran Üniversitesi
57.	Dr. Öğr. Üyesi Aşır ÖZBEK	Kırıkkale Üniversitesi
58.	Dr. Öğr. Üyesi Ayşe TOPAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
59.	Dr. Öğr. Üyesi Birgül BOZKURT YAZAR	Munzur Üniversitesi
60.	Dr. Öğr. Üyesi Canan GÖNÜLLÜ	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
61.	Dr. Öğr. Üyesi Cennet ŞAFAK ÖZTÜRK	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
62.	Dr. Öğr. Üyesi Gencay SAATCI	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
63.	Dr. Öğr. Üyesi Hakan VARGÜN	Karabük Üniversitesi
64.	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİNÇ	İsparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
65.	Dr. Öğr. Üyesi Nezahat Hamiden KARACA	Afyon Kocatepe Üniversitesi
66.	Dr. Öğr. Üyesi Nil SONUÇ	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
67.	Dr. Öğr. Üyesi Olcay KILINÇ	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
68.	Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZ YILDIZ	Polis Akademisi
69.	Dr. Öğr. Üyesi Sezgi Sevi KIRAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
70.	Dr. Öğr. Üyesi Temel Alper KARSLI	Bartın Üniversitesi
71.	Dr. Öğr. Üyesi Timuçin AKTAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
72.	Dr. Öğr. Üyesi Umut TEPEKULE	Pamukkale Üniversitesi
73.	Dr. Öğr. Üyesi Ümran ŞENGÜL	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
74.	Dr. Adem BÖYÜKASLAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi

* Hakem listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

İçindekiler / Contents				
Makale Sıra No	Makale Başlığı Paper Title	Yazar(lar) Author(s)	Makale Türü Paper Type	Sayfa Page
Antropoloji – Felsefe – Psikoloji - Sosyoloji / Anthropology - Philosophy - Psychology - Sociology				
1	Büyüme Korkusu ile Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Algılanan Ebeveynlik Biçimleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi / <i>Investigation of the Relationships Between Growth Fear, Early Maladaptive Schemas and Perceived Parenting Styles</i>	Doç. Dr. Melis Seray ÖZDEN YILDIRIM, Dr. Öğr. Üyesi Nida ATEŞ	Araştırma Research	872-884
Coğrafya – Tarih / Geography - History				
2	İklim Analizine Yönelik Bir Uygulama: Boyabat İlçesi Örneği / <i>An Application for Climate Analysis: Case of Boyabat District</i>	Prof. Dr. Duran AYDINÖZÜ, Dr. Ufuk SÖZCÜ	Araştırma Research	885-896
Dil ve Edebiyat – Eğitim – İlahiyat / Language and Literature – Education – Theology				
3	Sınıf Öğretmenlerinin Perspektifinden Değerler ve Değerler Eğitimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi / <i>The Assessment of Values Education Activities According to the Primary School Teachers' Opinions</i>	Doç. Dr. Vedat AKTEPE, Yüksek Lisans Öğr. Hilal KESER, Yüksek Lisans Öğr. Şükran Ezgi ŞEREF	Araştırma Research	897-918
İktisadi ve İdari Bilimler – Hukuk / Economics and Administrative Sciences - Law				
4	Ekonomik Özgürlüklerin Dış Ticarete Etkisi: 34 OECD Ülkesi İçin Bir Panel Veri Analizi / <i>Effects of Economic Freedom on Foreign Trade: A Panel Data Analysis for 34 OECD Countries</i>	Öğr. Gör. Dr. Hakan GÜNEŞ	Araştırma Research	919-933
5	Population Density, Economic Growth, Energy Consumption and CO2 Emissions: Empirical Evidence from Asia-Pacific Countries / <i>Nüfus Yoğunluğu, Ekonomik Büyüme, Enerji Tüketimi ve CO2</i>	Doç. Dr. Tuncer GÖVDELİ	Araştırma Research	934-944

	<i>Emisyonu: Asya-Pasifik Ülkelerinden Ampirik Kanıtlar</i>			
6	Eğitim Amaçlı Oyunlarda İş Modeli Seçeneklerinin Belirlenmesi / <i>Determining Business Model Options in Serious Games</i>	Doç. Dr. Mustafa Halid KARAARSLAN	Derleme Review	945-957
7	Bulanık CODAS Yöntemi ile Kripto Para Yatırım Alternatiflerinin Değerlendirilmesi / <i>Evaluation of Cryptocurrency Investment Alternatives with Fuzzy CODAS Method</i>	Doktora Öğr. Ali KATRANCI, Doç. Dr. Nilsen KUNDAKCI	Araştırma Research	958-973
8	Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: RALS-EG Eşbütünleşme Testi / <i>Nexus between Financial Development and Economic Growth in Turkey: A RALS-EG Cointegration Test</i>	Doç. Dr. Kemal EYÜBOĞLU, Yüksek Lisans Öğr. Kadir AKAN	Araştırma Research	974-988
9	Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Uzmanların Gözüyle Değerlendirilmesi / <i>Evaluation of Social Policies for Poverty Alleviation in Turkey According to Experts’ Opinions</i>	Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÖZSOY, Prof. Dr. Kasım KARATAŞ	Araştırma Research	989-1004
10	Dini İnanışlara Göre Doğurganlığı Etkileyen Faktörlerin Etkileşim Hipotezi Açısından Araştırılması / <i>Investigation of the Factors Affecting Fertility in terms of Interaction Hypothesis According to Religious Beliefs</i>	Prof. Dr. Sibel SELİM, Dr. Derya BİLGİN	Araştırma Research	1005-1019
11	Yapay Sinir Ağları ile Trafik Yoğunluğu Tahmini / <i>Traffic Density Estimation with Artificial Neural Networks</i>	Arş. Gör. Nurullah TAŞ, Prof. Dr. Bülent SEZEN	Araştırma Research	1020-1034
12	Shifting towards Technology-based On-demand Transportation Business Models: A Comparative Research / <i>Teknoloji Tabanlı Talebe-Dayalı Taşımacılık İş Modellerine Geçiş: Karşılaştırmalı Bir Araştırma</i>	Dr. Öğr. Üyesi Berk KÜÇÜKALTAN	Araştırma Research	1035-1045
13	Türkiye’de Siyasi Partilerin Yerel Katılım Politikaları / <i>Local Participation Politics of Political Parties in Turkey</i>	Dr. Öğr. Üyesi Sinan GÜRCÜOĞLU	Araştırma Research	1046-1066
14	Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Yaklaşımları ile Hileye Yönelme Eğilimleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma: Ankara Örneği / <i>A Research on</i>	Doç. Dr. Abdülkadir PEHLİVAN, SMM Töre KOC	Araştırma Research	1067-1088

	<i>the Relationship Between Ethical Approaches of Professional Accountants and Fraud Tendencies: The Case of Ankara</i>			
15	Çocukluk Deneyimleri, Azim ve Girişimcilik Niyeti İlişkisi: Sağlık Yönetimi Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme / <i>Relationship of Childhood Experiences, Grit and Entrepreneurship Intention: A Research on Health Management Students</i>	Arş. Gör. Mehmet Ali TAŞ , Dr. Öğr. Üyesi Necla YILMAZ	Araştırma Research	1089-1106
16	Üretim İşletmelerinde Maliyet Muhasebesi Kullanım Düzeyinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma: Tokat İli Örneği / <i>A Research on The Measurement of Cost Accountancies Usage Level in Production Operations: Tokat Regional Sample</i>	Dr. Öğr. Üyesi Ergin TEMEL	Araştırma Research	1107-1123
Halkla İlişkiler - İletişim - Turizm / Public Relations - Communication - Tourism				
17	Yiyecek ve İçecek Sektöründe İleri Teknoloji ve Pandemi Düzene Doğru: Yakın Gelecekte Bir Robota 'Eline Sağlık!' Diyebilir Miyiz? <i>Towards Advanced Technology and Pandemic Order in Food and Beverage Sector: Is It Possible to Say 'Bless Your Hands!' to a Robot in the Near Future?</i>	Doktora Öğr. Reşad Emre ÖZGÜNEŞ, Prof. Dr. Düriye BOZOK, Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN	Araştırma Research	1124-1139
18	Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi: Turizm Paydaşlarına Yönelik Bir Araştırma / <i>Sustainable Cultural Heritage Management: A Research for Tourism Stakeholders</i>	Dr. Öğr. Üyesi Fatih VAROL	Araştırma Research	1140-1156
Sanat – Tasarım / Art - Design				
19	Kamusal Alanda Sanat ve Sanat Eserleri / <i>Art and Art Works in Public Sphere</i>	Dr. Öğr. Üyesi Hülya PARLAKKALAY	Araştırma Research	1157-1172
20	Ludwig van Beethoven'ın Op.57 No.23 Appassionata Sonatı'nın Form ve Yorumculuk Bakımından İncelenmesi / <i>Form and Interpretation Analysis of Ludwig van Beethoven's Op.57 No.23 Appassionata Sonata</i>	Ecem ALNIAÇIK	Derleme Review	1173-1186

Büyüme Korkusu ile Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Algılanan Ebeveynlik Biçimleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Investigation of the Relationships Between Growth Fear, Early Maladaptive Schemas and Perceived Parenting Styles

Doç. Dr. Melis Seray ÖZDEN YILDIRIM¹, Dr. Öğr. Üyesi Nida ATEŞ²

Öz

Bu çalışmanın amacı büyüme korkusu ile erken dönem uyumsuz şemalar ve algılanan ebeveynlik biçimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Çalışma 18-35 yaş arasında olan ve İstanbul'da yaşayan 400 kişilik bir örneklem grubu ile yapılmıştır. Demografik Bilgi Formu, Büyüme Korkusu Ölçeği (BKÖ), Young Şema Ölçeği Kısa Formu (YŞÖ-KF3) ve Young Ebeveynlik Ölçeği kullanılmıştır. Çalışma sonucunda büyüme korkusu ile duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklılık/yetersiz özdenetim, terkedilme, kusurluluk, tehditler karşısında dayanıksızlık ve yüksek standartlar şemaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Algılanan ebeveyn biçimleri bakımından ise büyüme korkusu ile cezalandırıcı, kötümser/endişeli, aşırı izin verici/sınırsız, aşırı koruyucu/evhamlı, küçümseyici/kusur bulucu olarak algılanan babaya ilişkin ebeveynlik biçimleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Büyüme korkusu ile cezalandırıcı, aşırı koruyucu/evhamlı, duygusal bakımdan yoksun bırakıcı, küçümseyici/kusur bulucu ve kuralcı/kalıplayıcı olarak algılanan anneye ilişkin ebeveynlik biçimleri arasında da pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Özetle, genel olarak anne ve baba tarafından algılanan ebeveynliğin büyüme korkusunu etkilediği ve iki şema (kendini feda, cezalandırıcılık) dışında erken dönem uyumsuz şemalarla büyüme korkusunun ilişkili oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyüme korkusu, ebeveynlik biçimleri, erken dönem uyumsuz şemalar

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study was to examine the relationships between growth fear, early maladaptive schemas and perceived parenting styles. The sample group of the study was 400 adults aged between 18-35, living in Istanbul. Demographical Information Form, Growth Fear Scale, Young Schema Questionnaire Short Form-3 and Young Parenting Inventory were used. The results of the study indicated that there were positive significant relationships between growth fear and emotional deprivation, failure, pessimism, social isolation/mistrust, emotional inhibition, enmeshment/dependence, entitlement/insufficient self-control, abandonment, defectiveness, vulnerability to harm and unrelenting standards schemas. There were positive significant relationships between growth fear and punitive, pessimistic/worried, extreme permissive/unlimited, overprotective/anxious, belittling/criticizing parenting styles on the father forms of the scales. There were positive significant relationships between growth fear and punitive, overprotective/anxious, emotionally depriving, belittling/criticizing and normative parenting styles on the mother forms of the scales. In summary, it was concluded that parenting perceived by the mother and father, in general, affects the growth fear and that the growth fear is related to early maladaptive schemes, except for two schemes (self-sacrifice and punitiveness).

Keywords: Growth fear, parenting styles, early maladaptive schemas

Paper Type: Research

¹ İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, m.ozden@iku.edu.tr.

² İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, n.ates@iku.edu.tr.

Giriş

Günümüzde hızlı endüstrileşmeyle beraber değişen hayat şartları bireylerin yaşam dönemleri üzerinde de belirgin değişikliklere sebep olmaktadır. İnsan ömrünün uzamasıyla beraber kişilerin buldukları yaşa dair kendilerinden beklenen rollerde de farklılıklar gözlenmeye başlamıştır. Bunlardan en belirgin olanı da 18-29 yaş arasındaki bireylerden beklenen yetişkinliğe dair rollerde görülen değişikliklerdir. Bunlar özellikle eğitimi tamamlamak, evlenmek, çocuk sahibi olmak olarak sayılabilir (Atak ve Çok, 2010). Fakat günümüzde genç yetişkinlik döneminde olması beklenen bu bireylerin, kendilerinden beklenen rolleri tam olarak gerçekleştiremedikleri hatta gerçekleştirmeye karşı da bir çaba sergilemedikleri gözlenmektedir.

Literatürde “Beliren Yetişkinlik” olarak da tanımlanan bu dönemde bireyler ne henüz çocukluğun bağımlılığını tamamen bırakmış ne de henüz yetişkin olma sorumluluğunu tümüyle kabul etmişlerdir (Arnett, 2000; Atak ve Çok, 2010). Bu dönemin sonunda kişi, planlar yaparak ve bu planlara göre kararlarını istediği yönde değiştirerek yetişkin kimliğini bulmaktadır. Arnett’in (2000) ileri sürdüğü beliren yetişkinlik döneminde olduğu gibi, bir kişinin 18-25 hatta 28-29 yaşlarını geçtiği halde kendisini henüz bir yetişkin olarak tanımlayamaması durumunda da yeni bir kavram olarak “Büyüme Korkusu” ile karşılaşılmaktadır (Ateş ve Özden Yıldırım, 2018).

Büyüme korkusu uzamış bir ergenlik döneminin temsili gibidir ancak bireyler ergenlerden farklı olarak fiziksel gelişimlerini tamamlamış ve 18 yaşından büyük olmanın getirdiği yasal haklara da sahip durumda (Doğan ve Cebioğlu, 2011) olmalarına rağmen yetişkinliğin getirdiği sorumlulukları yerine getirmekten kaçındıklarından, bir duygusal ve sosyal ikilemi ifade etmektedir. Genellikle 18-35 yaş arasında yaşanan bu dönemde bireyler sosyal-duygusal yalnızlık, romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma, evliliğe karşı olumsuz tutumlar sergileme ve bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma konularında problemler yaşamaktadırlar (Ateş ve Özden Yıldırım, 2018). Bu kişilere genel olarak bakıldığında başarılı bir ayrışma bireyleşme süreci gerçekleştiremedikleri görülmektedir, çünkü başarılı bir ayrışma bireyleşme için, özerklik duygusuna gereksinim vardır. Bu da benliğin oluşumu ile bağlantılı olarak, bireyin ilk sosyalleştiği yer olan aile sisteminin içerisinde başlamaktadır. Bu durum da aile içi ilişkilerin önemine dikkat çekmektedir (Yavuzer, 2011; Özden, 2013). Ruhsal olarak sağlıklı ve topluma uyumlu birer yetişkin olabilmek için çocukluk döneminde temel duygusal gereksinimlerinin karşılanması gerekmektedir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003; Soygüt, Çakır ve Karaosmanoğlu, 2008).

Bowlby’nin (1973) kuramından yola çıkan şema odaklı yaklaşımlar da temelde bağlanma figürleriyle olan etkileşimlere dayanmaktadır. Bu etkileşimler doğrultusunda söz edilen diğerlerine güvenli bağlanma, ayrışma ve bireyleşme, özerklik, yetkinlik, kimlik gelişimi, duyguların ve ihtiyaçların ifade edilmesi gibi temel duygusal gereksinimler de karşılanabilmektedir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Erken dönemde ebeveynlerle kurulan yeterli ve doyurucu duygusal bağlar, bireylerin çevresine uyum sağlamasını kolaylaştırırken, ileriki yaşantılarında sosyal ve duygusal problemler yaşama olasılıklarını da azaltmaktadır (Sable, 2008). Şemaların kökeninde bu erken dönem yaşantılar önem taşımaktadır; uyumsuz şemaların temelinde de örseleyici çocukluk yaşantıları bulunmaktadır. Young, Klosko ve Weishaar (2003) tarafından, erken dönem uyumsuz şemalar, çocukluk veya ergenlik dönemlerinde başlayan, yaşam boyu kendini tekrarlayan, kendilik yıkıcı duygusal ve bilişsel örüntüler olarak tanımlanmaktadır. Erken dönem uyumsuz şemalar, kişinin hayatta kalması için savaşı ancak kişiye acı veren, değiştirilmesi çok zor olan örüntülerdir (Young ve Klosko, 2011; Hoffart, 2012) ve çocukluktaki beş çekirdek duygusal ihtiyacın karşılanmaması sebebiyle meydana gelmektedir. Şema alanları, karşılanmamış bu duygusal ihtiyaçların beş kategorisi içinde gruplanıp oluşturulmuştur (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Bu 5 şema alanı ve 18 erken dönem uyumsuz şeması şu şekilde sıralanmıştır: ayrılma/dışlanma alanı (terk edilme,

güvensizlik, duygusal yoksunluk, kusurluluk ve sosyal izolasyon şemaları), zedelenmiş özerklik alanı (bağımlılık, dayanıksızlık, yapışıklık ve başarısızlık şemaları), başkaları yönelimlilik alanı (boyun eğicilik, kendini feda ve onay arayıcılık şemaları), zedelenmiş sınırlar alanı (haklılık ve yetersiz özdenetim şemaları), aşırı duyarlılık ve baskılama alanı (karamsarlık, duyguları bastırma, yüksek standartlar ve cezalandırıcılık şemaları) (Young, Klosko ve Weishaar, 2003).

Şema kuramına göre bilişsel şemalar ile bireylerin algıladıkları ebeveynlik biçimleri ilişkilidir (Young, Klosko ve Weishaar 2003; Soygüt ve Çakır, 2009). Ayrıca alanyazında ebeveynlik biçimleri ile psikolojik belirtilerin ilişkili olduğunu gösteren araştırma bulguları bulunmaktadır (Sheffield ve vd. 2006; Soygüt ve Çakır, 2009). Bunun yanı sıra algılanan ebeveynlik biçimleriyle depresif belirtiler arasındaki ilişkide erken dönem uyumsuz şemaların aracı rolü bulunmaktadır (Harris ve Curtin, 2002). Eleştirel, reddedici, aşırı koruyucu ya da ihmalkâr olma gibi olumsuz ebeveynlik biçimleri kişilerin, kendilerinin yetersiz ve değersiz olduğunu düşünmeleri gibi olumsuz temel inançlar geliştirebilmelerine sebep olabilmektedir (Başbuğ, Cesur ve Batıgün, 2017). Bu durum da bireylerin diğerleri ile sağlıklı ilişki kurmasını engelleyebilmektedir. Bu kişilerin aile ilişkilerine bakıldığında ebeveynlerinden sağlıklı bir ayrışma süreci gerçekleştirmemiş ve bireyleşememiş oldukları görülmektedir. Özellikle son yıllarda sağlıklı bir ayrışma ve bireyleşme süreci gerçekleştirilemeyen 25 yaşından büyük ve herhangi bir ruhsal bozukluğu olmayan kişilerin yetişkin olmaya karşı takındıkları olumsuz tutumlar ve bu tutumları dolayısıyla da yaşadıkları sorunlar ön plana çıkmaktadır (Ateş ve Özden Yıldırım, 2018).

Bu çalışmada da büyüme korkusu ile erken dönem uyumsuz şemalar ve algılanan ebeveynlik biçimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, şemalarla algılanan ebeveynlik biçimlerini son yıllarda önem kazanan bir kavram olan “büyüme korkusu” ile ele alması hem alanyazına katkıda bulunması hem de uygulama alanında genç yetişkinlerin yaşadıkları sosyal problemlerin kökenlerinin de daha iyi anlaşılmasını sağlamak bakımından önem taşımaktadır.

1. Yöntem

1.1. Örneklem

Çalışmanın örnekleme, ulaşılabilir örneklem (*convenience sampling*) yöntemi ile ulaşılan, 18-35 yaş aralığında bulunan, İstanbul’da yaşayan, 200 kadın ve 200 erkek olmak üzere toplam 400 kişiden oluşmaktadır. Yaş ortalaması 24.86’dır (ss=3.95). Tablo 1’de örneklem grubunun demografik özelliklerine göre dağılımı sunulmuştur.

Tablo 1. Örneklem grubunun demografik özelliklerine göre dağılımı

		F	%
Cinsiyet	Kadın	200	50
	Erkek	200	50
Gelir düzeyi	Düşük	70	17.5
	Orta	217	54.3
	Yüksek	113	28.2
Çalışma durumu	Öğrenci/Çalışmıyor	215	53.8
	Çalışıyor	185	46.3
Eğitim	Lise ve altı	235	58.8
	Lisans ve üstü	165	41.3

Tablo 1’de katılımcıların cinsiyet, çalışma durumu, eğitim ve gelir düzeyi değişkenlerine ait frekans ve yüzde değerleri verilmiştir. Katılımcıların gelir düzeyleri incelendiğinde, %17.5’i düşük, %54.3’ü orta ve %28.2’si yüksek düzeydedir. Çalışma durumları incelendiği zaman %53.8’i öğrenci ve/veya çalışmamakta, %46.3’ü çalışmaktadır. Eğitim durumu olarak katılımcıların % 58.8’i lise ve altı düzeyde, %41.3’ü lisans ve üstü düzeyde eğitime sahiptir.

1.2. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak; Demografik Bilgi Formu, Büyüme Korkusu Ölçeği (BKÖ), Young Şema Ölçeği Kısa Formu (YŞÖ-KF3), Young Ebeveynlik Ölçeği kullanılmıştır.

1.2.1. Demografik Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan demografik bilgi formunda katılımcıların cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu, çalışma durumu, gelir düzeyine dair sorular yer almıştır.

1.2.2. Büyüme Korkusu Ölçeği (BKÖ)

BKÖ, 18-35 yaş arasındaki kişilerin normal gelişim süreçleri içinde büyüme ve yetişkin olmakla ilgili korkularını ölçmek amacıyla Ateş ve Özden Yıldırım (2018) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, cevapların “Kesinlikle Katılıyorum (5)”, ile “Kesinlikle Katılmıyorum (1)” arasında değişen 5’li likert tipi bir ölçek şeklinde düzenlenmiştir. AFA sonucunda Sosyal-Duygusal Yalnızlık, Romantik İlişkileri Sürdürmede Zorlanma, Evlenmeye Karşı Olumsuz Tutumlar, Bağımsız Yaşama Hazırlık ve Sorumluluğu İçselleştirmede Zorlanma olmak üzere 4 faktörden oluşan bir yapı elde edilmiştir. DFA sonucuna göre maddelerin faktör yüklerinin .51 ile .87 arasında değiştiği görülmüştür. Ölçeğin 7., 9. ve 11. maddeleri ters yönde puanlanmaktadır. Orijinal çalışmada ölçeğin tümü için iç tutarlılık katsayısı .75’tir (Ateş ve Özden Yıldırım, 2018). Bu çalışmada Cronbach Alfa katsayısı sosyal duygusal yalnızlık alt boyutu için .59, romantik ilişkileri sürdürme alt boyutu için .74, evlenmeye karşı olumsuz tutumlar alt boyutu için .78, bağımsız yaşama hazırlık alt boyutu için .46 ve ölçeğin bütünü için .76 olarak bulunmuştur.

1.2.3. Young Şema Ölçeği Kısa Formu (YŞÖ-KF3)

Jeffrey Young (1999) tarafından geliştirilen ölçekte 5 şema alanı altında 18 boyut bulunmaktadır. 90 maddeden oluşan ölçekte her bir madde 6’lı likert üzerinde “1=Benim için tamamı ile yanlış” ile “6=Beni mükemmel şekilde tanımlıyor” seçenekleri arasında derecelendirilmektedir.

Ölçeğin Türkçe adaptasyonu Soygüt, Karaosmanoğlu ve Çakır (2009) tarafından yapılmıştır ve duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklılık/yetersiz ödenetim, kendini feda, terk edilme, cezalandırılma, kusurluluk, tehditler karşısında dayanıksızlık ve yüksek standartlardan oluşan 14 faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Alt ölçekler için iç tutarlılık katsayıları $\alpha = .63 - .80$ arasında değişmektedir (Soygüt, Karaosmanoğlu ve Çakır, 2009). Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı $\alpha = .76$ olarak bulunmuştur. Ölçeğin puanlaması için, her 14 şema özelinde ayrı olarak “1=Benim için tamamı ile yanlış” ile “6=Beni mükemmel şekilde tanımlıyor” seçenekleri arasındaki puanlar toplamı alınarak derecelendirme yapılmaktadır (Soygüt, Karaosmanoğlu ve Çakır, 2009).

1.2.4. Young Ebeveynlik Ölçeği

Young (1994) tarafından geliştirilen Young Ebeveynlik Ölçeği (YEBÖ)’nin Türk örnekleme için geçerlilik ve güvenilirliği Soygüt, Çakır ve Karaosmanoğlu (2008) tarafından yapılmıştır. İç tutarlık katsayıları YEBÖ-A formunda $\alpha = .53 - .86$, YEBÖ-B formunda ise $\alpha = .61 - .88$ arasında değişmektedir. Anne ve Baba formları için kuralcı/kalıplıyıcı, küçümseyici/kusur bulucu, duygusal bakımdan yoksun bırakıcı, sömürücü/istismar edici, aşırı koruyucu/evhamlı, koşullu/başarı odaklı, aşırı izin verici/sınırsız, kötümser/endişeli, cezalandırıcı ve değişime kapalı/duygularını bastıran ebeveynlikten oluşan 10 faktörlü ortak bir yapı saptanmıştır (Soygüt, Çakır ve Karaosmanoğlu, 2008). Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı anne formu için .73, baba formu için .65 olarak bulunmuştur. Ölçeğin değerlendirilmesi için, 10 ayrı ebeveynlik türü özelinde “1= Tamamı ile yanlış”, “6= Ona tamamı ile uyuyor” seçenekleri arasında kişilerin anne ve babalarını değerlendirmelerine dair sonuçların toplamı alınarak gerçekleştirilir.

1.3. Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Araştırmaya katılmak için gönüllü olan kişilere, kendilerini değerlendirmeleri için öz bildirim anketleri uygulanmıştır. Katılımcılara bilgilendirilmiş onam verilmiştir. Veriler üniversite öğrencilerine okulda ve çeşitli iş yerlerinde çalışan kişilere çalıştıkları kurumlarda fiziki olarak ölçek kağıtlarının sunulmasıyla toplanılmıştır. Katılım karşılığında herhangi bir teşvik verilmemiştir. Çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, birden çok değişken arasındaki birlikte değişimin derecesini belirlemek için kullanılmaktadır (Karasar, 2016). Verilerin analizi SPSS 21.0 paket programında yapılmıştır. Verilerin normal dağılım analizi için Shapiro-Wilk uygulanmıştır. Yapılan normal dağılım analizinde verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüş ($p > .05$) ve parametrik analizler yapılmıştır. Verilerin analizinde betimleyici istatistik analizler ve Pearson Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Bu çalışma için anlamlılık düzeyi .05'tir.

2. Bulgular

Araştırma değişkenlerinden büyüme korkusu ve diğer değişkenlere ait betimleyici bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırma değişkenlerine ait ortalamalar ve standart sapmalar (N=400)

	$\bar{x}$	Ss
Büyüme korkusu		
Sosyal duygusal yalnızlık	7.21	2.53
Romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma	11.52	4.18
Evliliğe karşı olumsuz tutum	7.72	3.19
Bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma	7.74	2.58
Babaya ilişkin algılanan ebeveynlik biçimleri		
Değişime kapalı/duyguları bastıran (baba)	10.14	3.85
Cezalandırıcı (baba)	9.32	3.8
Kötümser/endişeli (baba)	7.57	4.01
Aşırı izin verici/sınırsız (baba)	11.85	6.16
Koşullu/başarı odaklı (baba)	17.18	6.13
Aşırı koruyucu/evhamlı (baba)	19.68	6.59
Sömürücü/istismar edici (baba)	10.19	6.73
Duygusal bakımdan yoksun bırakıcı (baba)	23.27	10.78
Küçümseyici/kusur bulucu (baba)	15.59	8.75
Kuralcı/kalıplayıcı (baba)	34.63	21.01
Anneye ilişkin algılanan ebeveynlik biçimleri		
Değişime kapalı/duyguları bastıran (anne)	8.31	3.12
Cezalandırıcı (anne)	8.88	3.53
Kötümser/endişeli (anne)	7.99	6.41
Aşırı izin verici/sınırsız (anne)	11.05	5.58
Koşullu/başarı odaklı (anne)	17.26	6.06
Aşırı koruyucu/evhamlı (anne)	21.96	7.05
Sömürücü/istismar edici (anne)	8.54	4.49
Duygusal bakımdan yoksun bırakıcı (anne)	19.02	10.4
Küçümseyici/kusur bulucu (anne)	13.51	6.76
Kuralcı/kalıplayıcı (anne)	31.73	12.04
Erken Dönem Uyumsuz Şemalar		
Duygusal yoksunluk	8.56	4.73
Başarısızlık	11.83	5.24
Karamsarlık	11.94	6.29
Sosyal izolasyon/güvensizlik	16.39	6.33
Duyguları bastırma	12.17	7.83
Onay arayıcılık	21.6	12.61
İç içe geçme/bağımlılık	16.13	6.57
Ayrıcalıklılık/yetersiz özdenetim	25.75	7.14
Kendini feda	16.05	6.88

Terkedilme	9.37	6.96
Cezalandırıcılık	20.65	5.42
Kusurluluk	9.62	3.96
Tehditler karşısında dayanıksızlık	11.42	4.63
Yüksek standartlar	9.33	4.23

Büyüme korkusu ile erken dönem uyumsuz şemalar arasındaki ilişkilere dair Pearson Korelasyon Analizi sonuçları Tablo 3'te paylaşılmıştır.

Tablo 3. Büyüme korkusu ile erken dönem uyumsuz şemalar arasındaki ilişkiye dair pearson korelasyon analizi sonuçları (N=400)

	Büyüme Korkusu Sosyal Duygusal Yalnızlık Alt Boyutu	Büyüme Korkusu Romantik İlişkiyi Sürdürmede Zorlanma Alt Boyutu	Büyüme Korkusu Evliliğe Karşı Olumsuz Tutum Alt Boyutu	Büyüme Korkusu Bağımsız Yaşama Hazırlık ve Sorumluluğu İçselleştirmede Zorlanma Alt Boyutu	Büyüme Korkusu Toplam Puan
Erken Dönem Uyumsuz Şemalar					
1.Duygusal yoksunluk	.34*	.19*	.08	.14*	.29*
2.Başarısızlık	.25*	.13*	.13*	.25*	.27*
3.Karamsarlık	.28*	.13*	.10*	.22*	.26*
4.Sosyal izolasyon/güvensizlik	.45*	.18*	.17*	.20*	.36*
5.Duyguları bastırma	.16*	.20*	.11*	.15*	.24*
6.Onay arayıcılık	.01	.04	.0	.16*	.08
7.İç içe geçme/bağımlılık	.22*	.15*	.18*	.24*	.29*
8.Ayrıcalıklılık/yetersiz özdenetim	.10*	.25*	.26*	.37*	.38*
9.Kendini feda	.09	.04	.0	.04	.07
10.Terkedilme	.18*	.05	.06	.14*	.15*
11.Cezalandırıcılık	.07	.05	-.05	.02	.03
12.Kusurluluk	.31*	.29*	.20*	.28*	.41*
13.Tehditler karşısında dayanıksızlık	.26*	.13*	.07	.27*	.26*
14.Yüksek standartlar	.07	.12*	.03	.12*	.14*

* $p < .05$

Tablo 3'te görüldüğü gibi, büyüme korkusunun sosyal duygusal yalnızlık alt boyutu ile duygusal yoksunluk ($r=.34$, $p<.05$), başarısızlık ($r=.25$, $p<.05$), karamsarlık ($r=.28$, $p<.05$), sosyal izolasyon/güvensizlik ($r=.45$, $p<.05$), duyguları bastırma ($r=.16$, $p<.05$), iç içe geçme/bağımlılık ($r=.22$, $p<.05$), ayrıcalıklılık/yetersiz öz denetim ($r=.10$, $p<.05$), terkedilme ($r=.18$, $p<.05$), kusurluluk ($r=.31$, $p<.05$) ve tehditler karşısında dayanıksızlık ($r=.26$, $p<.05$) şemaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır.

Büyüme korkusunun romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma alt boyutu ile duygusal yoksunluk ($r=.19$, $p<.05$), başarısızlık ($r=.13$, $p<.05$), karamsarlık ($r=.13$, $p<.05$), sosyal izolasyon/güvensizlik ($r=.18$, $p<.05$), duyguları bastırma ($r=.20$, $p<.05$), iç içe geçme/bağımlılık ($r=.15$, $p<.05$), ayrıcalıklılık/yetersiz öz denetim ($r=.25$, $p<.05$), kusurluluk ($r=.29$, $p<.05$), tehditler karşısında dayanıksızlık ($r=.13$, $p<.05$) ve yüksek standartlar ($r=.12$, $p<.05$) şemaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır.

Büyüme korkusunun evliliğe karşı olumsuz tutum alt boyutu ile başarısızlık ($r=.13$, $p<.05$), karamsarlık ($r=.10$, $p<.05$), sosyal izolasyon/güvensizlik ($r=.17$, $p<.05$), duyguları bastırma ($r=.11$, $p<.05$), iç içe geçme/bağımlılık ($r=.18$, $p<.05$), ayrıcalıklılık/yetersiz öz denetim ($r=.26$, $p<.05$), kusurluluk ($r=.20$, $p<.05$) şemaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır.

Büyüme korkusunun bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma alt boyutu ile duygusal yoksunluk ($r=.14$, $p<.05$), başarısızlık ($r=.25$, $p<.05$), karamsarlık ($r=.22$, $p<.05$), sosyal izolasyon/güvensizlik ($r=.20$, $p<.05$), duyguları bastırma ($r=.15$, $p<.05$), onay arayıcılık ($r=.16$, $p<.05$), iç içe geçme/bağımlılık ($r=.24$, $p<.05$), ayrıcalıklılık/yetersiz öz denetim ($r=.37$, $p<.05$), terkedilme ($r=.14$, $p<.05$), kusurluluk ($r=.28$, $p<.05$) ve tehditler karşısında dayanıksızlık ($r=.27$, $p<.05$), yüksek standartlar ($r=.12$, $p<.05$) şemaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır.

Büyüme korkusu toplam puanı ile duygusal yoksunluk ($r=.29$, $p<.05$), başarısızlık ($r=.27$, $p<.05$), karamsarlık ($r=.26$, $p<.05$), sosyal izolasyon/güvensizlik ($r=.36$, $p<.05$), duyguları bastırma ($r=.24$, $p<.05$), iç içe geçme/bağımlılık ($r=.29$, $p<.05$), ayrıcalıklılık/yetersiz özdenetim ($r=.38$, $p<.05$), terkedilme ($r=.15$, $p<.05$), kusurluluk ($r=.41$, $p<.05$), tehditler karşısında dayanıksızlık ($r=.26$, $p<.05$) ve yüksek standartlar ($r=.14$, $p<.05$) şemaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Büyüme korkusu ile anne ve babaya ilişkin algılanan ebeveynlik biçimleri arasındaki ilişkiye ait Pearson Korelasyon Analizi sonuçları Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Büyüme korkusu ile anne ve babaya ilişkin algılanan ebeveynlik biçimleri arasındaki ilişkiye dair pearson korelasyon analizi sonuçları (N=400)

	Büyüme Korkusu Sosyal Duygusal Yalnızlık Alt Boyutu	Büyüme Korkusu Romantik İlişkiyi Sürdürmede Zorlanma Alt Boyutu	Büyüme Korkusu Evliliğe Karşı Olumsuz Tutum Alt Boyutu	Büyüme Korkusu Bağımsız Yaşama Hazırlık ve Sorumluluğu İçselleştirmede Zorlanma Alt Boyutu	Büyüme Korkusu Toplam Puan
Anneye İlişkin Algılanan Ebeveynlik					
1.Değişime kapalı/duyguları bastıran (anne)	.06	.02	.03	.14*	.07
2.Cezalandırıcı (anne)	.13*	.16*	.03	.17*	.19*
3.Kötümser/endişeli (anne)	.11*	.06	.01	.06	.08
4.Aşırı izin verici/sınırsız (anne)	.02	.04	.06	.13*	.09
5.Koşullu/başarı odaklı (anne)	.01	.06	.00	.19*	.09
6.Aşırı koruyucu/evhamlı (anne)	.18*	.07	.06	.14*	.17*
7.Sömürücü/istismar edici (anne)	.06	.00	.00	.05	.03
8.Duygusal bakımdan yoksun bırakıcı (anne)	.15*	.12*	.02	.08	.15*
9.Küçümseyici/kusur bulucu (anne)	.16*	.11*	.09	.15*	.19*
10.Kuralcı/kalıplı (anne)	.09	.07	.06	.20*	.16*
Babaya İlişkin Algılanan Ebeveynlik					
1.Değişime kapalı/duyguları bastıran (baba)	.11*	.04	.00	.10*	.09
2.Cezalandırıcı (baba)	.22*	.09	.02	.10*	.16*
3.Kötümser/endişeli (baba)	.18*	.05	.07	.07	.14*
4.Aşırı izin verici/sınırsız (baba)	.07	.06	.06	.12*	.12*
5.Koşullu/başarı odaklı (baba)	.03	.01	.02	.08	.01
6.Aşırı koruyucu/evhamlı	.20*	.01	.07	.09	.13*

(baba)					
7.Sömürücü/istismar edici (baba)	.14*	.04	.02	.03	.07
8.Duygusal bakımdan yoksun bırakıcı (baba)	.20*	.07	.02	.01	.09
9.Küçümseyici/kusur bulucu (baba)	.25*	.06	.01	.09	.15*
10.Kuralcı/kalıplıyıcı (baba)	.04	.02	.02	.08	.06

Tablo 4'te görüldüğü gibi, büyüme korkusunun alt boyutu olan sosyal duygusal yalnızlık ile cezalandırıcı ($r=.13$, $p<.05$), kötümser/endişeli ($r=.11$, $p<.05$), aşırı koruyucu/evhamlı ($r=.18$, $p<.05$), duygusal bakımdan yoksun bırakıcı ($r=.15$, $p<.05$), küçümseyici/kusur bulucu ($r=.16$, $p<.05$) olarak algılanan anne arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca büyüme korkusunun alt boyutu olan sosyal duygusal yalnızlık ile değişime kapalı duyguları bastıran ($r=.11$, $p<.05$), cezalandırıcı ($r=.22$, $p<.05$), kötümser/endişeli ($r=.18$, $p<.05$), aşırı koruyucu/evhamlı ($r=.20$, $p<.05$), sömürücü/istismar edici ($r=.14$, $p<.05$), duygusal bakımdan yoksun bırakıcı ($r=.20$, $p<.05$), küçümseyici/kusur bulucu ($r=.25$, $p<.05$) olarak algılanan baba arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler ortaya konmuştur.

Büyüme korkusunun alt boyutu olan romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma ile cezalandırıcı ($r=.16$, $p<.05$), duygusal bakımdan yoksun bırakıcı ($r=.12$, $p<.05$), küçümseyici/kusur bulucu ($r=.11$, $p<.05$) olarak algılanan anne arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Büyüme korkusunun alt boyutu olan romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma ile babaya ilişkin algılanan ebeveynlik tutumları arasında anlamlı ilişkiler bulunmamıştır.

Büyüme korkusunun alt boyutlarından olan evliliğe karşı olumsuz tutum ile anne ve babaya ilişkin algılanan ebeveynlik tutumları arasında anlamlı ilişkiler bulunmamıştır.

Büyüme korkusunun bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma alt boyutu ile değişime kapalı/duyguları bastıran ($r=.14$, $p<.05$), cezalandırıcı ($r=.17$, $p<.05$), aşırı izin verici/sınırsız ($r=.13$, $p<.05$), koşullu başarı odaklı ($r=.19$, $p<.05$), aşırı koruyucu/evhamlı ($r=.14$, $p<.05$), küçümseyici/kusur bulucu ($r=.15$, $p<.05$), kuralcı/kalıplıyıcı ($r=.20$, $p<.05$) olarak algılanan anneye ilişkin ebeveynlik biçimleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Büyüme korkusunun bağımsız yaşama hazırlık alt boyutu ile değişime kapalı/duyguları bastıran ($r=.10$, $p<.05$), cezalandırıcı ($r=.10$, $p<.05$), aşırı izin verici/sınırsız ($r=.12$, $p<.05$) olarak algılanan babaya ilişkin ebeveynlik biçimleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Büyüme korkusu toplam puanı ile cezalandırıcı ($r=.19$, $p<.05$), aşırı koruyucu/evhamlı ($r=.17$, $p<.05$), duygusal bakımdan yoksun bırakıcı ($r=.15$, $p<.05$), küçümseyici/kusur bulucu ($r=.19$, $p<.05$), ve kuralcı/kalıplıyıcı ($r=.16$, $p<.05$) olarak algılanan anneye ilişkin ebeveynlik biçimleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca, büyüme korkusu toplam puanı ile cezalandırıcı ($r=.16$, $p<.05$), kötümser/endişeli ($r=.14$, $p<.05$), aşırı izin verici/sınırsız ($r=.12$, $p<.05$), aşırı koruyucu/evhamlı ($r=.13$, $p<.05$), küçümseyici/kusur bulucu ($r=.15$, $p<.05$) olarak algılanan babaya ilişkin ebeveynlik biçimleri arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişkiler vardır.

Örneklem grubunun büyüme korkusu düzeylerinin demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını saptamak için yapılan Bağımsız Örneklemli t-Testi sonuçlarına göre gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tartışma

Çalışmada büyüme korkusu ile erken dönem uyumsuz şemalar ve algılanan ebeveynlik biçimleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda 400 kişilik örneklem grubu

ile yapılan çalışma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, büyüme korkusu toplam puanı ile duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklılık/yetersiz özdenetim, terkedilme, kusurluluk, tehditler karşısında dayanıksızlık ve yüksek standartlar şemaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Anı, duygu, biliş ve bedensel duymalardan oluşan erken dönem uyumsuz şemalar, kişilerin kendine ve diğerleriyle olan ilişkilerine dair algılarını içermektedir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Sevgisiz, desteksiz ve ilgisiz bir aile ortamında yetişen bireylerde olumsuz erken dönem uyum bozucu şemaların gelişme oranı daha yüksektir (Kapçı ve Hamamcı, 2010). Kiley (1983) “Peter Pan Sendromu, Hiç Büyümeyen Erkekler” adlı kitabında büyümekten korkan kişilerin ailelerinde çoğunlukla iletişim problemi olduğunu ve bu yüzden bu kişilerin tedirginlik yaşadıklarını belirtmiştir.

Bu çalışmada sosyal duygusal yalnızlık yaşayan insanların diğer kişilere mesafeli oluşu, yakınlık kurmada zorlanmaları gibi özellikleri göz önünde bulundurularak büyüme korkusunun alt boyutlarından olan sosyal duygusal yalnızlık ile duygusal yoksunluk, terkedilme, duyguları bastırma ve sosyal izolasyon/güvensizlik şemalarının birbirleri ile anlamlı bir şekilde ilişkili olacağı varsayımında bulunulmuştur. Bu araştırmanın sonucuna göre ise, bu varsayım doğrulanmış, varsayımda bulunulan bu şemalar dışında ayrıca büyüme korkusunun sosyal duygusal yalnızlık alt boyutunun, başarısızlık, karamsarlık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklılık/yetersiz öz denetim, kusurluluk ve tehditler karşısında dayanıksızlık şemaları ile de ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde, sosyal duygusal yalnızlık yaşayan bir bireyin, başarısızlık ve karamsarlık şemaları ile bağlantılı olarak özellikle sosyal ilişkilerinde başarısızlık ve karamsarlık hissedebilecekleri düşünülmektedir. Yetersiz öz denetim, tehlikelere karşı dayanıksızlık ve bağımlılık şemaları ile bağlantılı olarak, ilişkilerde yaşanabilecek olumsuzluklara karşı hasasiyet gösterme ve diğer kişilerle ilişki kurarak belli işleri tamamlama süreçlerinde zorlandıklarından yakın çevreden bir ya da iki kişiye karşı kendini bağımlı hissetme süreçlerini yaşayabilecekleri düşünülmektedir. Dolayısıyla tüm bu sonuçların sosyal duygusal yalnızlık yaşayan bir bireyin göstermesi beklenen davranış özellikleri ve şemalar ile tutarlı ve uyumlu olduğu düşünülmektedir.

Büyüme korkusunun romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma alt boyutu ile duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklılık/yetersiz öz denetim, kusurluluk, tehditler karşısında dayanıksızlık ve yüksek standartlar şemaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu çalışmada, büyüme korkusunun romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma alt boyutu ile ilişkili bulunan şemalardan yüksek standartlar şeması dışındaki diğer tüm şemalarla ilişkili olabileceği varsayımı bu çalışmanın araştırmacıları tarafından yapılmıştır. Araştırmacıların varsayımının dışında kalan yüksek standartlar şemasının romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma ile ilişkili bulunmasının olası nedenleri ile ilgili olarak, yüksek standartlara sahip kişilerin romantik partnerinin ilişki içerisindeki davranışlarının ve ilişki içerisinde yaşanan tüm anların yüksek standartlar çerçevesinde gerçekleşmesi beklentisi içerisinde olduklarından romantik ilişkileri sürdürmede zorlanabilecekleri düşünülmüştür. Kiley (1983) bu görüşü destekler nitelikte, “Peter Pan sendromu” kapsamında, büyüme korkusu yaşayan kişilerin romantik partnerinin belirli bir modelde davranmasını istediklerini ve romantik partnerleri kendilerinin zihinlerindeki kalıplardan, beklentilerinden uzaklaşırsa aşırı rahatsız olabileceklerini belirtmektedir.

Büyüme korkusunun evliliğe karşı olumsuz tutum alt boyutu ile başarısızlık karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklılık/yetersiz öz denetim, kusurluluk şemaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Elde edilen bu bulgular, bu çalışmada bu alt boyutun hangi şemalarla ilişkili olabileceği doğrultusunda bu çalışmanın araştırmacıları tarafından yapılan varsayımla tutarlıdır.

Büyüme korkusu kavramı “bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma” alt boyutunu da içermektedir (Ateş ve Özden Yıldırım, 2018). Bu doğrultuda,

büyüme korkusu düzeyi yüksek olan kişilerin sorumluluklarını içselleştirmede zorlanmaları sebebiyle, sorumluluklarını yerine getirmediklerinde kendilerine karşı pek cezalandırıcı olmayacakları, ötekilere karşı fedakâr davranarak aşırı sorumluluk almayacakları düşünülmektedir. Bu sebeple bu çalışmada büyüme korkusu yapısının genel olarak cezalandırıcılık ve kendini feda şemaları ile anlamlı ilişki göstermeyeceği varsayımı yapılmıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre ise bu varsayım doğrulanmış, büyüme korkusunun hiçbir alt boyutu ve toplam puanı ile cezalandırıcılık ve kendini feda şemaları arasında anlamlı ilişkiler bulunmadığı dikkati çekmiştir. Kiley'e (1983) göre, "Peter Pan sendromu" kapsamında büyüme korkusu yaşayan kişiler ailelerinden gelen sorumsuzluğa dair öğretiler ve ailelerinin gergin ortamından gelen tedirginlik ile bağlantılı olarak, üşengeç davranabilmektedirler. Harcadıkları enerjinin sadece daha fazla başarısızlıkla sonuçlanacağını düşünerek kaderci bir üşengeçlik içerisinde bulunurlar (Kiley, 1983). Bu doğrultuda, bu çalışmanın sonucuna göre büyüme korkusunun tüm alt boyutları ile ayrıcalıklılık/yetersiz özdenetim şeması arasında orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmasının, büyüme korkusu yüksek olan kişilerin sorumluluk ve öz denetim gerektiren durumlardan kaçındıkları yorumu ile tutarlılık gösterdiği söylenebilir.

Algılanan ebeveynlik biçimleri ile büyüme korkusu toplam puanı arasındaki ilişkilerin test edilmesi sonucunda büyüme korkusu ile cezalandırıcı, kötümser/endişeli, aşırı izin verici/sınırsız, aşırı koruyucu/evhamlı, küçümseyici/kusur bulucu olarak algılanan babaya ilişkin ebeveynlik biçimleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Büyüme korkusu toplam puanı ile cezalandırıcı, aşırı koruyucu/evhamlı, duygusal bakımdan yoksun bırakıcı, küçümseyici/kusur bulucu ve kuralcı/kalıplı olarak algılanan anneye ilişkin ebeveynlik biçimleri arasında da pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Çalışmanın bulgularıyla paralel olarak alanyazında yapılmış çalışmalar da kişilerin erken dönem yaşantılarında ebeveynleriyle kurdukları ilişkilerin yaşamlarının ileri dönemlerinde kişilerarası ilişkilerini, diğer kişilere ve dünyaya yönelik algı, duygu, düşünce ve şemalarını etkilediğini göstermektedir (Ainsworth ve Bowlby, 1991; Beck ve Emery, 2006; Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Kapçı ve Hamamcı (2010) tarafından yapılan çalışmada da işlevsel olmayan ailelerde yetişen kişiler, sosyal bir gruba ait olamayacağı (sosyal yalıtılmışlık şeması), duygusal ilişki gereksinimlerinin yeterince karşılanamayacağı (duygusal yoksunluk şeması), duygularını göz ardı etmesi gerektiği (duyguları bastırma şeması) ve diğerlerinin onu inciteceği (güvensizlik şeması) inancı geliştirebilecekleri ifade edilmiştir.

Büyüme korkusunun alt boyutu olan sosyal duygusal yalnızlık ile cezalandırıcı, kötümser/endişeli, aşırı koruyucu/evhamlı, duygusal bakımdan yoksun bırakıcı, küçümseyici/kusur bulucu olarak algılanan anne arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca büyüme korkusunun alt boyutu olan sosyal duygusal yalnızlık ile değişime kapalı duyguları bastıran, cezalandırıcı, kötümser/endişeli, aşırı koruyucu/evhamlı, sömürücü/istismar edici, duygusal bakımdan yoksun bırakıcı, küçümseyici/kusur bulucu algılanan baba arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler ortaya konmuştur. Sosyal duygusal yalnızlık yaşayan kişiler tarafından anne ve babanın hem duygusal bakımdan yoksun bırakıcı hem de aşırı koruyucu/evhamlı olarak algılanmalarının zıtlık içeren, çelişkili bir sonuç olduğu dikkati çekmektedir. Benzer şekilde babanın hem aşırı koruyucu/evhamlı hem de sömürücü/istismar edici olarak algılanması da babanın kendi içerisinde çelişkili tutumlara sahip olabileceğini düşündürmektedir. Bu çelişkili sonuçların büyüme korkusu kapsamında sosyal duygusal yalnızlık yaşayan kişilerin annelerinin ve babalarının ebeveynlik davranışlarında tutarsız olduklarına dair bir işaret olarak yorumlanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu alt boyut özelinde, anneden farklı olarak babanın sömürücü/istismar edici ve değişime kapalı/duyguları bastıran bir tutum içerisinde de olabildiği görülmektedir. Anne ve babada ortak olarak algılanan ebeveynlik biçimlerinden bir diğeri ise küçümseyici/kusur bulucu ebeveynlik biçimidir. Bu sonuç bu çalışmada elde edilen bir diğer bulgu olan sosyal duygusal yalnızlık yaşayan kişilerin kusurluluk şemasına sahip olmaları ile tutarlılık göstermektedir. Ayrıca bu sonuç anne ve babası küçümseyici/kusur bulucu olan kişilerin kusurluluk şemasına sahip

oldukları ve sosyal duygusal yalnızlık yaşadıklarına işaret etmektedir.

Büyüme korkusunun alt boyutu olan romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma ile cezalandırıcı, duygusal bakımdan yoksun bırakıcı, küçümseyici/kusur bulucu olarak algılanan anne arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Büyüme korkusunun alt boyutu olan romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma ile babaya ilişkin algılanan ebeveynlik tutumları arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. Bu doğrultuda büyüme korkusu ile ilgili olarak romantik ilişkileri sürdürmede zorlanmanın babanın ebeveynlik biçiminden ziyade daha çok annenin olumsuz ebeveynlik biçimi ile ilişkili olabileceği yorumu yapılabilir.

Büyüme korkusunun alt boyutlarından olan evliliğe karşı olumsuz tutum ile anne ve babaya ilişkin algılanan ebeveynlik tutumları arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. Bu sonuç büyüme korkusu ile ilgili olarak evliliğe yönelik olumsuz tutumun ebeveynlik biçimi yerine başka bir değişkenle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

Büyüme korkusunun bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma alt boyutu ile değişime kapalı/duyguları bastıran, cezalandırıcı, aşırı izin verici/sınırsız, koşullu başarı odaklı, aşırı koruyucu/evhamlı, küçümseyici/kusur bulucu, kuralcı/kalıplayıcı olarak algılanan anneye ilişkin ebeveynlik biçimleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca bu alt boyut ile değişime kapalı/duyguları bastıran, cezalandırıcı, aşırı izin verici/sınırsız olarak algılanan babaya ilişkin ebeveynlik biçimleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu alt boyut özelinde annenin hem cezalandırıcı hem de aşırı izin verici/sınırsız olarak algılanmasının zıtlık içeren, çelişkili bir sonuç olduğu dikkati çekmektedir. Bu sonucun, büyüme korkusu kapsamında bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma yaşayan kişilerin annelerinin ebeveynlik davranışlarında tutarsız olduklarına dair bir işaret olarak yorumlanabileceği düşünülmektedir. Baba ile ilgili algılanan ebeveynlik ile büyüme korkusu arasındaki ilişkilere dair sonuçlar incelendiğinde, büyüme korkusunun alt boyutu olan bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma ile kuralcı kalıplayıcı ve koşullu başarı odaklı ebeveynlik gibi çocukta olumsuz yönde aşırı sorumluluk duygularına yol açabilecek ebeveynlik biçimleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmadığı dikkati çekmektedir. Büyüme korkusu kapsamında bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma düzeyi yüksek kişilerde aşırı sorumluluğun tam tersi olarak, sorumluluğu içselleştirmede zorlanmanın yaşanmasının kuralcı kalıplayıcı ve koşullu başarı odaklı ebeveynlik göstermeyen, aşırı izin verici ebeveynlik gösteren bir babanın varlığı ile uyumlu ve tutarlı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu kişilerin babalarını hem aşırı izin verici hem de cezalandırıcı olarak algılamalarına dair sonuçların ise babaların ebeveynlik davranışlarında genel olarak tutarsız olabildiklerine dair bir işaret olarak yorumlanabileceği düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Özetle, genel olarak anne ve baba tarafından algılanan ebeveynliğin büyüme korkusunu etkilediği ve kendini feda ve cezalandırıcılık şemaları dışında erken dönem uyumsuz şemalarla büyüme korkusunun ilişkili oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Büyüme korkusu demografik değişkenler açısından ele alındığında gruplar arasında cinsiyet, gelir düzeyi, eğitim düzeyi, çalışıp çalışmama bakımından farklılık bulunmamıştır. Burada çalışmaya katılan kişilerin sadece İstanbul ilinde yaşayan kişiler olmaları da çalışma açısından bir sınırlılık oluşturmaktadır. Sosyokültürel faktörler açısından çeşitlilik sağlanabilecek bir örneklem grubuyla çalışıldığında farklı sonuçlar elde edilebileceği düşünülmektedir. Ayrıca çalışmaya katılan katılımcılar çoğunlukla orta sosyoekonomik düzeyde yoğunluk kazanmıştır. Çalışma, farklı sosyoekonomik seviyelerdeki katılımcı sayıları artırılarak tekrarlanırsa demografik özellikler açısından da çalışma bulgularında farklı sonuçlar elde edilebilir. Değinen sınırlılıklarıyla beraber, çalışmadan elde edilen bulgular yeni bir yapı olarak “büyüme korkusu” nun algılanan ebeveynlik biçimleri ve şemalar ile ilişkisi doğrultusunda daha detaylı incelenmesini sağlamıştır. Gelecek çalışmalarda büyüme korkusu ile

erken dönemde kurulan bağlanma arasındaki ilişkiler de incelenebilir. Buna ek olarak ebeveynlerin boşanmış olup olmamaları da hem büyüme korkusu ile hem de erken dönem uyumsuz şemalar ile ele alınabilir. Ayrıca büyüme korkusu, algılanan ebeveynlik, erken dönem uyumsuz şemalar ve psikolojik belirtilerin içerisinde bulunduğu bir araştırma modelinin test edilmesi ile bu kavramların nedensellik ve birbirinin öncülü veya sonucu olma açısından incelenmesinin alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak, test edilecek bu modelin büyüme korkusu ve psikolojik belirtilerin önlenmesi doğrultusunda çalışma gösteren klinisyenlere psikoterapi sürecinde müdahale planı oluşturma açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ainsworth, M.S. ve Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist*, 46(4), 333-341.
- Arnett, J.J. (2000). Emerging adulthood: a theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480.
- Atak, H. ve Çok, F. (2010). Beliren yetişkinlik (emerging adulthood): insan yaşamında yeni bir dönem. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(1), 39-50.
- Ateş, N. ve Özden Yıldırım, M.S. (2018). Büyüme Korkusu Ölçeği'nin (BKÖ) geliştirilmesi: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(24), 158-175. Doi: 10.20875/makusobed.380022.
- Başbuğ, S., Cesur, G. ve Batıgün, A. D. (2017). Algılanan ebeveynlik biçimi ve yetişkin ayrılma anksiyetesi: kişilerarası bilişsel çarpıtmaların aracı rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 28, 255-267.
- Beck, A. ve Emery, G. (2006). *Anksiyete bozuklukları ve fobiler*. (V. Öztürk Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Doğan, A. ve Cebioğlu, S. (2011). Beliren yetişkinlik: Ergenlikten yetişkinliğe uzanan bir dönem. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(28), 11-21.
- Harris, A. ve Curtin, L. (2002). Parental perceptions, early maladaptive schemas, and depressive symptoms in young adults. *Cognitive Therapy Research*, 26(3), 405-416.
- Hoffart, A. (2012). The case formulation process in schema therapy of chronic axis I disorder (Affective/Anxiety Disorders). M. van Vreeswijk, J. Broersen ve M. Nadort (Ed.), *The Wiley - Blackwell Handbook of Schema Therapy: Theory, Research and Practice* içinde (69-80). United Kingdom: Wiley-Blackwell.
- Kapçı, E.G. ve Hamamcı, Z. (2010). Aile işlevi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki: erken dönem uyum bozucu şemaların aracı rolü, *Klinik Psikiyatri*, 13, 127-136.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (30. basım) Ankara: Nobel.
- Kiley, D. (1983). *The Peter Pan syndrome: Men who have never grown up*. New York: Dodd Mead.
- Özden, M.S. (2013). *Önceden edinilmiş ve sonradan kazanılmış gelişim özelliklerinin evlilikte çift uyumu ile ilişkisi* (Doktora tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sable, P. (2008). What is adult attachment?. *Clinical Social Work Journal*, 36(1), 21-30.

- Sheffield, A., Waller, G., Emanuelli, F. ve Murray, J. (2006). Is comorbidity in the eating disorders related to perceptions of parenting? criterion validity of the revised young parenting inventory. *Eating Behaviors*, 7(1), 37-45.
- Soygüt, G., Çakır, Z. ve Karaosmanoğlu, A. (2008). Ebeveynlik biçimlerinin değerlendirilmesi: young ebeveynlik ölçeği'nin psikometrik özelliklerine ilişkin bir inceleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 17-30.
- Soygüt, G. ve Çakır, Z. (2009). Ebeveynlik biçimleri ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkilerde kişilerarası şemaların aracı rolü: şema odaklı bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(2), 144-152.
- Soygüt, G., Karaosmanoğlu, A. ve Çakır, Z. (2009). Assessment of early maladaptive schemas: a psychometric study of the Turkish Young Schema Questionnaire-Short Form 3. *Turkish Journal of Psychiatry*, 20(1), 75-84.
- Yavuzer, H. (2011). *Ana-baba ve çocuk* (22. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Young, J. E. (1999). *Practitioner's resource series. Cognitive therapy for personality disorders: A schema-focused approach*. Professional Resource Press/Professional Resource Exchange.
- Young, J. (1994). *Young ebeveynlik ölçeği*. Basılmamış Rapor.
- Young, J. E. ve Klosko, J. S. (2011). *Hayatı yeniden keşfedin*. (S. Kohen ve D. Güler, Çev.). (1993), İstanbul: Psikonet Yayınları.
- Young, J.E., Klosko, J.S. ve Weishaar, E.M. (2003). *Şema Terapi* (T.V. Soylu, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

İklim Analizine Yönelik Bir Uygulama: Boyabat İlçesi Örneği

An Application For Climate Analysis: Case of Boyabat District

Prof. Dr. Duran AYDINÖZÜ ¹, Dr. Ufuk SÖZCÜ ²

Öz

Herhangi bir yerin iklim özelliklerini tespit etmek o yörede yapılacak her türlü ekonomik faaliyetleri planlamada önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada 41° 28' kuzey paraleli ile 34° 46' doğu meridyeninin kesişme noktasında bulunan Boyabat ilçesinin iklim özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmanın ele alınmasındaki temel neden bu yöreye ait daha önce iklimle ilgili detaylı bir araştırmanın yapılmamış olmasıdır. Bu nedenle araştırmanın amacı öncelikle Boyabat ilçesinin iklim tipini belirlemek ve klimatik özelliklerini ortaya koymak, doğal çevre-insan etkileşimi bağlamında ekonomik faaliyetlere dair planlamalara katkı sağlayabilmektir. Boyabat ilçesinin iklim özelliklerini ortaya koyabilmek için; Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün 1975-2015 arasında Boyabat meteoroloji istasyonuna ait verileri kullanılmıştır. Yörenin iklim tipini belirleyebilmek için, Thornthwaite, De Martonne ve Erinç indislerinden yararlanılmıştır. Boyabat Thornthwaite yöntemine göre yarı kurak, ikinci dereceden mezotermal, su fazlası olmayan yahut pek az olan ve deniz tesirli iklim tipine; De Martonne yöntemine göre step- nemli iklim tipine; Erinç yöntemine göre yarı kurak iklim tipine sahiptir. Bu üç yöntemin ortaya çıkardığı ortak sonuca göre genel anlamda Boyabat kışları serin, yazları sıcak geçen ve az yağış alan bir iklim özelliğine sahiptir. Bu sonuçlar ışığında yöredeki sosyo-ekonomik faaliyetlere ilişkin öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İklim, indisler, Boyabat

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Determining the climate characteristics of any place has an important place in planning all kinds of economic activities in that region. In this study, the climatic features of Boyabat district, which is located at the intersection of 41 ° 28 'northern parallel and 34 ° 46' east meridian, are discussed in detail. The main reason for addressing this study is that a detailed study of this region has not been done before. For this reason, the purpose of the research is to determine the climate type of Boyabat district and to reveal its climatic features, to contribute to the plans for economic activities in the context of natural environment-human interaction. To reveal the climatic features of Boyabat district; The data of the meteorology station of Boyabat the General Directorate of Meteorology between 1975-2015 was used. In order to determine the climate type of the region, Thornthwaite, De Martonne, Erinç and indices were used. According to the Boyabat Thornthwaite method, it is a semi-arid, second degree mesothermal, low or no water and sea effect climate type; According to De Martonne method, the type of humid climate; According to Erinç method, semi-arid climate type. According to the common result of these three methods, Boyabat has a climate feature that is cool in the winter, hot in the summer and receiving little rainfall. In the light of these results, suggestions have been made regarding socio-economic activities in the region.

Keywords: Climate, indices, Boyabat

Paper Type: Research

¹Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, daydinozu@kastamonu.edu.tr.

²MEB, Kastamonu Fen Lisesi, usozcu@hotmail.com.

Giriş

Herhangi bir yerde, hava olaylarının iklim elemanları bakımından yıl boyunca gösterdiği değişiklikler, o yerin iklimi diye tanımlanır. Uzun süreli atmosfer koşullarının, meteorolojik gözlem ve ölçmeler sonucu elde edilen sayısal verilere dayanılarak açıklanmasına da iklim özellikleri denilmektedir. Yeryüzünde meydana gelen doğal ve beşeri olayların oluşmasında doğrudan veya dolaylı olarak iklimin etkisi bulunmaktadır. Nüfusun dağılışımdan tarım, ticaret, sanayi, turizm gibi ekonomik faaliyetlere; bitki ve toprak türlerinin dağılışımdan insanların giyinme, beslenme ve barınma faaliyetlerine kadar pek çok alanda iklimin etkisini görmek mümkündür. Bu yüzden bir yerin iklim özelliklerini tespit etmek önemli bir konudur.

İklim tasniflerinin amacı dünyadaki farklı iklim tiplerini belirlemek, benzer ve farklı mekânların sınırlarını çizmektir. Ancak iklim tiplerinin sayısı, kullanılan haritanın ölçeğine göre değişiklik gösterir. Büyük ölçekli haritalarda yükselti, bakı, orografi, denize olan mesafe gibi faktörlere bağlı çeşitli iklim tipleri ortaya çıkar. Küçük ölçekli haritalarda bu detaylar görülemediğinden daha sade ve daha az iklim çeşidi ile yeryüzündeki iklimlerin sınırları belirlenir. İklimin insan hayatı üzerindeki nüfus, yerleşme, tarımsal faaliyetler, ulaşım ve planlama gibi birçok konu üzerindeki dominant etkisinden dolayı iklim tiplerini ve sınırlarını belirlemek önemlidir (Yılmaz ve Yılmaz, 2013, s. 416). Araştırma sahası Karadeniz Bölgesi'nde yer almasına rağmen belirgin Karadeniz ikliminin özelliklerini taşımayıp, daha çok karasal iklim özelliklerini taşır. Bu nedenle Boyabat ve çevresinin iklim özellikleri detaylı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Araştırma Sahasının Yeri ve Genel Fiziki Özellikleri

İnceleme alanımız, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde yer alan Sinop İline bağlı bir ilçedir. Boyabat 41° 28' kuzey paraleli ile 34° 46' doğu meridyeninin kesişme noktasında bulunmaktadır. İnceleme sahasının kuzeyini Sinop ili ve Erfelek ilçesi, kuzeybatısını Ayancık, kuzeydoğusunu Gerze, doğusunu Durağan ve Saraydüzü ilçeleri, batısını ise Kastamonu ili çevrelemektedir. Ayrıca ilçe Kastamonu'dan Samsun'a, Sinop'tan Orta Anadolu'ya giden karayolu üzerindedir (Şekil 1).

Araştırma sahası arazileri Mesozoikten ve Kuaternere kadar oluşan farklı yaş grubundaki arazilerden oluşmaktadır. Boyabat havzasında Mesozoik ve Senozoik yaşlı araziler gözlenirken, Gökırmak ile Kolaz Çayı boyunca Kuaterner arazisi de bulunmaktadır. Ayrıca Küre ve Ilgaz dağı sıralarını birbirinden ayıran ovalar Kuaterner döneme ait alüvyonlarla kaplı verimli ovalardır. İlçenin kuzeyini Küre dağları, güneyini ise Ilgaz dağlarının doğu uzantıları sınırlamaktadır. İlçe arazisinde merkezden güneye doğru devamlı bir yükselme görülür. İlçe güney ve doğudan Ilgaz Dağları ile çevrilidir. Ayrıca Sakız ve Aydın Dağı da yörede bulunan diğer dağlık alanlardır.

İlçe arazisini kat eden en önemli akarsu Kızılırmak'ın en büyük kollarından olan Gökırmak'tır. Gökırmak ilçe sınırları içerisinde kabaca güneydoğu doğrultusunda akmakta ve Durağan'ın doğusunda Kızılırmak'a katılarak Karadeniz'e dökülmektedir. İlçenin diğer akarsuları Gazidere Çayı, Çarşak Çayı, Asarcık Çayı ve Çorman Çayıdır. İlçede Gökırmak vadisi boyunca oluşan ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda birbiri ardına uzanan, Arım, Gazidere, Asarcık isimli küçük akarsu boyu ovalarının birleşmesiyle Boyabat Ovası oluşturmuştur (Aydınözü, İbret ve İmat, 2012). Küre ve Ilgaz dağı sıralarını birbirinden ayıran ovanın ortalama rakımı 300-450 metredir. Bu ovalar Kuaterner döneme ait alüvyonlarla kaplı verimli ovalardır.

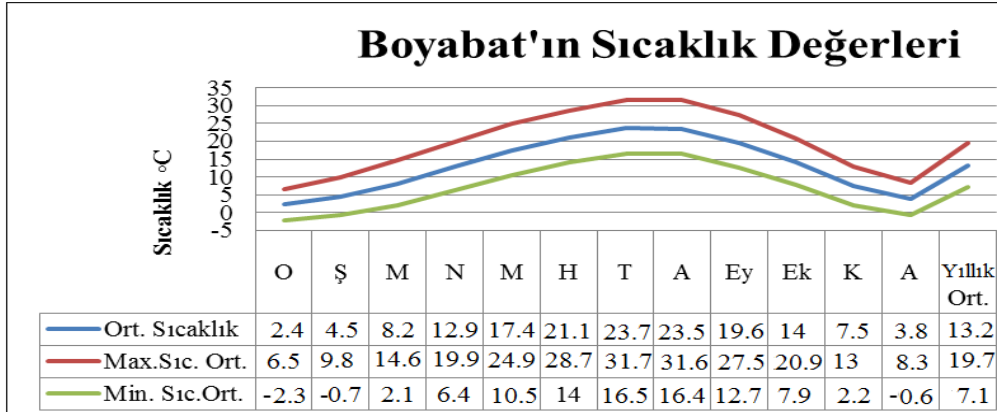
2. Bulgular

Bu bölümde öncelikle Boyabat ilçesinin sıcaklık, rüzgar, nem ve yağış özelliklerine ait bulgulara yer verilmiştir. Daha sonra bu bulgulardan yararlanılarak ilçenin Thornthwaite, De Martonne ve Erinç yöntemlerine göre iklim tipi belirlenmiştir.

2.1. Sıcaklık Özellikleri

Araştırma sahasının sıcaklık değerlerine ait 32 yıllık rasat sonuçları Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Boyabat’ın aylık ortalama, en düşük ve en yüksek sıcaklıklarının dağılışı

Şekil 2’deki bilgiler incelendiğinde Boyabat’ın yıllık ortalama sıcaklık değerinin 13,2°C olduğu görülmektedir. Yıllık ortalama sıcaklığın yüksek olması yükseltinin az (350 m), deniz etkisinin Gökırmak boyunca buralara kadar ulaşmasıyla ilgilidir. Kış sıcaklık ortalaması 3,6 °C, yaz sıcaklık ortalaması 22,8°C’dir. En sıcak ay ile en soğuk ay arasında 21,3°C fark vardır. Maksimum sıcaklık ortalamaları yazın en yüksek 31,7°C’ye yükselirken, kışın 6,5°C olmaktadır. Minimum sıcaklık ortalamaları temmuz ayında 16,5 °C, ocak ayında -2,3°C’dir.

Tablo 1. İnceleme bölgesindeki istasyonların aylık ve yıllık ortalama sıcaklık dağılışı

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık Ortalama
Kastamonu	-0.7	0.7	4.4	9.6	14.0	17.6	20.5	20.1	15.7	10.5	4.7	0.7	9.8
Sinop	7.0	6.4	7.6	10.8	15.1	20.0	23.0	23.4	20.0	16.1	12.1	9.0	14.2

Kıyaslama amacıyla incelediğimiz Sinop ve Kastamonu illerine ait ortalama sıcaklık değerleri ise şu şekildedir. Boyabat’ın ortalama sıcaklığı 13.2°C iken Kastamonu’nun 9.8°C, Sinop’un 14,2°C’dir. Kastamonu’da kış sıcaklık ortalaması 0,2°C iken Sinop’ta 7,4°C’dir. Yörede görülen en düşük sıcaklık -16,5°C ile 1976 yılı Ocak ayında, en yüksek sıcaklık 45,4 °C ile 2000 yılı temmuz ayında ölçülmüştür. Tablo 2 ise aylık ve yıllık ortalama donlu gün sayılarını göstermektedir.

Tablo 2. İnceleme bölgesindeki istasyonların aylık ve yıllık ortalama donlu gün sayıları

İSTASYON ADI	RASAT YILI	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	YILLIK Toplam
Boyabat	32	20.3	14.0	8.5	1.4	0.0	-	-	-	-	0.5	7.3	13.8	65,8
Kastamonu	40	25.3	21.6	16.7	4.2	0.6	-	-	-	-	2.1	12.7	21.8	105
Sinop	40	1.8	2.4	0.6	-	-	-	-	-	-	-	0.0	0.2	5

Tablo 2’ye göre inceleme sahasının yıllık ortalama donlu gün sayısının 65,8 gün olduğu görülmektedir. Bu değerler Kastamonu’da 105 gün iken, Sinop’ta 5 gün ile sınırlı kalmıştır.

2.2. Basınç ve Rüzgar Durumu

Sıcaklık, yükselti ve enleme bağlı olarak değişen hava basıncı; sıcaklık, nemlilik, yağış ve rüzgâr gibi iklim elemanlarına etkileri açısından büyük önem taşımaktadır. Tablo 3'e göre Boyabat'ın basınç değerleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 3. Boyabat'ın ortalama en yüksek ve ortalama en düşük yerel basınç değerleri

Değerler	O	Ş	M	N	M	H	T	A	Ey	E	K	A	Ort.
Ortalama Basınç(hPa)	978	976	975	974	973	973	971	972	975	978	980	979	975
Maksimum Basınç(hPa)	997	993	992	986	982	982	979	979	985	989	991	997	997
Minimum Basınç(hPa)	959	961	958	960	946	948	962	963	961	962	966	958	946.

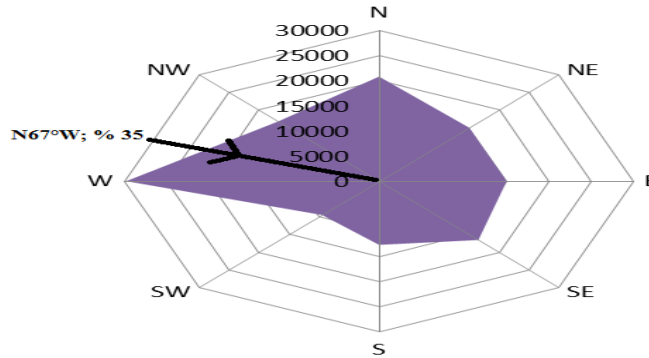
Yörenin 8 yıllık rasat verilerine göre yıllık ortalama basınç değeri 975 hPa'dır. Maksimum basınç değeri 997 hPa, minimum basınç değeri 946 hPa'dır. Tablo 4'te Boyabat'taki rüzgar esme sayıları şu şekildedir.

Tablo 4. Boyabat'ta aylık ve yıllık toplam rüzgar esme sayıları ve yönleri

Boyabat	Rasat Yılı	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
N	32	1438	1535	1840	1825	1748	1877	2082	2239	1884	1566	1439	1305	20778
NE	32	821	883	1315	1377	1804	1474	1772	1706	1377	1228	678	573	15008
E	32	966	1146	1573	1418	1431	1322	1513	1434	1285	1094	908	922	15012
SE	32	1243	1329	1744	1869	1654	1310	1401	1284	1152	1440	1088	1006	16520
S	32	1015	1073	1101	1183	1200	1067	1195	1118	989	1193	849	667	12650
SW	32	850	738	1049	1088	793	768	610	724	630	789	783	660	9482
W	32	2817	2632	2622	2272	2519	2190	2036	2201	2520	2680	2429	2810	29728
NW	32	1669	1548	1650	1359	1170	1200	1274	1385	1501	1263	1294	1468	16781

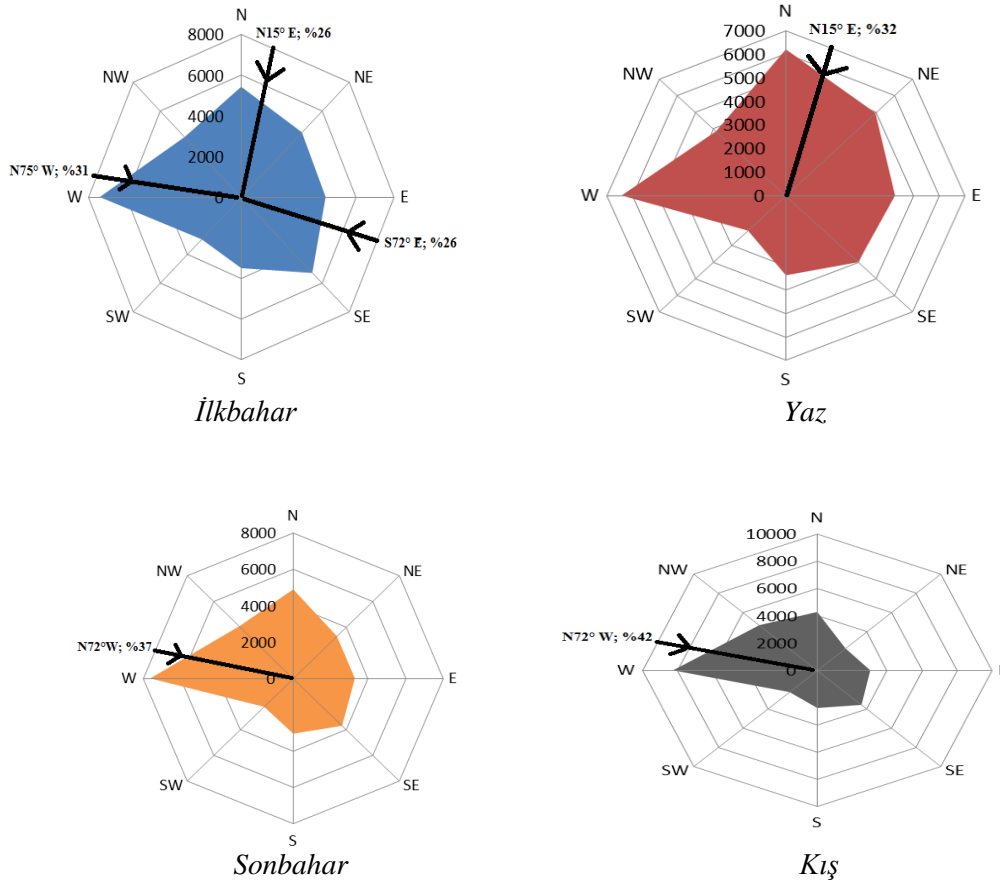
Boyabat'ta tablo 4'e göre rüzgarın esiş yönü ve esme sayıları dikkate alındığında rüzgarın en fazla batı ve kuzey yönlerden estiği görülmektedir. En az esme sayısı ise güneydoğu yönündendir. Boyabat'ta Rubinstein formülüne göre; yıllık hâkim rüzgar yönü N'den 67° W istikametindedir. Rüzgârın bu yöndeki frekansı % 35 oranındadır. İlkbahar hakim rüzgar yönü N'den 75° W, N'den 15° E ve S'den 72° E; yaz mevsimde N'den 15° E; sonbaharda N'den 72° W ve kış mevsiminde N'den 72° W istikametindedir. Şekil 3 Boyabat'ın yıllık ortalama rüzgar frekans gülünü göstermektedir.

Şekil 3. Boyabat'ın yıllık ortalama rüzgâr frekans gülü

Boyabat'ta yıllık ortalama rüzgar frekans gülü incelendiğinde sahada yıl boyunca batı sektörlü rüzgarların etkili olduğu görülmektedir. Boyabat'ta W sektörlü rüzgarlardan sonra en fazla N ve NW sektörlü rüzgarlar etkili olmaktadır (Şekil 3). Yine sahada daha sonra N ve NW sektörlü rüzgarlar etkili olmaktadır. Şekil 4'te Boyabat'ın mevsimlere göre rüzgar gülü grafikleri gösterilmiştir.

Şekil 4. Boyabat'ın mevsimlere göre ortalama rüzgâr frekans gülü

Şekil 4'e göre Boyabat'ta sonbahar ve kış mevsiminde batı sektörlü rüzgarların hakim olduğu; yaz mevsiminde ise hakim rüzgar yönün N; ilkbahar mevsiminde ise W, N ve SE olmak üzere üç farklı hakim rüzgar yönünün olduğu görülmektedir. Boyabat'ta mevsimlere göre rüzgar hız ve yönleri tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Boyabat'ta mevsimlere göre ortalama rüzgar hızları ve yönleri (m/sn)

Yönler	Kış	İlkbahar	Yaz	Sonbahar
N	1,2	1,5	1,8	1,3
NE	1,2	1,7	1,9	1,4
E	1,2	1,4	1,4	1,2
SE	1,2	1,4	1,4	1,2
S	1,1	1,4	1,3	1,2
SW	1,1	1,5	1,5	1,2
W	1,3	1,5	1,5	1,4
NW	1,4	1,6	1,6	1,4

Rüzgârların esme yönü ile birlikte esme hızları da iklim özellikleri ile fiziki ve beşeri çevreye etkileri bağlamında değerli verilerdir. Tablo 5 incelediğinde Boyabat'ta rüzgar hızı en fazla (1,9 m/sn) yaz mevsimindedir. En düşük rüzgar hızı ise (1.1 m/sn) kış mevsiminde görülmektedir. Fırtınalı gün sayısı en fazla yaz aylarında (0.1gün) görülmektedir.

2.3. Nemlilik ve Yağış

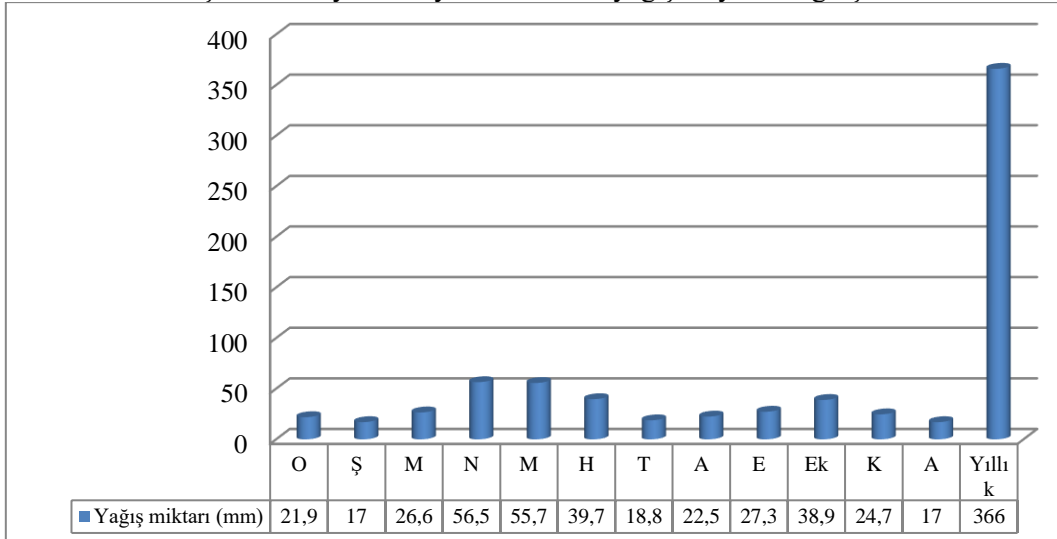
Havada bulunan bağıl nem oranı havanın yağış ihtimalini ifade etmektedir. Bağıl nem oranı su buharı ve sıcaklık şartlarına göre değişmektedir. Boyabat'ın bağıl nem ve bulutluluk oranları tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Boyabat'ın ortalama bağıl nem ve bulutluluk oranı değerleri

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık Ort.
Ortalama Bağıl Nem(%)	72.5	65.9	60.3	58.6	57.8	54.3	49.8	50.0	53.3	62.2	70.4	74.4	60.8
Ortalama Bulutluluk	7.0	6.2	5.7	5.8	5.1	3.9	3.1	2.8	3.7	5.1	6.2	7.1	5.1

Boyabat'ta yıllık ortalama bağıl nem % 60,8'dir. Mart- ekim ayları arasında bağıl nem oranı yıllık ortalamanın altındadır. En yüksek bağıl nem aralık ayında görülmektedir. Kastamonu'da yıllık ortalama bağıl nem % 68,5 iken Sinop'ta % 74,9'dur. Bulutluluk oranı, gökyüzünün bulutlarla örtülü olma oranını göstermektedir. 0-10 arasında ifade edilen bulutluluk oranı, havanın açık, parçalı bulutlu veya kapalı olma durumu hakkında bilgi vermektedir. Boyabat'ın ortalama bulutluluk (0-10) oranı 5,1'dir. Haziran ile eylül ayları arasında bulutluluk oranı ortalama değerinin altındadır. Bağıl nem oranında olduğu gibi bulutluluk oranı da en fazla aralık ayında gerçekleşmektedir. Kastamonu'da yıllık ortalama bulutluluk oranı Boyabat'taki gibi 5,1, Sinop'ta ise 5,4'tür. Şekil 5'te Boyabat'ın yıllık ortalama yağış dağılışı gösterilmektedir.

Şekil 5. Boyabat'ta yıllık ortalama yağışın aylara dağılışı

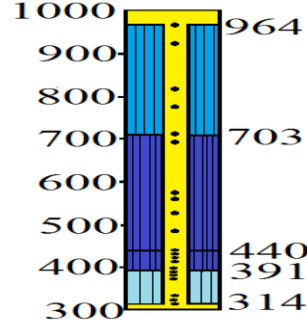
32 yıllık rasatlara göre Boyabat'a yıllık ortalama 366 mm yağış düşmektedir. Yağış miktarının en az olduğu aylar 17 mm ile şubat ve aralık aylarıdır. Yıl içinde en fazla yağışın düştüğü ay 56,5 mm ile nisan olmuştur. Kastamonu'da yıllık ortalama yağış 505 mm iken, Sinop'ta 690 mm'dir. Şekil 6 Boyabat'ta yağışın mevsimlere göre dağılımını göstermektedir.

Şekil 6. Yıllık ortalama yağışın mevsimlere dağılışı.

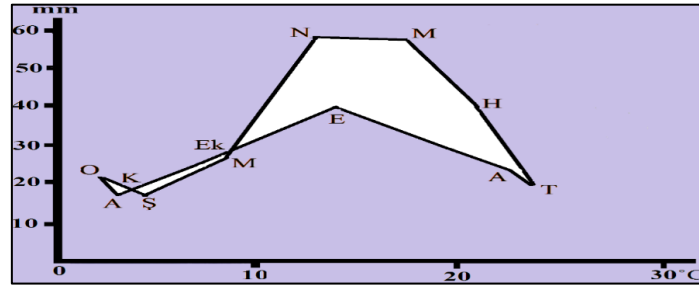
Yörede yağışın mevsimlere göre dağılımında yağış en fazla ilkbaharda, en az yağış ise % 15'lik oran ile kış mevsiminde düşmektedir. Boyabat'taki gibi Kastamonu'da da en fazla yağış ilkbaharda, Sinop'ta ise en fazla yağış sonbaharda düşmektedir. Şekil 7'de Boyabat'ın muhtemel yağış dağılışı gösterilmektedir.

Şekil 7. Boyabat'ın muhtemel yağış dağılışı

Yörenin muhtemel yağış değerlerine göre oluşturulmuş grafik aşağıdaki gibidir. 32 yıllık rasatlara göre Boyabat'ta yağışın %25' i 314- 391 mm arasında, % 50'si 391-440 mm arasında ve % 25'i 703-964 mm arasında düşmüştür. Var olan ölçümler göstermektedir ki bu yörede yağışların 314 mm'den az ve 964 mm'den fazla olma ihtimali bulunmamaktadır. Şekil 8 Boyabat'ın klimogramını göstermektedir.

Şekil 8. Boyabat klimogramı

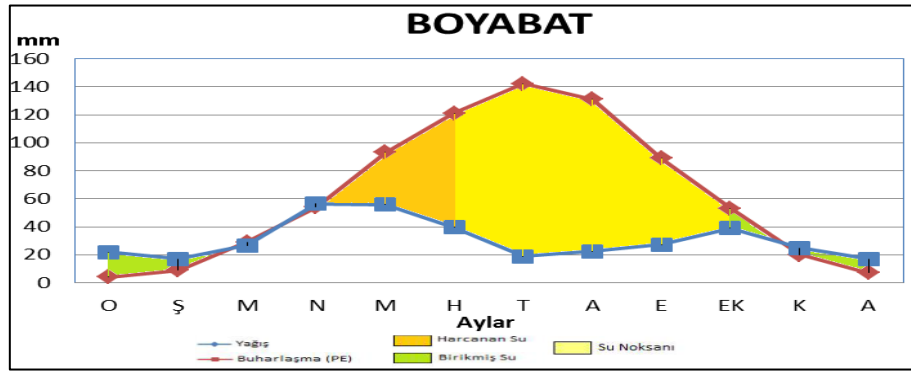
Klimogramlar iklim diyagramlarının başka bir şeklidir. Klimogramların çizilmesi için yatay eksen üzerine sıcaklık değerleri, dikey eksen üzerinde ise yağış değerleri işaretlenir. Her aya ait sıcaklık ve yağış değerleri bu şekil üzerinde kesiştirilerek noktalar birleştirildiğinde kapalı bir şekil elde edilir. Her ayın sıcaklık ve yağış değerlerini birleştirerek elde edilen şekil, o yerin iklim karakterini gösterir. Ortaya çıkan kapalı şekil yuvarlak ise, bu sıcaklık ve yağış bakımından mevsimler arasında çok fark bulunmayan iklim tipini; ortaya çıkan kapalı şekil uzun ise bu da yağış ve sıcaklık bakımından mevsimler arasında çok fark olan iklim tipini yansıtır (KŞM, 2014).

Şekil 8'de Boyabat için oluşturulan klimogramda ortaya çıkan şekil ne yuvarlak, ne de ince uzun bir şekil olup, her ikisini de temsil eden bir şekil ortaya çıkmıştır. Klimogramda, sonbahar ve kış ayları benzerlik gösterirken, ilkbahar ve yaz ayları birbirinden oldukça farklı görülmektedir. Boyabat'ta su bilançosundaki değişim Tablo 7 ile Şekil 9'da gösterilmiştir. İlçede topraktaki su birikimi kasım ayında başlamaktadır. Bu durumun Aralık, Ocak ve Şubat ayları boyunca devam eder. Mart ayında topraktaki su birikimi az bir miktar azalsa bile nisan ayında tekrar artar. Nisan ayından itibaren su fazlalığı olmadan topraktaki su birikimi azalır ve haziran-ekim dönemi boyunca toprakta su eksikliği söz konusudur. Aydınöz (2002) çalışmasında Kastamonu ve Sinop'un su bilançosunu incelemiştir. Buna göre Boyabat'ta hiçbir ayda olmayan toprağın suya doygunluğu Kastamonu'da 3 ay, Sinop'ta 4 ay yaşanmaktadır. Yine aynı şekilde Boyabat'ta su fazlalığı yok iken Kastamonu'da 21 mm, Sinop'ta 156.5 mm su fazlalığı bulunmaktadır.

Tablo 7. Thornthwaite formülüne göre Boyabat'ın su bilançosu tablosu

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Sıcaklık	2,4	4,5	8,2	12,9	17,4	21,1	23,7	23,5	19,6	14,0	7,5	3,8	13,2
Sıcaklık İndisi	0,31	0,85	2,12	4,20	6,61	8,85	10,5	10,4	7,91	4,75	1,85	0,6	59,07
Düzeltilmemiş PE	4,5	11	28	49	74	96	112	110	86	55	24	9	
Düzeltilmiş PE	4	9	29	54	93	121	142	131	89	53	20	7	752
Yağış	21,9	17	26,6	56,5	55,7	39,7	18,8	22,5	27,3	38,9	24,7	17	366,6
Birikmiş Suyun Aylık Değişimi	17,9	8	-2,4	2,5	-	-3,4	0	0	0	0	4,7	10	
Birikmiş Su	32,6	40,6	38,2	40,7	3,4	0	0	0	0	0	4,7	14,7	0
Gerçek Eva.	4	9	29	54	93	43,1	18,8	22,5	27,3	38,9	20	7	366,6
Su Noksanı	0	0	0	0	0	77,9	123,2	108,5	61,7	14,1	0	0	385,4
Su Fazlası	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Şekil 9. Boyabat'ın su bilançosu grafiği (Thornthwaite metoduna göre)

İnceleme alanının Thornthwaite yöntemiyle değerlendirilmesi ile elde edilen sonuçlara göre Boyabat'ın iklim tipi DB'2db'3 harfleri ile ifade edilen, yarı kurak, ikinci dereceden mezotermal, su fazlası olmayan yahut pek az olan ve deniz tesirli iklim tipi olarak tanımlanmaktadır. Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre Kastamonu C₁B₁'db'3 yani kurak-az nemli, birinci dereceden mezotermal, su fazlası olmayan yahut pek az olan iklim tipinde iken, Sinop C₁B₂sb'4 yani yarı kurak-az nemli, ikinci dereceden mezotermal, su fazlası kış mevsiminde ve orta derecede olan denizel iklim tipine girmektedir.

De Martonne yöntemine³ göre Boyabat'ın iklimi tasnif edildiğinde; $[366/(13,2+10) + (12*17/(3,8+10))]/2 = 15,2$ çıkmaktadır.

Tablo 8. De Martonne yöntemine göre iklim grupları

İklim Tipi	Kuraklık İndeksi
Çöl	0-5
Step (Yarı Kurak)	5-10
Step-Nemli arası	10-20
Yarı Nemli	20-28
Nemli	28-35
Çok Nemli	35-55
Islak	>55
Kutupsal	<0 (T<-5oC)

Kaynak: MGM

³ $I_a = (P / (T + 10) + (12 * p / (t + 10))) / 2$;

10 = Sıcaklığın 0°C'nin altında olduğu yerlerde t'yi pozitif yapmaya yarayan sabit sayı

P = Uzun yıllar toplam yağış (mm);

T = Uzun yıllar ortalama hava sıcaklığı (°C).

p = En kurak ayın yağışı (mm);

t = En kurak ayın ortalama sıcaklığı (°C)

Bu sonuca göre Boyabat step- nemli iklim özelliğine sahiptir. MGM verilerine göre Sinop ve Kastamonu da De Martonne yöntemine göre step-nemli iklim grubundadır.

Erinç yöntemine göre⁴ Boyabat'ın iklimi tasnif edildiğinde;

$Im = 366 / 19,8 = 18,5$ sonucu elde edilmektedir.

Tablo 9. Erinç yöntemine göre iklim grupları

İklim Sınıfı	İndis Değeri(Im)	Bitki Örtüsü
Tam Kurak	<8	Çöl
Kurak	8-15	Çöl-Step
Yarı Kurak	15-23	Step
Yarı Nemli	23-40	Park görünümlü kuru orman
Nemli	40-55	Nemli orman
Çok Nemli	>55	Çok nemli orman

Kaynak: MGM

Bu sonuca göre Boyabat yarı kurak iklim sınıfında yer alıp, step bitki örtüsüne sahiptir. MGM verilerine göre Sinop ve Kastamonu yarı nemli iklim sınıfında yer almaktadır. Ancak Aydeniz'e göre ise Boyabat ve çevresi yarı nemli iklimler grubunda değerlendirilmektedir (Şekil 10).

Şekil 10. Aydeniz'e göre Türkiye iklimi (Klimatoloji Şube, 2016)

Sonuç ve Öneriler

Bir yerin iklim tipini tespit edebilmek için öncelikle sıcaklık, basınç ve rüzgar, nem ve yağış gibi iklim elemanlarına ait özelliklerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Boyabat ilçesinin iklim özelliklerini tespit etmeyi amaçladığımız bu çalışmada iklim elemanlarına ait veriler değerlendirilmiştir. Bu çalışmayı yaparken kıyaslama amacıyla bir tane kıyıda bir tane de iç kesimden olmak üzere iki ilin verilerinden yararlanılmıştır. Sıcaklık ve yağış değerlerinden elde edilen sonuçlara göre Boyabat çevresindeki hem diğer karasal ortamlara (Kastamonu (-1,2°C), Çorum (-0,7°C), Bolu (0,5°C), Çankırı (-1°C) göre hem de ülkemizin iç kesimlerinde yer alan illere göre kışları çok daha ılık geçen bir iklime sahiptir.

Yaz mevsiminde de çevresindeki hem sahil hem de iç kesim illerine (Kastamonu (20°C), Çorum (20,6°C), Bolu (19,5°C), Sinop (22,5°C), Samsun (23°C) göre daha fazla ısınmaktadır.

⁴ $Im = P/T_{om}$ P = yıllık toplam yağış(mm), T_{om} = yıllık ortalama maksimum sıcaklık. (Erinç, S., 1984)

Araştırma sahasının yağış özellikleri incelendiğinde yağış miktarının az olduğu bir iklime tipine sahip olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Meteoroloji verilerine göre ülkemizde ortalama yağış miktarı 574 mm iken Boyabat'ta ortalama yağış miktarı 366 mm'dir.

Bunun nedeni, Küre dağlarının denizden gelen hava kütlelerine açık kuzey yamaçlarına yağışı bıraktırması ve kuru hava kütlelerinin Boyabat depresyonunun yakın çevrelerine bakan güney yamaçlarına yeterince yağış bırakamamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca inceleme sahasında yükseltinin az olması nedeniyle yağış genellikle 500mm. yi bulmaz. Gökırmak vadisinde doğudan batıya doğru gidildikçe hem yükselti hem de yağış miktarı birazcık artar. Doğuda Gökırmak vadisinde deniz seviyesinden 350m. yükseltide bulunan Boyabat 366 mm. yağış alır.

Boyabat'ın bu sıcaklık ve yağış değerleri ile farklı iklim sınıflandırma sistemlerine göre değerlendirilmesi yapılmıştır. Boyabat Thornthwaite yöntemine göre yarı kurak, ikinci dereceden mezotermal, su fazlası olmayan yahut pek az olan ve deniz tesirli iklim tipine; De Martonne yöntemine göre step- nemli iklim tipine; Erınç yöntemine göre yarı kurak iklim tipine; Aydeniz yöntemine göre yarı nemli iklim tipine sahiptir. Bu dört yöntemin ortaya çıkardığı ortak sonuca göre genel anlamda Boyabat kışları serin, yazları sıcak geçen ve az yağış alan bir iklim özelliğine sahiptir.

Bir yerin iklim özellikleri ve sınırlarının tespiti ve tatbiki o yörede yapılacak beşeri ve ekonomik faaliyetlerde en üst düzeyde verim alınmasını sağlayacaktır. Bu görüş çerçevesinde yöreye ait birtakım öneriler getirilebilir;

Thornthwaite yöntemine göre hazırlanan su bilançosu yörede toprağın suya doygun bir dönemin olmadığını göstermektedir. Bu da yörenin içme suyu ihtiyacında var olan sıkıntıları dönem dönem artırmaktadır. Bu yüzden yörede içme suyu temini için alternatif yolların bulunması gerekmektedir.

Doğu-batı doğrultulu bir ovaya sahip olan ilçede en fazla üretilen tarım ürünü pirinçtir. Gelenekselleşen çeltik tarımı nedeniyle yörede tarımsal anlamda su ihtiyacı had safhaya ulaşmaktadır. Bu yüzden pirinç tarımının ekim alanlarının daraltılıp yerine daha fazla gelir getiren tarım ürünleri yetiştirilebilir. Yöredeki yaz sıcaklık ortalamasının yüksek olduğu göz önüne alınarak alternatif tarım ürünleri ziraat müdürlükleri öncülüğünde belirlenmesi iyi bir ek gelir kaynağı olabilir.

Yörede kışların ılık geçmesi, kızılçam ağaçlarının geniş yer tutması ve bazı maki türlerinin varlığı Akdeniz iklimini anımsatmaktadır. Ayrıca yörede toprak sıcaklık değerleri de yüksektir. Bu şartlar değerlendirilerek ziraat odası ve ziraat mühendislerinin katkılarıyla geleneksel olarak yetiştirilen tarım ürünlerine alternatif ürünler denenebilir.

Yıllık yağış miktarının Türkiye ortalamasının çok altında olduğu yörede yarı kurak iklim şartları hüküm sürmektedir. Tarımın iklime olan bağlılığını azaltmak adına çiftçilere modern sulama sistemlerinin kullanımı teşvik edilmelidir. Böylece hem doğal su kaynakları bilinçsizce tüketilmemesi olacaktır hem de daha fazla tarım alanı sulanabilir hale gelecektir.

Depresyon (çukur) alanında bulunan ilçede kirli havayı taşıyacak kadar yeterli rüzgar olmadığından özellikle kışın hava kirliliği ısınma amaçlı kömür kullanımı nedeniyle artmaktadır. Bu yüzden en kısa süre içerisinde ilçede doğalgaz kullanımının başlanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Aksever, F. ve Eroğlu, A. (2016). Çivril-Baklan (Denizli) Ovasında Yeraltı suyuna İklim Değişikliğinin Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 11-26.
- Ardel, A., Kurter, A., Dönmez, Y. (1969). *Klimatoloji Tatbikatı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1 123, İstanbul.

- Aydınözü, D. (2002). *Küre Dağları Doğu Kesiminin Bitki Coğrafyası* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydınözü, D., İbret, B.Ü., İmat, F. (2012). *Jeolojik miras açısından değerlendirilmesi gereken bir yöremiz: Boyabat Sultansuyu Bazalt Sütunları*, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, I. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Bildiriler Kitabı 28-30 Mayıs 2012, Erzurum.
- Çoban, A. (2013). Sungurlu-Boğazkale yöresinin iklim tipleri ve bazı öneriler. *International Journal of Social Science*, 6(3), 149-158.
- DMİ. (1972). *Türkiye İklim Tasnifi (De Martonne Metoduna Göre)*. Ankara
- DMİ. (1988). *Aydeniz Metodu ile Türkiye'nin Kuraklık Değerlendirmesi*, Ankara.
- Erinç, S. (1984). *Klimatoloji ve Metotları*, İ.T.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü, İstanbul.
- EROL, O. (1993). *Genel Klimatoloji*, Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- Karaoğlu, M. (2011). Ziraî meteorolojik açıdan Iğdır iklim etüdü. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1).
- KŞM (2016). Aydeniz iklim sınıflandırmasına göre Türkiye iklimi. https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/iklim_siniflandirmalari/aydeniz.pdf Erişim Tarihi: 15.02.2020.
- MGM (2019). Thornthwaite iklim sınıflandırmasına göre Türkiye iklimi. https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/iklim_siniflandirmalari/Thornthwaite.pdf. Erişim Tarihi: 15.03.2020
- Öztürk, M. Z., Çetinkaya, G., Aydın, S. (2017). Köppen-Geiger iklim sınıflandırmasına göre Türkiye'nin iklim tipleri. *Coğrafya Dergisi*, 35, 17-27. <https://doi.org/10.26650/JGEOG330955>.
- Sağdıç, M. ve Koç, H. (2012). Yukarı Kızılırmak Havzası'nın iklimi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (58).
- Sarıcı, G. (2015). *Araç ilçesinin fiziki coğrafya özellikleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yılmaz, F. ve Yılmaz, Ö. (2013). *Thornthwaite iklim tasnifine göre Rize ve Ardahan Örnekleri*, 3rd International Geography Symposium - GEOMED 2013.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Sınıf Öğretmenlerinin Perspektifinden Değerler ve Değerler Eğitimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi

The Assessment of Values Education Activities According to the Primary School Teachers' Opinions

Doç. Dr. Vedat AKTEPE¹, Hilal KESER², Şükran Ezgi ŞEREF³

Öz

Bu araştırmanın amacı, değerler eğitimi etkinliklerini sınıf öğretmenlerinin görüşleri kapsamında incelemektir. Sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre mevcut durumun ortaya konması bakımından durum çalışması yöntemine yer verilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma verileri uzman görüşü alınarak hazırlanan yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Veriler analiz edilirken içerik analizinden yararlanılmıştır. Araştırmaya Nevşehir ve Kayseri illerine bağlı okullarda görev yapan toplam 25 sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin birçoğu, değerler eğitiminin amacının karakter gelişimini sağlamak olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenler değerler eğitiminde en fazla örnek olay, drama, film, resim, öyküden yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler değerler eğitiminde karşılaştığı güçlükler olarak, çocukların değer eğitiminin çoğu zaman adını bilmediklerini ve başka da bir güçlükle karşılaşmadıklarını dile getirmişlerdir. Yine öğretmenler örtük olarak verilen değerlerin, eğitim programlarında daha çok kazanımlarla birlikte verildiğini söylemişlerdir. Araştırmanın sonucunda, öğretmenlerin birden fazla değer eğitimi yaklaşım, yöntem ve tekniğini kullandıkları görülmüştür. Öğretmenler kullanım sıklığına göre; drama, soru-cevap, hikaye yazma, film izleme, atasözleri ve deyim, eğitici oyunlar, altı şapka tekniği, bulmaca ve bilmece, kavram haritası, poster, beyin fırtınası olarak sıralamışlardır. Ayrıca öğretmenlerin çoğu “ayın değeri” etkinliklerini yeterli bulmamaktadır. Öğretmenler, değerler eğitiminin “zorunlu ders” kapsamında okutulması yönünde görüş bildirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Değer, değerler eğitimi uygulamaları, sınıf öğretmeni, değerlendirme

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The purpose of the current study is to analyse values education activities according to primary school teachers' opinion. In order to reveal the current situation according to views of primary school teachers, case study method was included. The interview technique was used as a data collection tool in the research. Research data were collected through structured interview forms which were prepared upon asking the opinions of experts in the field. Content analysis method was used during the course of data analysis. 25 teachers, working in schools either in Kayseri or in Nevşehir provinces of Turkey, took part in the study. As a result of the research teachers have stated that the purpose of values education is to provide personal development. They said that they mostly benefited from case studies, drama, films, pictures and stories during values education. Teachers state that the only difficulty that they meet during values education is children who are not familiar with the term. Moreover, teachers stated that values taught tacitly are mostly conveyed with learning outcomes in curriculum. At the end of the study teachers were seen to use more than one approach, method and technique of values education. According to frequency of use, following methods were stated to be used by teachers; drama, question-answer, story-writing, watching films, idioms and proverbs, educational games, six thinking hats method, puzzles and

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, vedataktepe@nevsehir.edu.tr.

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, hilalhcslymngl@hotmail.com.

³ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ezgiseref38@gmail.com.

riddles, concept maps and brainstorming. Moreover most of the teachers find “Value of Month” events insufficient. A consensus was reached on teaching values education as an “obligatory course” by teachers.

Keywords: Values, values education activities, primary school teacher, assessment

Paper Type: Research

Giriş

Değerler eğitimi, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından desteklenmektedir. Bu anlamda UNICEF sponsorluğunda sürdürülen Yaşayan Değerler Eğitimi Programı (YDEP) amacı, dünyanın dört bir yanında değerler eğitimi yaygınlaştırmaktır. Nitekim bu program dünya genelinde öğretmenler arasında ortaklıktan doğan, kâr amacı gütmeyen bir programdır. Dünyanın dört bir yanındaki 20 eğitimcinin Ağustos 1996’da Newyork’ta UNICEF’in Genel Merkezi’nde çocukların ihtiyaçlarını, onların değerlerle olan çalışma tecrübelerini ve öğrencileri hayata daha iyi hazırlamak ve değerleri nasıl öğreteceklerini tartışmak için bir araya gelmişlerdir (Tillman, 2014, s.33). Türkiye’de değerler eğitiminin tarihçesine bakacak olursak; eğitim sisteminin düzenlenmesi cumhuriyetin ilanından sonra Tehvid-i Tedrisat Kanunu ile gerçekleşmiştir. 1924 İlkokul programında öğrencilere insani ve toplumsal değerlerin de kazandırılması gerektiği belirtilmektedir. Bu bakımdan “Muhasebat-ı Ahlakiye” ve “Malumat-ı Vataniyye (Yurt Bilgisi)” dersleri son derece önemlidir. “Muhasebat-ı Ahlakiye” ve “Malumat-ı Vataniyye (Yurt Bilgisi)” derslerinin amacı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının sahip olduğu hak ve görevleri tanımak; ahlak hakikatlerini telkin etmek, ulusal ve insani görevlerini yerine getirecek bireyler yetiştirmektir (Uzunkol, 2019, s. 265).

Alanyazına bakıldığında değerler eğitiminin farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Değerler eğitimi; “toplumların büyük bir çoğunluğu tarafından kabul görmüş ve korunmaya çalışılan temel ahlaki ilkelere dayanan ortak amaçlar, inanışlar, standartlar, yargılar ve kurallardır.” (Çınar, 2019, s.6). Ulusal yazında olduğu gibi uluslararası yazın incelendiğinde de farklı değer sınıflandırmalarının yapıldığı görülmektedir. Uluslararası yazında en çok bilinen ve kullanılan Rokeach ve Spranger’in değer sınıflandırmalarıdır. Buna göre Spranger değerleri (Akbaş, 2004, s.56-57):

- Bilimsel değer: Gerçeği araştırmaya, “bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir.”
- Ekonomik değer: Faydalı ve pratik olana önem verip “ekonomik değerlerin hayatta önemszenmesi gerektiğini belirtir.”
- Estetik değer: Simetri, uyum ve forma önem verip “sanatın toplum için bir zorunluluk olduğunu düşünür.”
- Sosyal değer: Başkalarını sevme, başkalarına yardım etme ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir.
- Politik değer: Güç, yetkinlik, liderlik vb. değerleri kapsar.
- Dini değer: Evreni bir bütün olarak kavrar ve “kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğruna dünyevi hazları feda eder.” şeklinde sınıflandırmıştır.

Rokeach’ in (1973) değer sınıflandırması şu şekildedir (Akt. Çelikkaya, 2019, s.73):

- Gaye (amaç) değerler: Aile güvenliği, barış içinde bir dünya, başarıma hissi, bilgelik/hikmet, eşitlik, gerçek dostluk, gerçek sevgi, güzellikler dünyası, heyecanlı bir hayat, iç huzuru, kurtuluş, mutluluk, öz saygı, özgürlük, rahat bir yaşam, sosyal tanınma, ulusal güvenlik, zevk.

- Vasıta (araç) değerler: Affedici, bağımsızlık, cesaretli, dürüst, entelektüel, hayal gücü kuvvetli, hırslı/istekli, itaatkâr, kabiliyetli, kibar, mantıklı, neşeli, öz kontrol, sevgi dolu/sevecen, sorumlu, temiz, ufku geniş olma, yardımsever.

Güngör'ün değer sınıflandırması da (1998) şu şekildedir:

1. Dini Değerler: Öbür dünyayı kazanma, güzelliklerle dolu bir dünya,
2. Ahlaki Değerler: Yalansız bir dünya, huzurlu vicdan,
3. Sosyal Değerler: Gerçek dostluk, insanlara yardım,
4. Siyasi Değerler: Eşitliğin sağlanması, hürriyet için mücadele,
5. Teorik- Bilimsel Değerler: Gerçeklerin bilinmesi, cahillikten arınmış bir dünya,
6. Estetik Değerler: Her şeyin ölçülü ve ahenkli olması, güzelliklerle dolu dünya,
7. Ekonomik Değerler: Ekonomik bağımsızlık, konforlu hayat.

Araştırmada, okulda yapılan değer eğitiminin amaçları incelenirken Aktepe ve Gündüz (2018) tarafından yapılan değer sınıflandırması göz önüne alınmıştır. Bu bağlamda Aktepe ve Gündüz (2018, s.78) tarafından yapılan değer sınıflandırmasına göre:

1. Milli değerler: Vatanseverlik, bağımsızlık, birlik ve kültürünü yaşatmak.
2. Dini değerler: Allaha inanmak, iffetli olmak, sadelik, tutumluluk, sabır, aileye bağlılık, cömertlik, alçakgönüllülük ve güvenilirlik.
3. Evrensel değerler: Barış, mutluluk, temizlik, sağlık, sorumluluk, estetik, dürüstlük, özgürlük, saygı, sevgi, adalet ve bilimsellik.
4. İnsani değerler: Anlayış, iyilik, duyarlılık, yardımseverlik, empati, fedakârlık, paylaşma, merhamet, hoşgörü ve vefalılık.
5. Bireysel değerler: Öz saygı, öz güven, öz denetim, açık fikirlilik ve gayretli olmak
6. Toplumsal değerler: Misafirperverlik, dayanışma, iş birliği ve çalışkanlık.

Değerlerin öğretiminde okullar önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda aile, toplum, çevre, sosyal iletişim şekli vb. ile birlikte öğretmenlerin değerler öğretimindeki rolü büyüktür. Ayrıca okulda yürütülen sosyal faaliyetlerde aile ile iş birliği konusu da önemlidir. Nitekim yaşamamızın bütününde yer alan değerlerin çocuklarımızın yarınlara hazırlanmasında okulların rolü yadsınamaz. Bu da okullarda etkili bir değer eğitimi gerekli kılmaktadır (Yalar ve Yanpar Yelken, 2011, s.87). Okulların ve öğretmenlerin değerler eğitimiindeki rolü 18. Milli Eğitim Şurası'nda da görülmektedir. Söz konusu şurada "okulların, kendine özgü bir kimlik, hafıza, aidiyet duygusu ve güçlü okul kültürü geliştirebilmeleri için geniş katılımlı özel günler, haftalar gibi etkinlikler düzenlenerek ortak kültürel değerlerin güçlendirilmesi sağlanmalıdır" ve "güçlü okul kültürleri geliştirebilmek için okullara özgü logo, amblem, rozet, marş, kahraman, hikâye, gazete, tablo, slogan vb. semboller oluşturularak okulların ortak kültürel değerlerin güçlendirmesi sağlanmalıdır" (MEB, 2010) şeklinde ifade edilmektedir.

Sınıf öğretmeni değerlerin öğrencilere kazandırılmasında kilit öneme sahiptir. Öğretmen, öğrencilerinin yerine kendini koyabilir ve onlara saygılı davranabilirse rol model olabilir. Kaldı ki temel eğitim döneminde öğrenciler öğretmenlerini taklit ederek öğrenirler. İlkokul çağındaki öğrenciler somut işlemler dönemindedir. Soyut kavramlar olan değerlerin bu çağda öğrencilere kazandırılabilmesi için etkinlikler yapılmalı ve yaparak yaşayarak öğrenme temelinde değerler somut hale getirilmelidir. Bu bağlamda her öğretmenin birer değer eğitimcisi olması beklenmektedir. Aktepe (2015, s.186) değer ve karakter eğitimcisi etkinlikleri planlarken; anlatım, telkin ve öğüt vermenin ötesine geçebilmeli ve uygun strateji, yöntem ve teknikleri kullanabilmelidir. Değer eğitimcisi etkinlikleri düzenlerken; örnek olay, empati,

drama, hikâyeleştirme, problem çözme, görüşme, değer açıklama, ahlaki muhakeme, değer analizi gibi strateji, yöntem ve tekniklerden faydalanabilmelidir.

Etkinlik, insanın çevresiyle arasındaki ilişkileri düzenleyen her türlü eylemi; bir canlının iç veya dış uyaranların etkisiyle giriştiği çalışma durumu; etkin olma durumu, faaliyet, aktivite (TDK, 2011, s.830). Değerler eğitiminin okullarda etkinlik yoluyla verilmesi yönünde pek çok araştırmaya (Dilmaç, 2012, Külünkoğlu, 2018; Ulusoy, 2007, Uzun ve Köse, 2017) rastlanmıştır: Bu bağlamda Ulusoy (2007)'a göre değerler, sınıflarda okulun ve toplumun gerçekleştirdiği etkinlikler aracılığıyla öğretilir. Dilmaç (2012) grupla yapılan etkinliklerin tüm insani değerleri geliştirebileceğini belirtmiştir. Piyetin, sanatın, zanaatın, tartışmaların, bilmecelerin vb. etkinliklerin kullanımı bunu sağlayabilir. Külünkoğlu (2018) Eğitim-öğretim yılının herhangi bir haftası "Değer Eğitimi Haftası" olarak ilan edilmesi gerektiğini, bu haftada üniversitelerde ve tüm okullarda değer eğitimi konferansları ve sempozyumları yapılmalı, liselerde değer eğitimi üzerine şiir, masal, kompozisyon, resim, fotoğraf, slogan yarışmaları düzenlenmeli, sanatçı, siyasetçi, sporcu, iş adamı, bilim insanı gibi topluma rol model olabilecek insanlar değer eğitiminin önemini anlatabilecek etkinliklerde bulunmalıdır. Uzun ve Köse (2017, s.315) ise öğretmenler tarafından değerler eğitimine ait içeriklere yer verilen etkinlik çeşitlerinin nedeni olarak; bu etkinliklerin kalıcı öğrenmeyi sağlaması, soyut kavramları verebilmeye uygun olması, yöntem ve materyale ulaşmanın kolay olması nedenlerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Geçmişten günümüze toplumların sosyal ve kültürel yapılarında değişimlerin olması, bilgi ve teknolojiye hızlı gelişmeler, bireylerin sosyalleşmelerinde olumsuz etkileri olmuş; bireyci ve bencil insanlar artmış, empatiden yoksun, asosyal bir toplum yapısı ortaya çıkarmıştır denebilir. Nitekim değerler eğitimi okullarda bu gibi nedenlerden dolayı önemsenmektedir. Araştırma öğrencilerin değer kazanımlarını edinmelerinde etkinliklerin değerlendirilmesi konusu, gelecek nesiller adına toplumsal bilinç oluşturma bakımından da önemli görülmektedir. Alan yazına bakıldığında konu ile ilgili yapılmış farklı araştırmalar (Gür, Koçak, Şirin, Şafak ve Demircan, 2015; Yalar ve Yanpar Yelken 2011) bulunmaktadır. Gür ve diğerleri (2015) ise yaptıkları araştırmada değerlerin soyut bir konu olmasından dolayı yaş gruplarına uyarlamada sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Yalar ve Yanpar Yelken (2011) ise araştırmalarında ailelerle iş birliği ve ailelerin eğitilerek sürece katılmasının değer eğitimi için önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1. Yöntem

Bu araştırmada amaç, sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması desenine göre hazırlanmış ve uygulanmıştır. Nitel araştırmalar; ilişkilerin, etkinliklerin, durumların ya da materyallerin niteliğinin incelendiği çalışmalardır. Nitel araştırmalarda gözlem, görüşme, doküman analizi gibi veri toplama teknikleri kullanılır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Çakmak, Karadeniz ve Demirel, 2019, s.20). Araştırmada ise mevcut durumu ortaya koymak için görüşme tekniği kullanılmıştır.

McMillan (2000)'a göre durum çalışmalarının bir ya da daha fazla olayın, ortamın, programın, sosyal grubun ya da diğer birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelendiği yöntem olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2019, s.23). Alanyazın da görüşme tekniği ise en az iki kişi arasında sözlü olarak yapılan bir iletişim sürecidir olarak tanımlanmaktadır. Görüşme süreci araştırma da cevabı aranan sorular kapsamında görüşme yapılan kişilerden toplanan verilerle yapılmaktadır. Görüşme yapmanın en büyük faydalarından biri araştırılan konu veya cevabına ulaşılmak istenen sorular hakkında derinlemesine bilgi sağlamasıdır (Büyüköztürk vd., 2019, s.158).

Bu bağlamda, öğrencilerin temel eğitim düzeyinde değerler eğitimini kazanmasının önemi dikkate alındığında sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin görüşleri alınmıştır. Nitekim araştırmanın amacı doğrultusunda değer eğitiminde sınıf öğretmenlerinin kullandıkları

yaklaşım, yöntem ve teknikler, yapılan etkinlikler, ders bazında öğretim programdaki değerler incelenmiştir. Yine Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] değerler eğitimi kapsamında ayın değeri etkinliklerinin değerlendirilmesi, verilen değerlerin öğretim programlarında ele alınmış durumu, değerler eğitimi zorlaştıran etmenler ve çözüm arayışları gibi konular sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre araştırılmıştır.

1.1. Katılımcılar

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla 2019-2020 eğitim öğretim yılında Kayseri ve Nevşehir ili Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı devlet okullardan tipik durum örneklemeyle belirlenen yirmi beş sınıf öğretmeni çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Marshall & Rossman'a göre (2014) tipik durum örnekleme, evreni temsil yeteneği olan ve temel özellikleri bakımından evrenden farklılaşmayan durumları ifade etmek için kullanılmaktadır (Akt. Baltacı, 2018, s.251). Tipik durum örnekleme tipik, sıradan, normal veya ortalama durumları göstermek için kullanılmaktadır (Baltacı, 2018, s.251).

Tablo 1. Görüşme yapılan okullar ve öğretmen sayıları

Görüşülen okullar	Görüşmeye katılan öğretmen sayısı
1. Kayseri ili - Mustafa Çataloğlu İlkokulu	10
2. Nevşehir ili- Cumhuriyet İlkokulu	5
3. Nevşehir ili – Kurugöl 70. Yıl İlkokulu	3
4. Nevşehir ili –Ürgüp Türkan Diker İlkokulu	3
5. Nevşehir ili –Kaymaklı İlkokulu	2
6. Nevşehir ili –Tatların İlkokulu	1
7. Nevşehir 75. Yıl İlkokulu	1
Toplam	25

1.1.1. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veriler araştırmacı tarafından geliştirilen yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacının önceden hazırlamış olduğu sorular vardır. Bu yol verilerin hızlı kodlanmasına, analizine, ölçüm kolaylığına ve araştırmanın kapsamıyla karşılaştırılmasına imkân verir. Bu yöntem yapılan anketin aksine görüşmeciye ihtiyaç duyulduğu anda kaynak kişinin sorularına cevap verme imkânı sağlar (Büyüköztürk vd., 2019, s.159). Ayrıca bu yöntem özel bir konuda derinlemesine soru sorma ve cevap eksik veya açık değilse tekrar soru sorarak durumu daha açıklayıcı hale getirip cevapları tamamlama fırsatı vermesi açısından avantajlıdır. Araştırmacı önceden hazırladığı sorularla, görüşmeyi yapan kişiyi kısıtlar, farklı alanlara yönelmesine imkân vermez (Çepni, 2007). Araştırmanın yapı ve kapsam geçerliğini sağlamak için önce araştırılan konuyla ilgili kuramsal bilimin kavram ve olgularını araştırılmış ve ilgili literatür taranmıştır. Bu anlamda elde edilen verilere göre hazırlanan görüşme soruları, üniversitede sınıf öğretmenliği bölümü değerler eğitimi alanında uzman bir öğretim üyesinin görüşü alınarak düzenlenmiştir. Daha sonra hazırlanan görüşme sorularının dil geçerliğini sağlamak için üniversitede Türkçe eğitimi bölümünde alanında uzman bir öğretim üyesine inceletilmiş ve görüşme formunun son şekli elde edilmiştir. Netice olarak görüşme formu başlangıçta 12 sorudan oluşmakta iken, uzman görüşlerinden sonra 9 soruya düşürülmüş ve görüşme formuna son şekli verilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen aşağıdaki görüşme soruları sınıf öğretmenlerine yöneltilmiştir:

1. İlkokulda değerler eğitiminin amacı nedir?
2. Değerler eğitiminde ne tür etkinlikler yaparsınız?
3. Değerler eğitiminde karşılaştığınız güçlükler nelerdir? Çözüm önerileriniz nelerdir?
4. Değerler, ders öğretim programlarında nasıl ele alınmıştır?

5. Değerler eğitiminde kullandığınız strateji, yöntem ve teknikler nelerdir?
6. Değerler eğitiminde kullandığınız değer eğitimi yaklaşımları nelerdir?
7. Değerler eğitiminde dersler bazında hangi değerleri hangi derslerde kazandırılıyorsunuz?
8. MEB değerler eğitimi uygulamaları kapsamında ayın değeri etkinliklerini yeterli buluyor musunuz? Varsa önerileriniz nelerdir?
9. Değerler eğitiminin zorunlu veya seçmeli ders olarak okutulması konusunda ne düşünüyorsunuz?

1.1.2 Verilerin Toplanması ve Analizi

Katılımcılarla yüz yüze yapılan görüşmeler yapılmadan önce, araştırma sürecine gönüllü olarak katılabileceği, görüşmelerin ses kayıt cihazına alınacağı ve yazarak belgelendirileceği, isimlerinin gizli tutulacağı gibi konularda bilgi verilmiş ve onayları alınmıştır. Görüşme verilerinin üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan, verilerin dökümü yapılmış ve veriler bilgisayar ortamında yazılı şekle dönüştürülmüştür. Araştırma sonucunda elde edilen veriler, nitel araştırmalarda kullanılan veri analizi tekniklerinden içerik analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenen bir tekniktir (Büyüköztürk vd. 2019, s.259). Ses kayıt cihazına alınan veriler dinlenilmiş, görüşme formundaki soruların yanıtları tek tek bilgisayar ortamında yazıya dökülmüştür. İçerik analizi sonucunda veriler analiz edilmiş, kavramların benzer ve farklılıklarına göre temalar oluşturulmuş, temalar altında da kavramların frekans ve yüzdeleri alınmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşleri alınırken ve incelenirken bir ile yirmi beş arasında (Ö-1, Ö-2, Ö-3, ..., Ö-25) numaralandırılmıştır. Öğretmenlerin ifadeleri doğrudan verilmek suretiyle doğrudan alıntılar yapılmış veriler betimsel olarak da açıklanarak araştırma bulguları desteklenmiştir.

2. Bulgular

Değerler eğitimi etkinliklerine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda bulgulara aşağıda yer verilmiştir:

2.1.İlkokulda değerler eğitiminin amacı nedir?

Sınıf öğretmenlerinin verdikleri cevaplar doğrultusunda değerler eğitiminin amacı; karakter gelişimini sağlamak, öğrencinin topluma faydalı birey olması, toplumsal değerler, öğrenciyi hayata hazırlamak gibi farklı başlıklar altında toplanmıştır.

Tablo 2. Sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre ilkokulda değerler eğitiminin amaçları

Milli Değerler	f	%
1. Kendi kültürünü tanımak sahip çıkmak.	2	8
2. Vatana millete faydalı birey olmak.	2	8
3. Unutulan değerleri geliştirmek.	1	4
4. Türk toplumunda birlik ve beraberliği sağlamak.	1	4
5. Ortak noktada buluşup birçok değeri kaybetmemek.	1	4
Toplam	7	28
Dini Değerler	f	%
1. Kültüre ve inanca göre yaşamak.	1	4
Toplam	1	4
Evrensel Değerler	f	%
1. Vicdanlı özgür bireyler yetiştirmek.	2	8
Toplam	2	8
İnsani Değerler	f	%
1. Doğruya yönlendirmek.	2	8
2. İyi ahlaklı birey yetiştirmek.	2	8
Toplam	4	16

Bireysel Değerler	f	%
1. Kişilik sahibi bireyler yetiştirmek.	4	16
2. Karakter sahibi birey yetiştirmek.	4	16
3. Hayata hazırlamak.	2	8
4. Doğru karakter oluşturmak.	1	4
5. Doğru davranış kazandırmak.	1	4
Toplam	12	48
Toplumsal Değerler	f	%
1. Topluma uyum sağlamak.	4	16
2. Sosyalleşmeyi sağlamak.	1	4
3. Birlikte hareket etme duygusu kazandırmak.	1	4
4. Toplumda suç oranını düşürmek.	1	4
Toplam	7	28

Tablo 2 incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre ilkökulda değerler eğitiminin amaçları Aktepe ve Gündüz (2018) sınıflandırmasına göre ele alınmıştır. İlkokulda değerler eğitiminin amacı öncelikli olarak sırasıyla bireysel değerler (%48), toplumsal değerler (%28), milli değerler (%28), insani değerler (%16), evrensel değerler (%8), dini değerlerdir (%4). Sınıf öğretmenlerinin cevaplarının en fazla “bireysel değerler” (%48) başlığında toplandığı görülmektedir.

Bu bağlamda öğretmenler, ilkökulda değer eğitiminin amaçlarının “bireysel değerler” kapsamında kişilik sahibi bireyler yetiştirmek (%16), karakter sahibi birey yetiştirmek (%16), hayata hazırlamak (%8), doğru karakter oluşturmak (%4), doğru davranış kazandırmak (%4) olduğunu ifade etmişlerdir. İlkokulda değerler eğitiminin amacının “toplumsal değerler” (%28) ve “milli değerleri” (%28) kazandırmak ise ikinci önemli değerlerdir. Bu bağlamda öğretmenler, ilkökulda değer eğitiminin amaçlarının “toplumsal değerler” kapsamında topluma uyum sağlamak (%16), sosyalleşmeyi sağlamak (%4), birlikte hareket etme duygusu kazandırmak (%4) ve toplumda suç oranını düşürmek (%4), şeklinde ifade etmişlerdir. Milli değerler kapsamında kendi kültürünü tanımak sahip çıkmak (%8), vatana millete faydalı birey olmak (%8), unutulmuş değerleri geliştirmek (%4), Türk toplumunda birlik ve beraberliği sağlamak (%4) ve ortak noktada buluşup birçok değeri kaybetmemek (%4), şeklinde ifade etmişlerdir.

Öğretmenler ilkökulda değer eğitiminin amaçlarının “insani değerler” (%16) kapsamında doğruya yönlendirmek (%8) ve İyi ahlaklı birey yetiştirmek (%8) şeklinde ifade etmişlerdir. Evrensel değerler (%8) kapsamında ise vicdanlı özgür bireyler yetiştirmek (%8) şeklinde ifade etmişlerdir. Sınıf öğretmenleri ilkökulda değer eğitiminin amacını son sırada en az “dini değerler” kapsamında ele almışlardır. Bu bağlamda ise kültüre ve inanca göre yaşamak (%4) şeklinde ifadeleri olmuştur.

Bazı sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıdaki gibidir.

Ö1: İlkokulda değerler eğitiminin amacı çocuğun iyi, ahlaklı, toplumun değerlerini bilen ve bunlara saygı duyan bireyler yetiştirmek olduğunu düşünüyorum.

Ö2: Çocuğun karakterini her yönden geliştirmek, doğruya yönlendirmek.

Ö3: Öğrencinin kendi kültürü ve inancına göre yaşamayı öğrenmelidir.

Ö4: Kişilik sahibi nesiller yetiştirmek.

Ö6: Topluma faydalı birey yetiştirmek için. Doğru davranış kazanmaları için

Ö7: Türk toplumunda birlik beraberlik sağlamak için. Birlikte hareket etme duygusu oluşturmak için. Ortak nokta da bulunup birçok değeri kaybetmemiz için.

Ö8: Vatana, millete, ailesine yararlı bireyler yetiştirmek.

2.2. Değerler eğitiminde ne tür etkinlikler yaparsınız?

Sınıf öğretmenleri değerler eğitiminde drama, örnek olay, bulmaca, fıkra, resim, masal, hikâye, anlatım gibi yöntem ve tekniklerden yararlandıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. Değerler eğitiminde yapılan etkinlikler

Yapılan Etkinlikler	f	%
1. Örnek olay	8	32
2. Drama	3	16
3. Bulmaca	2	12
4. Film	2	8
5. Resim	2	8
6. Öykü	2	8
7. Şiir	1	4
8. Ahlaki ikilem	1	4
9. Fıkra	1	4
10. Tiyatro	1	4
11.Pano	1	4
12.Proje	1	4
Toplam	25	108

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmenlerin değerler eğitiminde sırasıyla kullandıkları yöntem ve teknikler: örnek olay (%32) drama (%12), bulmaca (%8), film (%8) resim (%8), öykü (%8), şiir (%4) ahlaki ikilem (%4) fıkra (%4), tiyatro (%4) pano (%4) ve proje (%4) şeklinde açıklamışlardır. Bu tabloda öğretmenlerin değerler eğitimini verirken en fazla örnek olayı kullandıkları görülmektedir. Toplam yüzdeliğin %108 çıkması bir öğretmenin değerler eğitiminde birden fazla etkinliği aynı anda kullanmasından kaynaklıdır.

2.3. Değerler eğitiminde karşılaştığınız güçlükler nelerdir? Çözüm önerileriniz nelerdir?

Araştırma kapsamında öğretmenlerin değer eğitiminde karşılaştığı güçlüklerin sıklıkları ve yüzdesi Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Sınıf öğretmenlerinin değerler eğitiminde karşılaştığı güçlükler

Karşılaşılan güçlükler	f	%
1.Yöneltilen soruyu cevapsız bırakanlar	7	28
2.Çocuklar değerlerin adını bilmiyor, bilinçli değil.	4	16
3. Güçlükle karşılaşmadım.	4	16
4. Aile, iş birliği ve çevre ile ilişkiler.	2	8
5. Çevredeki yanlış örnekler.	1	4
6. Çocuğun ailesindeki değer eksikliği.	1	4
7. Velilerin öğrencilerin bencil yetiştirmesi.	1	4
8. Her çocuk için değerın önem ve önceliğinin farklı olması	1	4
9. Kalabalık sınıflar ve fiziki koşullar uygun değil.	1	4
10. Verilen değerın anlaşılması.	1	4
11.Soyut konuları somutlaştırmada zorluk.	1	4
12.Değeri davranış haline getirmek çok zor.	1	4
Toplam	25	100

Tablo 4 incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin değerler eğitiminde sırasıyla karşılaştıkları güçlükler; çocukların değerlerin adını bilmediklerini (%16), güçlükle karşılaşmadıklarını (%16), aile ve çevre ile iş birliğinin zor olduğunu (%8), çevredeki yanlış örnekler (%4) çocuğun ailesindeki değer eksikliği (%4), velilerin öğrencileri bencil yetiştirdiği (%4) her çocuk için değerın ve önem önceliğinin farklı olması (%4), kalabalık sınıfların ve fiziki koşulların uygun olmaması (%4), verilen değerın anlaşılmasını (%4), soyut

konuların somutlaştırmada zorluk (%4) ve değeri davranış haline getirmede zorluk (%4) olarak ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bir kısmı (%28) “değerler eğitiminde karşılaştığımız güçlükler nelerdir? Çözüm önerileriniz nelerdir?” sorusunu yanıtızsız bırakmışlardır.

Bazı sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıdaki gibidir.

Ö1: Değerler eğitimi verirken bu değerleri zorla, baskıyla, dayatmayla vermemek gerekiyor. Bu değerleri neden, niçin verdiğimiz çocuklara sorgulatmamız gerekiyor. Bu konuda güçlükler yaşanabilir ama çocuklarla tartışarak sorgulatılarak bu sorun çözülebilir.

Ö2: Her çocuk için her değerın önceliğinin ve öneminin farklı olması

Ö3: Öğrencinin aile eğitimi ile çelişirse güçlükler yaşanır. Çocuğa empati kavramını vererek çözebiliriz.

Ö4: Çocuklar bazı değerleri bilmiyorlar. Özellikle adını bilmiyorlar. Mesela çocuklar başkalarının düşüncelerin, hislerini anlıyorlar ama bunun empati olduğunu bilmiyor. Çocuklar ailede değerler eğitimi konusunda eksik kalıyor. Öğretime daha çok önem veriliyor. Televizyonun, internetin olumsuz etkileri oluyor. Anne, baba ilgisizliği var. Temel eksik olduğu için biz çoğu yerde eksik kalıyoruz. Paylaşmayı bilmiyorlar bazıları bencil yetişiyorlar.

Ö5: Veliler çocukları putlaştırıyor. Hayatın merkezin de çocuğu alıp bencil yetiştiriyorlar. Çocuk ben duygusu ile yetişiyor. Başka insanların haklarına saygı göstermiyorlar.

2.3.1. Değerler eğitiminde karşılaştığımız güçlükler çözümleriniz nelerdir?

Araştırma kapsamında öğretmenlerin değer eğitiminde karşılaştıkları güçlükler getirdikleri çözüm önerilerinin sıklıkları ve yüzdesi Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Sınıf öğretmenlerinin değerler eğitiminde karşılaştığı güçlükler çözümlerini

Çözüm önerileri	f	%
1. Yöneltilen soruyu cevapsız	16	64
2.Çocuğa yanlış olanlar hissettirilmeli.	2	8
3.Empati kavramı verilmeli.	1	4
4. Grup çalışması yaptırarak.	1	4
5. Tartışma ortamı oluşturulmalı.	1	4
6.Olaylar çocukların seviyelerine indirgenmeli	1	4
7. Okul ve aile işbirliği yapılmalı	1	4
8. Olaylar hayatın içine aktarılarak yapılmalı.	1	4
Toplam	25	100

Tablo 5 incelendiğinde, sınıf öğretmenleri sırasıyla çözüm önerileri olarak; çocuğa yanlış değerlerin hissettirile bileneğini savunan (%8), empati kavramı ile verileceğini savunan (%4), grup çalışmaları yaptırılarak yapılabileceğini savunan (%4), tartışma ortamı oluşturulmalı (%4), olaylar çocukların seviyelerine indirgenmeli (%4), okul aile iş birliği yapmalı (%4), olaylar hayatın içine aktarılarak yapılmalı (%4) ve doğru davranışlar telkin edilmeli (%4) şeklinde belirlemişlerdir.

2.4. Değerler, ders öğretim programlarında nasıl ele alınmıştır?

Tablo 6. Değerler, ders öğretim programlarında ele alınışı

Verilen Cevaplar	f	%
1. Yöneltilen soruyu cevapsız bırakanlar	8	32
1.Kazanımların içerisinde.	6	24
2.Metinlerin içerisinde.	3	12

3.Etkinliklerin içerisinde.	2	8
4.Akroştış şeklinde	1	4
5. Konuların içerisinde.	1	4
6. Sarmal olarak.	1	4
7. Gelişigüzel olarak.	1	4
8. Öykü tamamlamalarda.	1	4
9. Çok fazla yer almamaktadır.	1	4
Toplam	25	100

Tablo 6 incelendiğinde, verilen değerler eğitiminin programda: sorulan soruyu yanıtı bırakarak (%32), kazanımların içerisinde (%24), metinler aracılığıyla (%12), etkinliklerin içerisinde (%8), konuların içinde (%4), gelişigüzel (%4), sarmal olarak (%4), öykü tamamlamalarda (%4), akrostiş şeklinde şiirlerle (%4), çok fazla yer almamaktadır (%4) olarak ifade etmişlerdir. Öğretmenler değerler eğitimin en fazla olarak kazanımların içerisinde yer aldığını belirtmişlerdir.

Bazı sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıdaki gibidir.

Ö1: *Bütün derslerde değerler işlenmektedir. Bazı kazanımlarda da değerler eğitimi başlığı altında değerler yer almaktadır.*

Ö2: *Kazanımlara yüzeysel olarak sıkıştırılmış ve sayıları az. Sürekliliği ve bir çerçevesi yok.*

Ö3: *Kazanımlarda yer verilmiştir. "Örneğin sen olsan nasıl davranırdın" etkinlikleri gibi.*

Ö4: *Değer eğitimi üzerinden metinler, konular veriliyor. Örnek sorular geçiyor değer farkındalığı için.*

Ö5: *Program da örtük olarak değil direk kazanımlar da geçmeli bence.*

Ö6: *Çok incelemedim farkında değilim.*

Ö7: *Kazanımların içinde direk değil örtük olarak geçiyor. Konu başlığı olabiliyor, metin içinde örneklerle geçiyor. Bütün dersler de değerlere yer veriliyor.*

2.5. Değerler eğitiminde kullandığınız strateji, yöntem ve teknikler nelerdir?

Tablo 7. Değerler eğitiminde kullanılan stratejiler

Strateji	f	%
1. Buluş yoluyla öğretim stratejisi	2	8
Toplam	2	8

Tablo 7 incelendiğinde, değer eğitiminde kullanılan stratejiler için buluş yoluyla öğretim stratejisi (%8) olarak ifade edilmiştir. Bu soru öğretmenlere bir bütün halinde sorulduğu için öğretmenlerin sadece 2 tanesi kullandıkları stratejiye değinmişlerdir.

Tablo 8. Değerler eğitiminde kullanılan yöntemler

Yöntemler	f	%
1. Örnek olay yöntemi	11	44
2. Anlatım yöntemi	7	28
3. Tartışma	1	8
Toplam	19	80

Tablo 8 incelendiğinde, değer eğitiminde kullanılan yöntemler için sırasıyla; örnek olay yöntemi (%44), anlatım yöntemi (%28), tartışma yöntemi (%8) olarak ifade edilmiştir. Bu soru öğretmenlere bir bütün halinde sorulduğu için öğretmenlerin 19 tanesi kullandıkları yöntemlere değinmişlerdir.

Tablo 9. Değerler eğitiminde kullanılan teknikler

Teknikler	f	%
1.Drama	14	56
2. Soru cevap tekniği	5	20
3.Hikaye yazma	3	12
4. Film izleme	3	12
5. Atasözleri ve deyim	3	12
6. Eğitici oyunları	2	8
7.Altı şapka tekniği	2	8
8. Bulmaca ve bilmece	2	8
9. Kavram haritası	1	8
10. Poster	1	8
11. Beyin fırtınası	1	8
Toplam	37	160

Tablo 9 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimi yaparken kullandıkları teknikler için en fazla (%56) oranında drama tekniğini kullandıkları, (%20) soru cevap tekniği, (%12) hikâye yazma, (%12) film izleme, (%12) atasözleri ve deyim, (%8) eğitici oyun, (%8) altı şapka tekniği, (%8) bulmaca ve bilmece, (%8) kavram haritası, (%8) poster, (%8) beyin fırtınası olduğunu belirtmişlerdir. Toplam yüzdeliğin %160 çıkması bir öğretmenin birden fazla tekniği kullandığını göstermektedir.

Bazı sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıdaki gibidir.

Ö10: Çocuk kendi yazacak, öğrenci merkezli etkinliklerle. Ürün odaklı öğretim proje gibi.

Ö11: Kavram haritası kullanıyorum.

Ö12: Canlandırma, drama günlük yaşam örneklerini kullanıyorum.

Ö13: Atasözlerinden örnek olay, vaka incelemesinden faydalanıyorum.

Ö14: Altı şapka, drama, tiyatro.

Ö15: İkilem örnekleri, örnek olay çalışmaları, dramatisasyon.

Ö16: Drama, film izleme, poster çalışması, hikaye yazma.

2.6. Değerler eğitiminde kullandığınız değer eğitimi yaklaşımları nelerdir?

Tablo 10. Değerler eğitiminde kullandığınız değer eğitimi yaklaşımları

Yaklaşımlar	f	%
1. Yöneltilen soruyu cevapsız bırakanlar	5	20
2. Doğrudan öğretim (değer telkini)	5	20
3. Eylemle öğrenme yaklaşımı	3	12
4. Adil topluluk okulları	3	12
5.Yaklaşım bilmiyorum	3	12
6. Karakter eğitimi	2	8
7.Değer açıklama (değer belirginleştirme)	2	8
8.Ahlaki ikilem	1	4
9.Davranış değiştirme	1	4
Toplam	25	100

Tablo 10 incelendiğinde sınıf öğretmenleri değer eğitiminde kullandıkları yaklaşımları: doğrudan öğretim değer telkini (%20), eylemle öğrenme yaklaşımı (%12), adil topluluk okulları (%12), yaklaşım bilmiyorum (%12), karakter eğitimi (%8), değer açıklama/değer belirginleştirme (%8), ahlaki ikilem (%4), davranış değiştirme (%4) olarak belirtmişlerdir. Öğretmenlerin değer eğitimi yaklaşımlarından en fazla değer telkini yaklaşımını kullandığı

görülmektedir. Değer eğitimi yaklaşımlarından en az ahlaki ikilem ve davranış değiştirme yaklaşımlarını kullandıkları görülmektedir.

Bazı sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıdaki gibidir.

Ö14: Eylemle öğrenme yaklaşımı.

Ö15: Ahlaki ikilem ve değer açıklama yaklaşımları.

Ö16: Yaparak yaşayarak öğrenme.

Ö17: Doğrudan öğretim yaklaşımını kullanmıyorum. Bütüncül yaklaşımlar ve yaşayarak öğrenme tekniklerinden faydalanıyorum.

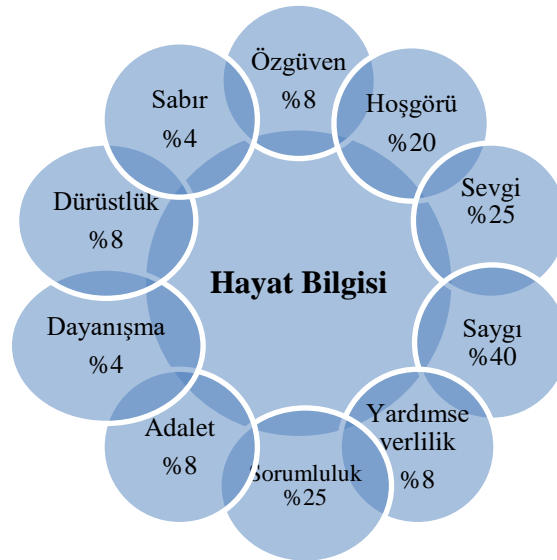
Ö18: Karakter eğitimi, doğrudan öğretim, bütüncül

Ö21: Değer açıklama, eylemle öğrenme yaklaşımı, davranış değiştirme gibi yaklaşımları kullanıyorum.

Ö23: Yaklaşımları bilmiyorum.

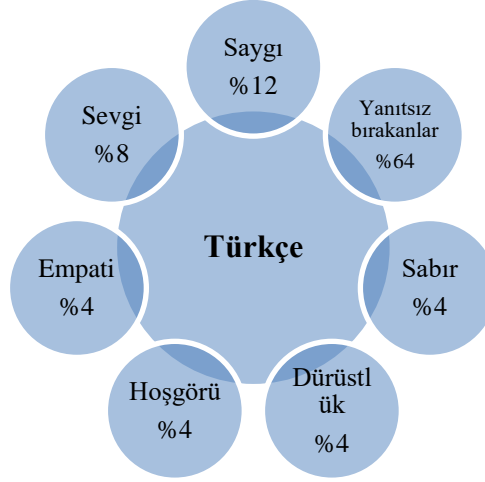
2.7. Değerler eğitiminde dersler bazında hangi değerleri hangi derslerde kazandırılıyorsunuz?

Şekil 1. Hayat Bilgisi dersinde verilen değerler

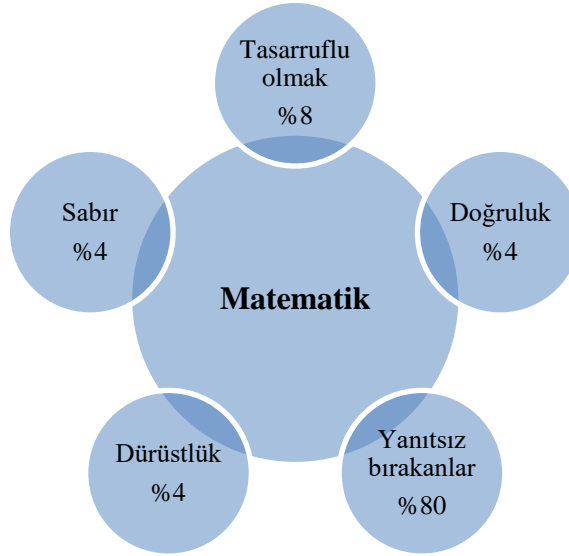
Şekil 1 incelendiğinde, öğretmenler Hayat Bilgisi dersinde sırasıyla; saygı (%40), sevgi (%25), sorumluluk (%25), hoşgörü (%20), dürüstlük (%8), özgüven (%8), yardımseverlik (%8), adalet (%8), sabır (%4), dayanışma (%4) değerlerini kazandırdıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bu derste en fazla sevgi, saygı, sorumluluk ve hoşgörü değerini verdikleri görülmektedir. Toplam yüzdeliğin (%150) çıkmasının sebebi bir öğretmenin birden fazla değeri aynı anda kullanmasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 2. Türkçe dersinde verilen değerler

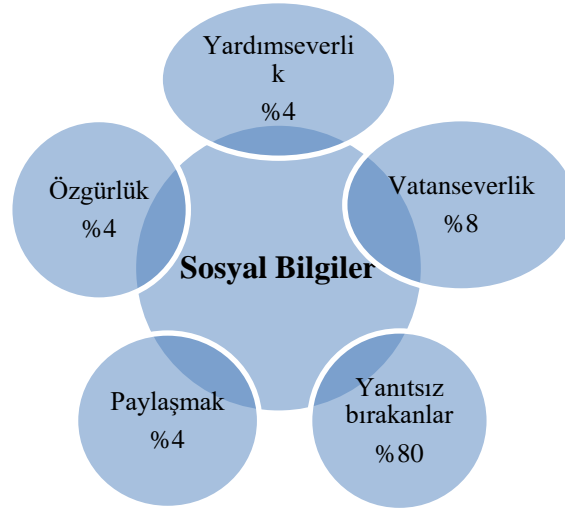
Şekil 2 incelendiğinde öğretmenler Türkçe dersinde sırasıyla; sorulan soruyu yanıtsız bırakanlar (%64), saygı (%12), sevgi (%8), sabır (%4), dürüstlük (%4), hoşgörü (%4), empati (%4) değerlerini kazandırdıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bu derste en fazla saygı ve sevgi değerini verdikleri görülmektedir.

Şekil 3. Matematik dersinde verilen değerler

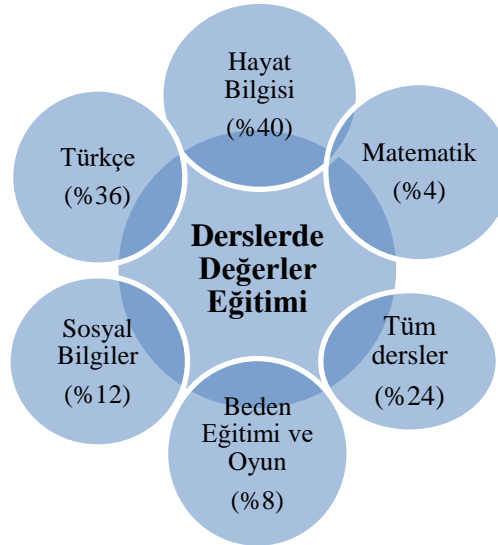
Şekil 3 incelendiğinde öğretmenler matematik dersinde sırasıyla; sorulan soruyu yanıtsız bırakanlar (%80), tasarruflu olmak (%8), doğruluk (%4), dürüstlük (%4), sabır (%4) değerlerini kazandırdıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bu derste en fazla “tasarruflu olma” değerini verdikleri görülmektedir.

Şekil 4. Sosyal Bilgiler Dersinde verilen değerler

Şekil 4 incelendiğinde öğretmenler Sosyal bilgiler dersinde sırasıyla; sorulan soruyu yanıtsız bırakanlar (%80), vatansızlık (%8), özgürlük (%4) paylaşmak (%4), yardımseverlik (%4) değerlerini kazandırdıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bu derste en fazla vatansızlık değerini verdikleri görülmektedir.

Şekil 5. Derslerde değerler eğitimi

Şekil 5 incelendiğinde öğretmenlerin bir kısmı (%24) değerleri kazandırırken ders olarak ayırmadıklarını her derste her değeri verebildiklerini ifade etmişlerdir. Değerleri bütüne yaydıklarını, hayat bilgisi dersi ağırlıklı olarak matematik, sosyal bilgiler, Türkçe, Beden Eğitimi ve Oyun derslerinde değerleri kazandırdıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin geri kalan kısmı ise Hayat Bilgisi (%40), Türkçe (%36), Sosyal bilgiler (%12), Beden eğitimi ve oyun (%8) değerleri bu derslerde kazandırdıklarını ifade etmişlerdir. Toplam yüzdeliğin (%124) çıkması bir öğretmenin değerler eğitimi birden fazla farklı derste vermesinden kaynaklanmaktadır.

Ö1: Türkçe dersinde: Sevgi, saygı

Hayat bilgisi dersinde: Güven, özgüven, hoşgörü, alçakgönüllülük

Sosyal bilgiler dersinde: Yardımseverlik, vatan sevgisi, paylaşma

Matematik dersinde: tasarruflu olmak

Ö2: Sevgi, saygı, sorumluluk, yardımseverlik, hoşgörü, özgüven, adalet: Hayat bilgisi, Türkçe: Doğruluk, dürüstlük, sabır: Matematik,

Ö4: İyilikseverlik Türkçe de metinlerde, gelenek göreneklerimiz, vatan sevgisi sosyal bilgilerde.

Ö8: Bütün derslerde değer eğitime yer verilmesi gerektiğine inanıyorum; fakat ailede kazandırıyorum.

Ö12: Değerleri dersler bazında değil bütüne yayarak, birbiri ile ve dersler içinde veriyorum.

2.8. MEB değerler eğitimi uygulamaları kapsamında ayın değeri etkinliklerini yeterli buluyor musunuz? Varsa önerileriniz nelerdir?

Sınıf öğretmenlerinin ayın değeri kapsamında yapılan etkinliklerin yeterliliği konusunda verdikleri cevaplar kapsamında, ayın değeri olarak verilen değerlerin yeterliliği konusunda farklı cevaplara ulaşılmıştır.

Tablo 11. Sınıf öğretmenlerinin ayın değeri konusunda yeterlilik görüşleri

Verilen Cevaplar	f	%
1.Yeterli bulmuyorum.	18	72
2. Yeterli buluyorum.	4	16
3. Herhangi bir fikrim yok.	3	12
Toplam	25	100

Tablo 11 incelendiğinde, öğretmenler ayın değeri kapsamında yapılan etkinlikleri çoğunlukla yeterli bulmadıklarını (%72), çok azı yeterli bulduklarını (%16), yine çok azının da konu hakkında herhangi bir fikri olmadıklarını (%12) ifade etmiştir.

Tablo 12. Sınıf öğretmenlerinin ayın değeri konusunda sundukları çözüm önerileri

Cözüm önerileri	f	%
1.Yöneltilen soruyu cevapsız bırakanlar	16	64
2. Ders olarak verilmeli	2	8
3.Sadece bir ay değil tüm konuların içinde süreçte olmalı.	2	8
4.Evde değerler eğitimi verilmeli.	1	4
5. Özel bir ders saati ayrılmalı.	1	4
6.Soyut kalmamalı. Sahada olmalı ve değerlerin kalıcılığı takip edilmeli	1	4
7. Olaylar hayatın içine aktarılarak yapılmalı.	1	4
8. Doğru davranışlar telkin edilmeli	1	4
Toplam	25	100

Tablo 12 incelendiğinde, öğretmenlerin ayın değeri konusunda çözüm önerilerini çoğunlukla yanıtızsız bıraktıkları (%64) görülmektedir. Bunun yanında öğretmenler görüşlerini sırasıyla; ders olarak verilebilir (%8), sadece bir ay değil tüm konuların içinde, süreçte olmalı (%8), evde değerler eğitimi verilmeli (%8), özel bir ders saati ayrılmalı (%4), soyut kalmamalı, sahada olmalı ve değerlerin kalıcılığı takip edilmeli (%4), olaylar hayatın içine aktarılarak yapılmalı (%4), doğru davranışlar telkin edilmeli (%4) olarak ifade etmiştir

2.9. Değerler eğitiminin zorunlu veya seçmeli ders olarak okutulması konusunda ne düşünüyorsunuz?

Sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimi zorunlu veya seçmeli ders olarak okutulması konusundaki görüşleri üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar zorunlu bir ders olarak verilmesi, seçmeli ders olarak çocuğun tercihine bırakılması gerektiği ve değerler eğitiminin ders olarak verilmesinin okulda amacına ulaşmadığı için gerekli görmeyenler şeklindedir.

Tablo 13. Sınıf öğretmenlerinin değerler eğitiminin ders olarak verilmesi konusunda görüşleri

Verilen Cevaplar	f	%
1.Zorunlu olmalıdır.	16	64
2. Seçmeli ders olarak verilmelidir.	5	20
3. Ders olarak verilmesini yeterli bulmuyorum	4	16
Toplam	25	100

Tablo 13 incelendiğinde öğretmenler değerler eğitiminin zorunlu bir ders olarak okutulması konusuna çoğunlukla (%64) katılmış, çok azı seçmeli ders olarak okutulmasını (%20), yine çok azı da ayrı bir ders olarak verilmesini yeterli bulmadığını (%16) ifade etmiştir.

Bazı sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıdaki gibidir.

Ö8: Bir gereklilik olduğunu, mümkünse zorunlu mümkün değilse seçmeli ders olmalı.

Ö9: Seçmeli ders olmasından daha verimli olacak, derslerin içinde konulara dağılması daha uygun

Ö10: İlkokulda bir ders saati olarak verilmesi gereklidir.

Ö11: Değerler eğitimi dersi zorunlu olmalıdır.

Ö12: Zorunlu olabilir. Öğrenci dikkat çekilebilir. Kabul görmeyen davranışlar üzerinde durularak yanlışlar giderilebilir.

Ö13: Zorunlu değil de seçmeli okutulabilir.

Ö14: Bence zorunlu olmalı, çocuğa davranış değer kazandırmak önemlidir bence.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sınıf öğretmenlerinin ilkokulda değer öncelik sıralaması “bireysel değerler, toplumsal değerler, milli değerler, insani değerler, evrensel değerler ve dini değerler” olduğu görülmektedir. Bu bağlamda “bireysel değerler” kapsamında; kişilik ve karakter sahibi birey yetiştirmek, hayata bireyi hazırlamak ve doğru davranış kazandırmak olarak ifade edilmiştir. Nitekim “bireysel değerler” kapsamında bireyin öz güvenli, öz saygılı ve öz denetimli olması ilkokullarda kazandırılacak değerler eğitiminde ön plana çıkmıştır. İlkokulda değerler eğitiminin amacı “toplumsal değerler” kapsamında; topluma uyum sağlamak, sosyalleşmeyi sağlamak ve birlikte hareket etmek olarak ifade edilmiştir. Bu anlamda “toplumsal değerler” kapsamında dayanışma, iş birliği ve çalışkanlık ilkokullarda kazandırılacak değerler eğitiminde önemsenmektedir. “milli değerler” kapsamında; kendi kültürünü tanımak ve sahip çıkmak, vatana ve millete faydalı birey olmak, unutulmuş değerleri geliştirmek, Türk toplumunda birlik ve beraberliği sağlamak ve ortak noktada buluşup birçok değeri kaybetmemek olarak ifade edilmiştir. Bu anlamda “milli değerler” kapsamında vatanseverlik, bağımsızlık, birlik ve kültürünü yaşatmak ilkokullarda kazandırılacak değerler eğitiminde önemli görülmektedir. Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkokulda değer eğitiminin amaçlarında “insani değerler” kapsamında doğruya yönlendirmek ve iyi ahlaklı birey yetiştirmek olarak ifade edilmiştir. Nitekim “insani değerler” kapsamında anlayış, hoşgörü, iyilik, duyarlılık, yardımseverlik, paylaşma, empati, merhamet, vefalı olmak değerleridir. “Evrensel değerler” kapsamında ise vicdanlı özgür bireyler yetiştirmek olarak ifade edilmiştir. Bu anlamda “evrensel değerler” kapsamında barış, dürüstlük, özgürlük, saygı, sevgi ve adalet değerleridir. Sınıf öğretmenleri ilkokulda değerler eğitiminin amacını son sırada en az “dini değerler” olarak ifade etmişlerdir. “Dini değerler” kapsamında, kültüre ve inanca göre yaşamak olarak ifade edilmiştir. Bu anlamda “dini değerler” olarak aileye bağlılık, Allah’a inanmak, iffetli olmak, sadelik, tutumlu olmak, sabır, cömertlik, alçakgönüllülük ve güvenilirlik değerleridir. Öğretmenlerin bu görüşlerini Ulusoy ve Arslan (2014)’ın karakter ve değer eğitimi sonrasında iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebilen, toplumun temel değerlerini benimsemiş, bunları koruyan ve bunlara

yön veren, temel hak ve özgürlükler ile insani değerleri benimseyen, insanları ötekileştirmeyen öğrenciler, yani toplumu oluşturan bireyler yetiştirebilir ifadeleri desteklemektedir.

Sınıf öğretmenleri ilkokulda yaptırılacak değer eğitimi etkinliklerini kullanım sıklığına göre: Örnek olay, drama, bulmaca, film, resim, öykü, şiir, ahlaki ikilem, fıkra, tiyatro, pano ve proje gibi etkinlikleri sıralamışlardır. Benzer bir çalışma Uzuner (2019) tarafından yapılmış öğretmenlerin değer eğitiminde kullanılan etkinlik örneklerinde video film izletme, hikâye yazma/ hikâye tamamlama, resim çizdirme, görsel okuma şeklinde sıralamışlardır. Batmaz ve Erdoğan (2019) ise, benzer etkinlik örneklerinden afiş, resim, video, drama yaptırma ve somut materyaller kullanma, şiir ve kompozisyon çalışması gibi çalışmaların kullanıldığını belirtmiştir. Söz konusu bulguların araştırma sonuçlarıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Sınıf öğretmenleri değerler eğitiminde karşılaştıkları güçlüklerin sıklığına göre: Çocukların değerlerin adını bilmemesi, güçle karşılaşmayanlar, yöneltilen soruyu cevapsız bırakanlar, aile ile işbirliği ve çevre ile ilişkiler, çevredeki yanlış rol model ve örnekler, çocuğun ailesinde değer eksikliği, velilerin öğrencileri bencil yetiştirmesi, her çocuk için değerlerin öneminin ve önceliğinin farklı olması, kalabalık sınıflar, fiziki şartların uygun olmaması, verilen değerlerin anlaşılabilmesi, soyut konuları somutlaştırmada yaşanan zorluklar, değeri davranış haline getirmedeki zorluklar olarak tespit edilmiştir. Gür ve diğerlerinin (2015) yapmış olduğu çalışmada, çalışmanın sonucunu desteklemektedir. Araştırma sonucunda değerler eğitiminde öğretmenlerin yarıya yakınının herhangi bir zorluk yaşamadıkları, güçlük yaşayanların da en fazla değerlerin soyut bir konu olmasından dolayı yaş gruplarına uygulamada sıkıntı yaşadıkları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra öğrencilerin davranışlarında istenilen değişikliği oluşturmada öğretmenlerin zorluk yaşadıkları ve yaşantılarında yeterli düzeyde değerler eğitimi yer almayan öğrencilerin isteksizlik gösterdikleri görülmektedir. Kurtulmuş, Tösten ve Gündaş'ın (2014) yapmış olduğu çalışmada, değerler eğitimi sürecinde öğretmenlerin karşılaştıkları problemlerden birinin okul olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda, yeterli materyal desteğinin olmaması, öğrencilerin sınıf içi ve okul kararlarına katılmamaları, okul ortamlarının değerler eğitimine uygun olmaması ve yönetimin değerler eğitimine yeterli ilgiyi göstermemesi gibi etkenleri de ifade etmişlerdir. Çengelci, Hancı ve Karaduman'ın (2013) ise, değerler eğitiminde önemle üzerinde durulması gereken konu öğrencilerin değerleri yaparak yaşayarak öğrenmesi için uygulama olanaklarının sağlanması, değer kazanımının okul ve aile tarafından birlikte izlenmesinin önemine dikkat çekmektedir.

Sınıf öğretmenleri verilen değerlerin ders öğretim programlarındaki ele alınış sıklığına göre en fazla (%32) oranında yöneltilen soruyu cevapsız bırakanlar olmuştur. Ardından kazanımların içerisinde, metinlerin içerisinde, etkinliklerin içerisinde, akrostiş şeklinde, sarmal olarak, gelişigüzel olarak, öykü tamamlamalarda şeklinde cevap vermişlerdir. Ayrıca öğretmenler değerlerin programda “çok fazla yer almadığını” da belirtmişlerdir. Bu bağlamda değerlerin programlarda verilmesi durumunu, öğretmenlerin fikir beyan etmemeleri konuya ilişkin bir düşünceleri olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Programlarda verilen değerlerin en çok “kazanımlarda”, “ders kitaplarında metinlerin içerisinde” ve “etkinliklerin içerisinde” en çok verilen cevaplardır. Diğer araştırma sonuçlarına bakıldığında, örtük programda değerler eğitiminin kazandırılmasında eğitsel kulüp çalışmaları, belirli gün ve haftalardaki etkinlikler, projeler, sportif ve kültürel etkinliklerin (Aslan, 2019); okuldaki törenlerin ve etkinliklerin örtük program üzerinden değerlerin kazandırılmasında etkili olabileceğini (Akbaş, 2008) belirtmektedirler. Araştırma sonucu ise programda yer verilen değerlerin etkili olabilmesini diğer tüm ders programlarına serpiştirilmesi ve etkinlikler yönüyle destekleyip kısmen benzerlik gösterse de, öğretim programlarında değer kazanımlarına doğrudan yer verilmesinin daha etkili sonuçlar verebileceğini ortaya koymaktadır.

Sınıf öğretmenlerinin değerler eğitiminde kullandıkları strateji, yöntem ve tekniklerin kullanım sıklığına göre: Araştırmanın sonucuna göre: Strateji olarak, buluş yoluyla öğretim stratejisi ön plana çıkarken; Yöntem olarak kullanım sıklığına göre, örnek olay yöntemi, anlatım yöntemi ve tartışma yöntemini kullanmaktadırlar. Teknik olarak ise drama, soru-cevap, hikâye

yazma, film izleme, atasözleri ve deyim, eğitici oyunlar, altı şapka tekniği, bulmaca ve bilmece, kavram haritası, poster, beyin fırtınasını kullanım sıklığına göre sıralamışlardır. Yalar ve Yanpar Yelken'in (2011) yapmış oldukları çalışma elde edilen bulguları destekler niteliktedir. Bu çalışmada, değer eğitiminde örnek olay yöntemi, öykü, atasözü ve deyimlerin analizleri gibi etkinliklere daha fazla yer verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Aslan (2019) değerlerin öğrencilere öğretilmesinde ve bunu bireylerin benimseyip yaşantılarında kullandıkları davranışa dönüştürebilmesi için öğrenci merkezli yaklaşım, yöntem ve tekniklerin kullanılması son derece önemlidir. Bu bakımdan; yaratıcı drama, örnek olay, problem çözme, proje, tartışma gibi yöntemler kullanılabilir. Akpınar ve Özdaş (2013) ise, değer eğitiminde öğretmenlerin ağırlıklı olarak anlatma, model olma, drama, beyin fırtınası, hikayeleştirme, grup çalışması, örnek olay ve empati kurma tekniğini kullandıklarını belirtmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinin değer eğitiminde kullandıkları yaklaşımların sıklığına göre: Doğrudan değer öğretim yaklaşımı (değer telkini), soruyu yanıtız bırakanlar, eylemle öğrenme yaklaşımı, adil topluluk okulları yaklaşımı, yaklaşım bilmiyorum, karakter eğitimi yaklaşımı, değer açıklama yaklaşımı (belirginleştirme), ahlaki ikilem yaklaşımı, davranış değiştirme yaklaşımı olarak sıralamışlardır. Öğretmenlerin en fazla değer telkini yaklaşımını kullandıkları görülmüştür.

Sınıf öğretmenlerinin değerleri derslerinde kazandırma sıklığına göre: Buna göre bu dersleri; Hayat Bilgisi, Türkçe, Sosyal Bilgiler ve Matematik dersleri olarak belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri Hayat Bilgisi dersinde kazandırdıkları değerleri: Saygı, sevgi, sorumluluk, hoşgörü, dürüstlük, özgüven, yardımseverlik, adalet, sabır, dayanışma olarak sıralamışlardır. Türkçe dersinde: Saygı, sevgi, sabır, dürüstlük, hoşgörü, empati değerlerini kazandırdıklarını; Sosyal Bilgiler dersinde: Vatanseverlik, özgürlük, paylaşma, yardımseverlik değerlerini kazandırdıklarını belirtmişlerdir. Matematik dersinde ise: Tasarruflu olma, doğruluk, dürüstlük, sabır değerlerini kazandırdıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin bir kısmı bu soruyu yanıtız bırakmışlardır. Bayır, Çengelci ve Deveci (2016) öğretmen adaylarıyla yaptıkları çalışmada bu görüşlere benzer sonuca ulaşmışlardır. Araştırmanın sonucuna göre, ilkökulda değerler eğitimine yer verilen dersler Hayat Bilgisi, Türkçe, Sosyal Bilgiler ve Matematik dersleridir. Hayat Bilgisi dersi için değerler ve değer eğitimine yönelik çalışmaların (Aktepe ve Yalçınkaya, 2016; Bahçe, 2010; Binbaşoğlu, 2003; Kabapınar, 2009) olduğu görülmektedir. Bu bağlamda hayat bilgisi dersi, çocuğun yaşamında karşılaştığı sorunlarla ilgili değerlendirme yapmasına, karakter geliştirmesine ve değerlerini oluşturmaya yardımcı olan temel derslerden biridir. Aynı zamanda bu ders, çocukları hayata hazırlamayı ve topuma uyumunu amaçlayan, yaşam boyu öğrenecekleri bilgilere temel olan; temel değerleri kazanması için fırsatlar oluşturan bir derstir. Nitekim çocuğun başarılı ve mutlu bir yaşam sürmesine temel oluşturması bakımından bu ders önemli görülmektedir. Sosyal Bilgiler dersinde değerler ve değer eğitimine ilişkin ise, birçok çalışmanın (Balcı ve Yanpar Yelken, 2013; Çengelci, 2010; Kafadar, 2019; Keskin, 2008; Külünkoğlu, 2018; Yazar, 2010) yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda sosyal bilgiler dersinin konuları itibarıyla değerler eğitimine son derece müsait olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca materyaller kullanılarak ve etkinlikler yoluyla değerler eğitimi uygulamalarının kalıcılığının arttırılacağı, değer eğitimi yaklaşım, yöntem ve tekniklerinin kullanılmaalının önemli olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda Sosyal Bilgiler dersinin, değerlerin teorik anlamda ve eylemsel olarak gerçekleştirilmesine zemin hazırlayan bir ders olma özelliğine işaret edilmiştir.

Değerler eğitimi uygulamaları kapsamında ayın değeri etkinliklerini yeterli buluyor musunuz? Sorusuna öğretmenlerin büyük kısmı yeterli bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Ergin ve Karataş'ın (2014) yapmış oldukları çalışmada öğretmenler, müfredatın yoğunluğundan dolayı değerler eğitimine gerekli önemi veremediklerini, değerler eğitiminin formalite olduğunu, faydasının bulunmadığını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bu görüşleri araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Nitekim araştırmanın bu sonucu, değerler eğitiminin okullarda tam anlamıyla veya istenilen seviyede yapılamadığını ortaya koymaktadır. Bu durum okullarda

değerler eğitiminin bir sorun olarak görüldüğünü ve konunun ciddi olarak ele alınma zarureti ortaya çıkarmıştır.

Araştırmanın sonucuna göre, sınıf öğretmenleri büyük oranda değerler eğitiminin “zorunlu ders” olarak okutulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Aktepe (2014) çalışmasında ailede ve okulda değerlerle ilgili yapılacak programlara ciddi derecede ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda geliştirilecek aile ve okul programlarının kazanımları doğrultusunda hazırlanacak olan değer uygulamaları ve etkinlikleri, çocukların düzeyine uygun bir şekilde hazırlanır ise, değerler eğitiminin temelleri sağlam atılabilir. Nitekim hazırlanan değerler eğitimi aile ve okul programları “zorunlu veya seçmeli ders” olarak okutulabilir ise değerler eğitimi başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilir.

- Okullardaki değerler eğitimi etkinlikleri: İnsani değerler (anlayış, hoşgörü, yardımlaşma, paylaşma, empati, merhamet, vefalı olma); evrensel değerler (barış, dürüstlük, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, adalet) ve dini değerler (aileye bağlılık, Allah’a inanma, iffetli olma, sabır, sadelik, tutumlu olma, cömertlik, alçakgönüllü olma, güvenilir olma) yönüyle artırılabilir.
- Değerler eğitiminde aile ile iş birliğine gidilmesi ve çevre ile ilişkilere önem verilmesi, çocuğun çevresinde bulunabilecek yanlış rol model ve örneklerden uzak durması sağlanabilir. Velilerin çocuklarının eğitiminde bencillikten ziyade paylaşımcılığı öğretmesi, her çocuğun önemli olduğu fikrini aşılması ve empatiyle yetiştirilmesi önerilir. Okullarda kalabalık sınıflar yerine daha az öğrencisi olan sınıflara geçilmesi, fiziki şartların daha uygun hale getirilerek yaşamdan örneklerin verilebileceği yaşam mekânların oluşturulması önerilir. Soyut olan değerlerin somutlaştırılmasında önemsenen araç-gereç ve materyallerin kullanılması, değerlerin davranışa dönüşmesine katkıda bulunacağından okullarda yer verilmesi önerilir.
- Sunuş yoluyla öğretim stratejisine ek olarak değerler eğitiminde buluş yoluyla öğretim stratejisi ve araştırma-inceleme yoluyla öğretim stratejilerinin de kullanılması önerilir.
- Örnek olay yöntemi, anlatım yöntemi ve tartışma yöntemleri hali hazırda kullanılan değerler eğitimi yöntemleridir. İlave olarak, iş birliğine dayalı öğrenme yöntemi, bireysel çalışma yöntemi, yaratıcı drama yöntemi, problem çözme yöntemi, proje yöntemi, gezi-gözlem yöntemi, dijital öyküleme yöntemi kullanılabilir.
- Drama, soru-cevap, hikâye yazma, film izleme, atasözleri ve deyimler, eğitici oyunlar, altı şapka tekniği, bulmaca ve bilmeceler, kavram haritası, poster, beyin fırtınası tekniklerinin kullanıldığı ifade edilmiştir. İlave olarak istasyon tekniğinden de yararlanılabilir.
- İlkokulda kullanılacak değerler eğitimi etkinliklerinde, disiplinler arası öğretim yaklaşımı ve çoklu zekâ kuramına dayalı öğretim temel alınabilir. Bu bağlamda örnek olay, drama, bulmaca, film, resim, öykü, şiir, ahlaki ikilem oluşturan hikaye ve olaylar, fıkra, tiyatro, pano ve proje gibi etkinliklerinden yararlanılabilir. Okullarda değerler eğitimi uygulamalarının gözden geçirilerek, etkinliklerin çeşitlendirilmesi ve zenginleştirilmesi çalışmaları yapılabilir.
- Kullanılan değer eğitimi yaklaşımlarına ilave olarak Değer Analizi, Eylem Yoluyla Öğrenme ve Gözlem Yoluyla Öğrenme Yaklaşımlarının da kullanılması önerilir.
- Okullarda yapılan etkinlik çeşidi artırılabilir. Örnek olay, drama, bulmacanın yanı sıra daha çok şiir, resim, fıkra, öykü, tiyatro, drama, film ve proje çalışmaları yapılabilir.
- İlkokulda değerler eğitimi sadece Hayat Bilgisi, Türkçe, Sosyal Bilgiler ve Matematik derslerinde verilmemektedir. Diğer derslerde de (Görsel Sanatlar, Müzik, Beden Eğitimi ve Oyun, Yabancı Dil, Fen Bilimleri, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Trafik Güvenliği, İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi) değerler eğitimine program içerisinde gereken önemin verilmesi önerilir.
- Sınıf öğretmenlerine yönelik değer eğitimi konusunda bilgilendirici seminerler düzenlenebilir.

Kaynakça

- Akbaş, O. (2004) *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekteşme derecesinin değerlendirilmesi*. (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akbaş, O. (2008) Değerler eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Aktepe, V. (2014). Ailede değerler eğitimi ve program ihtiyacı. R. Turan ve K. Ulusoy (Ed). *Farklı yönleriyle değerler eğitimi* kitabı içinde (ss.77-93), Ankara: Pegem Akademi.
- Aktepe, V. (2015). Etkinliklerle yardımseverlik değer eğitimi. M. Gündüz (Ed), *Değerler eğitimi* içinde (ss.175-212), Ankara: Maya Akademi.
- Aktepe, V. ve Yalçınkaya, E. (2016). Hayat bilgisi dersinde değer eğitimi ve uygulama. S. Güven, S. Kaymakçı (Ed), *Hayat bilgisi öğretilimi* kitabı içinde (ss.133-177), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Aktepe, V. ve Gündüz, M. (2018). Değerler Eğitimi. V. Aktepe ve A. Uzunöz (Ed), *Özel öğretim yöntemleri* kitabı içinde (ss.69-105), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Akpınar, B. ve Özdaş F. (2013) İlköğretimde değerler eğitime ilişkin öğretmen görüşleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23,105-113.
- Aslan, S. (2019) Karakter ve değer eğitiminde kullanılan yaklaşım, yöntem ve teknikler. V. Aktepe, M. Gündüz (Ed), *Karakter ve değer eğitimi* kitabı içinde (ss.157-188). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bahçe, A. (2010). *Hayat bilgisi öğretiminde değerlerin kazandırılma düzeylerinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Balcı, F. A. ve Yanpar Yelken, T. (2013). İlköğretim sosyal bilgiler programında yer alan değerler ve değer eğitimi uygulamaları konusunda öğretmen görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 195-213.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *BEÜ SBE Dergisi*, 7(1), 231-274
- Batmaz, O. ve Erdoğan, T. (2019). Sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimine yönelik görüşleri. *Kastamonu Education Journal*, 27(6), 2681-2692.
- Bayır, Ö. Çengelci, T. ve Deveci, H. (2016) Sınıf öğretmeni adaylarına göre ilkokullarda değer eğitimi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 317-339.
- Binbaşıoğlu, C. (2003). *Hayat bilgisi öğretilimi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Çakmak, E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çelikkaya, T. (2019). Değerin tanımı ve sınıflandırılması. V. Aktepe, M. Gündüz (Ed), *Karakter ve değer eğitimi* kitabı içinde (ss.66-87), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çengelci, T. (2010). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde değer eğitiminin gerçekteşirilmesine ilişkin bir durum çalışması*. (Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çepni, S. (2007). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. (Genişletilmiş 3.Baskı), Trabzon: Celepler Matbaacılık.

- Çınar, F. (2019). Kavramsal çerçeve. V. Aktepe, M. Gündüz (Ed), *Karakter ve değer eğitimi* kitabı içinde (ss.2-20), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çengelci, T., Hancı, B. ve Karaduman, H. (2013). Okul ortamında değerler eğitimi konusunda öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 25, 33-56.
- Ergin, E. ve Karataş, S., (2014). Öğretmenlerin değer eğitimi hakkındaki görüşleri: Bir durum çalışması. *Journal of Educational Science*, 2(2), 33-45.
- Güngör, E. (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar* (2. baskı), İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gür, Ç., Koçak, N., Şirin, N., Şafak, M. ve Demircan, A. (2015). İlköğretim öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin görüşleri ve karşılaştıkları güçlüklerin incelenmesi: Ankara örneği. *Asya Öğretim Dergisi*, 3(1), 78-91.
- Kabapınar, Y. (2009). *İlköğretimde hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Maya Akademi.
- Kafadar, T. (2019). *Türkiye, ABD ve Fransa'nın sosyal bilgiler öğretim programları ve ders kitaplarının değerler eğitimi boyutunda karşılaştırılması*. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye'de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması*. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kurtulmuş, M., Tösten. R. ve Gündaş. A. (2014). İlköğretim 1. kademe öğretmenlerinin değerler eğitimi sürecinde karşılaştıkları sorunlar. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 281-305.
- Külünkoğlu, T. (2018). *Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde uygulanan değer eğitiminin öğrencilerin dürüstlük değerini kazanma düzeyine etkisi*. (Doktora tezi). Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- MEB (2010). Talim terbiye kurulu başkanlığı 18.milli eğitim şurası kararları https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29170222_18_sura.pdf (Erişim tarihi 07.12.2019).
- Montagu, A. (2005). *Çocuklarımıza ahlaki değerleri nasıl kazandırabilirsiniz?* (R. Öncül Çev.). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- TDK, (2011). Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu yayınları, 11. Baskı, Ankara.
- Tillman, D. (2014). 8-14 yaş grubu öğrencileri için yaşayan değerler eğitimi etkinlikleri V. Aktepe (Çev. Ed.). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ulusoy, K. (2007). *Lise tarih programında yer alan geleneksel ve demokratik değerlere yönelik öğrenci tutumlarının ve görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*. (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ulusoy, K. ve Arslan, A. (2014). *Değerli bir kavram olarak 'değer ve değerler eğitimi'*. *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi* kitabı içinde (ss.1-14). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Uzunkol, E. (2019). Karakter ve değer eğitimi V. Aktepe, M. Gündüz (Ed), *Türkiye'de değerler eğitimi uygulamaları ve araştırmaları* kitabı içinde (ss. 263-295). Ankara: Pegem Akademi
- Uzun, M. ve Köse, A. (2017). Okul öncesi eğitimde değerler eğitiminin uygulanmasına yönelik öğretmen görüşleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 305-338.
- Uzuner, N. K. (2019). Değerler eğitimine yönelik sınıf öğretmenleri görüşleri. *Pesa International Journal of Social Studies*, 5(2), 52-53.

- Yalar, T. ve Yanpar Yelken, T. (2011). Değerler eğitiminin geliştirilmesi ile ilgili öğretmen görüşlerinin belirlenmesi ve bir program modülü örneğinin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(38) 79-88.
- Yazar, T. (2010). *İlköğretim sosyal bilgiler programında değerler eğitiminin mevcut durumunun belirlenmesi ve öğretmenlere yönelik bir program modülü geliştirme*. (Doktora tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Yeşilyurt, E. (2019). Değerler eğitimine uygunluğu açısından öğretim yöntem tekniklerin incelenmesi: Bir derleme çalışması. *Ekev Akademi Dergisi*. 77, 121-122.
- Yüksel, S. (2005). *Örtük programın eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik meslek derslerine yönelik düşüncelerindeki etkisi*. Uludağ Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Örneği 14. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresinde sunulan sözlü bildiri, Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Etik Kurul Kararı

Tarih: 14.05.2020

No: 11

Ekonomik Özgürlüklerin Dış Ticarete Etkisi: 34 OECD Ülkesi İçin Bir Panel Veri Analizi

Effects on Foreign Trade of Economic Freedom: A Panel Data Analysis for 34 OECD Countries

Öğr. Gör. Dr. Hakan GÜNEŞ¹

Öz

Bireylerin ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirirken herhangi bir engelle karşılaşmadığı, piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde işlediği ve girişim serbestliğinin bulunduğu ekonomik özgürlükler, önemli bir refah ölçütüdür. Ülkelerin ekonomik özgürlüğü ne kadar çok olursa, dış ticaret hacimleri de o kadar çok olacaktır. Bu çalışmanın amacı, 34 OECD ülkesinde ekonomik özgürlüklerin dış ticaret üzerine etkisini incelemektir. Bu kapsamda, 1996-2017 yıllarına ait veriler panel veri analiziyle test edilmiştir. Serilerde yatay kesit bağımlılığı olduğundan ikinci nesil panel birim kök testleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, ekonomik özgürlüklerle dış ticaret arasında uzun dönemli eş bütünleşik bir ilişki tespit edilmiştir. Kurulan ARDL modeli de uzun dönemde dış ticaretin ekonomik özgürlükleri etkilediğini, ancak kısa dönemde bir ilişki olmadığını göstermektedir. Uzun dönemde, ihracattaki bir birimlik artış, ekonomik özgürlükleri 0.18 birim azaltırken; ithalattaki bir birimlik artış ekonomik özgürlükleri 0.47 birim arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik özgürlükler, ihracat, ithalat, ARDL

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The economic freedoms in which individuals do not face barriers while performing economic activities, the market mechanism operates effectively, and the freedom of interference is an important measure of prosperity. The more economic freedom of countries, the more foreign trade volumes will be. The aim of this study is to examine the effect of economic freedoms on foreign trade in 34 OECD countries. In this context, data for 1996-2017 were tested by panel data analysis. Second-generation panel unit root tests were used because of the cross-sectional dependence problem in the series. According to the result of the study, a long-term cointegrated relationship between economic freedoms and foreign trade has been identified. The established ARDL model also shows that in the long-term foreign trade affects economic freedoms, but there is no relationship in the short term. In the long term, 1 unit increase in exports reduced economic freedoms by 0.18 units; 1 unit increase in imports increases economic freedoms by 0.47 units.

Keywords: Economic freedom, export, import, ARDL

Paper Type: Research

¹ Bartın Üniversitesi, Bartın Meslek Yüksekokulu, hakangunes@bartin.edu.tr.

Atf için (to cite): Güneş, H. (2020). Ekonomik özgürlüklerin dış ticaret üzerindeki etkisi: 34 OECD ülkesi için bir panel veri analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 919-933.

Giriş

Ekonomik özgürlükler, bireylerin iktisadi faaliyetleri engellerle karşılaşmadan serbestçe yapabileceklerini ifade etmektedir. Serbest piyasa ekonomisini benimseyen gelişmiş ülkeler ekonomik olarak daha özgürken, kamunun ağırlığının daha çok olduğu ve ekonomik faaliyetlerin engellerle karşılaştığı az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler ekonomik olarak nispeten daha az özgürdür.

Özgürlükleri siyasi, sivil ve ekonomik özgürlükler gibi kombinezonlara ayırabiliriz. Sayılan bu özgürlüklerden biri gerçekleşmezse, genel olarak özgürlükler de riske girmektedir (Tunçsiper ve Biçen, 2014, s.26). Ekonomik özgürlükler, piyasaların etkin işlenmesini sağlamaktadır. Böylece rekabet ortamında piyasaya giriş çıkış serbestliği ve kişisel tercihlerin özgürce yapılabilmesi sağlanacaktır (Altınışık vd., 2011, s.150).

Ekonomik özgürlüklerin ölçülmesi için, Freedom House, Fraser Enstitüsü ve Heritage Foundation indeksi olarak 3 indeks kullanılmaktadır. Heritage Foundation İndeksi özgürlükleri 5 gruba ayırmıştır. Bu endeks, 80-100 arasını “özgür”, 0-49,9 arasını ise “özgür değil” ve 60-69,9 arasını ise “orta düzeyde özgür” biçiminde tanımlamaktadır. Aynı zamanda 70-79,9 arasını “kısmen özgür” ve 50-59,9 arasını da “kısmen özgür değil” biçiminde tanımlamaktadır. Bir ülke, diğer ülkeye göre ne kadar yüksek puan alıyorsa, ekonomik anlamda daha özgürdür denilebilir.

Bu çalışmanın temel amacı, 34 OECD ülkesinde 1996-2017 dönemine ait yıllık veriler yardımıyla ekonomik özgürlüklerin dış ticarete etkisini incelemektir. Çalışmada öncelikle teorik çerçeve çizilmiş; daha sonra Heritage Found indeksi çerçevesinde ekonomik özgürlüklerin nasıl ölçüleceği belirlenerek ekonomik özgürlüklerin dış ticarete etkisini ele alan literatür taramasına yer verilmiştir. 1996-2017 yıllarına ait 34 OECD ülkesinde ekonomik özgürlükler ile dış ticaret ilişkisi 2. nesil birim köklerle sınanmış ve sonrasında ARDL modeliyle kısa ve uzun dönem ilişkileri belirlenmiştir. Akademik literatürde bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar sınırlıdır. Ekonomik özgürlükleri daha çok ekonomik büyüme ile inceleyen çalışmalar yaygındır. Bu çalışma iki değişkeni içerse de, ekonomik özgürlükleri dış ticaret ile incelediğinden dolayı diğer çalışmalardan farklıdır ve bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Ekonomik Özgürlüklerin Ölçümü

Bireylerin ekonomik faaliyetlerini serbestçe geliştirebildiği ve bu faaliyetler sonucu elde edilen değerleri serbestçe kullanabilmeleri ekonomik özgürlük olarak adlandırılmaktadır. Ekonomik özgürlükler, kamunun ekonomideki ağırlığı, paranın istikrarlı olması, ticaretin serbest olması, özel mülkiyet hakkının olması ve işgücü ve kredi piyasasında regülasyonların olmaması gibi temel unsurları barındırmaktadır. Bu özelliklere sahip olan ülkeler serbest piyasa ekonomisini oluşturmaktadır.

Ekonomik özgürlükler, hükümetlerin piyasadaki faaliyetlerini kısıtlamaktadır. Kişisel tercihlerin serbestliği, rekabet özgürlüğü ve piyasaya giriş serbestisi varsa ekonomik özgürlükler de o denli fazladır. Ancak hükümetler yapmış oldukları politikalar ve regülasyonlarla bunu daraltırsa ekonomik özgürlükler azalacaktır (Yenipazarlı, 2009, s.10).

Günümüzde, ekonomik özgürlüklerin ölçümü üzerine çalışan 3 kurum bulunmaktadır. Ölçüm düzeyleri farklı olsa da birbirine yakın sonuçlar bulan bu endeksler Dünya Ekonomik Özgürlüğü Endeksi (EFW-Economic Freedom of The World), Freedom House Index (FW-Freedom of the World) ve Ekonomik Özgürlük Endeksi (IEF-Index of Economic Freedom) ismiyle yayınlanmaktadır. IEF, 1995’den beri Heritage Foundation ve Wall Street Journal ortaklığıyla 10 alt grupta her sene 186 ülke için hazırlanmaktadır (Akıncı vd., 2015, s.149). Heritage Foundation ekonomik özgürlük indeksi Adam Smith’in tanımlamalarına göre oluşturulmuştur (Çetenak ve Işık, 2016, s.2). Heritage Foundation endeksine belirlenen ekonomik özgürlükler, 10 alt gruptan oluşmaktadır. Bu gruplar, iş yapabilme ve işgücü

serbestliği, ticari, mali, parasal, finansal ve yatırım serbestliği, mülkiyet hakları, kamu harcamaları ve yolsuzlukta muaflik olarak belirlenmektedir (Beheshtitabar ve Irgaliyev, 2008, s. 6).

Bu çalışmada da Heritage Foundation Index tarafından belirlenen “Ekonomik Özgürlük Endeksi (IEF)” kullanılmaktadır. Bu kapsamda bu 3 kuruma ait ekonomik özgürlük göstergeleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Endekslere göre ekonomik özgürlük göstergeleri

FRASER	FREEDOM HOUSE	HERITAGE FOUNDATION
Paranın Bir Değer ve Değişim Aracı Olarak Korunması	Mülkiyet Özgürlüğü	Uluslararası Ticaret Özgürlüğü
-Para arzı artışının ve enflasyonun az olması	-Özel ve fikri mülkiyet sahipliği	- Tarifelerin az olması ve serbest ticaret
--Döviz tutabilme serbestliği	-Mülkiyet değişimi	
-Kendi ülkesinin dışında da hesap açabilme serbestliği	özgürlüğü	
Hangi malın üretilip tüketileceğine karar verme serbestliği	Hayatını Kazanma Özgürlüğü	Hayatını Kazanma ve Teşebbüs Özgürlüğü
-Kamu harcamalarının az olması	-Kurumların pazarlık yapabilme özgürlüğü	-Ücret ve fiyatlarda kontrol olmaması
-Kamusal oluşumların azlığı	-Ücretlerde kontrol olmaması	
-Fiyat ve faizlerde kısıtlama olmaması		
-Piyasada serbestlik		
-Mülkiyet haklarını korumak ve mahkemelerin yansız olması		
Hayatını Kazanma Özgürlüğü	Teşebbüs Özgürlüğü	Hangi malın üretilip tüketileceğine karar verme serbestliği
-Marjinal vergi oranı, sübvansiyon ve transferlerin az olması	-İstediği işi kurma özgürlüğü	-Kamu harcamaları ve kamu teşekküllerinin azlığı
-Askerliğin mecburi olmaması	-Piyasada serbestlik	
	-Fiyatlarda kontrol olmaması	
Uluslararası Ticaret Özgürlüğü	Kazançları Yatırıma Dönüştürme Özgürlüğü	Paranın Değerinin Korunması
-Tarifelerin az olması	-Piyasada kredi tahsisi	-Enflasyon oranının düşüklüğü
-Resmi ve resmi olmayan döviz kuru arasında fark olmaması	-Bağımsız Merkez Bankasının	
-Sermaye hareketlerinin serbestliği	-Kâr ve faizlerde kısıtlama olmaması	
	Uluslararası Ticaret Özgürlüğü	Sermaye Akışı Konusunda Özgürlük
	-Tarifelerin az olması ve serbest ticaret	-Yabancı sermayenin giriş-çıkışında sınırlama olmaması
	-Döviz serbestliği	-Yerli-yabancı firma ayrımı olmaması
	-Yabancı sermaye için kısıtlamaların az olması	
	Piyasada İş Yapabilme	Bankacılık Sisteminde Açıklık
	-Piyasada herhangi bir ayrımcılık ve yolsuzluk olmaması	-Yabancı bankaların rahatça piyasaya girebilmesi
		-Bankacılık sisteminde kısıtlı regülasyonlar

Kaynak: Hanke ve Walters, 1997, s. 127-128

Heritage Foundation endeksi, ekonomik özgürlükleri 10 kriterle belirlemiştir. Bunlar şu şekilde gösterilebilir:

(1) Ticaret Politikası: Ticaret serbestisi olan ülkeler diğerlerinden daha özgürdür.

- (2) Vergi Politikası: Düşük vergi yüküne sahip ülkeler diğerlerinden daha özgürdür.
- (3) Kamu Harcamaları Düzeyi: Kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı az olan ülkeler diğerlerinden daha özgürdür.
- (4) Para Politikası: Düşük enflasyona sahip ülkeler diğerlerinden daha özgürdür.
- (5) Yabancı Sermaye: Yabancı sermaye serbestliği olan ülkeler diğerlerinden daha özgürdür.
- (6) Bankacılık: Bankacılıkta kamunun payı ve müdahalesi özgürlüğü belirler.
- (7) Ücret ve Fiyat Kontrolleri: Devlet müdahalesi az olan ülkeler diğerlerinden daha özgürdür.
- (8) Mülkiyet Hakkı: Bireysel mülkiyetin yasa ve anayasada güvencede olduğu ülkeler diğerlerinden daha özgürdür.
- (9) Regülasyonlar: Regülasyon ne kadar azsa özgürlük o kadar çoktur.
- (10) Karaborsa: Karaborsa ne kadar çoksa özgürlük o kadar azdır (Aktan, 1997:59-60).

Çalışmada ele alınan Heritage Foundation İndeksi özgürlükleri 5 gruba ayırmıştır. Bu endeks, 80-100 arasını “özgür”, 0-49,9 arasını ise “özgür değil” ve 60-69,9 arasını ise “orta düzeyde özgür” biçiminde tanımlamaktadır. Aynı zamanda 70-79,9 arasını “kısmen özgür” ve 50-59,9 arasını da “kısmen özgür değil” biçiminde tanımlamaktadır. Ülkelerin büyük çoğunluğu 60-80 puan arasındadır. Bir ülke, diğer ülkeye göre ne kadar yüksek puan alıyorsa, ekonomik anlamda daha özgürdür denilebilir.

Tablo 2’de çalışmaya konu olan 34 OECD ülkesinde IEF endeksinin 2017 yılına ait ekonomik özgürlük indeks değerleri verilmiştir.

Tablo 2. 34 OECD ülkesi için ekonomik özgürlük puanları (2017)

Sıralama	Ülke	Puan	Sıralama	Ülke	Puan
3	Yeni Zelanda	83,7	26	Almanya	73,8
4	İsviçre	81,5	28	Çek Cumhuriyeti	73,3
5	Avustralya	81	30	Avusturya	72,3
6	Estonya	79,1	36	İsrail	69,7
7	Kanada	78,5	40	Japonya	69,6
9	İrlanda	76,7	45	Polonya	68,3
10	Şili	76,5	49	Belçika	67,8
12	İngiltere	76,4	56	Macaristan	65,8
14	Lüksemburg	75,9	57	Slovakya	65,7
15	Hollanda	75,8	60	Türkiye	65,2
17	ABD	75,1	69	İspanya	63,6
18	Danimarka	75,1	70	Meksika	63,6
19	İsveç	74,9	72	Fransa	63,3
22	İzlanda	74,4	77	Portekiz	62,6
23	Güney Kore	74,3	79	İtalya	62,5
24	Finlandiya	74	97	Slovenya	59,2
25	Norveç	74	127	Yunanistan	55

Kaynak: Miller ve B. Kim, 2017, s.1-2.

Tablo 2’ye göre, çalışmadaki 34 OECD ülkesinin 3’ü (Yeni Zelanda, İsviçre ve Avustralya) özgür ülkelerdir. Diğer 29 ülke ise kısmen ve orta derecede özgür ülkelerdir.

Türkiye de 65,2 puanla orta derecede özgür bir ülkedir. Çalışmadaki ülkelerden en düşük puanı alan Yunanistan ve Slovenya ise kısmen özgür olmayan ülkelerdir.

Heritage Foundation tarafından hazırlanan 2017 ekonomik özgürlük indeksinde yer alan ilk 10 ve son 10 ülkeler ise Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Heritage Foundation İndeksine göre en çok ve en az puan alan ülkeler

En Çok Puan Alan İlk 10 Ülke			En Az Puan Alan Son 10 Ülke		
Sıra	Ülke	Puan	Sıra	Ülke	Puan
1	Hong Kong	89,8	171	Cibuti	46,7
2	Singapur	88,6	172	Cezayir	46,5
3	Yeni Zelanda	83,7	173	Doğu Timor	46,3
4	İsviçre	81,5	174	Ekvatorial Gine	45
5	Avustralya	81	175	Zimbabve	44
6	Estonya	79,1	176	Eritre	42,2
7	Kanada	78,5	177	Kongo Cumhuriyeti	40
8	Birleşik Arap Emirlikleri	76,9	178	Küba	33,9
9	İrlanda	76,7	179	Venezüella	27
10	Şili	76,5	180	Kuzey Kore	4,9

Kaynak: Miller and B. Kim, 2017, s.1-12.

Tablo 3’e göre, Hong Kong 89,8 puanla en özgür ülkedir. 80 puanın üstünde 5 ülke olduğu için sadece 5 ülke özgür olarak kabul edilmektedir. 29 ülke kısmen özgür; 58 ülke orta derecede özgür ve 66 ülke ise kısmen özgür olmayan ülkelerdir. 2017 verilerinde 180 ülkeden 32’si özgür olmayan ülkelerdir.

2. Kavramsal Çerçeve ve Literatür Taraması

Ekonomik özgürlükler ile dış ticaret ilişkisinde temel mantık, tarifelerin düşük olması, ticareti ve yabancı sermaye girişini kontrollerin olmamasıdır. Genelde ticari bakımdan özgür olan ülkeler, kişi başına düşen geliri yüksek olan ve nüfusu az olan ülkelerdir.

Ekonomik özgürlüklerin temel unsurlarından birisi de ticari serbestliktir. Ticari serbestlik, ülkelerdeki dış ticaret serbestliğini ve ülkenin uluslararası sermaye hareketlerine ne denli açık olduğunu gösterir. Ticaret serbestliği için belli göstergeler vardır. Bunlar;

- Dış ticaret üzerindeki vergiler (vergi gelirleri, ortalama tarife oranları ve tarife oranlarının standart sapması),
- Düzenleyici ticaret engelleri (tarife dışı engeller, ihracat ve ithalat formaliteleri),
- Ticaret sektörünün beklenen hacmine göre fiili hacmi,
- Resmi döviz kuru ile karaborsa kuru arasındaki fark,
- Uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kontroller (yabancı varlık sahipliği ve yatırımlar üzerindeki kısıtlamalar, sermaye kontrolleri) (Acar, 2010, s.13).

Ekonomik özgürlük indeksleri, ticari açıklığı GSYİH’nın önemli bir belirleyicisi olarak görmüşlerdir ve bu yüzden politikacılar yaşam standartlarını yükseltmek için ticari özgürlüğe önem vermişlerdir (Lamaj, 2015, s.1534). Ticari açıklık ve diğer ekonomik özgürlük ölçütleri sadece doğrudan faydaları için değil, aynı zamanda büyüme ve gelişmeyi teşvik eden ekonomik politikaları izlemeye daha genel bir eğilim gösterdikleri için de önemlidir.

Ekonomik özgürlüklerin dış ticarete etkisi literatürde çok fazla çalışılan konulardan biri değildir. Daha çok, ekonomik özgürlükler ekonomik büyüme ile ilişkilendirilmiştir. Ekonomik özgürlüklerin dış ticaretle olan ilişkisini ele alan 3 çalışma tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan Sonora’nın (2008) çalışmasında, ABD ve ABD ile ihracat ve ithalat yapan 131 ülkede, 2000-2005 dönemleri için ekonomik özgürlüklerin ihracat ve ithalata etkisini incelemiştir. Çalışmada,

öncelikle korelasyon analizi ile ilişki test edilmiş, daha sonra havuzlanmış OLS modeli ile katsayı tahmini yapılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, özgürlükler ihracatı ve ithalatı negatif yönde etkilemektedir. Naanwaab ve Diarrassouba (2013) ise çalışmalarında, 33 Afrika ülkesinde 2000-2009 dönemleri için ekonomik özgürlüklerin Afrika içi ikili ticarete etkisini incelemiştir. Panel veri analizi kullanılan bu çalışmanın sonucuna göre, hem ihracatçı hem de ithalatçı ülkelerin ekonomik özgürlüğünün ticaret hacmini olumlu yönde etkilemektedir. Çalışmada, ekonomik özgürlükler arttıkça ülkeler arasında daha fazla ticaret yapılacağı belirtilmiştir. Razmi ve Refaei (2013) ise çalışmalarında, 17 Ortadoğu ve Doğu Asya ülkesinde 2000-2009 dönemleri için ticari açıklık, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Statik panel regresyon analizini kullandıkları bu çalışmanın sonucuna göre, ekonomik özgürlüklerin ticari açıklık ve ekonomik büyümeye pozitif bir etkisi vardır.

3. Veri, Yöntem ve Bulgular

3.1. Veri ve Model

Bu çalışmada, 34 OECD ülkesinde²1996-2017 dönemine ilişkin verilerle ekonomik özgürlüklerin dış ticaret üzerindeki etkisi test edilmiştir. Modelde ekonomik özgürlükler, Heritage Foundation endeksinden elde edilen ekonomik özgürlük endeksi verileridir ve modelde "EOI" olarak ifade edilmektedir. Seriler Dünya Bankası'nın veri tabanı olan "databank.worldbank.org" adresinden temin edilmiştir.

Çalışmada 34 OECD ülkesi için 2 farklı model şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$EXGDP_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 EOI_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$
$$IMGDP_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 EOI_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Burada; EOI; Heritage Foundation tarafından verilen ekonomik özgürlük endeksini, EXGDP; ihracatın GSYİH'ya oranını ve IMGDP ise ithalatın GSYİH'ya oranını göstermektedir.

Bu çalışmada ekonomik özgürlüklerin ihracat ve ithalat arasındaki uzun dönem ilişkisi ile bu değişkenlerin birbiriyle ilişkisi test edilmiştir. Modelde bağımlı değişken ekonomik özgürlükler, bağımsız değişken ise ihracat ve ithalattır. Bu doğrultuda serilerin durağanlığı 2.kuşak birim kök testleriyle analiz edilerek ARDL modeli kurulmuştur.

3.2. Ekonometrik Yöntem ve Bulguların Değerlendirilmesi

Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı varsa ve bu sonuçlar dikkate alınmadan analizler yapılırsa, bulunan sonuçlar hatalı ve tutarsız olacaktır. Bu yüzden serilerde yatay kesit bağımlılığı olup olmadığı test edilmektedir (Menyah et.al., 2014, s. 839). Olasılık değerleri %5'den küçükse birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu kanısına varılmaktadır (Pesaran ve Yamagata, 2008:17).

Yatay kesit bağımlılığının tespiti için geliştirilen ilk test Breush-Pagan (1980) CD_{LM} testidir. Sonrasında ise Pesaran (2004) CD testi ve Pesaran vd. (2008) Düzeltilmiş LM testleri geliştirilmiştir. Zaman boyutu büyük ve kesit boyutu küçük olduğunda ($T > N$) Breush-Pagan (1980) CD_{LM} testi; T ve N birbirine yakınsa ya da $N > T$ ise Pesaran (2004) CD testi ve oluşacak sapmaları önlemek için Pesaran vd. (2008) düzeltilmiş CD_{LM} testi ($CD_{LM_{adj}}$) kullanılmaktadır.

$N > T$ olduğu durumlarda, Pesaran (2004) yeni bir CD testi önermektedir. Bu test (3) no'lu eşitlikte gösterilmiştir.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (\hat{\rho}_{ij}) \quad (3)$$

²ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hollanda, İrlanda, İsrail, İsveç, İsviçre, İspanya, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda, Yunanistan.

Oluşacak sapmaları düzeltmek için ise Pesaran vd. (2008) düzeltilmiş CDLM (CDLMadj) testini geliştirmiş ve (4) no'lu eşitlikte gösterilmiştir.

$$CD_{adj} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (\hat{\rho}_{ij} \frac{(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2 - u_{Tij}}{\sqrt{v_{Tij}^2}}) \quad (4)$$

Modele eklenen u_{Tij} and v_{Tij}^2 yeni eklenen ortalamaları, $(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2$ ise varyansı göstermektedir.

Tablo 4'de değişkenler için yatay kesit bağımlılığı testi yer almaktadır.

	CD Test	Test İs.	Ol.
EOI	CD _{LM1}	3175.704	0.0000
	CD _{LM2}	77.04453	0.0000
	CD _{LM3}	33.87996	0.0000
	Bias-corrected scaled	76.23501	0.0000
	LM		
EXGDP	CD _{LM1}	5271.001	0.0000
	CD _{LM2}	139.5977	0.0000
	CD _{LM3}	50.11654	0.0000
	Bias-corrected scaled	138.7881	0.0000
	LM		
LOGCO2	CD _{LM1}	5675.028	0.0000
	CD _{LM2}	151.6595	0.0000
	CD _{LM3}	56.48181	0.0000
	Bias-corrected scaled	150.8500	0.0000
	LM		

Tablo 4'e göre tüm CDLM testlerinin olasılık değerleri %5'ten küçük olduğundan ekonomik özgürlükler, ihracat ve ithalat değişkenleri için yatay kesit bağımlılığı olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre ülkelerin birinin ekonomik özgürlüklerine ya da dış ticaretlerine gelen bir şok, diğer ülkelerin de ilgili göstergelerini etkilemektedir.

Serilerde yatay kesit bağımlılığı varsa ikincil nesil panel birim kök testleri kullanılmalıdır. N>T ve T>N gibi durumlarda CADF testi uygulanabilmektedir (Pesaran, 2007, s.269). Bu çalışmada da yatay kesit bağımlılığı bulunduğu için ikincil nesil panel birim kök testi kullanılmıştır. Tablo 5'de CADF birim kök testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. CADF birim kök testi sonuçları

Değişkenler/ Ülkeler	EOI-test (düzey)	is.	EXGDP-test (düzey)	is.	EXGDP- test (1.fark)	is.	IMGDP- test is. (düzey)
AUST	-1.3414		-2.2889		-3.8495		-1.6732
BELG	-1.5984		-1.2778		-4.5693		-1.1087
CAN	-2.5205		-0.9179		-3.1297		-1.5449
DENM	-1.6613		-1.6871		-3.7524		-1.5994
FRAN	-1.0099		-1.5410		-3.7024		-1.6049
GERM	-1.0775		-2.0247		-3.4172		-1.8033
GREE	-1.0723		-1.1324		-3.6907		-3.7330
ICEL	-2.3216		-1.5437		-2.2231		-1.9555
IREL	-1.7531		-1.1511		-2.4872		-1.3892
ITAL	-3.2647		-0.9353		-4.0379		-2.1432
LUXE	-2.6196		-1.0938		-3.0820		-1.1552
NETH	-1.6801		-0.5915		-3.6913		-0.5794
NORW	-1.0052		-1.9725		-4.7142		-2.1250
PORT	-2.5372		-0.0052		-3.3421		-1.9172
SPAI	-3.2745		-0.6535		-3.1530		-3.2928

SWED	-1.7752	-2.2352	-3.5315	-2.2150
SWIT	-1.4423	-1.1842	-4.1938	-1.2291
TURK	-1.2832	-3.9141	-5.2314	-2.7218
UNKIN	-2.0800	-0.6493	-3.3024	-0.9952
USA	-1.3663	-1.1606	-2.9269	-1.9499
AUSTR	-1.3030	-2.7137	-4.2789	-3.8294
CZEC	-0.0620	-1.2462	-4.0396	-1.1078
FINL	-1.6838	-2.4350	-3.3373	-1.3655
HUNG	-4.1326	-1.5840	-3.3697	-2.6123
JAP	-2.0672	-1.2748	-3.4777	-1.2262
MEX	-2.5956	-0.5255	-3.7497	-0.5810
NEWZ	-2.5388	-1.4339	-2.4363	-1.5773
POL	-1.1338	-0.9133	-4.5517	-1.7557
SLVK	-1.5253	-0.7614	-4.6789	-0.9764
SKORE	0.0040	-1.9192	-4.4321	-1.3816
CHILE	-1.5127	-1.6491	-2.4299	-2.0919
ESTON	-3.0000	-1.4002	-3.3226	-3.0990
SLVN	-3.3162	-0.4803	-4.1463	-1.1765
ISRA	-2.3290	-2.1328	-2.9622	-1.2962
IPS -W İstatistiği	İs. Ol.	İs. Ol.	İs. Ol.	İs. Ol.
	- 0.0135	0.55847 0.7117	- 0.0000	- 0.0483
	2.2117		12.7373	1.6618

Not: Gecikme uzunluğu SIC kriterine göre belirlenmiştir ve toplam gözlem sayısı 680 (1.farkında 646)'dir.

Tablo 5'deki CADF birim kök testine göre, ekonomik özgürlük ve ithalat verisi seviyesinde durağanken, ihracat verisi 1.farkında durağandır. Seriler farklı dereceden durağan olduğu için ARDL modeli kullanılacaktır. ARDL modeline geçmeden önce, uygun gecikme düzeyi belirlenmelidir. Tablo 6'da uygun gecikme uzunluğu belirlenmiştir.

Tablo 6. Uygun gecikme uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	390.5886	-	3.94	-1.6285	-1.6022	-1.6182
1	2579.559	4341.152	4.14	-10.788	-10.683*	-10.746*
2	2591.769	24.06	4.09	-10.8015	-10.617	-10.729
3	2600.782	17.647	4.09	-10.8016	-10.539	-10.698
4	2622.534	42.317	3.87	-10.855	-10.513	-10.72
5	2635.655	25.359	3.81	-10.8725	-10.452	-10.707
6	2646.830	21.456	3.77	-10.881	-10.382	-10.685
7	2654.384	14.409	3.80	-10.875	-10.298	-10.648
8	2668.448	26.651*	3.72*	-10.896*	-10.240	-10.638

Tablo 6'da görüldüğü üzere, LR, FPE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterleri uygun gecikme uzunluğunu 8 olarak göstermiştir. Nedensellik testleri uygulanmadan önce en büyük durağanlık seviyesi kadar gecikme eklenmelidir. Tablo 7'de ARDL modelinin kısa ve uzun dönem sonuçları yer almaktadır.

Tablo 7. ARDL kısa ve uzun dönem sonuçları

Bağımlı Deği.: LOGEOI			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
UZUN DÖNEM			
LOGEXGDP	-0.189690	-5.079282	0.0000
LOGIMGDP	0.472836	9.641106	0.0000
KISA DÖNEM			
CointEq (-1)	-0.266900	-6.532196	0.0000
D(LOGEXGDP)	0.066985	0.951616	0.3417
D(LOGIMGDP)	-0.064264	-1.795864	0.0730
C	0.847753	6.781833	0.0000

Tablo 7'deki katsayılar, kısa ve uzun dönem katsayıları ile sistemin kısa vadede dengeye ulaşacağını göstermektedir. Hata düzeltme katsayısı yaklaşık -0.26'dır ve anlamlıdır. Uzun dönem katsayıları incelendiğinde ihracatın katsayısı yaklaşık -0.18 çıkmaktadır. Buna göre ihracattaki 1 birimlik artış ekonomik özgürlükleri uzun dönemde 0.18 azaltmaktadır. İthalattaki 1 birimlik artış ise uzun dönemde ekonomik özgürlükleri 0.47 birim arttırmaktadır. Kısa dönem katsayıları incelendiğinde ise ihracat ve ithalattaki değişimin ekonomik özgürlükleri etkilemediği görülmektedir. Ancak %10 anlamlılık düzeyi esas alınrsa, ithalattaki 1 birimlik artış ekonomik özgürlükleri 0.06 birim azaltmaktadır.

ARDL modelini panelin tamamı için değil de ülkeler için ayrı ayrı incelediğimizde farklı sonuçlar çıkmaktadır. Tablo 8'de Türkiye için ARDL modeli sonuçları verilmiştir.

Tablo 8. Türkiye için ARDL modelinin sonuçları

Bağımlı Deği.: LOGEOI			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.283977	-22.02686	0.0002
D(LOGEXGDP)	0.104706	11.10406	0.0016
D(LOGIMGDP)	-0.008318	-1.017433	0.3839
C	0.899725	6.982568	0.0060

Tablo 8'e göre, hata düzeltme katsayısı -0.28'dir ve kısa dönemde sistemin dengeye gelişini gösteren bu katsayı anlamlıdır. Tablo 8'e göre, ihracattan ekonomik özgürlüklere doğru tek taraflı bir nedensellik vardır. Türkiye için ithalatla ekonomik özgürlükler arasında ise herhangi bir nedensellik tespit edilememiştir. Bu sonucun nedeni, Türkiye'nin ithalatında hammaddenin büyük rol oynaması şeklinde açıklanabilir. Çalışmaya konu olan diğer ülkelere ait ARDL modeli sonuçları **EK.1'de** verilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı, 34 OECD ülkesinde, ekonomik özgürlüklerin dış ticarete etkisini panel veri analiziyle incelemektir. Bu kapsamda öncelikle ekonomik özgürlük kavramı ele alınarak, ekonomik özgürlüklerin dış ticaret potansiyelini artırıp artırmayacağı ele alınmıştır. Ekonomik faaliyetlerin kısıtlamalar olmadan serbestçe gerçekleştirildiği, piyasa mekanizmasının etkince işlediği, mülkiyet hakkı ve hukuk kurallarının işlediği bir kuramı ifade eden ekonomik özgürlükler, ülkelerin ekonomik yapıları ve refah ölçütleri hakkında bilgi sunmaktadır. Ekonomik olarak daha özgür ülkeler, yabancı yatırımcıyı daha çok kendisine çekerek sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlayacaktır. Ekonomik özgürlükler ölçülürken, Fraser Institute, Freedom House ve Heritage Foundation olarak 3 indeks mevcuttur. Bu çalışmada ABD merkezli Heritage Foundation indeksi kullanılmıştır. Heritage Foundation indeksi ülkeleri 0-100 arasında puanlamalara ayırmıştır. Buna göre, 50 puanın altı özgür değilken, 80-100 puan arası özgür ülke durumundadır. Çalışmaya konu olan 34 OECD ülkesinin 3'ü (Yeni Zelanda, İsviçre ve Avustralya) özgür ülke; 2'si (Yunanistan ve Slovenya) kısmen özgür olmayan ülke ve Türkiye'nin de dâhil olduğu diğer 29 ülke de orta derecede özgür ülkelerdir.

Bu çalışmada ekonomik özgürlüklerin dış ticarete etkisi ele alınmıştır. 34 OECD ülkesi için 1996-2017 dönemine ilişkin verilerle analiz edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığı tespit edilen seriler, 2.kuşak birim kök testleriyle durağanlaştırılmıştır. Kurulan ARDL modeli de uzun dönemde dış ticaretin ekonomik özgürlükleri etkilediğini, ama kısa dönemde ilişkinin olmadığı görülmektedir. Uzun dönemde, ihracattaki 1 birimlik artış, ekonomik özgürlükleri 0.18 birim azaltırken; ithalattaki 1 birimlik artış ekonomik özgürlükleri 0.47 birim arttırmaktadır. Başka bir deyişle, ülkeler ithalat yaptıkça, dış dünya ile daha çok entegre olmakta ve ekonomik özgürlükleri artmaktadır. Kısa dönem açısından bakıldığında bir ilişki yokken, %10 anlamlılık düzeyi esas alınrsa, ithalattaki 1 birimlik artışın ekonomik özgürlükleri 0.06 birim azalttığı görülmektedir.

Bu çalışmada son olarak, ele alınan ülke grupları için ARDL modeli çerçevesinde katsayı tahminleri yapılmıştır. Ülkeler için ARDL analizinde farklı sonuçlara rastlanmaktadır. Örneğin Türkiye’de ihracat 1 birim artarken, ekonomik özgürlükler 0.1 birim artmakta (Kanada’da 0.1; Almanya’da 0.13 ve Danimarka’da 0.04); ithalattaki 1 birimlik artış ise ekonomik özgürlükleri 0.008 birim (Kanada’da 0.25; Almanya’da 0.24 ve Danimarka’da 0.09) azaltmaktadır. Yapılan ülke analizlerinde dış ticaret ile ekonomik özgürlükler arasında bir nedensellik bulunmuşken; İsveç, İtalya ve Lüksemburg’da ise dış ticaretteki bir değişme ekonomik özgürlükleri etkilememektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara paralel olarak, dış ticaretin ekonomik özgürlükleri etkilediği söylenebilmektedir. Dış ticaret hacminin artması sayesinde ülkeler birbirine daha fazla bağımlı olduğu ve daha fazla yaklaştığı için ekonomik özgürlükleri de artacaktır. Dış ticaretteki artış, daha düşük vergi oranlarını, daha düşük enflasyonu, daha düşük kamu harcamalarını, daha düşük devlet kontrollerini ve daha düşük regülasyonlarıyla birlikte gerçekleşecektir. Bunlar da daha yüksek bir ekonomik özgürlük sağlamaktadır. Bu yüzden ülkeler ekonomik açıdan daha özgür olmak isterse, dış ticaret hacimlerini arttırmaya yönelik açık politikalar izlemelidir.

Kaynakça

- Acar, M. (2010), *Serbest ticaret, ekonomik özgürlükler ve refah*, Bilig, Bahar-2010, 53, 1-28.
- Akıncı, M., Erkal, G. ve Yılmaz, Ö. (2015), Ekonomik özgürlükler ve yolsuzluk ilişkisi: Türkiye için bir zaman serisi analiz, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 4, Yıl: 4, 8 (2015/1), 144-165.
- Aktan, C. C. (1997), *Demokrasi ve Piyasa Ekonomisi Yönünden Türkiye Dünyanın Neresinde*, Ege Genç İşadamları Derneği, 1996 Raporu, İzmir 1997.
- Altınışik, İ.; Çakmak, Y. ve Peker, H.S. (2011), Ekonomik özgürlükler ve refah, Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu, *Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, Mayıs 2011, 149-156.
- Beheshtitabar, E., Irgaliyev, A. (2008), *The Impact of Economic Freedom on FDI Inflows to Developing Countries: The Case of the Middle East*, Jönköping International Business School Jönköping University.
- Breusch, T.S. ve Pagan, A.R. (1980), *The lagrange multiplier test and its applications to model specification tests in econometrics*. review of economic studies, 47(1), s.239–253.
- Çetenak, Ö.Ö. ve Işık, M. (2016), *Ekonomik Özgürlükler İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 6 (1) 2016 s.1-16.
- Hanke, S. H. and Walters, S. J.K. (1997). *Economic freedom, prosperity, and equality: a survey*. Cato Journal, 17(2), s. 117-146.
- Lamaj, J. (2015), *The impact of international trade and competition market on developing countries*, Management, Knowledge and Learning, Joint International Conference 2015, 27-29 May 2015, Bari, Italy.
- Menyah, K., Nazlioglu, Ş. ve Wolde-Rufael, Y. (2014), *Financial development, trade openness and economic growth in african countries: new insights from a panel causality approach*. economic modelling, 37, 386-394.

- Miller, T. and B. Kim, A. (2017), *2017 Index of Economic Freedom*, Institute for Economic Freedom, 1-12. Erişim tarihi: 12 Kasım 2018. <https://www.heritage.org/index/pdf/2017/book/highlights.pdf>
- Naanwaab, C. ve Diarrassouba, M. (2013), *The impact of economic freedom on bilateral trade: a cross-country analysis*, Cephas Naanwaab et al | Int.J.Buss.Mgt.Eco.Res., Vol 4(1),2013, s.668-672.
- Pesaran, M. H. (2004), *General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence In Panels*. IZA Discussion paper No:1240, *Institute of the Study of Labor*, August 2004, Bonn, Germany.
- Pesaran, M.H. (2007), A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008), *Testing Slope Homogeneity in Large Panels*. *Journal of Econometrics*, 142(1), s.50-93.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008), *A Bias-Adjusted lm test of error cross section independence*. *Econometrics Journal*, 11(1), s.105-127.
- Razmi, M.J. ve Refaei, R. (2013), *The effect of trade openness and economic freedom on economic growth: the case of middle east and east asian countries*, *International Journal of Economics and Financial Issues*, Vol.3, No.2, 2013, s.376-385.
- Sonora, R.J. (2008), *On the impacts of economic freedom on international trade flows: asymmetries and freedom components*, FEB-Working Paper Series, Paper No:08-05, s.1-31.
- Tunçsiper, B. ve Biçen, Ö.F. (2014), Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel regresyon yöntemiyle incelenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ağustos 2014, 9(2), s.25- 45.
- Yenipazarlı, A. (2009), *Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye üzerine bir zaman serisi analizi*, (Yayımlanmamış doktora tezi), T.C. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Nazilli-Aydın.

EK. 1

Bağımlı Deği.: LOGEOI-AVUSTURYA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.700273	-23.53450	0.0002
D(LOGEXGDP)	-0.424947	-6.931351	0.0062
D(LOGIMGDP)	0.355805	5.524888	0.0117
C	2.224888	7.400834	0.0051

Bağımlı Deği.: LOGEOI-BELÇİKA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.050056	-3.458219	0.0407
D(LOGEXGDP)	0.378761	2.523652	0.0859
D(LOGIMGDP)	-0.405144	-4.218402	0.0243
C	0.153576	1.160165	0.3299

Bağımlı Deği.: LOGEOI-KANADA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.043916	-17.21509	0.0004
D(LOGEXGDP)	0.101711	10.31510	0.0019
D(LOGIMGDP)	-0.255408	-14.95057	0.0006
C	0.152651	5.386184	0.0125

Bağımlı Deği.: LOGEOI-DANİMARKA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.315492	-20.01656	0.0003
D(LOGEXGDP)	0.046268	2.479081	0.0893
D(LOGIMGDP)	-0.091753	-5.834093	0.0100
C	1.034683	6.200267	0.0085

Bağımlı Deği.: LOGEOI-FRANSA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.373409	-29.62984	0.0001
D(LOGEXGDP)	-0.394555	-8.421931	0.0035
D(LOGIMGDP)	0.261815	7.255972	0.0054
C	1.187491	9.069091	0.0028

Bağımlı Deği.: LOGEOI-ALMANYA			
Deği.	Kats.	t-istatistiği	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.472359	-41.82236	0.0000
D(LOGEXGDP)	0.132363	11.69121	0.0013
D(LOGIMGDP)	-0.241110	-19.87963	0.0003
C	1.553270	12.22434	0.0012

Bağımlı Deği.: LOGEOI-YUNANİSTAN			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.278807	-12.20890	0.0012
D(LOGEXGDP)	-0.013681	-1.295867	0.2857
D(LOGIMGDP)	0.061909	4.254860	0.0238
C	0.844629	3.985179	0.0283

Bağımlı Deği.: LOGEOI-İZLANDA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.313447	-21.32343	0.0002
D(LOGEXGDP)	-0.055805	-14.49946	0.0007
D(LOGIMGDP)	-0.133184	-25.58584	0.0001
C	1.016863	6.492996	0.0074

Bağımlı Deği.: LOGEOI-İRLANDA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.147128	-19.90911	0.0003
D(LOGEXGDP)	-0.062112	-4.813473	0.0171

D(LOGIMGDP)	0.032889	3.866104	0.0306
C	0.470522	6.324579	0.0080
Bağımlı Deği.: LOGEOI-İTALYA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-1.138249	-24.18502	0.0002
D(LOGEXGDP)	2.118422	0.181036	0.8679
D(LOGIMGDP)	-0.373006	-0.043947	0.9677
C	3.519099	7.559916	0.0048
Bağımlı Deği.: LOGEOI-LÜKSEMBURG			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.039772	-9.172700	0.0027
D(LOGEXGDP)	-0.184190	-1.616014	0.2045
D(LOGIMGDP)	0.139283	1.764762	0.1758
C	0.121082	3.167520	0.0506
Bağımlı Deği.: LOGEOI-HOLLANDA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.165196	-17.85979	0.0004
D(LOGEXGDP)	0.058645	4.357211	0.0223
D(LOGIMGDP)	-0.188145	-9.261906	0.0027
C	0.526977	5.681979	0.0108
Bağımlı Deği.: LOGEOI-NORVEÇ			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.241600	-23.67961	0.0002
D(LOGEXGDP)	0.020309	4.238835	0.0240
D(LOGIMGDP)	-0.051332	-4.782964	0.0174
C	0.809858	7.084413	0.0058
Bağımlı Deği.: LOGEOI-PORTEKİZ			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.380890	-18.37793	0.0004
D(LOGEXGDP)	-0.000738	-0.120351	0.9118
D(LOGIMGDP)	-0.129559	-18.53696	0.0003
C	1.182058	5.784606	0.0103
Bağımlı Deği.: LOGEOI-İSPANYA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.369423	-31.32739	0.0001
D(LOGEXGDP)	0.123734	5.370803	0.0126
D(LOGIMGDP)	-0.213027	-14.08266	0.0008
C	1.202437	9.609291	0.0024
Bağımlı Deği.: LOGEOI-İSVEÇ			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.248390	-20.06427	0.0003
D(LOGEXGDP)	0.137564	1.535010	0.2223
D(LOGIMGDP)	-0.157949	-2.057231	0.1318
C	0.811966	6.286860	0.0081
Bağımlı Deği.: LOGEOI-İSVİÇRE			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.199851	-8.176416	0.0038
D(LOGEXGDP)	0.056319	4.021499	0.0276
D(LOGIMGDP)	-0.090021	-5.462383	0.0121
C	0.663516	2.469417	0.0901
Bağımlı Deği.: LOGEOI-TÜRKİYE			
Deği.	Kats.	t-is.	Ola. De.
CointEq (-1)	-0.283977	-22.02686	0.0002

D(LOGEXGDP)	0.104706	11.10406	0.0016
D(LOGIMGDP)	-0.008318	-1.017433	0.3839
C	0.899725	6.982568	0.0060
Bağımlı Deği.: LOGEOI-BİRLEŞİK KRALLIK			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.024853	-4.247844	0.0239
D(LOGEXGDP)	-0.112271	-5.896553	0.0097
D(LOGIMGDP)	0.086065	3.715087	0.0339
C	0.084127	1.254878	0.2984
Bağımlı Deği.: LOGEOI-ABD			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.164618	-22.31731	0.0002
D(LOGEXGDP)	-0.113616	-17.85777	0.0004
D(LOGIMGDP)	0.029352	6.613082	0.0070
C	0.581640	6.247836	0.0083
Bağımlı Deği.: LOGEOI-AVUSTRALYA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.131526	-61.17854	0.0000
D(LOGEXGDP)	0.040252	82.23393	0.0000
D(LOGIMGDP)	-0.034323	-17.51250	0.0004
C	0.464378	17.57624	0.0004
Bağımlı Deği.: LOGEOI-ÇEK CUMHURİYETİ			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.164434	-17.06343	0.0004
D(LOGEXGDP)	0.003816	0.120650	0.9116
D(LOGIMGDP)	-0.037202	-1.256872	0.2978
C	0.511872	5.518869	0.0117
Bağımlı Deği.: LOGEOI-FİNLANDIYA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.029525	-1.125776	0.3422
D(LOGEXGDP)	0.264641	5.268905	0.0133
D(LOGIMGDP)	-0.306934	-8.096959	0.0039
C	0.106789	0.381054	0.7285
Bağımlı Deği.: LOGEOI-MACARİSTAN			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.741017	-53.00294	0.0000
D(LOGEXGDP)	0.177243	10.30570	0.0019
D(LOGIMGDP)	-0.312584	-16.01213	0.0005
C	2.202506	17.26620	0.0004
Bağımlı Deği.: LOGEOI-JAPONYA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.135533	-20.71243	0.0002
D(LOGEXGDP)	-0.048795	-3.740556	0.0333
D(LOGIMGDP)	0.059699	5.591147	0.0113
C	0.478883	5.753702	0.0104
Bağımlı Deği.: LOGEOI-MEKSİKA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.139193	-6.708449	0.0068
D(LOGEXGDP)	0.433792	7.864753	0.0043
D(LOGIMGDP)	-0.413185	-6.975711	0.0060
C	0.446923	2.117683	0.1245
Bağımlı Deği.: LOGEOI-YENİ ZELANDA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.

CointEq (-1)	-0.092722	-6.954064	0.0061
D(LOGEXGDP)	-0.060411	-12.71406	0.0010
D(LOGIMGDP)	0.014753	3.276804	0.0465
C	0.323312	2.030712	0.1353
Bağımlı Deği.: LOGEOI-POLONYA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.172642	-9.792747	0.0023
D(LOGEXGDP)	0.060424	1.705361	0.1867
D(LOGIMGDP)	-0.101730	-5.402274	0.0124
C	0.540611	3.245331	0.0477
Bağımlı Deği.: LOGEOI-SLOVAKYA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.121162	-17.79463	0.0004
D(LOGEXGDP)	-0.490055	-29.96141	0.0001
D(LOGIMGDP)	0.597921	35.64489	0.0000
C	0.363539	6.257176	0.0082
Bağımlı Deği.: LOGEOI-GÜNEY KORE			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.102065	-30.34556	0.0001
D(LOGEXGDP)	0.113601	51.00238	0.0000
D(LOGIMGDP)	-0.084319	-28.19151	0.0001
C	0.329097	9.257881	0.0027
Bağımlı Deği.: LOGEOI-ŞİLİ			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.244272	-28.12173	0.0001
D(LOGEXGDP)	0.018461	8.622563	0.0033
D(LOGIMGDP)	-0.029180	-20.13898	0.0003
C	0.831406	8.211086	0.0038
Bağımlı Deği.: LOGEOI-ESTONYA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.299387	-40.09972	0.0000
D(LOGEXGDP)	0.088116	5.216858	0.0137
D(LOGIMGDP)	-0.102490	-8.106143	0.0039
C	0.934556	12.72837	0.0010
Bağımlı Deği.: LOGEOI-SLOVENYA			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.639798	-23.61525	0.0002
D(LOGEXGDP)	-0.072052	-0.896627	0.4360
D(LOGIMGDP)	-0.086830	-1.298813	0.2848
C	1.892194	8.010039	0.0041
Bağımlı Deği.: LOGEOI-İSRAİL			
Deği.	Kats.	t-is.	Ol. De.
CointEq (-1)	-0.109616	-16.78155	0.0005
D(LOGEXGDP)	-0.168430	-7.509419	0.0049
D(LOGIMGDP)	0.022250	1.372971	0.2634
C	0.356477	5.333741	0.0129

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir

Population Density, Economic Growth, Energy Consumption and CO₂ Emissions: Empirical Evidence from Asia-Pacific Countries

Nüfus Yoğunluğu, Ekonomik Büyüme, Enerji Tüketimi ve CO₂ Emisyonu: Asya-Pasifik Ülkelerinden Ampirik Kanıtlar

Doç. Dr. Tuncer GÖVDELİ ¹

Abstract

Energy is the main source of CO₂ emissions, which is the key factor of the environmental pollution increasing everywhere around the world. The connection between energy consumption, economic growth, population density and CO₂ emissions are an issue that needs to be analyzed in a multidisciplinary and scholarly manner. In this study, the connection between energy consumption, economic growth, population density and CO₂ emissions were analyzed empirically on the basis of 14 Asian-Pacific countries. A series of panel data models and a balanced panel data set were used in the study which covered the period between 1971 and 2017. The results of the cointegration test for the panel showed that there was a cointegration relationship between the variables. According to the results of the Panel VECM granger causality test, there is evidence of a two-way causality relationship between CO₂ emissions and economic growth, and between energy consumption and economic growth. In addition, population density is the causality of energy consumption, and population density is the causality of economic growth. According to the results, countries need to turn to cleaner energy sources to reduce CO₂ emissions.

Keywords: Population density, economic growth, CO₂ emissions, energy consumption, Asia-Pacific countries

Paper Type: Research

Öz

Dünya genelinde artan çevresel kirlenmenin ana faktörü olan CO₂ emisyonlarının ana kaynağı enerjidir. Enerji tüketimi, ekonomik büyüme, nüfus yoğunluğu ile CO₂ emisyonu arasındaki bağlantı, çok disiplinli (multidisciplinary scholarly) ve bilim olarak incelenmesi gereken bir konudur. Bu çalışmada 14 Asya-Pasifik ülkesi ele alınarak enerji tüketimi, ekonomik büyüme, nüfus yoğunluğu ile CO₂ emisyonu arasındaki bağ ampirik olarak analiz edilmiştir. 1971 ile 2017 dönemini dikkate alan çalışmada bir dizi panel veri modeli ve dengeli panel veri seti kullanılmıştır. Panel eşbütünleşme testi sonucu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu ortaya koydu. Panel VECM granger nedensellik testi sonucuna göre, CO₂ emisyonu ile ekonomik büyüme arasında ve enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine dair kanıtlar vardır. Ayrıca nüfus yoğunluğu enerji tüketiminin nedenseli ve nüfus yoğunluğu ekonomik büyümenin nedenselidir. Elde edilen sonuçlara göre, ülkelerin, CO₂ emisyonunu azaltabilmek için daha temiz enerjiye yönelmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nüfus yoğunluğu, ekonomik büyüme, CO₂ emisyonu, enerji tüketimi, Asya-Pasifik ülkeleri

Makale Türü: Araştırma

¹ Atatürk Üniversitesi, Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, tgovdeli@gmail.com.

Atf için (to cite): Gövdeli, T. (2020). Population density, economic growth, energy consumption and CO₂ emissions: Empirical evidence from Asia-Pacific countries. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 934-944.

Introduction

Increasing environmental pollutants (CO₂ emissions) have been a source of concern over the last few decades due to their detrimental effects. CO₂ emissions are greenhouse gases which are the main cause of global warming and climate change. Examined closely by economists, this problem also attracts the attention of policy makers. CO₂ emissions are on the rise all around the world due to economic development, increasing population and urbanization, and industrialization (Rahman, 2017). As a result of increasing CO₂ emissions, climate change will have many positive and negative effects. While climate change can lead to positive changes such as more moderate climates and longer climates in some regions, it can also bring negative changes affecting much more of the world's population. The melting of glaciers, as a result of climate change, increased the world's sea level by about 3 mm. A one-meter rise in the sea level of Bangladesh would mean that around 17.5% of the country's land would be submerged (Nasa, 2018). In the last two decades, climate-related and geophysical disasters caused 1.3 million people to die and 4.4 billion to be injured, lose their homes and become displaced. From an economic point of view, this damage was identified to be \$2.9 trillion (United Nation Office for Disaster Risk Reduction, 2018).

Although energy consumption plays a critical role for economic development and prosperity, it is the key element for environmental degradation. Energy is an indispensable element of the economy as the production and consumption activities are directly related to energy. Since the industrial revolution, fossil fuels have been the primary source of energy consumption. Excessive consumption of fossil fuels has triggered the pollution of the environment. Human life is also negatively affected by environmental pollution. (Muhammad and Fatima, 2013; Ozturk and Acaravci, 2010). Stern et al. (2006) states that the concentration of greenhouse gases in the atmosphere will be doubled by 2035, unless the necessary actions to reduce CO₂ emissions are taken. This will lead to serious drawbacks by increasing the average global temperature by 2°C. In the long term, it is estimated that the average global temperature will increase by more than 5°C. This change can cause countries to encounter serious threats, both socially and economically (Tiwari, 2011). According to Worldbank data, the 14 Asia-Pacific countries used in the study accounted for 32.02% of the global GDP in 2017. In addition, these countries contain 50.37% of the world's population. According to BP data, 14 Asia-Pacific countries were responsible for 46.21% of the global CO₂ emissions in 2017. In addition, these countries consume 39.96% of the Primary Energy in the world.

In the literature, it is possible to classify the studies that examine the relationship between economic growth and environmental pollutants under four research groups. The first group economic growth increases, environmental pollution increases as well and after the country reaches a certain level of development, environmental pollution decreases as economic growth increases. The second group focuses on the connection between economic growth and energy consumption (Govdeli, 2018). The third group is a unified approach of these two methods which examine the dynamic relationships between economic growth, environmental pollutants and energy consumption (Magazzino, 2014; Wang et al., 2016). The fourth group consists of studies that examine economic growth, environmental pollutants, energy consumption and population density (Ohlan, 2015; Rahman, 2017).

The purpose of this study is to contribute to the environmental economics literature both contextually and empirically. Conducted for the first time under structural breaks through panel data analysis for 14 Asia-Pacific countries, this study explores the dynamic relationship between CO₂ emissions, economic growth, energy consumption and population density. In the methodology section, the model's cointegration relationship was analyzed under structural breaks after the cross-sectional dependency and stability of the main variables were identified. In addition, the causality relationships of the variables used in the study were identified and interpreted. The second section consists of a literature review. In the third section, the data set

and methodology are explained. In the fourth section, the empirical results are interpreted. The fifth and final section is where conclusions and political suggestions are provided.

1. Literature Review

In recent years, many empirical studies were undertaken regarding the relationship between CO₂ emissions and economic growth, or between CO₂ emissions and energy consumption for developed and developing countries. However, studies investigating the relationship between CO₂, GDP, population density and energy consumption are limited.

Meng and Han (2018) examined the largest and most developed state of China, Shanghai for the period between 1989 and 2014. Transport infrastructure, GDP, population density and CO₂ were used in the study. In that research a cointegration relationship in the model where the CO₂ were dependent variables was found. They also concluded that an increase in population density would reduce CO₂ per capita. There is a one-way causality from GDP to CO₂ and from GDP to population density. A two-way causality between CO₂ and population density was also identified. Ohlan (2015) examined India during the period of 1970 - 2013. In the study where the ARDL test and the VECM Granger causality test are used, the CO₂ was selected as the dependent variable. A cointegration relationship was identified based on the results of the empirical analysis. In addition, the findings of the study revealed a two-way causality between GDP and population density in the long run.

Rahman (2017) researched 11 Asian countries for the period between 1960 and 2014. Granger causality test in the study used the CO₂, energy consumption, GDP, population density and export variables. A cointegration relationship was identified in the study in which CO₂ were a dependent variable. Energy consumption, export and population density increase CO₂ in the long run. In addition, there is a one-way causality relationship from energy consumption to GDP and from the CO₂ to GDP in the short term. A two-way causality between population density and GDP was also identified. Abdouli et al. (2018) examined the BRICST countries for the period between 1990 and 2014. In the study where they used the GDP, foreign direct investment, population density and CO₂ variables, the dynamic panel GMM was used. The findings showed that there was a relationship between the CO₂ and foreign direct investment, as well as the population density and foreign direct investments. Moreover, as GDP increases, CO₂ also increase.

Sulaiman and Abdul-Rahim (2018) analyzed Nigeria during the period between 1971 and 2010. In that study where population growth, GDP, energy consumption and CO₂ variables were used, the ARDL and VECM Granger causality tests were used. A cointegration relationship was identified through the empirical findings of the study in which CO₂ were a dependent variable. Only the CO₂ were the determining factor in the long run, in the results of causality analysis. In the short run, there is a two-way causality between population growth and GDP. In addition, a one-way causality from energy consumption to GDP and from energy consumption to CO₂ were identified. Hundie (2018) examined Ethiopia during the period of 1970 – 2014. In that study where the CO₂ was a dependent variable, a cointegration relationship was found based on the results of the ARDL method. In addition, a two-way causality relationship between energy consumption and CO₂ was identified. A one-way causality from GDP to CO₂ was identified. In their study of 20 OECD countries for the period of 1870-2014, Churchill et al. (2018) used CO₂, GDP, population and financial development variables. According to the results of cointegration test and the AMG Estimator method, the EKC hypothesis was confirmed in 9 countries. Khan et al. (2019) used GMM for the study which s/he examined Pakistan for the period of 1975 - 2016. In the empirical findings, the EKC hypothesis was accepted. Moreover, fossil fuels and a high density of population increases CO₂, harming sustainable development. Alam et al. (2016) examined India, Indonesia, China, and Brazil during the period of 1970 - 2012. In the study where the CO₂, GDP, energy consumption, trade openness and population growth variables were used, CO₂ was the dependent variable. Based on

the empirical findings of the study, it concluded that the relationship between the CO₂ and population growth was significant for India and Brazil. In addition, according to the findings of the EKC hypothesis, in Brazil, China and Indonesia, CO₂ will decrease over time as GDP increases.

Onafowora and Owoye (2014) examined eight countries during the period of 1970 - 2010. In that study where CO₂, GDP, energy consumption, trade and population density variables were used, CO₂ was the dependent variable. A cointegration relationship was identified in the model based on the results of the ARDL test. In addition, the study showed that the EKC hypothesis applied to Japan and South Korea. Ibrahiem (2016) examined Egypt for the period of 1980 - 2010. CO₂ was the dependent variable in the study. A cointegration relationship was identified in the study. The CO₂ are positively related to energy consumption, while they are negatively related to trade openness and population. According to the causality analysis, there is a two-way causality relationship between GDP and CO₂. Lin et al. (2016) examined five African countries for the period of 1980 - 2011. According to the empirical results, energy structure and energy density were the two main factors of the rise in CO₂ in Africa. Population growth and urbanization were found to be negatively related to CO₂.

2. Data Set and Methodology

2.1. Data Set

In this empirical study, the data from the period of 1971-2017 was used. The CO₂ emissions (CO₂), economic growth (GDP), primary energy consumption (E) and population density (P) variables were used in the study focusing on 14 Asia-Pacific countries². The model used in the study:

$$CO2_{it} = \beta_{0i} + \beta_{1i} \ln GDP_t + \beta_{2i} \ln E_t + \beta_{2i} \ln P_t + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Where CO₂ is in million tonnes of carbon dioxide, GDP is in current US dollars, E is in million tonnes oil equivalent and P is in people per sq. km of land area. The natural logarithm of all variables was taken and included in the model.

2.2. Methodology

2.1.1. Cross Sectional Dependency Analysis

The cross sectional dependency in the variables and the panel needs to be identified in the panel data analysis. If the cross sectional dependence in the variables or panel is not taken into account, potential errors in the unit root and cointegration tests to be selected may cause serious errors in the results. While first-generation tests must be used in the absence of cross-sectional dependency, second-generation tests must be used in its presence. In this study, the cross-sectional dependency was tested first. For this purpose, the Breusch-Pagan (1980) CDLM₁ and Pesaran (2004) CDLM₂ tests were used to analyze in the panel.

$$CDLM_1 = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (2)$$

where $\hat{\rho}_{ij}$: indicates the estimated cross-sectional correlations between residual sets.

There is no cross-sectional dependency under the hypothesis H₀. Under the hypothesis H₀, N is fixed while T → ∞. The statistics exhibit N(N-1)/2 degrees of freedom, and a Chi-squared asymptomatic distribution.

$$CDLM_2 = \left(\frac{1}{N(N-1)} \right)^{1/2} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \quad (3)$$

² "Australia, Bangladesh, China, China Hong Kong SAR, India, Indonesia, Japan, Malaysia, New Zealand, Pakistan, Philippines, South Korea, Sri Lanka and Thailand."

CDLM₂ statistics exhibit a standard normal distribution under Pesaran (2004), H₀ hypothesis, where T→∞ and N→∞.

The Breusch-Pagan (1980) CDLM₁ test and the Pesaran (2004) CDLM₂ test provide good results when the time dimension is larger than the cross-sectional dimension (T> N).

2.2.2. Panel Unit Root Analysis

This test is based on extended Dickey-Fuller (ADF) regression:

$$\Delta x_{it} = z'_{it}\gamma + \rho_i x_{it-1} + \sum_{j=1}^{k_i} \phi_{ij} \Delta x_{it-j} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

In this context, k_i lag length, z_{it} refers to deterministic terms and ρ_i section-specific primary autoregressive parameters.

The standard IPS test can lead to false inferences in the case of external economies or shocks. That is why the cross-sectional extended IPS test recommended by Pesaran (2007) should be used. In this context, the cross-sectional extended ADF (CADF) regression;

$$\Delta x_{it} = z'_{it}\gamma + \rho_i x_{it-1} + \sum_{j=1}^{k_i} \phi_{ij} \Delta x_{it-j} + \alpha_i \bar{x}_{t-1} + \sum_{j=0}^{k_i} \eta_{ij} \Delta \bar{x}_{t-j} + v_{it} \quad (5)$$

Where $\bar{x}_t$ is the cross sectional average of x_{it} , and $\bar{x}_t = N^{-1} \sum_{i=1}^n x_{it}$. The arithmetic mean of the CADF statistics calculated for each section is calculated to determine the existence of unit root for the wider panel.

$$CIPS = t - bar = N^{-1} \sum_{i=1}^{N_i} t_i \quad (6)$$

Where, t_i refers to the OLS t-rate of ρ_i in equation 10. The critical value is compared against the table values provided by Pesaran (2007). Pesaran (2007) CADF hypotheses: H₀: “Variable is unit-rooted” and H₁: “Variable is stationary”.

2.2.2. Homogeneity Analysis

The homogeneity of the slope coefficients in the cointegration equations:

$$\text{For larger samples: } \tilde{\Delta} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}\tilde{S}-k}{\sqrt{2k}} \quad (7)$$

$$\text{For smaller samples: } \tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}\tilde{S}-k}{\sqrt{\text{Var}(t,k)}} \quad (8)$$

where, N refers to the number of cross-sections, S refers to Swamy test statistics, k refers to the number of explanatory variables, and Var(t,k) refers to the standard error. The hypotheses of the homogeneity test of Pesaran and Yamagata (2008) are as follows: H₀: “Slope coefficients are homogeneous” and H₁: “Slope coefficients are heterogeneous”.

2.2.2. Panel Unit Root Analysis

According to Engle and Granger (1987), the findings reached via the causality test based on a VAR model with reference to the first difference could be misleading, in case a cointegration relationship exists with the variable. To overcome this problem, the VECM entails estimation using the VAR model, by increasing a lagged error correction term. To analyze the causality relationships in panel data, the VECM model can be formulated as follows (Nazlioglu and Soytas, 2012).

$$\Delta CO2_{it} = \gamma_{1i} + \sum_{p=1}^k \gamma_{11ip} \Delta CO2_{it-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{12ip} \Delta GDP_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{13ip} \Delta E_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{14ip} \Delta P_{t-p} + \theta_{1i} \hat{\varepsilon}_{it-1} + \vartheta_{1it} \quad (10)$$

$$\Delta GDP_{it} = \gamma_{1i} + \sum_{p=1}^k \gamma_{11ip} \Delta GDP_{it-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{12ip} \Delta CO2_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{13ip} \Delta E_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{14ip} \Delta P_{t-p} + \theta_{1i} \hat{\varepsilon}_{it-1} + \vartheta_{1it} \quad (11)$$

$$\Delta E_{it} = \gamma_{1i} + \sum_{p=1}^k \gamma_{11ip} \Delta E_{it-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{12ip} \Delta CO2_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{13ip} \Delta GDP_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{14ip} \Delta P_{t-p} + \theta_{1i} \hat{\varepsilon}_{it-1} + \vartheta_{1it} \quad (12)$$

$$\Delta P_{it} = \gamma_{1i} + \sum_{p=1}^k \gamma_{11ip} \Delta P_{it-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{12ip} \Delta CO2_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{13ip} \Delta GDP_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{14ip} \Delta E_{t-p} + \theta_{1i} \hat{\varepsilon}_{it-1} + \vartheta_{1it} \quad (13)$$

where k refers to optimal lag length; and $\hat{\varepsilon}_{it}$ refers to the residue from the panel FMOLS estimation of equation 1. This model enables both short- and long-term estimations with respect to Granger causality analysis.

2. Results and Discussion

The cross-sectional dependency of the variables must be tested before the unit root test to be used in the study is selected. The cross-sectional dependency test results are tabulated below.

Table 1. Cross sectional dependency tests

	CO2		GDP		E		P	
	Statistic	p-value	Statistic	p-value	Statistic	p-value	Statistic	p-value
CDLM₁	138.573	0.001	170.571	0.000	159.341	0.000	192.116	0.000
CDLM₂	3.526	0.000	5.898	0.000	5.066	0.000	7.495	0.000

The cross-sectional dependency of the variables must be tested before the unit root test to be used in the study is selected. The CDLM₁ and CDLM₂ cross-sectional dependency test results are presented in Table 1. An examination of the obtained results reveals that the H₀ hypothesis of “there is no cross-sectional dependency” is rejected for the CO₂, GDP, E and P variables and there is a cross-sectional dependency in the variables. Therefore, the unit root test to be employed should be one of the second generation tests.

Table 2. The results of the CADF panel unit root test

	Constant	
	Level	First Difference
	t-stats	t-stats
CO2	-1.791	-4.139
GDP	-2.129	-4.435
E	-1.925	-4.299
P	-2.119	-2.745

Note: The critical table values for CIPS for N=14 T=47 is -2.25 at 5% for fixed values on p.280, table IIb.

Table 2 provides the results of the panel unit root test. The maximum lag length is chosen to be 3, the variables of the CO₂, GDP, E and P are unit-rooted since the H₀ hypothesis of “Variable is unit-rooted” cannot be rejected. The variables became stationary as a result of taking their first difference.

Table 3. Cross Sectional Dependency and Homogeneity Tests

$CO2_{it} = \alpha_i + \beta_{1i}GDP_{it} + \beta_{2i}E_{it} + \beta_{3i}P_{it} + \varepsilon_{it}$	Statistic	p-value
<u>Cross-section dependency tests:</u>		
CDLM ₁	346.344	0.000
CDLM ₂	18.927	0.000
<u>Homogeneity tests:</u>		
λ_c	34.304	0.000
λ_{adj}	36.243	0.000

Table 3 presents the results of the cross sectional dependency. The findings led to the rejection of the H_0 hypothesis. Therefore, it was concluded that there was a cross sectional dependency in the panel. The results of the homogeneity test are also presented in Table 3. Based on the test results, the slope coefficients in the cointegration equations were found to be homogeneous.

Table 4. Westerlund (2006) cointegration test with multiple breaks

Description	Test	Statistic	Bootstrap p-value	
No break in constant	LM-stat	0.451	0.912	
Break in constant	LM-stat	3.155	0.670	
Country	Break Number	Break Dates		
Australia	3	1990	1999	2008
Bangladesh	1	2000		
China	2	1994	2004	
China Hong Kong SAR	2	1982	1995	
India	3	1981	1991	2001
Indonesia	3	1982	1991	2000
Japan	1	2007		
Malaysia	2	1983	2006	
New Zealand	3	1979	1991	2002
Pakistan	2	1990	2006	
Philippines	2	1979	2006	
South Korea	1	1986		
Sri Lanka	1	1983		
Thailand	3	1981	1999	2008

The results of the cointegration test with multiple breaks are presented in Table 4. It was not possible to reject the H_0 hypothesis of “there is cointegration in the panel” as the Bootstrap p-value is greater than 0.05 according to the no break in constant and break in constant results. Therefore, a cointegration relationship was identified in the panel.

The structural break dates of each country are also provided in Table 4. The obtained break dates were found to be consistent for estimating the significant changes in countries. For example, the 1990 recession in Australia (Sturm and Williams, 2004) and the 2008 global crisis caused structural breaks in Australia. The India-Pakistan crisis (Sridharan, 2005) caused by the rise in tensions in Kashmir between Pakistan and India in 1990 led to structural breaks in these countries, while the 1979 oil crisis caused structural breaks in New Zealand and the Philippines (Go, 1994). The coup attempt in Philippines in 2006 also caused a structural break (https://en.wikipedia.org/wiki/2006_state_of_emergency_in_the_Philippines+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=en). The 1994 devaluation in China (Fernald et al., 1998), the constitutional crisis in

Malaysia in 1983 (Rawlings, 1986), the civil war that began in 1983 in Sri Lanka (Grobar and Gnanaselvam, 1993), and the political crisis of 1982 in China Hong Kong SAR (Shu-Ki, 1999) caused structural breaks.

Table 5. Panel VECM Causality

Dependent Variable	Short run causality				Long run causality
	Δ (CO ₂)	Δ (GDP)	Δ (E)	Δ (P)	Ect(t-1)
Δ (CO ₂)	-	6.591[0.086]	9.860[0.019]	7.513[0.057]	-0.310 (-4.701)
Δ (GDP)	6.887[0.075]	-	9.784[0.020]	2.539[0.468]	0.214 (1.547)
Δ (E)	5.968[0.113]	8.014[0.045]	-	17.878[0.000]	-0.078 (-1.403)
Δ (P)	2.660[0.447]	0.1679[0.982]	6.070[0.108]	-	0.007 (1.327)

Note: Maximum lag number is set to 3 and optimal lags for each country is determined by the means of Akaike information criterion.

The Panel VECM causality results are presented in Table 5. According to the short-term causality results, a one-way causality from E to CO₂ and from P to CO₂ was detected. There is a one-way causality from P to E. There is also a two-way causality between CO₂ and GDP and between E and GDP. Long-term causality results are presented in the sixth column. The ECM_{t-1} coefficient results are significant for the CO₂ emission variable and are between -1 and 0. Accordingly, a long-term causality from GDP, E and P to CO₂ was identified.

Conclusion

In this study, the effects of population density, GDP and energy consumption on the CO₂ in 14 Asia-Pacific countries were examined for the period of 1971 - 2017. The Cross Sectional dependency of the variables was identified first in the panel data analysis where annual data were used. The variables were found to be stationary at the I(1) level as a result of the Pesaran (2007) CADF unit root test which is a second-generation panel unit root test. The cointegration relationship between the variables was analyzed by the Westerlund (2006) panel cointegration test with structural breaks. The dates of structural breaks were obtained for each country.

In this study, the causality relationship between the variables was explored by using the VECM Granger causality model. A one-way causality relationship from GDP to CO₂ in the long run, as well as a two-way causality relationship between GDP and CO₂ in the short run were identified. Accordingly, policy makers need to develop environmentally friendly economic growth models instead of economic growth models that increase CO₂ emissions.

There is a causality relationship from the long-term energy consumption to CO₂, based on the causality relationship between energy consumption and CO₂. There is also evidence of a two-way causality between energy consumption and CO₂. The empirical evidence that energy consumption raises CO₂, suggests that green energy policies should be introduced. In order to implement these policies which are necessary for a clean environment, it would be appropriate for the required infrastructure services to be initiated as well. Energy from fossil fuels cause serious damage to the ecology which is very difficult to compensate for.

The main policy results of this study are as follows. First, policy makers need to implement policies for renewable energy, to shift energy and diversify towards such energies. Although the transition process to renewable energy is costly, such energy sources must be preferred as they have a positive impact on the environment in the long run and are also

economical. However, it is quite difficult for undeveloped and developing countries to bear this cost in the short run. Therefore, the direct or indirect capabilities possibly provided to such countries by developed countries would accelerate the transition to clean energy. CO₂ emissions affect not only a specific country but also other countries. Therefore, support to be provided to these countries would directly affect the developed countries.

Secondly, environmentally friendly models must be preferred for economic growth, instead of environmentally pollutant models. The factors that cause environmental pollution must be examined in detail and the required suggestions for solutions must be provided. To this end, policy makers and economists need to work together and produce environmentally friendly policies that will not hamper a country's development. Third, there is a short-term and long-term causality from population density to CO₂ emissions. Policy makers need to balance population density to be able to reduce the CO₂ emissions. The cautious balancing of the population would be helpful in ensuring sustainable development. Population density is one of the factors that directly affect CO₂ emissions as it's also the causality of energy consumption. Policies that balance population density would not only lower CO₂ emissions, but would also directly affect energy consumption.

References

- Abdouli, M., Kamoun, O., & Hamdi, B. (2017). "The impact of economic growth, population density, and FDI inflows on CO₂ emissions in BRICTS countries: does the Kuznets curve exist?", *Empirical Economics*, 54, 1717–1742.
- Alam, M. M., Murad, M. W., Noman, A. H. M., & Ozturk, I. (2016). "Relationships among carbon emissions, economic growth, energy consumption and population growth: Testing Environmental Kuznets Curve hypothesis for Brazil, China, India and Indonesia", *Ecological Indicators*, 70, 466-479.
- Bai, J., & Perron, P. (2003). "Computation and analysis of multiple structural change models", *Journal of applied econometrics*, 18(1), 1-22.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). "The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics", *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Churchill, S. A., Inekwe, J., Ivanovski, K., & Smyth, R. (2018). "The Environmental Kuznets Curve in the OECD: 1870–2014", *Energy Economics*, 75, 389-399.
- Fernald, John, Hali Edison & Prakash Loungani, 1998. "Was China the First Domino? Assessing Links between China and the Rest of Emerging Asia.", Board of Governors of the Federal Reserve System", *International Finance Discussion Paper # 604*. <https://www.federalreserve.gov/Pubs/ifdp/1998/604/ifdp604.pdf>.
- Go, D. S. (1994). "External shocks, adjustment policies and investment in a developing economy: Illustrations from a forward-looking CGE model of the Philippines", *Journal of Development Economics*, 44(2), 229-261.
- Govdeli, T. (2018). "Enerji-Ekonomik Büyüme, Yeni Nesil Panel Veri Analizi, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar Cilt 2", Gece Kitaplığı Yayınevi, Birinci Basım, Editör: Yavuz Çobanoğlu, Ekim, 653-664.
- Grobar, L. M., & Gnanaselvam, S. (1993). "The economic effects of the Sri Lankan civil war", *Economic Development and Cultural Change*, 41(2), 395-405.
- Hundie, S. K. (2018). "Modelling Energy Consumption, Carbon Dioxide Emissions and Economic Growth Nexus in Ethiopia: Evidence from Cointegration and Causality Analysis", *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 6(6), 699-709.

- Ibrahiem, D. M. (2016). "Environmental Kuznets curve: An empirical analysis for carbon dioxide emissions in Egypt", *International Journal of Green Economics*, 10(2), 136-150.
- Khan, H. U. R., Nassani, A. A., Aldakhil, A. M., Abro, M. M. Q., Islam, T., & Zaman, K. (2019). "Pro-poor growth and sustainable development framework: Evidence from two step GMM estimator", *Journal of Cleaner Production*, 206, 767-784.
- Kuznets, S. (1955). "Economic growth and income inequality", *The American economic review*, 45(1), 1-28.
- Lin, B., Omoju, O. E., Nwakeze, N. M., Okonkwo, J. U., & Megbowon, E. T. (2016). "Is the environmental Kuznets curve hypothesis a sound basis for environmental policy in Africa?", *Journal of cleaner production*, 133, 712-724.
- Pesaran, M.H. (2004) "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels", *Cambridge Working Papers in Economics no. 435*. University of Cambridge.
- Magazzino, C. (2016). "The relationship between CO₂ emissions, energy consumption and economic growth in Italy", *International Journal of Sustainable Energy*, 35(9), 844-857.
- Meng, X., & Han, J. (2018). "Roads, economy, population density, and CO₂: A city-scaled causality analysis", *Resources, Conservation and Recycling*, 128, 508-515.
- Muhammad J, Fatima GS (2013) Energy consumption, financial development and CO₂ emissions in Pakistan. MPRA Paper No. 48287. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/48287/1/MPRA_paper_48287.pdf.
- NASA. (2018). "The cost of energy, environmental impact, the national academies of sciences, engineering and medicine"; <http://needtoknow.nas.edu/energy/energy-costs/environmental/>
- Nazlioglu, S., & Soytas, U. (2012). "Oil price, agricultural commodity prices, and the dollar: A panel cointegration and causality analysis", *Energy Economics*, 34(4), 1098-1104.
- Ohlan, R. (2015). "The impact of population density, energy consumption, economic growth and trade openness on CO₂ emissions in India", *Natural Hazards*, 79(2), 1409-1428.
- Onafowora, O. A., & Owoye, O. (2014). "Bounds testing approach to analysis of the environment Kuznets curve hypothesis", *Energy Economics*, 44, 47-62.
- Ozturk, I., & Acaravci, A. (2010). "CO₂ emissions, energy consumption and economic growth in Turkey", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 14(9), 3220-3225.
- Pesaran, M. H. (2007). "A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence", *Journal of applied econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). "Testing slope homogeneity in large panels", *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Rahman, M. M. (2017). "Do population density, economic growth, energy use and exports adversely affect environmental quality in Asian populous countries?", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 77, 506-514.
- Rawlings, H. F. (1986). "The Malaysian constitutional crisis of 1983", *International & Comparative Law Quarterly*, 35(2), 237-254.
- Shu-Ki, T. (1999). "The Hong Kong Economy: opportunities out of the crisis?", *Journal of Contemporary China*, 8(20), 29-45.
- Sridharan, E. (2005). "Improving Indo-Pakistan relations: international relations theory, nuclear deterrence and possibilities for economic cooperation", *Contemporary South Asia*, 14(3), 321-339.

- Sturm, J. E., & Williams, B. (2004). "Foreign bank entry, deregulation and bank efficiency: Lessons from the Australian experience", *Journal of Banking & Finance*, 28(7), 1775-1799.
- Sulaiman, C., & Abdul-Rahim, A. S. (2018). "Population Growth and CO₂ Emission in Nigeria: A Recursive ARDL Approach", *SAGE Open*, 8(2), 1-14.
- Tiwari, A. K. (2011). "Energy consumption, CO₂ emissions and economic growth: Evidence from India", *Journal of International Business and Economy*, 12(1), 85-122.
- United Nation Office for Disaster Risk Reduction. (2018). "Economic losses, poverty & disasters: 1998-2017", https://www.unisdr.org/files/61119_credeconomiclosses.pdf.
- Wang, S., Zhou, C., Li, G., & Feng, K. (2016). "CO₂, economic growth, and energy consumption in China's provinces: investigating the spatiotemporal and econometric characteristics of China's CO₂ emissions", *Ecological indicators*, 69, 184-195.
- Westerlund, J. (2006). "Testing for panel cointegration with multiple structural breaks", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 68(1), 101-132.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Eğitim Amaçlı Oyunlarda İş Modeli Seçeneklerinin Belirlenmesi*

Determining Business Model Options in Serious Games

Doç. Dr. Mustafa Halid KARAARSLAN¹

Öz

Tüm toplumlar için en önemli sorunlardan biri nitelikli insan yetiştirebilmektir. Bu sebeple dünyada eğitimin niteliğini ve öğrencilerin derse olan ilgisini arttırmaya çalışılmaktadır. Oyunlaştırma teknikleriyle (çoğunlukla teknoloji kullanılarak) öğrenmenin etkinliğinin artırılabilmesine yönelik değerlendirmeler yapılmaktadır. Oyunlaştırmayla eğitim daha eğlenceli ve katılımcı hale getirilebilmektedir. Oyunlaştırmanın bir alt dalı ise eğitim amaçlı oyunlardır (serious games). Eğitim amaçlı oyunlar okul öncesi eğitimden üniversite eğitimine, toplumu bilinçlendirme çalışmalarından mesleki eğitimlere kadar her düzeydeki eğitimde kullanılma kapasitesine sahiptir. Bu makalenin konusu eğitim amaçlı oyunların iş modellerinin neler olduğunun tespit edilmesidir. Eğitim amaçlı oyunların iş modelleri hedef kitle (oyun kimin için geliştirilecek?), değer önerisi (hedef kitle neden bizi tercih edecek?), dağıtım kanalı (hedef kitleye nasıl ulaşılacak?) ve gelir modeli (masrafları karşılayacak gelir nasıl elde edilecek?) incelenmiştir. Sonuç olarak eğitim amaçlı oyunlar tasarlanırken hedef kitlenin incelenerek değer önerisinin müşterilerin satın alma tercihlerine göre belirlenmesi gerektiği, gelir modeli belirlenirken sadece müşterilerden elde edilecek gelirin değil aynı zamanda eğitime katkı sunacak sponsorların ve hedef kitleye ulaşmak isteyen reklam verenlerin de göz önüne alınması gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim amaçlı oyunlar, oyunlaştırma, iş modeli, gelir modeli, değer önerisi

Makale Türü: Derleme

Abstract

One of the most important problems for all societies is to raise more qualified people. For this reason, efforts are being made to increase the quality of education in the world and to increase the interest of students on the course. With the help of the techniques of gamification (mostly using technology), the effectiveness of learning can be increased. Gamification can make education more fun and participatory. Serious games (educational games) are a subdivision of gamification. Serious games have the capacity to be used at all levels of education, from preschool education to university education, community awareness studies to vocational training. The subject of this article is to determine the business models of serious games. When the business models of serious games are discussed, the target group (what was the game developed for?), the value proposition (why the target group would prefer?), the distribution channel (how to reach the target group?) and the revenue model (how to earn revenues to cover costs?). As a result, it was determined that while designing serious games, the target audience should be examined and the value proposition should be determined according to the purchasing preferences of the customers, while determining the revenue model, not only the income to be obtained from the customers, but also the sponsors who will contribute to education and the advertisers who want to reach the target audience should be taken into account.

Keywords: Serious games, gamification, business model, revenue stream, value proposition

Paper Type: Review

*Bu çalışmanın ilk hali 19-22.09.2018 tarihinde Budapeşte’de düzenlenen Third Mediterranean International Congress on Social Sciences (MECAS III) kongresinde Bildiri Özet Kitabında yayınlanmıştır.

¹Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, mustafahk@karabuk.edu.tr.

Giriş

Teknolojik cihazlar icat edildiklerinde bunların eğitim alanında önemli dönüşümler sağlayabileceği üzerine oldukça iyimser yorumlar yapılmıştır. Örneğin Edison fonografi icat ettiğinde eğitimle ilgili işlerde kullanılabileceğini öngördü. Ancak cihaz en çok müzik için kullanıldı (Basalla, 1996, s. 188-9). Benzer bir durum kaset, radyo ve televizyonun yaygınlaşması sürecinde de yaşandı. Bunların etkin olarak eğitimde kullanılması beklenirken bu araçlar da çoğunlukla eğlence için kullanıldı. Türkiye’de televizyonun bir eğitim aracı olarak kullanılması yönünde her ne kadar çabalar olsa da (Yapıcı, 2006), arzu edilen sonuçlar alınmadı. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2010 yılında uygulanmaya alınan Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) ile örgün eğitimde teknoloji kullanımı yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Ancak projeye, öğrencilerde dikkat dağınıklığını artırdığı ve öğrencileri pasifleştirdiğine yönelik eleştiriler bulunmaktadır (Çelik, Karakuş, Kurşun, Göktaş ve Özben, 2017, s. 68). Kore ve Türkiye’deki eğitimde teknoloji uygulamalarını karşılaştıran bir çalışmada Türkiye’de sorunun düşük teknoloji kullanımı olmadığı daha çok uygulamada yapılan hatalar ve merkezîyetçi yaklaşım olduğu sonucuna ulaşıldı (Başak ve Ayvacı, 2017, s. 482-484). Bu yönüyle değerlendirildiğinde teknolojik cihazların eğitimde kullanılmasının yeterli olmadığı sonucuna ulaşabilmek mümkündür.

Eğitimin geleneksel yapıdan uzaklaştırılması için geliştirilen önerilerde “oyun” önemli bir kavram halini almaktadır ve sadece teknolojik cihazlarla sınırlı değildir. Oyun, canlıların öğrenmesine yardımcı olan ve bunun yanında eğlendiren önemli bir etkinliktir. Bilindiği üzere canlıların hayatlarındaki ilk evrelerinde genellikle öğrenme ve eğlence birlikte devam etmektedir (Altuntaş ve Karaarslan, 2017, s. 279). İnsanların herhangi bir konuya ilgisini çekmek, katılımını sağlamak ve faaliyeti sürdürme motivasyonunu arttırmak için her alanda oyunlardan yararlanılması gerektiği fikri her ne kadar uzun zamandır üzerinde konuşuluyor olsa da özellikle 2000’li yıllarla birlikte oyunlaştırma kavramı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Altuntaş ve Karaarslan, 2016, s. 434). Oyunlaştırma mevcutta var olan herhangi bir eğitim aracını, çevrimiçi topluluğu ya da diğer girişim sistemlerini alarak, katılımı sağlamak, motivasyonu ve bağlılığı arttırmak gibi amaçları gerçekleştirmek için bu araçlara oyun mekaniklerinin entegre edilmesidir (Bunchball, 2016). Buradan anlaşılacağı üzere oyunlaştırma eğitim ve diğer aktivitelere katılımı ve motivasyonu arttırmak için oyunun kullanılmasıdır. Oyunlaştırma eğitimi de kapsayan geniş bir konu olduğu için çalışma kapsamında kullanılacak terim eğitim amaçlı oyunlar (serious games, game-based learning) olacaktır. Eğitimde oyunlaştırma öğrenmeyi daha eğlenceli hale getirerek daha kolay öğretme potansiyelinden yararlanmak için yapılır (Karataş, 2014, s. 318).

2020 yılında ortaya çıkan salgın dolayısıyla yüz yüze eğitim ciddi oranda sekteye uğramış ve tüm eğitim kurumlarının uzaktan eğitime geçmeleri gerekmiştir. Bu durum eğitimdeki dönüşümleri hızlandırmıştır. Daha önce denenerek vazgeçilen televizyondan eğitime tüm ilk ve orta eğitim kurumlarında geçilmiştir. Aynı zamanda çevrim içi eğitimlere ilk ve orta dereceli okullarla beraber yüksek öğretimde de başlanılmıştır.

Yeni dönemde eğitim amaçlı oyunlar daha önemli hale gelmiştir. Eğitim alan kişilerin konuyu kavramaları ve pratik yapmaları eğitim amaçlı oyunlar sayesinde mümkün olabilecektir. Bu oyunların kişinin kendi başına veya bir grupta oynayabilmesi, hızlı geribildirim verebilmeleri, raporlama özellikleri ve gerçek durumu benzetim (simulation) edebilmeleri eğitim içerisinde daha fazla kullanılmasını sağlamaktadır.

Bu çalışmanın konusu eğitim amaçlı oyunların iş modellerinin belirlenmesidir. İş modelleri bir fikrin hayata geçirilmesindeki yöntemdir. Eğitim amaçlı oyunlar eğitim alanlar için uygun ve oyun mekanikleri açısından doğru kurgulanmış olsalar bile iyi bir iş modeline sahip değillerse başarısızlıkla yüzleşmektedirler. Bu çalışma eğitim amaçlı oyun tasarlayan eğitimcilerin ve yazılımcıların hangi iş modeli seçeneklerine sahip olduklarını açıklamaktadır ve onlara doğru bir iş modeli tasarlama konusunda yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada oyun geliştirmenin teknik veya pedagojik kısımlarına değinilmeyecektir. Sadece konuya işletmecilik bakış açısıyla bakılarak iş modellerinin nasıl geliştirilebileceğine odaklanılacaktır. Bu bağlamda çalışmada hedef kitle, değer önerisi, dağıtım kanalları ve gelir modelleri ile ilgili bilgi verilmektedir. Sonuç bölümünde ise eğitim amaçlı oyun geliştiricilerine ve eğitim kurumlarına öneriler yer almaktadır.

1. Eğitim Amaçlı Oyunlar

Eğitim amaçlı oyunlar öğrencilerin eğitim etkinliklerine aktif katılmalarını ve zevk alarak öğrenmelerini amaçlamaktadır. Burada oyun araçtır ve oynarken öğrenmeye değil, öğrenirken oynamaya ağırlık verilmektedir (Güneş, 2015, s. 777-778). Eğitim amaçlı oyun geliştiricileri için, eğlencenin seviyesini oyunun eğitimsel amacı ile dengelemek bir zorluktur (Laamarti, Eid ve Saddik, 2014, s. 12). Eğitim amaçlı oyunlar tasarlanırken dikkat edilmesi gereken aşamalar bulunmaktadır. Bu aşamalar Werbach ve Hunter (2012, s. 85-86) tarafından şu şekilde belirtilmiştir: iş süreçlerinin tanımlanması, hedef davranışların betimlenmesi, oyuncuların tanımlanması, aktivite döngülerinin tasarlanması, eğlencenin tasarlanması ve uygulama haline getirilmesidir.

Belirlenen bu aşamalarla birlikte bir diğer önemli husus da oyunculara (katılımcılara) oyun içerisinde birtakım değerlerin sunulmasıdır. Bu değerler sunularak oyun daha fazla zevk verir, öğrenmeye daha fazla güdüler. Böylece oyun geliştirilme amacına daha fazla hizmet eder. Bu bağlamda 6 değer önerisi belirlenmiştir (Cagnina ve Poian, 2009, s: 63-65):

Başarı (Achievement): Kullanıcının oyunda yapmaya çalıştığı veya yapmak zorunda olduğu hedefler.

Kontrol (Control): Kullanıcıların davranışlarının kontrol edilmesi ve gözlemlenmesini ifade eder.

Yaratıcılık (Creativity): Kullanıcının kendi içeriğini geliştirebilmesi ve kullanabilmesini ifade eder.

Sosyalleşme (Sociality): Kullanıcıların birbirleri ile iletişim kurabilmelerini ifade eder.

Gerçekçilik (Realism): Her sanal dünya bir fantezi ortamı oluşturur, onun için grafikleri ve kurgusunun oluşturulmak istenen fantezi ile tutarlı olması gerekir.

Üyelik (Membership): Bir topluluğun üyesi olmayı ifade eder. Kişilerin birbirleri ile kurdukları yakın iş birliği sadık bir üye olmada önemlidir.

Eğitim amaçlı tasarlanan ve kullanıcıların beğenisine sunulan oyunlar ve pazar büyüklükleri her geçen gün artmaya devam etmektedir. Dünya çapında 2017 yılında 3,2 milyar ABD Doları olan eğitim amaçlı oyunun pazarının 2022 yılında 8,1 milyar ABD doları olması beklenmektedir (Adkins, 2017, s. 7). Tüm kıtalarda eğitim amaçlı oyunlar ciddi potansiyel taşımaktadır. 2022'ye kadar en hızlı büyüyecek pazarların ise Afrika, Doğu Avrupa ve Latin Amerika pazarları olması beklenmektedir (Adkins, 2017, s. 8).

Eğitim alanında oyunlaştırmanın etkisi üzerine yapılan araştırmalar bulunmaktadır. Oyunlaştırmanın akademik başarı üzerine etkisinin incelendiği araştırmalarda (Karataş, 2014, s. 315) oyunlaştırma uygulamalarının öğrencinin derse katılımını artırdığı (Patterson, Kilpatrick ve Woebkenberg, 2010, s. 606), öğrencilerin hatırlamalarını kolaylaştırdığı (Bolat, Şimşek ve Ülker, 2017, s. 1753) ve oyunun akışına kapılan öğrencilerde oyun başarısını arttırdığı (Admiraal, Huizenga, Akkerman ve Ten Dam, 2011, s. 1192) bulunmuştur. Eğitim amaçlı oyunların geleneksel eğitime göre etkilerinin meta-analiz yöntemiyle inceleyen farklı bir çalışmada eğitim amaçlı oyunlarda öğrenme ve öğrenilenin kalıcılığı fazla olurken, motivasyon konusunda ise daha iyi olmadığı bulunmuştur (Wouters, Van Nimwegen, Van Oostendorp ve Van Der Spek, 2013, s. 249). Bununla birlikte eğitim amaçlı oyunlar ile geleneksel öğrenme arasında ders başarısı ve öğrenme çıktıları açısından anlamlı farklılık bulamayan çalışmalar da

söz konusudur (Lasry, 2008, s. 4; Admiraal vd., 2011, s. 1192; Bolat vd., 2017, s. 1753; Patterson vd., 2010, s. 606).

İş modeli girişimcilik araştırmalarının merkezindeki yapı olarak kabul edilebilir (Morris, Schindehutte ve Allen, 2005, s. 734). İş modeli girişimin nasıl işlediğini açıklar (Magretta, 2002, s. 4) ve teknik potansiyel ile ekonomik değeri birbirine bağlayan sezgisel mantıktır (Chesbrough ve Rosenbloom, 2002, s. 529). Bir girişim ortaya çıkmadan önce, iş modeline karar vermek durumundadır. İyi bir iş modeli Peter Drucker'ın "Müşteri kimdir ve müşteri değeri nedir?" ve "Bu işten nasıl para kazanacağız?" sorularına cevap verebilmelidir (Magretta, 2002, s. 4). İş modeli her sektöre göre farklılaşabilmekle beraber belirli stratejik seçimler şeklinde ifade edilebilir (Barneto ve Ouvrard, 2015, s. 126). İş modeli ile ilgili başlıca kavramlar; sürdürülebilirlik, gelir akışı, maliyet yapısı, değer zinciri, değer önerisi, hedef kitle, paydaşların ağı, dağıtım kanalı, gelir akışı, ürün ve hizmet üretimi ve değişimidir (Zott, Amitt ve Massa 2011, s. 1028). 1960'lı yıllarda iş modeli ile ilgili ilk çalışmalar başlamıştır (Barneto ve Ouvrard, 2015, s. 126). Ancak 1995'ten sonra iş modelleri üzerine yapılan çalışmalar yoğunluk kazanmıştır (Zott vd., 2011, s. 1023). İş modelleri üzerine çalışmaların artmasındaki sebepler işletmeye bütüncül bakış açısının gerekliliği ve yeni iş modelleri ile ortaya çıkan işletmelerin hızla sektörü dönüştürmeleri, internet girişimlerinin ortaya çıkması ile yeni iş modellerine olan ihtiyaç olarak sayılabilir.

2. Yöntem

İş modelleri girişimcilik literatüründe sıklıkla açıklanan unsurlar arasındadır. Peter Drucker iş modelini hedef kitle, değer önerisi ve gelir akışını içerecek şekilde tanımlamıştır (Magretta, 2002, s. 4). Osterwalder ve Pigneur (2016) ise iş modelini 9 unsuru içerecek şekilde genişletmişlerdir. Pazar bölümleri, değer önerisi, kanallar, gelir akışı, müşteri ilişkileri, temel faaliyetler, temel kaynaklar, temel ortaklıklar ve maliyet yapısını içermektedir. Bu çalışma kapsamında iki iş modeli yaklaşımının da içeriğinde bulunan hedef kitle (ilgili bölümde açıklanacağı üzere ilk olarak pazarın bölümlenme gerekçe gerekmediği tespit edilir sonrasında hizmet sunulacak hedef kitle tespit edilir), değer önerisi ve gelir modeli açıklanmıştır. Ayrıca Osterwalder ve Pigneur (2016) iş modelinden kanallar eklenerek toplamda 4 iş modeli unsuruna göre eğitim amaçlı oyunlar incelenmiştir.

2.1. Hedef Kitle

Bir eğitim amaçlı oyun hazırlanmaya başlamadan önce hedef kitle tespiti yapılmaktadır. Hedef pazar, pazarlamacı veya perakendeci tarafından ürünlerini veya hizmetlerini satın alma olasılığı en yüksek olan (yani hedeflenen) toplam nüfusun belirli bir kısmıdır (AMA, 2020). Buradaki temel amaç oyunun kimin için tasarlanacağını tanımlanmasıdır. Tüm müşteriler ve potansiyel müşterilerin altkümesinden oluşan hedef kitle seçilirken pazarın çeşitli özelliklerine göre bölümlendirilmesi gerekebilir. Bölümlendirmede ilk olarak kullanıcıların yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim gibi demografik özelliklere göre farklı bölümlere ayırmanın anlamlı olup olmadığının kontrol edilmesinde fayda görülmektedir. Bilindiği üzere demografik özelliklere göre pazarı bölümlendirmek hem kolay hem de ikincil veri bulma şansı oldukça yüksektir. Bu sebeple demografik pazar bölümüne dayanan hedef kitle seçimine sık rastlanılmaktadır. 20-25 yaş arası üniversite eğitimine devam eden veya yeni mezun kişiler gibi pazar sadece tek bir kritere göre değil aynı zamanda birden çok kritere göre bölümlendirilebilir. İkinci olarak coğrafi olarak pazar bölümlendirmesi yapılabilir. Hangi büyüklükteki yerleşim yerinde yaşadığı, iklim özellikleri vb. gibi kriterlere göre pazar bölümlendirilebilir. Üçüncü olarak kişiler psikografik özelliklerine göre farklı pazar dilimlerinde yer alabilirler. Yaşam tarzı, değerleri, kişilik özellikleri bölümlendirirken dikkate alınan etmenlerdir. Dördüncü olarak ise davranışsal özellikler yönünden bölümlendirmenin yapılmasıdır. Bu durumda kişiler eğitim amaçlı oyunu hangi motivasyonla ve hangi yarar beklentisiyle oynadıkları, ne kadar süre ile oynadıkları, nereden ve hangi sıklıkla satın aldıkları, ödemeyi nasıl yaptıklarına göre sınıflandırılmaktadırlar.

Pazar bölümlendirme stratejisi, bir pazarı bölümlere ayırdıktan sonra, hangi pazar bölümlerine hizmet vermenin kârlı olduğunu belirlemektir (AMA, 2020). Pazar bir ya da birkaç kritere göre bölümlendirilmesinin ardından bu pazar bölümlerinden hangisinin seçileceğine karar verilmektedir. Bir pazar bölümünü seçmek diğer tüm pazar bölümlerinden vazgeçmek anlamına geleceğinden, seçilecek pazar bölümünde eğitim amaçlı oyunu geliştirenin amaçlarını karşılayabiliyor olması arzu edilir.

Hedef kitle anlaşılmadan yapılacak tüm faaliyetlerin başarısızlık riski yüksek olacaktır. Bu sebeple oyun geliştiricilerinin hedef kitle analizini öncelikli olarak yapmaları uygun olacaktır.

2.2. Değer Önerisi

Müşteri değer önerisi, bir müşterinin satın alması ve ilgili ödeme (veya diğer değer transferi) karşılığında alacağına söz verilen faydaların toplamıdır (AMA, 2020). Değer önerisi ile “hedef kitle neden başkasını değil de bizim ürünümüzü tercih etsin?” sorusuna cevap vermeye çalışılır. Geliştirici tasarlayacağı eğitim amaçlı oyunla ilgili olarak bu soruya çok farklı cevaplar vermesi olasıdır. Ancak verilen cevapların iyi bir değer önerisine dönüşmesi için bazı şartları sağlaması gerekir. İşletmenin rakipten üstün olduğu alanların sayısı çok olsa bile müşterinin tercihini belirleyen en önemli özellikler ön plana çıkarılır. Müşterilerin satın alma kararını etkileme gücü olmayan bir hususun değer önerisi olarak sunulması anlamlı olmayacaktır. Değer önerisinin rakipler tarafından sahiplenilmemiş olması gerekir. Zira aynı değer önerisine sahip olmak rekabetin daha zorlu olmasına yol açacaktır. Geliştiricinin vaadinin rasyonel olması halinde ispatlanabilmesi gerekir. Örneğin “...oyunu öğrenmeyi kolaylaştırır” şeklinde bir önermesi var ise bununla ilgili bir araştırma sonucunu paylaşabilmeli ya da gerçekten öğrenmeyi kolaylaştırdığına dair somut birtakım deliller ortaya koyabilmesi gerekir. Bununla birlikte rakiplerinden daha iyi olduğu bir alanda, rakiplerinin kolayca taklit edemeyeceği bir değer önerisinde bulunulmalıdır. Bir değer önerisi sahiplenildiğinde değiştirmek oldukça zor ve maliyetli olacağından geliştiriciye uzun vadede rekabet üstünlüğü sağlayan bir değer önerisi olmasına özen gösterilmelidir.

2.3. Dağıtım Kanalı

Dağıtım kanalı pazarlama görevini gerçekleştirmek için üreticileri son müşterilere ulaştırmak için gerekli tüm işlevleri bir arada yerine getiren organize bir ajans ve kurum (sistemidir) ağıdır (AMA, 2020). İşletme, hedef kitlesinin özelliklerine göre hangi cihazlarda ve platformlarda oyun üreteceğine karar verdikten sonra dağıtım kanalına karar verecektir. Oyunlar için farklı dağıtım kanalları mevcuttur. En eski dağıtım kanalı fiziksel mağazalardır. Genellikle kişisel bilgisayarlar ve oyun konsolları için üretilmiş oyunlar çeşitli teknoloji mağazaları ve kitap zincirlerinde satılabilmektedir. İkinci dağıtım kanalı ise oyun geliştiricisinin ya da onun anlaşmalı olduğu dağıtım şirketinin internet sitesinden satış yapılmasıdır. Üçüncü olarak internet üzerinden satış yapan perakendeciler aracılığıyla satışın gerçekleştirilmesidir. Dördüncü olarak ise son yıllarda en yaygın dağıtım kanalı olan platform mağazalarının kullanılmasıdır. Son yıllarda akıllı telefon işletim sistemi üreticileri, oyun konsolu üreticileri ve kişisel bilgisayar işletim sistemi üreticilerinin tamamı oyunların satın alınabildiği merkezi platform mağazaları oluşturdu. Böylece işletmeler geliştirdikleri oyunları bu platformlara yükleyerek satışlarını gerçekleştirebildiler. Beşinci ve son yöntem ise devletle bağlantılıdır. Devletlerin dijital öğrenme platformları aracılığıyla satış yapılabilir. Ancak burada kullanıcılar kurum çalışanları veya öğrenciler olurken, ödemeyi devletin kendisinin yapmasından dolayı bu kanala giriş diğerlerine göre zor olmaktadır.

2.4. Gelir Modeli

Eğitim amaçlı oyun geliştiricileri katlandıkları masrafları karşılayabilmek ve sürekliliği sağlayabilmek için gelire ihtiyaç duyarlar. Gelir modeli belirli bir kaynaktan (her bir pazar bölümünden) bir işletmeye veya kuruluşa gelen bir miktar para (Collinsdictionary, 2020)

anlamına gelir. Geliştiriciler için gelir modelleri sırasıyla oyun satışından elde edilen gelir, temel özellikler ücretsiz iş modeli, kitle fonlaması ve bağıştır. Geliştiriciler hedef kitlelerinin özelliklerine, hazırladıkları oyunun türüne ve dağıtım kanallarının yapısına göre geliştirdikleri farklı oyunlar için farklı gelir modellerini tercih etmektedirler. Aynı oyun için farklı zamanlarda farklı gelir modelleri mümkün olabildiği gibi aynı oyun için eş zamanlı olarak farklı gelir modellerini uygulanabilmektedir.

2.4.1. Ücretli Gelir Modeli

İşletme geliştirdiği oyun için belirli bir bedel ister. Bu bedeli ödemediği ilgili oyunun oynanması olanaksızdır. Eğitim amaçlı oyunlarda ise kişinin satın aldığı modüllere göre ücretlendirme yapılabilmektedir. Verilen ücretle oyunun sahipliği kişiye geçebildiği gibi belirli süre sonunda oyunun kullanım hakkı sona erebilmektedir. Genellikle fiziksel olarak satılan ve cihaza yüklenen oyunlarda ücret kullanım öncesinde tek seferlik ödenmektedir. İnternet üzerinden oynanan oyunlarda ise oyunun ücreti oynanacak süreye ve modüllere göre tespit edilmektedir.

2.4.2. Temel Özellikler Ücretsiz Gelir Modeli

Eğitim amaçlı oyunlarda en sık karşılaşılan gelir modeli temel özelliklerin bedava (freemium) olmasıdır. Kullanıcılar temel özellikleri kullanabilmek için herhangi bir ücret ödemesi gerekmemektedir. Ancak ek özellikler ücretlidir, ne var ki ücretli versiyonu kullananlar toplam kullanıcıların %7-9'nu oluşturmakta geriye kalan büyük kısım ise ödeme yapmamaktadır (Georgieva, Arnab, Romero ve de Freitas, 2015, s. 36). Türkiye’de ücretli versiyonu kullanma oranları daha da azdır. Bu iş modelinde oyun geliştiricileri masraflarını karşılamak veya kâr elde edebilmek için kullanıcılar, kamu kurumları, iş verenler, sponsorlar ve reklam verenlerden ödeme kabul etmektedirler.

Tablo 1. “Temel özellikler ücretsiz” olan iş modelinde ödeme istenenler ve ödeme yapma gereklileri

Ödemeyi Kim?	Yapan	Niçin Ödeme Yapıyor?			
		Kurs içeriğine	Veri ve analiz	Platform etkinliği	Tamamlayıcı hizmetler
Kullanıcılar		Ders ücreti, Reklamsız içeriğe erişim,	Durum tespiti	Akran yardımı	Sertifika Özel ders Grup öğrenmesi
Kamu kurumu		Devlet teşvikleri			
İş veren		Özel kurslar Sürekli eğitim	Çalışan araştırma ve işe alma, Analiz,		Sertifika
Sponsorlar / Reklam verenler		Sponsorlu kurslar		Probleme sponsor olarak öğrenme	Uzmanlara erişim,

Kaynak: Dellarocas ve Van Alstyne, (2013, s. 26)’tan uyarlanmıştır.

Kullanıcılardan kurs içeriklerinin bir kısmı için ücret istenebilir. Bu iş modelinde işletme temel eğitim içeriklerini ücretsiz kullanırken ek hizmetler için kullanıcılardan ücret isteyebilmektedir. Örneğin video içerikleri ücretsiz iken testler ücretli olabilmektedir. İkinci türü ise zaman kısıtlaması konulabilmektedir. Bu yöntemde kullanıcılar günde yarım saat ücretsiz oyun oynarken daha uzun süre oynamak için ücret ödemesi gerekmektedir. Üçüncü türü ise yapılan hata kısıtlamasıdır. Bunda günlük yapılacak hata sayısı belirlidir. Bunun üzerinde hata yapılmasına izin verilmez. Örneğin 5 hata hakkı verilmişse 5 hata sonunda günlük kullanım sonlanır. Yapılan doğrularla hata hakkını artıran versiyonlar da bulunmaktadır. Ayrıca bir sonraki bölüme ya da seviyeye geçmek için toplanacak puan kısıtlaması olan versiyonları da

bulunmaktadır. Dördüncü kısıtlama türü ise etkileşim kısıtlamasıdır. Kullanıcının diğer kullanıcılarla etkileşim kurması, sorduğu sorulara cevap alması konusundaki kısıtlamaları içerir.

Üst seviyelere çıkabilmek için can, altın, madalya gibi oyun bileşeninin satın alındığı durumlarda oyunu tasarlayanlar, oyunda fark edilemeyen sınırlar koyarak bunlara sahip olmadan üst seviyelere çıkmayı engelleyebilmektedirler. Bu oyun geliştiricisi için çoğunlukla sabit ücretli oyun satışından daha yüksek gelirli olabilmektedir. Çünkü üst seviyelere her geçmek istediğinde kişi yeni bileşen satın almaktadır ve bunlar genellikle küçük miktarlar şeklinde olduğundan ödeme yapılırken çok önemli değilmiş gibi görünmekle beraber toplamda oldukça fazla olabilmektedir. Ücretsiz versiyonda oyunun erken aşamalarında ilerleme mümkün olmaması durumunda bu kişiler oyun oynamayı hemen bırakma eğiliminde iken, tüm seviyelere çıkmanın mümkün olduğu durumda ise ücretli versiyona geçmek için gerekçeleri kalmayacaktır. Bu nedenle oyun geliştiriciler sanal ürünlerden elde edecekleri gelirler ile reklam gelirlerinden elde edecekleri gelirleri dengeleyerek her bir ücret ve reklam izleme sonrası oyunda ne oranda ilerlenebileceğini hesaplamaları gerekir.

Kullanıcılardan ödeme yapmaları istenen bir diğer durum ise reklamsız içeriğe erişim içindir. İşletme reklam verenlerin reklamlarının gösterimini yapmak suretiyle gelir elde etmektedir. Ancak oyun içerisindeki reklamlar kullanıcılar açısından genelde rahatsızlık kaynağıdır. Çünkü reklamlar kullanıcıların çalışma sürelerinin verimliliğini düşürmektedir. Özellikle işletmenin uygun bir reklam kabul politikası yoksa kullanıcılara uygun olmayan reklamlar gösterilmektedir. Bu reklamlarda yetişkinler için olan ürün ve hizmetlerin tanıtımı olabileceği gibi, kullanıcılara uygun olmayan sosyal mecra reklamları veya şiddet içeriği de olabilmektedir. Reklamlarla ilgili ciddi bir endişe de kullanıcıların kimlik bilgilerinin veya kredi kartı bilgilerinin çalınmasıdır. Ayrıca kimi işletmeler gelirlerini artırabilmek için kullanıcıları bunaltabilecek kadar çok reklam alabilmektedirler. Geliştiriciler kullanıcılara reklamsız içerikleri ücret karşılığı vermektedir. Bu durumda işletme kaybedeceği reklam gelirini kullanıcılardan tahsil edeceğinden herhangi bir gelir kaybına uğramamaktadır. Nitekim kullanıcılar reklamlardan ve onların getirdiği risklerden kurtulacağı gibi oyunu da daha güven içerisinde oynayabilmektedir.

İşletmeler kullanıcıların eğitim almak istedikleri konuyla ilgili seviyelerini tespit etmek için de ücret isteyebilmektedir. Kullanıcılar hangi durumda olduklarını görebilmeleri ve daha verimli öğrenme ortamı oluşturabilmesi için detaylı raporlara erişebilmek için ücret ödemesi gerekir.

Öğrenme platformlarında akran yardımı olanağı olabilmektedir. Burada kullanıcılar karşılaştıkları sorunları birbirlerinin yardımı ile çözmeye çalışmaktadırlar. Bu durumda ücretli versiyonu kullanan kullanıcıların yardım istekleri daha üst sıralarda yer alır ve onun sorununu çözen üyelere fazladan ödüller verilir. Böylece ücretli üyeler daha çok ve hızlı akran yardımından yararlanabilirler.

Kullanıcılara ücretli versiyonda özel ders, danışmanlık ve eğitmenlere erişim gibi ek hizmetler sunulabilmektedir. Böylece kullanıcılar sistem içerisinde takıldığı noktalarda eğitmenlere sorular sorabilmekte, ne yapması gerektiği ile ilgili geri dönüş alabilmektedir. Kullanıcılardan ücret istenebilen bir diğer özellik ise “grup öğrenmesidir”. Kullanıcılar sanal gruplar oluşturarak birbirleriyle etkileşim kurmaktadırlar.

Eğitim amaçlı oyun üreticileri devlet teşviklerinden de yararlanabilirler. Teşviklerin biçimi ülkelere göre çeşitlilik göstermektedir. İşletmenin kuruluşunda verilen teşvikler, proje bazında verilen teşvikler, belirli bir içeriğin üretilmesi için verilen teşvikler ya da kullanıcı sayısına göre verilen teşvikler olabilmektedir. Devlet teşvikleri özellikle sermaye birikiminin az olduğu ülkelerde projelerin hayata geçirilebilmesi açısından hayati öneme sahiptir. Diğer durumlarda ise sektör oyuncularının yönlendirilmesi ve ülkenin eğitim politikası ile uyumlulaştırılması açısından önem arz etmektedir.

Geliştirilen eğitim içerikli oyunları işverenler çalışanlarının gelişimine katkı sağlaması için kullanabilmektedirler. Böylelikle çalışanlara verilen eğitimler daha eğlenceli hale getirilmektedir. İşverenler çalışanları için özel kurslar yanında onların yaşam boyu öğrenmesini desteklemektedirler. İş verenler çalışanları için gerekli olan sertifikaların alınması için ücret ödeyebilirler.

İşletmelerin eğitim içerikli oyunlar için ödeme yapmasının bir diğer gerekçesi ise işletmesi için uygun çalışanları araştırma ve işe almaktır. Eğitim içerikli oyunlar sayesinde işletmeler belirli bir konuya ilgi gösteren geniş bir aday havuzuna erişim sağlayabilmektedirler. Böylece iş veren aradığı nitelikteki adaylara yarışmalar düzenleyerek ulaşabilir ve onları işe alabilir.

Reklam gelirli iş modellerinde temel olarak eğitim materyali ücretsiz veya düşük fiyatla satılmaktadır. Bu modellerde gelir ürünün içerisinde gösterilen reklamlardan elde edilir. Reklamlar oyun aralarında gösterildiği gibi oyuna eklenmiş olarak da gelebilir. Burada çocuklara yönelik reklamlar özellikle tartışmalı bir konudur. Çocuklara yönelik zararlı olabilecek meşrubat ve abur cuburlara yönelik hassasiyet oldukça yükündür (Burns ve Bush, 2015, s. 31). Özellikle sponsorlu veya reklam içeren eğitim materyalleri konusunda dikkatli olmak da fayda görülmektedir. Çünkü bunlarda oyundaki karakter tüketim normlarını belirleyebildiğinden çocuklar ders konularının yanı sıra tüketim normlarını da öğrenebilirler. Özellikle sağlıksız ürünler hususunda çocuklara gösterişçi tüketim ve materyalistik değerlerin aşılabilmesi dikkate alınmalıdır. Ayrıca çocuk oyunlarında cinsel ve şiddet içeriği olan reklamları ayıklamayan yayıncıların olması, bu reklamlara tıklanarak cihaz bilgilerinin alınması, mikrofona, kameraya erişim izinleri çocukları yetişkinlerin olduğu sosyal medyaya yönlendirmek gibi pek çok sakıncayı içerdiklerini de söyleyebilmek mümkündür.

Temel özelliklerin ücretsiz olduğu modelde çoğunlukla işletmeler gelir elde edebilmek için içeriğin geliştirilmesi aşamasında sponsorlardan yararlanmaktadırlar. Burada sponsor olan işletmenin ürün ve hizmetlerini yaygınlaştırma, nasıl kullanılacağını öğretme, imaj oluşturma hedeflenmektedir. Örneğin sponsorlu kurslarda, bir müze sanat eseri yorumlama ile ilgili bir eğitime; süt markası süt içince nasıl sağlıklı büyüyebileceğine ilişkin bir oyuna; bir otomobil işletmesi yeni tür otomobillerinin sürüş özelliklerini; bir meşrubat işletmesi ise oyundaki güçlükleri aşmada nasıl yardım edeceğini gösterebilir. Eğitim içeriği geliştirildikten sonra da sponsor alımı yapılabilir ancak bu durumda oyun tamamen sponsor için geliştirilmez, yalnızca oyun içerisine ürün yerleştirmeler yapılabilir. Böyle bir durumda oyuna eklenmiş olanlarda oyundaki karakterin giysisi sponsor işletme logosunu içerebilir, karakter sponsor markanın meşrubatını içince güçlenebilir veya oyunun geçtiği mekân sponsorun mağazasının içi olabilir. Bazı zamanlarda sponsorlar oyunculara belirli konudaki bir problemlerini vererek onlardan çözüm geliştirmelerini bekleyebilirler. Bu durumda sponsor sorunun çözümü için harekete geçirmek için bir yarışma düzenleyebilir. Aynı şekilde sponsorlar belirli konuda uzmanlığı olan kişilere erişim sağlayabilmek için de belirli bir ücret ödeyebilirler.

Sponsorun olmadığı son durumda ise sadece reklam alınır, reklam veren oyun içeriğinde yer almaz sadece belirli aralıklarla onun reklamı gösterilir ve reklam bedeli alınır. Reklamı sonuna kadar izleyen ya da tüm anket sorularına cevap veren kişilere oyun içerisinde puan ya da sanal para teklif edilmektedir. Böylece işletme kullanıcılarını reklamı sonuna kadar izlemeye motive ettiği oranda gelirlerini artırabilmektedir.

Ancak bu durumda reklam verenin hedef kitlesi ile oyunun hedef kitlesinin uyumlu olması gerekir. Bu uyumun olmaması durumunda her iki işletmenin de zararına durumlar oluşabilecektir. Öncelikle kullanıcılar oyun oynamayı bırakabilirler veya uygun olmayan reklamlar dolayısıyla velileri tarafından oynamaları engellenebilir. Bu sebeple oyun geliştiricilerin hedef kitlelerine uygun olmayan reklamları kabul etmeleri uzun dönemde zararlı sonuçlar verecektir.

2.4.3. Kitle Fonlaması

Eğitim amaçlı oyunların geliştirilmesi esnasında kullanılabilir bir diğer yöntem ise kitle fonlamasıdır. Kitle fonlaması (crowdfunding), bağışçılardan ve yatırımcılardan internet üzerinden para toplayabilmenin etkin bir yoludur (The World Bank, 2013, s. 8). Kitle fonlamasında geliştirilecek proje için gerekli kaynak ona destek olmak isteyen çok sayıda kişinin görece küçük katkıları sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Kitle fonlaması yapılan projelerin önemli avantajları vardır. Öncelikle projenin yapılması yeterli desteğin bulunmasına bağlıdır. Bunun için yeterli sayıda kişinin projeyi beğenmesi ve projeye destek olacak kadar iyi bulması gerekmektedir. Böylece projenin toplumdaki kabul görüp görmeyeceği ile ilgili bir ön araştırma yapılmış olur. Ayrıca projeyi hazırlayanın bir işletme olması ya da projeyi yapabilecek kadar sermayesinin olması da gerekmemektedir. Projeyi yapabilecek organizasyon becerisinin olması yeterlidir. Böylece proje yapacak kişilerin sermaye sahibi olması ve sermaye sahibi işletmeleri ikna etmelerine gerek kalmaksızın projelerini yapabilmelerine olanak sağlanmaktadır. Projenin toplumun daha geniş kesimlerinden ortaya çıkmasının yolu açılmaktadır. Kitle fonlamasındaki projelerin özelliklerini proje sahibi belirlediği, konu ve projenin hazırlanış biçiminde daha esnek olunabildiği için kamu projelerine göre daha yaratıcı projeler ortaya çıkabilmektedir. Kitle fonlaması ile proje hazırlayanlar, büyük işletmelerin kapsamlı yatırım planları yapması ve var olan gelirlerini koruma gibi güdülerini olmadığı için daha radikal yenilikler yapma konusunda istekli olacaklardır.

Kitle fonlaması gelir modeli genellikle projenin hayata geçirilmesi esnasında daha uygun bir model olarak görülmektedir. Projenin ileriki zamanlarında sürekli gelir olarak düşünülmemelidir. Bu durumda kitle fonlaması asıl masrafların geliştirilme esnasında yapıldığı, sonrasında daha az kaynağın gerektiği projeler için daha uygun bir model olduğu söylenebilir.

2.4.4. Bağış

Bu gelir modelinde tamamen bağışlara dayalı olan eğitim amaçlı oyunlar yer almaktadır. Bu modelde ticari bir işletmeden ziyade daha çok vakıf olarak örgütlenme söz konusudur. Bunlar öğrenci, eğitmen ve eğitim kurumları için tamamen bedava hizmet sunarlar. İçerik üretmek ve bu içeriklerin hedef kitleye ulaştırılması için bağışları kabul ederler. Bu yapılanma biçiminde ülkenin en başarılı eğitimcilerinin gönüllü desteğini alabilme imkânı vardır. Böylece içerik üretim maliyetleri azalır ve kullanıcılara ücretsiz nitelikli eğitim materyalleri sağlanır. Bu yöntemde bağışların sürekliliğini sağlamak ve birkaç büyük bağışçının özel isteklerine bağımlı olmadan uzun süre nitelikli materyal üretmek en zorlu kısımdır.

Sonuç ve Öneriler

İnsanlar çocukluktan itibaren hayatla ilgili pek çok şeyi oyunlar sayesinde öğrenmektedirler. Eğitim amaçlı oyunlar da insanlardaki oyun oynama konusundaki eğilimlerinden yararlanmaktadır. Burada amaç öğrenmenin gerçekleşmesidir. Eğlence ise öğrenmeyi sağlayan araç olarak nitelendirilmektedir. Bu sebeple bu tür oyunların temelinde eğitim ve öğretim bulunmaktadır. Eğlence ise onun çevresini sarmakta, kişilerin eğlenmeleri ve motive olmalarını sağlamaktadır. Bu sayede öğrenme kolaylaşmaktadır. Ancak bu süreç iyi tasarlanmalıdır. Eğitim ve eğlence dengesi iyi sağlanamazsa sistemin başarılı olabilmesi beklenemez.

Geliştiriciler tasarlayacakları oyunun iş modelini oluştururken öncelikli olarak hedef kitleyi tanımlamalıdır. Hedef kitlenin doğru tespit edilmesi onların ihtiyaçlarının ne olduğu, onlara nasıl ulaşılabileceğine ve gelirin nasıl sağlanabileceği ile ilgili cevapların verilmesini kolaylaştıracaktır. Hedef kitle pazarın tamamı ya da onun bir kısmı olabilir. Hedef kitlenin yanlış belirlenmesi işin başarısız olması, aşırı rekabetin içine girilmesi ya da küçük bir alana hapsolmesi anlamına gelmektedir.

İş modeli tasarlanırken ikinci aşama değer önerisinin belirlenmesidir. Bu aşamada hedef kitlenin “neden bizi tercih edecekleri” sorusunun net olarak cevaplanması gerekir. İyi bir değer önerisi müşterilerin satın alma tercihlerini belirleyen bir durumla ilişkili olmalı, rakipler tarafından sahiplenilmemiş olmalı, işletmenin sürdürülebilirliği olan üstünlüğüne dayanmalıdır.

İş modeli tasarımının üçüncü aşamasında dağıtım kanalının belirlenmesi gelmektedir. Eğitim amaçlı oyunu kullanmak isteyenlerin oyuna nerelerden erişebileceklerinin tespiti önemli bir husustur. Temelde seçenekler, işletim sistemi üreticilerinin sanal mağazaları (Microsoft Store, Google Play, App Store), oyun konsolu üreticilerinin sanal mağazaları (Play Station Store, Xbox Live), dağıtım şirketlerinin sanal mağazaları, devletlerin dijital öğrenme platformları, teknoloji perakendecileri, geliştiricinin kendi sitesi ve diğer sanal mağazalardır. Bu seçeneklerden hangisinin ya da hangilerini kullanılacağı hedef kitlenin kullanım alışkanlıkları, rakiplerin kanal tercihleri ve her bir kanala erişim zorluğu ve maliyete bağlı olarak değişkenlik gösterebilecektir.

Geliştiricilerin masraflarını karşılaması ve kâr elde edebilmesi için farklı gelir modelleri bulunmaktadır. Geliştiriciler ücretli gelir modelinde oyunlarını satarak gelir elde etmektedirler. Temel özellikler ücretsiz iş modelinde temel özellikleri kullanan kişilerden herhangi bir ücret alınmamaktadır. Ancak ek özellikler isteyen az sayıda kişiden gelir elde edilmesi mümkündür. Ayrıca kamu kurumlarından, iş verenlerden, sponsorlardan ve reklam verenlerden de gelir elde etme olanakları bulunmaktadır. Görüldüğü gibi temel özelliklerin ücretsiz olduğu iş modelinde müşterilerin çok büyük bir oranını ücret ödemeye ikna etmek mümkün olmasa dahi işletme pek çok farklı gruptan gelir elde edebilme olanağına sahiptir. Bu gelir modelinin sıklıkla kullanılması geliştiricilerin geliri çeşitlendirme isteklerinden kaynaklanmaktadır. Bu gelir modelinin bir diğer avantajı çok sayıda kullanıcının denemek için kullanmasını sağlamaktır. Oyunun akranlar arasında bilinirliği artmaktadır. Ücretsiz versiyonu kullanan kişiler ücretli kullanacak kişileri davet edebilmektedirler. Hatta pek çok örnekte arkadaşları davet etmek teşvik edilmektedir. Ücretsiz versiyonu kullanan kişiler ücretli versiyonu kullanan kişileri destekleyecek şekilde teşvik edebilirler. Böylece ücretsiz versiyonu kullananların çok olması ücretli versiyonu kullanan kişilerin aldıkları hizmetin kalitesini artırabilecektir. Ücretsiz versiyonu kullanan kişiler işletme için her zaman kârsız değillerdir. Bu kişiler iyi reklam alabilen işletmeler için kârlı dahi olabilmektedirler. Bu durumda işletme ücretli ve ücretsiz versiyonu kullananlar arasında denge kurarak gelirlerini ciddi biçimde artırabilir. Burada işletmeler ücretsiz versiyonu kullanan kişileri taciz etmeden, onları reklamlarla bunaltmadan ve gayretleri sonucunda oyunda ilerlemelerini sağlayarak sistemde kalmalarını sağlamalı, ancak ücretli versiyonla daha fazla eğlence ve öğrenme imkânı sağlayarak onları satın almaya teşvik etmelidir. Geliştiricinin ücretli versiyona geçiş konusundaki ısrarı ücretli versiyonları satın almaya yönlendirmek yerine kullanıcının oyun oynamayı bırakmasıyla da sonuçlanabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Buradaki hassas dengeyi sağlayabilmek son derece önemli olacaktır. Bir diğer gelir modeli genellikle oyunun geliştirilme öncesinde çok sayıda kişiden para toplanarak projenin gerçekleştirilmesini sağlayan kitle fonlamasıdır. Bu yöntem finansal açıdan yetersiz olan kişilerin büyük işletmeler ve devlet desteğine ihtiyaç duymaksızın oyun geliştirebilmesini olanaklı kılmaktadır. Sonucu gelir modeli olarak ise bağışlar sayılabilir. Geliştiricinin girişimini bir vakıfa çevirmesi ve sürekli bağış alabilmesini gerekir.

Oyun geliştiricisinin üç gruptan en az birinden ödemeyi alabilmesi gerekir. İlk ve en olası grup hedef kitlenin kendisidir. Bu durumda eğitim amaçlı oyunu ücret karşılığında satması veya oyun içi satışlar yapması gerekir. İkinci olarak kullanıcılara ulaşmak isteyen reklam verenlerdir. Hedef kitle reklam verenler açısından cazipse geliştiricinin reklam gelirleri yeterli olacaktır. Üçüncüsü ise hedef kitlenin eğitimini üstlenmek isteyen sponsorların olması durumunda geliştirici ödemeyi sponsorlardan alırlar. Özellikle kamu kurumlarının, belirli amaçlarla kurulmuş vakıfların ve ürettikleri ürünlerin yaygınlaşmasını isteyen üretici birliklerinden gelir elde edilebilir. Burada geliştiriciler gelirlerini bu gruplardan birinden elde edebilecekleri gibi iki ya da üçünden de elde edebilirler. Geliştirici her pazar bölümü için bu üç

gruptan ne ölçüde gelir elde edebileceğini hesaplamalıdır. Sadece kullanıcıların ödemelerine göre yapılan analiz eksik olacaktır.

Eğitim amaçlı oyunların iş modellerini belirlemeye yönelik olan bu çalışmanın önemli kısıtları olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Çalışmada birincil veri toplanmamıştır. Bundan sonraki çalışmalarda girişimcilerden, kullanıcılardan, eğitimcilerden ve eğitim kurumu yöneticilerinden birincil veri toplamaları önerilir. Böylece farklı iş modeline sahip oyunların ticari başarıları, süreklilikleri, ulaşılan kullanıcı sayısı, eğitime faydaları gibi konular daha detaylı olarak incelenebilir. Eğitim amaçlı oyunların başarılarını etkileyen unsurların tespit edilmesi ile daha başarılı ürünler geliştirilerek eğitimin niteliğinin artmasına katkıda bulunulabilir ve bu alana yatırım yapan kişi ve kurumların kaynaklarının israf olması önlenir. Bu çalışmalar işletme ve eğitim bilimleri alanındaki araştırmacıların katıldığı disiplinler arası özellikte olması hiç kuşkusuz daha detaylı bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Konu eğitim olduğunda geliştiricilerin etik davranışları daha önemli olacaktır. Özellikle hedef kitlesi çocuklar olan eğitim amaçlı oyunlarda geliştiricilerin oyuna sponsorların isteği ile yerleştirdikleri unsurların çocukları nasıl yönlendirdiklerinin belirlenmesi önemli olacaktır. Eğitim amaçlı oyunların iş modellerinin anlaşılması eğitimcilerin derslerinde uygulayabilecekleri oyunların niteliğinin artmasında, yetenekli insanların bu alanlarda istihdam edilebilmesinde, projesi olan kişilere verilen destekler sonunda başarılı oyunların ortaya çıkmasında etkili olabilecektir. Tüm eğitim sistemi açısından değerlendirildiğinde toplumun daha nitelikli eğitime ulaşımını olanaklı kılacak iş yapma biçimleri ortaya çıkacaktır. Böylece toplumlar için en önemli kaynak olan insan kaynağının niteliğinin gelişmesine katkı sunabilecektir.

Kaynakça

- Adkins, S.S. (2017). *2017-2022 Global game-based learning market*, http://seriousplayconf.com/wp-content/uploads/2017/07/Metaari_2017-2022_Global_Game-based_Learning_Market_Executive_Overview.pdf (Erişim Tarihi: 23.05.2018)
- Admiraal, W., Huizenga, J., Akkerman, S., ve Ten Dam, G. (2011). The concept of flow in collaborative game-based learning. *Computers in Human Behavior*, 27, 1185–1194. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.12.013>
- Altuntaş, B., ve Karaarslan, M. (2016). Türkiye’deki seçilmiş pazarlama vakalarının oyunlaştırma kavramı çerçevesinde incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (17), 433-447. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/makusobed/issue/45268/567041>
- Altuntaş, B., ve Karaarslan, M. H. (2017). Kullanıcıların mobil oyun tercihinde etkili olan faktör düzeylerinin önemini belirlenmesi. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, (19):277-298.
- AMA, (2020). American marketing association “AMA Dictionary” <https://marketing-dictionary.org> Erişim Tarihi: 20.10.2020
- Barneto, P., ve Ouvrard, S. (2015). Is The Firm’s business model related to segment reporting? *Research in International Business and Finance*, 35, 122-137. doi:10.1016/j.ribaf.2015.06.001
- Basalla, G. (1996). *Teknolojinin Evrimi*, (C. Soydemir Çev.). Ankara: TÜBİTAK Yayınevi.
- Başak, M. H., ve Ayvaci, H. Ş. (2017). Teknoloji entegrasyonunun eğitim alanında uygulanmasına yönelik bir karşılaştırma: Türkiye-Güney Kore örneği. *Education and Science*, 42(190), 465–492. doi:10.15390/EB.2017.6710

- Bolat, İ. Y., Şimşek, Ö., ve Ülker, Ü. (2017). Oyunlaştırılmış çevrimiçi sınıf yanıtlama sisteminin akademik başarıya etkisi ve sisteme yönelik görüşler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 1741–1761.
- Bunchball (2016). *What is Gamification?* <http://www.bunchball.com/gamification> (Erişim Tarihi: 23.05.2018)
- Burns, A. C., ve Bush, R. F. (2015). *Pazarlama araştırması.*, F. Demirci Orel, (Çeviri Editörü) Ankara: Nobel Yayınları.
- Cagnina, M. R., ve Poian, M. (2009). Beyond e-business models: the road to virtual worlds. *Electronic Commerce Research*, 9, 49–75. Doi:10.1007/s10660-009-9027-3
- Chesbrough, H. W., ve Rosenbloom, R. S. (2002). The role of the business model in capturing value from innovation: Evidence from Xerox Corporation's technology spinoff companies. *Industrial and Corporate Change*, 11: 533-534.
- Collinsdictionary, (2020). <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/revenue-stream> Erişim Tarihi: 20.10.2020
- Çelik, S., Karakuş, T., Kurşun, E., Göktaş, Y., ve Özben, M. (2017). Pedagogical problems encountered by teachers and students in technology-enhanced learning environments: A Case of FATİH Project. *Journal of Education and Future*, (12), 67–83.
- Dellarocas, C., ve Van Alstyne, M. (2013). Money models for MOOCs. *Communications of the ACM*, 56(8), 25-28.
- Georgieva, G., Arnab, S., Romero, M., ve de Freitas, S. (2015). Transposing freemium business model from casual games to serious games. *Entertainment Computing*, 9, 29-41.
- Güneş, F. (2015). Oyunla öğrenme yaklaşımı/game-based learning approach. *Turkish Studies*, 10, 773-786
- Karataş, E. (2014). Eğitimde oyunlaştırma: araştırma eğilimleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 315–333.
- Laamarti, F., Eid, M., ve Saddik, A. E. (2014). An overview of serious games. *International Journal of Computer Games Technology*, 2014, 11, 1-15.
- Lasry, N. (2008). Clickers or flashcards: Is there really a difference?. *The Physics Teacher*, 46(4), 242-244.
- Magretta, J. 2002. Why business models matter. *Harvard Business Review*, 80(5): 86-92.
- Morris, M., Schindehutte, M., ve Allen, J. (2005). The entrepreneur's business model: toward a unified perspective. *Journal of Business Research*, 58(6), 726-735.
- Osterwalder, A., ve Pigneur, Y. (2016). *İş Modeli Üretimi*, İstanbul: Optimist Yayınevi.
- Patterson, B., Kilpatrick, J., ve Woebkenberg, E. (2010). Evidence for teaching practice: The impact of clickers in a large classroom environment. *Nurse Education Today*, 30, 603–607. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2009.12.008>
- The World Bank (2013). *Crowdfunding's Potential for the Developing World*, Washington.
- Werbach, K., ve Hunter, D. (2012). *For the win: How game thinking can revolutionize your business*. Wharton Digital Press.
- Wouters, P., Van Nimwegen, C., Van Oostendorp, H., ve Van Der Spek, E. D. (2013). A meta-analysis of the cognitive and motivational effects of serious games. *Journal of Educational Psychology*, 105(2), 249. Doi:10.1037/a0031311

Yapıcı, Ş. (2006). Bir eğitim aracı olarak televizyon ve etkileri. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 6, (2) Link: <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=272> Erişim Tarihi: 27.02. 2018.

Zott, C., Amit, R., ve Massa, L. (2011). The business model: recent developments and future research. *Journal of management*, 37(4), 1019-1042.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Bulanık CODAS Yöntemi ile Kripto Para Yatırım Alternatiflerinin Değerlendirilmesi

Evaluation of Cryptocurrency Investment Alternatives with Fuzzy CODAS Method

Ali KATRANCI¹, Doç. Dr. Nilsen KUNDAKCI²

Öz

Geçmişten bugüne kadar insanlar, ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli ticari işlemler gerçekleştirmişlerdir. Üretilen fazla malların değiş tokuşu ile başlayan bu ticari işlemler, ilerleyen dönemlerde çeşitli değerli eşyalar ve çeşitli formlardaki paralar ile gerçekleşmiştir. Çeşitli formlarda kullanılan paralar zaman içinde günümüzdeki kullandığımız biçimdeki gibi kâğıt formuna gelmiş ve ticari işlemler bu şekilde devam etmiştir. Günümüzde ise teknolojinin gelişmesi ile ticaret, internet üzerinden yaygın bir şekilde devam etmektedir. Özellikle internetin gelişmesi ile kripto para olarak adlandırılan, fiziksel varlığı olmayan ve tamamen internet üzerinde kullanılan paralar popüler hale gelmiştir. Kripto paraların günümüzde ticari işlemlerin yapılması, çeşitli ödemelerin gerçekleştirilmesi, alışveriş gibi alanlarda kullanımı giderek artmaktadır. Çeşitli ticari işlemlerin yanı sıra, kripto paraların henüz gelişimini tamamlaması, kullanımının giderek artması ve gelecekte daha da değerli hale gelecek olması gibi nedenlerle yatırım amacıyla kripto para satın alanların sayısı giderek artmaktadır. Bu çalışmada, yatırım yapmak amacıyla belirlenen en uygun on kripto para alternatifi Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden bulanık CODAS (COMbinative DISTance-based ASsessment) yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bulanık CODAS yaklaşımında kullanılmak üzere coin ekibi/geliştiriciler, yıllık ortalama getiri, toplam piyasa değeri, roadmap, whitepaper, güvenlik, işlem hızı, destekleyen kurum ve kuruluşlar, en yüksek değerden değişim ve işlem gördüğü borsa sayısı kriterleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda yatırımcılar için en uygun kripto para alternatifi belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kripto para, çok kriterli karar verme, bulanık mantık, bulanık CODAS

Makale Türü: Araştırma

Abstract

People from the past to the present, has carried out various commercial transactions to meet their needs. These commercial transactions, which started with the exchange of surplus goods, were realized in the following periods with various valuables and coins of various forms. The coins used in various forms became paper forms in the same way as we used today, and commercial transactions continued in this way. Nowadays, with the development of technology, commerce continues to be widespread over the internet. Especially with the development of the internet, the money, which is called crypto currency, does not have a physical presence, and is used completely on the internet, has become popular. Nowadays, commercial transactions, various payments and shopping with cryptocurrencies are increasing. In addition to various commercial transactions, the number of purchasers for the purpose of investment has been increasing since the crypto currency has completed its development and will become more valuable in the future. In this study, most suitable ten cryptocurrency alternatives identified as a means of investment have been assessed by using Fuzzy CODAS (COMbinative DISTance-based ASsessment) method which is one of the Multi-Criteria Decision-Making Methods (MCDM). In fuzzy CODAS method; cryptocurrency alternatives have been evaluated under the criteria of coin team / developers, annual average return, total market value, roadmap, whitepaper, security, transaction speed, supporting institutions and organizations, the highest

¹Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, akatrancii@gmail.com.

²Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, nilsenk@pau.edu.tr.

value of the exchange and the number of exchanges traded. As a result of the study, the most suitable crypto currency alternative has been determined for the investors.

Keywords: Cryptocurrency, multi-criteria decision-making, fuzzy logic, fuzzy CODAS

Paper Type: Research

Giriş

İnsanların ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik yaptıkları ticari işlemler tarih serüveni içerisinde değişimlere uğramıştır. Bu serüven içerisinde, ticari işlemlerde kullanılan yöntemler farklılaşmış ve bilgisayar teknolojisi sayesinde kripto paralar ticari piyasada adından söz ettirmeye başlamıştır (Alkış, 2018, s. 70). Günümüzde kullanımı giderek artan kripto paraların, ticari işlemlerden kişisel harcamalara kadar birçok alanda kullanılmasının yanında, yatırım aracı olarak da popüleriteleri her geçen gün artmaktadır. Yatırım alternatifi olarak, küçük ya da büyük, tecrübeli ya da tecrübesiz her türlü yatırımcılar için güvenli ve popüler borsalarla rekabet edebilme yeteneğine sahip olmasından dolayı güvenli bir liman olarak görülmektedir (Polat ve Akbıyık, 2019, s. 444).

2008 yılında Satoshi Nakamoto tarafından yayımlanan “Bitcoin: A Peer-to Peer Electronic Cash System” isimli makale ile “Bitcoin, herhangi bir üçüncü kişinin aracılık ihtiyacı olmadan işlem yapılabilmesine imkân veren bir sistemdir” olarak tanımlanmıştır (Nakamoto, 2008, s. 26). Daha sonraki yıllarda ise çeşitli kripto paralar piyasalarda alınıp satılsa da kripto paraların ilki ve en çok işlem yapılanı Bitcoin’dir.

Kripto para birimleri ile ilgili literatürde özellikle son yıllarda yapılan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Kristoufek (2013), Bitcoin, Google Trends ve Wikipedia arasındaki ilişkiyi incelemiş ve farklılıkları ortaya koymuştur. Atik vd. (2015), Granger nedensellik analizi ile 2009-2015 yılları arasındaki Bitcoin kur fiyatlarıyla dünyada en çok kullanılan çapraz kur fiyatları arasındaki etkileşimi test etmiştir. Ram vd. (2016), Bitcoin muhasebesini hesap verebilirlik, neoliberalizm ve uygunluk çözümlemesi ile değerlendirmişlerdir. Lim ve Masih (2017), MGARCH-DCC, CWT ve MODWT yöntemlerinden yararlanarak İslami perspektif ile oluşturulan hisse senet endeksi ve Bitcoin arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Chuen vd. (2018), geleneksel yatırım araçları ile kripto paralar arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Şahin ve Özkan (2018), asimetrik volatilitenin belirlenmesi amacıyla ARCH, GARCH, ARCHM, EGARCH ve TARARCH modellerini kullanarak Bitcoin/Amerikan Doları kuru kapanış fiyatlarından Bitcoin’e ilişkin getirileri hesaplamışlardır. Yıldırım (2018), Bitcoin ile altın arasındaki ilişkiyi ADF Birim Kök Testleri, Johansen Koentegrasyon Testi, Düzeltilmiş En Küçük Kareler Modeli ve Hata Düzeltme Modeli kullanarak değerlendirmiştir. Aslan vd. (2018), Bitcoin’e ait Türk Lirası cinsinden fiyat değerlerinin çeşitli dereceden eğri ve yapay zekâ tekniklerinden olan polinomsal eğri uydurma ve ANFIS yöntemleri ile tahminlemesini gerçekleştirmişlerdir. Ceylan vd. (2018), kripto para birimlerinden olan Bitcoin ve Ethereum’da spekülasyon balonlarının varlığını tespit etmiş ve ne zaman oluştuklarını tahminlemişlerdir. Genç vd. (2018), piyasadaki ilk on kripto parayı çeşitli kriterlere göre Analitik Hiyerarşi Prosesi yöntemi ile değerlendirmişlerdir.

Bu çalışmada, altın, döviz, bono vb. yatırım araçlarının dışında internetin gelişmesi ile ortaya çıkan kripto para alternatifleri değerlendirilmiş ve yatırımcılar açısından en uygun olanı belirlenmiştir. Çalışmada, literatürde az sayıda çalışma yapılmış olan bulanık CODAS yöntemi kullanılmıştır. Özellikle, Türkçe literatürde bulanık CODAS yöntemini uygulayan çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca, bulanık CODAS yöntemini ele alan çalışmalarda yamuk bulanık sayılar kullanılmıştır. Bu çalışmada ise, hesaplama kolaylığı açısından üçgen bulanık sayılar tercih edilmiştir. Bunların yanında, kripto paraların bulanık ÇKKV yöntemlerinden biri ile değerlendirilmesi açısından da çalışma özgünlük taşımaktadır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kullanımı giderek artan kripto para kavramı tanımlanarak, kripto paraların özellikleri, yatırımcılar için alternatif kripto paralar

ve dünya üzerinde yer alan kripto para borsaları tanımlanmıştır. İkinci bölümde, kesin değerler yerine yaklaşık değerleri kullanan bulanık mantık kavramına, bulanık küme teorisine ve bulanık sayılara değinilmiştir. Üçüncü bölümde, bulanık CODAS yöntemi açıklanarak yöntemin adımlarına yer verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, yatırım alternatifi kripto paralar bulanık CODAS yöntemi ile değerlendirilerek yatırımcılara öneride bulunulmuştur. Sonuç bölümünde ise uygulamada elde edilen sonuçlara değinilerek, gelecek çalışmalar için önerilere yer verilmiştir.

1. Kripto Paralar

Cyripto ve currency kelimelerinin birleşmesinden oluşan, Türkçe anlamı şifreli para olan kripto paralar (Turan, 2018, s. 2) üzerinde, kripto para borsalarının henüz gelişimini tamamlamamış olması ve gerekli hukuksal düzenlemelerin yapılmamasından dolayı henüz uzlaşmış bir tanım bulunmamaktadır (Durdu, 2018, s. 11). Kripto para; kriptografik temeline dayalı olarak, yatırımcılara güvenli işlem yapmaya imkân tanıyan ve ek sanal para arzına olanak sağlayan dijital değerlerdir (Çarkacıoğlu, 2016, s. 8). Bir başka tanıma göre kripto paralar; parasal birimlerin oluşturulmasını kontrol etmek ve fonların transferini doğrulamak için şifreleme teknikleri kullanarak blok-zincir ağında elektronik olarak oluşturulmuş ve depolanmış bir değişim aracı şeklinde tanımlanabilir (Akcan, 2018, s. 5).

Hiç şüphesiz kripto para denildiğinde akla ilk gelen Bitcoin (BTC)'dir. Ancak dünya genelinde Ethereum (ETH), Ripple (XRP), Litecoin (LTC), EOS (EOS), Bitcoin Cash (BCH), Ontology (ONT), CeChain (VET), Stellar (XLM) gibi çok bilinen kripto paralar yanında nispeten yeni sayılabilecek Libra, Ravencoin (RVM), Electroneum (ETN), WaykiChain (WICC), CelerNetwork (CELR), TomoChain (TOMO), Fetch.AI (FET), Lisk (LSK), Zcash (ZEC), Cube (AUTO), DigitalNote (XDN), V-ID (VIDT), smARTOFGIVING (AOG), Merculet (MVP) gibi çok sayıda kripto para bulunmaktadır (<https://coinmarketcap.com>).

1.1. Kripto Paraların Avantajları ve Dezavantajları

Eşler arası bağlantı (P2P-peer to peer) teknolojisini merkezi bir otoriteye bağlı olmaksızın kullanan (Ateş, 2016: 354) kripto paraların birçok avantajı ve bunun yanında dezavantajı vardır. Kripto paraların avantajları şu şekilde sıralanabilir (Tüfek, 2017, s. 78):

- Vergi, beyan ya da kayıt gibi kanuni yaptırımlardan uzaktır.
- Devletler söz konusu kripto paralar üzerinden herhangi bir vergi kesintisi uygulayamazlar.
- Kripto paralar kriptografik temellerin kullanıldığı şifreli paralardır ve bu paralarda gizlilik önemlidir.
- Kimsenin parası ve transferi kendi istemediği sürece üçüncü kişiler tarafından bilinemez.
- Gerçekte fiziki olarak mevcut olmadığı için fiziksel olarak taşınması mümkün değildir.
- İşyerleri için herhangi bir komisyon uygulanmamaktadır.
- Transfer ücretleri diğer enstrümanlara göre çok düşüktür.
- Sınırlı sayıda olduğundan dolayı herhangi bir enflasyona neden olmamaktadır.
- Merkezi bir yapı tarafından kontrol edilemediğinden üzerinde çeşitli işlemler yapılmasını engellemektedir.

Kripto paraların avantajları yanında çeşitli dezavantajları da mevcuttur. Bu dezavantajlar ise şu şekilde sıralanabilir (Tüfek, 2017, s. 79):

- Yasal olarak hiçbir kurum arkasında bulunmamaktadır.
- Gerçek dünyada olmadığı için, az sayıda kişi tarafından kullanılmaktadır ve resmi olarak çeşitli ödemelerde kullanılamamaktadır.
- Kripto paralar, sanal paralar oldukları için yapılan işlemlerin geri alınması mümkün değildir.

- Kripto paralar tamamen spekülâtif olduğundan dolayı değerleri aniden düşebilir ve aniden yükselebilir.
- Enflasyona neden olmamasına rağmen deflasyona neden olabilir. Çünkü söz konusu kripto paranın arzı bittikten sonra söz konusu kripto paranın değeri aşırı yükselebilir.
- Kripto paralara yatırım yapmayı planlayan yatırımcılar bu avantaj ve dezavantajları göz önünde bulundurmalıdır.

1.2. Kripto Para Borsaları

Kripto para borsaları, bir kripto paranın diğer bir kripto para ile değiştirilebileceği çevrim içi platformlar olarak tanımlanabilir. Dünya genelinde en fazla işlem hacmine sahip kripto para borsaları Binance, Bithumb, BitMEX, Bitfinex, OKEx olarak sayılabilir. Ülkemizde ise en fazla faaliyet gösteren kripto para borsaları Koineks, BTCTurk, VeBitcoin, Paribu, Koinim, Borsabit, Digilira, Bitturk, Ovis şeklindedir (Akcan, 2018, s. 21-24).

Dünyada faaliyet gösteren 200'ün üzerinde kripto para borsası bulunmakla birlikte genel olarak dört farklı kripto para borsasından bahsetmek mümkündür (Akcan, 2018, s. 22; <https://cryptocurrencyfacts.com/what-is-a-cryptocurrency-exchange>):

Geleneksel Kripto Para Borsaları: Alıcılar ile satıcıların, kripto para birimlerini mevcut piyasa fiyatlarına göre alım ve satım yaptıkları geleneksel borsaya benzeyen borsa türüdür. Bu tarz borsalar genel olarak yapılan işlemler için belli miktarda ücret talep etmektedir.

Kripto Para Brokerları: Müşterilerin kripto paraları, piyasa fiyatının biraz üzerinden brokerlar aracılığıyla alım ve satım yapmasına izin veren web tabanlı borsalardır. Kullanım kolaylığı nedeniyle kripto para alım ve satımına yeni başlayanlar için uygun bir yöntemdir.

Doğrudan Ticaret Platformları: Bu tür platformlar, alıcılar ile satıcıların doğrudan ticaret imkânı sunması yanında sabit bir piyasa fiyatı üzerinde işlem yapmamaktadır. Bunun yerine satıcılar, işlem yapacak olduğu kripto paranın fiyatlarını kendisi belirleyerek alıcılara ulaşmaktadır.

Kripto Para Fonları: Fonlar, kamu kesimi tarafından fon üzerinden kripto para satın almalarını ve aldıkları kripto paraları tutmalarını sağlayan, profesyonel bir şekilde kripto paraların yönetildiği varlıkların havuzudur. Bu tarz borsalar, doğrudan satın almak veya saklamak zorunda olmadan kripto para birimine yatırım imkânı tanımaktadır.

2. Bulanık Mantık

Gerçek dünyada olaylar karmaşık bir durumdadır ve bu karmaşık olayların matematiksel ifadelerle gösterilmesi mümkün olmadığından yaklaşık olarak ifade edilebilirler. Belirsizlik durumunu gösteren bu yaklaşık ifadeler bulanıklığı ifade etmektedir. Bu belirsizliklerin sözel ifadeler kullanılarak daha belirgin hale gelmesi için geliştirilen mantığa “Bulanık Mantık” denilmektedir (Uygunoğlu ve Ünal, 2005, s. 14).

Bulanık mantık ilk defa Lotfi Zadeh (1965) tarafından, doğal dildeki belirsizliği modellemek için ortaya konmuştur. Bulanık mantık, klasik iki değerli mantığın genelleştirilmiş halidir ve bulanık kümeleri kullanan bütün teorileri ifade eder. Bulanık mantığın temelini oluşturan görüş, bir önermenin doğruluğunun, önermelerle, kesin yanlış ve kesin doğru arasındaki sonsuz sayıda doğruluk değerlerini içeren bir kümedeki değerler ya da sayısal olarak 0 ve 1 gerçel sayı aralığıyla ilişkilendiren fonksiyon olarak kabulüdür (Baykal ve Beyan, 2004, s. 39).

2.1. Bulanık Küme Teorisi

Bulanık küme, devamlı üyelik derecesine sahip nesnelerin oluşturduğu kümedir ve her nesneyi 0 ile 1 arasında değişen üyelik derecesine sahip üyelik fonksiyonu ile nitelendirir (Zadeh, 1965, s. 338). Üyelik fonksiyonu, küme üyelerinin değerleri ile değişiklik gösteren eğriye verilen addır. E evrensel kümesinde tanımlı, bulanık küme A için μ_A üyelik fonksiyonu $\mu_A : E \rightarrow [0,1]$

şeklinde ifade edilir. Yine bulanık A kümesindeki x elemanı için üyelik derecesinin gösterimi $A = \{ (x, \mu_A(x)) | x \in E \}$ şeklindedir (Zimmermann, 2001, s. 12). μ_A üyelik fonksiyonu, $[0,1]$ kapalı aralığında gerçek bir sayıyı ifade etmektedir (Zadeh, 1975, s. 222). “0” nesnenin kümenin üyesi olmadığını, “1” ise nesnenin kümenin tam üyesi olduğunu ve bu iki sayı arasındaki herhangi bir değer ise nesnenin kümeye üyelik derecesini veya kısmi üyeliğini ifade etmektedir (Kaufmann ve Gupta, 1988, s. 13).

2.2. Bulanık Sayılar

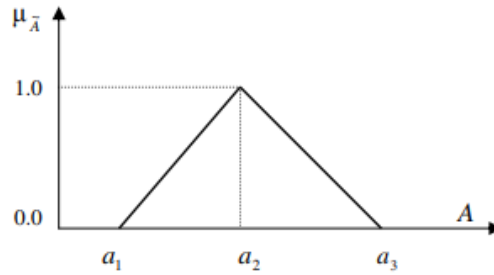
Bulanık sayı $\tilde{A}$ konveks normalize bulanık kümedir:

- $x_0 \in R$, $\mu_{\tilde{A}}(x_0) = 1$ (x_0 , $\tilde{A}$ 'nın orta değeridir)
- $\mu_{\tilde{A}}(x)$ devamlıdır (Zimmermann, 2001, s. 59).

Uygulamanın alanına göre farklı bulanık sayılar kullanılabilir. Genelde uygulamalarda sıklıkla kullanılan üçgen ve yamuk bulanık sayılardır (Baykal ve Beyan, 2004, s. 234). Bu çalışmada, bulanık CODAS yönteminde üçgen bulanık sayılar ile uygulama yapılmıştır.

Üçgen bulanık sayı, üç adet gerçek sayıyla tanımlanmış bulanık sayıların özel bir türüdür ve (a_1, a_2, a_3) şeklinde ifade edilir. a_1, a_2 ve a_3 parametreleri sırasıyla en küçük olası değeri, en olası değeri ve en büyük olası değeri göstermektedir. Üçgen bulanık $\tilde{A}$ sayısı Şekil 1’de görülmektedir (Karakışoğlu, 2008, s. 86).

Şekil 1. Üçgen bulanık sayı

Üçgen bulanık sayının üyelik fonksiyonu Eşitlik (1)’de verildiği gibidir:

$$\mu(x / \tilde{A}) = \begin{cases} 0, & x < a_1, \\ (x - a_1) / (a_2 - a_1), & a_1 \leq x \leq a_2, \\ (a_3 - x) / (a_3 - a_2), & a_2 \leq x \leq a_3, \\ 0, & x > a_3 \end{cases} \quad (1)$$

(a_1, a_2, a_3) ve (b_1, b_2, b_3) pozitif iki üçgen bulanık sayı ve k sabit sayı olmak üzere, üçgen bulanık sayılarda işlemler Eşitlik (2) - (7) arasında görüldüğü gibidir:

$$(a_1, a_2, a_3) \oplus (b_1, b_2, b_3) = (a_1 + b_1, a_2 + b_2, a_3 + b_3) \quad (2)$$

$$(a_1, a_2, a_3) \ominus (b_1, b_2, b_3) = (a_1 - b_3, a_2 - b_2, a_3 - b_1) \quad (3)$$

$$(a_1, a_2, a_3) \otimes (b_1, b_2, b_3) = (a_1 \cdot b_1, a_2 \cdot b_2, a_3 \cdot b_3) \quad (4)$$

$$(a_1, a_2, a_3) \otimes k = (a_1 \cdot k, a_2 \cdot k, a_3 \cdot k) \text{ eğer } k \geq 0 \text{ ise} \quad (5)$$

$$(a_1, a_2, a_3) \otimes k = (a_3 \cdot k, a_2 \cdot k, a_1 \cdot k) \text{ eğer } k < 0 \text{ ise}$$

$$(a_1, a_2, a_3) \oslash (b_1, b_2, b_3) = (a_1 / b_3, a_2 / b_2, a_3 / b_1) \quad (6)$$

$$(a_1, a_2, a_3) \oslash k = (a_1 / k, a_2 / k, a_3 / k) \text{ eğer } k > 0 \text{ ise} \quad (7)$$

$$(a_1, a_2, a_3) \oslash k = (a_3 / k, a_2 / k, a_1 / k) \text{ eğer } k < 0 \text{ ise}$$

3. Bulanık CODAS Yöntemi

CODAS (COmbinative Distance-based ASsessment) yöntemi, Keshavarz Ghorabae vd. (2016) tarafından geliştirilen ÇKKV yöntemlerinden bir tanesidir. CODAS yönteminde alternatiflerin tercih edilmesi iki ölçü kullanılarak belirlenmektedir. Bu ölçüler Öklid ve Taxicab uzaklıklarıdır. Öklid uzaklığı, alternatiflerin negatif ideale olan uzaklığı ile ilgilidir. Taxicab uzaklığı ise normal kayıtsızlık alanı ile ilgilidir (Keshavarz Ghorabae vd., 2016, s. 28). Ancak Öklid ve Taxicab uzaklıkları kesin ortamda tanımlandığından dolayı bu uzaklıkları bulanık durumlarda kullanmak mümkün değildir. Bu nedenle bulanık CODAS yönteminde, kesin uzaklıklar yerine bulanık ağırlıklı Hamming uzaklığı ve bulanık ağırlıklı Öklid uzaklığı kullanılmaktadır (Keshavarz Ghorabae vd., 2017, s. 7).

Bulanık CODAS yönteminin çeşitli alanlarda uygulamaları mevcuttur. Bu çalışmalara, pazar segmentinin değerlendirilmesi (Keshavarz Ghorabae vd., 2017), gübre endüstrisinde en iyi bakım stratejisinin seçilmesi (Panchal vd., 2017), üretim firması için tedarikçi seçimi (Boltürk, 2018), doğal gaz teknoloji firması seçimi (Boltürk ve Kahraman, 2018), personel seçim problemi (Yeni ve Özçelik, 2018, Yalçın ve Yapıcı Pehlivan; 2019), bulut bilişim sistemleri seçimi (Dahooie vd., 2019) örnek olarak verilebilir.

Bulanık CODAS yönteminin çözüm adımları aşağıdaki gibidir (Keshavarz Ghorabae vd., 2017, s. 7-9):

1.Adım: Öncelikle karar vericiler tarafından kriterler ve alternatifler belirlenir. Bu belirlenen kriterler ve alternatifler Tablo 1 ve Tablo 2’de yer alan sözel değişkenlerden yararlanarak karar vericiler tarafından değerlendirilir. Daha sonra, karar vericiler tarafından değerlendirilen karar matrislerinin ortalamaları alınarak ortalama bulanık karar matrisi Eşitlik 8’de görüldüğü gibi elde edilir.

Tablo 1. Alternatifler için sözel değişkenler

Sözel Değişkenler	Bulanık Sayılar
Çok Düşük (ÇD)	(0, 0, 1)
Düşük (D)	(0, 1, 3)
Orta Düşük (OD)	(1, 3, 5)
Orta (O)	(3, 5, 7)
Orta Yüksek (OY)	(5, 7, 9)
Yüksek (Y)	(7, 9, 10)
Çok Yüksek (ÇY)	(9, 10, 10)

Kaynak: Chen, 2000, s. 5

Tablo 2. Kriterler için sözel değişkenler

Sözel Değişkenler	Bulanık Sayılar
Çok Düşük (ÇD)	(0.0, 0.0, 0.1)
Düşük (D)	(0.0, 0.1, 0.3)
Orta Düşük (OD)	(0.1, 0.3, 0.5)
Orta (O)	(0.3, 0.5, 0.7)
Orta Yüksek (OY)	(0.5, 0.7, 0.9)
Yüksek (Y)	(0.7, 0.9, 1.0)
Çok Yüksek (ÇY)	(0.9, 1.0, 1.0)

Kaynak: Chen, 2000, s. 5

$$\tilde{X}^0 = [\tilde{x}_{ij}^0]_{m \times n} = \begin{bmatrix} \tilde{x}_{11}^0 & \tilde{x}_{12}^0 & L & \tilde{x}_{1n}^0 \\ \tilde{x}_{21}^0 & \tilde{x}_{22}^0 & L & \tilde{x}_{2n}^0 \\ M & M & L & M \\ \tilde{x}_{m1}^0 & \tilde{x}_{m2}^0 & L & \tilde{x}_{mn}^0 \end{bmatrix} \quad (8)$$

Bu matriste $\tilde{x}_{ij}^0$, i . alternatifin ($i=1,2,\dots, m$), j . kriter ($j=1,2, \dots, n$) için ortalama bulanık performans değerini göstermektedir.

2. Adım: Karar vericiler tarafından oluşturulan ortalama bulanık karar matrisi, fayda kriterleri için Eşitlik 10 ve maliyet kriterleri için Eşitlik 11 kullanılarak normalize karar matrisine dönüştürülür.

$$\tilde{N} = [\tilde{n}_{ij}]_{m \times n}; \quad (9)$$

$$\tilde{n}_{ij} = \begin{cases} \frac{\tilde{x}_{ij}}{\max \varphi(\tilde{x}_{ij})} & \text{fayda kriteri için} \\ 1 - \left(\frac{\tilde{x}_{ij}}{\max \varphi(\tilde{x}_{ij})} \right) & \text{maliyet kriteri için} \end{cases} \quad (10)$$

3. Adım: Eşitlik 12 ve Eşitlik 13 yardımıyla ağırlıklı normalize bulanık karar matrisi elde edilir.

$$\tilde{R} = [\tilde{r}_{ij}]_{m \times n} \quad (12)$$

$$\tilde{r}_{ij} = (\tilde{w}_j \otimes \tilde{n}_{ij}) \quad (13)$$

Eşitlik 13'te, $\tilde{w}_j$, j . kriterin bulanık ağırlığını göstermektedir.

4. Adım: Eşitlik 14 ve Eşitlik 15 yardımıyla bulanık negatif ideal çözüm değerleri elde edilir.

$$\tilde{N\bar{S}} = [\tilde{n\bar{s}}_j]_{1 \times n} \quad (14)$$

$$\tilde{n\bar{s}}_j = \min_i \tilde{r}_{ij} \quad (15)$$

5. Adım: Her bir alternatifin bulanık negatif ideal çözüme olan ağırlıklı Öklid uzaklık değerleri (ED) Eşitlik 16 ve Eşitlik 17, ağırlıklı Hamming uzaklık değerleri (HD) Eşitlik 18 ve Eşitlik 19 yardımıyla hesaplanır. İki üçgen bulanık sayı $\tilde{A}=(a_1, a_2, a_3)$ ve $\tilde{B}=(b_1, b_2, b_3)$ olmak üzere;

$$ED_i = \sum_{j=1}^n d_E(\tilde{r}_{ij}, \tilde{n\bar{s}}_j) \quad (16)$$

$$d_E(\tilde{A}, \tilde{B}) = \sqrt{\frac{(a_1-b_1)^2 + 2(a_2-b_2)^2 + (a_3-b_3)^2}{4}} \quad (17)$$

$$HD_i = \sum_{j=1}^n d_H(\tilde{r}_{ij}, \tilde{n\bar{s}}_j) \quad (18)$$

$$d_H(\tilde{A}, \tilde{B}) = \frac{|a_1-b_1| + 2|a_2-b_2| + |a_3-b_3|}{4} \quad (19)$$

6. Adım: Eşitlik 20 ve Eşitlik 21 yardımıyla göreceli değerlendirme matrisi elde edilir.

$$RA = [p_{ik}]_{m \times m} \quad (20)$$

$$p_{ik} = (ED_i - ED_k) + t(x). (HD_i - HD_k) \quad (21)$$

$t(x)$ eşik fonksiyonu ve $k = (1,2,\dots,m)$ olmak üzere;

$$t(x) = \begin{cases} 1, & \text{eğer } |ED_i - ED_k| \geq \theta \\ 0, & \text{eğer } |ED_i - ED_k| < \theta \end{cases} \quad (22)$$

Eşitlik 22’de θ eşik değeridir ve bu değer karar verici tarafından belirlenir. Bu çalışmada, hesaplamalarda $\theta = 0,02$ olarak alınmıştır.

7. Adım: Eşitlik 23 yardımıyla her alternatifin değerlendirme skorları hesaplanır.

$$AS_i = \sum_{k=1}^n p_{ik} \quad (23)$$

8. Adım: Değerlendirme skorları en yüksek olandan en düşük olana doğru sıralanır. En yüksek değerlendirme skoruna sahip olan alternatif tercih edilir.

4. Uygulama

Bireyler, gelecekte karşılaşılabilecekleri olumlu ve olumsuz çeşitli durumlara karşı önceden tedbir almaktadır. Bu tedbirler altın, döviz, bono gibi değerli kağıtlara yapılan yatırımlar olabileceği gibi, çeşitli taşınır veya taşınmaz mallara yapılan yatırımlar da olabilir. Özellikle, internetin son yıllarda hızla gelişmesi ile ortaya çıkan ve sayıları her geçen gün artarak yatırım tercihleri arasına giren kripto paralar da yatırım alternatifi olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, çeşitli yatırım alternatiflerine yatırım yapan yatırımcıların, internetin gelişmesi ile ortaya çıkan ve her geçen gün kullanımı giderek artan kripto paralara yatırım yapabilmesi için en uygun alternatifin seçim problemi ele alınmıştır.

Kripto paralar hakkında geniş bilgi birikimine sahip ve daha önce yatırım alternatifi olarak kripto paraları tercih etmiş olan 3 karar vericinin değerlendirmede bulunduğu bu çalışmada, en çok işlem gören 10 kripto para alternatifi, karar vericiler tarafından belirlenen 10 kriter altında, yeni bir ÇKKV yöntemi olan bulanık CODAS yöntemi yardımıyla değerlendirilmiştir.

En uygun kripto para yatırım alternatifi seçiminde dikkate alınan alternatif kripto paralar (<https://tr.investing.com>) Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Alternatifler

Alternatif Kodu	Alternatif
BTC	Bitcoin
ETH	Ethereum
XRP	Ripple
LTC	Litecoin
EOS	EOS
BCH	Bitcoin Cash
BNB	Binance Coin
USDT	Tether
XLM	Stellar Lumens
TRX	TRON

En uygun kripto para yatırım alternatifi seçiminde dikkate alınan 10 kriter, karar vericiler ile gerçekleştirilen görüşmeler sonrasında belirlenmiş ve Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Kriterler

Kriter Kodu	Kriter
K ₁	Coin Ekibi /Geliştiriciler
K ₂	Yıllık Ortalama Getiri
K ₃	Toplam Piyasa Değeri
K ₄	Roadmap
K ₅	White Paper
K ₆	Güvenlik
K ₇	İşlem Hızı
K ₈	Destekleyen Kurum ve Kuruluşlar
K ₉	En Yüksek Değerden Değişim
K ₁₀	İşlem Gördüğü Borsa Sayısı

Coin Ekibi / Geliştiriciler (K₁): Kripto parayı ortaya çıkaran ve geliştiren kişi/kişiler ya da kurum/kuruluşların alanında uzman olup olmadığını gösteren kriterdir.

Yıllık Ortalama Getiri (K₂): Kripto paraya yatırım yapıldığında yıllık getireceği geliri gösteren kriterdir.

Toplam Piyasa Değeri (K₃): Pazar payını, piyasa olgunluğunu ve piyasadaki kabulünü ölçmek için kullanılacak olan kriterdir (Genç vd. 2018, s. 5).

Roadmap (K₄): Kripto paraların coin ekibi/geliştiricileri tarafından gelecekte çıkarmayı planladıkları ürünleri ve çalışmalarını tarih belirterek başta yatırımcılar olmak üzere herkes tarafından erişilebilmesini, böylelikle de coin ekibi/geliştiricilerin vaatlerini yerine getirip getirmediğini ifade eden kriterdir.

White Paper (K₅): Kripto paraların teknolojik detaylarını, hedeflerini ve getireceği yenilikleri anlatan ve bu bilgilerle kullanıcıya karar aldırma niteliği bulunduran yazı hakkında fikir veren kriterdir (<https://kriptokoin.com/white-paper>).

Güvenlik (K₆): Kripto paraların, sanal para olmalarından dolayı internet üzerinden gelebilecek siber saldırılara karşı dayanıklı olmalarını ifade eden kriterdir.

İşlem Hızı (K₇): 7 gün 24 saat işlem alım-satımı yapılabilen kripto paraların saniyede yapılan işlem hızının yüksek olmasını ve ağ güvenliğinin sağlanabilmesi amacıyla geçmesi gereken onayların hızlı bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğini ifade eden kriterdir.

Destekleyen Kurum ve Kuruluşlar (K₈): Kripto para geliştiricilerini destekleyen kurum ve kuruluşların güvenilir olması yatırımcılar açısından yatırım yapılabilirliğini arttırmasını ifade eden kriterdir.

En Yüksek Değerden Değişim (K₉): Kar realizasyon miktarının değerlendirilmesi ve uzun vadede değerin ulaşabileceği nokta konusunda fikir veren kriterdir (Genç vd. 2018, s. 5).

İşlem Gördüğü Borsa Sayısı (K₁₀): Potansiyel olarak büyüyen bir coin olarak değerlendirilmesini sağlayan kriterdir (Genç vd. 2018, s. 5).

Karar vericiler tarafından alternatiflerin ve kriterlerin belirlenmesinin ardından bulanık CODAS yöntemi ile en uygun kripto para alternatifi aşağıdaki adımlar yardımıyla seçilmiştir:

1. Adım: Alternatifler, Tablo 1’de yer alan sözel değişkenler yarımıyla 3 karar verici tarafından değerlendirilmiş ve bu değerlendirmeler Tablo 5’te gösterilmiştir. Daha sonra, sözel değişkenlerin üçgen bulanık sayı karşılıklarının ortalaması alınarak ortalama bulanık karar matrisi oluşturulmuş ve Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 5. Karar vericiler tarafından oluşturulan bulanık karar matrisleri

	Alternatifler	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈	K ₉	K ₁₀
KV ₁	BTC	ÇY	Y	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	Y	ÇY	ÇY	ÇY
	ETH	ÇY	Y	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	Y	ÇY	ÇY	ÇY
	XRP	ÇY	OY	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY
	LTC	ÇY	Y	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	Y	ÇY	ÇY
	EOS	ÇY	Y	ÇY	Y	Y	Y	ÇY	Y	ÇY	ÇY
	BCH	ÇY	OY	ÇY	Y	Y	ÇY	ÇY	Y	ÇY	ÇY
	BNB	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	Y	ÇY	ÇY	O
	USDT	ÇY	ÇD	ÇY	OY	OY	OY	OY	ÇY	OS	ÇY
	XLM	ÇY	Y	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY
	TRX	Y	ÇY	Y	Y	OY	Y	Y	Y	Y	Y
KV ₂	BTC	ÇY	Y	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	Y	ÇY	ÇY	ÇY
	ETH	ÇY	Y	OY	ÇY	Y	ÇY	Y	ÇY	ÇY	ÇY
	XRP	ÇY	Y	OY	ÇY	Y	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY
	LTC	Y	Y	OD	Y	Y	Y	ÇY	Y	Y	ÇY
	EOS	ÇY	Y	OD	Y	Y	ÇY	ÇY	ÇY	Y	Y
	BCH	Y	OY	OD	OY	Y	Y	Y	OY	ÇY	Y
	BNB	Y	ÇY	OD	Y	Y	Y	Y	Y	ÇY	OD
	USDT	Y	ÇD	OD	OY	OY	OY	Y	Y	OD	ÇY
	XLM	Y	Y	O	Y	Y	ÇY	ÇY	Y	Y	Y
	TRX	Y	ÇY	OD	OY	O	OY	OY	OY	Y	OY
KV ₃	BTC	Y	Y	ÇY	ÇY	Y	ÇY	Y	ÇY	ÇY	ÇY
	ETH	Y	Y	Y	ÇY	Y	ÇY	Y	ÇY	ÇY	ÇY
	XRP	Y	Y	Y	ÇY	Y	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY	ÇY
	LTC	OY	Y	OY	Y	Y	Y	ÇY	Y	Y	ÇY
	EOS	OY	Y	OY	OY	Y	Y	ÇY	Y	Y	OY
	BCH	OY	Y	OY	OY	Y	Y	Y	OY	Y	OY
	BNB	OY	ÇY	OD	Y	Y	OY	Y	Y	Y	Y
	USDT	OY	D	OY	OY	OY	OY	OY	OY	OD	ÇY
	XLM	OY	OY	OY	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
	TRX	OY	Y	OD	OY	O	OY	OY	OY	OY	O

Tablo 6. Ortalama bulanık karar matrisi

	BTC	ETH	XRP	LTC	EOS
K ₁	(8.33,9.67,10)	(8.33,9.67,10)	(8.33,9.67,10)	(7.8.67,9.67)	(7.67,9,9.67)
K ₂	(7,9,10)	(7,9,10)	(6.33,8.33,9.67)	(7,9,10)	(7,9,10)
K ₃	(9,10,10)	(7.8.67,9.67)	(7.8.67,9.67)	(5,6.67,8)	(5,6.67,8)
K ₄	(9,10,10)	(9,10,10)	(9,10,10)	(7.67,9.33,10)	(6.33,8.33,9.67)
K ₅	(8.33,9.67,10)	(7.67,9.33,10)	(7.67,9.33,10)	(7.67,9.33,10)	(7,9,10)
K ₆	(9,10,10)	(9,10,10)	(9,10,10)	(7.67,9.33,10)	(7.67,9.33,10)
K ₇	(7,9,10)	(7,9,10)	(9,10,10)	(9,10,10)	(9,10,10)
K ₈	(9,10,10)	(9,10,10)	(9,10,10)	(7,9,10)	(7.67,9.33,10)
K ₉	(9,10,10)	(9,10,10)	(9,10,10)	(7.67,9.33,10)	(7.67,9.33,10)
K ₁₀	(9,10,10)	(9,10,10)	(9,10,10)	(9,10,10)	(7.8.67,9.67)

Tablo 6. (Devam) Ortalama bulanık karar matrisi

	BCH	BNB	USDT	XLM	TRX
K₁	(7,8.67,9.67)	(7,8.67,9.67)	(7,8.67,9.67)	(7,8.67,9.67)	(6.33,8.33,9.67)
K₂	(5.67,7.67,9.33)	(9,10,10)	(0,0,33,1.67)	(6.33,8.33,9.67)	(8.33,9.67,10)
K₃	(5,6.67,8)	(3.67,5.33,6.67)	(5,6.67,8)	(5.67,7.33,8.67)	(3,5,6.67)
K₄	(5.67,7.67,9.33)	(7.67,9.33,10)	(5,7,9)	(7.67,9.33,10)	(5.67,7.67,9.33)
K₅	(7,9,10)	(7,9.33,10)	(5,7,9)	(7.67,9.33,10)	(3.67,5.67,7.67)
K₆	(9.67,9.33,10)	(7,8.67,9.67)	(5,7,9)	(8.33,9.67,10)	(5.67,7.67,9.33)
K₇	(7.67,9.33,10)	(7.67,9,10)	(5.67,7.67,9.33)	(8.33,9.67,10)	(5.67,7.67,9.33)
K₈	(5.67,7.67,9.33)	(7.67,9.33,10)	(7,8.67,9.67)	(7.67,9.33,10)	(5.67,7.67,9.33)
K₉	(8.33,9.67,10)	(8.33,9.67,10)	(1.67,3.67,5.67)	(7,9,10)	(5.67,7.67,9.33)
K₁₀	(7,8.67,9.67)	(2.33,4.33,6.33)	(9,10,10)	(7.67,9.33,10)	(4.33,6.33,8.33)

2. Adım: Ortalama bulanık karar matrisinden yararlanarak tüm kriterler fayda kriteri olduğu için Eşitlik 10 ile normalize bulanık karar matrisi elde edilmiş ve Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Normalize bulanık karar matrisi

	BTC	ETH	XRP	LTC	EOS
K₁	(0.83,0.97,1)	(0.33,0.97,1)	(0.83,0.97,1)	(0.7,0.87,0.97)	(0.77,0.9,0.97)
K₂	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.63,0.83,0.97)	(0.7,0.87,0.97)	(0.7,0.9,1)
K₃	(0.9,1,1)	(0.7,0.87,0.97)	(0.7,0.87,0.97)	(0.5,0.67,0.8)	(0.5,0.67,0.8)
K₄	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.77,0.93,1)	(0.63,0.83,0.97)
K₅	(0.83,0.97,1)	(0.77,0.93,1)	(0.77,0.93,1)	(0.77,0.93,1)	(0.7,0.9,1)
K₆	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.77,0.93,1)	(0.77,0.93,1)
K₇	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)
K₈	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.77,0.93,1)
K₉	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.77,0.93,1)	(0.77,0.93,1)
K₁₀	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.7,0.87,0.97)

Tablo 7. (Devam) Normalize bulanık karar matrisi

	BCH	BNB	USDT	XLM	TRX
K₁	(0.7,0.87,0.97)	(0.7,0.87,0.97)	(0.7,0.87,0.97)	(0.7,0.87,0.97)	(0.63,0.83,0.97)
K₂	(0.57,0.77,0.93)	(0.9,1,1)	(0,0.03,0.17)	(0.63,0.83,0.97)	(0.83,0.97,1)
K₃	(0.5,0.67,0.8)	(0.37,0.53,0.67)	(0.5,0.67,0.8)	(0.57,0.73,0.87)	(0.3,0.5,0.67)
K₄	(0.57,0.77,0.93)	(0.77,0.93,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.77,0.93,1)	(0.57,0.77,1)
K₅	(0.7,0.9,1)	(0.77,0.93,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.77,0.93,1)	(0.37,0.57,0.77)
K₆	(0.77,0.93,1)	(0.7,0.87,0.97)	(0.5,0.7,0.9)	(0.83,0.97,1)	(0.57,0.77,0.93)
K₇	(0.77,0.93,1)	(0.7,0.9,1)	(0.57,0.77,0.93)	(0.83,0.97,1)	(0.57,0.77,0.93)
K₈	(0.57,0.77,0.93)	(0.77,0.93,1)	(0.7,0.87,0.97)	(0.77,0.93,1)	(0.57,0.77,0.93)
K₉	(0.83,0.97,1)	(0.83,0.97,1)	(0.17,0.37,0.57)	(0.7,0.9,1)	(0.57,0.77,0.93)
K₁₀	(0.7,0.87,0.97)	(0.23,0.43,0.63)	(0.9,1,1)	(0.77,0.93,1)	(0.43,0.63,0.83)

3. Adım: Tablo 2’de yer alan sözel değişkenler ile kriterler 3 karar verici tarafından değerlendirilmiş ve bu değerlendirmelerin üçgen bulanık sayı karşılıklarının ortalamaları alınarak

kriterlerin ağırlıkları bulunmuştur. Bulunan bu değerler Tablo 8’de gösterilmiştir. Daha sonra Eşitlik 12 ve Eşitlik 13 yardımıyla ağırlıklı normalize bulanık karar matrisi Tablo 9’da görüldüğü gibi elde edilmiştir.

Tablo 8. Kriterlerin ağırlık değerleri

	KV₁	KV₂	KV₃	Ortalama Ağırlıklar
K₁	(0.7,0.9,1)	(0.3,0.5,0.7)	(0.5,0.7,0.9)	(0.5,0.7,0.87)
K₂	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)
K₃	(0.7,0.9,1)	(0.5,0.7,0.9)	(0.5,0.7,0.9)	(0.57,0.77,0.93)
K₄	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)
K₅	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)	(0.9,1,1)
K₆	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.77,0.93,1)
K₇	(0.5,0.7,0.9)	(0.3,0.5,0.7)	(0.5,0.7,0.9)	(0.43,0.63,0.83)
K₈	(0.5,0.7,0.9)	(0.3,0.5,0.7)	(0.5,0.7,0.9)	(0.43,0.63,0.83)
K₉	(0.5,0.7,0.9)	(0.3,0.5,0.7)	(0.7,0.9,1)	(0.5,0.7,0.87)
K₁₀	(0.9,1,1)	(0.7,0.9,1)	(0.7,0.9,1)	(0.77,0.93,1)

Tablo 9. Ağırlıklı normalize bulanık karar matrisi

	BTC	ETH	XRP	LTC	EOS
K₁	(0.42,0.68,0.87)	(0.42,0.68,0.87)	(0.42,0.68,1)	(0.35,0.61,0.84)	(0.38,0.63,0.84)
K₂	(0.63,0.9,1)	(0.63,0.9,1)	(0.57,0.83,1)	(0.63,0.9,1)	(0.63,0.9,1)
K₃	(0.51,0.77,0.93)	(0.40,0.67,0.9)	(0.4,0.67,1)	(0.29,0.51,0.74)	(0.29,0.51,0.74)
K₄	(0.63,0.9,1)	(0.63,0.9,1)	(0.63,0.9,1)	(0.54,0.84,1)	(0.44,0.75,0.97)
K₅	(0.75,0.97,1)	(0.69,0.93,1)	(0.69,0.93,1)	(0.69,0.93,1)	(0.63,0.9,1)
K₆	(0.69,0.93,1)	(0.69,0.93,1)	(0.69,0.93,1)	(0.59,0.87,1)	(0.59,0.87,1)
K₇	(0.30,0.57,0.93)	(0.30,0.57,0.83)	(0.36,0.63,1)	(0.39,0.63,0.83)	(0.39,0.63,0.83)
K₈	(0.39,0.63,0.83)	(0.39,0.63,0.83)	(0.39,0.63,1)	(0.3,0.57,0.83)	(0.33,0.59,0.83)
K₉	(0.45,0.7,0.87)	(0.45,0.7,0.87)	(0.45,0.7,1)	(0.38,0.65,0.87)	(0.38,0.65,0.87)
K₁₀	(0.69,0.93,1)	(0.69,0.93,1)	(0.69,0.93,1)	(0.69,0.93,1)	(0.54,0.81,0.97)

Tablo 9. (Devam) Ağırlıklı normalize bulanık karar matrisi

	BCH	BNB	USDT	XLM	TRX
K₁	(0.35,0.61,0.84)	(0.35,0.61,0.84)	(0.35,0.6,0.84)	(0.35,0.61,0.84)	(0.32,0.58,0.84)
K₂	(0.51,0.77,0.93)	(0.81,1,1)	(0,0.03,0.17)	(0.57,0.83,0.97)	(0.75,0.97,1)
K₃	(0.29,0.51,0.74)	(0.21,0.41,0.62)	(0.29,0.5,0.74)	(0.32,0.56,0.81)	(0.17,0.39,0.62)
K₄	(0.4,0.69,0.93)	(0.54,0.84,1)	(0.35,0.6,0.9)	(0.54,0.84,1)	(0.40,0.69,1)
K₅	(0.63,0.9,1)	(0.69,0.93,1)	(0.45,0.7,0.9)	(0.69,0.93,1)	(0.33,0.57,0.77)
K₆	(0.59,0.87,1)	(0.54,0.81,0.97)	(0.39,0.7,0.9)	(0.64,0.9,1)	(0.44,0.71,0.93)
K₇	(0.33,0.59,0.83)	(0.3,0.57,0.83)	(0.24,0.5,0.77)	(0.36,0.61,0.83)	(0.24,0.48,0.77)
K₈	(0.24,0.48,0.77)	(0.33,0.59,0.83)	(0.3,0.5,0.8)	(0.33,0.59,0.83)	(0.24,0.48,0.77)
K₉	(0.42,0.68,0.87)	(0.42,0.68,0.87)	(0.08,0.3,0.49)	(0.35,0.63,0.87)	(0.28,0.54,0.81)
K₁₀	(0.54,0.81,0.97)	(0.18,0.4,0.63)	(0.69,0.9,1)	(0.59,0.87,1)	(0.33,0.59,0.83)

4. Adım: Eşitlik 14 ve Eşitlik 15 yardımıyla bulanık negatif ideal çözüm değerleri bulunmuş ve Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Bulanık negatif ideal çözüm değerleri

K₁	(0.32,0.58,0.84)
K₂	(0,0.03,0.17)
K₃	(0.17,0.39,0.62)
K₄	(0.35,0.63,0.9)
K₅	(0.33,0.57,0.77)
K₆	(0.39,0.65,0.9)
K₇	(0.24,0.48,0.77)
K₈	(0.24,0.48,0.77)
K₉	(0.08,0.26,0.49)
K₁₀	(0.18,0.4,0.63)

5. Adım: Ağırlıklı Öklid uzaklık değerleri (ED) Eşitlik 16 ve Eşitlik 17 yardımı ile, ağırlıklı Hamming uzaklık değerleri (HD) ise Eşitlik 18 ve Eşitlik 19 yardımı ile bulunmuş ve Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. ED ve HD uzaklık değerleri

	BTC	ETH	XRP	LTC	EOS	BCH	BNB	USDT	XLM	TRX
ED	2.16	2.11	2.12	1.91	1.84	1.62	1.53	0.69	1.90	1.42
HD	3.15	3.03	3.03	2.68	2.50	2.21	2.12	0.81	2.63	1.42

6. Adım: Eşitlik 20, Eşitlik 21 ve Eşitlik 22 yardımıyla görelî önem matrisi elde edilmiş ve Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Görelî önem matrisi

	BTC	ETH	XRP	LTC	EOS	BCH	BNB	USDT	XLM	TRX
BTC	0	0.17	0.17	0.73	0.98	1.48	1.67	3.82	0.79	2.93
ETH	-0.17	0	-0.01	0.55	0.81	1.31	1.49	3.65	0.62	2.75
XRP	-0.17	0.01	0	0.56	0.81	1.32	1.50	3.65	0.62	2.76
LTC	-0.73	-0.55	-0.56	0	0.25	0.76	0.94	3.09	0.01	2.20
EOS	-0.98	-0.81	-0.81	-0.25	0	0.50	0.69	2.84	-0.19	1.95
BCH	-1.48	-1.31	-1.32	-0.76	-0.50	0	0.18	2.34	-0.69	1.44
BNB	-1.67	-1.49	-1.50	-0.94	-0.69	-0.18	0	2.15	-0.84	1.26
USDT	-3.82	-3.65	-3.65	-3.09	-2.84	-2.34	-2.15	0	-3.03	-0.89
XLM	-0.79	-0.62	-0.62	-0.01	0.19	0.69	0.84	3.03	0	2.14
TRX	-2.93	-2.75	-2.76	-2.20	-1.95	-1.44	-1.26	0.89	-2.14	0

7. Adım: Eşitlik 23 yardımıyla alternatiflerin skor değerleri hesaplanmış Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13. Alternatiflerin skor değerleri

BTC	12.73
ETH	10.99
XRP	11.07
LTC	5.42
EOS	2.94
BCH	-2.09
BNB	-3.93
USDT	-25.47
XLM	4.87
TRX	-16.54

8. Adım: Tablo 13'te bulanık CODAS yöntemi ile hesaplama sonucunda alternatiflerin almış oldukları skor değerleri görülmektedir. Bu değerler büyükten küçüğe doğru sıralanarak alternatifler arasındaki sıralamaya ulaşılır. Buna göre, bulanık CODAS yöntemi sonucunda alternatifler BTC > XRP > ETH > LTC > XLM > EOS > BCH > BNB > TRX > USDT şeklinde sıralanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Kripto para birimleri, özellikle son yıllarda teknoloji ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Kripto paraların, güvenlik altyapısı olarak kriptolojik altyapıyı kullanması, matematiksel denklemler şeklinde şifrelenmesi, dijital ve sanal ortamlarda kullanabilme özelliğine sahip olması, herhangi bir aracı kurumun güven sağlamasına ihtiyaç duymaması gibi avantajlarla kullanımı artan yatırım araçlarıdır (Güleç vd. 2018: 33).

Yatırımcıların, alternatif olarak yatırım yapabilecekleri kripto paraların değerlendirildiği bu çalışmada bulanık ÇKKV yöntemlerinden bulanık CODAS yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan kriterler belirlenirken karar vericiler ile görüşülmüş ve yatırım yapmayı etkileyebilecek 10 adet kriter belirlenmiştir. Yatırım alternatifi olarak ise en çok işlem gören 10 alternatif kripto para birimi çalışmaya dahil edilmiştir. Bulanık CODAS yöntemi ile değerlendirme sonucunda BTC ilk sırada yer alırken USDT son sırada yer almıştır. İlk ortaya çıkan kripto para birimi olması, en fazla işlem hacmine sahip olması ve yatırımcılar açısından tercih edilebilir olması gibi nedenlerle BTC ilk sırada yer almıştır.

Elde edilen değerlendirmeler sonrasında kripto paralara yatırım yapacak olan yatırımcılara kripto paraların merkezsiz olması, yatırım için daha fazla araştırma yapılması, söz konusu kripto paraların geçmiş dönemlerdeki hareketlerin izlenmesi tavsiyeleri ile yatırım için BTC önerilmiştir.

Gelişmeye açık ve hala kesin bilgiler içermeyen kripto paraları değerlendirmek için bulanık CODAS yöntemi dışında diğer ÇKKV yöntemleri de kullanılarak sonuçlar karşılaştırılabilir. Bu çalışmaya farklı kriterler ve alternatifler eklenerek çalışma tekrarlanabilir ve sonuçların nasıl değiştiği araştırılabilir.

Kaynakça

- Akcan, M. M. (2018). *Kripto para piyasalarında sürü davranışının ölçülmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Alkış, A. (2018). İslam hukuku açısından Bitcoin ve kripto para. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 69-90.
- Aslan, F. Pençe, İ., Şişeci Çeşmeli, M. ve Kalkan, A. (2018). *Bitcoin'in Türkiye piyasasındaki değerinin yapak zekâ teknikleri ile tahmini*. 5. Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri Konferansı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Ateş, B. A. (2016). Kripto para birimleri, Bitcoin ve muhasebesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 349-366.
- Atik, M., Köse, Y., Yılmaz, B. ve Sağlam, F. (2015). Kripto para: Bitcoin ve döviz kurları üzerine etkileri. *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(11), 247-261.
- Baykal N. ve Beyan T. (2004), *Bulanık mantık ilke ve temelleri*. Ankara: Bıçaklar Kitabevi.
- Boltürk, E. (2018). Pythagorean fuzzy CODAS and its application to supplier selection in a manufacturing firm. *Journal of Enterprise Information Management*, 31(4), 550-564.
- Boltürk, E. ve Kahraman, C. (2018). Natural gas technology selection using pythagorean fuzzy CODAS. J. Lui, J. Lu, Y. Xu, L. Martinez, E.E. Kerre (Ed), *Data Science and Knowledge*

- Engineering for Sensing Decision Support* içinde (ss.1034-1041). UK: World Scientific. doi.org/10.1142/9789813273238_0131
- Ceylan, F., Ekinci, R., Tüzün, O. ve Kahyaoğlu, H. (2018). Kripto para piyasasında balonların tespiti: Bitcoin ve Ethereum örneği. *BMIJ*, 6(3), 263-274.
- Chen, C. T. (2000). Extensions of the TOPSIS for group decision-making under fuzzy environment. *Fuzzy Sets and Systems*, 114(1), 1-9.
- Chuen, D. L. K., Guo, L. ve Wang, Y. (2017). Cryptocurrency: A new investment opportunity?, *The Journal of Alternative Investments*, 20(3), 16-40.
- Çarkacıoğlu, A. (2016). Kripto-Para Bitcoin, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi Araştırma Raporu. <http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/1130>. (Erişim Tarihi: 08.05.2019).
- Dahooie, J. H., Vanaki, A. S. ve Mohammadi, N. (2019). Choosing the appropriate system for cloud computing implementation by using the interval-valued intuitionistic fuzzy CODAS multi-attribute decision-making method (case study: Faculty of New Sciences and Technologies of Tehran University). *IEEE Transactions on Engineering Management*, 1-14.
- Durdu, E. (2018). *Kripto para birimi olarak Bitcoin ve ceza hukuku* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.
- Genç, U. C., Ayberkin, D., Karaman, E. ve Özen, Ü. (2018). *Analitik hiyerarşi prosesi kullanarak kripto para seçimindeki faktörlerin belirlenmesi*. 5. Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri Konferansı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Güleç, Ö. F., Çevik, E. ve Bahadır, N. (2018). Bitcoin ile finansal göstergeler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 18-37. <https://coinmarketcap.com> (Erişim Tarihi: 06.06.2019). <https://cryptocurrencyfacts.com/what-is-a-cryptocurrency-exchange> (Erişim Tarihi: 01.06.2018). <https://tr.investing.com> (Erişim Tarihi: 09.03.2019).
- Karakaşoğlu, N. (2008). *Bulanık çok kriterli karar verme yöntemleri ve uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Kaufmann, A. ve Gupta, M. M. (1988). *Fuzzy mathematical models in engineering and management science*. North Holland: Elsevier Science Publishers.
- Keshavarz Ghorabae, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Hooshmand, R. ve Antucheviciene, J. (2017). Fuzzy extension of the CODAS method for multi-criteria market segment evaluation. *Journal of Business Economics and Management*, 18(1), 1-19.
- Keshavarz Ghorabae, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z. ve Antucheviciene, J. (2016). A new combinative distance-based assessment (CODAS) method for multi-criteria decision-making. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, 50(3), 25-44.
- Kristoufek, L. (2013). Bitcoin meets Google trends and Wikipedia: quantifying the relationship between phenomena of the internet era. *Scientific Reports*, 3, 3415.
- Lim, S. J. ve Masih, M. (2017). Exploring portfolio diversification opportunities in Islamic capital markets through bitcoin: evidence from MGARCH-DCC and wavelet approaches. https://mpa.ub.uni-muenchen.de/79752/1/MPA_paper_79752.pdf (Erişim Tarihi: 08.07.2019).
- Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: a peer-to-peer electronic cash system. <http://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (Erişim Tarihi: 10.07.2019).

- Panchal, D., Chatterjee, P., Shukla, R. K., Choudhury, T. ve Tamosaitiene, J. (2017). Integrated fuzzy AHP-CODAS framework for maintenance decision in urea fertilizer industry. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, 51(3), 179-196.
- Polat, M. ve Akbıyık, A. (2019). Sosyal medya ve yatırım araçlarının değeri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Bitcoin örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14(1), 443-462.
- Ram, A., Maroun, W. ve Garnett, R. (2016). Accounting for the bitcoin: accountability, neoliberalism and a correspondence analysis. *Meditari Accountancy Research*, 24(1), 2-35.
- Şahin, E. E. ve Özkan, O. (2018). Asimetrik volatilitenin tahmini: kripto para Bitcoin uygulaması. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 240-247.
- Turan, Z. (2018). Kripto paralar, Bitcoin, blockchain, petro gold, dijital para ve kullanım alanları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 1-5.
- Tüfek, B. Ü. (2017). *Elektronik ödeme araçları ve geleceğin yaklaşımı kripto para* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Uygunoğlu, T. ve Ünal, O. (2005). Seyitömer uçucu külünün betonun basınç dayanımına etkisi üzerine bulanık mantık. *Yapı Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 1, 13-20.
- Yalçın, N. ve Yapıcı Pehlivan, N. (2019). Application of the fuzzy CODAS method based on fuzzy envelopes for hesitant fuzzy linguistic term sets: a case study o a personnel selection problem. *Symmetry*, 11(4), 493.
- Yeni, F. B. ve Özçelik, G. (2019). Interval-valued atanassov intuitionistic fuzzy CODAS method for multi criteria group decision making problems. *Group Decision and Negotiation*, 28(2), 433-452.
- Yıldırım, H. (2018). Günlük Bitcoin ile altın fiyatları arasındaki ilişkinin test edilmesi: 2012-2013 yılları arası Johansen eşbütünleşme testi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 2328-2343.
- Zadeh, L.A. (1965). Fuzzy sets. *Information and Control*, 8, 338-353.
- Zadeh, L.A. (1975). The concept of a linguistic variable and its application to approximate reasoning-I. *Information Sciences*, 8, 199-249.
- Zimmermann H.J, (2001). *Fuzzy set theory and its applications*. Kluwer Academic Publishers.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: RALS-EG Eşbütünleşme Testi

Nexus between Financial Development and Economic Growth in Turkey: A RALS-EG Cointegration Test

Doç. Dr. Kemal EYÜBOĞLU¹, Kadir AKAN²

Öz

Bu çalışmada 1980-2016 dönemi için Türkiye’de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Literatürde finansal gelişme büyüme etkileşimini araştıran çok sayıda çalışma vardır. Ancak önceki çalışmaların birçoğunda finansal gelişmeyi temsilen özel sektöre sağlanan kredilerinin GSYH’ye oranı, borsa kapitalizasyonunun GSYH’ye oranı veya M2 gibi değişkenler kullanılmıştır. Ancak, bu göstergeler finansal gelişmenin karmaşık çok boyutlu yapısını dikkate almamaktadır. Bu çalışmada literatürden farklı olarak finansal gelişmeyi temsilen Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından hesaplanan finansal gelişme endeksi verileri kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki Engle-Granger (1987) ve Lee vd. (2015) tarafından geliştirilen RALS-EG eşbütünleşme testleri ile analiz edilmiştir. Engle-Granger eşbütünleşme testi sonucu, değişkenlerin eşbütünleşik olmadığını gösterirken, RALS-EG testi sonucu ise değişkenlerin eşbütünleşik olduğunu ortaya koymuştur. Ardından uzun dönem katsayıları tahmin edilmiş ve finansal gelişmenin ekonomik büyümeye pozitif katkı sağladığı belirlenmiştir. Ayrıca yapılan Granger (1969) nedensellik testi sonucunda finansal gelişmenin ekonomik büyümenin nedeni olduğu saptanmıştır. Elde edilen bulgular arz öncüllü hipotezin Türkiye’de geçerli olduğunu göstermiştir. Finansal gelişme ve büyüme arasında bulunan bu ilişki, politika yapıcıların büyümeyi teşvik etmek için finansal gelişmeyi sağlayacak bankacılık sektörünü ve sermaye piyasalarını geliştirmeye yönelik gerekli düzenlemeleri yapmaları gerektiğini göstermektedir. Farklı finansal araçlara sahip derin ve likit bir piyasanın olması ülkelerin finansal şoklara karşı direncini artırmaya yardımcı olacak ve finansal istikrarı da teşvik edecektir.

Anahtar Kelimeler: Finansal gelişme, ekonomik büyüme, RALS-EG eşbütünleşme testi, Türkiye

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This study analyzes the relationship between financial development and economic growth for the period 1980-2016 in Turkey. There are many studies in the literature investigating the financial development growth interaction. However, in most of the previous studies, variables such as the ratio of loans provided to the private sector to GDP, the ratio of stock exchange capitalization to GDP, or M2 were used to represent financial development. However, these indicators do not consider the complex multidimensional nature of financial development. Unlike the earlier studies, the financial development index which is calculated by the International Monetary Fund (IMF) is used to represent financial development. The cointegration relationship between variables is examined by employing Engle-Granger (1987) and RALS-EG which is developed by Lee et al. (2015) cointegration tests. The results of the EG cointegration test denote that the variables are not cointegrated and the results of the RALS-EG test denote that the variables are cointegrated. Then long-term coefficients are estimated, and results indicate that financial development positively affects economic growth. Also, Granger (1969) causality test results indicate that financial development is the cause of economic growth. Thus, the findings show that the supply-leading hypothesis is valid in Turkey. This relationship between financial development and

¹Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, kemaleyuboglu@tarsus.edu.tr.

²Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE, kadirakan03@gmail.com.

growth shows that policymakers need to make the necessary regulations to develop the banking sector and capital markets that will provide financial development to encourage growth. Having a deep and liquid market with different financial instruments will help countries increase their resilience to financial shocks and will also promote financial stability.

Keywords: Financial development, economic growth, RALS-EG cointegration, Turkey

Paper Type: Research

Giriş

Finansal gelişme-ekonomik büyüme etkileşimi, literatürde araştırmacılar tarafından sıkça üzerinde durulan bir konudur. Ekonomik büyüme, bir ülkedeki üretim kapasitesinin artması sonucu milli gelirin artmasını ifade eder (Dinler, 2012, s. 609). Finansal gelişme ise bir ülkedeki bankacılık ve borsa faaliyetlerinin teşvik edilmesi, ticaret hacminin artması, finansman kısıtlamalarının kaldırılması ve DYY girişlerinin sağlanması olarak tanımlanabilir. Finansal gelişmenin ölçülmesinde farklı görüşler mevcuttur. Farklı çalışmalar ve farklı kurumlar için kullanılan veriler farklılık gösterebilmektedir. Hisse senedi, tahvil ve bono gibi piyasaların gelişmişliğini piyasa işlem hacmi ve kapitalizasyon gibi ölçütlerle değerlendirirken, bankacılık sisteminin gelişmişliği, toplam kredi büyüklüğü ve toplam mevduat büyüklüğünün milli gelire oranlanması ile de değerlendirilebilir. Bunlara farklı ölçütlerin dahil edilmesi de mümkündür (Kandır vd., 2007, s. 312).

Finansal gelişme (i) tasarrufların bir havuzda toplanması; (ii) karlı yatırımlara sermaye tahsis edilmesi (iii) bu yatırımların denetlenmesi; (iv) risk çeşitlendirmesi ve (v) mal ve hizmet alışverişi gibi finansal sistemin işlevlerinde iyileştirmeler sağlar (Levine, 2005). Bu finansal işlevlerin her biri tasarrufları, yatırım kararlarını ve verimliliği etkileyebilir. Finansal gelişmenin aynı zamanda bilgi asimetrisini ve finansal kısıtlamaları azalttığı, risk paylaşımını teşvik ettiği de ifade edilmektedir (Svirydzenka, 2016, s. 4).

Finansal gelişme-ekonomik büyüme ilişkisi Schumpeter (1911)’in çalışmasından beri birçok kez araştırma konusu olmuştur. Schumpeter (1911), Gurley ve Shaw (1955) ve Goldsmith (1969)’in finansal gelişmenin ekonomik büyümeye pozitif katkı sağladığını öne sürdüğü “arz öncüllü” yaklaşım tüm araştırmacılar tarafından kabul görmemiştir. Yıllar içerisinde yapılan çalışmalarda finansal gelişme ve ekonomik büyümeye ilişkin arz öncüllü yaklaşım dışında 3 temel görüş daha ortaya çıkmıştır. Örneğin Robinson (1952) finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye alternatif olarak “talep yönlü” yaklaşımı öne sürmüştür. Ona göre reel sektör büyüdükçe finansal sisteme olan talep artacaktır. Bu yaklaşımda finansal gelişmenin nedeninin ekonomideki büyüme olduğu vurgulanmıştır. Diğer bir ifade ile ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi etkilediği ifade edilmiştir.

Finansal gelişme ile büyüme arasındaki ilişkinin yalnız tek yönlü olmadığı, çift yönlü bir ilişkinin olabileceği görüşünü ise Patrick (1966) ortaya koymuştur. Ona göre ekonomik ve finansal gelişmişlik düzeyi orta düzeyde olan ülkelerde hem arz hem de talep yönlü bir ilişki olabilir. Son olarak Lucas (1988), Demetrides ve Hussein (1996), Greenwood ve Smith (1997) finansal gelişme-büyüme ilişkisinin uzun dönemde var olamayacağı görüşünü savunmuşlardır.

Çalışmada Türkiye ele alınarak finansal gelişme-ekonomik büyüme etkileşimi analiz edilmiştir. Literatürde finansal gelişme büyüme etkileşimini araştıran çok sayıda çalışma vardır. Ancak önceki çalışmaların birçoğunda finansal gelişmeyi temsilen özel sektöre sağlanan kredilerinin GSYH’ye oranı, borsa kapitalizasyonunun GSYH’ye oranı veya M2 gibi değişkenler (Arcand vd., 2012, Dabla-Norris ve Srivisal, 2013; Rajan ve Zingales, 1998; vb.) kullanılmıştır. Ancak, bu göstergeler finansal gelişmenin karmaşık çok boyutlu yapısını dikkate almamaktadır. Bu nedenle Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından finansal gelişmenin çok boyutlu yapısını dikkate alan bir finansal gelişme endeksi hesaplanmaktadır. Çalışmada finansal

gelişmeyi temsil etmek için literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak IMF tarafından hesaplanan finansal gelişme endeksi verileri kullanılmıştır. Böylece finansal gelişmenin daha kapsamlı bir şekilde ele alınması amaçlanmıştır.

Aynı şekilde iki değişken arasındaki ilişki önceki çalışmalardan farklı olarak Lee vd. (2015) tarafından geliştirilen RALS-EG (Residual Augmented Least Squares; Hata Terimleri ile Genişletilmiş En Küçük Kareler) eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Bu eşbütünleşme testi literatürde göz ardı edilen normal dağılmayan hata terimindeki bilgileri kullanmaktadır. Lee vd. (2015) RALS tabanlı testlerde belirli bir yoğunluk fonksiyonunun önceden belirlenmesini veya normal dağılmamanın varlığını test etmenin gereksiz olduğunu ifade etmişlerdir. Böylece hata terimleri ile genişletilmiş RALS-EG testi diğer eşbütünleşme testlerine kıyasla daha güçlü sonuçlar vermektedir (Oh vd., 2019, s. 3). Çalışmanın bundan sonraki kısmı 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde finansal gelişme-ekonomik büyüme etkileşimini inceleyen çalışmalara değinilmiştir. Ardından çalışmada kullanılan yöntem ve veri seti hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise çalışmadan elde edilen bulgular sunulmuştur. Son bölüm ise sonuç kısmından oluşmaktadır.

1. Literatür Taraması

Finansal gelişme büyüme arasındaki etkileşimi test eden çalışmalarda dört farklı yaklaşım ortaya konmuştur. Bunlardan ilki finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi etkilediğini varsayan Schumpeter'in (1911) ekonomik büyümenin kaynağını finansal gelişme olarak gördüğü arz yönlü yaklaşımdır.

Literatürdeki diğer çalışmalarda ise farklı farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin; King ve Levine (1993), 80 ülkenin 1960-1989 yılları arasındaki bankacılık sektör verileri ile büyümesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen sonuçlar, finansal gelişmenin büyümeye öncülük ettiği yönündedir. Gregorio ve Guidotti (1995) finansal gelişme ve ekonomik büyümeyi 1960-1985 arasında 100 ülke açısından incelemiştir. Analiz sonuçlarında finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Demetriades ve Hussein (1996) Türkiye'nin de içinde bulunduğu 16 gelişmekte olan ülke için yaptıkları çalışmada özel sektör kredi büyüklüğü ve vadeli mevduatlar ile GSYİH arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Çalışmada iki ülkede çift yönlü ilişki tespit edilmiş, iki ülkede ise herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu altı ülkede ekonomik büyüme finansal gelişmeyi etkilerken, diğer 6 ülkede finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi etkilediği yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Rousseau (1999) Japonya'yı ele aldığı 1880-1913 yılları için yapılan çalışmada finansal varlıklardaki değişim ile GSYİH arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Sonuç olarak finansal varlıklardaki artışın ekonomik büyümeyi desteklediği saptanmıştır. Levine ve Zervos (1998) 1976-1993 yılları arasında 47 ülkenin verilerini dikkate almış ve finansal gelişmenin ekonomik büyümeye öncülük ettiğini bulmuşlardır.

Kar ve Pentecost (2000) 1963-1995 dönemini ele alarak Türkiye'de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda ekonomik büyümenin finansal gelişmenin nedeni olduğuna dair bulgulara ulaşılmıştır. Shan ve Morris (2002) 1985-1998 yılları arası için 19 OECD ülkesi ve Çin'de özel sektör kredi büyüklüğü ve GSYH arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Elde edilen bulgular finansal gelişme-büyüme arasında net bir ilişki bulunmadığını göstermiştir. Müslümov ve Aras (2002) borsa gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1982-2000 yılları arası için 22 OECD ülkesinin verilerini kullanarak incelemiştir. Test sonuçları, borsadaki gelişmenin ekonomik büyümeyi etkilediğini göstermiştir. Al-Yousif (2002) 1970-1999 yılları arasını kapsayan çalışmada 30 gelişmekte olan ülkede finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini dar ve geniş para arzı ile GSYH kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda, finansal gelişme ve büyüme arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu saptanmıştır. Ünalı (2002) Türkiye'de finansal gelişme-büyüme ilişkisini incelediği 1970-2001 yılları arasındaki dönemi kapsayan çalışmada özel sektör kredi büyüklüğü, banka mevduatları ve geniş para arzı ve GSMH verilerinden yararlanmış.

Sonuçlar 2 yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Osinubi ve Amaghionyeodiwe (2003) Nijerya’da borsa gelişimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1980-2000 dönemi için araştırmışlardır. Sonuç olarak borsaların ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Calderon ve Liu (2003) 1960-1994 yılları arası için Türkiye’nin de aralarında yer aldığı gelişmiş ve gelişmekte olan 109 ülkeyi incelemişlerdir. Yapılan çalışmada finansal gelişme ölçütü olarak geniş para arzının ve özel sektör kredilerinin milli gelire oranı, büyüme ölçütü olarak GSYİH kullanılmıştır. Granger nedensellik testi sonuçları tüm ülkeler için finansal gelişmenin ekonomik büyümenin nedeni olduğunu gösterirken, bazı ülkelerde ise çift yönlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Thangavelu ve James (2004) 1960-1999 yılları arasında Avusturalya’da banka mevduatları ve hisse senedi işlem hacmi verileri ile GSYİH arasındaki ilişkiyi VAR modeli kullanarak incelemişlerdir. Yapılan analizler sonucunda büyümenin finansal gelişmeyi etkilediği tespit edilmiştir.

Aslan ve Küçükaksoy (2006) Türkiye’de 1970-2004 yıllarını kapsayan çalışmada özel sektör kredi büyüklüğü ile GSMH arasındaki ilişkiyi incelemiştir ve elde edilen sonuçlar finansal gelişme ekonomik büyümenin nedeni olduğunu göstermiştir. Katircioglu vd. (2007) Hindistan’da 1965-2004 dönemi için finansal gelişme, uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki olası eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda değişkenlerin eşbütünleşik ve finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin çift yönlü olduğu ortaya konmuştur. Ang ve Mckibbin (2007) finansal gelişme-ekonomik büyüme ilişkisini 1960-2001 yılları arasında Malezya’daki bankacılık sektör ile GSYİH verileri yardımıyla araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar büyümenin finansal sektörün gelişmesine öncülük ettiğini ortaya koymuştur. Kandır vd. (2007) 1988-2004 döneminde Türkiye’nin özel sektör banka kredileri ve borsa verileri ile GSYİH arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Çalışmada ekonomideki büyümenin finansal gelişmeyi desteklediği sonucuna varılmıştır.

Ndako (2010) 1961-2007 dönemi için Güney Afrika’daki borsalar, bankalar ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda uzun dönemde borsa gelişimi ile ekonomik büyüme arasında 2 yönlü nedensellik olduğu belirlenmiştir. Hou ve Cheng (2010) 1971-2007 dönemi için Tayvan’da bankacılık, borsa ve büyüme arasındaki ilişkiyi test etmişler ve borsa ile büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik bulmuşlardır. Akkay (2010) 1989-2010 yılları arasında Türkiye’yi iki ayrı dönemde (1989-2001 ve 2001-2010) incelemiştir. Özel sektör banka kredileri ve vadeli mevduatlar finansal gelişmenin, GSYH’de çalışmada ekonominin büyüme ölçütü olarak kullanılmıştır. Çalışmada, 1989-2001 yılları arası dönemde çift yönlü bir ilişki mevcut iken 2001-2010 yılları arasında ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi etkilediği yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Özcan ve Ari (2011) 1988-2009 yılları arasını kapsayan çalışmalarında Türkiye’de 2 değişken arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmişler ve sonuç olarak ekonomik büyümenin finansal gelişmenin nedeni olduğunu ortaya koymuşlardır. Türkiye için Ceylan ve Durkaya (2012) 1998-2008 dönemini ele alarak finansal gelişme-büyüme ilişkisini test etmiş ve ekonomik büyümenin finansal gelişmenin nedeni olduğunu tespit etmişlerdir. Güneş (2013) Türkiye’de 1988-2009 yılları arası için finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında ilişki olduğuna dair herhangi bir bulguya ulaşamamıştır. Bozoklu ve Yılandı (2013) 1988-2011 yılları için Türkiye’nin de içinde bulunduğu 14 ülkede kredi büyüklüğü ile GSYİH arasındaki ilişkiyi Dumitrescu-Hurlin nedensellik testiyle araştırmışlardır. Yapılan analizler finansal gelişmenin büyümenin nedeni olduğunu ortaya koymuştur.

Gazel (2016) 1990-2014 dönemini ele alarak panel veri analizi ile Brezilya, Kolombiya, Şili, Güney Afrika, Güney Kore, Peru, Rusya, Tayland, Singapur ve Tayvan için finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini test etmiştir. Yapılan analizler sonucunda 2 değişkenin eşbütünleşik olmadığı tespit edilmiştir. Ak vd. (2016) Türkiye için 1989-2011 yıllarını kapsayan çalışmalarında nedensellik ilişkisinin büyümeden finansal gelişmeye doğru olduğunu saptamışlardır. Işık ve Bilgin (2016) Türkiye’de finansal gelişme ile ekonomik büyüme

ilişkinini, 2003Q1-2015Q4 dönemi açısından Hacker ve Hatemi-J nedensellik testi yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir. Yapılan analizler ile 2008 Finansal krizi sonrasında 2 değişken arasında nedensellik olduğunu ortaya koymuşlardır. Çeştepe ve Yıldırım (2016) Türkiye için 1986-2015 dönemini ele alarak yapmış oldukları çalışma sonucunda değişkenler arasında 2 yönlü bir nedenselliğin olduğunu tespit etmişlerdir. Karamelikli ve Kesgingöz (2017) 1998-2014 döneminde Türkiye'nin BIST piyasa değeri, geniş para arzı ve banka kredilerinin GSYH ile arasındaki ilişki araştırılmıştır. Johansen eşbütünleşme testi, VAR ve Granger nedensellik testi yöntemleri kullanan çalışmada finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında net bir ilişki bulunamadığı ifade edilmiştir.

Kandil vd. (2017) 1970-2013 dönemine ait yıllık verileri kullanarak Çin'deki ve Hindistan'daki ekonomik büyümenin belirleyicilerini araştırmışlardır. Sonuçlar finansal gelişmenin bu iki ülkede ekonomik aktiviteyi arttırdığını göstermiştir. Pata ve Alperen (2018) Türkiye'de 1982-2016 dönemi için 2 değişken arasındaki ilişkiyi incelemiş ve finansal gelişmenin büyümeyi pozitif yönde etkilediğini saptamışlardır. Ayrıca nedensellik sonuçları finansal gelişmenin ekonomik büyümenin nedeni olduğunu ortaya koymuştur. Asteriou ve Spanos (2019) 1990-2016 dönemi için 26 Avrupa Birliği ülkesinin veri setini kullanarak finansal gelişme-büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Sonuçlar finansal krizden önce finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi desteklediğini, krizden sonra ise ekonomik büyümeyi engellediğini ortaya koymuştur. Atgür (2019) 2004-2017 yılları arasını dikkate alarak Türkiye'de finansal gelişme ve ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşimi incelemiştir. Yapılan Gregory-Hansen eşbütünleşme testi sonuçları, değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket etmediğini göstermiştir. Guru ve Yadav (2019) 1993-2014 dönemi için BRICS ülkelerinde finansal gelişme ve büyüme etkileşimini test etmişlerdir. Finansal gelişme kriterleri olarak bankacılık ve borsa göstergelerinin kullanıldığı çalışma sonucunda finansal gelişmenin büyümeye olumlu yönde katkı yaptığı belirlenmiştir. Kılıç vd. (2019) 1968-2017 dönemi için finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testlerini kullanarak incelemiş ve değişkenlerin koentegre olduklarını vurgulamışlardır. Tablo 1'de literatürde yer alan çalışmalar özetlenmiştir.

Tablo 1. Literatür özeti

Yazar(lar)	Dönem	Ülke(ler)	Yöntem	Sonuç
King ve Levine (1993)	1960-1989	80 ülke	Panel veri analizi	Finansal sektör ekonomik büyümeyi etkilemektedir.
Gregorio ve Guidotti (1995)	1950-1985	100 ülke	Panel veri analizi	Finansal gelişme ekonomik büyümeyi etkilemektedir.
Demetriades ve Hussein (1996)		16 ülke	Granger Nedensellik	Çift yönlü nedensellik (2 ülke)
Levine ve Zervos (1998)	1976-1993	47 ülke	Panel veri analizi	Finansal gelişme büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.
Rousseau (1999)	1880-1913	Japonya	VAR Modeli	Finansal varlıklardaki artış ekonomik büyümenin nedenidir.
Kar ve Pentecost (2000)	1963-1995	Türkiye	VECM Modeli	Ekonomik büyüme finansal gelişmenin nedenidir.
Müslümov ve Aras (2002)	1982-2000	22 ülkesi	OECD Granger Nedensellik	Sermaye piyasalarındaki gelişmeler ekonomik büyümenin nedenidir.

Tablo 1. (devamı)

Al-Yousif (2002)	1970-1999	30 ülke	Granger Nedensellik	Çift yönlü nedensellik vardır
Shan ve Morris (2002)	1985-1998	19 OECD ülkeleri ve Çin	VAR ve Yamamoto Nedensellik	İlişki yoktur.
Ünalmiş (2002)	1970-2001	Türkiye	VECM	Çift yönlü nedensellik vardır
Osinubi ve Amaghionyeodi ve (2003)	1980-2000	Nijerya	EKK	İlişki yoktur.
Calderon ve Liu (2003)	1960-1994	109 ülke	Granger Nedensellik	Çift yönlü nedensellik vardır.
Thangavelu ve James (2004)	1960-2001	Avustralya	VAR	Ekonomik büyüme finansal gelişmenin nedenidir.
Küçükaksoy ve Aslan (2006)	1970-2004	Türkiye	Granger Nedensellik	Finansal gelişme büyümenin nedenidir.
Ang ve Mckibbin (2007)	1960-2001	Malezya	Granger Nedensellik	Ekonomik büyüme finansal gelişmenin nedenidir.
Katircioglu vd. (2007)	1965-2004	Hindistan	Granger Nedensellik	Çift yönlü nedensellik vardır
Kandır vd. (2007)	1988-2004	Türkiye	ECM	Ekonomik büyüme finansal gelişmeyi etkilemektedir.
Ndako (2010)	1961-2007	Güney Afrika	VECM Modeli	Çift yönlü nedensellik vardır
Hou ve Cheng (2010)	1971-2007	Tayvan	VECM	Çift yönlü nedensellik vardır.
Akkay (2010)	1989-2010	Türkiye	Granger Nedensellik	Ekonomik büyüme finansal gelişmenin nedenidir.
Ozcan ve Ari (2011)	1988-2009	Türkiye	VAR analizi ve Granger nedensellik	Ekonomik büyüme finansal gelişmenin nedenidir.
Ceylan ve Durkaya (2012)	1998-2008	Türkiye	EG eşbütünleşme Granger nedensellik	Büyümenin finansal gelişmeyi etkilemektedir.
Güneş (2013)	1988-2009	Türkiye	VAR	İlişki yoktur.
Bozoklu ve Yılanıcı (2013)	1988-2011	14 ülke	Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik	Finansal gelişme büyümenin nedenidir.

Tablo 1. (devamı)

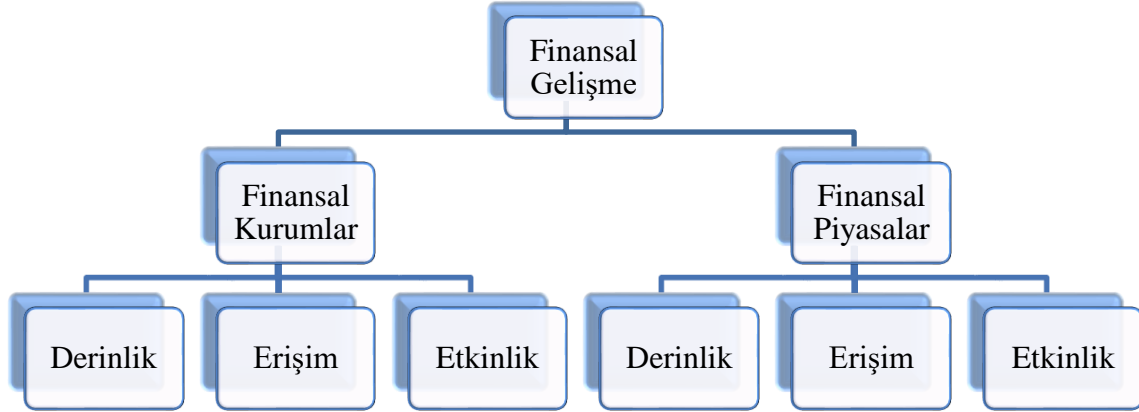
Gazel (2016)	1990-2014	10 ülke	Panel veri analizi	İlişki yoktur.
Çeştepe ve Yıldırım (2016)	1986-2015	Türkiye	Johansen ve Toda-Yamamoto	Çift yönlü nedensellik vardır.
Ak vd. (2016)	1989-2011	Türkiye	Toda-Yamamoto nedensellik	Ekonomik büyüme finansal gelişmeyi tek yönlü etkilemektedir.
Işık ve Bilgin (2016)	2003-2015	Türkiye	Hacker ve Hatemi-J	Finansal gelişmeler ekonomik büyümeyi tetiklemektedir.
Kandil vd. (2017)	1970-2013	Çin ve Hindistan	VECM Modeli	Her iki ülkede finansal gelişme ekonomik büyümeyi etkilemektedir.
Karamelikli ve Kesgingöz (2017)	1998-2014	Türkiye	Granger Nedensellik	İlişki yoktur.
Pata ve Alperen (2018)	1982-2016	Türkiye	ARDL Sınır Testi ve Granger Nedensellik	Gelişme büyümeyi hem uzun hem de kısa dönemde etkilemektedir.
Asteriou ve Spanos (2019)	1990-2016	26 AB Ülkesi	Panel veri analizi	Finansal gelişmeler ekonomik büyümeyi tetiklemektedir.
Atgür (2019)	2004-2007	Türkiye	Gregory-Hansen eşbütünleşme	Eşbütünleşme yok
Guru ve Yadav (2019)	1993-2014	BRICS Ülkeleri	Panel veri analizi	Gelişme ekonomik büyümeye olumlu katkı yapmaktadır.
Kılıç (2019)	1968-2017	Türkiye	Johansen eşbütünleşme	Eşbütünleşme var

2. Yöntem

1980-2016 dönemi için yıllık verilerin dikkate alındığı çalışmada finansal gelişme ile büyüme arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisi Türkiye açısından incelenmiştir. Analizlerde tüm serilerin logaritmik halleri dikkate alınmıştır. Finansal gelişme ölçütü olarak IMF tarafından hesaplanan finansal gelişme endeksi verilerinden faydalanılmıştır. Ekonomik büyümeyi temsil etmesi için ise 2010 yılı sabit fiyatlarıyla dolar bazlı kişi başına GSYİH kullanılmıştır. Kişi başına GSYİH verisi Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır.

Literatürde finansal gelişmeyi temsilen genellikle özel sektör kredilerinin GSYİH'ya oranı ve şirketin toplam piyasa değerinin GSYİH'ya oranı kullanılmaktadır. Ancak finansal gelişmeyi sadece bu iki değişkenle ele almak, finansal gelişmenin çok boyutlu yapısını ihmal etmektedir. Bu nedenle IMF tarafından finansal kurumların ve piyasaların etkinliği, erişimi ve etkinliğini dikkate alarak bir finansal gelişme endeksi oluşturulmuştur. Bu endeks 1980'den beri yıllık olarak 180 ülke için hesaplanmaktadır (IMF, 2018). Şekil 1'de finansal gelişme endeksinde yer alan değişkenler gösterilmiştir.

Şekil 1. Finansal gelişme endeksi

Kaynak: IMF, <https://data.imf.org/?sk=F8032E80-B36C-43B1-AC26-493C5B1CD33B>

Finansal gelişme endeksini oluşturmak için kullanılan temel alt göstergeler ise Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Finansal gelişme endeksi için kullanılan göstergeler

	Finansal Kurumlar	Finansal Piyasalar
Derinlik	1. Özel sektör kredileri/GSYİH 2. Emeklilik fonu aktifleri/GSYİH 3. Yatırım fonu aktifleri/GSYİH 4. Sigorta primleri (Hayat ve hayat dışı) /GSYİH	1. Sermaye piyasası kapitalizasyonu/GSYİH 2. Hisse senedi işlem hacmi/GSYİH 3. Devletin uluslararası borçlanma senetleri/GSYİH 4. Finansal kuruluşların toplam borçlanma senetleri/GSYİH 5. Finansal olmayan şirketlerin toplam borçlanma senetleri/GSYİH
Erişim	1. 100.000 yetişkin başına düşen banka şube sayısı 2. 100.000 yetişkin kişi başına düşen ATM sayısı	1. En büyük 10 şirket dışındaki piyasa kapitalizasyonu/toplam kapitalizasyon 2. Hisse senedi ihraç eden şirketlerin toplam sayısı
Etkinlik	1. Net faiz marjı 2. Mevduat- kredi marjı 3. Faiz dışı gelir/Toplam gelir 4. Genel varlık maliyetleri/ toplam varlıklar 5. Aktif karlılığı 6. Özsermaye karlılığı	1. Sermaye piyasası devir hızı

Kaynak: Svirydzenka, 2016, s. 8

Engle ve Granger (1987) (EG) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi literatürde çokça kullanılan eşbütünleşme testlerindenidir. EG testinin alternatif eşbütünleşme testlerine göre gücünün daha zayıf olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle, çalışmada EG testi ile Lee vd. (2015) tarafından geliştirilen, EG testinin gücünü arttırmak için EKK yerine Im ve Schmidt

(2008) tarafından önerilen RALS yönteminin kullanıldığı RALS-EG eşbütünleşme testinde de yararlanılmıştır (Yılancı ve Aydın, 2018, s. 105).

İki değişken arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı analiz edilmeden önce iki değişkenin durağan oldukları seviyeler incelenmiştir. Bu amaçla Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) (1981) birim kök testi ve yapısal kısımları dikkate alan Lee-Strazicich (LS) (2003) birim kök testinden yararlanılmıştır.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkisi ise EG (1987) ve RALS-EG (2015) eşbütünleşme yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. EG testi literatürde oldukça kullanılan eşbütünleşme testlerinden biridir ve test iki aşamadan oluşmaktadır. EG eşbütünleşme testinde ilk olarak (1) numaralı denklem EKK'ya göre tahmin edilerek hata terimleri elde edilir.

$$(1) \quad y_t = \beta_0 + \beta_1 x_t + \text{res}_t$$

İkinci olarak ise (1) numaralı denklemden tahmin edilen hata terimlerinin durağanlığı ADF birim kök testi ile analiz edilir.

$$(2) \quad \Delta \hat{u}_t = a_0 + p \hat{u}_{t-1} + \sum_{i=1}^k a_i \Delta \hat{u}_t + e_t$$

Elde edilen katsayı tablo kritik değeri ile karşılaştırılarak değişkenlerin eşbütünleşik olup olmadıklarına karar verilir (Eyüboğlu ve Eyüboğlu, 2019, s. 127). Ancak hata terimlerini elde etmek amacıyla, birinci aşamada kullanılan EKK yöntemi, hata terimlerinin en küçük örnek varyansına sahip olmasına, dolayısıyla değişkenlerin eşbütünleşik olmasa da hata terimlerinin mümkün olduğunca durağan olarak hesaplanmasına neden olur. Bu durum değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığını savunan H_0 hipotezinin pek çok kez ret edilmesine sebep olur (Yılancı ve Aydın, 2018, s. 105). Aynı şekilde Hansen (1982), modelde deterministik bileşenin yer almasının testin gücünü azalttığını vurgulamıştır.

Dolayısıyla çalışmada EG yönteminin gücünü arttırmak için Lee vd. (2015) tarafından geliştirilen RALS-EG eşbütünleşme testi de kullanılmıştır. RALS-EG testinde EG testinin gücünü arttırmak için EKK yerine Im ve Schmidt (2008) tarafından önerilen RALS kullanılmaktadır. Lee vd. (2015) RALS tabanlı testlerde belirli bir yoğunluk fonksiyonunun önceden belirlenmesini veya normal dağılmamanın varlığını test etmenin gereksiz olduğunu ifade etmişlerdir.

$\hat{e}_t$, 2 numaralı modelden gelen hata terimlerini göstermek üzere, RALS-EG yöntemi uygulanmak için (2) numaralı model aşağıdaki gibi genişletilir (Yılancı ve Aydın, 2018, s. 105-106):

$$(3) \quad \hat{w}_t = h(\hat{e}_t) - \hat{K} - \hat{e}_t \hat{D}_t, \quad t = 1, 2, 3, \dots, T$$

Burada; $h(\hat{e}_t) = [\hat{e}_t^2, \hat{e}_t^3]'$, $\hat{K} = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T h(\hat{e}_t)$ ve $\hat{D} = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T h'(\hat{e}_t)$ şeklindedir. $\hat{w}_t$ terimi $m_j = T^{-1} \sum_{t=1}^T \hat{e}_t^j$ olmak üzere aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$(4) \quad \hat{w}_t = [\hat{e}_t^2 - m_2, \hat{e}_t^3 - m_3 - 3m_2 \hat{e}_t]'$$

$\hat{w}_t$ 'nin ilk terimi, sabit varyans varsayımını gösteren $E[(e_t^2 - \sigma_e^2)y_{t-1}] = 0$ moment koşuluna bağlı olarak oluşturulmuştur. Hata terimleri simetrik olmadığı sürece bu koşul etkinlik sağlar (Yılancı ve Aydın, 2018, s. 105-106). (2) numaralı modele $\hat{w}_t$ teriminin eklenmesiyle aşağıdaki denklem elde edilebilir:

$$\Delta \hat{U}_t = \alpha_0 + \rho \hat{U}_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta \hat{U}_{t-1} + \hat{w}_{t-1} + \hat{w}'_t y + v_t \quad (5)$$

İlgili değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını savunan H_0 hipotezi ($\rho = 0$) standart t-istatistiği ile test edilebilir. RALS-EG test istatistiği ile EG test istatistiği arasındaki ilişki şu şekildedir

$$t^* \rightarrow \rho \cdot t + \sqrt{1 - \rho^2} \cdot Z \quad (6)$$

Buradaki t^* ve t sırasıyla RALS-EG ve EG test istatistiklerini göstermektedir. Z ise standart normal dağılım rassal bir değişkeni temsil etmektedir. ρ ise (2) numaralı eşitlikten elde edilen hata terimleri (e_t) ile (3) numaralı eşitlikten elde edilen hata terimleri (v_t) arasındaki uzun dönemli korelasyonu göstermektedir. RALS-EG testinde uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığına karar verebilmek için hesaplanan değer Yılancı ve Aydın tarafından türetilen (2018: 113) tablo kritik değerleri ile karşılaştırılır. Hesaplanan değer tablo kritik değerinden büyük olması durumunda ise H_0 hipotezi red edilerek değişkenlerin eşbütünleşik olduğuna karar verilir. Son olarak 2 değişken nedensellik ilişkisi Granger (1969) nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Granger (1969) testi için (7) ve (8) numaralı modeller hesaplanır.

$$\Delta y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta x_{t-i} + v_t \quad (7)$$

$$\Delta x_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^m \varphi_i \Delta x_{t-i} + \sum_{i=1}^n \lambda_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (8)$$

Granger (1969) testinde (7) ve (8) numaralı denklemlerde sırasıyla δ_i ve λ_i ’lerin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadıklarına bakılır. Katsayıların istatistiksel açıdan anlamlı olması durumunda ise değişkenler arasında nedensellik olmadığını savunan H_0 hipotezi ret edilir.

3. Bulgular

Ekonomik büyüme ile finansal gelişme serilerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3’te raporlanmıştır. Tabloya göre finansal gelişmenin ekonomik büyümenin kıyasla 1980-2016 dönemi için daha oynak olduğu belirlenmiştir. İlâveten finansal gelişmenin çarpıklık açısından sola, ekonomik büyümenin ise sağa çarpık bir dağılım gösterdiği belirlenmiştir.

Tablo 3. Tanımlayıcı istatistikler

	Finansal Gelişme	Ekonomik Büyüme
Ortalama	3.401	8.995
Medyan	3.576	8.967
Maksimum	3.947	9.555
Minimum	2.484	8.515
Std. Hata	0.470	0.300
Çarpıklık	-0.459	0.238
Basıklık	1.626	2.086

Çalışmada iki değişken arasındaki eşbütünleşme ilişkisi analiz edilmeden önce serilerin durağan oldukları seviyeler ADF ve LS birim kök testleri ile incelenmiştir.

Tablo 4’te finansal gelişmeye ve ekonomik büyümeye ilişkin birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Tablodan görüldüğü üzere hem ADF hem de yapısal kırılmaları dikkate alan LS birim kök testleri sonucunda değişkenlerin seviyesinde durağan olmadığı, 1. farklarında durağan hale geldikleri belirlenmiştir.

Tablo 4. Birim kök test sonuçları

Değişkenler	ADF		LS	
	Sabit	Sabit & Trend	Test değeri	Kırılma Yılı
Finansal Gelişme	-1.70	-2.082	-2.43	1993
Ekonomik Büyüme	0.17	-2.28	-2.63	1993
Δ Finansal Gelişme	-5.95***	-5.90***	-5.13***	1991
Δ Ekonomik Büyüme	-6.25***	-6.22***	-6.06***	2002
<i>Kritik Değerler</i>				
1% anlamlılık	-3.62	-4.23	-4.08	
5% anlamlılık	-2.94	-3.54	-3.48	
10% anlamlılık	-2.61	-3.20	-3.18	

*** 0.01 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Değişkenlerin durağan oldukları seviyeler belirlendikten değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin araştırılması için EG ve RALS-EG eşbütünleşme testleri uygulanmış ve test sonuçları Tablo 5'te raporlanmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre, EG testi iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığını göstermiştir. Ancak EG testinden daha güçlü bir test olan RALS-EG testi sonuçları ise ekonomik büyüme ile finansal gelişmenin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini ortaya koymaktadır.

Tablo 5. EG ve RALS-EG Eşbütünleşme test sonuçları

	Test İstatistiği	p2
EG	-1.23	-
RALS-EG	-4.497***	0.740

*** 0.01 anlamlılık düzeyini göstermektedir. EG testinin kritik değerleri, 0.01, 0.05 ve 0.10 için sırasıyla 4.32, 3.67 ve 3.28 şeklindedir. RALS-EG testinin kritik değerleri 0.01, 0.05 ve 0.10 anlamlılık seviyelerinde sırasıyla -3.44, -2.81 ve -2.47'dir. p2 uzun dönem korelasyon katsayımı ifade etmektedir.

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi belirlendikten sonra uzun dönem katsayıları sırasıyla Phillips ve Hansen (1990) ile Stock ve Watson (1993) tarafından geliştirilen tümüyle değiştirilmiş EKK (Fully-modified OLS-FMOLS) ve dinamik EKK (Dynamic OLS-DOLS) tahmincileri ile tahmin edilmiş ve sonuçları Tablo 6'da raporlanmıştır.

Tablo 6. Uzun dönemli model tahmin sonuçları

	DOLS	FMOLS
Finansal Gelişme	0.56***	0.59***
<i>c</i>	7.07	6.98

*** 0.01 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 6'ya göre hem DOLS hem de FMOLS tahmincilerinden elde edilen katsayılar birbirine oldukça yakındır. Elde edilen katsayılara göre, uzun dönemde finansal gelişmede meydana gelecek iyileşmeler ekonomik büyümeyi istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir biçimde etkileyecektir. Elde edilen bulgular King ve Levine (1993), Gregorio ve Guidotti (1995), Müslümov ve Aras (2002), Aslan ve Küçükaksoy (2006), Kandil vd. (2017), Pata ve Alperen (2018) ile uyumludur.

Son olarak iki değişken arasındaki nedensellik Granger nedensellik testi ile analiz edilmiş ve sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir. Tabloya göre finansal gelişmenin ekonomik büyümenin nedeni olduğu bulunmuştur. Ancak ekonomik büyümenin finansal gelişmenin nedeni olduğuna dair herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır.

Tablo 7. Granger Nedensellik Testi

Değişkenler	H ₀ hipotezi	F-İst.	Olasılık	Karar
ΔFin.Gelişme → ΔEko. Büyüme	Finansal gelişme ekonomik büyümenin Granger nedeni değildir	3.31	0.02	H ₀ : Red
ΔEko.Büyüme → ΔFin. Gelişme	Ekonomik büyüme finansal gelişmenin Granger nedeni değildir	1.95	0.15	H ₀ :Red edilemez

Elde edilen bulgular King ve Levine (1993), Levine ve Zervos (1998), Bozoklu ve Yılcıncı (2013), Pata ve Alperen (2018), Guru ve Yadav (2019) ile örtüşmektedir.

Tartışma

Finansal gelişme-ekonomik büyüme ilişkisi ekonomi alanında önde gelen çalışma konularından biridir. Önceki çalışmalarda, finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisine dair genel bir kanaate varılmamıştır.1980-2016 dönemi için Türkiye’de 2 değişken arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin araştırıldığı çalışmada, yıllık verilerden faydalanılmıştır. Çalışmada öncelikle birim kök testleri ile serilerin durağan oldukları seviyeler incelenmiş ve serilerin birinci farklarında durağan oldukları belirlenmiştir. Ardından birinci farklarında durağan oldukları tespit edilen değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenmesi amacıyla EG ve RALS-EG testleri uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda EG testi değişkenler arasında herhangi bir eşbütünleşme ilişkisi olmadığını göstermiştir. Ancak EG’ye göre daha güçlü bir test olan RALS-EG testi sonuçları değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini ortaya koymuştur. Buradan FMOLS ve DOLS tahmincileri ile uzun dönem katsayıları tahmin edilmiş ve finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi ilgili dönemde pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. Daha sonra değişkenler arasındaki kısa dönemli nedensellik ilişkisi Granger testi ile araştırılmıştır. Elde edilen bulgular Türkiye’de arz öncüllü yaklaşımın geçerli olduğunu göstermiştir.

Sonuç ve Öneriler

Finansal gelişme ve büyüme arasında bulunan bu pozitif ilişki, politika yapıcıların büyümeyi teşvik etmek için finansal gelişmeyi sağlayacak bankacılık sektörünü ve sermaye piyasalarını geliştirmeye yönelik gerekli düzenlemeleri yapmaları gerektiğini göstermektedir. Örneğin finansal gelişme için piyasalarda derinlik oluşumunun teşvik edilmesi (piyasaların büyüklüğünün ve likiditesinin artırılması), piyasalara erişimin kolaylaştırılması (bireylerin veya şirketlerin finansal hizmetlere erişme yeteneğinin artırılması) ve sektördeki oyuncuların verimliliğinin artırılması gibi tedbirlerin alınması (kurumların düşük maliyetle, sürdürülebilir gelirle ve sermaye piyasalarının faaliyet düzeyiyle birlikte finansal hizmetler sağlama kabiliyetinin artırılması) finansal gelişmenin hızlanmasına yardımcı olacaktır. Böylece gelişen finansal sistem ile ekonomik büyüme de artacaktır.

Finansal gelişme ile tasarruflar harekete geçecek, piyasada bilgi paylaşımı ve kaynak tahsisini artacak, riskin çeşitlendirilmesini ve yönetimini kolaylaşacaktır. Ayrıca, farklı finansal araçlara sahip derin ve likit bir piyasanın olması ülkelerin finansal şoklara karşı direncini artırmaya yardımcı olacak ve finansal istikrarı da teşvik edecektir.

Kaynakça

- Ak, M. Z., Altıntaş, N. ve Şimşek, A. S. (2016). Türkiye’de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinin nedensellik analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(2), 151-160.
- Akkay, C. (2010). Finansal entegrasyon sürecinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin Türkiye açısından dönemsel olarak araştırılması. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 55-70.
- Al-Yousif, K. Y. (2002). Financial development and economic growth: Another look at the evidence from developing countries. *Review of Financial Economics*, 11, 131-150.

- Ang, J. B. ve McKibbin, W. J. (2007). Financial liberalization, financial sector development and growth: Evidence from Malaysia. *Journal of Development Economics*, 84(1), 215-233.
- Atgür, M. (2019). Finansal gelişme, ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(2), 553-571.
- Aslan, Ö. ve Küçükaksoy, İ. (2006). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine ekonometrik bir uygulama. *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, 4, 25-38.
- Asteriou, D. ve Spanos, K. (2019). The relationship between financial development and economic growth during the recent crisis: Evidence from the EU. *Finance Research Letters*, 28, 238-245.
- Calderón, C. ve Lin, L. (2002). The direction of causality between financial development and economic growth. *Journal of Development Economics*, 72(1), 184.
- Çeştepe, H. ve Yıldırım, E. (2016). Türkiye’de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 30, 12-26.
- Ceylan, S., ve Durkaya, M. (2010). Türkiye’de kredi kullanımı-ekonomik büyüme ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 21-35.
- Demetriades, P. O. ve Hussein, K. A. (1996). Does financial development cause economic growth? Time-series evidence from 16 Countries. *Journal of Development Economics*, 51(2), 387-411.
- Dickey, D. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Dinler, Z. (1997). *İktisada Giriş*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Eyüboğlu, S. ve Eyüboğlu, K. (2019). BIST sektör endekslerinin gelişmiş ülke sektör endeksleri ile ilişkisinin incelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 125-129.
- Fisher, R. A. (1932). *Statistical Methods for Research Worker*, In: *Breakthroughs in Statistics*. New York: Springer.
- Gazel, S. (2016). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: 1990-2014 yılları zordaki onlu ülkeler uygulaması. *Business and Economics Research Journal*, 7(3), 39-52.
- Goldsmith, R. W. (1969). *Financial Structure and Development*, New Haven Yale University Press.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relationships by econometric models and cross spectral methods, *Econometrica*, 37, 424-438.
- Greenwood, J. ve Smith, B. D. (1997). Financial markets in development and the development of financial markets, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 21(1), 145-181.
- Gregorio, J. D. ve Guidotti, P. E. (1995). Financial development and economic growth. *World Development*, 23(3), 433-448.
- Güneş, S. (2013). Finansal gelişmişlik ve büyüme arasındaki nedensellik testi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 73-85.
- Gurley, J. G. ve Shaw, E.S. (1955). Financial aspects of economic development. *American Economic Review*, 45(4), 515-538.

- Guru, B. K. ve Yadav, I. S. (2019). Financial development and economic growth: Panel evidence from BRICS. *Journal of Economics Finance and Administrative Science*, 1-15.
- Hou, H. ve Cheng, S. (2010). The roles of stock market in the finance-growth nexus: Time series cointegration and causality evidence from Taiwan. *Applied Financial Economics*, 20, 975- 981.
- Im, K. ve Peter, S. (2008). More efficient estimation under non-normality when higher moments do not depend on the regressors, using residual-augmented least squares. *Journal of Econometrics*, 144, 219-233.
- IMF, Finansal gelişme endeksi, <https://data.imf.org/?sk=f8032e80-b36c-43b1-ac26-493c5b1cd33b>. Erişim Tarihi: 10.04.2019.
- Işık, H. B., & Bilgin, O. (2016). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi Türkiye örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1757-1765.
- Kandil, M., Shahbaz, M., Mahalik, M. K. ve Nguyen, D. K. (2017). The drivers of economic growth in China and India: Globalization or financial development?”, *International Journal of Development Issues*, 16(1), 54-84.
- Kandır, S. Y., İskenderoğlu, Ö. ve Önal, Y. B. (2007). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 311-326.
- Kar, M. ve Pentecost, E. (2000). The direction of causality between financial development and economic growth in Turkey: Further evidence. *Economic Research Paper, Loughborough University*, No: 00/27. Loughborough.
- Karamelikli, H. ve Kesgingöz, H. (2017). Finansal gelişme bileşenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 683-701.
- Kılıç, M., Gürbüz, A. ve Ayriçay, Y. (2019). Finansal gelişmenin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 53-68.
- King, R. ve Levine, R. (1993). Finance and growth: Schumpeter might be right. *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 717-737.
- Lee, H., Lee, J. ve Im, K. (2015). More powerful cointegration tests with non-normal errors. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 19(4), 397-413.
- Lee, J. ve Strazicich, M. C. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Levine, R. ve Zervos, S. (1998). Stock market, banks and economic growth. *American Economic Review*, 88, 537-558.
- Levine, R. (2005). Finance and growth: theory and evidence, handbook of economic growth. in Philippe Aghion & Steven Durlauf (Ed.). *Handbook of Economic Growth*, 1/12, 865-934.
- Müslümov, A. ve Aras, G. (2002). Sermaye piyasası gelişmesi ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi: OECD ülkeleri örneği. *İktisat İşletme Finans*, 198, 90-104.
- Ndako, U. B. (2010). Financial development, economic growth and stock market volatility: evidence from Nigeria and South Africa, Nigerian experience. *Australian Journal of Business and Management Research*, 2(2), 20-30.
- Oh, D., Lee, H. ve Boulware, K. D. (2019). A comment on interest rate pass-through: A non-normal approach, *Empirical Economics*, 1-19.

- Osinubi, T. ve Amaghionyeodiwe, L. (2003). Stock market development and long-run growth in Nigeria. *Journal of African Business*, 4(3): 103-129.
- Ozcan, B. ve Ari, A. (2011). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ampirik bir analizi: Türkiye örneği. *Business and Economics Research Journal*, 2(1), 121-142.
- Öztürk, İ. (2008). Financial Development and Economic Growth: Evidence from Turkey. *Applied Econometrics and International Development*, 8(1), 85-98.
- Pata, U. K. ve Alperen, A. (2018). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 115-128.
- Patrick, H. T. (1966). Financial development and economic growth in underdeveloped countries. *Economic Development and Cultural Change*, 14(2), 174-189.
- Phillips, P. C. B. ve Hansen, B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with L(1) Processes. *Review of Economic Studies*, 57, 99-125.
- Robinson, J. (1952). *The rate of interest and other essays*. London: Macmillan.
- Rousseau, P. L. (1999). Finance, investment, and growth in Meiji-Era Japan. *Japan and the World Economy*, 11, 185-198.
- Schumpeter, J. A. (1911). *The theory of economic development* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Shan, J. ve Alan, M. (2002). Does financial development 'lead' economic growth? *International Review of Applied Economics*, 16(2), 153-168.
- Stock, J. H. ve Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica: Journal of The Econometric Society*, 61(4), 783-820.
- Svirydenka, K. (2016). *Introducing a new broad-based index of financial development*. International Monetary Fund.
- Thangavelu, S. ve James, A. B. J. (2004). Financial development and economic growth in Australia: An empirical analysis. *Empirical Economics*, 29(2), 247-260.
- Katircioglu, T. S., Kahyalar, N., ve Benar, H. (2007). Financial development, trade and growth triangle: The case of India. *International Journal of Social Economics*, 34(9), 586-598.
- Ünalımsı, D. (2012). The causality between financial development and economic growth: The case of Turkey. *The Central Bank of the Republic of Turkey Research Department Working Paper*.
- Yılancı, V. ve Aydın, M. (2018). Türkiye'de kadın okullaşmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: RALS-EG eşbütünleşme testi yaklaşımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 101-112.
- Yücel, F. (2009). Causal relationships between financial development, trade openness and economic growth: The case of Turkey. *Journal of Social Sciences*, 5(1), 33-42.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Uzmanların Gözüyle Değerlendirilmesi*

Evaluation of Social Policies For Poverty Alleviation in Turkey According to Experts Opinions

Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÖZSOY ¹, Prof. Dr. Kasım KARATAŞ ²

Öz

Bu makalede, Türkiye’deki yoksullukla mücadeleye yönelik sosyal politikaların tanımı, amacı, hedefi ve temel alınan yaklaşımlar uzman görüşleri doğrultusunda irdelenmektedir. Bu kapsamda yoksullukla mücadeleye ilişkin sosyal politika belirleme ve uygulama aşamalarında görev alan bürokrat, akademisyen, siyasetçi ve politika uygulayıcıların bakış açısına göre değerlendirmeler yer almaktadır. Makalede “Türkiye’de Yoksullukla İlgili Sosyal Politikalar: Bir Değerlendirme Çalışması” başlıklı doktora tezinde yer alan ilk bölüme ait nitel araştırma sonuçlarına yer verilmiştir. Bu doğrultuda uzman gözüyle Türkiye’de var olan yoksullukla mücadele politikalarının nasıl bir anlam ifade ettiği, hangi amaç ve hedeflerin temel alındığı ve yoksullukla mücadele politikalarının temelindeki yaklaşımlara ilişkin değerlendirme sonuçları aktarılmıştır. Araştırmada yoksullukla mücadeleye yönelik sosyal politikaların ağırlıklı sosyal yardımlara dayandığı, bu alanda yapılacak mücadelede kaliteli eğitim, kaliteli sağlık haklarına ulaşmanın önemli olduğu, yoksulluğun nesiller arası aktarımının önleneyeceği politikaların temel alınması gerekliliği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, sosyal politika, sosyal yardım, sosyal hizmet

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this article, the definition of social policies for poverty alleviation in Turkey, aims, objectives and underlying approach are examined in accordance with expert opinion. In this context, there are evaluations from the perspective of bureaucrats, academicians, politicians and policy practitioners who take part in social policy determination and implementation stages related to poverty alleviation. In the article "Social Policies Related to Poverty in Turkey: An Evaluation Study" located in the doctoral thesis of the first part of qualitative research results are included. In this regard, experts have eyes with which to fight poverty in Turkey expressed a sense of how the policies, which aim and objectives and results of the evaluation, which is based on the fundamental approach to poverty alleviation policies were transferred. In this research, high reliance of the social policies addressing poverty alleviation on aids, the importance of the quality education and access to right to health for poverty alleviation and the need for the policies aiming at preventing poverty transmission between generations have been underlined.

Keywords: Poverty, social policy, social assistance, social service

Paper Type: Research

*Bu çalışma, ilk yazarın “Türkiye’de Yoksullukla İlgili Sosyal Politikalar: Bir Değerlendirme Çalışması” başlıklı doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

¹ Nişantaşı Üniversitesi, İİSBF, dilek.ozsoy@nisantasi.edu.tr.

² Hacettepe Üniversitesi, İİBF, kkaratas@hacettepe.edu.tr.

Atf için (to cite): Özsoy, D. ve Karataş, K. (2020). Türkiye’de yoksullukla mücadele politikalarının uzmanların gözüyle değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 989-1004.

Giriş

Thorbecke (2006) yoksulluğun “öncelikle beslenme, barınma, sağlık, eğitim, kamu mallarına erişim konularında, ardından bilgiye erişim, karar alma mekanizmalarına katılım, demokrasi ve özgürlüğün derecesiyle tanımlanan yönetim biçiminin özellikleri gibi konulardaki iyileşmeleri içine alacak şekilde günden güne genişlediği” görüşünü savunmaktadır (Şenses, 2013, s. 686).

Yoksulluk, bünyesinde pek çok sosyal sorunu barındırması nedeniyle bu alandaki mücadelede etkinliğin sağlanması ve politikaların ayrıntılı düzeyde değerlendirilmesi önemlidir. Türkiye'deki yoksulluk oranlarında göreliliğin yüksek olması ve süreklilik arz etmesi nedeniyle yoksullukla mücadele, “ekonomik büyüme, istihdam ve işgücü politikaları” ile beraber sosyal devlet anlayışının ve yoksul yanlısı politikaların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Gül & Sallan Gül, 2008, s. 363).

Yoksullukla mücadeleye yönelik sosyal politikaların bileşenleri dikkate alındığında sosyal yardımlar, sosyal hizmet, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, barınma konuları öne çıkmaktadır. Bu bileşenlerin yanında engelli, yaşlı, kadın, çocuk, aile ve göçmen politikaları da yoksullukla mücadele politikalarıyla ilişkilidir.

Türkiye’de yoksullukla mücadelede yoksul kesime sağlanan sosyal desteklerle beraber yoksul kesimler için aktarılan kaynak ve hizmet çeşitliliğinde artış olmuştur. Bu artışlar GSYH içinde sosyal politikalara ayrılan kaynak oranlarındaki artışlarda da görülmektedir. 2000’li yıllardan sonra yoksulluk oranlarındaki önemli ölçüde azalmaya karşın sosyal yardım yararlanıcısı hanelerin ve bireylerin sayısında yıllar itibariyle düşme olmaması, belirlenecek politikalarda önemsenmesi gereken bir unsur olarak görünmektedir.

Sosyal politikalar kapsamında yer alan yoksullukla mücadele politikalarının gerek kapsadığı hedef kitle gerekse bu alana ayrılan kaynak açısından büyüklüğü dikkate alındığında bu politikaların önemi açıkça görülmektedir. Bu yönüyle politikaların oluşturulması noktasında konuyla ilgili uzmanların değerlendirmeleri politikaların etkinliğinin artırılması noktasında önem kazanmaktadır.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, yoksullukla mücadele politikalarının belirlenmesi ve uygulanması hakkında görüş sahibi olan uzmanların gözünden, Türkiye’deki yoksullukla mücadele politikalarının değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda üretilecek bilgi ile Türkiye’ de var olan politika yapıları ve uygulamaları etkilemek hedeflenmiştir.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma kapsamında, birinci adımda Türkiye’de yoksullukla mücadele politikalarına ilişkin göstergeleri oluşturmak amacıyla belli başlı politika belgeleri incelenmiş ve çözümlenmiştir.

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada sosyal politika oluşumuna katkı sağlayan bürokrat, akademisyen, uygulayıcılar ve siyasi parti temsilcileriyle *yarı yapılandırılmış görüşme formu* kullanılarak derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

1.3. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, bu politikaların oluşumuna doğrudan veya dolaylı olarak katkı sağlayan uzmanlar (bürokrat, akademisyen, uygulayıcılar ve siyasi parti temsilcileri)’dir. Bu

doğrultuda, Türkiye’de yoksullukla mücadeleye ilişkin genel bakış açısının yansıtılabilmesi ve politikaların içeriğinin değerlendirilebilmesi için katılımcılar ağırlıklı olarak sosyal politika alanında kamuda görev yapan uzman ve yöneticilerden seçilmiştir.

Görüşlerine başvuru uzman kişiler *amaçlı örnekleme* yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmada çoklu bakış açısını yakalayabilmek için politika belirlemede ve uygulamada farklı rolü olan kurumlardan toplam 23 uzmanla görüşülerek, değerlendirmeleri temel alınmıştır. Görüşülenler bürokrat, akademisyen, siyasi temsilci ve uygulayıcılar şeklinde alt gruplara ayrılmıştır: Bu doğrultuda Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı uzmanları (3), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığındaki uzman ve yöneticiler (10), sosyal politika alanında değerlendirmelerde bulunabilecek akademisyenler (4), bu politikalara ilişkin siyasi partilerin görüşlerini aktaran yetkililer (3) ve sosyal politika uygulayıcıları (3) arasından seçilen uzmanların deneyimleri temel alınarak, yoksullukla mücadele politikalarına ilişkin değerlendirmeleri derlenmiştir. Katılımcılar görüşme sırasına göre kodlanmış olup, doğrudan alıntılarda bu kodlama kullanılmıştır.

1.4. Araştırma Etiği

Araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyon izni (09 Ekim 2018 / 35853172-300) alınmıştır. Araştırmada, değerlendirilmeye alınan görüşler birincil kişilere ait olup, görüşme yapılan uzmanların anlatılarından kesitler yer almaktadır. Kendi istemleri doğrultusunda, katılımcıların gerçek isimlerinin kullanılması uygun görülmemiş, alıntılarının aktarımı, konuya ilişkin uzman görüşü şeklinde verilmiştir.

Görüşmenin başında, katılımcıların ses kayıtlarının alınacağı, kişilerin kimlik bilgisi ve yanıtlarının gizli kalacağı ve görüşülen kişiye olumsuz yansıtacak herhangi bir durumun söz konusu olmayacağı bilgisi verilmiştir.

1.5. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri 2018 yılının Ekim, Kasım, Aralık aylarında toplanmıştır. Yirmi üç uzman ile yapılan görüşmeler en az 30 en fazla 136 dakika sürmüş olup, ortalama görüşme süresi 105 dakikadır.

Görüşmeler, beş ana başlık altında toplam 30 sorudan oluşan görüşme formuna uyularak yürütülmüştür. Araştırmada yer alan ana başlıklar, yoksullukla mücadeleye ilişkin politikaların tanımlanması, politikaların yapısı, politikaların etkisi, politikaların yeterliliği ve etkinliği olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların ağırlıklı olarak kamu kurumlarında görev almaları nedeniyle, görüşmeler, mesai saatlerinde ve kendi iş ortamlarında gerçekleştirilmiştir. Görüşme öncesi uzmanlara e-posta yoluyla görüşme formu gönderilmek suretiyle yapılacak görüşmeye ilişkin genel bir hazırlık yapmalarına olanak sağlanmıştır.

1.6. Verilerin Çözümlemesi

Politika belgelerinin incelenmesi ve çözümlemesinden elde edilen veriler betimsel analiz kapsamında genel temalar doğrultusunda sınıflandırılmıştır. Sonraki aşamalarda aynı yöntem ile yoksullukla mücadele politikalarının hedef kitleler üzerindeki etkisi, politikaların yeterliliği ve etkinliğine yönelik katılımcıların görüşleri ortaya çıkarılmıştır.

Araştırmada, yoksullukla mücadele politikaların uzman gözüyle değerlendirilmesinde ağırlıklı olarak "*yorumlayıcı yaklaşım*" temel alınmıştır.

Çalışma kapsamında katılımcılara beş ana başlık altında 30 soru yöneltilerek, onlardan sosyal politikalar hakkında değerlendirme yapmaları istenmiştir. Ülkemizdeki yoksullukla ilgili sosyal politika çerçevesinin oluşturulmasında ve değerlendirilmesinde temel alınan başlıklar aşağıda sunulmuştur:

1.Yoksullukla mücadeleye ilişkin politikaların tanımlanması

- Politikanın tanımlanması
- Politikanın amacı ve hedefi

2.Yoksullukla mücadeleye ilişkin politikaların yapısı

- Politikanın hedef kitlesi
- Politikanın temel bileşenleri
- Politikanın niteliği
- Politikadaki temel yaklaşımlar

3.Yoksullukla mücadeleye ilişkin politikaların etkisi

- Politikaların engelliler üzerindeki etkisi
- Politikaların yaşlılar üzerindeki etkisi
- Politikaların kadınlar üzerindeki etkisi
- Politikaların çocuklar üzerindeki etkisi
- Politikaların aileler üzerindeki etkisi
- Politikaların göçmenler üzerindeki etkisi

4.Yoksullukla mücadeleye ilişkin politikaların yeterliliği

- Yasal yeterliliği
- Yönetmelik yeterliliği
- Finansal yeterliliği
- Uzmanlaşmış İnsan gücü yeterliliği
- Veri yeterliliği

5.Yoksullukla mücadeleye ilişkin politikaların etkinliği

- Politika uygulamalarının eksik yönleri
- Politika uygulamalarının hatalı yönleri

Çözümleme, görüşmelerin yer aldığı ses kayıtlarının raporlanması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin deşifresinin tamamlanması sonrasında veriler kategorize edilmiştir. Kategorilerin hazırlanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formunun alt başlıklarına dayanılarak yorumlayıcı bir çalışma yürütülmüştür. Bu doğrultuda başlıklara uygun kategoriler oluşturularak, veri olarak kullanılacak görüşler yorumlanmıştır.

2. Bulgular

Yoksullukla mücadele politikalarının tanımlanması, politikaların temelinde yer alan amaç ve hedefler ile bu politikaların temelindeki yaklaşımların değerlendirilmesi amacıyla katılımcılara üç soru yöneltilmiştir:

"Yoksullukla ilgili sosyal politika dendiğinde ilk aklınıza gelen nedir?"

"Yoksullukla ilgili sosyal politikaların amacı, hedefi hakkında ne düşünüyorsunuz?"

"Yoksullukla mücadele politikalarının temelinde yer alan yaklaşımlar hakkındaki düşünceleriniz nedir?"

İlk soruya ilişkin görüşler, yoksullukla mücadele politikalarının tanımlanması, ikinci soruya ilişkin görüşler bu politikaların amacı ve hedefi, üçüncü soruya ilişkin görüşler politikalarda temel alınan yaklaşım kapsamında değerlendirilmiştir.

2.1. Yoksullukla Mücadele Politikalarının Tanımlanması

Araştırmada, yoksullukla mücadeleye yönelik sosyal politikaların değerlendirmesinde, katılımcıların bu kavrama nasıl bir anlam yükledikleri ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, yoksullukla ilgili sosyal politikaların teorik ve pratik olarak farklı anlamları ifade ettiğini belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan katılımcılar, var olan yapıdaki yoksullukla ilgili sosyal politikaların ağırlıklı olarak sosyal yardımlar üzerinden yürütüldüğünü vurgulamakla beraber ideal olanın sosyal yardım, sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik olmak üzere üçlü bir yapı ekseninde olması gerektiğidir. Bu doğrultuda, katılımcıların büyük bir bölümü, yoksullukla ilgili sosyal politikalar dendiğinde ilk akla gelen kavramı sosyal yardım olarak belirtmişlerdir. Sosyal yardımları sosyal hizmetler izlemiştir. Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetleri takip eden üçüncü araç yoksullukla mücadele konusunda ekonomik alanda kayıt dışılığın ortadan kaldırılmasıyla oluşturulacak sağlam bir sosyal güvenlik sistemidir.

Yoksullukla mücadele kapsamında, sosyal politika alanında ilk akla gelen kavramın sosyal yardım olduğunu belirten katılımcılar, gerek uygulama aşamalarında gerekse *toplumsal algı yönüyle özellikle aynı sosyal yardımların temel alındığını* belirtmişlerdir. Buna ilişkin katılımcı değerlendirmeleri şu şekildedir:

"Maalesef sadece yardım geliyor. Bizde yoksulluk deyince yardım odaklı, verme odaklı bir bakış açımız var" (3)

"Sosyal politika deyince toplumda da öyle bizim de aklımızda en yaygın kömür dağıtmak, gıda dağıtmak, vakıftan para vermek. Üçü öne çıkıyor yani sosyal yardım öne çıkıyor. Oysa sosyal politika sadece sosyal yardımdan ibaret değil şimdi sosyal politika deyince bu yoksulluğun oluşmasında eğitim durumunuzun katkısı var, ülkenizin ekonomik gelişmişliğinin katkısı var. Ekonominiz üretim ekonomisine dönüşmedikçe, istihdam alanları açılmadıkça, ülkede yoksul insan olmaya devam edecek, bizde sosyal yardım vermeye devam edeceğiz. Önemli olan bu sosyal yardım vermeyi azaltmaya dönük politikalar geliştirmek. Sosyal politika deyince sosyal yardım öne çıkıyor gibi gözüküyor. Toplumsal algı böyle. Sosyal politika nedir, fakire fukaraya aş, para, kömür, makarna vermek gibi algılanıyor. Algı o şekilde. Sanki realitede biraz öyle gibi" (12)

"Bu dönem dönem Türkiye'de değişiyor. Yeşil kart uygulamasıydı eskiden. Şimdi kömür yardımına, gıda kolisine dönüştü. Aklıma ilk gelen açısından. Ama olması gereken bu değil" (17)

Yoksullukla mücadele alanında bütünsel bakış açısının olması gerekliliğine işaret eden katılımcı, Türkiye'deki yoksullukla mücadele politikalarının sosyal yardım boyutu ile yürütüldüğüne ilişkin değerlendirmesini şu şekilde ifade etmiştir:

"Kuramsal olarak yoksullukla ilgili tabii ki koruyucu, önleyici ve güçlendirici bir yaklaşımla hizmetlerin, uygulamaların, önlemlerin planlandığı bütünsel bir sistem. Yani yoksulluk konusundaki her türlü yaşam koşullarının birey, aile, grup olarak yaşam koşullarının iyileştirilmesi, onların çeşitli hizmetlere erişiminin sağlanması, yoksulluklarının giderilmesi, fırsatlar ve kaynaklar yaratılması ve önleyici, zarar görebilirliklerinin de önlenmesi için önleyici hizmetlerin bir bütünü sistemi diyebilirim. Kaynak aktarımında, sosyal transferler, sosyal yardım boyutunda giden bir yoksullukla mücadele politikamız var. Bu da tabii ki Türkiye'nin Osmanlı'dan gelen gelenekler, kültürel yapımızla çok alakalı. Sosyal yardım boyutunda giden bir sosyal politikamız var" (10)

Sosyal politika uygulamalarının uygulayıcısı olarak yerel birimde uzun yıllar yönetici olarak görev yapan katılımcının görüşleri sosyal politikaların genel değerlendirmesi açısından dikkate değerdir:

"Yoksullukla ilgili sosyal politika dediğinizde ilk aklıma gelen koca bir üzüntü. İlk aklıma geleni söylüyorum gerçekten. Belki de bu işin içinde belki de bunu dışarıdan birine sorsanız, size devletin verdiği kömüründen bahseder. Ama 30 yıldır bu sahada çalışmış ve bu işin tüm aşamalarda nereye geldiğini görmüş biri için koca bir üzüntü derim." (5)

Yoksullukla mücadeleye yönelik sosyal politikaların, ağırlıklı olarak sosyal yardımlara dayanması ve sosyal güvenlik sistemini aşındırıcı etkilerinin bulunması olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle uzun dönem sosyal politikalarda, sosyal güvenliğin en önemli politika aracı olarak ekonomi politikalarıyla beraber yürütülmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda istihdamdaki kayıt dışılığa değinen katılımcılar, sosyal yardımların, sosyal güvenlik sistemini ve çalışma yaşamını olumsuz etkilemeyecek şekilde kurgulanması gerekliliğini vurgulamışlardır. Sosyal yardım alan kitlelerin, yardımlarının kesilmesi endişesiyle kayıtlı işler yerine kayıt dışı istihdama yöneldiğini belirterek, bazı durumlarda politika araçlarının birbirini kestiğini belirten katılımcı değerlendirmesini şu şekilde aktarmıştır:

"Sosyal güvenlik benim yaklaşımına göre sosyal sigortaları, sosyal yardımı ve sosyal hizmeti içeren ana çatıdır. Sosyal yardım odaklı olarak sosyal politika inşa edildiği zaman sosyal güvenlik zayıflar. Bugün insanlar sigortalı çalışmak istemiyor, kayıt dışı çalışmak istiyor. Çünkü sosyal yardımdan olmak istemiyor. Çünkü sigortalı olduğunuz zaman sosyal yardım kesiliyor. Böyle olduğu zamanda aslında sosyal politik araçlar birbirini keser bir hale geliyor. O yüzden sosyal güvenlik ama sosyal sigortalar, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin birbirini tamamlayıcı bir şekilde örtüştürülmüş bir sosyal güvenlik sistemi. Bizde şu an işsizliğin de etkisiyle sosyal güvenlik sisteminin işçi işveren boyutuyla tarafları azalırken, zayıflarken sosyal yardımlarda büyük bir genişleme var." (9)

Yoksullukla mücadele politikalarının sosyal yardımlara dayalı olarak yürütülmesi, araştırmaya katılan akademisyenler tarafından eleştirilmiştir. Sosyal yardımlar üzerinden yürütülen politikalara eleştirel açıdan yaklaşan akademisyene göre yoksulluğu ortadan kaldıracak politikalar yerine rahatlatıcı bazı uygulamalara yer verilmesi, yoksulluğu sürekli hale getirerek, bağımlılık yaratmaktadır:

"Yoksulluğu ortadan kaldıracak sosyal politika öncelikle yoksulluğa meydan vermeyecek sosyal politikadır. O anlamda insanı sosyal hizmetlerle desteklemek, buna rağmen yeterli olmayıp da halen yoksulluğa düşerse o zaman yardıma başvurmak gerekir. Malum tıpçıların söylediği önleyici hizmetler, tedavi edici hizmetler gibi sosyal politikada da aynı problem var. Yoksulluk ortaya çıktıktan sonra biz onu tedavi edelim anlayışı var. O da hiçbir şekilde iyi tasarlanmamış, hak temelli olmayan ve de yoksulluğu bırak ortadan kaldırmayı veya azaltmayı, yoksulluğu meşrulaştırıp, sürekli süründürerek yaşatmak ve çoğaltmak üzerine yapılmış bir yardım türü. İnsanları bağımlı kılıyor, insanlar artık yardım var diye başka iş yapmıyorlar. Ondan sonra da dönüp kurbanı suçlama, bak bunlar çalışmıyor, yardıma bağımlı oluyor. Yani böyle bir karmaşa var." (18)

Katılımcıların genel değerlendirmesi, yoksullukla mücadelede, mutlak yoksulların sosyal yardımlarla sürekli olarak desteklenmesinin gerekli olmasına karşın, yoksullukla mücadelede koruyucu, önleyici hizmetler uygulanmadığı sürece yoksulluğun ülke gündeminden kaldırılamayacağıdır.

Katılımcılar, yoksullukla mücadelenin ağırlıklı "koruyucu" nitelikli olup, yeterli düzeyde önleyici olmadığı görüşündedirler. Buna göre yoksulluğun tamamen giderilmesinin mümkün olmayacağı ve kimi zaman yoksulluk yönetilerek, buna uygun tedbirler alınmaktadır.

Türkiye yoksullukla mücadeleye yönelik politikalarda, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi pek çok uluslararası sözleşmeye taraf olacak şekilde kısa, orta ve uzun dönemli çeşitli

hedef ve stratejileri benimsemiştir. Genel anlamda uluslararası sözleşme esaslarına uyulmakla beraber bu sözleşmelerin iç hukuktaki bağlayıcılığı, belirlenen hedef ve stratejilere uyumda önem kazanmaktadır. Araştırmada, bu sözleşmelerdeki hedef ve stratejilerinden ayrılarak, “*paternalist devlet algısı*” ile birlikte “*klientalist ilişkilerin*” ortaya çıktığı değerlendirilmiştir.

Katılımcılar, yoksulluğun ortadan kaldırılması hedefinde, kısa dönemli sosyal desteklere dayalı politikalar yerine, yoksul hedef kitlenin “*yapabilirlik sorununun çözümü*” temel alınarak konuya bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılması gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Bu değerlendirmelerin temelinde, orta ve uzun dönemde “*bağımlı bir yoksul kitle oluşumunu engelleyebilmek*” için yapabilirliklerin artırılmasının önemi yer almaktadır. Bu kapsamda daha fazla kitlenin yoksulluk zincirine girmemesi ya da bu zincirden çıkması için “*yoksulun yapabilirliğinin ve becerilerinin geliştirildiği*” sosyal politikaların temel alınması, eğitim, mesleki eğitim, sağlık, tarım ve göç gibi diğer politikalara gereken önemin verilmesinin yoksulluğun kısır döngüye dönüşmesini engelleyeceği görüşü hakimdir. Bu yönüyle Şenses’in (Şenses, 2014, s. 331) “yoksullukla mücadelede kalıcı bir başarı, gerek ulusal ve gerekse uluslararası düzlemde yoksulluk açığını kapamaya yönelik bir kerelik transferlerin çok ötesinde, büyüme sürecinden dışlanmış kesimlerin bu sürece katılmalarının sağlanabilmesine bağlıdır” değerlendirmesi önem kazanmaktadır.

2.2. Yoksullukla Mücadele Politikalarının Amacı ve Hedefi

2011 yılında 633 sayılı KHK ile kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, yoksullukla mücadele kapsamında “sosyal yardıma ve korunmaya muhtaç kesimlere arz odaklı yardım ve hizmetlerin sunulmasını” hedef olarak benimsemiştir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013, s. 3).

Türkiye’de yoksullukla mücadeleye yönelik sosyal politikalara ilişkin Kanunlarda, Kalkınma Planlarında, Yıllık Programlarda, Hükümet Programlarında yoksullukla mücadelede sürdürülebilir büyümenin sağlanması, gelir dağılımının düzeltilmesi, eğitim, sağlık ve çalışma yaşamıyla ilgili politikaların beraber yürütülmesi, yoksulluk ve sosyal dışlanma riski bulunan bireylerin ekonomik ve sosyal yaşama katılımı hedeflenmiştir.

Bu hedefler ekseninde 10. Kalkınma Planında “yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan kesimlerin fırsatlara erişimlerinin kolaylaştırılması yoluyla ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması” temel amaç olarak benimsenmiştir. Bu amacın gerçekleştirilmesinde “vatandaşları üretim sürecine daha fazla dahil edecek şekilde iyileştirilmesi gereği” vurgulanmıştır.

61. Hükümet Programında “aile bütünlüğü içinde” yaşlı, engelli, öğrenci, dul, yetim ve yoksullara destek sağlanarak, 2023 yılında mutlak yoksulluğun ortadan kaldırılması temel hedef olarak belirlenmiştir. 64. Hükümet Programında yoksullukla mücadelede “ihtiyacı olan herkese sosyal destek sunulmasını ve sosyal desteklere duyulan ihtiyacın azaltılması” temel hedef olarak benimsenmiştir. Bu doğrultuda, sosyal yardımlarda “ailenin bütünlüğünü koruyan” ve “sosyal destek ve hizmetlerin hak temelli olarak bütünleşik sosyal destek sisteminin” oluşturulması temel alınmıştır.

Araştırmada katılımcılar, yoksullukla mücadeleye yönelik sosyal politikaların amacına ve hedefine yönelik değerlendirmelerini kısa, orta ve uzun dönemli olarak açıklamışlardır.

Yoksullukla mücadele kapsamındaki sosyal politikaların genel amacına ilişkin görüşler ağırlıklı olarak konuya bütüncül açıdan bakılması ve uzun dönemde yoksul hane sayısının ve yoksul faydalanıcı sayısının azaltılmasına yönelik sosyal ve ekonomik tedbirlerin alınması gerekliliğidir. Yoksullukla mücadele politikalarının bütünsel olarak ele alınması gerekliliğine vurgu yapan katılımcının değerlendirmesi şu şekildedir:

"Eğitime, sağlığa, bütün kamu hizmetlerine, insana yakışır yaraşır bir düzeyde hayat standardı sağlayarak bütün kamu hizmetlerine erişimi kolaylaştırmaktır, eşitliği sağlamaktır. Bu mutlak eşitlik değil elbette, asgari düzeyde belli bir hizmeti almasını sağlamaktır vatandaşın. Sosyal politikanın en temel amacı insanları belli bir hayat seviyesine ulaştırmaktır. Sosyal dışlanmaya maruz kalan bireylerin, grupların bu dışlanmadan kurtulmalarını sağlamaktır, toplumda var olmalarını sağlamaktır. Sosyal politikanın en temel amacı bütünsel bir şekilde insanın bütün kamu hizmetlerinden eşit bir şekilde yararlanmasını sağlamaktır. (2)

Türkiye'de yoksullukla mücadele politikalarının ana hedefinin "kişinin kendi ayakları üzerinde durabilmesi, istihdama katılımının sağlanması" olduğu şeklinde görüş belirten katılımcılar, istihdama katılımın yalnızca parasal anlamda değil, sosyal anlamda da güçlendirici etkisine değinerek, bunun yoksul bireyin çalışma alanındaki yapabilirliğiyle doğrudan alakalı olduğunu ifade etmişlerdir. Buradaki sorunun temelinde yoksul kişiler açısından ciddi bir yapabilirlik sorunu olduğunu ifade eden katılımcılar, *mutlak yoksullar hariç tutulmak kaydıyla diğer yoksul kitle için yapabilirlik sorunuyla mücadelenin uzun dönemde yoksullukla mücadeleye yönelik politikalarda temel alınması gerekliliğini* vurgulamışlardır. Bu yönüyle yapabilirliklerinin arttırılmadığı politikalarla yoksulluğun önlenemeyeceği gibi bağımlı bir yoksul kitle oluşturacağı endişesi hakimdir. Bu görüşle bağlantılı olarak, yoksul kişilerin sosyal yardımlara uzun süre bağımlı kılınmasını önlemek için yardımların miktarının bilerek düşük düzeyde tutulduğu ifade edilmiştir.

Katılımcılar, yoksullukla mücadelede sağlık, eğitim, istihdam, sosyal güvenlik ve ekonomik politikaların birlikte ele alınması gerektiği ve yoksulluğun sosyal yardımlarla sonlandırılmayacağı görüşündedirler. Buna göre sosyal politikaların diğer politikalarla desteklenmemesi durumunda "yoksulluk kültürü" oluşacaktır. Yoksullukla mücadele politikalarının bütüncül bakış ile diğer politikalarla desteklenmemesi durumunda yoksulluğun kanıksanacağını dile getiren katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

"İnsanların beşeri sermayelerinin gelişmesi demek eğitim ve sağlık alanında yapılan yatırımlarla onların beşeri sermayelerini de artması demektir ki toplumdaki kitlelerin beşeri sermayelerinin artması da o kişilerin topluma olan katkılarını artması ve toplumun genel refah düzeyinin de yükselmesi demek. Yani bu yönüyle de yoksullara yaptığınız yardımlar tek yönlü bir sadaka gibi değil, aslında orta ve uzun vadede toplumun kendisine de olumlu getirisi olan birer politikadır. Biz genel müdürlük olarak yoksulluk resminin sadece belli bir karesindeyiz aslında. En acil yardım kısmındayız. Bu en acil yardımı yaptıktan sonra bu kitlelerin diğer yönleriyle kendine yeter hale gelmesi için diğer politikalar yürütülmezse bizim alanımız ne kadar ideal ne kadar güzel olursa olsun zaten yetersiz kalır ve yoksulluk bir kısır döngüye dönüşür, yoksulluk kültürüne dönüşür ve bir süreklilik haline gelir, nesilden nesile aktarılan bir hale gelir. Ama bu bizim alanın iyi veya kötü yürütmemiz ile ilgili değil diğer alanların bizi desteklemesiyle ilgili. Diğer alanlarda güzel politikalar uygulanmazsa yoksulluk bir kısır döngüye dönüşür, dönüşmesi kaçınılmazdır" (8)

"Kamu kaynaklarının kullanımına baktığımızda, yoksulluk zincirinin kırılmasında önemli olan diğer alanlarında öneminin dikkate alınması. Eğitimdeki başarı oranı, sağlıktaki hizmetlere ulaşabilme, yaşlılıkta bakım hizmetlerine ulaşabilme, engellilikte istihdam ile ilgili bu hizmet ve ihtiyaçların hepsi yoksullukta da çok alakalı. Suçluluk konusuna bile baktığımızda kişi işsiz kalıyor, istihdam olamıyor, yeterli bilgi, beceri, eğitimi alamıyor, sağlık hizmetinden yararlanamıyor, suça yöneliyor, o tekrar bir döngüye giriliyor yoksul olduğu için, yoksulluk bu döngüyü çeviriyor. Asıl kilit noktalar kişinin kendi kendinin yeterli olabilmesini sağlayacak uzun vadeli birtakım programlar olmadığı sürece kısa vadeli, çoğunlukla da bizim sosyal yardım sistemimize baktığımızda, yoksullukla mücadele stratejimize baktığımızda hala Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonunun temel bir yasasını, kanununu görüyoruz. Temel gereksinimlerini karşılamaya

yönelik, kendi kendine yeterli olabilmeye yönelik bir amaç maalesef şu anda çok yok"
(10)

Katılımcılar var olan yapıda, yoksul kitledeki "umut eksikliğine" ve sosyal yardımların yoksul hanelerde "yoksulluk kültürü" oluşturduğuna dikkat çekmişlerdir. Katılımcılar, yoksul kitlelere sağlanan sosyal yardımlara karşın, yoksul kitlede, buldukları sosyo ekonomik düzeyin üzerine çıkma arzusunun yaratılmadığı görüşünü dile getirmişlerdir. Karşılaştırma yapılan yıllara göre yoksul kesime daha fazla sosyal yardım sağlanmasına karşın, hanelerin sosyo ekonomik düzeyinin geliştirilemediği, sosyal yardım uygulamalarının bu konuda etkin olmadığı, "yoksulluğu koruyan bir yapının" olduğu belirtilmiştir. Bu görüşlerle bağlantılı olarak yoksulluğun nesiller arası aktarımının engellenmesinde sadece sosyal yardımlar üzerinden değil, en önemli sosyal politika aracı olan eğitim konusunda fırsat eşitliğinin sağlanmasının önemine değinilmiştir

"Biz aslında yoksulluğu ortadan kaldırmıyoruz. Çünkü bizim vakıflar aracılığıyla yapılan temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik. Siz ayda kişiye 300 lira nakdi destek sağlıyorsunuz. Bununla yoksulluğu ortadan kaldıramazsınız. Yoksullukla mücadele edersiniz, yoksulluğu daha az görünür kılarırsınız. Benim görüşüm biz yoksullukla mücadele ediyoruz ama yoksulluğu ortadan kaldıramayız bu yaptıklarımızla. Eğitim kapsamında yapılan, hayata geçirilen sosyal politikalar, sosyal yardımların yoksul zengin ayrımı yapılmaksızın üniversal denilen kapsamda yapılması, bütün çocuklara yapılması gerekli. Mesela yoksullukla mücadele kapsamındaki en önemli silahınız eğitim olabilir. Daha iyi eğitim almalarını sağlamak. Yoksa o yoksulluk kültürünü oluşturuyorsunuz, yoksulluk kısır bir döngüye dönüşüyor, anne cahil baba cahil çocuk da cahil. Ondan doğacaklarda o döngüye dahil oluyor, kanıksıyor." (14)

Katılımcıların tamamı, istihdama katılımı mümkün olmayan mutlak yoksullar açısından hak temelli ve sürekli sosyal yardımların gerekliliği ve bu kesimin sosyal hizmetlerle her alanda desteklenmelerinin sosyal politikaların gereği olduğu konusunda hem fikirdirler.

Sosyal politikaların, üretken ve donanımlı insan yetiştirilmesi için diğer politikalarla beraber yürütülmesi gerekliliğine vurgu yapılarak, politika uygulamalarında koşulluluk ilkesinin önemine dikkat çekilmiştir. Bu görüşlerin temel olduğu değerlendirmeler şu şekildedir:

"Temel hedef, bir, kendi kendine yeterli hale getirmektir, yoksulu yoksul olarak tutmak değildir. İki, bu politikaların temel hedefi sınıflar arasındaki farkları uca savurmak değil, sınıfların arasındaki dengeyi birbirlerine yaklaştırmaktır. En alt seviyedeki düzeyi de asgari yaşam düzeyinin üzerine çıkartabilmektir. Ve bunun sunuş biçiminde de bir yurttaşlık geliri garantisi gibi bir şeyi oluşturmak gerek. Bütün bunlar sadece vermek üzerine kurulu politikalarla olmaz. Mutlaka üretimde, eğitimde, sağlıklı, donanımlı insan yetiştirmekle örtüşmelidir. Bu okul öncesi eğitimden başlar, örgün ve yaygın eğitime kadar uzanır, istihdama kadar uzanır. Planlamayla olur bütün bunlar." (11)

"Yoksullukla ilgili sosyal politikaların tamamında bir amaç var. Ama maalesef bu amaçlar bizi istediğimiz hedeflere götürmüyor. Dolayısıyla bence ülkede oturup, yoksullukla ilgili sosyal politikaların yeniden revize edilerek, belki de tek hale getirilmesi, uygulanan tüm sosyal yardım politikalarının tek bir kanun maddesinde toplanması gerek." Şartlı hale getirmezseniz asla bu ülkede yoksulluğu ortadan kaldıramazsınız" (5)

Araştırmada yoksullukla mücadele politikalarının sosyal risklerin önceden tespit edildiği bir anlayışla ve "arz bazlı" yaklaşımla belirlenmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Katılımcılar politika uygulamalarında koşulluluk ilkesinin temel alınmasının, özellikle şartlı nakit transferleri ile eğitimde kız çocuklarının okullaşmasında, sağlıkta, bebek ve anne ölüm oranlarının azalmasında etkili olduğu ve politikaların etkinliğinin arttığı görüşüne sahiptirler.

Yoksullukla mücadeleye yönelik politikaların uzun dönemde yoksulluğu gideren değil, kısa dönemli, rahatlatıcı ve “günü kurtarıcı” nitelikte ve çözüm odaklı olmadığını ifade eden katılımcıların değerlendirmesi şu şekildedir:

"Yani yoksulluğu aşmak ve yoksullukta bir perde yukarı çıkmak üzerine değil. Aç kalmasin, yakıtı olsun, ama çözüm odaklı değil. Yani bağımlı tutuyor hala sizi, sisteme bağlı kalıyorsunuz. Uzun vadeli çözüm değil. Kısa vadede rahatlatıcı çözüm" (3)

"Yoksulluğu yapısal düzeyde çözecek ve ortadan kaldıracak, insanları kendi ayakları üzerinde durabilir, kendi gelirlerini kazanabilir, harçayabilir duruma getirecek yapısal bir hedef yok. Daha çok günü kurtarmaya dönük, mevcut şikayetlenmeleri, sızlanmaları köreltecek ve ortadan kaldıracak nitelikte şeyler yapılıyor, bununla yetiniliyor" (21)

Katılımcılar yoksullukla mücadele politikalarının amaç ve hedefine yönelik değerlendirmelerinde aşağıdaki başlıkları dile getirmişlerdir.

- Yoksullukla mücadelede mutlak yoksullar hariç olmak üzere “yoksul kesimin yapabilirliklerini artıracak” şekilde kısa dönemli çözümlerle beraber orta ve uzun dönemli politikalarda bütüncül yaklaşımın temel alınması,
- Sosyal risklerin önceden tespit edildiği "arz bazlı" yaklaşım esaslı politika temellerinin benimsenmesi,
- Sosyal yardımlarla beraber sosyal hizmet ve sosyal güvenliğin birlikte değerlendirildiği politikaların oluşturulması,
- “Hak temelli anlayışa” göre belirlenecek politikalarda bu anlayışın yerleşebilmesi için kamuoyunda yeterince yer verilerek yoksul kitlenin bilgilendirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması,
- Hak temelli anlayışla “asgari gelir desteği” uygulamasına geçilmesi,
- Yoksul kitledeki “umut eksikliğini” gideren ve “yoksulluk kültürüne” yol açmayan politikaların belirlenmesi,
- Mutlak yoksullar hariç tüm sosyal politikaların “şartlılık esasına dayandırılması”
- Kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışı istihdam dikkate alınarak yoksullukla mücadele politikalarında “kayıt dışılığı önleyici ekonomik ve sosyal politikaların” birlikte değerlendirilmesi,
- Yoksullukla mücadele kapsamında 2019 yılı itibariyle 47 olan sosyal yardımların yoksul kitle tarafından takibinin sağlanabilmesi için mevzuat bütünlüğünün oluşturulması konularına dikkat çekmişlerdir.

2.3. Yoksullukla Mücadele Politikalarında Temel Alınan Yaklaşımlar

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu yoksullukla mücadeleye yönelik sosyal politikaların *gereksinim temelli olarak yürütüldüğü* görüşündedirler. Buna göre var olan politikalardaki yaklaşım, ağırlıklı gereksinim temelli olup, kimi zaman hayırseverlik yaklaşımı da etkili olmaktadır. Yoksullukla mücadelenin devlete siyasi bir sorumluluk yükleyerek, sosyal hak kapsamında *"hak temelli sosyal politika"* anlayışının temel alınması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

Katılımcıların bir kısmının süreç üzerinden yaptıkları değerlendirmeler, Türkiye’deki bazı uygulamaların *hak temelli anlayışa dönüştüğü* şeklindedir. Buna göre özellikle 2002 yılından bu yana yaklaşım açısından farklılaşma yaşanarak, bazı uygulamalarda hak temelli anlayışa dönüşüm oluşmuştur. *Bütünleşik Sosyal Yardım Sisteminin (BSYS) kullanılmaya başlandığı 2012 yılından itibaren oluşturulan puanlama sistemi hak temelli yaklaşıma dönüşümde etkin olmuştur:*

"2002'den bu yana ciddi ilerleme kaydedildi. Kurum profesyonelleşmeye başlamış ve artık burada eski yaklaşımlar kenara itilerek daha profesyonel bir yaklaşım sergileniyor. Biz hak temelli olması gerektiğini savunuyoruz. Şu andaki yaklaşımlarla ilgili ihtiyaç temelli diyebiliriz engelli ve yaşlıları dışarıda tutarsak, onları hak temelli diyebiliriz. Hak temelli ve ihtiyaç temellinin bileşimi diyebiliriz şu haline." (7)

"Şu an maalesef ihtiyaç temelli. Yani evriliyor. Şimdi puanlama sistemi var. Şu an kritik bir noktadayız. 2 sene önce konuşuyor olsak direk ihtiyaç temelli derdim. Şu anda yapısal değişimden dolayı değişiklik var. Ama hala ihtiyaç temelli." (10)

2012 yılı sonrasında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının uygulamaya başladığı BSYS ile tüm sosyal yardımların ve sosyal hizmetlerin tek çatıda birleştirilmesi, sosyal yardım kararlarının etkin bir şekilde alınabilmesi, sosyal yardımların sunumunda zaman ve maliyetlerin azaltılması, başvuru sürecinin kolaylaştırılması hedeflemiştir. Bu kapsamda sosyal yardımların sunumunda bütüncül bir yaklaşım izleyebilmek için kurumlar arası bilgilerin paylaşımının sağlanması ve kurumlar arası programların bütünleştirilmesi temel alınmıştır (Türkiye'nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi, 2017).

BSYS'nin kurulması ve uygulanması sonrasında sosyal politikadaki temel yaklaşımdaki değişime vurgu yapan katılımcılar, *ana yaklaşımın sosyal devlet olmanın temel gereği olarak hak temelli olduğu* görüşündedirler:

"Türkiye'de sosyal yardımlar sosyal devletin gereği olarak kamu hizmeti şeklinde olup ana yaklaşımımız hak temellidir." (23)

"Bizim resmi söylemimizde sosyal yardımları hak olarak veriyoruz, kesinlikle ulufe, lütuf gibi bir anlayışımız yok. Anlayış olarak asgari gelir desteği meselesine zaten açık durumdayız. Ama tek sıkıntımız bütçe. Bütçe olduğu sürece, zaten bizim Anayasamızdaki temel ilkede budur, devlet sosyal barışın sağlanması için, sosyal güvenliğin sağlanması için bütün önlemleri alır, bütçe kısıtları doğrultusunda. Temel kavramlarımız bu. Bütçe kısıtı olmadığı sürece her şeyi yapmak üzere sosyal devlet anlayışıyla çalışıyoruz" (22)

BSYS ile belli düzeyde kurumsallaşmanın yaşandığını belirten katılımcı uygulamalarda, "bir elin verdiğini öbür elin fark etmemesi mantığı" ile hareket edildiğini ifade etmiştir:

"Bakanlık olarak yaptığımız şeyler tamamen hak temelli bir mantıktadır. Kişilerin deşifre edilmemesi, devletin en azından bir elinin verdiğini öbür elinin fark etmemesi mantığı içerisinde bu işi yapıyoruz. Bütünleşik sistemden sonra özellikle bu iş kurumsallaştı. 10 milyon düzenli yardım alan bir kitle için merhamet duygularıyla yapabileceğiniz bir şey değil. Zaten objektif olmak zorundasınız. Biz tipik sosyal demokrat refah devletinin yaptığı anlamındaki bir yapıda değiliz ama küçümsenecek bir Akdeniz tipi de değil." (22)

Katılımcılardan bazıları yoksullukla mücadeleye yönelik sosyal politikalarda "*hak temelli yaklaşımın mevzuatta yer almasına karşın uygulamalarda yeterince hak temellilik anlayışının olmamasını*" eleştirmişlerdir. Bu eleştirinin temelindeki dayanak, politikaların talep esaslı olması ve talep esaslı politikaların varlığının hak temelli anlayışa tamamen ters olduğudur. Bu doğrultuda, yoksul bireylerin özneleşmemesi nedeniyle demokratik standartta sosyal politika oluşturulamadığı, bunun sonucunda bireylerde, "*bu benim için hak*" anlayışı yerine, "*yardıma muhtacım*" anlayışı oluşmaktadır.

Uygulanan politikalar ile mevzuat arasındaki farklılığa dikkat çeken katılımcıya göre yoksullukla mücadele alanında hak temelli yaklaşım mevzuatla sınırlı olup uygulamada ihtiyaç temellilik ve hayırseverlik ön plana çıkmaktadır:

"Mevzuat üzerinde hak temelli, biraz daha devletin görevi olarak tanımlayan bir mevzuatımız var. Ama uygulamaya geldiğimiz zaman bu böyle değil. Tamamen yardım şu anda. Vakıf mantığıyla gidiyoruz. İhtiyaç temelli. Hak temelli anlayışımız metinlerde ifadelerimiz var. Ama zihnimiz henüz öyle değil" (16)

"Metinlerde hayırseverlik yerine hak ve devletin yükümlülüğü şeklinde yazıyor, onlara lütuf edilen bir durum değil şeklinde, kesinlikle sosyal hak, sosyal devlet, insan hakkı üzerinden tanımlanan bir şey. Onlara lütfedilen bir durum değil şeklinde biz bunu formülize ediyoruz, yazıyoruz. Ama hem sunum esnasında hem de uygulama esnasında maalesef bunları bir hayırseverlik ve bir lütuf olarak sunuyoruz. Ben ne zaman bir araştırmamın zeminini oluştururken olayın mevzuatına baksam mevzuat çok güzel. Bunu uluslararası diğer benzer, muadil dokümanlarla karşılaştırdığımızda çok iyi yapılandırılmış mevzuatlarımız var. Bu isterseniz strateji belgesi olsun isterseniz eylem planı olsun isterseniz herhangi bir yönetmelik, kanun tasarısı olsun esas işin ben sahada uygulamada çöktüğünü görüyorum her seferinde. Mevzuat yönüyle sosyal dışlanmanın önlenmesi gözetiliyor. Ama uygulamaya geldiğiniz noktada gerek yaptığımız araştırmalarda, diğer yaptığımız karşılaştırmalı rapor çalışmalarında ya da diğer analizlerde bunun baştaki hedefle yani mevzuatla çok örtüşmediğini görüyoruz." (16)

Bazı katılımcılar yoksullukla mücadeledeki yaklaşım konusunda tam bir tanımlama yapmanın güç olduğunu ifade ederek, farklı sosyal desteklerde farklı yaklaşımların uygulandığını belirtmişlerdir:

"Yaklaşım konusunda hepsinden biraz biraz geçerli. Hala hak değil, ama tamamen hayırseverlik de değil. Yardımların kriterinin net olmamasından dolayı hak açısından sıkıntı var. Yani uygulama birliğini hala tam olarak sağlayamadığımız yardım türlerimiz var. Yoksa hayırseverlikte var bizde devletin yaptığı yardımlar da var, yükümlülük olarak gördüğümüz düzenlemeler, yardımlarda var." (2)

Türkiye’deki yoksullukla mücadele politikalarının hak temelli olması gerekliliğine vurgu yapan katılımcılar, ekonomik kaynaklar nedeniyle bunun uygulanamadığı durumlarda farklı kitleler için farklı hedeflemeler oluşturulduğunu belirtmişlerdir:

"Bizim ilkemiz hak üzerinde yürümesi gerektiği bu mantık içerisinde gidiyoruz. Ama ne yapılıyor. Fiiliyatta bütçe ile ilgili bir sıkıntı ve kısıtı içerisindeyiz. Asgari gelir desteği gibi bizim için ideal olan şeyi her zaman yapmamız mümkün olmuyor. Bu durumda ne yapıyoruz? Farklı hedeflemeler yapmak durumunda kalıyoruz. En kırılğan kim vardır gibi, onun üzerine gidiyoruz. Eşi vefat etmiş kadına yönelik yardım çıkıyor, asker ailesi, asker çocuk ailesi gibi bir yardım çıkıyor, kronik hastalıklarla ilgili başka bir yardım çıkıyor. Farklı ayrı ayrı müdahale alanları üzerinden sosyal yardım konusunu en azından yürütmek durumunda kalıyoruz." (22)

"Daha çok ihtiyaç temelli gidiyor benim gördüğüm. Çünkü hak temelli yaklaşıma ülkenin ekonomisinin tamamen yeterli olduğunu düşünmüyorum. İhtiyaç temelli, başvuru ağırlıklı yani talep odaklı bir hizmet şu anda sürdürülebiliyor. Bence de olması gereken bu. Arz odaklı bir hizmete henüz daha tam olarak hazırlıklı değiliz." (13)

Katılımcıların büyük çoğunluğu, engelliler ve yaşlılar için 1976 yılından bu yana devam eden politika uygulamalarının hak temelliğe yakın bir yaklaşımla yürütüldüğü görüşündedirler.

Engelli maaşı ve 65 yaş maaşı olarak tanımlanan ve süreklilik kazanmış olan sosyal yardım ödemelerinin hak temelli olarak sunulmaya başlanmasına karşın diğer sosyal yardımların, bütçe kısıtları nedeniyle "hak" olarak benimsenmesi yerine "yardım" olarak sunulması tercih edilmektedir:

"Bazı yardımlarda düzenli maaşa geçenler var. Aslında onlar biraz hakka dönüşüyor. Engelli maaşı gibi, 65 yaş maaşı gibi, yaşlılık maaşı gibi. Ama bazı yardımlarımız hala hakka dönüşmemiş durumda. Sosyal devletin bir takım sosyal politika ile ilgili yükümlülükleri var. Ama bunlar devletin bütçesiyle orantılı bir şekilde karşılanır. Sosyal hakka dönüştüğü durumda şu anki bütçeye olan yükünden çok daha fazlası bir yük ortaya çıkma ihtimalinden dolayı bütçeyle uyumlu olsun diye o hak olmaktan ziyade yardım olarak sunulmaya devam ediyor. Yani şu anki politika yaklaşımı daha doğrusu vakıfların

kurulduğundan beri, sosyal yardımlaşma fonunun kuruluşundan beri gelen yaklaşım daha çok bunun bir yardım olarak devam etmesi, ama kısmen bütçe oranında düzenli maaşlar, aylıklarla aşama aşama yardımdan hakka dönüşme süreci başladı, ama çok da hızlı ilerlemiyor açıkçası." (8)

Sosyal yardımlarda temel alınan *muhtaçlık ölçütlerinin, yasadan yasaya ve uygulamadan uygulamaya değişmesinin hak temellilik konusunda sorun olduğunu* ifade eden katılımcı görüşünü şu şekilde aktarmıştır.

"2022 sayılı yasadan yararlanan engellileri düşünün, kriter ne, muhtaçlık. Oradaki muhtaçlığın tanımı asgari ücretin 1/3'ü. Engelliler kanununa göre evde bakım hizmetindeki kriter ne yine muhtaçlık. Oradaki tanım asgari ücretin 2/3'ü. Bir muhtaçlığın tanımında bile bir sürü farklılıklar var. Mesela askerlere yönelik, asker ve asker ailelerine yönelik yardımlarda muhtaçlık tanımı brüt asgari ücret. Ne kadar farklılar." (21)

Engelliler ve yaşlılar açısından 1976 yılındaki mevzuat doğrultusunda hak temelliliğe yakın bir sosyal politika yaklaşımı izlendiği görüşüne karşın yoksullukla mücadele politikalarının tamamına dikkate alındığında, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) aracılığıyla yürütülen politikaların *idari kararlarla yürütülmesi nedeniyle hak temellilikten uzaklaşıldığı ve siyasi otoritenin tasarrufuna açık hale geldiği* görüşü belirtmiştir:

"Hak temellilik konusunda ülkemizde sorunlar olduğunu düşünüyorum. Sosyal yardımların bir hak olduğuna inanıyoruz, ama bunun mevzuat alt yapısı tam olarak bize bunu söylemiyor. Bu engelli ve yaşlılar açısından sorun değil. 1976'dan beri uygulanan bir kanun ve oturmuş bir uygulama var. Artık bu 65 yaşını doldurmuş, şu şartları sağlayan kişinin hakkıdır deniyor ve yasama organınca bu kanunlaştırılıyor, çıkarılıyor. Artık buna bir hak temelli demek mümkün. Ama Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarıyla yapılan yardımlarda hak temelli olduğunu söylemekte güçlük çekiyoruz. Çünkü biraz daha idari kararlarla yürüyor ya da siyasi otoritenin de arkasında durması, desteklemesiyle yürüyor. Onun için hak temelliye doğru geçişin olması gerektiğini düşünüyorum. O açıdan hak olarak görme noktasında eksiklerimiz olduğunu düşünüyorum ülkemizde." (7)

Yoksullukla mücadele politikalarının hak temelli olmadığını belirten akademisyen sistemin çok parçalı olarak işletildiğini, vakıf uygulamalarına değinerek açıklamıştır. Politika uygulamaları *geçici nitelikte olup, gereksinim temellinde yürütülmektedir. Hak temelli politikalar açısından en önemli ölçütün hakkın aranması noktasında yaşanan sorunlara göre değerlendiren* katılımcı görüşünü şu şekilde aktarmıştır.

"Bizdeki sistem asgari gelir güvencesi sağlayan bir sistem değil. Palyatif, çeşitli, biraz tarihsel, o, o zaman konmuş bu, bu zaman konmuş, sonra bir de bu eklenmiş, işte onu değiştirmeyelim yerine bir de bunu koyalım gibi çok parçalı bir sistem zaman içerisinde geliştirilmiş ve hak temelli değil. Bir şeyin hak temelli olması ne demek, hukuki korumasının olması demek. Bizde ki sistemin en önemli bileşeni nedir, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları. Bizde ki Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tüm il ve ilçelerde örgütlü. Tüm il ve ilçelerde örgütlü olan bu yapının hukuki statüsü ne? Özel hukuk tüzel kişiliği, yani vakıf. Özel hukuk tüzel kişiliğine sahip olan bu vakıfların finansmanı kim tarafından yapılıyor? Kamu tarafından yapılıyor. Türkiye'de özel hukuk tüzel kişiliğine yani vakıf statüsünde olan tek kurumlar mı? Yani siz gerçekte bir kamu kurumu olmayan yapıya kamu fonu aktarıyorsunuz, benzerlerinden ayırt ederek, ayrımcılık yapıyorsunuz. Müdür İş Kanununa göre çalışıyor ve orada çalışan sosyal yardım ve inceleme görevlileri İş Kanunlarına göre çalışıyor yani kamu görevlisi değil. Ama kamu görevi yerine getiriyorlar. Ve ben diyelim ki oradaki hizmetlerden yararlanmak isteyen birisiyim ve benim hakkımda yapılan değerlendirmenin isabetsiz olduğunu düşünüyorum, hukuksuz olduğunu düşünüyorum. Ne yapacağım? Bu bir kamu hizmeti olsaydı idare mahkemesine dava edecektim. Kamu hizmeti verenler, işlem yapanların kamu görevlisi olduğunu

düşünürsem. Ama değiller, ancak hizmetin kendisi kamu hizmeti. Nereye dava edeceğim o kişinin yaptığı değerlendirmeyi. İdari açıdan müdüre şikayet ettim ya da mütevelli heyete gittim. Ama yargısal korumayı nereden sağlayacağım, o bile belli değil. Dolayısıyla hem idari kanallarla hem yargısal kanallarla hak arama yollarını açık açık tayin etmediği ve anlatmadığı için bu ayrımcılığa da son derece açık bir uygulama. Ben hak ettiğim halde bana ulaşmayabilir hizmet. Siz hak etmediğiniz halde size ulaşabilir. Tamamen öznel bir değerlendirmeye dayalı olabilir. Falanca ilde vakıf şu türden bir yardım ya da hizmet programlamış olabilir. Ama benzer bir hizmeti, yardımı benzer bir vakıf benzer bir il ya da ilçede programlamayabilir. Bu kadar keyfidir. Dolayısıyla ayrımcılıkla ilgili sağlam güvenceleri olan bir sistem değil.” (21)

Yoksullukla mücadelede, sosyal devlet anlayışı doğrultusunda, mutlak yoksullar için hak temelli yaklaşımların gerekliliği belirtilerek göreceli yoksullar için istihdama katılımın sağlanacağı tedbirlerin gerekliliğine dikkat çekilmiştir:

“Mutlak yoksulları ayırmalısınız. Mutlak yoksullara lütuf olmaktan çıkartıp, sosyal devletin görevi olarak hak olarak vermelisiniz. Göreceli yoksullar için bir şekilde istihdama katılımlarını ya da sosyal hizmet müdahaleleriyle belirli bir süre sonra kendi kendilerini idare edebilir hale getirmelerini sağlamak durumundasınız.” (5)

Yoksullukla mücadele politikalarının sosyal bir hak olarak yürütülmesinde, birbirini kesen politikalar olduğunu belirten akademisyen katılımcının görüşü, yasal mevzuatta hak temelli olan politikaların, uygulama sürecinde çeşitli nedenlerle hak temelli olmaktan uzaklaştığı şeklindedir:

"Yasalar yapılıyor. Yasa yapmışsınız fakat bir de yasanın işleyişi, uygulaması var. Oradaki durumda çok ilginç şeyler oluyor. Mesela bu bizim kültürümüze uymaz, bizi aşar deyip işleyiş ve uygulama yönetmeliğinde icabında ters düşebilecek yasanın ilkeleriyle ters düşebilecek uygulamalara geçildi. Mesela bu anlamda bir taraftan bir eliyle kadın istihdamını arttırmak istiyor, tabi ki bu önemli. Ama öbür eliyle de yaşlı, engelli, çocuk bakımını kadına yüklüyor. Hak temelli sosyal politika sloganımız var. Tamam da hak temelli ile bu aile temelli sosyal politika birbiriyle çelişiyor çünkü. Hak deyince bireyi anlıyoruz, bireylerin hakları. Tasarımların iyi yapılması lazım. Tasarımın tabi ki hak temelli o bireyin haklarını koruyacak, bireyi kimseye muhtaç etmeyecek şekilde yapmalı. Bağımlılık yaratmayacak, hak temelli, bağımsız bireyin ayakta durmasını sağlayacak bir yardım politikamız yok." (18)

Siyasi parti temsilcilerinde yoksullukla mücadeleyle yönelik sosyal politikalara gereksinim ve hayırseverlik yaklaşımıyla bakıldığı ve bu politikalara bir manipülasyon alanı olarak yaklaşıldığı düşüncesi hakimdir. Yoksullukla mücadele politikalarının etkinliğinin sağlanmasında bu konunun siyaset üstü olarak değerlendirilmesi gerektiğini dile getiren siyasi parti temsilcisi görüşünü şu şekilde aktarmıştır.

"Bütün politik partilerin, siyasi iktidarların, devletin herhangi bir keyfi pozisyonundan çıkarılıp, objektif kriterlerde uygulanması gereken bir hak olarak olur" (20)

Katılımcıların ağırlıklı olarak yoksullukla mücadeleyle yönelik sosyal politikaların temelinde yer alan yaklaşımlara ilişkin görüşleri aşağıdaki başlıklar altında yer almıştır.

- Yoksullukla mücadeleyle yönelik sosyal politikalarda gereksinim temelli yaklaşımın temel alındığı,
- 2012 yılından itibaren uygulanmaya başlayan BSYS ile hak temelli anlayışa doğru bir dönüşüm yaşanmaya başladığı,
- Sosyal politikalara ilişkin plan ve programlarda hak temelliliğe vurgu yapılarak, bu alanda zihinsel bir dönüşümün oluştuğu,

- Yoksul engelli ve yoksul yaşlı hedef kitleleri için yürütülmekte olan sosyal politikaların hak temelli anlayışa en yakın sosyal politikalar olduğu,
- Yoksullukla mücadele politikalarının siyasi manipülasyonlara açık bir anlayışla gereksinim ve hayırseverlik yaklaşımıyla yürütüldüğü,
- Mevzuatta hak temelliliğe vurgu yapılmasına karşın uygulamaların bu yönde olmadığı,
- SYDTV aracılığıyla yürütülen politikalarla hak temelli uygulamaların söz konusu olamayacağı,
- Vakıflar aracılığıyla yürütülen uygulama farklılıklarının hak temellilikten uzaklaşmasına neden olduğu,
- Türkiye'nin var olan ekonomik yapısında sosyal politikaların hak temelli olarak yürütülmesinin var olan kaynaklar açısından mümkün olamayacağı,
- Hak temelli uygulamaların ekonomik nedenlerle uygulanamaması nedeniyle yeni eklenen hedefleme mekanizmalarıyla yeni hedef kitleler oluşturularak geçici çözümlerle soruna müdahale edilmeye çalışıldığı,
- Hak temelliliğin temel ölçütü olan hak sahibinin hukuki açıdan hakkını arama noktasında SYDV aracılığıyla yürütülen politikaların uygulama aşamalarında hukuki ve idari anlamda sorunlar yaşandığı belirtilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma kapsamında katılımcıların yoksullukla mücadeleye yönelik sosyal politikalara yüklediği en önemli kavram sosyal yardımlardır. Katılımcıların büyük kısmı yoksullukla mücadele politikaları konusunda kaliteli eğitim, kaliteli sağlık haklarına ulaşmanın önemine değinerek, yoksulluğun nesiller arası aktarımının önlenmesi noktasında gelir dağılımını düzeltici politikalar ve piyasaların kayıt altına alınması gerekliliğini vurgulamışlardır. Var olan kayıt dışılık nedeniyle uygulanan sosyal politikaların etkinliğinin azaldığı ve hedef kitle içinde sosyal adaletsizliklerin olduğu görüşüne varılmıştır.

Yoksullukla mücadeleye ilişkin sosyal politikaların amacı ve hedefine yönelik değerlendirmelerde uzun dönemde benimsenmesi gereken yaklaşımlar açısından katılımcılar benzer konulara vurgu yapmışlardır. Katılımcıların değerlendirmeleri, soruna uzun dönemli yaklaşılması, politikaların yalnızca sosyal yardımlara dayandırılmaması, sosyal hizmetlere gereken önemin verilmesi, eğitim, sağlık gibi diğer alanlardaki politikalarla beraber yürütülmesi ve bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılması gerekliliğidir. Uzun dönemde olması gereken bu yapıya karşın uygulamaların kısa dönemli hedeflerle yürütülmesi nedeniyle yoksulluğun bu anlayışla ortadan kaldırılamayacağı görüşü hakim olmuştur. Bu görüşlerin özellikle sosyal politika belirlemede etkili uzmanlar ve yöneticiler tarafından ifade edilmiş olması, yoksullukla mücadeledeki politikaların değerlendirilmesi noktasında bu görüşleri daha da önemli kılmaktadır.

Araştırmada, yoksullukla mücadele kapsamındaki politikaların belirlenmesinde etkin olan uzmanların genel değerlendirmesi, Türkiye'deki yoksullukla mücadelenin gereksinim temelli olarak yürütüldüğü; henüz hak temelli olarak yürütülmediği şeklindedir.

2000 yılından bu yana, dünyadaki değişimler ve yoksullukla mücadeleye yönelik Birleşmiş Milletlerin benimsediği ölçütler doğrultusunda, Türkiye'de de buna paralel olarak mutlak yoksullukla mücadelede mesafe alındığı görülmektedir. Dünya Bankası ölçütleri doğrultusunda Türkiye'deki gıda yoksulluğunun neredeyse sıfıra yaklaşmış olması, bu alanda önemli bir başarı sağlandığı sonucunu vermektedir. Bu verilere karşın Birleşmiş Milletlerin ve Avrupa Birliğinin yoksulluk ölçütleri temel alındığında Türkiye'deki yoksullukla mücadelede var olan yoksulluk verilerinin ayrıntılı olarak irdelenmesi önem kazanmaktadır. Bu kapsamda insani gelişmişlik endeksinde artış sağlamaya yönelik tedbirler önem taşımakta olup, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, çocuk işçiliği, düşük eğitim düzeyi, bazı bölgelerde yüksek nüfus artışı, kırsal kesim

yoksulluğu, çalışan yoksulluğu, gelir dağılımındaki adaletsizlik, kadın istihdam oranlarına ilişkin politika uygulamaları yoksullukla mücadelede dikkate alınması gereken kritik noktalardır.

Kaynakça

- DPT. (2013). *2014-2018 Onuncu kalkınma planı*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- Gül, H., & Sallan Gül, S. (2008). Türkiye' de yoksulluk, yoksulluk yardımları ve istihdam. n. oktik içinde, *Türkiye' de Yoksulluk Çalışmaları* (ss. 361-396). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.
- Şenses, F. (2013). Neoliberal küreselleşme çağında yoksulluk araştırmalarındaki kayıp bağlantılar: Türkiye deneyiminden çıkarılacak dersler . F. Şenses içinde, *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma* (ss. 679-704). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F. (2014). *Küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2013). *2013 yılı faaliyet raporu*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Thorbecke, E. (2006). The evolution of the development doctrine, 1950-2005. *UNU-WIDER anniversary conference, 'WIDER thinking ahead: The future of development economics* (ss. 1-37). Research Paper No. 2006/155.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (tarih yok). Ağustos 26, 2017 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html adresinden alındı
- Türkiye'nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi. (2017). Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonu

Tarih: 09 Ekim 2018

No: 35853172-300

Dini İnanışlara Göre Doğurganlığı Etkileyen Faktörlerin Etkileşim Hipotezi Açısından Araştırılması

Investigation of the Factors Affecting Fertility in terms of Interaction Hypothesis According to Religious Beliefs

Prof. Dr. Sibel SELİM¹, Dr. Derya BİLGİN²

Öz

Gelir, çocuk maliyetleri, ailelerin tercihleri, doğurganlık üzerinde etkili olan başlıca faktörler olmakla birlikte din, dil, yaş gibi faktörler de doğurganlık üzerinde etkilidir. Ailelerin tercihlerinde etkili olan faktörlerden dini inancın, ailelerin sahip oldukları çocuk sayısı üzerine olan etkisinin; evlilik, doğum kontrol yöntemlerinin kullanımı, kürtaj, istenilen aile büyüklüğü, boşanma ve cinsiyet rolleri ile ilgili normlar aracılığıyla olduğu düşünülmektedir. Bazı dinlerde aile bütünlüğünün korunması amacıyla sıkı kurallar yer almakta ve boşanma, kürtaj gibi çocuk sayısını azaltan davranışlar yasaklanmaktadır. Bu bağlamda, farklı dini inanışlara sahip bireylerin doğurganlık davranışına yönelik geliştirilen pek çok hipotez söz konusudur. Bu hipotezler, karakteristikler hipotezi, özelleştirilmiş teoloji hipotezi, azınlık grubu statüsü hipotezi ve etkileşim hipotezidir. Bu çalışmada amaç, Dünya Değerler Anketi 2010- 2014 verileri kullanılarak Müslüman, Hristiyan ve Musevi dini inanışa sahip bireylerin doğurganlıklarını etkileyen faktörlerin etkileşim hipotezi açısından sayma (count) veri regresyon modeli ile araştırılmasıdır. Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre, dini inanışlar açısından doğurganlık farklılıkları bulunmaktadır. Ayrıca, Müslüman ve Hristiyan dini inanışında hem dini hem de sosyo-ekonomik değişkenlerin doğurganlık üzerinde etkili olmasından dolayı etkileşim hipotezi geçerli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğurganlık, dini inanış, etkileşim hipotezi, sayma veri modelleri

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Although income, child costs, family preferences, are the main factors affecting fertility, factors such as religion, language, age, etc. also affect fertility. The effect of religious belief on the number of children of families, which is one of the factors that affect families' preferences; It is thought to be through norms related to marriage, the use of birth control methods, abortion, desired family size, divorce and gender roles. Some religions have strict rules for the protection of family integrity, and behavior that reduces the number of children, such as divorce and abortion is prohibited. In this context, there are many hypotheses developed for the fertility behavior of individuals with different religious beliefs. These hypotheses are the characteristics hypothesis, the particularized theology hypothesis, the minority group status hypothesis and the interaction hypothesis. The aim of this study is to investigate the factors affecting the fertility of people with Muslim, Christian and Jewish religious beliefs using the data regression model using the World Values Survey 2010-2014 data. According to the findings obtained from this study, there are differences in fertility in terms of religious beliefs. In addition, the interaction hypothesis is valid in the Muslim and Christian religious beliefs because both religion and socio-economic variables are effective on fertility.

Keywords: Fertility, religious beliefs, interaction hypothesis, count data models

Paper Type: Research

¹Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sibel.selim@cbu.edu.tr.

²Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, deryabilgin836@gmail.com.

Giriş

1960'lı yıllara kadar ekonomistler doğurganlığı belirleyen etmenlerin ekonominin kapsamı dışında olduğuna inanmışlardır. Bu düşüncenin temelinde ise doğurganlığın kesin olarak geleneksel tüketici tercihleri teorisi kapsamına alınmasındaki zorluk yer almaktadır. Doğurganlık davranışının birçok özelliği doğurganlığın teorik çerçevede analiz edilmesini zorlaştırmaktadır (Willis, 1973, s. 16). Bunlar:

-Çocuk dünyaya getirmek ve çocuk yetiştirmek piyasası olmayan aktivitelerdir. Ebeveynler hem çocuk talep eden hem de arz edenlerdir.

-Çocuk ve hanehalkı aktivitelerinin her ikisi de parasal harcamaya ek olarak ebeveyn zamanlarının da harcanmasını gerektirmektedir.

-Ebeveynlerin çocuklara olan yükümlülükleri uzun sürelidir hatta bazen ebeveynlerin yaşam sürelerini de aşmaktadır.

-Çocuk dünyaya getirmenin ve çocuk yetiştirmenin ebeveynler açısından zamansal ve parasal harcamaları, aileden aileye ve kültürden kültüre çeşitlilik göstermektedir. Bu durumda ebeveynlerin çocuklarına olan yükümlülüklerinin, dışsal bir çocuk başına harcama programı tarafından belirlenmesine ihtiyaç duyulmamaktadır.

-Çocuk sahibi olmanın nedeni hem çocukların ebeveynlerine sağlamaları beklenen doğrudan tatmin hem de aile içinde çalışmalarını veya ailelerine parasal yardım yapmaları ile sağlanabilecek olan dolaylı tatmin olabilir. Yani doğurganlık; tüketim, tasarruf veya yatırım düşünceleriyle motive edilmektedir.

-Ebeveynler dünyaya getirecekleri ve yetiştirecekleri çocuk sayısı ve zamanlaması üzerinde doğrudan kontrolü sağlayamaz.

-Çocuk sahibi olmaya karar verme, evlenme yaşı ve evlenilecek partnerin özellikleri konusunda karar verme birbirleri ile yakından ilişkilidir. Dahası, çocuk yapmaya karar verme ile birlikte bu özellikler de aile kararları üzerinde bağımsız etki yaratmaktadır.

Beşeri sermaye, zaman dağılımı ve piyasa dışı hanehalkı davranışını açıklamaya yönelik ekonomik teorideki gelişmeler, doğurganlığın gelir, tasarruf, tüketim, işgücü davranışı gibi diğer geleneksel ekonomik değişkenlerle birlikte analizini mümkün kılmıştır (Willis, 1973, s. 15). Modern doğurganlık teorisinde çocuk talebinin; ailenin gelirine, ebeveynlerin zamanlarının değerine (özellikle annenin), çocuk kalitesine ve diğer aile değişkenlerine bağlı olduğu gösterilmiştir (Becker, 2009, s. 2).

Doğurganlığın ekonomik çerçeve kapsamında ele alınması Becker (1960) ile başlamıştır. Becker (1960)'a göre birçok anne ve baba açısından çocuklar fiziksel gelir veya tatmin kaynağı olmaktadır. Bu doğrultuda ekonomik açıdan çocuklar dayanıklı tüketim malları olarak değerlendirilirlerken parasal gelir sağladıkları durumlarda ise üretim malı olarak değerlendirilmektedirler. Çocukların dayanıklı tüketim malları olarak ele alınmasında çocukların fayda sağladıkları varsayılmakta ve elde edilen bu faydanın diğer tüketim malları ile karşılaştırılması farksızlık eğrileri ile yapılmaktadır. Farksızlık eğrilerinin şekli, çocukların göreceli tercihi veya başka bir deyişle "zevkler" tarafından belirlenmektedir. Bu zevkler, sırayla, bir ailenin dini, ırkı, yaşı ve benzerleri tarafından belirlenebilmektedir.

Din, bireyin günlük yaşamlarını, değerlerini, tutumlarını, davranışlarını, inanç ve ilkelerini toplumsal ilişkiler içinde düzenlemeye çalışmaktadır. Dini inancın etkilerini hayatın her alanında görmek mümkündür. Dinlerin özellikle kadınlara yüklediği rol; kadının doğurganlık özelliğini ön plana çıkarmakta ve buna yönelik kurallar içermektedir. McQuillan (2004)'da belirtildiği gibi dinin toplumsal hayatı ve doğurganlığı etkilemesinde üç ana unsur ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi kürtaj, kısırlaştırma, doğum kontrolü gibi doğurganlığın yakın belirleyicilerine ilişkin düzenleyici kurallar ve normları açıkça belirtmesidir. İkincisi, insanları dini öğretilere uymaya zorlayacak ve bu öğretileri iletecek araçlara sahip olmasıdır. Kurallara uymayanlara karşı resmi olmayan bir şekilde toplumsal baskı söz konusuysen dini inançla birlikte uymayanlara ceza, uyanlara ödül verilmesini sağlayan resmi örgütlenme oluşmuştur. Üçüncüsü

ise dini inancın inananların sosyal kimliklerinin önemli bir bileşeni olması nedeniyle sosyal tercihlerini dini öğretiler doğrultusunda yapmalarındır. Doğurganlık ve din arasındaki ilişki ele alındığında farklı dini inanışlara sahip bireylerin doğurganlık davranışına yönelik geliştirilen pek çok teori ve hipotezlerin söz konusu olduğu görülür. Bu hipotezler arasında karakteristikler hipotezi, özelleştirilmiş teoloji hipotezi, azınlık grubu statüsü hipotezi ve etkileşim hipotezi öne çıkmaktadır. Literatürde dini inanışlar arasındaki doğurganlık farklılıklarının açıklanmasında ilk üç hipotez yeterli görülmediğinden etkileşim hipotezi ortaya atılmıştır.

Bu çalışmada sayma veri regresyon modelleri kullanılarak farklı dini inanışlara sahip bireylerin doğurganlık davranışını etkileyen faktörler Müslüman, Hristiyan ve Musevi dini inanışlar açısından etkileşim hipotezi kapsamında incelenmiştir. Bu çalışmada, üç dini inanışın ele alınmasının sebebi, tek tanrılı dinler olarak en fazla mensuba sahip olmalarıdır. Literatürde din ile doğurganlık arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma (bkz. Becker 1977, Lehrer 1996, Heton 2011, Chamie 1971) olmasına rağmen söz konusu üç dini inanışa sahip olan bireylerin etkileşim hipotezi açısından doğurganlığı etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışma, dini inanışa göre doğurganlık farklılıklarının ortaya konulması açısından da literatüre katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın izleyen bölümleri şu şekilde organize edilmiştir: İkinci bölümde doğurganlık ve din konuları teorik olarak ele alınmış ve din ile doğurganlık arasındaki ilişkinin açıklanmasına yönelik hipotezler tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde konu üzerine yapılmış literatürdeki çalışmalara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde çalışmada kullanılan yöntem hakkında bilgi verilmekte olup beşinci bölümde kullanılan değişkenler, tanımlayıcı istatistikler ve sayma veri regresyon modellerinden elde edilen bulgular yer almaktadır. Bulguların değerlendirildiği sonuç bölümü ise altıncı bölümdür.

1. Doğurganlık ve Din

Doğurganlığın ekonomik çerçeve içerisinde ele alınması Becker'ın 1960 yılında yayınladığı çalışma ile başlamıştır. Becker (1960)'a göre birçok aile için çocuklar fiziki gelir ve fayda sağlayan kaynak olup ekonomi terminolojisinde “çocuk” tüketim malı olarak ele alınmaktadır. Bu durumda çocuk talebi; gelir, çocuk maliyeti ve ailelerin zevkleri tarafından belirlenmektedir. Becker (1960)'a göre çocuk talebi ile gelir arasındaki ilişkinin belirlenmesinde ailelerin doğum kontrol bilgisi önemli bir etkidir. Ailelerin sahip olduğu doğum kontrol bilgisi toplumun her kesiminde aynı ise ailenin gelirinde artış yaşanması çocuk talebinde de artışa sebep olmaktadır. Ancak sosyo-ekonomik olarak üst seviyede olan ailelerin modern doğum kontrol yöntemlerine daha kolay ulaşması ve bunun toplumun daha alt seviyelerindeki ailelere ulaşmasının zaman alması gibi sebeplerden dolayı toplumun her kesiminde doğum kontrol bilgisinin aynı olmaması durumunda gelir ile çocuk talebi arasında ters yönlü bir ilişki ortaya çıkmakta ve ailelerin gelirinde artış yaşandığında çocuk talebinde azalma meydana gelmektedir. Çocuk talebini belirleyen etmenlerden bir diğeri olan çocuk maliyetleri çocuk kalitesiyle ilişkilidir. Becker (1960), doğurganlığı bir fayda fonksiyonu içinde ayrı ayrı incelenen çocuk miktarı ve kalitesi arasındaki ters yönlü bir etkileşim ile belirlemektedir. Kalite-miktar ilişkisinin analizi için basit fayda fonksiyonu aşağıdaki gibidir (Becker ve Lewis, 1973, s. 280, Selim ve Üçdoğruk, 2003, s. 14).

$$U = U(n, q, y) \quad (1)$$

Fonksiyon içerisinde “n”; çocuk sayısını, “q” çocukların kalitesini ve “y” diğer tüketim mallarının bileşimini göstermektedir. Bütçe kısıtı fonksiyonu ise;

$$I = nq\pi + y\pi_y \quad (2)$$

şeklinde. “I”gelirin tamamını, “ π ”; “nq”nun fiyatını, “ π_y ” ise diğer tüketim mallarının fiyatını göstermektedir. Bütçe kısıtı altında fayda maksimizasyonu sağlandığında;

$$MU_n = \lambda q \pi = \lambda p_n ; MU_q = \lambda n \pi = \lambda p_q ; MU_y = \lambda \pi_y = \lambda p_y \quad (3)$$

“p” marjinal maliyetleri ya da gölge fiyatları gösterirken, “λ” parasal gelirin marjinal faydasını göstermektedir. Çocuk sayısına bağlı olan gölge fiyatı (p_n) çocuk kalitesiyle (q) pozitif ilişkilidir ve çocuk kalitesine bağlı olan gölge fiyatı da (p_q) çocuk sayısı ile pozitif ilişkilidir. Çocuk sayısı fazla olduğunda çocuk kalitesinde artışın yaşanması maliyetleri arttırmakta, çocuk kalitesi yüksek olduğunda çocuk sayısının artması maliyetleri arttırmaktadır. Tüketim malı olarak çocuklar ailelerine fayda sağlamaktadır ve çocukların ailelerine sağladığı faydanın diğer tüketim malları ile karşılaştırılması farksızlık eğrileri aracılığıyla yapılmaktadır. Farksızlık eğrilerinin şekli ise din, yaş, ırk gibi değişkenler aracılığıyla da açıklanabilmektedir (Becker, 1960, s. 211).

Kişilerin arzu ettikleri ve gerçekleşen çocuk sayılarının aynı olmasına olanak sağlayan etkili yöntemler kürtaj ve doğum kontrol teknikleri kullanımınıdır. Ancak her üç tek tanrılı dinde çocuk sahibi olmayı engelleyen her türlü tıbbi müdahaleye veya istekli kürtaj gibi uygulamalara karşı çıkmaktadır. Kadının hamile kalmasına, doğacak çocuğun cinsiyetine ve yaşamının ne kadar olacağına ilişkin süreçlerin tanrı tarafından çocuğun kaderinde yazıldığı kabul edildiği için dinler çocuğu tanrının bir lütfu olarak görmektedir ve buna zarar verecek her türlü davranışı yasaklamaktadır (Karaoğlan ve Duman, 2017, s. 396).

Doğurganlık ve din arasındaki ilişki ele alındığında farklı dini inanışlara sahip bireylerin doğurganlık davranışına yönelik geliştirilen hipotezlerin söz konusu olduğu görülür. Bu hipotezler arasında karakteristikler hipotezi, özelleştirilmiş teoloji hipotezi, azınlık grubu statüsü hipotezi ve etkileşim hipotezi öne çıkmaktadır (Jones ve Karim 2005: 1–2’den aktaran Jones, 2006, s. 253). Bu hipotezlerden karakteristikler hipotezi, dini gruplar arasındaki farklılıkları konut, sınıf, okul veya diğer sosyoekonomik faktörlerdeki farklılıklara bağlamaktadır. Doğurganlıktaki bu farklılıklar, söz konusu dinlerin belirli öğretilerinden oldukça bağımsız olarak ortaya çıkabilmektedir. Özelleştirilmiş teoloji hipotezi, (İslam örneğinde) pronatalist olarak kabul edilen ve doğum kontrolüne karşı çıkan, dolayısıyla doğurganlığı doğrudan etkileyen özel öğretileri vurgulamaktadır. Doğum kontrol yöntemi kullanımı geliştirmekte olan ülkelerde doğurganlık ve din arasında bağdaştırıcı rol oynamaktadır. Özelleştirilmiş teoloji hipotezine göre, doğum kontrol yöntemi kullanımının dini gruplar arasında farklı olmasının en belirgin sebebi doğum kontrolünün bazı dini grup üyeleri tarafından kabul edilmemesidir. Azınlık gruplarının güçlü kolektif kimliğini ve bu kimliği iddia etme ve toplumu güçlendirme arzusu gibi unsurları ön plana çıkaran üçüncü hipotez ise azınlık grubu statüsü hipotezidir. Bu hipotez belirli koşullar dikkate alındığında, azınlık grubu statüsünün güvensizliklerinin doğurganlığı çoğunluk grup seviyelerinin altına düşürdüğünü ileri sürerek dini inanışlar doğrultusunda doğurganlık farklılıklarını biraz daha geniş bir bağlama yerleştirmektedir. Etkileşim hipotezinde temel varsayım, tüm dini grupların doğurganlık konusunda sosyo-ekonomik değişimlere benzer şekilde tepki vermesidir (Jones, 2006, s. 253 ve Heaton, 2011, s. 452, Chamie, 1977, s. 365).

Bu hipotezler arasında karakteristikler hipotezi, tüm bireysel özellikler dikkate alındığında dini inanışın doğurganlık üzerinde etkili olmadığını varsayarken özelleştirilmiş teoloji hipotezi, dini değerler ve öğretiler arasındaki farklılıkların, bireylerin özelliklerini ve dini grupların sosyo-ekonomik profillerini dikkate aldıktan sonra da devam eden doğurganlık farklılıklarına yol açtığını varsaymaktadır (Heineck, 2006:2 ve Baudin, 2015, s. 402). Chamie (1981), dini inanışlar arasındaki doğurganlık değişimlerinin açıklanmasında diğer üç hipotezin yeterli olmadığını bu nedenle etkileşim hipotezini geliştirdiğini ileri sürmektedir. Etkileşim hipotezine göre dinler arasındaki doğurganlık farklılaşması iki önemli faktörün fonksiyonudur. Bunlardan ilki, dinlerin dahil oldukları yerel çevreler ve resmi doktrinler, ikincisi ise dini grupların sosyo-ekonomik seviyeleridir. Kısaca, teoriye göre doğurganlık davranışındaki değişim sadece bir dine mensup olmakla açıklanamamaktadır. Dini inanışa göre doğurganlık farklılıkları, dini grupların sosyoekonomik düzeydeki etkileşimlerine ve dahil olunan çevrenin üreme ve doğum kontrolüne ilişkin mevcut ahlaki tutumlarının bir arada değerlendirilmesi ile açıklanabilmektedir.

2. Literatür Araştırması

Doğurganlık ve din konusunda sınırlı olan literatür aşağıda sunulmuştur.

Marcum (1981), 1965 Ulusal Doğurganlık Anketi verilerini kullanarak hazırladığı çalışmada Protestan kadınların doğurganlık davranışını araştırmaktadır. İstenilen ve istenilmeyen doğurganlık için yaptığı analiz sonuçlarında muhafazakâr ve liberal Protestanların istenmeyen doğumlarda dini inanışın düzeyinin etkili olmadığı, muhafazakâr Protestanlarda ise liberal Protestanlara göre daha fazla etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 1987-1988 Haneler ve Aileler Ulusal Anketini kullandığı Lehrer (1996)'in çalışmasında evliliklerde erkeğin dini inanışının çocuk sahibi olma üzerindeki etkisi araştırılmıştır. İki değerli probit model kullanarak yapılan analizlerde, aynı ve farklı dini inanışa sahip olan evli çiftlere ait veriler kullanılmıştır. Katolik inanışına sahip olan kadınların farklı dini inanışa sahip olan erkekler ile evlenmesinin istenilen çocuk sayısı üzerinde olumsuz etkisi olurken Protestan inanışına sahip kadınlarda ise hiçbir etki söz konusu olmamıştır.

Adsera (2004), 1985 ve 1999 İspanya Doğurganlık Anketi verilerini kullanarak hazırladığı çalışmada, doğurganlık davranışında dinin önemi hem aile büyüklüğü hem de doğum aralıkları açısından incelenmiştir. Cox oransal hata modelinin kullanıldığı çalışmada, Katolik inancına sahip olan ancak inancın gerektirdiklerini uygulayan ve uygulamayanlarda aile büyüklüklerinin benzer olduğu ve son yıllarda inancın gerektirdiklerini uygulayanlarda doğurganlık oranının arttığı sonuçlarıyla beraber Protestan ve Müslümanların küçük bir grubunun en yüksek doğurganlığa sahip olduğunu ve inançlar arası birlikteliklerde doğurganlığın daha az olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Heineck (2006), Avusturya Aile ve Doğurganlık Anketi verilerini kullanarak doğurganlık ile dini inanç arasındaki ilişkiyi Poisson Hurdle modelinden yararlanarak açıklamıştır. Yapılan analizlerde Katolik inanışına sahip olan kadınlar ile hiçbir inanışa sahip olmayan kadınlar arasında öngörülen aile büyüklükleri açısından farklar olduğu, hatta dini inanışı yüksek olanlarda bu farkın arttığı sonuçlarıyla beraber dini inanışın çocuk dünyaya getirme zamanına herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Adsera (2006), on üç gelişmiş şehirdeki bireylerin beş dini inanışa göre doğurganlığı ve aile yapısını şekillendirmesini araştırdığı çalışmada muhafazakâr Protestan ve Katoliklerin ideal çocuk sayılarının, muhafazakâr olmayan Protestanlara ve hiçbir dini inanışı olmayanlara göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özellikle dindar bireylerin, aile yaşamını ve çocuk sahibi olmayı hayatlarında ön plana koyduklarını gözlemlemiştir. Jones (2006), Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler' den elde ettiği verilerle Müslümanlık dini inanışına sahip olan yerlerde doğurganlığın nasıl değişim gösterdiğini araştırmıştır. Elde ettiği sonuçlarda Müslümanların yoğun olduğu yerlerde doğurganlığın düşmeye başladığını bunun arkasında yatan sebebin ise sosyo-ekonomik gelişmeler ve aile planlaması programları kadar Müslümanların doğum kontrol yöntemleri ve kürtaja olan tutumlarından kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır.

Cohen-Zada ve Sander (2008), Genel Toplum Anketi verilerini kullanarak Multinomial logit model aracılığıyla Amerika'da okul seçimlerinde dini inanışın etkisini araştırmışlardır. Katolik, Protestan ve mezhebe üye olmayan okullara yönelik talebe ilişkin gerçekleştirdikleri analizler sonucunda, dini inanışın okul seçiminde etkili bir değişken olduğu, Katoliklerin ve fanatik Protestanların sadece kendi dini inanışlarına yönelik okulları tercih ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Zhang (2008), kadın ve erkeğin dini inanışlarının sahip oldukları çocuk sayısı üzerindeki etkilerini araştırmıştır. 2002 Ulusal Aile Gelişim Anketini kullanarak hazırladığı araştırmasında Poisson regresyon modelinden yararlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde dini inanışın kadın ve erkeğin doğurganlıkları üzerindeki etkisinin çok farklı olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki gelişmekte olan 30 ülkenin Demografik ve Sağlık Anketi verilerinin kullanıldığı Heaton (2011)'in çalışmasında 5 yaşın altındaki Müslüman/Hristiyan ve Katolik/Protestan çocuk sayısını belirleyen faktörler araştırılmıştır. Poisson regresyon modelinin kullanıldığı çalışmada birçok ülkede Müslüman doğurganlığının Hristiyan doğurganlığından önemli derecede yüksek olduğu fakat Katolik ve Protestanlar arasındaki ortalama farkın küçük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca gelişmişlik düzeyi, sosyal

özellikler ve benzeri belirleyicilerin dini farklılıkta önemli rol oynadığını ancak uluslararası farklılıkları açıklamadığını belirtmişlerdir. Baudin (2015), Fransız Yaşam Tarzı Anketi verileri kullanılarak oluşturmuş olduğu sıfır şişirilmiş Poisson regresyon modelinde Fransa’da Katolikler ve diğer dini gruplar arasındaki doğurganlık farklılıklarını araştırmıştır. Kiliseye giden Katoliklerin gitmeyenlere göre çocuk sayısının daha fazla olduğu ve özelleştirilmiş Katolik ideolojisinin doğurganlık üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Karaoğlu ve Duman (2017), Van ilinde din, toplum ve kadın ile özellikle dinin doğurganlık üzerine olan etkisinin araştırılmasına ilişkisel ve yorumsal değerlendirmelere yer vermişlerdir. Çalışmada, örnekleme dâhil olan dindar kadınların genelde doğurganlık tercihlerinde dini öğretileri referans almadıkları ve bunun da en büyük sebebinin kadınların yükseköğrenim görmüş, meslek sahibi ve işgücünde olmaları ile açıklanabildiğini belirtmişlerdir.

3. Yöntem

Sayma veri analizi, belirli bir zaman içerisinde yapılan denemeler sonucunda meydana gelen olayların modellenmesine yöneliktir ve bir sayma değişken, negatif olmayan tam sayı değerleri almakla beraber tekrar sayısını içermektedir. Sayma veri modelleri arasında en temel model Poisson regresyon modelidir. Poisson regresyon modeli, açıklayıcı değişkenler ile sayıma dayalı olarak elde edilen çıktı değişkeni arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Poisson regresyon modeli;

$$p(y;\mu)=\left\{\frac{e^{-\mu}\mu^y}{y!}\right\}, \quad y=0,1,2,\dots \quad (4)$$

şeklindeki Poisson dağılımının ortalamasına göre belirlenmektedir (Cameron ve Trivedi, 1998, s.3’ten aktaran Sezgin ve Deniz; 2004, s. 18).

Poisson dağılımında ortalama ve varyansın eşitliği söz konusudur.

$$\mu_i=E(y_i /x_i) = V(y_i /x_i) \quad (5)$$

Ortalama ve varyansın eşitliği eşit yayılım, varyansın ortalamadan büyük olması aşırı yayılım (overdispersion) ve varyansın ortalamadan küçük olması eksik yayılım (underdispersion) olarak ifade edilmektedir (Selim ve Üçdoğru, 2003, s. 15; Arı ve Önder, 2013, s. 169).

Poisson regresyon modelinden daha esnek olan Negatif Binom regresyon modeli (NBRM), aşırı yayılım³ durumunda Poisson regresyon modeline bir alternatiftir (Wang ve Famoye, 1997, s.274; Rock vd., 2001, s.357). Bu model, PRM’nin “ortalama” parametresini modelleyerek heterojenliği hesaba katmaktadır (Lee vd., 2002, s. 516; Carrivick vd., 2003, s. 55). Gözlenemeyen heterojenlik durumunda olaylar arasındaki pozitif korelasyon aşırı yayılıma yol açmaktadır (Bauer vd., 1999, s. 11). Gözlenemeyen heterojenlik Eşitlik 3’teki gibi bir random etki yoluyla ifade edilmektedir.

$$\mu = \exp(x_i\beta + \varepsilon_i) \quad (6)$$

Bu modelde random etki olmasına rağmen y sayma değişkeni hala μ parametrelili Poisson dağılımına sahip olmaktadır. Random etkinin varlığı, y’nin koşullu beklenen değerini değiştirmez. Yani, $E[y/x, \varepsilon]$ ve $E[y/x]$ eşit olmaktadır. Bundan dolayı ε ’nın dağılımı bilinmese bile β ’lar genelleştirilmiş momentler metodu ile tutarlı bir şekilde tahmin edilmektedir (Silva, 1997, s. 219; Selim, 2004).

4.Ampirik Analiz

4.1.Kullanılan Veriler ve Tanımlayıcı İstatistikler

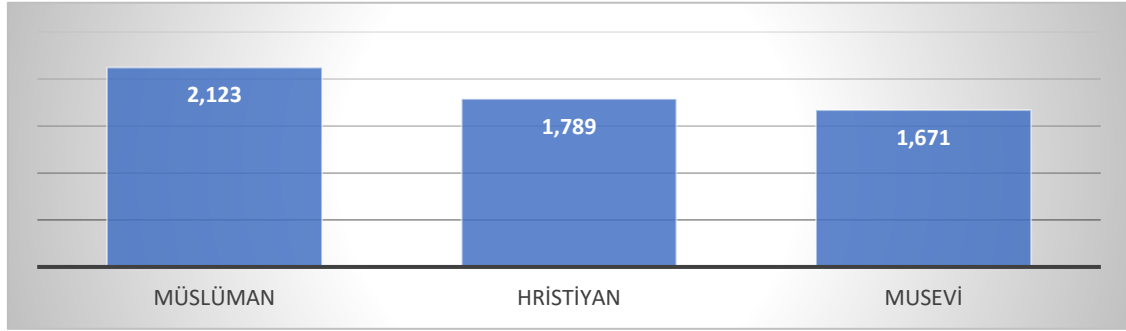
Bu çalışmada, mevcut en son veri seti Dünya Değerler Anketi (World Values Survey) 2010-2014 verileri kullanılarak Müslüman, Hristiyan ve Musevi dini inanışlarını benimseyenlerin

³ Aşırı yayımlı verilerin hipotez testleri için bkz. Breslow, (1990) ve Dean (1992).

sahip oldukları çocuk sayısını etkileyen faktörlerin araştırılmasında sayma veri modellerinden Robust Poisson ve Negatif Binom regresyon modelleri kullanılmıştır. Analizlerde doğurganlık göstergesi olarak ailelerin sahip oldukları çocuk sayısı alınmış ve bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise dini inanca verilen önem, dini hizmetlere katılma sıklığı, bireyin medeni durumu, çalışma durumu, eğitim düzeyi, yaşı, ailenin gelir düzeyi, işteki durumu, hanenin finansal durumundan memnuniyet gibi sosyo-ekonomik göstergelerle birlikte diğer kişilere duyulan güven, yaşam memnuniyeti, çocuğa iyi eğitim verememe endişesi, aileye, işe ve boş zamana verilen önem, yaşanılan yerin nüfus büyüklüğü, sosyal sınıftır.

Şekil 1’de Müslüman, Hristiyan ve Musevi inanışlarını benimseyenlerin ortalama çocuk sayılarının dağılımı görülmektedir. Üç dini inanışa göre ortalama çocuk sayısının en fazla olduğu din Müslümanlıktır. Bunu Hristiyan ve Musevi inanca sahip olanlar izlemektedir.

Şekil 1. Dini inanışlara göre sahip olunan çocuk sayısının dağılımı (%)

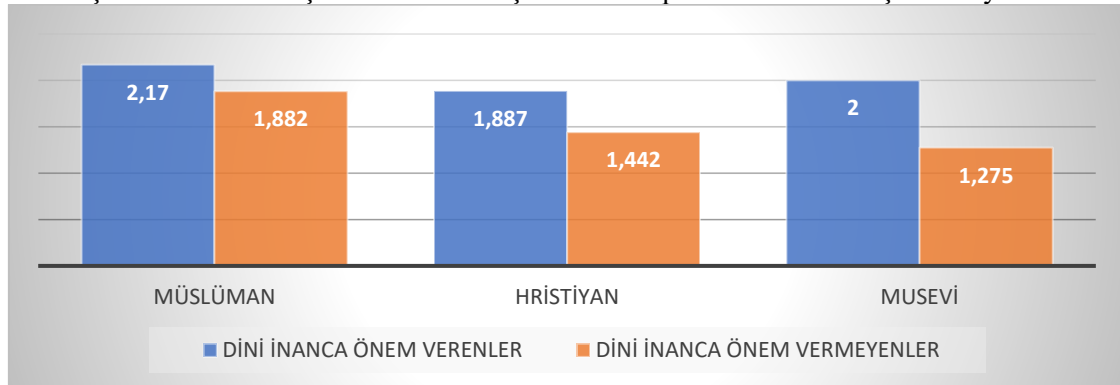

Kaynak: Dünya Değerler Anketi (2010-2014) verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Dini inanca verilen önem derecesine göre sahip olunan çocuk sayılarının yer aldığı Şekil 2’de ortalama çocuk sayısı en fazla Müslüman inancının çok önemli olduğu cevabını verenlerde görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde en az çocuğa sahip olanların dini inanç hiç önemli değil cevabını verenlerde olduğu görülürken en fazla çocuğun ise dini inanç çok önemli cevabını verenlerde olduğu görülmektedir. Her üç dini inanışta da dini inanca verilen önem arttıkça sahip olunan çocuk sayısının artmasının altında yatan sebebin; evlilik dışı çocuk sahibi olma, kısırlaştırma, kürtaj, doğum kontrolü gibi çocuk sahibi olmayı ertelettirecek davranışların yasaklanması olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada analizlerde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri daha ayrıntılı bir şekilde Tablo 1’de sunulmuştur.

Şekil 2. Dini inanışa verilen önem açısından sahip olunan ortalama çocuk sayıları

Kaynak: Dünya Değerler Anketi (2010-2014) verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 1. Tanımlayıcı istatistikler

	Müslüman		Hristiyan		Musevi	
	Ortalama	Std.sapma	Ortalama	Std.sapma	Ortalama	Std.sapma
Sahip olunan çocuk sayısı	2.123	2.075	1.789	1.647	1.671	1.608
Dini İnanca Verilen Önem						
Dini inanca Önem Verenler	0.874	0.332	0.780	0.414	0.547	0.499
Dini İnanca Önem Vermeyenler (Temel sınıf)	0.126	0.332	0.220	0.414	0.453	0.499
Dini Hizmetlere Katılma Sıklığı (Azalan)	4.451	2.785	3.523	2.176	5.313	2.247
Dua Etme Sıklığı (Azalan)	3.476	2.879	3.068	2.121	4.060	2.133
Cinsiyet						
Kadın	0.505	0.500	0.552	0.497	0.494	0.501
Erkek (Temel sınıf)	0.495	0.500	0.448	0.497	0.506	0.501
Medeni durum						
Evli/birlikte yaşıyor (Temel sınıf)	0.655	0.475	0.616	0.486	0.626	0.485
Hiç Evlenmemiş	0.278	0.448	0.232	0.422	0.317	0.466
Boşanmış/Dul/Ayrı	0.068	0.251	0.152	0.359	0.057	0.232
Eğitim Düzeyi						
İlk Okulu Yetersiz tamamlamış/Zorla Tamamlamış (Temel sınıf)	0.184	0.387	0.160	0.367	0.091	0.288
Ortaöğretimi Tamamlamamış/Tamamlamış	0.263	0.440	0.363	0.481	0.143	0.351
Üniversite Hazırlık Tamamlamış/Tamamlamamış	0.299	0.458	0.219	0.414	0.260	0.440
Üniversite Yüksek Eğitim Düşük Derece/Yüksek Eğitim Yüksek Derece	0.254	0.436	0.257	0.437	0.506	0.501
Gelir seviyesi (1: en düşük, 11: en yüksek seviye)	5.257	1.975	4.753	2.038	5.411	1.889
Yaşam memnuniyeti (1: memnun değil, 10: memnun)	6.747	2.289	6.926	2.252	7.147	1.955
Aileye verilen önem (1: önemli değil, 4: çok önemli)	3.947	0.274	3.921	0.316	3.913	0.295
Boş zamana verilen önem (1: önemli değil, 4: çok önemli)	2.981	0.901	3.196	0.806	3.174	0.733
İşe verilen önem (1: önemli değil, 4: çok önemli)	3.601	0.746	3.553	0.763	3.536	0.657
Diğer insanlara duyulan güven						
Güvenilir	0.217	0.412	0.176	0.381	0.291	0.455
Dikkatli olunmalı (Temel sınıf)	0.217	0.412	0.176	0.381	0.291	0.455
Hanenin finansal durumundan duyulan memnuniyet (1: memnun değil, 10: memnun)	5.582	2.436	5.791	2.482	6.608	2.234
Çocuğa iyi bir eğitim verememe endişesi (1:en düşük, 4: en yüksek)	1.916	1.034	1.930	1.090	1.826	0.896
Kendini Mutlu Hissetme (Artan)	3.181	0.704	3.179	0.742	3.192	0.594
İş Durumu						

	Müslüman		Hristiyan		Musevi	
	Ortalama	Std.sapma	Ortalama	Std.sapma	Ortalama	Std.sapma
Tam Zamanlı Çalışan	0.275	0.446	0.344	0.475	0.483	0.501
Parttime/ Kendi Hesabı / Emekli	0.304	0.460	0.372	0.483	0.283	0.451
Öğrenci/Ev Hanımı/İşsiz/Diğer (temel sınıf)	0.421	0.494	0.283	0.451	0.234	0.424
Yaş						
18-28yaş(Temel sınıf)	0.347	0.476	0.277	0.448	0.257	0.438
29-35 yaş	0.187	0.390	0.156	0.363	0.162	0.369
36-42 yaş	0.152	0.359	0.128	0.334	0.143	0.351
43-50 yaş	0.143	0.351	0.132	0.338	0.151	0.359
51-60 yaş	0.110	0.312	0.146	0.353	0.155	0.362
61-98 yaş	0.062	0.241	0.161	0.367	0.132	0.339
Yaşanılan Yerin Nüfus Büyüklüğü						
2000 ve daha Az	0.172	0.377	0.115	0.320	0.068	0.252
2000-5000	0.197	0.398	0.115	0.319	0.015	0.122
5000-10000/10000-20000	0.226	0.418	0.144	0.351	0.042	0.200
20000-50000/50000-100000	0.175	0.380	0.229	0.420	0.317	0.466
100000-500000	0.120	0.325	0.238	0.426	0.494	0.501
500000 ve Daha Fazla(Temel sınıf)	0.110	0.313	0.159	0.365	0.064	0.245
Sosyal Sınıf (1: en yüksek ve 5: en düşük)						
İyi sosyal sınıf (1 ve 2)	0.275	0.447	0.215	0.411	0.309	0.463
Orta sosyal sınıf (3)	0.337	0.473	0.353	0.478	0.343	0.476
Düşük sosyal sınıf (4 ve 5) (Temel sınıf)	0.388	0.487	0.432	0.495	0.347	0.477
Anket yılı						
2011	0.508	0.500	0.368	0.482	0.230	0.422
2012	0.151	0.358	0.556	0.497	0.762	0.427
2013	0.190	0.392	0.074	0.261	0.008	0.087
2014(Temel sınıf)	0.151	0.358	0.002	0.042	0.000	0.000
Örnek hacmi	10203		17753		265	

4.2. Bulgular

Bu çalışmada, Dünya Değerler Anketi (World Values Survey) 2010- 2014 verileri kullanılarak Müslüman, Hristiyan ve Musevi dini inanişsa sahip kişilerin doğurganlıklarını etkileyen faktörler etkileşim hipotezi açısından sayma veri regresyon modeli ile araştırılmıştır. Analizlerde yayılım parametresi olan σ^2 değerinin 1'den büyük çıkmasından dolayı aşırı yayılım ile karşılaşmış ve Müslüman ile Hristiyan inanişsını benimseyenler için oluşturulan modellerde Negatif Binom regresyon modeli ve Museviler için yayılım parametresi olan σ^2 değerinin 1'den küçük çıktığı için eksik yayılımın varlığından dolayı din ve doğurganlık arasındaki ilişkiyi analiz etmek için Robust Poisson regresyon modelinden faydalanılmıştır. Tablo 2'de her üç inanişsa göre elde edilen doğurganlık model tahmin sonuçları yer almaktadır.

Elde edilen sonuçlara göre, Müslüman bireylerde dini inanca önem verenler, önem vermeyenlere göre 0.003 kat daha fazla çocuğa sahip iken Hristiyanlarda bu oran 0.057 kat daha fazladır. Musevilerde ise bu değişkenin anlamlı olmadığı görülmektedir. Ayrıca her üç dini inanca göre de bireylerin dua etme sıklığı azaldıkça sahip oldukları çocuk sayısı da azalmaktadır. Medeni durum değişkeni incelendiğinde, Müslümanlarda boşanmış, dul ya da ayrı yaşayanların evli ya da birlikte yaşayanlara göre 0,13 kat daha az çocuğa sahip oldukları görülürken biç evlenmemiş olanların evli ya da birlikte yaşayanlara göre her üç dini inanişta da daha fazla çocuğa sahip oldukları görülür. Bireylerin eğitim durumu incelendiğinde eğitim düzeyi arttıkça sahip olunan çocuk sayısının azaldığı, en fazla azalışın üniversite ve üzeri eğitim görenlerde olduğu söylenebilir. Chamie (1977)'nin çalışmasında da olduğu gibi sadece dini göstergeler değil sosyoekonomik göstergelerden birisi olan eğitim düzeyi de doğurganlık üzerinde etki yaratmakta ve bu etki beklenildiği gibi azaltıcı yönde olmaktadır. Bireyin gelir seviyesi Müslüman ve Musevilerde sahip olunan çocuk sayısı üzerinde etkili değil iken Hristiyanlarda gelir arttıkça sahip olunan çocuk sayısı 0.012 kat azalmaktadır. Boş zamana verilen önem arttıkça Müslüman ve Hristiyanlarda sahip olunan çocuk sayısının azaldığı ve Hristiyanlarda bu azalışın 2 kat daha fazla olduğu görülür. Dahil olunan sosyal sınıf incelendiğinde Müslüman ve Hristiyanlarda orta sosyal sınıfa dahil olanların alt sosyal sınıftakilere göre daha az çocuğa sahip oldukları görülürken Musevilerde tersine bir etki söz konusudur. İnsanlara duyulan güven her üç dini inanişsa göre de çocuk sayısı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Hanenin finansal durumundan duyulan memnuniyet değişkeni sahip olunan çocuk sayısı üzerinde hem Müslümanlarda hem de Hristiyanlarda anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir. Ayrıca çocuğa iyi bir eğitim verememe endişesi arttıkça sahip olunan çocuk sayısı Müslümanlarda 0,014 kat azalırken Hristiyanlarda bu azalış 0.084 kat kadardır. Yaşam memnuniyetinin artması Müslümanlarda anlamlı bir etkiye sahip değilken Hristiyan ve Musevilerde çocuk sayısını arttırıcı etki yaratmaktadır. Müslüman bireylerde tam zamanlı çalışanların öğrenci, ev hanımı, işsiz ve diğer çalışanlara göre çocuk sayısı 0.082 kat daha az iken Hristiyanlarda bu oran yaklaşık iki katı daha azdır. Yaşanılan yerin nüfus büyüklüğü arttıkça sahip olunan çocuk sayısının Müslümanlarda azaldığı görülmektedir. Musevilerde ise nüfusun sahip olunan çocuk sayısı üzerinde anlamlı bir etkisi görülmemiştir.

Tablo 2'den de görüldüğü gibi Müslüman ve Hristiyanlarda 2014 yılına göre tüm diğer yıllarda çocuk sayısında bir azalma söz konusu olmuştur. Müslüman ve Hristiyan dini inanişsalarında din ile ilgili göstergelerin hepsinin anlamlı ve inanişsın ön gördüğü ideolojiyle yani kürtajın ve doğum kontrolün yasaklanmasının çocuk sayısını arttırması ile aynı yönde etki yaratması, diğer taraftan bu inanişsılara sahip olanların çocuk sayıları üzerinde eğitim düzeyi, gelir, dahil olunan sosyal çevre, yaşanılan yerin büyüklüğü gibi değişkenlerin de etkili olması dini inanişsıla beraber sosyo-ekonomik göstergelerin de doğurganlık üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Sayma veri regresyon modellerine ait tahmin sonuçları

	Negatif Binom Reg. Model		Negatif Binom Reg. Model		Robust Poisson Reg. Model	
	Müslüman		Hristiyan		Musevi	
	Katsayı(z)	Marjinal etki	Katsayı(z)	Marjinal etki	Katsayı(z)	Marjinal etki
Dini İnanca Verilen Önem						
Dini inanca Önem Verenler	0.046(1.94)***	0.033	0.046(2.73)*	0.057	0.100(1.27)	0.051
Dini Hizmetlere Katılma Sıklığı (Azalan)	-0.007(-2.31)**	-0.006	-0.014(-4.18)*	-0.018	0.005(0.27)	0.003
Dua Etme Sıklığı (Azalan)	-0.015(-4.58)*	-0.011	-0.018(-4.65)*	-0.022	-0.024(-1.18)	-0.012
Cinsiyet						
Kadın	0.047(2.82)*	0.035	0.021(1.69)***	0.026	0.018(0.24)	0.009
Medeni durum						
Hiç Evlenmemiş	-4.112(-35.18*)	-2.285	-1.766(-51.56)*	-1.553	-3.725(-5.00)*	-1.611
Boşanmış/Dul/Ayrı	-0.194(-7.54)*	-0.132	-0.102(-6.53)*	-0.122	-0.179(-1.69)***	-0.084
Eğitim Düzeyi						
Ortaöğretimi Tamamlamamış/Tamamlamış	-0.077(-3.74)*	-0.056	-0.198(-12.80)*	-0.240	-0.230(-2.05)**	-0.108
Üniversite Hazırlık Tamamlamış/Tamamlamamış	-0.107(-5.12)*	-0.078	-0.252(-14.13)*	-0.293	-0.421(-3.86)*	-0.194
Üniversite Yüksek Eğitim Düşük Derece/Yüksek Eğitim Yüksek Derece	-0.152(-6.59)*	-0.109	-0.321(-16.73)*	-0.371	-0.536(-3.76)*	-0.276
Gelir seviyesi (1: en düşük, 11: en yüksek seviye)	0.005(1.20)	0.004	-0.010(-3.07)*	-0.012	-0.027(-1.20)	-0.014
Yaşam memnuniyeti (1: memnun değil, 10: memnun)	0.004(1.01)	0.003	0.005(1.74)***	0.006	0.051(2.39)**	0.026
Aileye verilen önem (1: önemli değil, 4: çok önemli)	0.093(3.03)*	0.069	0.082(3.95)*	0.102	-0.119(-1.13)	-0.060
Boş zamana verilen önem (1: önemli değil, 4: çok önemli)	-0.016(-2.15)**	-0.012	-0.019(-2.71)*	-0.024	0.009(0.18)	0.004
İşe verilen önem (1: önemli değil, 4: çok önemli)	-0.006(-0.63)	-0.004	0.050(6.03)*	0.062	0.024(0.53)	0.012
Diğer insanlara duyulan güven						
Güvenilir	0.019(1.17)	0.014	-0.023(-1.43)	-0.028	0.082(0.83)	0.042
Hanenin finansal durumundan duyulan memnuniyet (1: memnun değil, 10: memnun)	-0.006(-2.17)**	-0.005	-0.006(-2.27)**	-0.007	-0.022(-0.96)	-0.011
Çocuğa iyi bir eğitim verememe endişesi (1: en düşük, 4: en yüksek)	-0.018(-2.63)*	-0.014	-0.067(-11.56)*	-0.084	-0.017(-0.45)	-0.009
Kendini Mutlu Hissetme (Artan)	0.029(2.47)**	0.021	0.049(5.66)*		0.089(1.36)	0.045
İş Durumu						
Tam Zamanlı Çalışan	-0.113(-5.53)*	-0.082	-0.117(-6.94)*	-0.143	0.147(1.33)	0.075
Parttime/Kendi Hesabına/Emekli	-0.016(-0.89)	-0.012	-0.050(-3.35)*	-0.062	0.215(1.84)***	0.115

	Negatif Binom Reg. Model		Negatif Binom Reg. Model		Robust Poisson Reg. Model	
	Müslüman		Hristiyan		Musevi	
	Katsayı(z)	Marjinal etki	Katsayı(z)	Marjinal etki	Katsayı(z)	Marjinal etki
Yaş						
18-28yaş						
29-35 yaş	0.471(16.52)*	0.409	0.497(19.84)*	0.741	0.725(1.66)***	0.480
36-42 yaş	0.738(26.49)*	0.724	0.761(30.77)*	1.286	1.081(2.68)*	0.845
43-50 yaş	0.851(30.71)*	0.881	0.865(35.41)*	1.524	1.146(2.83)*	0.915
51-60 yaş	0.980(34.37)*	1.109	0.932(38.45)*	1.670	1.210(2.97)*	0.989
61-98 yaş	1.170(36.60)*	1.533	1.015(39.81)*	1.859	1.347(3.25)*	1.208
Yaşanılan Yerin Nüfus Büyüklüğü						
2000 ve Daha Az	0.193(6.76)*	0.153	0.021(0.95)	0.026	0.240(0.91)	0.135
2000-5000	0.154(5.60)*	0.119	0.048(2.18)**	0.061	0.135(0.41)	0.073
5000-10000/10000-20000	0.099(3.40)*	0.075	0.034(1.62)	0.043	-0.299(-0.92)	-0.133
20000-50000/50000-100000	0.131(4.60)*	0.102	0.055(2.88)*	0.069	0.035(0.20)	0.018
100000-500000	0.117(3.88)*	0.091	0.000(-0.02)	0.000	-0.051(-0.28)	-0.026
Sosyal Sınıf (1: en yüksek ve 5: en düşük)						
İyi sosyal sınıf (1 ve 2)	-0.059(-2.99)*	-0.043	-0.021(-1.23)	-0.026	0.086(0.77)	0.045
Orta sosyal sınıf (3)	-0.042(-2.56)**	-0.031	-0.028(-2.14)**	-0.035	0.122(1.79)***	0.063
Anketin yapıldığı yıl						
2011	-0.284(-12.92)*	-0.212	-0.396(-3.69)*	-0.471	0.693(1.50)	0.432
2012	-0.081(-3.28)*	-0.059	-0.201(-1.88)***	-0.254	0.564(1.17)	0.250
2013	-0.396(-15.30)*	-0.261	-0.203(-1.87)***	-0.232	0.000(0.00)	0.00
Sabit	0.272(2.04)**		0.227(1.58)		-0.661(-0.86)	
Pearson χ^2 istatistiği	15009.2		17941		121.0253	
σ^2	1.476		1.012		0.526	

Not: *p<.01, **p<.05, ***p<.10 olarak alınmıştır

Sonuç

Bu çalışmada, sayma veri regresyon modelleri kullanılarak farklı dini inanışlara sahip bireylerin doğurganlık davranışını etkileyen faktörler Müslüman, Hristiyan ve Musevi dini inanışlar açısından incelenmiştir. Her üç inanışta da hem bireyin hem de toplumun yaşam tarzlarını belirlemeye ve düzenlemeye yönelik evlenmeden birlikteliğin ve çocuk sahibi olmanın yasaklanması, kürtaj, kısırlaştırma gibi doğum kontrol tekniklerinin ve yöntemlerinin yasaklanması gibi kesin kurallar yer almaktadır. Analizlerden elde edilen bulgulara göre, her üç inanışta da evlilik dışı çocuk dünyaya getirilmesi yasaklandığı göz önüne alındığında, hiç evlenmemiş, boşanmış, dul ayrı yaşamayan evli ya da beraber yaşayanlara göre daha az çocuk sahibi oldukları görülür. Müslümanlarda dini inanca önem verenler, önem vermeyenlere göre daha fazla çocuk sahibidir. Hristiyanlarda bu değişkenin etkisinin daha fazla olduğu görülürken Musevilerde ise anlamlı olmadığı görülmektedir. Yine Müslüman ve Hristiyan dini inancına sahip olanlarda dua etme sıklığı ile çocuk sayısı arasında anlamlı ve doğru yönlü bir ilişkinin olduğu gözlenirken Musevilerde bu değişkenin anlamlı değildir. Eğitim düzeyinde artışın meydana gelmesi sahip olunan çocuk sayısı üzerinde azaltıcı etkiye sebep olmakla birlikte en fazla azalışın üniversite ve üzeri eğitim görenlerde olduğu söylenebilir. Eğitim düzeyinin artması dinlerin evlilik dışı çocuk dünyaya getirmeyi yasaklamalarıyla birleştiğinde, Adsera (2004)'nın çalışmasında da belirtildiği gibi, kişilerin çocuk sahibi olmaya ilişkin zamanı ertelemelerine sebep olmakta ve çocuk sayısını azaltmaktadır. Ayrıca yaşanan yerin büyüklüğünün artması genel olarak bütün modellerde çocuk sayısının azalmasına sebep olmaktadır. Daha fazla nüfusa sahip olan yerleşim yerlerinde kişilerin toplumsal yapıda daha fazla bireyselleşmesi, doğum kontrolüne ilişkin olanaklara erişiminin kolaylaşması, evlenme yaşını belirleyen sosyal güçlerin olmaması gibi kişilerin özel yaşamlarındaki tabuların ortadan kalkması Becker (1960)'ın çalışmasında yer alan ve kişilerdeki “karar verme odası” olarak adlandırılan mekanizmanın rahatlamasına sebep olmaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular, Müslüman ve Hristiyan dini inanışında hem din hem de sosyo-ekonomik değişkenlerin doğurganlık üzerinde etkili olmasından dolayı etkileşim hipotezinin, Musevilik dini inanışında ise dini göstergelerin çok fazla anlamlı etkiye sahip olmaması ve sosyo-ekonomik değişkenlerin doğurganlık üzerinde daha fazla etkili olmasından dolayı karakteristikler hipotezinin geçerli olduğunu destekler niteliktedir.

Kaynakça

- Adsera, A. (2006). Marital fertility and religion: Recent changes in Spain. *Population Studies*, 60(2), 205-221.
- Adsera, A. (2006). Religion and changes in family-size norms in developed countries. *Review of Religious Research*, 47(3), 271-286.
- Arı, A. ve Önder, H. (2013). Farklı veri yapılarında kullanılabilecek regresyon yöntemleri. *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 3(28), 168-174.
- Bar-El, R., Muñoz, T. G., Neuman, S., ve Tobol, Y. (2013). The Evolution of secularization: Cultural transmission, religion and fertility—theory, simulations and evidence. (J. Zhang, Dü.) *Journal of Population Economics*, 26, 1129-1174.
- Baudin, T. (2015). Religion and fertility: The French connection. *Demographic Research*, 32, 397-420, DOI: 10.4054/DemRes.2015.32.13
- Bauer, T., Million, A., Rotte, R., ve Zimmermann, K. F. (1999). Immigrant labor and workplace safety. *IZA, Discussion Paper* No: 16.
- Breslow, N. E.(1990). Tests of hypotheses in overdispersed Poisson regression and other Quasi-Likelihood models. *Journal of the American Statistical Association*, 85 (410), 565-571.

- Carrivick, P. J. W., Lee, A. H. ve Yau, K. K. W. (2003). Zero- Inflated Poisson modelling to evaluate occupational safety intervention. *Safety Science*, 41, 53-63.
- Becker, G. S. (1960). An economic analysis of fertility. In: Demographic and economic change in developed countries. Conference of the Universities-National Bureau Committee for Economic Research, a Report of the National Bureau of Economic Research. Princeton: Princeton University Press, pp 209–240.
- Becker, G. S. (2009). *A treatise on the family*. London: Harvard University Press.
- Becker, G. S. ve Lewis, H. G. (1973). On the interaction between the quantity and quality of children. *Journal of Political Economy*, 2 (82), 279-288.
- Cameron, A. C. ve Trivedi, P. K. (1986). Econometrics models based on count data: Comparison and applications of some estimators and tests. *Journal of Applied Econometrics*, (1), 29-53.
- Chamie, J. (1977). Religious differentials in fertility: Lebanon, 1971. *Population Studies*, 31(2), 365-382.
- Chamie, J. (1981). *Religion and fertility: Arab Christian-Muslim differentials*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohen-Zada, D. ve Sander, W. (2008). Religion, religiosity and private school choice: Implications for estimating the effectiveness of private schools. *Journal of Urban Economics* 64, 85-100.
- Dean, C., B. (1992). Testing for overdispersion in poisson and binomial regression models. *Journal of the American Statistical Association*, 87(418), 451-457, DOI: 10.1080/01621459.1992.10475225
- Engle, R. ve Granger, C. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Heaton, T. B. (2011). Does religion influence fertility in developing countries. *Population Research and Policy Review*, 30, 449-465.
- Heineck, G. (2006). The relationship between religion and fertility: Evidence for Austria. *Papers on Economics of Religion 06/01*, Department of Economic Theory and Economic History of the University of Granada.
- Jones, G. W. (2006). A demographic perspective on the muslim world. *Journal of Population Research*, 23(2), 243-265.
- Karaoğlan, S. ve Duman, M. Z. (2017). Dini inanç ve tutumların doğurganlık üzerindeki etkileri (Van ili örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(50), 392-404.
- Lehrer, E. L. (1996). The role of the husband's religious affiliation in the economic and demographic behavior of families. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 35(2), 145-155.
- Lee, A. H., Stevanson, M. R., Wang, K., ve Yau, K. K. W. (2002). Modelling young driver motor vehicle crashes: Data with extra zeros. *Accident Analysis and Prevention*, 34, 515-521.
- Marcum, J. P. (1981). Explaining fertility differences among U.S. Protestants. *Social Forces*, 60(2), 532-542.
- McQuillan, K. (2004). When does religion influence fertility? *Population and Development Review*, 30(1), 25-56.
- Rock, S., Sedo, S. ve Willenborg, M. (2001). Analyst following and count data econometrics. *Journal of Accounting and Economics*, 30, 351-373.

- Selim, S. ve Üçdoğruk, Ş. (2003). Sayma veri modelleri ile çocuk sayısını belirleyicileri: Türkiye'deki Seçilmiş iller için sosyoekonomik analizler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 2(18), 13-31.
- Selim (2004). *Türkiye'de çocuk talebi ve kadınların işgücüne katılımının doğurganlık üzerindeki etkisi: Ekonometrik yaklaşım*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi), İzmir.
- Sezgin, F. H. ve Deniz, E. (2004). Poisson regresyon modelinde aşırı yayılım durumu ve Negatif Binomial Regresyon analizinin Türkiye grev sayıları üzerine bir uygulaması. *Yönetim*, 48, 17-25.
- Silva, J. M. C. S. (1997). Unobservables in count data models for on-site samples. *Economic Letters*, 54, 217-220.
- Wang, W. ve Famoye, F. (1997). Modelling household fertility decisions with Generalized Poisson Regression. *Journal of Population Economics*, 10, 273-283.
- Winkelmann, R. (2008). *Econometric analysis of count data*. Springer.
- World Values Survey, WVS (2010-2014) Data Set.
- Zhang, L. (2008). Religious affiliation, religiosity, and male and female fertility. *Demographic Research*, 18(8), 233-261.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Yapay Sinir Ağları ile Trafik Yoğunluğu Tahmini*

Traffic Density Estimation with Artificial Neural Networks

Arş. Gör. Nurullah TAŞ ¹, Prof. Dr. Bülent SEZEN ²

Öz

Şehirlerin büyük problemlerden olan trafik yoğunluğu, insan hayatını birçok yönden etkilemektedir. Daha yaşanabilir bir kent hayatı için; mevcut yoğunluğun belirlenerek araç trafiğinin kontrol edilebilmesi ve ileride yaşanabilecek sıkışıklıklar için gerekli önlemlerin alınabilmesi gerekmektedir. Trafik yoğunluğunu arttırabilecek muhtemel parametreler dikkate alınarak gerçekleşecek bir yoğunluk tahminin, kent sakinleri açısından olduğu kadar sürücüler ve bir şehrin mümkün olan en az trafik yoğunluğuna maruz kalmasından sorumlu olan yetkili kurum ve kuruluşlar için önemli bir yeri vardır. Çalışma, İstanbul' a Tuzla ilçesinden giriş yönünde, E-5 karayolu üzerinde yapılmıştır. Veriler, Yandex Trafik ve Wunderground internet sitelerinden elde edilmiştir. Hafta içi günler, mesai saatleri, havanın genel durumu, sıcaklık, rüzgârın hızı ve nem seviyeleri bağımsız değişken olarak alınmıştır. Gün, saat ve hava koşulu değişkenleri kategoriktir ve bu değişkenler kukla değişken olarak belirlenmiştir. Bağımsız değişkenlerden hareketle hız tahmini yapılmış ve trafik yoğunluğu seviyesi belirlenmeye çalışılmıştır. Diğer bağımsız değişkenlere kıyasla, rüzgar hızı ve sıcaklık değişkenlerinin hız üzerinde negatif ve yüksek oranda etkili olduğu, olası bir değişiklik durumunda sıcaklığın hızı en yüksek düzeyde etkileyeceği görülmüştür. İlgili güzergahta genel olarak 80 km ortalama hız düzeyi elde edilmiş ve Serbest Akım Hızı, C ve D hizmet seviyeleri için incelendiğinde, en fazla yoğunluk düzeyinin 16- 22 aralığında, en fazla hacim/ kapasite oranının % 64- 85 aralığında olacağı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Trafik yoğunluğu, araç hızı, hava koşulları, çalışma zamanı, yapay sinir ağları

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Traffic density, which is one of the major problems of cities, affects human life in many ways. For a more livable urban life, by determining the current density, it is necessary to control the vehicle traffic and take necessary measures for future congestion. An estimation of density to be made taking into account the possible parameters that may increase traffic density has an important place for drivers and authorized institutions and organizations responsible for exposure of a city to the least possible traffic density for city residents. The study was carried out on the E-5 highway in the direction of entrance from Tuzla district to Istanbul. The data was obtained from Yandex Traffic and Wunderground websites. Weekdays, working hours, general condition of the weather, temperature, wind speed and humidity levels were taken as independent variables. Day, hour and weather conditions are categorical and these variables are determined as dummy variables. An average speed level of 80 km was obtained on the relevant route, and when Free Flow Speed was examined for C and D service levels, it was determined that the highest density level would be in the range of 16-22, and the maximum volume / capacity ratio would be in the range of 64-85%.

Keywords: Traffic density, vehicle speed, weather conditions, working time, artificial neural networks

Paper Type: Research

* Bu çalışmanın, analiz içermeyen literatür kısmı, 21.06.2019 tarihinde İstanbul'da düzenlenen III. Uluslararası Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Sempozyumu (ISASOR III-2019) kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Çalışma, daha sonra genişletilmiş olup son şekli ile, 27.07.2020 tarihinde, Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek Lisans Tezi olarak sunulmuştur.

¹Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, nurullahtas@gtu.edu.tr.

²Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, bsezen@gtu.edu.tr.

Giriş

Şehirlerin sürdürülebilir bir hayat standardı ve ekonomik kalkınma düzeyine erişebilmesi için gerekli şartlardan birisi de yaşam alanlarını birbirine bağlayan karayollarında bir düzenin, bu düzen içerisinde de mümkün olan en az sorunla akan bir trafik ağının oluşturulması gerekmektedir.

Hız, karayollarında yoğunluğa sebep olan etkenlerden birisidir. Gerek sürücü tercihlerinin sonucunda gerekse de trafik kurallarından ya da diğer etkenlerden kaynaklı olarak araçların hızları az ya da fazla olabilmektedir. Hızdaki bu az ya da fazlalık, trafik akış seyrine etki etmekte, bu da yoğunluğa ve yoğunluk derecesinin seviyesinde değişikliğe neden olmaktadır. Ayrıca, yoğunluk; trafikteki kaza ve araç sayısı; sıcaklık, yağış, hava durumu gibi meteorolojik olaylar; yolun altyapı özellikleri; trafik talebinin artma gösterdiği gün ve saat, tatil dönemi olup olmaması; sürücülerin tecrübe durumu ve araçların karakteristik özellikleri gibi faktörler tarafından etkilenmektedir.

Nedenleri ve meydana getireceği sonuçlar dikkate alındığında, özellikle büyük insan kalabalıklarının yaşadığı İstanbul gibi büyükşehirlerde, araç trafiğinin kontrol altına alınmasının önemi artmaktadır. Mevcut sıkışıklık düzeyinin tespiti ile belirlenecek seviye, buna neden olan temel nedenlerle birlikte kontrol altına alınmalı ve bu yoğunluğu önleyecek güncel ve muhtemel tedbirler uygulanmalıdır.

Çalışma İstanbul’ da; sıcaklık, nem, rüzgar hızı, hava koşulları gibi meteorolojik faktörler; trafik talebi üzerindeki etkileri nedeniyle gün ve ilgili günlerdeki mesai saatleri değişkenleri dikkate alınarak yapılmıştır. Çalışmaya dahil edilen bağımsız değişkenler ile araçlara dair hız tahmini yapılmış ve bu hız değerleri üzerinden yoğunluk değerlendirilmesinde bulunulmuştur.

1. Literatür Taraması

Andrey vd. sürücülerin kötü hava şartlarına adapte olmalarını araştırdıkları çalışmalarında, sürücü davranışlarının karlı ve yağmurlu havalarda özellikle sorunlu olduğu belirtmişlerdir (Andrey, Hambly, Mills, & Afrin, 2013). Abdel-Ayt vd. tarafından yapıla çalışmada ise, sis ve duman nedeniyle meydana gelen kazalardaki yaralanma şiddetini tahmin etmeye çalışmışlar ve sonuç olarak; net görüş koşullarındaki çarpışmalarla karşılaştırıldığında, sis ve duman koşullarında meydana gelen çarpışmaların, daha ciddi yaralanmalara yol açma eğiliminde olduğu görülmüştür (Abdel-Aty, Ekram, Huang, & Choi, 2011). Yan vd. tarafından yapılan çalışmada, farklı risk düzeylerinde sürücülerin, sisli havalardaki sürüş riskini düşürmek için hızlarını düşürdüklerini tespit edilmiştir (Yan, Li, Liu, & Zhao, 2014). Cools vd. yaptıkları çalışmalarında; yağışlar ve rüzgar hızının trafik yoğunluğunu azalttığını, yüksek sıcaklıkların ise yoğunluğu arttırdığını belirtmişlerdir (Cools, Moons, & Wets, 2010). Datla ve Sharma, soğuk hava ve kar yağışının trafik hacmi üzerindeki etkisinin gün, saat ve yol türüne göre farklılaştığını, tüm yol tipleri için ise, kar yağışının trafik hacminde bir azalma göstergesi olduğunu belirtmişlerdir (Datla & Sharma, 2008). Nofal ve Saeed çalışmalarında; sıcaklığın stres oluşturduğunu ve sürücü performansını düşüren bir faktör olduğu öne sürmüştür (Nofal & Saeed, 1997). Cools vd. günlük araç sayısı farklılaşmasının haftalık periyotlarla izah edilebileceğini ve tatil dönemlerinde yoğunluğun dikkate değer bir düzeyde azaldığını tespit etmişlerdir (Cools, Moons, & Wets, 2007). Keay ve Simmonds ise, yağmurun gece ve gündüz zaman dilimi için ortalama kaza sayısında artışa neden olduğunu tespit etmişlerdir (Keay & Simmonds, 2005). Unrau ve Andrey, hacim- doluluk ve hız- hacim ilişkilerinin yağışlardan etkilendiğini ve hızın hacme güçlü bir şekilde bağlı olduğunu belirtmişlerdir (Unrau & Andrey, 2006).

2. Ulaşım ve Trafik Mühendisliği

Ulaşım; yararlı bir maksat uğrunda, şahıslar veya eşyaların yer değiştirmesidir. Ulaşım olayı ile gerçekleşen yer değiştirme faaliyetine de ulaştırma ya da taşıma denilmektedir. Ulaştırma; kara (karayolu- demiryolu), su (denizyolu, iç su yolu), hava ve boru hatları diye altyapı

özelliklerine göre dallara ayrılmaktadır. Gerek yolcuların gerekse de araçların yolları kullanmasıyla gerçekleşen ulaştırma eylemiyle birlikte ise, sefer hali denilen bir trafik oluşmaktadır.

Bir karayolundaki trafik; yolun hacmi, ilgili yoldaki araçların türleri ve nitelikleri gibi hususlar tarafından belirlenmektedir. Trafik mühendisliği ise; sürücü ile yolcular, araçlar ve yolun karakteristik özellikleri gibi 3 temel konudan ibarettir. Bir ulaşım sisteminin plan, tasarım ve uygulanmasında bu 3 temel faktör ile bu faktörlerin birbirleriyle ilişkileri belirleyicidir. Meteorolojik olaylar ile gün ve saat de bu süreçte etkilidir (Yılmaz, 2006).

2.1. Hız

Hız, belirli bir zaman diliminde kat edilen yoldur (Kopal, 2011). Zaman ve mesafe bazı olarak hız tanımlamaları yapılabilir (Turner, Eisele, Benz, & Holdener, 1998):

Zaman- Ortalama Hızı: Birim zamanda, bir yolun sadece bir noktasından geçen taşıtların hızlarının ortalamasıdır. Yolun noktası baz alınarak ölçülür.

Mesafe- Ortalama Hızı: Birim zamanda, belli bir yol bölümünden geçen taşıtların hızlarının ortalamasıdır. Karayolunun uzunluğu baz alınarak ölçülür.

2.2. Yoğunluk

Belirli bir zaman diliminde, bir yoldan veya o yolun bir bölümünden geçen taşıt miktarına yoğunluk denir. Yoğunluk, taşıt/ km cinsinden ifade edilir. Yoldaki iki araç arasındaki mesafeyi de ifade etmesi bakımından bir karayolundaki yoğunluk, ilgili yoldaki hizmet seviyesinin belirlenmesi açısından önemli bir faktördür (Kopal, 2011).

2.3. Hizmet Seviyeleri

Bir yolun hizmet seviyesi; hız, yolculuk süresi, taşıtların manevra serbestisi ve duraksamaları gibi performans kriterleri baz alınarak değerlendirilir. Hizmet seviyeleri, sıklıkla az olmasından çok olmasına doğru A ile F arasında değişmektedir. Seviye bazı tanımlamalar Tablo 1' de, hız bazı Hizmet Seviyeleri ise Tablo 2' de gösterilmiştir (HCM, 2000):

Seviye	Akış Durumu
A	Serbest
B	Makul Serbest
C	Kararlı
D	Kararsıza Yakın
E	Kararsız
F	Zorlama veya Kırılma

En az yoğunluk A düzeyi hizmet seviyelerinde görülürken sırasıyla B, C, D, E ve F düzeylerinde yoğunluk artmaktadır. F seviyesindeki dur- kalk koşullarını tahmin etmek zor olduğundan F seviyesi değerlendirme dışı bırakılmış ve 5 hizmet seviyesi üzerinden hız bazı değerlendirme yapılmıştır.

Servis akış hızı, birim zamanda yolun bir noktası veya bir parçasından geçmesi beklenen araçların saatlik makul hız düzeyidir. Yol kullanıcıları için kabul edilebilir bir işletim hizmeti sağlamak amacıyla genellikle C veya D' deki servis akış hızlarını kullanılmaktadır. Tabloda; ayrıca, çeşitli serbest akış hız düzeyleri için maksimum yoğunluk, ortalama hız, maksimum hacim ve kapasite oranı ve şerit bazı saatlik araç sayısı verilmiştir.

Tablo 2. Çok şeritli yollarda hizmet seviyeleri

		Hizmet Seviyeleri				
Serbest Akış Hızı	Kriterler	A	B	C	D	E
100	Maksimum yoğunluk (araç / km / şerit)	7	11	16	22	25
	Ortalama hız (km / sa)	100	100	98.4	91.5	88
	Maksimum hacim / kapasite oranı (v / c)	0.32	0.50	0.72	0.92	1.00
	Maksimum servis akış hızı (araç / sa / şerit)	700	1100	1575	2015	2200
90	Maksimum yoğunluk (araç / km / şerit)	7	11	16	22	26
	Ortalama hız (km / sa)	90	90	89.8	84.7	80.8
	Maksimum hacim / kapasite oranı (v / c)	0.30	0.47	0.68	0.89	1.00
	Maksimum servis akış hızı (araç / sa / şerit)	630	990	1435	1860	2100
80	Maksimum yoğunluk (araç / km / şerit)	7	11	16	22	27
	Ortalama hız (km / sa)	80	80	80	77.6	74.1
	Maksimum hacim / kapasite oranı (v / c)	0.28	0.44	0.64	0.85	1.00
	Maksimum servis akış hızı (araç / sa / şerit)	560	880	1280	1705	2000
70	Maksimum yoğunluk (araç / km / şerit)	7	11	16	22	28
	Ortalama hız (km / sa)	70	70	70	69.6	67.9
	Maksimum hacim / kapasite oranı (v / c)	0.26	0.41	0.59	0.81	1.00
	Maksimum servis akış hızı (araç / sa / şerit)	490	770	1120	1530	1900

3. İstanbul'da Ulaşım

Tablo 3' te, 2010- 2018 arası dönem için toplam nüfus, motorlu kara taşıt sayısı ve otomobil sayısı, bin kişi başına otomobil sayısı, trafik kazası ve akabinde yaşanan ölüm sayısı gösterilmiştir. İlgili yıllarda, nüfus ve araç sayılarındaki sürekli artışa rağmen, bin kişi başına düşen otomobil sayısındaki oranının da devamlı yükselmesi, İstanbul' daki artan trafik yoğunluğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu yoğunluk artışıyla birlikte, meydana gelen trafik kazaları ve neticesindeki ölüm sayıları da yükselmektedir (TÜİK, 2020).

Tablo 3. İstanbul' da ulaşım ile ilgili çeşitli bilgiler

Yıl	Toplam Nüfus	Otomobil Sayısı	Motorlu Kara Taşıtları Sayısı	Bin Kişi Başına Otomobil Sayısı	Trafik Kaza Sayısı	Ölüm Sayısı
2010	11 121 331	1 821 694	2 794 236	137	11 934	52 812
2011	12 834 113	1 907 782	2 927 650	140	13 887	53 165
2012	14 688 296	2 009 777	3 006 465	145	15 082	54 696
2013	16 307 943	2 146 257	3 230 908	152	15 224	54 770
2014	17 855 440	2 274 368	3 383 812	158	15 577	58 009
2015	19 145 632	2 463 995	3 624 403	168	16 081	60 093
2016	16 238 391	2 644 411	3 845 349	179	16 102	62 563
2017	17 837 519	2 813 027	4 061 725	187	15 497	63 371
2018	20 892 537	2 887 581	4 173 312	192	16 601	62 503

4. Meteorolojik Değişkenler

4.1. Isı ve Sıcaklık

Cisimlerde var olan kuvvete ısı, bu kuvvetin kinetik olarak ortaya çıkmasına ise sıcaklık denir (Eken vd., 2008). Meteorolojik olayların yaşanmasında sıcaklık önemli bir rol oynamaktadır. Farklı sıcaklıklara sahip ortamlarda meydana gelen ısı değişimleri; radyasyon, konveksiyon ve kondüksiyon ile oluşur (Aküzüm vd., 1994).

4.2. Rüzgar

Akıcı özelliğe haiz olan havanın yatay olarak yer değiştirmesi rüzgar olarak adlandırılır (Eken vd., 2008). Sıcaklık artışıyla birlikte hava genişleyip yükselir ve alçak basınç alanı oluşur. Bu alana komşu ve sıcaklığın kısmen daha az olduğu alanda ise soğuk olan hava sıkışıp alçalır ve yüksek basınç alanı oluşur. Yüksek basınç alanından, oluşan bu alçak basınç alanına doğru olan hava akışıyla rüzgar olayı meydana gelir (Aküzüm vd., 1994).

4.3. Bulut

Bulut; buz, su veyahut bunların çekirdeklerinin gözle görülebilen bileşimidir (Gültekin, Demircan, Ulupınar, & Bulut, 2005). Atmosferde su buharı olarak yer alan havanın, alçak basınç seviyelerinde soğuması ve buz kristali veya küçük su damlaları haline gelmesiyle bulut meydana gelir.

4.4. Sis

Yüze yakın kısımlardaki nemin soğuması ve yoğunlaşması ile sis denilen havada asılı haldeki su damlacıkları oluşur (MGM, 2020). Yüze yakın yerdeki soğuma ile havadaki nem miktarındaki artma, sisin oluşması için gerekli etkenlerdir (Eken vd., 2008).

4.5. Nem

Havada bulunan su buharına nem denir ve nem, genellikle yeryüzüne yakın yerlerde bulunur. Atmosfere gerekli olan nem ise hidrosfer tarafından sağlanmaktadır (Aküzüm vd., 1994).

4.6. Yağmur

Yeryüzüne düşen su damlalarına yağmur denir. Çapları 0.5 mm' den büyüktür ve damlanın boyutu arttıkça yeryüzüne düşme hızı da artmaktadır (Aküzüm vd., 1994).

5. Yapay Sinir Ağları

Walter Pitts ve Warren McCulloch' un 1943 yılında ürettiği ilk yapay nöronun akabinde 1970' li yıllarda önemli gelişmeler yaşanmış olan Yapay Sinir Ağları, bu günden itibaren günlük hayatta daha fazla kullanılmaya başlanmıştır.

Yapay Sinir Ağları (YSA); girdi katmanı, ara katman ve çıktı katmanı olmak üzere birbirine paralel 3 katmandan meydana gelmektedir. YSA, dışarıdaki bilginin ağlar vasıtasıyla elde edilmesi ve 'öğrenme algoritması' denilen algoritma ile öğrenme işlemi gerçekleşene kadar periyodik döngüler halinde ağırlıklarının değiştirilmesi açılarından insan beynine benzer (Haykin, 1998). Sinir Ağları, hücrelere dışarıdan farklı ağırlıklandırmalar ile gelen verilerin, bir toplama fonksiyonunda toplanması ve akabinde aktivasyon fonksiyonundan geçirilip diğer hücrelere aktarılmasından ibarettir (Maind & Wankar, 2014; Öztemel, 2016; Öztürk & Şahin, 2018).

6. Araştırmanın Amaç ve Yöntemi

Bu çalışmada, araç geçiş sayısının fazla olduğu bir karayolunda hız tahmini yapılarak, bu tahmin üzerinden ilgili yolda yaşanabilecek olası trafik yoğunluğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bağımlı değişken hız iken; bağımsız değişken olarak; sıcaklık, nem ve rüzgar hızı, hafta içi günler, gözlem yapılan mesai saatleri ve hava koşulu değişkenleri kullanılmıştır. Gün, saat ve hava koşulu kategorik değişkenleri; dummy değişken (kukla değişken) olarak belirlenmiş ve böylece toplamda 28 bağımsız değişken elde edilmiştir. Model 2 tane gizli katmanlı olarak düşünülmüştür. Böylece modelde, bağımsız değişkenlerden oluşan 28 girdi katmanı, 25' li olmak üzere 2 tane gizli katman, 1 tane de çıktı katmanı mevcuttur. Tasarlanan model Şekil 1'de gösterilmiştir. Ayrıca değişkenlere ait istatistiksel bilgiler Tablo 4' te gösterilmiştir.

Tablo 4. Değişkenler dair istatistik bilgileri

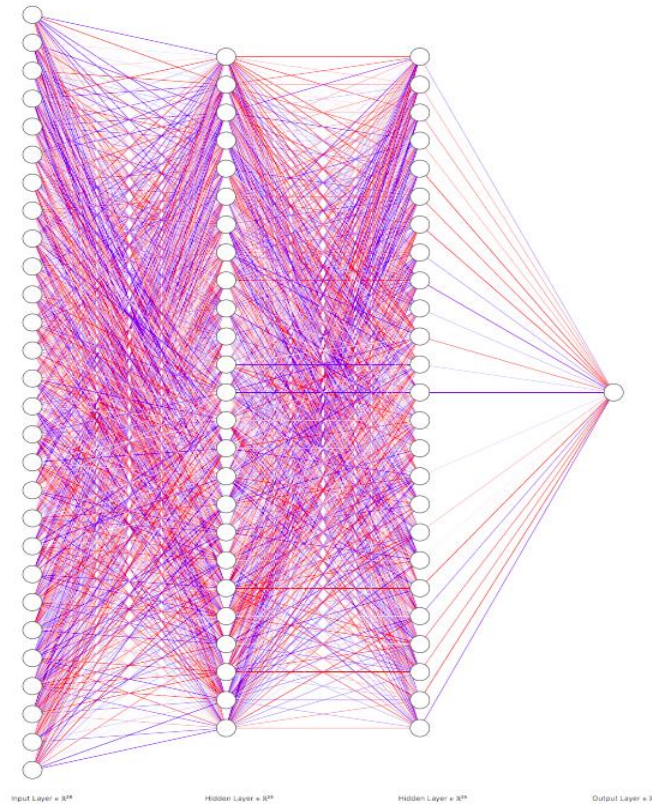
	Hız (km)	Sıcaklık (C)	Nem	Rüzgar Hızı
N	1760	1760	1760	1760
Minimum	65	2	10	0
Maximum	95	32	94	50
Mean	81.40	22,09	62.74	16.570
Std. Deviation	7.571	5.694	16.570	9.802
Variance	57.318	32.426	274.553	96.088

Bağımsız Değişkenler: Sıcaklık (C); Nem; Rüzgar Hızı; Hava Durumu (Yağmurlu, Bulutlu, Sisli, Açık); Hafta içi Gün (Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe, Cuma); Mesai Saatleri (8:20 ÖÖ, 8:50 ÖÖ, 9:20 ÖÖ, 9:50 ÖÖ, 10:20 ÖÖ, 10:50 ÖÖ, 11:20 ÖÖ, 11:50 ÖÖ, 1:20 ÖS, 1:50 ÖS, 2:20 ÖS, 2:50 ÖS, 3:20 ÖS, 3:50 ÖS, 4:20 ÖS, 4:50 ÖS)

Bağımlı Değişken: Hız

Bağımlı değişken olan hız verisi; 65- 95 km saat arasında olup ortalama 81.40 km' dir. Bağımsız değişkenlerden sıcaklık, 2- 32 C arasında ve ortalama 22.09 C; Nem 10- 94 aralığında ve ortalama 62.74; rüzgar hızı ise, 0 – 50 aralığında ve ortalama 16.570' dir.

Şekil 1. Yapay sinir ağı modeli

7. Araştırma Bulguları

Değişkenlere ait korelasyon değerlerinin gösterildiği Tablo 5' te görüldüğü üzere; hız bağımlı değişkeni ve, rüzgar hızı (-.645) bağımsız değişkeni arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde, sıcaklık (-.714) bağımsız değişkeni ile de 0.01 anlamlılık düzeyinde yüksek bir korelasyon varken, nem (.308), saat (.307) ve hava durumu (.205) bağımsız değişkenleri ile de yine 0.01

düzeyinde fakat zayıf bir düzeyde korelasyon vardır. Gün (-.069) bağımsız değişkenleri ile hız bağımlı değişkeni arasında ise 0.01 anlamlılık düzeyinde çok zayıf bir korelasyon vardır.

Tablo 5. Korelasyon matrisi

		Hız	Hava Durumu	Gün	Zaman	Sıcaklık	Nem	Rüzgar Hızı
Hız	Pearson Correlation	1						
	Sig. (2-tailed)							
	N	1760						
Hava Durumu	Pearson Correlation	.205**	1					
	Sig. (2-tailed)	.000						
	N	1760	1760					
Gün	Pearson Correlation	-.069**	-.008	1				
	Sig. (2-tailed)	.004	.746					
	N	1760	1760	1760				
Saat	Pearson Correlation	-.307**	-.022	.000	1			
	Sig. (2-tailed)	.000	.354	1.000				
	N	1760	1760	1760	1760			
Sıcaklık	Pearson Correlation	-.714**	-.246**	.026	.287**	1		
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.271	.000			
	N	1760	1760	1760	1760	1760		
Nem	Pearson Correlation	.308**	.123**	.127**	-.437**	-.568**	1	
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000	.000		
	N	1760	1760	1760	1760	1760	1760	
Rüzgar Hızı	Pearson Correlation	-.645**	-.085**	.055*	.355**	.447**	-.188**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.021	.000	.000	.000	
	N	1760	1760	1760	1760	1760	1760	1760

Regresyon analizi, Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi olan OLS (Ordinary Least Squared) ile yapılmıştır. R-Squared (R2) değerinin 0.85 olduğu görülmüş ve genel kabul değeri olan 0.70' in üzerinde ve iyi bir sonuç olduğu görülmüştür. Adjusted (Düzeltilmiş) R-Squared değeri ise 0.853 olup R2 değerine yakın ve iyi bir sonuçtur. P değeri ise .05'den küçüktür ve bağımsız değişkenlerin katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Tablo 6' daki Coefficients (Katsayılar), regresyon katsayısını gösterir ve her bir değişkenin değeri, o değişkende bir birimlik değişim olursa, tahmin edilen hızın ne kadar değişeceğini gösterir.

Tablo 6. Regresyon katsayıları

Bağımsız Değişken	Coefficients	Bağımsız Değişken	Coefficients
Sıcaklık	-0.8199	Saat - 11:20:00	158.690
Nem	0.0579	Saat - 11:50:00	114.890
Rüzgar Hızı	-0.2441	Saat - 13:20:00	107.070
Gün- Pazartesi	383.573	Saat - 13:50:00	159.488
Gün- Salı	389.553	Saat - 14:20:00	159.029
Gün- Çarşamba	390.235	Saat - 14:50:00	160.138
Gün- Perşembe	383.877	Saat - 15:20:00	112.492
Gün- Cuma	388.293	Saat - 15:50:00	111.028
Saat - 08:20:00	81.643	Saat - 16:20:00	111.165
Saat - 08:50:00	79.881	Saat - 16:50:00	62.061
Saat - 09:20:00	121.480	Hava Koşulu - Bulutlu	476.154
Saat - 09:50:00	119.326	Hava Koşulu - Güneşli	521.600
Saat - 10:20:00	117.062	Hava Koşulu - Sisli	491.442
Saat - 10:50:00	160.089	Hava Koşulu - Yağmurlu	446.336

Çalışmadaki verilerin % 80' ni öğrenme verisi, % 20' si ise test verisi olarak ayrılmıştır. Kök Ortalama Kare Mantıksal Hatası (RMSLE), gerçek ve tahmini değer arasındaki oranı; Kök Ortalama Kare Hatası (RMSE) ise, modelin performansını ölçmektedir ve bu değerlerin sıfıra yakınlığı, modelin ne kadar iyi sonuç verdiğini göstermektedir (Janik vd, 2018). Modele ait RMSE değeri 3.34, RMSLE değeri ise 0.04' tür.

7.1. Mesai Saatleri Bazlı Hız Tahmini

Bağımsız değişkenler arasından sıcaklık, nem ve rüzgar hızı değerleri görülme sıklığı üzerinden, gün olarak pazartesi günü ve hava durumu olarak da bulutlu seçeneği sabit varsayımlar olarak alınmıştır.

Tablo 7' de görüldüğü üzere, en yüksek hız tahmini; 2:20 ÖS saatinde 82.09 ile, en düşük hız tahminin ise 4:50 ÖS' de 71.76 ile yapılmıştır. Tahminlerden hareketle; 9:20 ÖÖ, 10:20 ÖÖ, 10:50 ÖÖ, 11:20 ÖÖ, 1:50 ÖS ve 2:20 ÖS saatlerinde hız tahminlerinin kendinden bir önceki saate göre artış gösterdiği, diğer saatlerde ise bir önceki ölçüme kıyasla azalma meydana geldiği görülmektedir.

Tablo 7. Mesai saatleri bazlı hız tahmini

Varsayımlar		Saat	Hız Tahmini	Saat	Hız Tahmini	Saat	Hız Tahmini	Saat	Hız Tahmini
Sıcaklık	23	8:20	73.39	10:50	81.59	2:20	82.09	4:50	71.76
		ÖÖ		ÖÖ		ÖS			
Nem	63	8:50	72.84	11:20	81.84	2:50	81.70		
		ÖÖ		ÖÖ		ÖS			
Rüzgar Hızı	21	9:20	77.32	11:50	76.85	3:20	76.92		
		ÖÖ		ÖÖ		ÖS			
Gün	Pazartesi	9:50	77.10	1:20	76.26	3:50	76.68		
		ÖÖ		ÖS		ÖS			
Hava Durumu	Bulutlu	10:20	77.81	1:50	82.07	4:20	76.33		
		ÖÖ		ÖS		ÖS			

7.2. Haftaiçi Gün Bazlı Hız Tahmini

Tablo 8’ de bağımsız değişkenler arasından sıcaklık, nem ve rüzgar hızı değerleri görülme sıklığı üzerinden, mesai saati olarak 08:20’ de yapılan ölçüm ve hava durumu olarak da bulutlu seçeneği sabit varsayımlar olarak alınmıştır.

Tablo 8. Hafta içi gün bazlı hız tahmini

Varsayımlar		Gün	Hız Tahmini
Sıcaklık	23	Pazartesi	73.39
Nem	63	Salı	73.92
Rüzgar Hızı	21	Çarşamba	73.15
Saat	08:20	Perşembe	73.57
Hava Durumu	Bulutlu	Cuma	73.68

En yüksek hız tahmininin; Salı günü 73.92 ile, en düşük hız tahmininin ise Çarşamba günü 73.15 ile yapıldığı görülmektedir. Tahminlerden hareketle; Salı, Perşembe ve Cuma günlerinde elde edilen hız tahminlerinin kendinden bir önceki güne göre artış gösterdiği, diğer günlerde ise bir önceki ölçüme kıyasla azalma meydana geldiği görülmektedir.

7.3. Sıcaklık Bazlı Hız Tahmini

Tablo 9’ da görüldüğü üzere; bağımsız değişkenler arasından nem ve rüzgar hızı değerleri görülme sıklığı üzerinden, gün olarak pazartesi günü, mesai saati olarak 08:20’ de yapılan ölçüm ve hava durumu olarak da bulutlu seçeneği sabit varsayımlar olarak alınmıştır.

En yüksek hız tahminin ölçümü yapılan değerlerden en düşük değer olan 2 sıcaklık değeri için 86.92 ile , en düşük hız tahminin ise 29 sıcaklık değeri için 68.01 ile yapıldığı görülmektedir. Tahminlerden hareketle; en düşük olan 2 değerinden 29 sıcaklık değerine kadar elde edilen hız tahminlerinin kendinden bir önceki güne göre sürekli azalış gösterdiği, sonraki ölçüm olan 32 sıcaklık değerinde ise bir önceki ölçüme kıyasla artış meydana geldiği görülmektedir.

Tablo 9. Sıcaklık bazlı hız tahmini

Varsayımlar		Sıcaklık	Hız Tahmini	Sıcaklık	Hız Tahmini	Sıcaklık	Hız Tahmini
Nem	63	2	86.92	17	78.78	32	68.29
Rüzgar Hızı	21	5	86.79	20	76.08		
Gün	Pazartesi	8	86.65	23	73.39		
Saat	08:20	11	84.16	26	70.70		
Hava Durumu	Bulutlu	14	81.47	29	68.01		

7.4. Nem Bazlı Hız Tahmini

Bağımsız değişkenler arasından sıcaklık ve rüzgar hızı değerleri görülme sıklığı üzerinden, gün olarak pazartesi günü, mesai saati olarak 08:20’ de yapılan ölçüm ve hava durumu olarak da bulutlu seçeneği sabit varsayımlar olarak alınmıştır.

Tablo 10’ dan hareketle; en yüksek hız tahminin 10 nem seviyesinde 83.29 ile, en düşük hız tahminin ise 40 nem seviyesinde 70.69 ile yapıldığı görülmektedir. Tahminlerden hareketle; 10 nem seviyesinden 40 nem seviyesi dahil elde edilen hız tahminlerinin kendinden bir önceki güne göre azalış gösterdiği ve en düşük hız seviyesine 40 nem seviyesinde ulaştığı, 50 nem seviyesinden başlayıp son ölçüm seviyesi olan 100 nem seviyesi de dahil olmak üzere bir önceki ölçüme kıyasla artış meydana geldiği görülmektedir.

Tablo 10. Nem bazlı hız tahmini

Varsayımlar		Nem	Hız Tahmini	Nem	Hız Tahmini
Sıcaklık	23	10	83.29	60	73.02
Rüzgar Hızı	21	20	76.30	70	74.26
Gün	Pazartesi	30	72.64	80	75.49
Saat	08:20	40	70.69	90	77.03
Hava Durumu	Bulutlu	50	71.78	100	79.06

7.5. Rüzgar Hızı Bazlı Hız Tahmini

Bağımsız değişkenler arasından sıcaklık ve nem değerleri görülme sıklığı üzerinden, gün olarak pazartesi günü, mesai saati olarak 08:20' de yapılan ölçüm ve hava durumu olarak da bulutlu seçeneği sabit varsayımlar olarak alınmıştır.

Tablo 11. Rüzgar hızı bazlı hız tahmini

Varsayımlar		Rüzgar Hızı	Hız Tahmini	Rüzgar Hızı	Hız Tahmini	Rüzgar Hızı	Hız Tahmini
Sıcaklık	23	0	78.50	25	72.91	50	79.04
Nem	63	5	77.86	30	72.36		
Gün	Pazartesi	10	76.20	35	72.21		
Saat	08:20	15	74.12	40	74.22		
Hava Durumu	Bulutlu	20	73.51	45	76.63		

Tablo 11' de görüldüğü üzere; en yüksek hız tahminin 50 rüzgar hızı seviyesinde 79.04 ile, en düşük hız tahminin ise 35 rüzgar hızı seviyesinde 72.21 ile yapıldığı görülmektedir. Tahminlerden hareketle; 0 rüzgar hızı seviyesinden 35 rüzgar hızı seviyesi dahil elde edilen hız tahminlerinin kendinden bir önceki güne göre azalış gösterdiği ve en düşük hız seviyesine 35 rüzgar hızı seviyesinde ulaştığı, 40 rüzgar hızı seviyesinden başlayıp son ölçüm seviyesi olan 50 rüzgar hızı seviyesi de dahil olmak üzere bir önceki ölçüme kıyasla artış meydana geldiği ve en yüksek hız tahminine 50 rüzgar hızı seviyesinde ulaştığı görülmektedir.

7.6. Hava Durumu Bazlı Hız Tahmini

Tablo 12' de de görüldüğü gibi; bağımsız değişkenler arasından sıcaklık, nem ve rüzgar hızı değerleri görülme sıklığı üzerinden, gün olarak pazartesi günü ve mesai saati olarak da 08:20' de yapılan ölçüm sabit varsayımlar olarak alınmıştır. En yüksek hız tahminin Açık hava koşullarında 78.37 ile, en düşük hız tahminin ise Yağmurlu hava koşullarında 68.83 ile yapıldığı görülmektedir. Tahminlerden hareketle; Açık hava koşullarında elde edilen hız tahminlerinin kendinden bir önceki güne göre artış gösterdiği, diğer günlerde ise bir önceki ölçüme kıyasla azalma meydana geldiği görülmektedir.

Tablo 12. Hava durumu bazlı hız tahmini

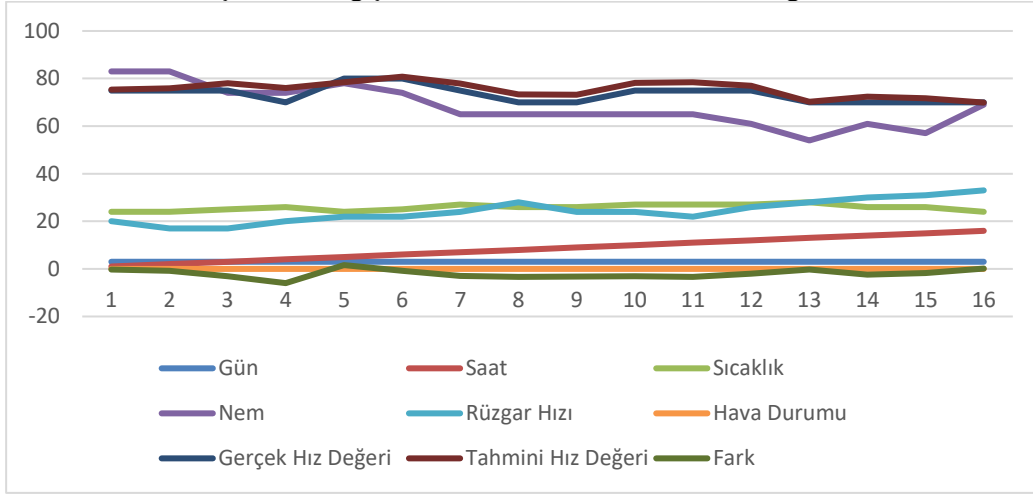
Varsayımlar		Hava Durumu	Hız Tahmini
Sıcaklık	23	Bulutlu	73.39
Nem	63	Açık	78.37
Rüzgar Hızı	21	Sisli	72.64
Gün	Pazartesi	Yağmurlu	68.83
Saat	08:20		

Tablo 13. İlk gün değişkenleri, gerçek ve tahmini hız değeri ile aralarındaki fark

Gün	Saat	Sıcaklık	Nem	Rüzgar Hızı	Hava Koşulu	Hız (Gerçek Değer)	Hız (Tahmin Değeri)	Fark
2019-07-10	8:20 ÖÖ	24	83	20	Bulutlu	75	75,29	- 0,29
2019-07-10	8:50 ÖÖ	24	83	17	Bulutlu	75	75,83	- 0,83
2019-07-10	9:20 ÖÖ	25	74	17	Bulutlu	75	78,05	- 3,05
2019-07-10	9:50 ÖÖ	26	74	20	Bulutlu	70	75,98	- 5,98
2019-07-10	10:20 ÖÖ	24	78	22	Bulutlu	80	78,40	1,60
2019-07-10	10:50 ÖÖ	25	74	22	Bulutlu	80	80,79	- 0,79
2019-07-10	11:20 ÖÖ	27	65	24	Bulutlu	75	77,89	- 2,89
2019-07-10	11:50 ÖÖ	26	65	28	Bulutlu	70	73,32	- 3,32
2019-07-10	1:20 ÖS	26	65	24	Bulutlu	70	73,21	- 3,21
2019-07-10	2:20 ÖS	27	65	22	Bulutlu	75	78,39	- 3,39
2019-07-10	3:20 ÖS	28	54	28	Bulutlu	70	70,23	- 0,23
2019-07-10	4:20 ÖS	26	57	31	Bulutlu	70	71,73	- 1,73
2019-07-10	4:50 ÖS	24	69	33	Bulutlu	70	69,91	0,09
2019-07-10	1:50 ÖS	27	65	24	Bulutlu	75	78,12	- 3,12
2019-07-10	2:50 ÖS	27	61	26	Bulutlu	75	77,01	- 2,01
2019-07-10	3:50 ÖS	26	61	30	Bulutlu	70	72,41	- 2,41

Tablo 13 ve Şekil 2' de, değişkenlerin ilk gün ölçüm değerleri, bu değerler baz alınarak yapılan hız tahmini değeri ve gerçek ile tahmini hız değeri arasındaki fark değeri gösterilmiştir. İlk günkü 16 gözlem değeriyle yapılan tahmin sonucunda, tahmini hız değerlerinden 10 tanesinin 75- 80 aralığında olduğu görülmüştür.

Şekil 2. Değişken bazlı hız tahminleri ve fark değeri

8. Sonuç ve Değerlendirme

Trafikte, hava koşullarının etkisini minimum düzeyde tutmak için bu koşulların etkisi ölçülmelidir (Maze vd. 2006). Bu çalışmada da, taşıt yoğunluğunun fazla olduğu bir yolda; meteorolojik değişkenler (nem, rüzgar hızı, sıcaklık ve hava koşulu) ile h.içi günler ve ilgili günlerdeki çalışma saatlerinin araçların hızıyla ve dolayısıyla trafik yoğunluğuyla ilişkisi incelenmiştir.

Soğuk hava ve kar yağışının trafik hacmi üzerindeki etkisi; gün, günün saati ve yolun türüne göre değişmektedir. Ayrıca, kar yağışı trafik hacminde azalma meydana getirmektedir (Datla & Sharma, 2008). Yol, görüş mesafesi ve rüzgâr şiddeti araçların serbest akış hızını etkilemektedir (Kyte vd. 2001). Hacmin, doluluk ve hız ile olan ilişkisi yağış olaylarından etkilenmektedir. Yağışlı havalarda; geceleri, sadece hız azalırken; gündüzleri ise, hızın yanı sıra hacim de azalmaktadır (Unrau & Andrey, 2006).

Sıcak hava, stres düzeyinde artış yaşanmasına ve sürücülerin performansının düşmesine neden olmaktadır (Nofal & Saeed, 1997). Yüksek hızlı yollarda sürücü davranışları, kar yağışı ve yağmurlu havalardan olumsuz etkilenmektedir (Andrey vd. 2013). Ayrıca; kötü hava koşulları nedeniyle kapasitesinin çok altında faaliyet gösteren yollar, ekonomi üzerinde ciddi etkilere neden olmaktadır (Dey vd. 2015). Öte yandan; meteorolojik olaylar, yol güvenliği ile çarpışma ve kaza riski üzerinde negatif yönde etkilidir (J. Andrey & Yagar, 1993; Levine vd. 1995; Andreescu & Frost, 1998; Keay & Simmonds, 2005; Usman vd. 2012; Jung vd. 2014; Choi & Oh, 2016; Liu vd. 2017).

HCM 2000' de belirtildiği üzere; optimum yoğunluk düzeyleri için, genellikle C ve D seviyelerindeki yol hizmet seviyeleri kabul edilmektedir. Ayrıca; Tablo 13' deki ilk güne ait değerlerle yapılan tahmin sonuçları incelendiğinde, tahmini hız değerlerinin çoğunlukla 75- 80 aralığında olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, Tablo 2' deki Serbest Akım Hızı kategorilerinden 80 hız düzeyi için C ve D hizmet seviyeleri incelendiğinde, Maksimum yoğunluk (araç / km / şerit) düzeyinin 16-22 aralığında, Ortalama hızın (km / sa) 77.6- 80 aralığında, Maksimum hacim / kapasite oranının (v / c) % 64- 85 aralığında, Maksimum servis akış hızının (araç / sa / şerit) ise 1280- 1705 araç arasında olacağı tespit edilmiştir.

Rüzgar hızı ve sıcaklık bağımsız değişkenlerinin hız üzerinde negatif yönde ve yüksek oranda; nem, mesai saatleri ve hava koşulunun pozitif yönde ve zayıf düzeyde; h.içi günlerin ise, negatif yönde ve çok zayıf bir seviyede etkisi vardır. Bağımsız değişkenlerde meydana gelecek olası bir değişme, bağımlı değişken üzerindeki etkisi oranınca yolun serbest akış hızı üzerinde etkili olacaktır. Bu etkinin de hizmet seviyesi kategorisinde ve dolayısıyla da yoğunluk seviyesinde değişikliğe neden olacağı görülmüştür.

Sıcaklık, nem ve rüzgar hızı değişkenlerinden birisinde yaşanacak olası 1 birimlik değişme sonucunda; bağımlı değişken olan hız üzerinde sıcaklığın en büyük etkiyi göstereceği, ikinci etkinin rüzgar hızındaki değişimle yaşanacağı ve nemin ise bu üç değişken içerisinde en düşük düzeydeki etkiyi meydana getireceği tespit edilmiştir. Hafta içi günler içerisinde; Çarşamba günündeki olası bir değişikliğin hız üzerinde en büyük etkiyi, Perşembe günündeki olası değişimin ise en az etkiyi oluşturacağı görülmüştür. Mesai saatleri içerisinde, hız üzerinde en az etkiyi gösteren ölçüm saatinin 16:50 olduğu, 14:50' deki ölçümün ise hızda en fazla etkiyi yapacağı tespit edilmiştir. Hava koşulları içerisinde; yağmurlu havadaki 1 birimlik değişikliğin hız üzerinde en az etkinin yaşanmasına neden olacağı, güneşli havadaki değişimin ise en yüksek etkiyi yaşatacağı görülmüştür.

Kaynakça

- Abdel-Aty, M., Ekram, A.-A., Huang, H., & Choi, K. (2011). A study on crashes related to visibility obstruction due to fog and smoke. *Accident Analysis & Prevention*, 43(5), 1730-1737. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2011.04.003>
- Aküzüm, Prof. Dr. T., Kodal, Doç. Dr. S., Beyribey, Doç. Dr. M., Erözel, Doç. Dr. A. Z., Tokgöz, Doç. Dr. A., Selenay, Yard. Doç. Dr. F., ... Yurtsever, Yard. Doç. Dr. E. (1994). *Meteoroloji I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Andreescu, M. P., & Frost, D. B. (1998). Weather and traffic accidents in montreal, Canada. *Climate Research*, 9(3), 225-230. <https://doi.org/10.3354/cr009225>
- Andrey, J., & Yagar, S. (1993). A Temporal Analysis of rain-related crash risk. *Accident Analysis and Prevention*, 25(4), 465-472. [https://doi.org/10.1016/0001-4575\(93\)90076-9](https://doi.org/10.1016/0001-4575(93)90076-9)
- Andrey, J., Hambly, D., Mills, B., & Afrin, S. (2013). Insights into driver adaptation to inclement weather in Canada. *Journal of Transport Geography*, 28, 192-203. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2012.08.014>
- Choi, S., & Oh, C. (2016). Proactive strategy for variable speed limit operations on freeways under foggy weather conditions. *Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board*, 2551, 29-36. <https://doi.org/10.3141/2551-04>
- Cools, M., Moons, E., & Wets, G. (2007). *Investigating the Effect of Holidays on Daily Traffic Counts: A Time Series*. 19. <https://doi.org/10.3141/2019-04>
- Cools, M., Moons, E., & Wets, G. (2010). Assessing the impact of weather on traffic intensity. *Weather Climate and Society*, 2(1), 60-68. <https://doi.org/10.1175/2009WCAS1014.1>
- Datla, S., & Sharma, S. (2008). Impact of cold and snow on temporal and spatial variations of highway traffic volumes. *Journal of Transport Geography*, 16(5), 358-372. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2007.12.003>
- Dey, K. C., Mishra, A., & Chowdhury, M. (2015). Potential of intelligent transportation systems in mitigating adverse weather impacts on road mobility: a review. *Ieee Transactions on Intelligent Transportation Systems*, 16(3), 1107-1119. <https://doi.org/10.1109/TITS.2014.237145>
- Eken, M., Ulupınar, Y., Demircan, M., Nadaroğlu, Y., Aydın, B., & Özhan, Ü. (2008). *Klimatoloji rasat el kitabı*, Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü. Ankara: DMİ Genel Müdürlüğü Matbaası.
- Gültekin, Y., Demircan, M., Ulupınar, Y., & Bulut, E. (2005). *Klimatoloji I*. Geliş tarihi gönderen <https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/kitaplar/klimatoloji1.pdf>
- Haykin, S. (1998). *Neural Networks A Comprehensive Foundation* (Second Edition). Pearson Education.

- HCM. (2000). *Highway Capacity Manual 2000*. United States of America: Transportation research board, National Research Council.
- Janik, M., Kurihara, O., Bossew, P., (2018). Machine Learning methods as a tool to analyse incomplete or irregularly sampled radon time series data, *Sci. Total Environ.*, 630, 1155–1167, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.02.233>.
- Jung, S., Jang, K., Yoon, Y., & Kang, S. (2014). Contributing Factors to Vehicle to Vehicle Crash Frequency and Severity Under Rainfall. *Journal of Safety Research*, 50, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.jsr.2014.01.001>
- Keay, K., & Simmonds, I. (2005). The association of rainfall and other weather variables with road traffic volume in Melbourne, Australia. *Accident Analysis and Prevention*, 37(1), 109-124. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2004.07.005>
- Kopal, B. (2011). *Boğaziçi Köprüsü üzerindeki trafik sıklığının hız yönetimi yöntemiyle azaltılması* (Yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Fakültesi, İstanbul.
- Kyte, M., Khatib, Z., Shannon, P., & Kitchener, F. (2001). Effect of weather on free-flow speed. traffic flow theory and highway capacity 2001: highway operations, Capacity, and Traffic Control (ss. 60-68). Transportation Research Board Natl Research Council.
- Levine, N., Kim, K. E., & Nitz, L. H. (1995). Daily fluctuations in honolulu motor vehicle accidents. *Accident Analysis And Prevention*, 27(6), 785-796. [https://doi.org/10.1016/0001-4575\(95\)00038-0](https://doi.org/10.1016/0001-4575(95)00038-0)
- Maind, Sonali. B., & Wankar, P. (2014). Research paper on basic of artificial neural network | Academia.edu. *International Journal on Recent and Innovation Trends in Computing and Communication*, 2(1), 96-100.
- Liu, A., Soneja, S. I., Jiang, C., Huang, C., Kerns, T., Beck, K., Mitchell, C., & Sapkota, A. (2017). Frequency of extreme weather events and increased risk of motor vehicle collision in maryland, *Science of The Total Environment*, 580, 550-555. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2016.11.211>
- Maze, T. H., Agarwal, M., & Burchett, G. (2006). *Whether weather matters to traffic demand, traffic safety, and traffic operations and flow*. management and delivery of maintenance and operations services (ss. 170-176). Transportation Research Board Natl Research Council.
- MGM. (2020). Meteoroloji Genel Müdürlüğü. <https://www.mgm.gov.tr> (Son Erişim: 13 Şubat 2020)
- Nofal, F. H., & Saeed, A. a. W. (1997). Seasonal variation and weather effects on road traffic accidents in riyadh city. *Public Health*, 111(1), 51-55. <https://doi.org/10.1038/sj.ph.1900297>
- Öztemel, E. (2016). *Yapay Sinir Ağları* (4. bs). İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Öztürk, K., & Şahin, M. E. (2018). *Yapay sinir ağları ve yapay zekâ'ya genel bir bakış*. (6/ 2), 25-36.
- Turner, S. M., Eisele, W. L., Benz, R. J., & Holdener, D. J. (1998). *Travel time data collection handbook*. texas: texas transportation institute and the texas a&m university system.
- TÜİK. (2020). Türkiye İstatistik Kurumu. <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> Son Erişim: 13 Şubat 2020)
- Unrau, D., & Andrey, J. (2006). Driver Response to rainfall on urban expressways. içinde *driver behavior, older drivers, Simulation, User Information Systems, and Visualization* (ss. 24-+). Washington: Transportation Research Board Natl Research Council.

- Usman, T., Fu, L., & Miranda-Moreno, L. F. (2012). A Disaggregate model for quantifying the safety effects of winter road maintenance activities at an operational level. *Accident Analysis & Prevention*, 48, 368-378. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2012.02.005>
- Yan, X., Li, X., Liu, Y., & Zhao, J. (2014). Effects of foggy conditions on drivers' speed control behaviors at different risk levels. *Safety Science*, 68, 275-287. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2014.04.013>
- Yılmaz, E. (2006). *Karayolu trafik simülasyonu* (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Shifting towards Technology-based On-demand Transportation Business Models: A Comparative Research

Teknoloji Tabanlı Talebe-Dayalı Taşımacılık İş Modellerine Geçiş: Karşılaştırmalı Bir Araştırma

Dr. Öğr. Üyesi Berk KÜÇÜKALTAN¹

Abstract

Today, the world has been witnessing to structural changes at different levels and some external factors (e.g. COVID-19) have particularly accelerated these changes. In the new world order, people seek effective solutions to some challenges they confront in their daily lives while organisations are in quest for becoming more competitive by using innovative technologies to address these needs. As a result, with the introduction of digitalisation, there has been a transformation from traditional business models towards technology-based on-demand business models to be used in transportation. Especially, considering the complex structure and high density of metropolitan cities, such as Istanbul, using on-demand transportation platforms can be worthwhile for passengers. However, despite the increasing attention paid to these platforms, there is a limited number of studies exploring these business models and their impacts from different aspects. Therefore, this research aims to investigate the practices of two exemplary technology-based on-demand transportation business models, Uber and BiTaksi, and to propose strategies based on several prominent attributes. Consequently, the discussions and proposed strategies regarding the established attributes hold a significant potential to advance the nascent knowledge about digital transportation business models, especially in the comparison of an international and a national platform, and to offer strategic guidance to practitioners and policy-makers in business environment.

Keywords: BiTaksi, digital business models, on-demand transportation business models, technology-based service platforms, Uber

Paper Type: Research

Öz

Dünya, günümüzde, farklı düzeylerde yapısal değişikliklere tanıklık etmekte ve bazı dış faktörler (COVID-19 gibi) bu değişiklikleri özellikle hızlandırmaktadır. Yeni dünya düzeninde, insanlar günlük yaşamlarında karşılaştıkları bazı zorluklara karşı etkili çözümler ararlarken, örgütler de bu ihtiyaçları karşılamak için yenilikçi teknolojiler kullanarak daha rekabetçi olma arayışına girmektedirler. Sonuç olarak, dijitalleşmenin hayatımıza girmesiyle birlikte, ulaşım, geleneksel iş modellerinden teknoloji tabanlı talebe-dayalı iş modellerine bir dönüşüm olmaktadır. Özellikle, İstanbul gibi büyükşehirlerin karmaşık yapısı ve yüksek yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda, talebe bağlı taşımacılık platformlarını kullanmak yolcular için faydalı olabilmektedir. Ancak, bu platformlara gösterilen ilginin artmasına rağmen, literatürde bu iş modellerini ve bunların etkilerini farklı açılardan inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Buna bağlı olarak, bu araştırma, teknoloji tabanlı talebe-dayalı iki örnek taşımacılık iş modeli olan Uber ve BiTaksi'nin pratiklerini araştırmayı ve öne çıkan çeşitli niteliklere göre stratejiler önermeyi amaçlamaktadır. Sonuç olarak, belirlenen niteliklere ilişkin tartışmalar ve önerilen stratejiler, taşımacılıktaki dijital iş modelleri hakkında yeni oluşmaya başlayan bilgileri iletme, özellikle uluslararası ve ulusal bir platformun karşılaştırılmasında, ve iş çevresinde yer alan gerek uygulayıcılara gerekse de politika belirleyicilere stratejik rehberlik etme konusunda önemli potansiyel taşımaktadır.

¹Trakya Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi; University of Bradford, School of Management, berkkuçukaltan@trakya.edu.tr.

Atf için (to cite): Küçükaltan, B. (2020). Shifting towards technology-based on-demand transportation business models: A comparative research. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 1035-1045.

Anahtar Kelimeler: BiTaksi, dijital iş modelleri, talebe-dayalı taşımacılık iş modelleri, teknoloji tabanlı hizmet platformları, Uber

Makale Türü: Araştırma

Introduction

With the year 2000, the new millennium has brought along different opportunities and challenges in various fields and technology has become a key tool to be used at different levels. At the business level, organisations seek to become more competitive by using innovative technologies while at the individual level, people strive for exploiting technology-based services to make their lives easier. That is to say, individuals start exploring collaborative platforms and smartphone applications which initiate organisations to develop new business models with the use of Internet technologies (Bălan, 2016).

In addition, technological developments also activate the intensive interplays among the pillars of sustainability. For instance, today, more than half of the world population live in big cities (Walter, 2019) and, as a result of these recent developments and other external factors (e.g. COVID-19 outbreak), people are in search of more effective solutions to some sensitive issues or challenges they confront in their daily lives, such as cost of travel time (economic side), congestion (social and environmental sides), pollution (environmental side). On the other hand, in metropolitan cities (e.g. Istanbul, London), due to several reasons (e.g. paying higher charges in the city centres, paying higher prices to rent or buy a vehicle), it also becomes more difficult to use own vehicles in traffic. In response to these issues, certain options become favourable: using public transportation and taxis (including private hire taxis).

In the former case, public transportation offers cheaper services (Kale et al., 2017); however, it holds some risks, such as delay in arrival time of vehicles, poor management (Gebeyehu and Takano, 2007), difficulty of carrying a large of number belongings or heavy materials, and possibility of catching epidemic illnesses (Xu et al., 2013). Among these risks, considering the recent news about the effects of Coronavirus (or COVID-19) both on people and on economies, this option nowadays seems riskier and more hazardous. In the latter case, when taxis are used, these risk factors are relatively diminished but other challenges then tend to appear, such as unforeseen fares or rates during rush hours and paying more while being stuck in traffic. Nevertheless, among the pros and cons of these options, the latter seems more rationale and manageable.

In the latter option, given the fact that people in this era are getting more “mobile” and “connected”, the idea of using convenient door-to-door transportation through new mobility services placed on digital platforms come to the forefront more to deal with such problems (Ercoskun and Ocalir, 2018). This being the case, the concept of using on-demand transportation has recently received growing interest by academics and practitioners (Cohen and Kietzmann, 2014; Täuscher and Laudien, 2018; Mohamed et al., 2019). More specifically, on the one side, mobility-on-demand services cause a shift in transportation and people tend to use these services more in the first and last miles within their trips (Kayikci, 2018). On the other side, when people live away from transit stops, they see less reason to choose public transport and they then turn to use these services also for the entire trip (Cohen and Kietzmann, 2014).

Yet, despite such importance and the dramatic growth in the interest regarding on-demand services over the past few years, there is a small number of studies exploring these business models from different aspects (e.g. strategic) (Mitchell and Strader, 2018) and their impacts on industries and transportation (Mohamed et al., 2019). In parallel, there is a lack of knowledge about the business model characteristics of these services (Täuscher and Laudien, 2018). Accordingly, in order to address the aforementioned complex challenges, the paradigm shift

towards new business models developed over the Internet needs to be explored in the passenger transportation sector (Kahya, 2018). From this point forth, this research sets out to investigate and compare the practices of two eminent exemplary technology-based on-demand transportation business models, Uber -a widely used platform at the international level- and BiTaksi -a national-wide application-, and to propose strategies through several prominent attributes with the help of secondary sources (e.g. journal papers, company websites, application contents).

The remainder of this paper is organised as follows. First, the extant literature is reviewed in relation to both platforms in Section 1 whilst the methodological approach is explained in Section 2. In Section 3, Uber and BiTaksi systems are compared based on some prominent attributes and these comparisons reveal the strategy proposals for each platform explicated in Section 4. Finally, in Section 5, the conclusions and insights are provided with the inclusion of future research directions.

1. Literature Review

Business excellence, conceived largely as a blend of strategy and application, is a moving target in connection with a robust business model. In general, a business model is regarded as a conceptual outlook that enables comprehending the strategy of a business (Martikainen et al., 2014) and articulates the logic, data, and the applicable structure of revenues and costs for delivering the desired value by also considering external factors and different stakeholder interests (Beh et al., 2016). That is to say, the business model concept encapsulates a holistic view of analysing internal and external parameters ranging from description of elements to designing themes and operations (Täuscher and Laudien, 2018). Yet, although there is no uniformity in the definition of the business model term, the following statement of Teece (2010, p.191) can be used as suitable for the purpose of this study: “A business model describes the design or architecture of the value creation, delivery and capture mechanisms employed”. Thus, based on these definitive discourses, it is explicit that incorporating the business model notion in the literature review searches is of great importance for the success of a business model-focused research.

In terms of the studies reviewed in this research, it is worthy of noting that the extant literature was scrutinised in a structured manner. In this respect, first, particular keyword pairs, namely “transportation”; “business model” ; “on-demand”, were initially searched within abstracts, title, and keywords of the articles and reviews indexed in the two commonly known databases: ScienceDirect and Scopus, in order to comprehensively examine the practices of technology-based on-demand transportation business models. After these searches, it was deduced from the studies that Uber could be seen as a common denominator of majority of these studies (e.g. Ho et al., 2018; Shaheen and Cohen, 2018; Li et al., 2019; Lee et al., 2019). Accordingly, in order to uncover the practices and strategies of an internationally known technology-based on-demand transportation business model, Uber, the following keyword pairs were used in a similar way: “business model”; “on-demand”; “Uber”. On the other hand, in order to capture the practices and strategies of a national-wide on-demand transportation business model, BiTaksi, the keyword pairs of “business model”; “BiTaksi” were searched within the abstracts of studies indexed in the ULAKBIM database (“EKUAL Keşif” in the Turkish system) since “business model”; “BiTaksi”; “on-demand” keyword pairs did not reveal any article. In these performed stages, the Uber-related searches disclosed 12 papers whereas only one research was found related to the BiTaksi search. However, among these papers, two studies were not accessible through the university database system of the author. In this regard, due to the limited number of research, in addition to the mentioned keyword searches, the cross-referencing technique was also used in this study, as similarly practiced by several researchers (e.g. Kucukaltan et al., 2016), in order to investigate more practices of these two exemplary business models. After all these processes, the studies obtained from these searches constituted the main part of the literature of this research.

Based on these stages, when the extant literature is reviewed, it becomes evident that for companies like Uber, there is no commonly agreed term since they are categorised as transportation networking companies, app-based platforms, or ride-sharing companies. Generally speaking, the services provided by Uber and similar companies refer to as on-demand transportation services by researchers. As a concept, on-demand service platforms are defined as the platforms that connect workers, who act independently, with customers who need time-sensitive service (Benjaafar and Hu, 2020). In the literature, a wide range of scholars (e.g. Smith, 2016; Mitchell and Strader, 2018; Cornelissen and Cholakova, 2019; Benjaafar and Hu, 2020) labelled Uber as an on-demand platform for transportation services and, therefore, in this research, the term and the concept of technology-based on-demand transportation services are mainly adopted for the identification of these business models, among other compound definitions.

In the literature, different aspects and contents are discussed by previous researchers. For instance, the concept of business model is discussed in Walji and Walji's (2016) study where Uber's business model was depicted in three conceptual aspects, namely value proposition, value captured, and value delivered. Likewise, value creation, delivery, and capture mechanisms were also mainly emphasised by Täuscher and Laudien (2018) and, in terms of conceptually and empirically defining the taxonomy of various business models, they applied a mixed-method approach consisting of developing integrative framework, content analysis, and binary coding for 100 marketplaces where Uber was highlighted as a web-based commercial transportation marketplace. In a more specific approach, Fleming (2017) linked the human capital theory to the economic insecurity, work skill, and the personal debt by underlining the dark side of the human capital theory. Among all discussions in his study, Uber was referred as an on-demand business model and Uberisation was remarked as the contemporary employment of the human capital theory. Thus, these three studies summarised the links between theoretical backgrounds and Uber practices within business model boundaries.

In parallel, Smith (2016) stated that examining emerging business models in the sharing economy, as Uber-like business models, is noteworthy since global economy is nowadays struggling with a slow growth. This being the case, the ride-sharing term was predominantly brought to the fore while defining these networking companies, especially in the sharing economy context. For instance, Bălan (2016) conducted an exploratory study for investigating the ride-sharing and car-sharing options available to the Romanian users with their potentials and challenges. Cohen and Kietzmann (2014) adopted the agency theory to explore optimal relationship between service providers and the local governments for achieving sustainability mobility in the context of three specific sharing economy business models: car-sharing, ride-sharing, and bike-sharing. Ercoskun and Ocalir (2018) initially introduced the ridehailing service and, then, carried out a documentary analysis on the protests against Uber in Istanbul and tackled the problem from various aspects, such as the reasons, strategies, and results. Likewise, in another city case for Uber, London was placed at the centre of Mohamed et al.'s (2019) research where empirical evidences on the effects, challenges, and opportunities were discussed based on the interviews with 31 different stakeholder groups. Their findings indicated that UberPOOL is popular among students, especially in long-distance trips, and there is still a need for developing transport policy measures and regulations for ride-sharing and ridesourcing services.

In another study where Uber is exemplified, Cao (2016) discussed regulations and legitimacy of sharing economy companies and, among these, Uber was noted as a ridesharing platform used by passengers for their transportation purposes. Regarding the political struggles within the legitimate frame, Cornelissen and Cholakova (2019) focused on the strategic and organisational activities of on-demand sharing economy companies (e.g. Uber) and examined the categorisation in terms of moral and political bases. Concerning the legal conflicts of Uber in some cities, Watanabe et al. (2017) empirically examined the institutional sources to reveal the success (co-evolutionary approach) and the failure (bipolarisation nature of logistics growth) of its global expansion and noted positive and negative legal situations in different contexts around

the world. In terms of the regulations, Li et al. (2019) analysed the impact of three types of regulations with regards to transportation network companies in the ride-hailing system (e.g. Uber). In their study, a minimum wage for drivers, a cap on the number of drivers or vehicles, and a per-trip congestion tax were assessed through a queuing theoretic equilibrium model and the New York city was analysed as the case context. As a result of these relevant studies, it is clear that previous researchers discussed, to a large extent, the legal and regulatory aspects as well as the relationships of ride-sharing companies, especially Uber, with some particular stakeholders, such as government.

In the literature, there are also some related studies carried out in a comparative manner. In this regard, Kahya (2018) adopted a mixed method approach consisting of the content analysis for determining the news about Uber in the Sputnik Turkey news channel and the sentiment analysis for examining the satisfaction rate about Uber by using several social media sites. At the end, the researcher demonstrated a social media research to compare Uber, BiTaksi, and traditional taxi services. Noulas et al. (2018) aimed at finding out the most appropriate provider in terms of pricing in real time. To this end, they first developed a mobile application to compare provider prices and, then, they conducted experiments to compare Uber and Black Cabs in London, after describing this application in London and New York. In their results, they highlighted that there are tradeoffs between prices and journey times and the Black Cab drivers are faster than Uber drivers. Whitehill et al. (2019) empirically analysed the use of transportation networking companies, such as Uber, among substance-using students at two large state universities and concluded that using such companies are common, especially after a substance use, and they may play a critical role in impeding the impaired driving for rural campuses. All in all, despite the existence of these comparative studies, the main reasons for preference and the importance of low-price offering were predominantly emphasised by previous researchers, especially while comparing Uber with a national-wide platform.

To sum up, based on the studies structurally reviewed in this research, it is apparent that the extant literature remains largely limited to investigate the Uber business model from the strategic management viewpoint. In addition to this, it is evident that there is a scant knowledge on the comparison of Uber and an alike business model, BiTaksi, relying on their prominent characteristics. Therefore, the present research sets out to fill this void from multidimensional attributes.

2. Methodology

In exploratory-based studies, the case study strategy is largely recommended as the most suitable methodology for comprehensively understanding the concepts (Ensari and Karabay, 2014). In a similar vein, Ofei-Manu et al. (2018) underlined the importance of employing a comparative case study for providing information with substantial depth and width. From this point forth, by adopting the comparative case study strategy in line with the mentioned research gaps and aim, this research hinges upon several secondary sources and the rationales of using these sources are twofold. First, when this research started, Uber services were not available to its users in Turkey, despite its widespread usage in some other countries. Second, as noted in the structured stages of the literature review, due to a handful research on BiTaksi application, the extant literature becomes insufficient to provide substantial information regarding the comparison of Uber and BiTaksi services. In this respect, Maltas (2010) underlined the importance of using secondary sources when activities tend to become inaccessible or dangerous. Accordingly, in order to compare the business models of these two platforms in a reliable and comprehensive manner, several publicly available secondary sources, such as the company websites, peer-reviewed journal articles, and the application contents were largely utilised in this research.

3. A Comparison of an International and a National On-demand Transportation Platform: Uber and BiTaksi Practices

Fundamentally, technology-based on-demand platforms provide a link between organisations and/or individuals (Mitchell and Strader, 2018) and their salient feature relies on the interrelationship between capacity and demand. In other words, capacities, which are determined by the conditions of workers, affect demands and, in turn, demands stimulate capacities (Benjaafar and Hu, 2020). Accordingly, the main point of on-demand transportation companies is regarded as finding an available driver in the proximity around the search point in the easiest and quickest way.

Given the interrelationships between capacity and demand, it is worthy of noting that these multilateral connections are getting more complex in metropolitan cities, such as Istanbul, which are surrounded by various transportation modes (e.g. bus, taxi) and congestions. Among these cities, according to 2020 data, Istanbul has the largest population in Europe (World Population Review, 2020) and this makes Istanbul an important realistic Turkish context for investigating the use of technology-based on-demand transportation business models. More specifically for the Istanbul context, considering the fact that majority of the mass transit users in Istanbul prefer the transportation system for short-range purposes (Kayıkci, 2018), technology-based on-demand business models hold a potential to be used for this purpose. In this regard, Uber, a widely-used platform at the international level, and BiTaksi, a national-wide application used in Istanbul, emerge as eminent example platforms to be considered for this research. Yet, although both Uber and BiTaksi are regarded as on-demand transportation business models, there are several similarities and differences in their practices. Thus, in the following sub-sections, these two technological platforms are compared based on several prominent attributes.

3.1. Coverage

Uber is a US-based company founded in 2009 and is currently available in over 600 cities worldwide (Ercoskun and Ocalir, 2018). The Uber business model is based upon on-demand availability anywhere and anytime (Smith, 2016). On the other hand, BiTaksi, which is a Turkey-based company founded in 2013, has currently been used by the passengers located in Istanbul and Ankara (BiTaksi, 2020a). In this respect, Uber takes the advantage of its wide coverage and, thus, it has been serving to more people and managing more trips compared to BiTaksi.

3.2. Range of Offered Services

As transportation network companies, Uber incorporates various services, such as passenger transportation (Ercoskun and Ocalir, 2018), ride-sharing with other riders heading in the same direction through UberPOOL (Mohamed et al., 2019; Uber, 2020a), package and food delivery (Kahya, 2018). More specifically, in the application of Uber (2020b), there are also various options presented within its transportation services, such as UberX (affordable and popular), Exec (premium rides in high-end cars), UberXL (for groups up to six), Lux (ultimate luxury and style), and the option of giving assistance and accessible vehicles for the individuals who are in need of special help.

Contrarily, BiTaksi holds a limited number of services and focuses mainly on passenger transportation in its business model by offering yellow (affordable) and turquoise (more expensive) options (BiTaksi, 2020a; 2020b). In these services, BiTaksi (2020c) also provides assistance for the individuals who are in need of special help. Overall, in terms of the range of services offered by these platforms, it is clear that Uber offers different options and has moved beyond the passenger transportation service.

3.3. Connection System and Relationships between the Primary Stakeholders

As previously mentioned, the main rationale of on-demand service platforms is based on connecting workers and customers. In line with this, Uber is the platform where workers (i.e.

drivers) decide on how much time and with which capacity (e.g. type and quality of work) they need to work (Benjaafar and Hu, 2020). For instance, in Croatia, since Uber offers flexible working hours, it attracts the attention of drivers and, thus, they can have a preference of working as a taxi driver and an Uber driver (Pepić, 2018). In general, once a customer requests a car through the Uber application, after completing required parts (e.g. from where to where) and acknowledging the calculated price, the nearest taxi information with several details (e.g. its active location, its plate number, name and ratings of the driver) is shared with them. Accordingly, in the Uber system, owners and/or drivers of Uber vehicles and users can be regarded as the primary stakeholder groups.

On the other hand, BiTaksi is a technology-based on demand platform where taxi drivers and customers (i.e. passengers) meet (BiTaksi, 2020b). When a customer requests a call through the application, after completing required parts (e.g. from where to where) and acknowledging the price, the nearest taxi information with several details (e.g. its active location, its plate number, name and ratings of the driver) is shared with them. Thus, despite the high operational similarity of both platforms, owners and/or drivers of traditional taxis and users can be noted as the primary stakeholder groups in the BiTaksi system.

3.4. Pricing and Payment

Fares and fees set by Uber vary in different locations. For instance, Uber X normally tends to be more expensive than Yellow Cabs in New York whereas this is generally not the case for Black Cabs in London (Noulas et al., 2018). Moreover, since Uber services are currently not available in several countries, including Turkey, it is not applicable to compare the pricing system and fares of Uber with some similar business models, such as BiTaksi. In fact, the changes in currency exchange rates influence the pricing system for such comparisons and these could be misleading. Nevertheless, in the year of 2017, Ferah (2017) provided the base fare and fare per km for both Uber and BiTaksi. According to the given information regarding both applications, the base fare in Uber (in the economic option) and in BiTaksi was 3,45 Turkish Liras and the fare per km was 2,10 Turkish Liras. Yet, when the time spent during the trip is considered, additional fees could be included to the price and, in such cases, the best option for the trip among these two applications may change, as mentioned in Ferah's (2017) experience.

In terms of the payment methods, both business models offer various payment options (e.g. credit card and cash) to their users. Regarding the cancellation fees, based on Ercoskun and Ocalir's (2018) data and the information obtained from BiTaksi's (2020b) website, it seems that the cancellation systems of these applications tend operate in a similar manner. Overall, it is clear that Uber follows the legal regulatory actions in the countries it operates and this results in a very similar pricing and payment strategies for both applications.

4. Proposed Strategies for the Applicability of Each Platform in the Turkish Context

4.1. Strategies for coverage

Although Uber has a strategy of expanding quickly to different markets, it cannot be sometimes successful for operating in some contexts, such as Turkey, and, this being the case, there can be alternative platforms to Uber. For instance, in the Turkish context, BiTaksi becomes a similar alternative model to displace Uber in Istanbul and Ankara. Yet, it is worthy of expressing that, if BiTaksi is regarded as an alternative platform to Uber in Turkey, it is in need of increasing coverage through different cities. As a consequence, since each context has idiosyncratic characteristics in its nature, it is explicit that the success or failure in coverage relies on some specific factors, such as the stakeholder relationship management in the targeted market, resources, and capabilities. From this point forth, resource-based view, dynamic capability, and stakeholder theories arise as critical references to be considered for the success of these business models.

4.2. Strategies for Range of Offered Services

Regarding the range of offered services, Uber provides various services to its users while BiTaksi operations remain relatively limited. In this regard, after increasing its coverage, BiTaksi needs to offer various services by addressing the demands and expectations of local users and different stakeholders. That is to say, BiTaksi needs to continue its current transportation operations with better and comprehensive options and to be vigilant for following external changes in the technology-based on-demand platform environment. In a nutshell, besides the fact that the range of offered services is a measure to become or remain competitive in a market, meeting users' demand, in particular, at the same time becomes pivotal while providing a wide range of services with comprehensive and up-to-date solutions.

4.3. Strategies for Connection System and Relationships between the Primary Stakeholders

On the one hand, it becomes evident that the connection system between the primary stakeholder groups in both platforms works nearly the same owing to fact that these are on-demand service platforms. On the other hand, as widely emphasised, the satisfactory stakeholder relationship is a determinative factor in user preferences. For instance, in this sense, considering the individuals who are in need of special assistance, such as people with disabilities, can be an example of addressing the expectations of specific stakeholder groups, as similarly practiced in both platforms.

More specifically, in terms of these relationships with primary stakeholder groups, apart from being a user-oriented platform, Uber slightly differentiates itself by offering flexible working hours and, therefore, the drivers are diverse whereas BiTaksi enables only taxi-drivers in its system. However, the Uber strategy cannot always be mentioned as successful since local rivals can find such aggressive strategies unfair (e.g. Turkey). On the other hand, customer reviews on social media outlets reveal that BiTaksi have still a way to go in meeting users' expectations. Accordingly, it is clear that Uber needs a serious revision in understanding each specific market at its own practices and in establishing a good stakeholder relationship as well as a cooperation with local authorities. Likewise, although BiTaksi has an advantage of having a support from local authorities, it needs to enhance the satisfaction rates by addressing the needs of its different users.

4.4. Strategies for Pricing and Payment

Pricing and payment are among the key measures to the success of such business models. In the Turkish context, these measures rely on legal basis and, according to the secondary data used in this research, it can be noted that both platforms determine their pricing systems and payment methods by considering legal regulations. From this point forth, Uber and BiTaksi adopt the strategy of following legal regulatory actions in the places they operate.

5. Conclusions and Research Directions

In recent years, digital business models have gained particular momentum due to the impacts of various external factors on the business environment, such as technological developments, structural changes, and epidemics or pandemics (e.g. COVID-19). In order to become or remain competitive in the fierce and dynamic competition, organisations have strived for keeping the pace with these changes by transforming their traditional business models to digital platforms and, as such leads to a transition or shift towards digital business models. Among these, technology-based on-demand transportation business models are of great importance in this compelling new world order since people, at the social end, are no longer tolerating waste of time and money during their trips. In this respect, given the fact that cost of travel time and the comfort in traffic are substantial in metropolitan cities, such as Istanbul, the use of technology-based on-demand transportation business models have come to the fore more. Moreover, apart from this social aspect, these business models also influence economic and environmental aspects of cities, at the micro level, and countries, at the macro level. Accordingly, the present research aimed to

investigate the practices of two eminent exemplary technology-based on-demand transportation business models. To this end, both a comparison of a widely-used platform at the international level, Uber, a national-wide application in Turkey, BiTaksi, was provided based on several prominent attributes and strategy proposals were put forward as distinct from the extant literature where technical and legal factors were largely considered.

Compared to previous studies, the present research offers several academic and practical implications in advancing the nascent knowledge about digital transportation business models. First, the structured literature review of this research revealed that there is a limited study in the area of digital transportation business models. In this regard, the presented structured information and the strategies regarding the established attributes provides novelty to the business model literature in the transportation field in terms of exploring and comparing digitally-driven on-demand business models from the strategic aspect. What is more is that all these discussions can shed light on the way of designing and improving a national-wide application to become a widely-used platform at the international level (i.e. internationalisation of national digital service platforms). Additionally, the discussed information in each attribute can also motivate managers or decision-makers in organisations to focus particularly on several parameters for becoming more competitive in the business environment. Furthermore, the discussed themes and strategies can also be used by policy-makers while regulating such practices. That is to say, the presented information and discussions in this research are not only useful for academics, but also for various stakeholders in this field.

On the other hand, there are several limitations of this research. First, due to using secondary sources, not providing empirical findings and considering only the Turkish context, the generalisability of this study remains low. Second, due to the lack of access to Uber website in Turkey, some data (e.g. base fare, minimum fare, fare per km, driver types) were not accessible and this made the comparison more difficult in general. In parallel, since applications and contents are updated regularly, strategies and practices discussed in this research should not be conceived as the latest information shared by these platforms. Finally, although keyword pairs were attentively selected to reveal the related literature, more keywords could have been used in different databases. Therefore, in future research, more comprehensive studies including different keywords and databases with some empirical analyses can be carried out so that the literature can be advanced with the help of more sources and accessible data.

References

- Bălan, C. (2016). Ride-sharing and car-sharing in Romania: What choices do potential users have?. *International Conference of the Institute for Business Administration in Bucharest*, 2016, 103-112.
- Beh, L. S., Ghobadian, A., He, Q., Gallear, D., & O'Regan, N. (2016). "Second-life retailing: A reverse supply chain perspective." *Supply Chain Management: An International Journal*, 21(2), 259-272.
- Benjaafar, S., & Hu, M. (2020). Operations management in the age of the sharing economy: what is old and what is new?. *Manufacturing & Service Operations Management*, 22(1), 93-101.
- BiTaksi (2020a). Available at: <http://www.bitaksi.com/>, accessed: 26.02.2020.
- BiTaksi (2020b). Available at: <http://www.bitaksi.com/kullanim-kosullari/>, accessed: 26.02.2020.
- BiTaksi (2020c). Available at: <http://www.bitaksi.com/gorme-ve-isitme-engellilere-de-kolay-taksi/>, accessed: 16.06.2020.
- Cao, D. (2016). Regulation through deregulation: sharing economy companies gaining legitimacy by circumventing traditional frameworks. *Hastings LJ*, 68, 1085-1110.

- Cohen, B., & Kietzmann, J. (2014). Ride on! Mobility business models for the sharing economy. *Organization & Environment*, 27(3), 279-296.
- Cornelissen, J., & Cholakova, M. (2019). Profits Uber everything? The gig economy and the morality of category work. *Strategic Organization*, 1-10, DOI: 10.1177/1476127019894506.
- Ensari, M. Ş., & Karabay, M. E. (2014). What helps to make SMEs successful in global markets?. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 150, 192-201.
- Ercoskun, O. Y., & Ocalir, E. (2018). An urban tension about ridehailing: Uber experience in Istanbul. *Beiträge zu einer ökologisch und sozial verträglichen Verkehrsplanung* (1/2018), 131-146
- Ferah (2017). Available at: <https://webrazzi.com/2017/01/27/sehiri-ici-ulasim-teknolojilerinin-aldiklari-ucretler-bitaksi-careem-olev-uber-yolo/> , accessed: 27.02.2020.
- Fleming, P. (2017). The human capital hoax: Work, debt and insecurity in the era of Uberization. *Organization Studies*, 38(5), 691-709.
- Gebeyehu, M., & Takano, S. E. (2007). Diagnostic evaluation of public transportation mode choice in Addis Ababa. *Journal of Public Transportation*, 10(4), 27-50.
- Ho, C. Q., Hensher, D. A., Mulley, C., & Wong, Y. Z. (2018). Potential uptake and willingness-to-pay for Mobility as a Service (MaaS): A stated choice study. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 117, 302-318.
- Kahya, Y (2018). Hizmet sektöründe yeni iş uygulamaları. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(3), 219-238.
- Kale, M., Bhadale, S., & Lohar, S. V (2017). Advanced transport management system. *International Journal on Recent and Innovation Trends in Computing and Communication*, 5(6), 511-513.
- Kayikci, Y. (2018). Mobility-on-demand service in mass transit: HyperCommute options. *Sigma J. Eng. Nat. Sci.*, 9, 447-460.
- Kucukaltan, B., Irani, Z., & Aktas, E. (2016). A decision support model for identification and prioritization of key performance indicators in the logistics industry. *Computers in Human Behavior*, 65, 346-358.
- Lee, S. H., Lee, B. Y., & Kim, H. W. (2019). Decisional factors leading to the reuse of an on-demand ride service. *Information & Management*, 56(4), 493-506.
- Li, S., Tavafoghi, H., Poolla, K., & Varaiya, P. (2019). Regulating TNCs: Should Uber and Lyft set their own rules?. *Transportation Research Part B: Methodological*, 129, 193-225.
- Maltas, D. (2010). Introducing ICT. *5 to 7 Educator*, 2010(71), 18-22.
- Martikainen, A., Niemi, P., & Pekkanen, P. (2014). Developing a service offering for a logistical service provider—Case of local food supply chain. *International Journal of Production Economics*, 157, 318-326
- Mitchell, A., & Strader, T. J. (2018). Introduction to the special issue on “Sharing economy and on-demand service business models”. *Information Systems and e-Business Management*, 16, 243-245.
- Mohamed, M. J., Rye, T., & Fonzone, A. (2019). Operational and policy implications of ridesourcing services: A case of Uber in London, UK. *Case Studies on Transport Policy*, 7(4), 823-836.
- Noulas, A., Salnikov, V., Hristova, D., Mascolo, C., & Lambiotte, R. (2018, October). Developing and deploying a taxi price comparison mobile app in the wild: Insights and challenges. In *2018*

- IEEE 5th International Conference on Data Science and Advanced Analytics (DSAA)* (pp. 424-433). IEEE.
- Ofei-Manu, P., Didham, R. J., Byun, W. J., Phillips, R., Gamaralalage, P. J. D., & Rees, S. (2018). How collaborative governance can facilitate quality learning for sustainability in cities: A comparative case study of Bristol, Kitakyushu and Tongyeong. *International Review of Education*, 64(3), 373-392.
- Pepić, L. (2018). The sharing economy: Uber and its effect on taxi companies. *Acta Economica*, 16(28), 123-136.
- Shaheen, S., & Cohen, A. (2018). Is it time for a public transit renaissance?: navigating travel behavior, technology, and business model shifts in a brave new world. *Journal of Public Transportation*, 21(1), 67-81.
- Smith, J. W. (2016). The Uber-all economy of the future. *The Independent Review*, 20(3), 383-390.
- Täuscher, K., & Laudien, S. M. (2018). Understanding platform business models: A mixed methods study of marketplaces. *European Management Journal*, 36(3), 319-329.
- Teece, D. J. (2010). Business models, business strategy and innovation. *Long range planning*, 43(2-3), 172-194.
- Uber (2020a). Available at: <https://www.uber.com/ride/uberpool/>
- Uber (2020b). Available at: <https://www.uber.com>
- Walji, J. M., & Walji, W. (2016). Uber, a Disruptive Business Model of a Taxi Service. *International Journal of Systematic Innovation*, 4(2), 23-29.
- Walter, K. D. (2019). AI-based sensor platforms for the IoT in smart cities. In *Big Data Analytics for Cyber-Physical Systems* (pp. 145-166). Elsevier.
- Watanabe, C., Naveed, K., Neittaanmäki, P., & Fox, B. (2017). Consolidated challenge to social demand for resilient platforms-Lessons from Uber's global expansion. *Technology in society*, 48, 33-53.
- Whitehill, J. M., Wilner, M., Rataj, S., & Moreno, M. A. (2019). College students' use of transportation networking companies: An opportunity to decrease substance-impaired driving. *Journal of American college health*, 67(7), 611-614.
- World Population Review (2020). Available at: <https://worldpopulationreview.com/continents/cities-in-europe/>, accessed: 10.06.2020.
- Xu, F., McCluskey, C. C., & Cressman, R. (2013). Spatial spread of an epidemic through public transportation systems with a hub. *Mathematical biosciences*, 246(1), 164-175.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Türkiye’de Siyasi Partilerin Yerel Katılım Politikaları

Local Participation Politics of Political Parties in Turkey

Dr. Öğr. Üyesi Sinan GÜRCÜOĞLU ¹

Öz

Demokrasi, ortaya çıkışından günümüze dek çok farklı kavramlarla tanımlanmaya çalışılmıştır. Bunlar içinde en kabul göreni, siyasal bir rejim olduğu ve esas itibarıyla yönetilen kitlenin kararlara katılarak kendi kendini yönetmesi olmuştur. Eski çağlarda yönetilenlerin kararlara doğrudan katılımı söz konusu iken günümüzde, teknolojik nüfus artışına, devletlerin büyüklüğünden örgütsel yapıların değişimine kadar çok farklı nedenler genel ölçekte halkın yönetime doğrudan katılımına imkân vermemektedir. Ancak buna karşın demokratik yönetimlerde halkın yönetime katılma taleplerini karşılamak üzere yerel örgütlenmelerde uygun bir model olarak katılımcı demokrasi modeli benimsenmektedir. Demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak görülebilen siyasi partiler ise halkın yönetime katılma taleplerini en iyi şekilde karşılamak üzere çeşitli politikalar üretmekte, seçim öncesi konuya ilişkin vaatlerde bulunmakta ve seçilmeleri durumunda neler yapacaklarını halka duyurmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı Türkiye’deki siyasi partilerin yerel seçimler öncesi yerel demokrasi bağlamında ortaya koydukları ve seçilmeleri durumunda hayata geçirmeyi vaat ettikleri politikaları karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Araştırmanın evrenini; Türkiye’de 2014 ve 2019 yılı içinde gerçekleştirilen yerel seçimlere katılan siyasi partiler oluşturmaktadır. Örneğini ise bu seçimlerde en yüksek oyu alan 5 siyasi parti oluşturmaktadır. Araştırmada, nitel yöntemlerden betimsel yöntem tercih edilmiş, doküman incelemesi tekniği kullanarak siyasi partilerin yerel seçim bildirgeleri/beyannameleri/manifesteri incelenmiş ve konuya ilişkin veriler elde edilmiştir. Yerel katılımın siyasi partilerce önemli bir politika olarak görüldüğü ve seçim öncesi vaatlerde çeşitli düzeylerde yer verildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yerel katılım, yerel demokrasi, kamu politikası, yerel katılım politikaları

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Democracy has been tried to be defined with many different concepts since its emergence. The most accepted among these was that it was a political regime and that the self-directed mass of the principally managed group was self-directed. While there is a direct involvement of the rulers in the ages in the past, many different reasons, from technology to population growth, from the size of the states to the change of organizational structures, do not allow the direct participation of the people in the administration on a general scale. However, in democratic governments, participatory democracy model is adopted as an appropriate model in local organizations to meet the demands of the people to participate in the administration. Political parties, which can be seen as indispensable elements of democracy, produce various policies in order to best meet the demands of the public to participate in the administration, make promises about the issue before the elections and announce what they will do if they are elected. The purpose of this study; before the local elections of political parties in Turkey put forward in the context of local democracy and the policies they promised to implement if elected it is to analyze comparatively. The universe of the research; Turkey is the political parties who participated in the local elections held in 2014 and 2019. The sample consists of 5 political parties with the highest votes in these elections. In the research, descriptive method was preferred from qualitative methods, local election declarations / manifestos of political parties were examined by using document analysis technique and data on the subject were obtained. It has been observed that local participation is seen as an important policy by political parties and various levels of pre-election promises.

¹Uşak Üniversitesi, Adalet MYO, sinan.gurcuoglu@usak.edu.tr.

Atf için (to cite): Gürcüoğlu, S. (2020). Türkiye’de siyasi partilerin yerel katılım politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 1046-1066.

Keywords: Local participation, local democracy, public policy, local participation policies

Paper Type: Research

Giriş

Eski Yunancada halkın iradesi anlamına gelen demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesini ifade etmekte ve halk iradesinin yönetime üst düzeyde yansımalarına imkân sunan bir devlet ya da hükümet sistemi olarak kabul edilmektedir. Doğuşundan günümüze kadar olan süreçte demokrasinin anlamı ve algılanışı büyük değişikliğe uğramıştır. Temel esasları saklı kalmak kaydıyla bulunduğu çağın gereklerine uygun olarak farklı şekillerde yorumlanmış ve yeniden tanımlanmıştır. İlk çağlarda uygulanan doğrudan demokrasi yöntemleri, günümüzde uygulanabilirliğini büyük oranda yitirmiş ve demokrasi ile yönetilen ülkelerde temsili demokrasi yöntemleri yaygın olarak uygulanır hale gelmiştir.

Halkın yerelde karar alma süreçlerine katılım düzeyinin artması, yerel yönetimlerin demokratikleşme düzeylerinin de artmasını sağlayabilecektir. Bu bakımdan günümüzde yalnızca seçimlerde oy kullanmanın yerel yönetimlerde demokratikleşmeyi ve halkın siyasal katılımını sağlayamayacağı söylenebilir. Demokratik ülkelerde seçimlere katılan her siyasi partinin yüksek oy almak suretiyle rakiplerine üstünlük sağlama ve yönetim hakkını elde etme amacı bulunmaktadır. Bu amaca yönelik olarak halkın taleplerini en iyi kendilerinin karşılayabileceği iddiasından hareketle çeşitli vaatlerde bulunmakta ve politikalarını açıklamaktadırlar. Halkın özellikle yerelde kendilerini ilgilendiren kararlarda kendilerine danışılması ve karar sürecine dahil edilmesi talebinin bulunduğu bilinen bir gerçektir. Bu taleplerin yönetime geldikleri takdirde siyasi partiler tarafından nasıl karşılanacağı seçimlerden önce kamuoyuna açıklanmaktadır. Bu açıklamayı siyasi partiler, seçimlerden önce hazırladıkları seçim beyannamesi, seçim bildirgesi, seçim manifestosu, seçim bildirisi, vizyon belgesi gibi çeşitli isimler altındaki metinleri yayımlamak suretiyle gerçekleştirmektedirler. Bu metinler aracılığıyla siyasi partiler sağlıktan eğitime, savunmadan ekonomiye, demokratik katılımdan sosyal politikaya dek çok farklı konularda uygulayacakları politikaları halkla paylaşmış olmaktadır. Siyasi partilerin seçilmeleri durumunda uygulamayı vaat ettikleri politikaların özellikle yerel düzeyde seçmenlerin kararları üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü genel seçimler ve yerel seçimlerde siyasi partilerin aldığı oy oranlarına baktığımızda farklı sonuçların ortaya çıktığını görmek mümkündür. Temsili demokrasilerde halkın yönetime doğrudan katılımına izin veren ve bu özelliği dolayısıyla demokrasinin gelişimine önemli katkılar sağlayan yerel yönetimler, halkın demokratik taleplerinin karşılanabildiği yapılardır. Halkın talebi doğrultusunda hareket etmiş olmak üzere Türkiye’de siyasi partiler, demokratik katılım politikalarını yerel seçimlerde ön plana çıkarmakta ve bu politikalara, halkı etkilemek ve oylarını artırmak amacıyla seçim beyannamelerinde yer vermektedirler.

Bu çalışmanın konusu Türkiye’de yerel seçimlere katılan siyasi partilerin demokratik katılım politikalarıdır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın konusu kapsamında yazılı ve görsel materyallerin yanında, siyasi partilerin resmi web siteleri de kapsamlı bir şekilde taranmıştır. Veriler, yerel seçimler öncesinde siyasi partilerin seçim beyannamesi, seçim bildirgesi, seçim manifestosu, seçim bildirisi, vizyon belgesi gibi çeşitli isimler altında yayımladıkları belgelerden sağlanmıştır. Bu bağlamda siyasi partilerin seçimleri kazanmaları ve göreve gelmeleri durumunda yerel katılıma yönelik olarak uygulamayı vaat ettikleri politikalar incelenmiştir. Araştırmaya, 30 Mart 2014 ve 31 Mart 2019 yerel seçimlerine katılan ve en çok oyu alan 5 siyasi parti dahil edilmiştir. Buna göre sırası ile Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (Chp), Milliyetçi Hareket Partisi (Mhp), Halkların Demokrasi Partisi (Hdp) ve İyi Parti’nin yerel seçimlerden önce kamuoyuna açıkladıkları seçim beyannameleri üzerinde inceleme yapılmıştır. 30 Mart 2014 yerel seçimlerine katılmayan (kuruluş tarihinden önce) İyi Parti, yalnızca 31 Mart 2019 tarihli yerel seçimlerde

incelemeye dâhil edilebilmiştir. Araştırmada tarafsızlık ölçütüne bağlı kalınarak yerel seçimlerden önce yayımlanan belgelerde “katılım, yerel katılım ve demokratik katılım” kavramları taranmış, nesnel ve tutarlı sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Demokrasi Kavramı ve Demokrasi Modellerinde Katılım Düzeyleri

Kökene itibariyle Latince olan demokrasi kavramı, Eski Yunancada “halk-yurttaş” anlamına karşılık gelen “demos” ve “egemenlik-iktidar” anlamına karşılık gelen “kratos” sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır (Gözübüyük, 2013, s. 22). Sözlük anlamına bakıldığında demokrasinin “halkın kendi kendini yönetme biçimi” şeklinde tanımlandığı görülebilmektedir (Ejder, 2016, s.190). Buna göre en basit şekilde demokrasi, halkın egemenliği yâda halkın iktidarı olarak tanımlanabilmektedir. Tanımda ifade edilen halk kavramı ise, herhangi bir ayırım gözetilmeden herkesin eşit siyasal haklara sahip olduğu kişiler topluluğunu kapsamaktadır. ABD’de köleliği kaldıran başkan olarak da bilinen Abraham Lincoln demokrasinin; “halkın halk tarafından ve halk için yönetimi” olduğunu ifade etmiştir (Gözler, 2010, s.258; Erdoğan, 2004, s.232). Yönetim şekli tanımlamalarına bakıldığında, egemenliğin kim tarafından kullanıldığına temel belirleyici unsur olduğu görülmektedir. Egemenliğin kullanımı tek kişiye ait olabileceği gibi, bir grup/zümre ya da halkın bütününe de ait olabilmektedir. Bu noktadan hareketle demokrasinin tanımını; egemenliğin kullanımının halka ait olduğu ve halk tarafından doğrudan kullanıldığı, halktan başka bir gücün ya da halkın üstünde herhangi bir otoritenin olmadığı ve halkın genelini isteklerini bütünüyle karşılayan bir yönetim şekli olarak tanımlamak mümkündür (Lijphart, 1988, s. 1).

Demokrasinin varlığından, halkın genelini ilgilendiren temel kararları halkın kendisinin alabilmesi veya bu nitelikteki kararları almaya yetkisinin olması durumunda ancak söz edilebilmektedir (Pustu, 2005, s.122). Demokrasi, “kişisel özgürlük, temel haklarda eşitlik, halkın kendisini yöneten memurlar üzerindeki üstünlüğü, toplumsal refah ve adalet” gibi çeşitli değerleri bünyesinde barındırmaktadır (Hill, 1974, s. 23). Temel olarak özgürlük ve eşitlik ilkesine dayalı olan demokrasi, “insan hakları, katılım, temsil, çoğulculuk, sözleşme düzeni” gibi bazı ilkeleri de içeren ve sivil toplumun devletten, belli ölçülerde de olsa ayrılığını kabul eden bir yönetim şekli” olarak görülmektedir (Yıldırım, 1990, s.9).

Tarihte doğrudan demokrasi uygulamalarının ilk örnekleri M.Ö. 5. yüzyılda Atina sitelerinde görülmektedir. “Site” kavramı ise Rousseau (2018, s.15)’ya göre kenti değil, kenti oluşturan yurttaşları ifade etmektedir. Doğrudan demokrasi uygulamalarında halk, alınacak kararlara yönelik olarak bir araya toplanmakta ve yöneticilere seçimlerini bildirmekteydiler. Ancak doğrudan demokrasinin ilk örnekleri sayılan bu uygulamalarda halkın bütününe katılımı söz konusu değildi. Köleler ve kadınlar karar verme sürecine dâhil edilmemekte ve vatandaşlardan yalnızca belli bir yaşın üstündeki erkekler bu toplantılara katılabilmekteydiler. Atina’da uygulanan bu doğrudan demokrasi yönteminde, tek kişinin sınırsız ve mutlak hakimiyeti ortadan kaldırılmakla birlikte, halkın bütününe söz hakkı verilmemesi, vatandaşlar arasında eşitlik olmaması ve genel oy hakkı sağlanmaması gibi eksiklikler bulunmaktaydı. (Giritli ve Sarmaşık, 1998, s.49; Gözler, 2018, s.115).

Demokrasinin ilk uygulamalarına bakılacak olursa, tanımında ifade edilen “halk”ın bir ülkede yaşayan tüm bireyleri kapsamadığı ve bu konuda ihtilaf bulunduğu görülebilecektir. Çağdaş demokrasi anlayışında dahi yönetime katılım anlamında (gerekçesi göz ardı edilirse), halkın bir bölümüne hak tanınmadığı bilinmektedir. Demokrasi tanımının unsurlarında ihtilaf bulunduğunu destekler şekilde Spinoza (2009, s. 14) demokrasiyi, yalnızca bir ülkenin yasalarına göre yönetilen (yabancı ülke vatandaşları hariç) özgür vatandaşların (köleler hariç), “yüce mecliste” oy verme hakkı ve kamu görevlerine katılma hakkına sahip “onurlu” bir şekilde (kısıtlı olanlar hariç) yaşadığı düzen olarak adlandırmaktadır. Bu tanımda da görüleceği üzere demokrasinin hâkim olduğu bir toplumsal düzende bazı bireylerin yönetime ilişkin kararlara katılım hakkı bulunmamaktadır.

Demokrasi halka, yönetim görevi verilen kişileri anayasal düzene uygun bir biçimde değiştirme imkânı veren bir “siyaset sistemi” olarak da tanımlanmaktadır. Sosyal bir araç olarak da görülebilen demokrasi sayesinde, halkın olabildiğince büyük çoğunluğunun, siyasal iktidarın belirlenmesi doğrultusunda katılımı sağlanmakta, halk adına kimlerin karar vereceğinin yine halkın tamamı ya da çoğunluğu tarafından belirlenmesine izin verilmektedir (Lipset,1964, s.25). Azınlığın değil çoğunluğun kararlarda belirleyici oluşu kararlara katılmayan azınlığın mağdur edilebileceği gibi bir durumu akıllara getirebilir. Ancak demokrasinin özünde, hiçbir bireyin ne toplum ne de devlet uğruna feda edilemeyeceği, çoğunluğun kararlarda belirleyici olmasının diğer azınlık üzerinde tahakküm kurma hakkını ona vermediği düşüncesi yatmaktadır (Bilge, 2011, s.56). Fukuyama (1999, s. 58)’ya göre demokrasinin en temel unsuru, halka verilen seçme ve seçilme hakkıdır. Ona göre demokrasi, tüm vatandaşlara siyasal iktidarı belirlemek üzere seçme hakkı vermekte ve aynı zamanda seçilme hakkı da vererek siyasal görevlerde yer alabilmesine olanak sunmaktadır. Bir ülkede demokrasinin olup olmadığını yâda ne ölçüde var olduğunu anlamak için halka seçme ve seçilme hakkının veriliş ve verilmediğine bakmak gereklidir. Bu açıdan bakıldığında siyasal katılım, demokrasinin en temel göstergesi olarak ifade edilebilir. Çitçi (1989, s.18)’ye göre de; günümüzde yerel, ulusal yâda uluslararası düzeyde olmasına bakılmaksızın ne düzeyde olursa olsun “katılma ve temsil”in, demokratik ve etkili yönetimin esas özelliklerinden biri olduğuna yönelik genel bir uzlaşma bulunmaktadır.

Demokrasinin, egemenliğin kullanımını halka vermesi nedeniyle günümüzde artık küresel boyutta diğer siyasal sistemler içinde en çok rağbet edilen, meşru görülen ve en çok kabul gören yönetim sistemi olduğunu söylemek mümkündür. Bunda, elbette ki halkın yönetime katılımının sağlanması ve ülke yönetiminde kendisinin de söz sahibi olma taleplerinin sonucunda elde edilmiş kazanımların payı büyüktür (Lansford, 2007, s .9). Bütün unsurlarıyla bir bütün olarak uygulandığında ideal bir yönetim şekli olduğu da vurgulanan demokrasinin, ilk ortaya çıkışından günümüze farklı birçok modeli de ortaya konulmuştur. Demokrasinin uygulanışı bakımından “doğrudan, temsili ve katılımcı demokrasi” olmak üzere temel üç modeli aşağıda açıklanmaktadır.

1.1. Doğrudan Demokrasi Modelinde Katılım Düzeyi

İdeal demokrasi olarak da adlandırılan doğrudan demokrasi, halkın, yönetimi herhangi bir aracı olmaksızın tamamen elinde bulundurduğu bir demokrasi modelidir. Doğrudan demokraside halk politikanın bizatihi içindedir ve yaşanan sorunların politik olarak çözümünde ya da alınacak kararlarda aracısız söz hakkına sahiptir (Güçyetmez, 2017, s. 483). Bu kararların alınma süreci ise önceki bölümde de anlatıldığı üzere; yasama faaliyetlerini yerine getirmek üzere siyasi kararlara katılım hakkı bulunan bütün vatandaşların bir araya toplanarak oy vermelerini içermektedir. Yasama sürecinin ardından halkın içinden yine halk tarafından yürütme faaliyetlerini yerine getirecek olan kişiler seçilir. Böylece halkın egemenlik hakkı doğrudan doğruya yine halk tarafından kullanılmış olmaktadır (Özer, 2016, s. 88). Doğrudan demokraside halka aracı olacak herhangi kişi yâda kurum olmadan halkın kendi kendini yönetmek üzere önemli kararları almak ve bu doğrultuda kanunları yaparak bu kanunları uygulayacak yöneticileri belirlemek suretiyle bir nevi parlamentonun görevi yerine getirilmektedir (Çam, 1995, s. 399). Doğrudan demokrasiyi, diğer demokrasi modellerinden ayıran temel unsurlar yasama sürecine müdahil olup olmama bağlamında ele alınmaktadır. Doğrudan demokrasi sürecinde halkın yasama üyelerini ve yöneticileri seçmesinden ziyade, halkın kendisini ilgilendiren konularda doğrudan doğruya karar verebilmesi yâda düşüncelerini ifade edebilmesi söz konusudur (Altman, 2011, s. 7).

Antik Yunan şehir devletlerinde uygulanan ve ilk demokrasi örneği olarak da bilinen doğrudan demokrasinin, diğer demokrasi modellerinin eleştirilen yönlerini ortadan kaldıran, bir başka deyişle kusursuz demokrasi modeli olduğu düşünülmektedir (Holden, 2007, s.54). Doğrudan demokrasinin uygulanışı iki biçimde gerçekleşmiştir. İlkinde düzenli olarak toplanan tüm halkın yönetime doğrudan katılma hakkına sahip olduğu ve kararların çoğunluğun tercihleri doğrultusunda belirlendiği bir uygulama söz konusuydu. Bu uygulama ile halkın üzerinde başka

herhangi bir organ bulunmadan doğrudan yönetimi sağlanmaktaydı. İkinci uygulamada ise, sürekli görev yapmayı gerektiren yönetim görevlerine yâda resmi makamlara atanacak kişilerin belirlenmesi seçimle değil sırayla yâda kura yöntemi ile belirlenmekteydi. Böylece halkın tamamı sırası ile yönetimde yer almaktaydı (Heywood, 1997, s. 108).

Halkın katılım düzeyinin en yüksek olduğu demokrasi modeli doğrudan demokrasi modelidir. Ancak ideal yâda kusursuz olarak da adlandırılan bu demokrasi modelinin uygulanması pratikte oldukça zordur. Günümüzde doğrudan demokrasi modelinin yalnızca İsviçre'ye bağlı "Glaris Kantonu" isimli küçük bir dağ kantonunda ve dört yarım-kantonunda uygulandığı bilinmektedir. Bu kantonlar; "Aşağı Unterwald" ve "Yukarı Unterwald" ile "İç Appenzell" ve "Dış Appenzell"dir (Gözler, 2013, s. 103-104). Belki az nüfuslu ve yüzölçümü küçük ülkelerde uygulanabilme ihtimali olsa da, böyle bir yasama sürecini işletmek üzere insanları bir araya toplamak günümüz ölçeğindeki ülkelerin neredeyse tamamında imkânsız gibi görünmektedir. Ayrıca yaşadığımız çağda hızlı kararlar almanın kimi zaman hayati önem taşıdığı da düşünülecek olursa, doğrudan demokrasi, günümüz koşullarında gerek fiziksel gerekse teknik anlamda uygulanması imkânsız bir ideal olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Temsili Demokrasi Modelinde Katılım Düzeyi

Demokrasinin ilk örneklerinin görüldüğü doğrudan demokrasi modelinin, diğer demokrasi modellerine kıyasla daha eski bir tarihi bulunmakla birlikte, tarihsel süreç içerisinde gerek devletlerin gerekse toplumların yapısal değişimi ve dönüşümü sonrasında işlerliğini yitiren bir model halini almıştır. Doğrudan demokrasi modelinin uygulanamamasına ilişkin bazı sorunlar demokrasinin yeni bir modelinin doğmasına neden olmuştur. Böylece vatandaşlara seçimlere katılarak temsilcilerini seçmek suretiyle kendilerini yönetme hakkı sağlayan temsili demokrasi modeli ortaya çıkmıştır (Saray, 1999, s. 1). Demokrasiden vazgeçmeden halkın yine kendi kendini yönetmesi olarak kabul edilen bir model ortaya konulması gerekliliği, temsili demokrasiyi gündeme getirmiştir. Temsili demokrasiye göre, halk adına karar verebilecek kişilere yetki vermek üzere, halkı temsil ve halka hükümet edebilecek ölçüde kabiliyetli kişiler, belli bir seçim sürecinin ardından belirlenmektedir (Armaoğlu, 1953, s. 5).

Temsili demokrasinin ana unsurunun ne olduğuna baktığımızda "başkaları adına irade ortaya koyarak işlem yapabilme yetkisini" ve temsilci / temsil edilen arasındaki ilişkinin derecesini ve boyutunu belirlemesi nedeniyle de önemli olan "temsili" kavramı göze çarpmaktadır (Nacak, 2014, s.196). Halk ile temsilciler arasındaki bağ ise seçimler yoluyla kurulmaktadır (Ökmen, 2005, s.40). Seçimler temsil yetkisini temsilcilere sağlayan bir başka deyişle, yetkinin oluşmasına aracılık eden ve halkın siyasal haklarını kullanmasına zemin oluşturan oldukça önemli siyasal bir süreçtir.

Temsili demokrasi, doğrudan demokrasinin eleştirilen ve uygulamada sıkıntı oluşturan yönlerini ortadan kaldırması nedeniyle günümüzde demokrasinin uygulandığı ülkelerde tercih edilmektedir. Temsili demokrasi modeli ile daha geniş halk kitlelerine yöneticileri seçme hakkı tanınarak yönetime katılım imkânı sağlanabilmektedir. Temsili demokrasi modeline göre temsil edenlere temsil yetkisinin verilmesi çoğunluğun tercihi esasına dayanmaktadır. Doğrudan demokrasi modelinde pek mümkün olmayan geniş halk kitlelerinin yönetime katılımı, temsili demokrasi modeli ile sağlanabilmekte, ayrıca çoğunluğun iradesi ortaya konularak kararlar bu irade doğrultusunda verilebilmektedir (Mouffe, 2002, s. 29). Çoğunluğun oranının ne olacağı, bir başka deyişle seçime katılan halkın ne kadarının tercihinin temsil edecekleri seçmeye yeteceği, yapılan seçimin niteliğine göre değişebilmektedir. Seçimler yoluyla temsilcilerin seçilmesinin aynı zamanda bazı sorunları da doğurduğu söylenebilmektedir. Bu sorunların başında seçimlerin belli bir zaman aralığında yapılması ve halkın seçim yapmaktan öteye demokrasi sürecinin herhangi bir aşamasında rol alamaması gelmektedir. Seçimle birlikte egemenlik hakkını temsilcilere devreden halkın bir dahaki seçime dek "pasif" bir rol üstlenmesi temsili demokrasinin eleştirilen yönleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Çam, 1999, s. 263-264).

En basit anlamda, bir ülkede yaşayan vatandaşların kendi belirledikleri ve egemenlik haklarını kullanma yetkisini verdikleri temsilciler aracılığıyla yönetimini ifade eden temsili demokrasinin, başta küreselleşme olmak üzere çeşitli nedenlerle günümüzde ideal demokrasiyi sağlayamadığı ve bir kriz içinde olduğu da söylenebilmektedir. Küreselleşme, bir ülkeyi ilgilendiren bütün kararların yalnızca o ülke içinde alınmadığı, bazı kararların uluslararası düzeyde alındığı sonucunu doğurmaktadır. Bu ise halkın kendini ilgilendiren kararlara katılımını imkânsız hale getirmektedir (Tekeli, 2004, s. 3).

Temsili demokrasi modelinin, ideal demokrasiye ulaşma yâda bir başka deyişle değişen koşullara rağmen günümüz toplumlarında demokrasinin uygulanabilirliğini sağlama gayretinin bir göstergesi olduğunu söyleyebiliriz. Temsili demokrasi aynı zamanda, demokrasinin doğal haliyle uygulanmasını zorlaştıran günümüz şartları ile mücadele ederek, demokrasiyi yaşatma imkânını da günümüz toplumlarına sağlamaktadır. Temsili demokrasi ile siyasal haklar bakımından kısıtlı olmayan her vatandaş seçimlere katılarak seçme ve seçilme imkânına kavuşmaktadır. Bu anlamda önemli bir aracılık rolü bulunmakta ancak karar süreçlerine doğrudan demokrasi modelinde olduğu kadar yüksek düzeyde katılım sağlanamamaktadır.

1.3. Katılımcı Demokrasi Modelinde Katılım Düzeyi

Temsili demokrasinin yönetimde halkın egemenliğini tam olarak sağlamadığı düşüncesi, katılımcı demokrasiyi gündeme getirmiştir. Katılımcı demokrasi modelinin ortaya çıkışının sebepleri arasında, temsili demokrasi modelinin bazı yönlerden eksik kalışı ve halkın demokratik ihtiyaçlarına cevap verememesi gösterilmektedir (Kocaoğlu, 2014, s.3). Temsili demokrasi modelinin günümüz toplumlarının ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kaldığı ve vatandaşların uygulamalara yabancılaştıkları, bundan dolayı da uygulanmasının halkı demokrasiye yaklaştırmadığı için bir meşruiyet krizi yaşadığı söylenebilmektedir (Nacak, 2014, s.202). Hatta kimilerine göre temsili demokrasi, halkı doğrudan demokrasiden uzaklaştıran ve temsilcilerin tahakkümüne yol açan, halkın seçim dönemlerinde oy kullanmanın dışında herhangi bir söz hakkının bulunmadığı bir sistem olarak görülmektedir. Rousseau (2018)’ya göre halkın kendi kendini yönetme hakkı hiçbir şekilde başkalarına devredilemez. Halkın bu hakkını başkalarına devretmesi, özgürlüğünü kaybetmesi anlamına gelmektedir. Katılımcı demokrasi en genel tanımıyla; temsili demokrasi modelini doğuran bütün koşulları dikkate alan ve ayrıca temsil mekanizmasının çalışmasını sağlayan unsurları da kabul eden bir yaklaşımla, doğrudan demokrasinin uygulanması gerekliliğini güçlü bir şekilde dile getirme çabası olarak görülmektedir. Bu çaba doğrultusunda katılımcı demokrasi sayesinde katılımcı demokratik yapıların oluşturulması amaçlanmaktadır (Yaman, 2017, s. 136).

Temsili demokrasi modelinde, halkın kendi adına karar verecek temsilcilerini “genel ve eşit oyla” yine kendisinin belirlemesi ve kararların temsilcilerce verilmesi söz konusu iken, katılımcı demokrasi modelinde, çeşitli katılım mekanizmaları sayesinde halkın karar sürecine geniş anlamda katılımı söz konusu olmaktadır. Katılımcı demokrasi ile halkın yönetime katılımının olabildiğince yüksek seviyede sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda hareket edilerek demokrasinin en temel unsurlarından olan halkın katılımı ve denetimi yerine getirilmiş olmaktadır (Çukurçayır, 2006, s.13). Katılımcı demokrasi modeli ile halk, kendisini yönetecek olan temsilcileri seçmekle birlikte egemenlik hakkını büsbütün temsilcilere devretmemekte ve kendinde saklı tutmaktadır. Bu sayede kendisini yöneten temsilcileri yalnızca seçimlerde değil, seçim süreçlerinin dışında da sürekli denetleyebilmekte, kimi zaman da kararlara katılımı ile yönetim süreçlerini doğrudan yâda dolaylı olarak etkileyebilmektedir (Küçükkağa, 1995, s. 15-17). Katılımcı demokrasi modelinde halk katılımının yalnızca seçimlerde oy kullanarak temsilcilerin seçimine katılımdan ibaret olmaması gerektiği vurgulanmakta ve buna yönelik olarak da karar süreçlerine halkın katılımı sağlanarak ideal demokrasiye ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Katılımcı demokrasi, vatandaşların kendilerini etkileyen bütün yönetsel kararların alınması sürecine çeşitli yollarla etkin bir biçimde katılmalarını ifade etmektedir. Katılımcı

demokraside esas olan halkın kendi isteği ile harekete geçmesi ve herhangi bir etki altında kalmaksızın kararlara katılmasıdır (Sartori,1993, s. 124-125). Bu şekilde bir katılımıla, yalnızca temsilcileri seçmek üzere oy kullanmaya dayalı olan, karar verme süreçlerinde sadece temsilcilerin hâkimiyetinin söz konusu olduğu bir iradenin değil; çeşitli mekanizmalar yoluyla halkın doğrudan kendi iradesinin ortaya konulması sağlanabilmektedir. Halk iradesinin doğrudan yönetime yansması, özellikle hemşehricilik anlayışının hakim olduğu yerel yönetim birimlerinde varlığını göstermekte ve yerel yönetimlerde daha etkin uygulanabilmektedir. Katılımcı demokrasi modelinin yerel yönetimlerde etkin uygulanabilmesinin başlıca nedeni olarak ise, yerel yönetimlerin hemşehricilere daha yakın oluşu bu nedenle kolayca ulaşılabilmesi ve örgütsel yapı olarak da katılımın sağlanabilmesine uygun yönetsel birimler olması gösterilmektedir (Kocaoğlu, 2014, s.4). Katılımcı demokrasi; kişilerin kendileri için alınacak kararlara yalnızca seçimlerde değil karar alma süreçlerinin birçok aşamasında farklı yol ve yöntemler kullanılarak katılımını sağlaması ve bu katılımın halkı eğitici işlevi de bulunması nedeniyle temsili demokrasiden olumlu yönde ayrışmaktadır (Çukurçayır, 2006, s. 28).

Demokrasi modelleri arasında en ideal olan ve ulaşılması arzulananın doğrudan demokrasi modeli olduğu görülmektedir. Ancak günümüzde çeşitli nedenlerle uygulanmasının imkânsız olduğu kabul edilmektedir. Temsili demokrasi modeli ise geniş kitlelerin seçimler yoluyla katılımını sağlamakta ancak bu katılım, temsilci seçiminden öteye yönetime katılım anlamında halka demokratik bir hak sağlamamaktadır. Katılımcı demokrasi modeli ise, hem temsili demokrasi modelinin uygulanarak geniş kitlelere kendilerini yönetecek olanları seçme imkanının tanındığı, hem de karar süreçlerine doğrudan katılımın yüksek düzeyde sağlandığı bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz şartlarında ideal demokrasiye en yakın olduğu söylenebilen katılımcı demokrasi modeli, özellikle yerel yönetimlerde uygulanabilirliğinin yüksek oluşu ve yerel katılımı sağlaması nedeniyle yerel demokrasinin güçlenmesi için önemli bir araçtır.

2. Yerel Demokrasi ve Yerel Katılım

Yerel yönetimler, yürütme ve karar organları yerel halk tarafından seçilen, yerel halkın ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere yerel nitelikte çeşitli mal veya hizmetleri sağlamak amacıyla kurulan, yerel örgütlenmeler olarak tanımlanabilmektedir. Buna göre yerel yönetimlerin varlık nedeninin, yerel halkın ihtiyacı olan yerel nitelikli bazı mal yâda hizmetlerin sunulması ve yönetimlerin demokratikleştirilmesi olduğunu söylemek mümkündür (Oktay ve Pekküçükşen: 2009, s. 173). Yerel yönetimlerin, halkın mal ve hizmetleri kullanmasında en tabii hakkı olan özgürlüğü, hizmetlerin sunumunda etkinliği ve demokratik katılımı sağlamak üzere temel olarak üç amacı bulunmaktadır. Günümüzde halkın yerel yönetimlerden talebi de bu doğrultuda olmaktadır. Dolayısıyla özgürlük, etkinlik ve demokratik katılımı sağlama” konusunda yerel yönetimlerin ulaştıkları nokta, bu konuda ne ölçüde başarılı olduklarını göstermesi bakımından önemlidir (Tekeli, 1983, s.3).

Genel olarak yerel demokrasi, demokrasinin yerel boyutta hayata geçirilmesi olarak görülmekle birlikte, birbirinden farklı bazı tanımları da yapılmaktadır. Görmez (1997, s. 70) yerel demokrasinin, “demokrasiye dair değerlerin yerel yönetimlerde de geçerli kılınması” olduğunu belirtmektedir. Hill (1974, s. 71)’a göre ise yerel demokrasi; halkı doğrudan ilgilendiren ve halkın yerel gündeminde önemli yer tutan somut bazı sorunların, demokratik ilke ve usullere göre tartışılıp karara bağlandığı ve uygulandığı küçük boyutlu bir dünyadır.

Çağdaş demokrasilerde “katılma ve temsil” gibi esas unsurların yerel yönetimlerde kendine hayat alanı bulması, demokrasi-yerel yönetim ilişkisinin güçlenmesine önemli katkılar sağlamaktadır (Görmez, 1993, s. 65). Yerel yönetimler, halkın kolay erişebileceği ve doğrudan iletişim kurabileceği, katılımcı demokrasinin uygulanmasına müsait yapısal zeminleri olan örgütler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel yönetimlerin demokratik yapılar olarak nitelendirilmesinin başlıca nedenleri arasında bu yapılarda seçim ve temsil ilkesinin var olması gelmektedir. Merkezi yönetimin taşra örgütlenmesinde yöneticilerin atama yoluyla göreve geldiği

ve merkezden alınan kararların uygulandığı göz önünde bulundurulursa, karar alma ve kararları uygulayan yürütme organlarının seçim ilkesine dayalı oluşu nedeniyle, yerel yönetimleri demokratik birimler olarak nitelendirmek mümkündür (Görün, 2006, s.162). Yerel yönetimlerde demokrasinin uygulanabilirliği bakımından ortaya konulabilecek bir diğer üstünlük ise, “ölçek ve yüz yüzelik” özelliğidir. Başka bir ifadeyle, temsil ilkesine dayalı olarak yapılan seçimlerin sonucunda halk tarafından belirlenen yerel meclisler ve temsilciler arasında hem coğrafi hem de toplumsal bakımdan merkezi yönetime göre önemli derecede bir yakınlık bulunmaktadır. Bu yakınlık ise, yerel yönetimlerde “denetim ve sorumluluk” gibi demokrasinin vazgeçilemez unsurlarının uygulanabilirliğine imkân sunmaktadır (Çitçi, 1998, s.234).

Yerel yönetimlerde demokrasinin temel unsurlarından birisi olarak görülebilen “temsil”in özellikle ülkemizde gerçek anlamda uygulanamadığına yönelik bazı eleştiriler de yapılmaktadır. Bunun gerekçesi olarak temsilcilerin seçimle gelmesi ve seçim yarışına girecekler bakımından bir takım kısıtlayıcı düzenlemelerin olması ve daha iyi temsil edebileceği düşünülen bazı kesimlerin seçim yarışının dışında bırakılması gösterilmektedir. Ülkemiz ölçeğinde ele alındığında yerelde temsil’e aday olanların çoğunlukla “esnaf, oda başkanı veya üyesi, serbest meslek sahibi” gibi yerelde bazı güç gruplarının üyelerinden oluştuğu görülmektedir. Bu durum ise geniş kitlelerin temsili anlamında ve demokrasinin sağlıklı işleyişi açısından sorun oluşturmaktadır (Çitçi, 1989, s. 5). Yerel demokrasinin ilk kez uygulandığı batılı ülkelerde halkın demokratik katılım taleplerinin etkili olduğunu ve halkın yönetim ve demokrasi kültürünün, yerel demokrasinin oluşum sürecini şekillendirdiğini görebilmekteyiz. Yerel demokrasi ile halkın demokratik katılım taleplerine karşılık verilebilmekte ve geniş halk kitlelerine demokratik katılım olanağı sağlanabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında yerel demokrasinin, genel olarak demokrasiyi güçlendirdiğini ve demokrasi kuramına da önemli katkılar sağladığını söyleyebiliriz (Eryıldız, 1989, s. 7).

Huntington ve Nelson (1976, s. 4-6)’a göre katılım; siyasetçilerin aldığı kararların siyasetçi olmayan vatandaşlarca etkilenme çabasıdır. Bu tanıma göre katılımın, vatandaşların siyasal karar mekanizmalarını etkileyecek doğrultuda yasal veya yasal olmayan her türlü siyasal davranışını kapsadığı görülmektedir. Çok genel ve kapsamlı bir tanımla katılım; kişilerin kendilerini ilgilendiren bazı konularda alınacak herhangi bir karara veya yapılacak düzenlemeye yönelik olarak iş birliği içinde olmalarını ifade etmektedir. Bu kararlar, yerel yönetimler düzeyinde ise genellikle fiziksel çevreye ilişkin tasarımlar, düzenlemeler ve planlamalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Yalçındağ, 1999, s.49). Tanımda sözü edilen “kişiler” ile seçilerek veya atanarak herhangi örgütsel bir karar verme sürecinde yetkili veya görevli olmayan vatandaşlar anlatılmakta, bir başka deyişle halka vurgu yapılmaktadır (Churchman: 1987, s.113-158).

Katılımın siyasal ve yönetsel olmak üzere birbiri ile örtüşen iki boyutundan söz edilebilmektedir (Buran, 1995, s.210). Temsilcilerin yada yöneticilerin seçim yoluyla belirlenmesinde vatandaşların aktif olarak yer alması, katılımın siyasal boyutunu oluşturmaktadır. Siyasal boyutu yönüyle katılım kavramı, vatandaşların siyasal bir hakkı olan seçme hakkını kapsamakta ve vatandaşların seçime katılmalarının yanında, seçtikleri yöneticilerin eylemlerinde belirleyici ve kararlarında etkileyici olma yönünde ortaya koydukları çabaları da ifade etmektedir. Uygulanan siyasal sistemin ve kurumların yapısı, mevcut siyasal kültür, hukuki çerçeve ve sosyo-ekonomik koşullar katılımın siyasal boyutu üzerinde etkili olan unsurlardır. Bunlar katılım üzerinde etkili olan, katılımın biçim ve düzeyini belirleyici niteliktedirler (Görün, 2006, s. 164). Katılımın yönetsel boyutu ise, vatandaşın temsilen seçim yoluyla göreve gelmiş yöneticilerin karar alma süreçlerinde tek taraflı hareket etmelerinden öte, karar sürecine vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının da dahil edilmesini ifade etmektedir. Bu anlamda yönetici ile vatandaş arasında ortak bir dilin oluşması ve kararların ortak alınması nedeniyle itirazların ortadan kaldırılması ve kararların hızlı bir şekilde uygulamaya konularak gereksiz zaman kaybının önüne geçilebilmesi sağlanmaktadır.

Katılımın, demokrasiye olan en önemli katkılarından biri de halkın siyasal kültürünü geliştirme ve olumlu yönde değişime uğratarak geniş kitlelere söz hakkı sağlanması olarak

görülebilir. Halka sağlanan katılım mekanizması ile temsilcileri seçmekten başka bir demokratik faaliyete iştiraki bulunmayan halkın, nesne konumundan çıkarılıp özne konumuna getirildiği bir siyasal ortam oluşturulmaktadır (Vera-Zavala, 2006, s. 20). Bunun yanı sıra katılımın, hem vatandaş açısından hem de vatandaşların oyu ile seçilen yerel yöneticiler açısından bazı yararları bulunmaktadır. Vatandaşın yerel katılım imkânı elde etmesi ile kendini gerçekleştirme ve kendini gerçek anlamda demokrasinin uygulandığı bir sistemin parçası olarak görme gibi yararları olduğu söylenebilir. Bu durum aynı zamanda vatandaşlık ruhunu da besleyen ve vatandaş ile devlet arasındaki bağları güçlendiren bir etki oluşturmaktadır (Barber, 2015, s. 368). Seçilmiş temsilciler açısından ise, denetime açık ve şeffaf bir yönetim ortamında aldıkları siyasal kararların meşruluğunu ve güvenilirliğini artırabilmektedirler (Çukurçayır ve Diğerleri, 2015, s.5). Yerel katılımı, vatandaşların yerel yönetimlerde siyasal yetkiyi ele geçirme yâda kendilerini temsilcilerin yerine koyarak karar alma çabası olarak görmemek gerekir. Vatandaşların katılıma ilişkin talepleri doğrultusundaki eylemleri, kendilerini ilgilendiren kararları etkileme çabasından ibarettir. Demokrasilerde katılımın ilk ve olmazsa olmaz denilebilecek unsuru, vatandaşların seçimlere katılımıdır. Bununla birlikte seçim kampanyasının yürütülmesi faaliyetlerine katılma, siyasal partiye para bağışında bulunma, yapılan etkinliklere katılma, afiş asma, broşür dağıtma gibi davranışlar vatandaşların siyasal katılma davranışları olarak kabul edilmektedir (Huntington ve Nelson, 1976, s. 12-13).

Vatandaşın yerel yönetimlere katılma davranışının yalnızca ego tatmininden ibaret olarak kalabilecek bir yönü de vardır. Çünkü her vatandaşın gerçek anlamda demokratik katılımı özümseyebilecek bilgi birikimi, katılıma olan ilgisi ve yerel yönetimlere bakışı farklı olabilmektedir. Dolayısıyla yerel katılımdan gerek vatandaşların gerekse yerel yöneticilerin yararlanma düzeylerinin, vatandaşların siyasal bilgi düzeyleri, katılıma olan ilgileri ve demokrasiye karşı bakış açıları gibi unsurlara göre değiştiğini söylemek mümkündür (Gabriel, 1983, s.100). Yerel yönetimlere katılımın sağlanması doğrultusunda vatandaşlarda demokrasi bilincinin oluşturulması ve siyasal bilgi düzeylerinin artırılması, bir eğitim sorunu olarak görülebilmektedir. Katılımdan üst düzey yarar elde edebilmek için yerel yönetimlerce vatandaşlara yönelik eğitim verilmesi bu bakımdan önemlidir (Atiker, 2012, s.126).

Yerel demokratik katılım sürecinde halk, yerelde birinci dereceden aldığı hizmetlere yönelik olarak alınan kararlara katılabilmekte ve bu kararların uygulanmasını denetleyebilmektedir. Yerel yönetimler, demokrasinin ülke düzeyine yayılması açısından da çıkış noktaları olarak görülmektedirler. Bu niteliklerinden dolayı yerel yönetimlerin demokrasi ile yakın ilişki içerisinde olmalarının kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Yerel yönetimler, halkın demokrasi kültürüne önemli katkılar sağlayan birimler olduğu gibi, katılıma olanak sağlayan yapılarıyla da yönetimlerin demokratikleşmelerinde önemli rol oynamaktadırlar. Yerel katılım, demokratik yerel yönetimin göstergelerinden biri sayılabilmekle birlikte, yerel yönetimlerin daha denetime açık bir örgütsel yapıya kavuşmalarına ve kurumsallaşmalarına da katkı sağlamaktadır. Yerel yönetimlerde yerel demokrasinin varlığından söz edebilmek için, halkın yerel seçimlerde, referandum ve halkoylamasında oy kullanması, yerel meclislerin karar alma süreçlerinde yer alması, faaliyetleri denetleyebilmesi gibi katılıma dair unsurların varlığını görmenin gerekli olduğu söylenebilir.

Yerel yönetimlere talip olan siyasi partiler seçimleri kazanmaları durumunda uygulayacakları yerel katılıma yönelik politikalarını, seçimlerden önce ortaya koydukları seçim bildirgesi, seçim beyannamesi, seçim manifestosu gibi belgelerle kamuoyuna duyurmaktadırlar. Bu belgelerin seçim öncesi vaatleri içermesinin yanında, seçimi kazanan partiler için bir sonraki seçimler öncesinde bir performans göstergesi niteliği taşıdığı da söylenebilir. Vaatlerin yerine getirilme düzeyinin halk tarafından yerelde daha kolay takip ve tespit edilebilme imkânının bulunması ise bunu doğrular niteliktedir.

2. Yöntem

Araştırmanın amacı; Türkiye’deki siyasi partilerin yerel katılım politikalarına ilişkin yaklaşımlarını, görüşlerini, politika önerilerini ve vaatlerini yerel seçimlerden önce kamuoyuna açıkladıkları (seçim bildirgeleri, seçim beyannameleri, manifesto, vizyon belgesi gibi) belgelerde yer alan bilgiler çerçevesinde karşılaştırarak benzeyen ve farklılaşan yönlerini ortaya koymaktır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın evrenini, Türkiye’de 2014 ve 2019 yılı yerel seçimlerine katılan siyasi partiler oluşturmaktadır. Buna göre 2014 yılında 23 siyasi parti, 2019 yılında 12 siyasi partinin seçime katıldığı görülmüştür. Araştırmanın örneklemini ise 2014 ve 2019 yılı yerel seçimlerinde en yüksek oyu alan 5 parti oluşturmaktadır. Bu partiler ise; Adalet ve Kalkınma Partisi (Akp), Cumhuriyet Halk Partisi (Chp), Milliyetçi Hareket Partisi (Mhp), Halkların Demokratik Partisi (Hdp) ve İyi Parti’dir. Bağımsızlar her iki seçimde ve 2014 seçimlerine katılmadığı için İyi Parti (parti kuruluş tarihinden önce) bu seçimde değerlendirmeye alınmamıştır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak doküman incelemesi tekniği kullanılmış olup, partilerin kamuoyuna açıkladıkları ve ulaşılabilen her türlü yazılı ve görsel materyaller incelenmiştir. Ayrıca partilerin resmi web siteleri de ayrıntılı olarak taranmıştır.

Verilerin analizi 2014 ve 2019 yerel seçimlerinde en yüksek oyu alan örnekleme dahil partilerin (Akp, Chp, Mhp, Hdp ve İyi Parti) yerel katılım politikalarına ilişkin vaatleri, politika önerileri, görüşleri ve konuya ilişkin yaklaşımları “katılım” teması temel alınarak incelenmiş; farklılaşan, benzeyen ve eksik bulunan yönleri yorumlanmıştır.

4. Bulgular

Araştırma konusu kapsamında yazılı ve görsel materyallerin yanında, siyasi partilerin resmi web siteleri de kapsamlı bir şekilde taranmıştır. Bulgular, yerel seçimler öncesinde siyasi partilerin seçim beyannamesi, seçim bildirgesi, seçim manifestosu, seçim bildirisi, vizyon belgesi gibi çeşitli isimler altında yayımladıkları belgelerden sağlanmıştır. Araştırmaya, 30 Mart 2014 ve 31 Mart 2019 yerel seçimlerine katılan ve en çok oyu alan 5 siyasi parti dahil edilmiştir. Buna göre sırası ile Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (Chp), Milliyetçi Hareket Partisi (Mhp), Halkların Demokrasi Partisi (Hdp) ve İyi Parti’nin (2014 yerel seçimleri hariç) her iki yerel seçimden önce kamuoyuna açıkladıkları seçim beyannameleri incelenmiştir.

4.1 Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti)

4.1.1. 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri

Tablo 1. 2014 yılı yerel seçimlerinde Ak Parti’nin yerel katılım politikaları

Parti Adı	Seçim Tarihi	Seçim Metni Türü	Seçim Metni Adı	“Katılım” İfadesi Sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	30 Mart 2014	Seçim Beyannamesi	“Büyük Medeniyet Yolunda İnsan-Demokrasi-Şehir”	39

Yerel Katılım Politikasını İçeren İfadeler

“Yerel yönetim ve demokrasi ilişkisi temel bir ilişkidir. Ak Parti iktidarı vatandaşımızın haklarını ve özgürlüklerini yükseltirken yerel demokratik çeşitliliğe, katılımcı ruhun gelişimine büyük önem vermiştir. Bundan böyle de yerel ölçekte yapılacak ve halkımızı ilgilendirecek konularda vatandaşlarımız ile istişare kanalları daha da genişletilecektir. Karar alma süreçlerine halkımızın daha geniş ve etkin şekilde katılımı ve yönetim ilkeleri daha da güçlenecektir. Bunun bir parçası olarak vatandaşımızın köyüne, kasabasına, şehrine sahip çıkması, kısacası bir “şehir kültürü” ve “yerel bilinç” geliştirilmesi önemlidir. Ülkenin vatandaşı olan insanlarımızın kendi yaşadıkları muhitlerin gelişimine de siyasi, kültürel, ekonomik, sosyal açılardan katkı vermesi en önemli hedeflerimizdendir. Bu bilincin oluşturulması için dayanışmayı, yerel kültürü ve yardımı odak alan sivil toplum ile diyalog ve katılım kanallarını çeşitlendirecek ve güçlendireceğiz. Özellikle kadınlar, gençler ve STK’lar ile beraber çalışacağız” (Ak Parti, 2014, s.16).

Ak Parti 2014 Yerel seçimleri öncesinde “Büyük Medeniyet Yolunda İnsan-Demokrasi-Şehir” adıyla seçim vaatlerini altı başlık altında sıraladığı yüz sayfadan oluşan bir kitap halinde seçim beyannamesi yayımlamıştır. Beynamede “katılım” sözcüğünün 39 kez yazılı olduğu görülmektedir. Beyannamenin ikinci başlığı “katılımcı belediyeçilik” olarak belirlenmiş ve beynamede konuya on altı sayfada yer verilmiştir.

Beynamede, Ak Parti’nin katılımcı belediyeçilik anlayışının temel unsurları; saydamlık, hesap verebilirlik ve demokratik bir yapıda kamusal değer oluşturmak olarak sıralanmıştır. Yerel yönetimlerin rol ve sorumluluklarının artırılacağı belirtilerek;

- “Yerindelik ilkesi gereğince hizmetin vatandaşlara en yakın birimlerce sunulması,
- Sunulan hizmetlerle ilgili karar süreçlerine vatandaşların katkısının sağlanması,
- Toplumsal tercihlerle uyumlu hizmetlerin sunulması,
- Sunulan kamu hizmetlerinin ülke genelinde adil bir şekilde dağılımının sağlanması,
- Bölgesel ve yerel gelişmişlik farklarının giderilmesi,
- Şeffaflık ve hesap verebilirliğin güçlendirilmesi” ilkelerinin takip edileceği vurgulanmıştır (Ak Parti, 2014, s. 17).

Ak Parti yerel seçimleri kazanması durumunda yerel katılımı geliştirmek üzere daha çok ve farklı yöntemleri kullanacağını vaat etmiştir. Yerel hizmetlerin daha hızlı, kolay ve etkili verilebilmesi, halkın rahatı ve zaman tasarrufu açısından internetten verilen hizmetlerin artırılacağı ve hizmet kalitesinin yükseltileceği bu yöntemler arasında sayılmıştır. Bu dönemde, halkın katılımının daha da artırılacağı ve yerel yönetimlerin karar alma süreçlerini ve icraatları saydam bir şekilde takip ederek halkın denetiminin sağlanacağı, mahalle yönetiminin daha katılımcı çalışacak bir şekilde yeniden kurgulanacağı, kent konseylerinin belediyelerden daha özerk hale getirileceği, kurumsallaşmaları için gerekli düzenlemelerin yapılacağı belirtilmiştir.

4.1.2. 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri

Tablo 2. 2019 yılı yerel seçimlerinde Ak Parti’nin yerel katılım politikaları

Parti Adı	Seçim Tarihi	Seçim Metni Türü	Seçim Metni Adı	“Katılım” İfadesi Sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	31 Mart 2019	Manifesto	“31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri Manifestosu”	3

Yerel Katılım Politikasını İçeren İfadeler

“Şehir planları konusunda yapılan çalışmalarda ilgili tüm kamu, özel sektör ve sivil toplum temsilcilerinin fikirlerine başvuracak, kararları demokratik katılım süreçlerini işleterek, en geniş uzlaşmayla alacağız. Halkla birlikte yönetim ilkesiyle, belediye faaliyetleriyle ilgili kararlara, şehir sakinlerinin, özellikle de muhtarların ve sivil toplum kuruluşlarının en üst seviyede katılımını temin edeceğiz. Bilhassa, insanların hayatlarını doğrudan ilgilendirecek büyük projelerde, bu istişare yöntemini mutlaka kullanacağız. Belediyemizden hizmet alan vatandaşlarımız için bir “Şehirli Hakları” bildirgesi hazırlayacağız. Belediye sınırları içinde yaşayan herkesin katılımıyla toplanacak Şehir Meclislerinde, önemli kararları ortak akıl ile alacağız. Belediye Meclisi toplantılarının ve belediye ihalelerinin canlı yayın dâhil, herkese açık şekilde yapılması için tüm imkânların kullanılmasını sağlayacağız” (Ak Parti, 2019, s.11-15).

Ak Parti 31 Mart 2019 Mahalli idareler genel seçimleri öncesinde “31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri Manifestosu” adıyla Genel Başkan Recep Tayyip Erdoğan imzalı bir manifesto yayımlamıştır. “Katılım” sözcüğünün 3 kez yer aldığı manifestoda Ak Parti’nin yeni dönemdeki belediyeçilik anlayışı ve halka olan taahhütleri 11 başlık altında özetlenmiştir.

4.2 Cumhuriyet Halk Partisi (Chp)

4.2.1. 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri

Tablo 3. 2014 yılı yerel seçimlerinde Chp’nin yerel katılım politikaları

Parti Adı	Seçim Tarihi	Seçim Metni Türü	Seçim Metni Adı	“Katılım” İfadesi Sayısı
Cumhuriyet Halk Partisi	30 Mart 2014	Seçim Bildirgesi	“Yerel Seçim Bildirgesi”	2

Yerel Katılım Politikasını İçeren İfadeler

“Belediyeleri halkımızla birlikte yöneteceğiz. Halkın yararına olan uygulamaların her aşamasında halkın katılımcı ve etkin olmasını sağlayacağız.” (Chp, 2014)

Cumhuriyet Halk Partisi 2014 yerel seçimleri öncesinde “Yerel Seçim Bildirgesi” hazırlamış ancak bunu herhangi bir basılı metin olarak yayımlamamış ve basın açıklaması olarak halka duyurmayı tercih etmiştir. Chp’li belediye başkan adaylarının tamamı, yerel seçim öncesinde halka olan vaatlerini içeren ve “taahhütname” adı verilen bir belgeyi imzalamışlardır. Belgede “katılım” sözcüğüne 2 kez yer verilmiştir. Yerel katılım politikasına ilişkin vaatlerini 30 ilkeden oluşan ve “halkçı yerel yönetim modeli” olarak adlandırılan bir model içinde ifade etmiştir.

4.2.2. 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri

Tablo 4. 2019 yılı yerel seçimlerinde Chp’nin yerel katılım politikaları

Parti Adı	Seçim Tarihi	Seçim Metni Türü	Seçim Metni Adı	“Katılım” İfadesi Sayısı
Cumhuriyet Halk Partisi	31 Mart 2019	Seçim Bildirgesi	“Huzurlu Kentlerde Yaşamak İçin Halkçı Belediyecilik”	43

Yerel Katılım Politikasını İçeren İfadeler

- “Ülkemizin içinde bulunduğu merkezîyetçi, halktan kopuk ve otoriter yönetim anlayışına karşı; demokratik ve katılımcı yerel yönetim anlayışı esas olacaktır.
- Kentlerin sorunlarına, yurttaşların politika yapım süreçlerine katılımını sağlayarak; birlikte çözüm üreteceğiz.
- Katılım, uzlaşma ve işbirliği, temel yerel yönetim anlayışımızdır.
- Kentleri, demokratik değerlere, temel insan hak ve özgürlüklerine saygılı; idari ve mali özerkliği geliştiren, yurttaş katılımına dayalı bir anlayışla yöneteceğiz.
- Aktif yurttaş katılımı için, tüm yerel yönetim organları ve halk arasında şeffaf ve güçlü iletişim kanalları kuracağız. Yurttaşların bilgi edinme hakkı önündeki tüm engelleri kaldıracacağız ve katılımı etkin kılabilmek için yönetim süreçlerini halka açık biçimde gerçekleştireceğiz.
- Kentin geleceğini etkileyecek önemli projeleri, tüm paydaşların ve yöre halkının karar süreçlerine katılımını sağlayarak gerçekleştireceğiz. Hassas durumlarda, projelerin, meslek odalarının, sivil toplum örgütlerinin ve yöre halkının onayından geçmesini sağlayacağız.
- Mümkün olan tüm koşullarda doğrudan demokrasiyi yaşama geçireceğiz. Bunun için, “Mahalle Konseyleri”, “Semt Meclisleri” gibi girişimleri teşvik edeceğiz. Bunların karar alma süreçlerine doğrudan katılımlarını sağlayacak düzenlemeler yapacağız.
- Muhtarlar yerelde karar alma süreçlerinde etkili olacak. Muhtarların, kendi yetki ve sorumluluk alanlarını ilgilendiren hususlarda, Belediye Meclisi toplantılarına aktif katılmalarına olanak sağlayacağız.
- Muhtarların çağın gereklerine göre hizmet verebilmesi için gerekli altyapının oluşturulmasına katkı sağlayacağız. Bunun için gerekli hizmet binası ve personel desteğini sunacağız” (Chp, 2019).

Chp 2019 Yerel Seçimlerinden önce “Huzurlu Kentlerde Yaşamak İçin Halkçı Belediyecilik” adıyla 3 bölüm altında vaatlerini sıraladığı 28 sayfalık bir seçim bildirgesi yayımlamıştır. Bildirgede “katılım” sözcüğü 43 kez yer almıştır. Giriş bölümünde “*yerel yönetim anlayışımız, çoğulcu demokrasiyi ve katılımcılığı esas alır*” ifadesi ile yerel katılımın önemine vurgu yapılmıştır. Yerel katılım politikasına ilişkin vaatler seçim bildirgesinin ilk bölümünde “Katılımcı Yerel Yönetimler” başlığı altında verilmiştir.

4.3 Milliyetçi Hareket Partisi (Mhp)

4.3.1. 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri

Tablo 5. 2014 yılı yerel seçimlerinde Mhp'nin yerel katılım politikaları

Parti Adı	Seçim Tarihi	Seçim Metni Türü	Seçim Metni Adı	“Katılım” İfadesi Sayısı
Milliyetçi Hareket Partisi	30 Mart 2014	Vizyon Belgesi	“Üretken Belediyecilik, Bütüncül Yaklaşım, Birlikte Yönetim”	4

Yerel Katılım Politikasını İçeren İfadeler

“Katılımcılık ilkesi: Demokratik katılımı yerel düzeyde yaygınlaştıran, vatandaşı sadece yönetilen değil yönetimde paydaş olarak gören, hemşehri bilincini yerleştiren, uzlaşma kültürünü geliştiren, tarihi, kültürel, doğal tüm değerlerine sahip çıkan ve bu değerleri zenginleştiren belediyecilik”tir (Mhp, 2013, s.15).

Milliyetçi Hareket Partisi 2014 yerel seçimlerinden önce “Üretken Belediyecilik, Bütüncül Yaklaşım, Birlikte Yönetim” adıyla yerel yönetim vizyonunu ortaya koyan bir vizyon belgesi yayımlamıştır. Bu vizyon belgesinin temelini oluşturan üç yaklaşımdan “Üretken Belediyecilik”, kentlilerin birlikte üretmesi ve birlikte yönetim olarak tanımlanmıştır. Ayrıca “Üretken Belediyeciliğin”, bölücülüğe ve ayrımcılığa karşı geliştirilen önemli ve etkili bir belediyecilik anlayışı olduğu, birlik ve beraberliği güçlendiren hizmette kalite, etkinlik ve sürekliliği sağlayan bir yerel yönetim anlayışı olduğu vurgulanmıştır. “Bütüncül Yaklaşım” ise kent insanının fiziksel, sosyal ve kültürel özelliklerinin bir bütün olarak ele alınmasını ve planlamaların bu doğrultuda yapılmasını ifade etmektedir. Aynı zamanda “Bütüncül Yaklaşımın” halk ile yerel yönetimlerin bütünleşmesini sağlayacağı ve böylece yerel yönetimlere halkın ihtiyaçlarını yakından takip etme imkânı sunacağı da belgede belirtilmiştir. Üçüncü olarak belgede yer verilen “Birlikte Yönetim” yaklaşımında ise temel olarak halk katılımına vurgu yapılmıştır. Buna göre kentin ihtiyaçlarının belirlenmesi ve buna yönelik projelerin uygulanmasında kentlinin algısının önemli olduğu, kentlinin katılımının göz önüne alınacağı ve kentliden gelecek geri bildirimlerin bir gelişim aracı olarak ele alınacağı “Birlikte Yönetim” anlayışını oluşturan unsurlar olarak sıralanmıştır (Mhp, 2013, s. 12).

Vizyon belgesinde; “milliyetçilik, çalışkanlık, adalet, dürüstlük, çağdaşlık, kalkınmacılık, katılımcılık, rekabetçilik ve şeffaflık” olmak üzere dokuz temel ilke esas alınmıştır. Bu ilkelerden “katılımcılık” ilkesine vizyon belgesinde ayrı bir başlık altında yer verilmiştir.

Vizyon belgesinde genel olarak “katılım” sözcüğünün yerine “birlikte yönetim” ifadesi tercih edilmiştir. Bu nedenle belgede “katılım” sözcüğüne 4 kez yer verilmiştir. Esas itibarıyla “birlikte yönetim” ifadesinin de yerel katılımı karşıladığı düşünüldüğünde ve belgede birlikte incelendiğinde sayının daha yüksek olduğu görülmektedir.

4.3.2. 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri

31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri 'ne yönelik olarak Mhp tarafından yayımlanmış olan herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

4.4 Halkların Demokratik Partisi (Hdp)

4.4.1. 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri

Tablo 6. 2014 yılı yerel seçimlerinde Hdp’nin yerel katılım politikaları

Parti Adı	Seçim Tarihi	Seçim Metni Türü	Seçim Metni Adı	“Katılım” İfadesi Sayısı
Halkların Demokratik Partisi	30 Mart 2014	Seçim Bildirgesi	“Yerel Yönetim ve Doğrudan Demokrasi”	20

Yerel Katılım Politikasını İçeren İfadeler

“HDP, gerçek demokratikleşmeye giden yolun, halkların geleceklerini kendi ellerine almasından geçtiğini savunur ve bunun için mücadele eder. Bu amaca ulaşmak için, halkların; ezilenlerin, yoksunların ve yoksulların yaşamın her alanında söz ve karar sahibi olması; yönetim süreçlerine doğrudan katılımı gerektiğini bilir” (Hdp, 2014).

Hdp’nin, 2014 yılı yerel seçimlerinden önce yayımladığı seçim bildirgesinde “halkların yönetime doğrudan katılımını sağlamak” hedefine vurgu yapılmıştır. “Yerel Yönetim ve Doğrudan Demokrasi” başlığı altında yerel katılım politikalarına yer vermiştir. Bildirgede “katılım” sözcüğü 20 kez yer almıştır.

4.4.2. 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri

Tablo 7. 2019 yılı yerel seçimlerinde Hdp’nin yerel katılım politikaları

Parti Adı	Seçim Tarihi	Seçim Metni Türü	Seçim Metni Adı	“Katılım” İfadesi Sayısı
Halkların Demokratik Partisi	31 Mart 2019	Seçim Bildirgesi	“2019 Yerel Yönetimler Seçim Bildirgesi”	13

Yerel Katılım Politikasını İçeren İfadeler

“Halk yönetime bizzat ve bilfiil katılacak. Kent Meclisleri, Kent Forumları, Mahalle Meclisleri, Köy Meclisleri, Kadın Meclisleri, Gençlik Meclisleri yaygınlaştırılacak. Meclis toplantıları halka açık yapılacak ve demokratik kitle örgütlerinin toplantılara katılımının sağlanacak, Yerel ekonomi bütün toplumsal kesimlerin katılımıyla planlanıp düzenlenecek, bütün toplumsal kesimlerin demokratik ve sosyal örgütlenme ağlarını geliştirmeleri, karar alma ve uygulama süreçlerine katılımları sağlanacak. Genç kadınların istihdamına yönelik özel politikalar geliştirilecek ve üretim süreçlerine katılımları artırılacak. Yeni imar alanlarının oluşturulmasında ve dönüşüm süreçlerinde kadınların karar alma mekanizmalarına katılımları sağlanacak, ayrıca planlama süreçlerine bütün yurttaşların katılımları sağlanacak” (Hdp, 2019).

Hdp, 2019 yerel seçimlerinden önce “2019 Yerel Yönetimler Seçim Bildirgesi” adıyla seçim vaatlerini ve politikalarını içeren bir belge yayımlamıştır. Bu belgede yerel demokrasiyi, “halkın kendi kimliği ile meclisler, kent konseyleri, platformlar, meslek kuruluşları ve demokratik kitle örgütlenmeleri ile yönetime katılımı ve yaşamı ilgilendiren bütün alanlarda kararlara ortak olması” şeklinde tanımlamıştır. Bildirgede “katılım” sözcüğüne 13 kez yer verilmiştir.

4.5 İyi Parti (İyi Parti)

4.5.1. 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri

30 Mart 2014 Yerel Seçimlerinin, partinin kuruluş tarihinden önce yapılmış bir seçim olması nedeniyle herhangi bir inceleme söz konusu olamamıştır.

4.5.2. 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri

Tablo 8. 2019 yılı yerel seçimlerinde İyi Parti'nin yerel katılım politikaları

Parti Adı	Seçim Tarihi	Seçim Metni Türü	Seçim Metni Adı	"Katılım" İfadesi Sayısı
İyi Parti	31 Mart 2019	Seçim Beyannamesi	"Milletimizle Sözleşme"	40

Yerel Katılım Politikasını İçeren İfadeler

"Demokratik katılım, vatandaşa güven ve toplumsal memnuniyet ilkeleri çerçevesinde vatandaşlarımızın hayatını kolaylaştıracağız ve yaşam kalitesini artıracaktır. Sürdürülebilir bir refah ve huzur ortamı sağlayacağız, "mutlu millet, güçlü devlet" anlayışını benimsemiş, katılımcı, üretken, adaletli, vicdanlı, ahlaklı, denetlenebilir, öngörülebilir, güvenilir, modern, dinamik ve halkıyla barışık bir kamu yönetimi düzeni kuracağız. Katılımcı demokrasiye uygun olarak kamu hizmetlerinin sunumu ve gelişmesine ilişkin süreçlerde "Sürekli İYİ'leştirme" yaklaşımını benimseyeceğiz, akademi, sivil toplum ve vatandaşları bu sürece dahil edeceğiz. Katılımcı demokrasiyi işler hale getireceğiz. Belediye Hizmetlerini "katılımcı mekanizmaları" içerecek şekilde yaygınlaştıracaktır. Vatandaşların görüşlerini iletebileceği ve herhangi bir hizmete ilişkin mini referandumlara oy verebileceği "Sorumlu Katılımcılık Mekanizması"nı hayata geçireceğiz" (İyi Parti, 2018).

31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimlerinden önce İyi Parti "Milletimizle Sözleşme" adıyla 132 sayfalık bir seçim beyannamesi yayımlamıştır. Beynamede "katılım" sözcüğü 40 kez yer almıştır.

Tartışma

Günümüzde halkın siyasal kararlara katılım düzeyleri ülkelerin demokratikleşme düzeylerinin de göstergesi sayılmaktadır. Halkın siyasal katılımından yalnızca seçimlerde oy kullanmak değil, karar süreçlerine doğrudan yâda dolaylı katılımın yanında, alınacak kararları etkileyen her türlü eylem ve davranışının da siyasal katılım olarak anlaşılması gerektiği söylenebilir. Bunu doğrular şekilde Nie ve Verba (1989, s. 1) siyasal katılımı; "hükümet yetkililerinin seçiminde ve seçildikten sonra onların yaptıkları işleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemek amacıyla vatandaşların giriştikleri yasal eylemler" olarak tanımlamışlardır. Siyasi partiler, halkın katılım taleplerini en iyi şekilde karşılamaya yönelik olarak seçimlerden önce oluşturdukları politikaları halka açıklamakta ve "katılım" konusunu seçim kazanmada önemli bir aracı unsur olarak görmektedirler. Halkın katılımının sağlanmasına en uygun örgütsel yapıların ise yerel yönetimler olduğu bilinmektedir. Bu nedenle halkın katılımını sağlayacak kanalların güçlendirilmesinin katılımcı demokrasinin de güçlenmesini sağlayacağı söylenebilir. Sala (2016)'nın "Yeni Demokrasi Arayışları ve Türkiye'de Yerel Yönetim Politikaları" çalışmasında da buna benzer sonuçlara yer verilmiştir. Çalışmada merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde idari anlamda önemli ölçüde etkili olduğu ve yerel yönetimlerin mali ve idari yetkilerinin artırılmasının yerel demokrasiyi güçlendireceğine vurgu yapılmıştır.

Yaşadığımız çağa özgü koşullar nedeniyle siyasal kararlara doğrudan katılım zorlaşmış ve doğrudan katılımı olabildiğince yüksek düzeyde sağlamaya aracılık eden kent konseyleri, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları gibi demokratik örgütler oluşturulmuştur. Özellikle nüfus yoğunluğunun fazla olduğu yerlerde bu örgütlerin yerel katılım düzeylerini artıran bir aracılık rolü bulunmaktadır. Akıncı (2014) tarafından yapılan "Siyasal Katılım Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme" başlıklı çalışmada sivil toplum kuruluşlarının siyasal katılım düzeyleri üzerinde önemli etkileri olduğu görülmüştür. Benzer bir araştırma Görün (2006) tarafından yapılan "Yerel Demokrasi ve Katılım: İzmir, Konya ve Ağrı İl Genel Meclis Üyeleri Üzerinde Bir Araştırma" başlıklı alan çalışmasıdır. Araştırmaya katılan il genel meclisi üyelerinin % 88,4'ü "yerel yönetimlerin etkin ve verimli hizmet yapabilmesinde, sivil toplum kuruluşları ile ilişki içinde olmasının gerekli olduğunu" belirtmişlerdir. Kaypak (2012) tarafından yapılan "Yerel Yönetimlerde Katılımcı/Müzakereci Demokrasi Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi" adlı çalışmada ise; yerel demokrasinin temelini STK'ların oluşturduğuna, katılımın salt seçim boyutuyla ele alınmasına dair yaklaşımın STK'lar aracılığı ile aşılacağına yönelik

değerlendirmelere yer verilmiştir. Kent konseylerinin yerel katılım düzeylerini artıran bir aracılık rolü bulunduğunu doğrular nitelikte sonuçlara ise Gürses (2015) tarafından yapılan ampirik araştırmada ulaşılmıştır. Araştırmada “Marmara Bölgesi’ndeki kent konseyi yürütme kurulu üyelerinin, kent konseylerinin yerel demokrasiye katkı sağlayacak bir platform olup olmadığı noktasındaki algılarını belirlemek” amaçlanmış ve “kent konseylerinin yerel demokrasi ve siyasal katılımın hayata geçirilmesinde etkin bir platform olduğu” sonucuna ulaşılmıştır.

Siyasal partiler yerel ve genel seçimlerden önce yayımladıkları belgelerle eğitimden sağlığa, yerel katılımdan sosyal hizmet alanına dek birçok konuda seçilmeleri halinde uygulayacakları politikaları seçmenlere duyurmaktadırlar. Bu politikaların siyasi partilerin kendi ideolojik yaklaşımları çerçevesinde oluşturulduğu söylenebilir. Aynı zamanda oy artırma amacına yönelik olarak propaganda sürecinin bir parçası olan bu uygulama, seçmenler üzerinde özellikle yerel seçimlerde sonucu etkileyebilecek düzeyde etkili olabilmektedir. Siyasi partilerin seçimlerden önce yayımladıkları belgelerde yer verdikleri konulara ilişkin alanyazında yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Gürsoy ve Balcı Karaboğa (2015) tarafından yapılan “Siyasi Partilerin Seçim Bildirgelerinde Eğitim Konusu” başlıklı araştırmada “siyasi partilerin iktidar oldukları takdirde eğitim alanında uygulayacakları politikaları karşılaştırmalı olarak ortaya koymak” amaçlanmıştır. 7 Haziran 2015 tarihindeki “25. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri” ne katılan siyasi partilerin evren olarak seçildiği araştırmada, siyasi partilerin eğitime dair tasarı ve vaatlerinde kendi ideolojik yaklaşımlarını ve kimliklerini ifade eden hakim dünya görüşlerinin ön plana çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Konuya ilişkin çok sayıda çalışma bulunduğu ve farklı boyutlardan konunun araştırıldığı görülmektedir. Ancak seçim öncesi siyasi partilerin ortaya koydukları katılım politikalarının kapsamlı bir şekilde araştırıldığı çalışmaya rastlanamamıştır. Bu bakımdan çalışmanın alana dair bir boşluğu doldurabileceği veya önemli katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Siyasi partilerin seçim kazanmak için eğitimden sağlığa, ulaşımdan sosyal hizmetlere, kentsel dönüşümden çevre konusuna dek birçok konuda politika ürettikleri ve bunları kamuoyu ile paylaştıkları bilinmektedir. Ancak bu politikalara inanarak oy veren halkın oy verdiği partinin seçimi kazanarak göreve gelmesinden sonra bu politikaları hayata geçirmediğini ve bu politikaların yalnızca kâğıt üzerinde yazılı metinden ibaret olduğunu düşünmesi hayal kırıklığı oluşturmaktadır. Bu ise halkın, demokrasinin en temel unsurları olan siyasal partilere dolaylı olarak da demokrasiye güven düzeylerini düşürebilmektedir. Konuya ilişkin olarak kapsamlı çalışmalar yapacak araştırmacılara, siyasi partilerin özellikle yerel seçim öncesi vaatlerinde, yerel katılım politikalarının seçimi kazanan partilerce ne ölçüde hayata geçirildiğinin belirlenmesi önerilebilir. Böylece demokrasiye katkı sağlanabilecektir.

Sonuç ve Öneriler

Demokratik ülkelerde siyasi partiler, halk iradesinin yönetime aktarılması bağlamında demokratikleşmenin kilit taşları olarak görülmektedir. Siyasi partilerin bulunmadığı ya da işlevsizleştiği ülkelerde demokrasiden söz edilemeyeceği gerçeği de bunu doğrular niteliktedir. Demokrasinin ilk ortaya çıktığı dönemlerdeki uygulamaları ile günümüzdeki uygulamaları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. İdeal demokrasi olarak da adlandırılan doğrudan demokrasi, günümüz koşullarında uygulanabilirliği neredeyse imkânsız hale gelmiş bir demokrasi türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak özellikle yerel yönetimlerde halkın yönetime katılma taleplerinin bulunduğu ve siyasi partilerin oy almak için seçim vaatlerinde buna yönelik politikaları yer verdikleri bilinmektedir. Türkiye’de yerel seçimler, genel seçimleri kazanma yolunda önemli bir adım olarak görülmektedir. Yerel seçimleri kazanan partilerin yerel birimlerin yönetiminden kaynaklı gücü elinde bulundurması nedeniyle genel seçimlere diğer partilere kıyasla daha hazırlıklı olduğu ve genel seçimler öncesinde daha etkili bir propaganda süreci geçirdiği söylenebilir. Yerel seçimlerin bu önemli fonksiyonu nedeniyle yerel seçimlere katılan siyasi partiler, oylarını artırma amacı doğrultusunda seçmenleri etkilemeye yönelik bazı uygulamaları hayata geçirmektedirler. Bu uygulamalar kapsamında yerel seçimleri kazanmaları durumunda uygulayacakları politikaları içeren ve beyanname, bildiri, bildirge, manifesto, vizyon

belgesi v.b isimler altında yayımladıkları belgeleri seçimler öncesinde kamuoyu ile paylaşmaktadırlar.

Çalışma kapsamında incelenen 30 Mart 2014 ve 31 Mart 2019 yerel seçimleri öncesinde yerel seçimlere katılan partilerin hemen hepsinin (MHP'nin 2019 yerel seçimleri hariç) bu belgelerden birini yayımlayarak kamuoyu ile paylaştıkları ve yerel katılım politikalarına ilişkin önemli vaatlerde buldukları ve belgelerde yerel katılım politikalarına ayrı bir yer ayırdıkları görülmüştür. 2014 yılı yerel seçimleri öncesinde kamuoyu ile paylaşılan seçim beyannamesinden elde edilen bulgular ışığında; Akparti'de alınacak kararlarda halkla istişare yapılması ve halkın fikirlerine başvurulması yönünde bir yerel katılım anlayışının hakim olduğunu söyleyebiliriz. Bu yolla aynı zamanda yönetim ilkelerinin güçleneceği, halkın yerel bilinç düzeyinin yükseleceği ve şehir kültürünün gelişeceği kabul edilmektedir. Halk katılımının, yerelde siyasal, kültürel, ekonomik ve sosyal gelişime katkı sağlayacağına ve sivil toplum kuruluşlarının bu konuda önemli aktörler olduğuna vurgu yapılmaktadır. 2019 yılı yerel seçimleri öncesinde ise Akparti'de halk katılımı anlayışının “halka danışma” dan çok halkın doğrudan kararlara katılımı temelinde ele alındığı görülmektedir. Bu anlayış doğrultusunda, daha geniş bir kesimin karar alma sürecine doğrudan katılımının sağlanacağı vaat edilmekte ve geniş bir uzlaşma sonrası kararların alınacağı belirtilmektedir. 2019 yılı seçimleri öncesinde özellikle şehir planları konusunda yapılan çalışmalarda demokratik katılım süreçlerinin işletileceği ve kararların en geniş uzlaşmayla alınacağı vurgulanmaktadır. Bunun en önemli nedenleri arasında, Türkiye’de son yıllarda kentsel dönüşümün hızlanması, dikey mimariden yatay mimari anlayışına dönülmesi ve hak sahipleri tarafından kentsel planlara yapılan itirazların artması sayılabilir. Ak Parti'nin 2019 yılı yerel seçimleri öncesinde ayrıca şeffaf yerel yönetim ilkesi kapsamında da önemli vaatleri bulunmakta ve bu bağlamda Belediye Meclisi toplantılarının ve belediye ihalelerinin canlı yayın dâhil, herkese açık şekilde yapılması için tüm imkânların kullanılmasının sağlanacağı beyannamede vurgulanmaktadır.

2014 yılı yerel seçimleri öncesinde “Yerel Seçim Bildirgesi” ile vaatlerini kamuoyuna açıklayan Chp'nin “Halkçı Yerel Yönetim Modeli” olarak adlandırdığı bir model geliştirdiği ve bu model içinde yerel katılım politikasına ilişkin vaatlere yer verdiği görülmektedir. Belediyelerin halkla birlikte yönetileceğine, halkın yararına olan uygulamaların her aşamasında halkın katılımcı ve etkin olmasının sağlanacağına vurgu yapılan bildirmede, izlenecek yöntemlere yönelik ayrıntılı bilgi sunulmamıştır. Chp'nin 2019 yerel seçimleri bildirmesinde yerel katılıma ilişkin politikaların daha kapsamlı ele alındığı ve konuya daha geniş yer verildiği söylenebilir. Ancak bildirmede, yapılacaklara yönelik vaatlerin yanında iktidara yönelik eleştirilerin de bulunduğu görülmektedir. Bunda ana muhalefet partisi olmasının etkisinin ağır bastığı söylenebilir. Chp'ye göre yerel yönetim birimleri doğrudan demokrasinin uygulanma alanlarıdır. Bu anlayışla Chp, mahalle konseylerinin ve semt meclislerinin teşvik edileceğini, bunların karar alma süreçlerinde etkin olmasına yönelik düzenlemeler yapılacağını belirtmektedir. Yerel yönetimlerin idari ve mali özerkliği geliştirebilecek yapılar olduğuna vurgu yapılan belgede, önemli projelerin, tüm paydaşların ve yöre halkının karar süreçlerine katılımının sağlanarak gerçekleştirileceğine ve hassas durumlarda projelerin, meslek odaları, sivil toplum örgütleri ve yöre halkının onayı alındıktan sonra hayata geçirileceğine yer verilmiştir.

Mhp'nin 2014 yerel seçimlerinden önce “Üretken Belediyecilik, Bütüncül Yaklaşım, Birlikte Yönetim” adıyla yerel yönetim vizyonunu ortaya koyan vizyon belgesi incelendiğinde, halk katılımının daha bütünsel ve halkı birleştirici bir yapı içinde ele alındığı görülmektedir. Bununla birlikte belgede uygulamaya dönük somut yöntemlerden çok Mhp'nin yerel yönetim algısı ve anlayışını ortaya koyan tanımlayıcı ifadelerle yer verilmiştir. Vizyon belgesinde temel alınan dokuz ilkenin partinin kurucusu ve ilk genel başkanı Alparslan TÜRKES'in Dokuz Işık Doktrini ile örtüştüğü de göze çarpmaktadır. Bu ilkeler ile Mhp'nin geleneksel ve çağdaş yerel yönetim anlayışını birleştiren bir vizyonu benimsediği söylenebilir. 2019 yılı yerel seçimleri öncesinde ise Mhp tarafından yayımlanan ve kamuoyuna açıklanan herhangi bir belgeye

rastlanmamıştır. Bunun nedenleri arasında yerel seçimlere ülke genelinde birçok yerde Cumhuriyet İttifakı ile girilmiş olmasının etkili olduğu söylenebilir.

Hdp’nin 2014 yılı yerel seçimleri öncesinde yayımladığı belgede, halk katılımına dair somut ifadelerden ziyade demokratikleşme hedeflerine, demokratikleşmenin tanımına, soyut ve ölçülemeyen diğer hedeflere yer verilmektedir. Ayrıca belgede diğer partilerin hiçbirinin kullanmadığı “halklar” şeklindeki çoğul bir ifadenin yalnızca Hdp tarafından kullanıldığı da görülmektedir. Hdp’nin 2019 yerel seçimlerinden önce yayımladığı belgede “meclisler, kent konseyleri, platformlar, meslek kuruluşları ve demokratik kitle örgütlenmelerinin” halk katılımında aracı rolüne vurgu yapılmıştır.

İyi Parti’nin 30 Mart 2014 Yerel Seçimlerinden sonra kurulmuş olması nedeniyle bu seçime ilişkin herhangi bir belge incelemesi söz konusu olamamıştır. 2019 yerel seçimlerinde ise “Milletimizle Sözleşme” adıyla 132 sayfalık bir seçim beyannamesi yayımlanmıştır. Beyanname incelendiğinde yerel seçimlerin kapsamından daha geniş ifadelerle yer verildiği görülmektedir. Yerel katılıma yönelik önemli hususların beyannameye ele alınmış olduğu ancak bunların nasıl ve hangi yöntemlerle hayata geçirileceğinin somut bir şekilde ortaya konulmadığı söylenebilir.

Her iki seçim de genel olarak değerlendirildiğinde siyasi partilerin seçimlerden önce yayımladıkları belgelerde yerel katılım konusunu ayrı bir başlık altında ele aldıkları ve yerel katılım konusuna ilişkin hususlara önemli sayılabilecek düzeyde yer verdikleri görülmüştür. Bunun en önemli nedenlerinden birinin halkın kendilerini ilgilendiren yerel kararlara katılma talebi ve siyasi partilerin bu talebi en iyi kendilerinin karşılayacağı vaadi ile oy toplama amaçları olduğu söylenebilir. Belgelerde yerel katılıma ilişkin olarak özellikle muhalefet partilerinin konuya dair somut yöntemlerden çok partilerinin yaklaşımlarını ortaya koyan soyut ifadelerle yer verdikleri söylenebilir. Ancak iktidar partisinin bu konuda ayrıştığını, konuya dair anlayışın ortaya konulması ve buna dair vaatlerinin yanında bunların uygulamaya nasıl geçirileceğinin de somut ifadelerle halka aktarıldığı seçim öncesi yayımlanan belgelerde görülmektedir.

Araştırmanın alana önemli katkı sağlayacağı ve konuya ilgi duyan araştırmacılara yol gösterici olacağı umulmaktadır. Ayrıca konunun farklı boyutları ile alan araştırmaları yapılarak incelenmesi önerilmektedir. Özellikle kesitsel ve değerlendirme araştırmaları yapılarak önceki ve sonraki durumlara ilişkin analizlerin yapılmasının alana önemli katkılar sağlayabileceği söylenebilir.

Kaynakça

- Akıncı, S. (2014). Siyasal katılım düzeyleri üzerine bir inceleme. *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, (7),34-45.
- Ak Parti (2014). *Büyük medeniyet yolunda insan-demokrasi-şehir, 30 mart 2014 yerel seçimleri seçim beyannamesi*. <http://www.akparti.org.tr/media/272121/30-mart-2014-yerel-secim-beyannamesi.pdf> (Erişim tarihi: 18-07-2019).
- Ak Parti (2019). *31 Mart 2019 mahalli idareler genel seçimleri manifestosu*. https://www.akparti.org.tr/media/279203/manifesto_28ocak2019_17-29.pdf (Erişim tarihi: 16-10-2019).
- Altman, D. (2011). *Direct democracy worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Armaoğlu, F.(1953). *Seçim sistemleri*. Ankara: Güneş Matbaası.
- Atiker, E. (2012). Yerel yönetimlere katılım sorunu. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(9), 121-126.
- Barber B. (2015) *Güçlü demokrasi: Yeni bir çağ için katılımcı siyaset*. (Beşikçi, M., Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Bilge, M. (2011). Türkiye’de demokrasi kültürü: siyaset ve toplum, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3),49-60.
- Buran, H. (1995). *Yönetim yurttaş ilişkileri ve katımlı yönetim*, Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri, C.1, s. 210, TODAİE Yay., Ankara.
- Chp (2014). *Yerel seçim bildirgesi*, <http://www.sosyaldemokratdergi.org/gokhan-gunaydin-chp-yerel-secim-bildirgesinin-esaslari/> (Erişim tarihi: 28.10.2019).
- Chp (2019). *Huzurlu kentlerde yaşamak için halkçı belediyeçilik, cumhuriyet halk partisi 2019 yerel seçim bildirgesi*, <https://chp.azureedge.net/2019-secim-bildirgesi.pdf> (Erişim tarihi: 28.10.2019).
- Churchman, A. (1987). *Can resident participation in neighborhood rehabilitation programs succeed*, (I. Altman ve A. Wandresman (eds.), Neighborhood and Community Environment, Pleniom Press, New York içinde, s. 113-158).
- Çam, E. (1995). *Siyaset bilimine giriş*, Genişletilmiş Dördüncü Basım, İstanbul: Der Yayınları.
- Çitçi, O. (1998). *Yerel siyaset ve demokrasi/ çoğulculuk/ sivil toplum, sivil toplum için kent, yerel siyaset ve demokrasi seminerleri*, İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yay. (WALD).
- Çitçi, O. (1989). Yerel yönetimlerde temsil, *Amme İdaresi Dergisi*, Ankara: TODAİE Yayın No:226.
- Çitçi, O. (1989a). *Yerel yönetimlerde temsil -belediye örneği*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Çukurçayır M.A. (2006). *Siyasal katılma ve yerel demokrasi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çukurçayır, P, Eroğlu, Y ve Sağır, A. (2015). Yerel yönetişim, katılım ve kent konseyleri. *Yerel Politikalar*, 0(1), Retrieved from <https://dergipark.org.tr/yerelpolitikalar/issue/13661/165280>
- Ejder, Y. (2016). *Hukuk sözlüğü*, (Yenilenmiş 5. Baskı), Ankara: Yetkin Yayınları.
- Erdoğan, M. (2004). *Anayasal demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Eryıldız, S. (1989). *Yerel yönetimde yeniden yapılanma*, Ankara: TÜSES Yayınları.
- Fukuyama, F. (1999). *Tarihin sonu ve son insan*, (Dicleli, Z., Çev.). İstanbul: Gün Yay.
- Görmez, K. (1993). *Yerel demokrasi ve Türk belediyeçiliği*. Ankara: Hizmet İş Sendikası Yay.
- Görün, M. (2006). Yerel demokrasi ve katılım: İzmir, Konya ve Ağrı il genel meclis üyeleri üzerinde bir araştırma, *Yönetim Bilimleri Dergisi (Journal of Administrative Sciences)*, 4(2),159-183.
- Gözler K. (2013), *Anayasa hukukuna giriş*. 20. baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gözler, K. (2010). *Anayasa hukukunun genel esasları*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2018). *Anayasa hukukuna giriş genel esaslar ve Türk anayasa hukuku*. Güncellenmiş 27. baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözübüyük. A., Ş. (2013). *Anayasa hukuku, anayasa metni ve 11. protokole göre hazırlanmış Avrupa insan hakları sözleşmesi*, 19. basım, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Güçyetmez, M. (2017). Karşılaştırmalı demokrasi modelleri ve hükümet sistemleriyle ilişkisi, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 479-496.
- Gürses, F. (2015). Yerel demokrasi ve siyasal katılım: kent konseyleri üzerine ampirik bir araştırma, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji, ve Politika Dergisi*, 11(2) (özel sayı), 49-68.
- Gürsoy, M. ve Balcı Karaboğa, A. (2015). Siyasi partilerin seçim bildirgelerinde eğitim konusu, *Route Educational and Social Science Journal Volume*, 2(4), 112-140.

- Heywood, A. (2007). *Political ideologies*, 4th Ed., Londra: Palgrave Macmillan.
- Hdp, (2014). *HDP 2014 yerel seçim bildirgesi*, <https://www.hdp.org.tr/tr/materyaller/secim-arsivi/yerel-secim-2014/yerel-secim-bildirgesi/5425> (Erişim tarihi: 02.12.2019).
- Hdp, (2019). *2019 yerel yönetimler seçim bildirgesi*, <https://www.hdp.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/YerelBildirge2019-Turkce.pdf>, (Erişim tarihi: 12.12.2019).
- Hill, Dilys M, (1974). *Democratic Theory And Local Government*, London: Plurabelle Books Ltd.
- Holden, Barry (2007). *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, (Hüseyin Bal, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Huntington, Samuel P. & Joan M. Nelson (1976). *No easy choice: political participation in developing countries*. Harvard University Press.
- İyi Parti, (2018). *Milletimizle sözleşme*, https://iyiparti.org.tr/assets/pdf/secim_beyani.pdf (Erişim tarihi: 12.12.2019).
- Kocaoğlu, M. (2014). Katılımcı demokrasi algılaması ve kent konseyleri: kırşehir kent konseyi örneği, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 6(1) ISSN: 2146-0817 (Online), http://www.sobiad.org/ejournals/dergi_hia/arsiv/2014_1/mustafa_kocaoglu.pdf (Erişim tarihi: 03.07.2019).
- Küçükkağa, M. (1995). *Türkiye’de ve İslam ülkelerinde demokrasi oyunları*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Lansford, T. (2007). *Political systems of the world democracy*. London: Cavendish Square Publishing,
- Lijphart, A. (1988). *Çağdaş demokrasiler*, (E. Özbudun ve E. Onulduran, Çev.). Ankara: Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını.
- Lipset, M. S. (1964). *Siyasi insan* (Mete TUNÇAY, Çev.), Siyasi İlimler Serisi: 8, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Mhp, (2014). *Üretken belediyecilik, bütüncül yaklaşım-birlikte yönetim*, Ankara: Milliyetçi Hareket Partisi Yerel Yönetimler Başkanlığı, Yayın No:9, https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhpweb/kitaplar/uretken_belediyecilik_web.pdf (Erişim tarihi: 28.10.2019).
- Mouffe, C. (2002). *Demokratik paradoks* (A. C. Aşkın, Çev.). Ankara: Epos Yayınları.
- Nacak, O. (2014). Temsili demokrasinin sorun alanları ve çözüm noktasında yeni bir model: katılımcı demokrasi, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 194-214.
- Nie H. N. & Verba, S. (1989). *Siyasal katılma, kamuoyu ve oy verme davranışı*, (İlter Turan ve Tunçer Karamustafaoğlu, Çev.). Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları.
- Oktay, E. ve Pekküçükşen, Ş. (2009). Yerel yönetimlerin demokratikleşmesinin bir aracı olarak sivil toplum kuruluşları -Türkiye için kısa bir değerlendirme-, *KMU İİBF Dergisi*, 16,172-186.
- Ökmen, M. (2005). Küresel sistem, demokratikleşme-yerelleşme dinamikleri ve yerel demokrasi. *k. görmez (ed.). Küreselleşme ve yerelleşme*. Ankara: Odak Yayınları.
- Özer, A. (2016). *Anayasa hukuku. 7. basım*, Ankara: Gazi Yayınları.
- Pustu, Y. (2005) Yerel yönetimler ve demokrasi. *Sayıştay Dergisi*, 57, 121-134.
- Rousseau, J., J. (2018) *Toplum sözleşmesi*, (Vedat Günyol, Çev.). 23. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Sala, B. (2016). Yeni demokrasi arayışları ve Türkiye’de yerel yönetim politikaları. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(6), 1716-1728.
- Saray, M. (1999). *Türk devletlerinde meclis (parlamento), demokratik düşünce ve Atatürk*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Sartori, G. (1993). *Demokrasi teorisine geri dönüş*. (Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Çev.). Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Spinoza, B. (2009), *Politik inceleme, tractatus politicus*, (Murat Erşen, Çev.). 2. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi.
- Tekeli, İ. (1983). Yerel yönetimlerde demokrasi ve Türkiye’de belediyelerin gelişimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 16(2), 3-22.
- Tekeli, İ. (2004). Katılımcı demokrasi, sivil ağlar ve sivil toplum kuruluşları, *15. STK Sempozyumu Bildirisi*, http://stk.bilgi.edu.tr/cd/01/doc/okuma_02-2.pdf (Erişim tarihi: 03.07.2019).
- Turan, Y., F. (2017). Katılımcı demokrasi: kapsam ve unsurlar. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2)136 –160.
- Vera- Zavala, A. (2006). *Katılımcı demokrasi (dünyadaki katılımcı demokrasi deneyimleri)*. (Naile ARAS, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yalçındağ, S. (1999). Belediyelerde halk katılımı. *Türk İdare Dergisi*, S. 424, Eylül, [http://www.tid.gov.tr/Makaleler/Y%C4%B1171-424\(1999\).pdf](http://www.tid.gov.tr/Makaleler/Y%C4%B1171-424(1999).pdf). (Erişim tarihi: 16/07/2019).
- Yıldırım, S. (1993). *Yerel yönetim ve demokrasi: kavramlar, yaklaşımlar*. İstanbul: T.C. Başbakanlık TOKİ Başkanlığı ve IULA-EMME.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Yaklaşımları ile Hileye Yönelme Eğilimleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma: Ankara Örneği*

A Research on the Relationship Between Ethical Approaches of Professional Accountants and Fraud Tendencies: The Case of Ankara

Doç. Dr. Abdülkadir PEHLİVAN¹, SMM Töre KOÇ²

Öz

Günümüzde hile kavramı, birçok anlamda işletmeleri ve çalışanları ciddi oranda etkileyen, yadsınamaz boyutlarda dünya ekonomisine ve sektörlerle zarar veren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Hileli işlemlerin araştırılmasının yanında kanunlarda yapılan revizyonlar ve mesleki kuruluşlara yüklenen sorumluluklar artmış olsa da hile eylemleri çok fazla engellenememiştir. Hile ile mücadelede karşımıza çıkan önemli mesleki unsurlardan birisi etikdir ve her meslekteki gibi muhasebe sürecinde meslek elemanlarının etik konusunda öncelikleri vardır. Çalışmada muhasebe meslek mensuplarının etik değerlere ve hileye bakış açılarının tespit edilmesi amacıyla nicel bir uygulamaya yer verilmiştir. Bu kapsamda, muhasebe mesleğinde aktif olarak çalışan 393 kişiye mesleki etik değer ve hile konularına bakışlarını ve etik ile hile arasındaki ilişkiyi araştıran bir anket formu gönderilmiş ve ulaştırılmıştır. Bu formlardan 360'ı eksiksiz ve sağlıklı olarak analiz kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Anket uygulanan kişilerin yaşı, cinsiyeti, meslekteki tecrübesi ve bağımlı veya bağımsız çalıştığına ilişkin demografik bilgileri araştırma kapsamına alınmış, meslek mensuplarını hileye yönelten iç ve dış unsurların belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında oluşturulan model ve hipotezler çerçevesinde demografik faktörlerin fark testlerinde t-testi ve Anova analizleri, değişkenler arasındaki ilişkilerin tespitinde ise korelasyon ve regresyon analizine başvurulmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, etik değer algılarının hileye yönelme eğilimini etkilediğini istatistiksel anlamda ortaya koymuştur. Bu sonuçlara göre etik değerler ile hile arasında negatif bir ilişki söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Hile, meslek etiği, muhasebe mesleği, ekonomi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Today, the concept of fraud, undeniably has significant effects on businesses, employees and harms the world economy and sectors in many ways. In addition to investigating fraudulent transactions, the revisions made to the law and the responsibilities imposed on professional organizations have increased, fraudulent acts could not be prevented too much. One of the important professional elements in combating frauds is ethics. As in every profession, individuals who are members of accounting profession have priorities and responsibilities about ethics in the processes related to accounting profession. In the study, a quantitative application has been made in order to determine the ethical values and fraud aspects of professional accountants. In this context, a questionnaire form which investigates the professional ethics values and fraud issues as well as the relationship between ethics and fraud has been sent and delivered to 393 people who are working actively in the accounting profession. 360 respondents who responded correctly to these questionnaires were evaluated and included in the statistical analyses. The age, gender and demographic

* Bu makale "Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Yaklaşımları ile Hileye Yönelme Eğilimleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma: Ankara Örneği" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, apehliivan@ktu.edu.tr.

²Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, tore406@gmail.com.

characteristics of the surveyed individuals were examined within the scope of the study. It is aimed to determine the internal and external elements that direct professional members to fraud. In the framework of the models and hypotheses created within the scope of the study, t-test and Anova analyses were used for the difference tests of the demographic factors and the correlation and regression analysis were used to determine the relationships between the variables. The findings obtained from the study showed that the perception of ethical values affect the tendency towards fraud. According to these results, there is a negative relationship between ethical values and cheating.

Keywords: Fraud, professional ethics, accounting profession, economics

Paper Type: Research

Giriş

Tarafsızlık, gizlilik, dürüstlük, güvenilirlik ve sorumluluk gibi meslek etiği kuralları muhasebe meslek mensuplarının sunduğu bilgilerin doğru ve güvenilir olmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Sunulan finansal bilgilerin güvenilir olması büyük ölçüde meslek mensuplarının hileli davranışlardan uzak durmaları ile mümkündür.

Hileli finansal bilgiler yatırımcıların zarar görmesi, piyasalarda etkinliğin azalması, işletmelerin iflas etmesi veya büyük kayıplar yaşaması, finansal bilgilere, sisteme ve muhasebecilere olan güvenin sarsılması gibi birtakım sorunlara neden olabileceği için genel ekonomik sistem üzerinde olumsuz etki yapacaktır. Söz konusu etkinin nedenlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi, genelde ekonomiye; özelde ise devlete, işletmelere, topluma ve bireylere fayda sağlayacaktır.

Özetle, yaptıkları işlemlerle devleti, işletmeleri, bireyleri, ekonomiyi etkileyen muhasebe meslek mensuplarının, işlerini yasalara ve meslek etik kurallarına uygun olarak yapmamalarının, başka bir ifadeyle hileli işlemlere başvurmalarının nedenleri, araştırılmaya değer önemli bir problem kaynağıdır. Bu noktada meslek mensuplarının hileye yönelme eğilimlerinin önüne geçilmesinde etik değerlerin büyük bir payı olduğu düşünülmektedir.

Araştırma, muhasebe meslek mensuplarının mesleki etik değerlere yaklaşımları ile hileye yönelme eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda muhasebe meslek mensuplarını hileye yönlendiren içsel ve dışsal unsurların belirlenmesine yönelik oluşturulan model doğrultusunda ele alınan değişkenler arasındaki ilişkilerin ve bu ilişkilerin yönünün ve demografik faktörlerin etkisinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Nihayetinde, araştırmanın sonuçları itibarıyla muhasebe meslek mensuplarının hile karşısındaki durumuna ilişkin profilinin ortaya konulması ile literatüre bu yönde katkı sağlanması düşünülmektedir.

1. Muhasebe Meslek Mensuplarını Hileye Yönelten Sebepler

Muhasebe meslek mensuplarının mesleklerini icra ederken hileli işlemler yapmaları önemli bir problem alanıdır. Bu problemin nedenlerinin tespiti ve bu nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi, genel olarak ekonomiye ve özelde de devlete, işletmelere, topluma ve bireylere fayda sağlayacaktır. Zira muhasebe hilesi yapılması durumunda bundan başta devlet olmak üzere, işletmeler, toplum, bireyler ve ekonomi bir bütün olarak zarar görmektedir.

Devlet zarar görmektedir; zira, devletin en önemli gelir kaynağı olan verginin sağlıklı tahakkuku ve tahsili için muhasebe meslek mensuplarının işlerini yasalara ve meslek etik kurallarına uygun olarak yapmaları gerekmektedir. Yapmazlarsa devlet harcamalarının temel kaynağı olan vergiler yeterli miktarda tahsil edilemeyecektir. Bu da devletin fonksiyonlarını iyi bir şekilde yerine getirmesini engelleyecektir.

Yatırımcılar zarar görmektedir; zira muhasebeciler tarafından gerçeği yansıtmayan finansal tablolar hazırlanması durumunda, bu finansal tablolara bakarak karar alan yatırımcılar doğru kararlar alamayacaklardır.

İşletmeler zarar görmektedir; zira finansal tabloları gerçeği yansıtmayan bu işletmeler, zamanla faaliyetlerini sürdürmekte zorlanacaklar ve bir süre sonra faaliyetlerini sonlandırma riskiyle karşı karşıya geleceklerdir. Bu durumda bu firmalarda çalışan kişiler işlerini kaybedecekler, bahse konu olan firmalara mal tedarik eden diğer firmalar, dolayısıyla ekonomi olumsuz etkilenmiş olacaktır.

Ekonomide birçok soruna yol açan muhasebe hileleri (etik dışı davranışlar) uluslararası muhasebe literatüründe geniş araştırmaların konusu olmuştur. Birçok probleme yol açan muhasebe hilelerinin niçin yapıldığı ile ilgili en önemli çalışma yukarıda da değinilen ve Cressey (1973)'in hile (ya da yolsuzluk) üçgeni (Fraud Triangle) olarak teorileştirdiği ve hile yapanların niçin hile yaptıklarını açıklayan teorik çalışmasıdır. Cressey, muhasebe hilesi yapanlar üzerinde yaptığı araştırmaların sonucunda, hile yapılmasını etkileyen başlıca üç faktöre (yukarıda bahsedilen baskı, fırsat ve haklı gösterme) işaret etmektedir.

Hile için insanı hile yapmaya iten bir güdünün, bir saikin olması gerekir. Cressey, firmanın nakit durumunun zayıflığının, pazar kaybetmesinin, sektörde yoğun bir rekabetin varlığının firma açısından hileli davranışları motive eden unsurlar olduğunu vurgulamaktadır. Meslek mensupları açısından ise hileli davranışları motive eden unsurlar olarak, çalışanın faturalarını ödemekte güçlük çekmesi, kumar ve benzeri olumsuz alışkanlıklara sahip olması, lüks yaşama arzusu ve sektörde var olan yoğun rekabetin firmaların müşteri kaybetme (dolayısıyla gelir kaybetme) korkusuna sebep olduğu bilinmektedir. Mesleğe girişin zor olmaması, meslek mensupları arasında özellikle fiyat rekabetinin çok yoğun yaşanması (minimum ücret tarifelerinin altında fiyat verilmesi), tutulacak defter sayısı konusunda bir sınırlamanın olmaması (bir meslek mensubu yüzlerce defter tutarken, bir diğerinin yeterli sayıda deftere sahip olmaması gibi) Cressey'in baskı (motivasyon) olarak adlandırdığı bu unsurun meslek mensupları arasında var olan “rekabet” sebebiyle görülebileceği düşünülmektedir.

Koşullar veya içinde bulunulan ortam, insanların yolsuzluk yapmasına fırsat oluşturmaktadır. Cressey'e göre, kontrol ve denetim mekanizmalarının hiç olmaması veya çok zayıf olması, hile yapılması için bir fırsat penceresi açmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının mesleklerini icra ederken sık sık vergi aflarının çıkması, kanunlarda meslek mensuplarının kullanabileceği ve suç teşkil etmeyen çok sayıda yasal boşluğun bulunması, cezai yaptırımların yetersiz olması, denetimlerin yetersiz olması gibi nedenlerle meslek mensuplarının hileli davranışlara başvurabileceği görülmektedir. Cressey'in hile üçgenine uygun olarak, meslek mensupları açısından “mevzuat”ın bir fırsat olarak görülebileceği düşünülmektedir.

Cressey, kişilerin dürüst olmayan, gayrimeşru iş, fiil ya da eylemlerini zihinlerinde bahaneler/gerekçeler oluşturarak meşrulaştırdığını (rasyonelleştirme) vurgular. Muhasebe meslek mensupları hile gibi etik dışı davranışların asıl suçlusunun kendilerinin değil mükellefler olduğunu, kendilerinin sadece mükellefler tarafından tevdi edilen belgeleri defterlere işlediklerini, belgelerin doğruluğunun ya da yanlışlığının birinci derecede mükellefleri ilgilendirdiğini, sistemde denetimlerin ve cezaların caydırıcı boyutlarda olmadığını, mükellef lehine yasal boşluklardan faydalanmanın normal bir davranış olduğunu ve kendilerinin bu tür işlemleri yapmaması durumunda bir başkasının mükellefin isteğini yerine getirebileceğini bunun da kendileri için müşteri kaybı anlamına gelebileceğini düşünerek hileli eylemlere ortak olabilmekte ve bunu belirtilen sebeplerle rasyonelleştirebilmektedirler.

Literatürde Cressey'in hile üçgeni teorisinin dışında, muhasebe meslek mensuplarının niçin hileli davranışlarda buldukları ile ilgili yapılan çalışmalarda üç farklı unsurun daha rol oynadığı görülmektedir. Bunlar; meslek mensuplarının meslek etiği değerlerine sahip olup olmamaları, meslek mensuplarının sahip oldukları muhasebe kültür değerleri ve meslek mensuplarının kişilikleridir.

1.1. Kültür

Ülkelerin muhasebe sistemini etkileyen önemli faktörlerden biri olan kültür, toplum tarafından ortak olarak oluşturulan ve paylaşılan değerler ve davranışlar bütünüdür. Kültür kavramını uluslararası boyutta çalışan ilk kişi Hofstede (1984) olmuştur. Hofstede, insanların içinde yaşadıkları kültürün onların iş yapma biçimlerini etkilediğini vurgulamış ve kültürle ilgili pek çok çalışmaya da ilham kaynağı olmuştur. Hofstede'nin kültürel değerlerini muhasebe ile ilişkilendiren kişi Gray (1984)'dir. Gray, bir ülkenin muhasebe alt kültürünü tanımlamak için dört adet muhasebe değer boyutu belirlemiştir. Bunlar; profesyonelliğe karşı statükoculuk, tekdüzeciliğe karşı esneklik, tutuculuğa karşı iyimserlik ve gizliliğe karşı şeffaflıktır. Bu muhasebe değerleri de o ülkedeki muhasebe uygulamalarını etkilemektedir.

1.2. Kişilik

Hile olgusu muhasebecinin kişilik özellikleri ile de ilgilidir. Ramamoorti (2008), Cressey (1973) tarafından geliştirilen ve hilenin nedenlerini ortaya koyan hile üçgeninin, hile davranışını açıklamada çok yararlı olduğunu; ancak, hile üçgeninde yer alan faktörlerin yanında kişiliğin de özellikle kriminal olaylarda hileyi açıklamada önemli bir açıklayıcı faktör olduğunu ifade etmiştir. Yine Duffield ve Grabosky (2001) çalışmalarında, hile davranışına neden olan psikolojik faktörleri açıklarken kişiliğin de hile üzerindeki etkisine işaret etmişlerdir. Bununla birlikte kişilik üzerine yapılan çalışmalarda genellikle kişiliğin iş performansı üzerine etkisine odaklanılmıştır. İş performansı üzerine yapılan birçok çalışmada (Barrick ve Mount, 1993; Gellatly, 1996) kişiliğin iş performansını etkilediği ortaya konulmuştur. Serbest muhasebecilik mesleği açısından düşündüğümüzde, Ashton (1999), doğuştan gelen kişilik özelliklerinin muhasebede performansın belirleyicisi olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla hile davranışı, kötü bir performans ölçüsü olarak alındığında, kişilik özelliklerinin hile davranışını açıklamada belirgin bir faktör olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

1.3. Etik Değerler

Muhasebe meslek mensuplarının, muhasebe mesleğinin sahip olduğu itibar ve şahsiyete uygun biçimde davranmaları ve mesleki gereklilikleri yerine getirmeleri için öncelikle mesleğe karşı bir aidiyet ve sevgi duymaları gerekmektedir. İyi bir eğitim, yetenek ve deneyime sahip olunmalıdır. Tüm bunların yanında muhasebe meslek mensubu, meslek onuruna yakışır bir şekilde mesleki etik ilkeler ve kurallarını iş yaşamının içerisinde kendisine bir düstur edinmelidir (Uyar, 2005, s. 2; Kaya 2014, s. 77).

Muhasebe meslek mensuplarının sundukları bilgilerin doğru ve güvenilir olması, meslek mensuplarının tarafsızlık, gizlilik, dürüstlük, güvenilirlik ve sorumluluk gibi mesleki etik kurallarına uymalarına bağlıdır. Unutulmamalıdır ki, muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine uymaları veya uymamaları toplumun geniş kesimlerini etkilemektedir.

Etik dışı davranış, kişilerin, grupların ve toplumun veya mesleğin doğru, iyi olarak kabul ettiği etik ilkeler ve kuralların terk edilmesi, aykırı davranılması olarak tanımlanabilmektedir (Sökmen ve Tarakçıoğlu, 2013, s. 62). Kişisel çıkarlar doğrultusunda etik uygulamaların dışına çıkılarak meslek onuruyla bağdaşmayacak birtakım davranışlar gerçekleştirilebilmektedir (Bilen ve Yılmaz, 2014: 69)

Etik dışında kalan davranışlar kişinin psikoloji kaynaklı olumsuz davranışlarından başlamak suretiyle toplumsal hastalıklara kadar uzanan bir oluşumun sonucunda ortaya çıkmaktadır (Steinberg ve Austern, 1996, s. 36; Gül, 2006, s. 71). Diğer bir deyişle, kişinin kendi içsel süreçlerinin yanında, dış çevresel etmenlerin de etkisi altında olduğunu söylemek mümkündür (Akdoğan, 2003, s. 12).

Yıldız'a (2001, s. 4-5) göre muhasebe meslek mensuplarını çıkar sağlamaya yardımcı olmak, daha az vergi ödemeyi sağlamak, kayıtlar üzerinde oynamalar yapmak gibi etik dışı davranışlara yönlendiren nedenler şöyle sıralanmaktadır (Zeytin, 2007, s. 109-110):

- Mükellefle olan dostluk ilişkileri,
- Haksız rekabet,
- Daha fazla kazanma hırsı,
- Mükellefi kaybetmemek istenmesi,
- Mevcut vergi ve ekonomik koşulların adil görülmemesi,
- Mükellefi koruma,
- Başarılı görünme arzusu.

Genel olarak etik dışı davranışların altında yatan nedenler iki sınıfta incelenebilmektedir. Bunlar kişisel nedenler ve kişisel olmayan nedenlerdir.

1.3.1. Kişisel Sebepler

Etik dışı davranışlarda kişisel sebepler; meslek mensubu kişilerin yetersizlikleri, zaafı, eksiklikleri ya da ikilemleri kaynaklıdır. Meslek mensubunun mesleki faaliyetler için uygun davranışları gösterebilmesi için gerekli olan anlama yeteneği, zihinsel yetenek ve olgunluk, karar verme, problem çözme, iletişim kurma gibi özelliklerinin yeterli ölçüde olmaması sebebiyle ortaya çıkabilen bazı davranışlar söz konusu olabilmektedir. Meslek mensubu kişiler bu eksiklikler sebebiyle etik ilkeleri farklı yorumlama, bencil davranma, mesleki bilgi yetersizliği gibi durumlar yaşamaktadır (Akdoğan, 2003, s. 12). Meslek mensubu kişilerin, kendilerinden kaynaklı bu eksiklikleri gidermedikleri sürece rasyonel davranışları olanaksız olmakta ve hata yapma payları artmaktadır. Böyle bir durumda da aldığı sorumluluklar, işini kaybetme gibi baskılar sebebiyle etik dışı bazı davranışlara yönlenebilmektedir (Karacan, 2014, s. 45).

1.3.2. Dış Kaynaklı Sebepler

Etik dışı davranışlarda dış kaynaklı sebepler; rekabet, meslek ücreti, mükelleften gelen baskılar ve zorlama kaynaklıdır. Rekabette haksız boyutlara ulaşılması, meslek onuruyla bağdaşmayan haksız kazançlara ve birtakım uygulamalara yol açabilmekte, etik dışı davranışlara sebep olabilmektedir. Muhasebe meslek mensupları arasında rekabete yönelik düzenlenmiş olan yasalara rağmen gizli bir rekabet söz konusu olmaktadır. Bu rekabet durumu da bazı kişilerde etik dışı davranışları doğurabilmektedir (İşgüden, 2007, s. 66). Bir diğer dışsal sebep de meslek ücreti olarak gösterilebilir. Mesleki faaliyetler yerine getirilirken sağlanan kazancın maddi ve psikolojik anlamda doyum sağlamaması halinde etik dışı davranışlara yönelme söz konusu olabilmektedir (Akdoğan, 2003, s. 15).

Muhasebe mesleği mensupları için bir diğer dışsal sebep ise mükelleften gelen baskılar ve zorlamalar olarak görülmektedir. İşletmelerin vergi matrahını azaltmak yoluyla vergi kaçırmak gibi çıkarlar doğrultusunda çeşitli gerçeği ifade etmeyen belgeler ve bilgiler temin etmesi ve sunmasıyla beraber meslek mensubu tarafından bilinerek veya bilinmeyerek kayda geçmesi sahte ve yanıltıcı belgeler kapsamında etik dışı uygulamalara girmektedir. Mükellefler bu tür konularda meslek mensubuna baskı uygulayarak etik dışı davranışlarda bulunması konusunda zorlama yapabilmektedir (Özbirecikli ve Ural, 2006, s. 111). Dönem karının az gösterilmesinin yanında fazla gösterilmesi de karşılaşılan bir durumdur. Mali tabloların şişirilerek, gerçek olmayan rakamlar gösterilerek, borçların gizlenerek işletmelerin durumunu olduğundan daha iyi durumda gösterilmesi de söz konusu olabilmektedir. Bu fiktif karlarla, işletmenin finansal durumunun iyi, kazançların mevcuttan daha fazla ve sürekli büyüyormuş gibi gösterilmesiyle mali tablolar aracılığıyla karar vericileri etkilemek yoluna başvurulabilmektedir. Bu türden durumlar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve etik ilke ve kurallara aykırı bir durum oluşturmaktadır (Bilen ve Yılmaz, 2014, s. 69-70).

2. Literatür Taraması

Yapılan literatür taramasında meslek etiği ile ilgili çok sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmaların ortak özelliği belirli bir il veya bölgede faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik bakış açılarının tespit edilmesi ve bunların yaş, mesleki

tecrübe, cinsiyet, unvan, eğitim düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğinin istatistiki olarak ortaya konulmasıdır. Türkiye’de bu konuda yapılan bazı çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Aymankuy ve Sarıoğlan (2005), çalışmalarında Balıkesir ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yaklaşımlarını tespit etmek amacıyla 40 meslek mensubu üzerinde anket yöntemi ile bir araştırma yapmıştır. Çalışmanın sonucunda meslek mensuplarının eğitim seviyesinin yüksek olmasına rağmen etik kavramının mesleki olarak uygulanabilirliği konusunda düşüncelerinin farklı olduğu ve meslek mensuplarının yarıya yakın bir kısmının etik kuralları benimsemedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Selimoğlu (2006) çalışmasında, muhasebe olgusu ile etik ilişkisini incelemiş, ulusal ve uluslararası açıdan etik olgusuna bakışı değerlendirmiştir. Çalışmanın sonucunda mesleki etik olgusunun ancak toplumun tüm kesimlerinin etkin bir şekilde katılımı ile gerçekleşebileceği, bu sebeple meslek ahlak kurallarını tamamlayıcı nitelikte yasal düzenlemelerin yapılmasının zorunlu olduğu, yeterince caydırıcı olmayan yasaların haksız rekabeti önleyemeyeceği ve gizlilik ve güvenilirliği sağlayamayacağı çıkarımında bulunmuştur.

Bilen (2008), Doğu Anadolu Bölgesi’nde faaliyette bulunan meslek mensupları üzerinde yaptığı araştırma ile etik kuralların meslek mensupları tarafından önemsendiği ve kavrandığı sonucuna ulaşmıştır. Kutlu (2008) Erzurum ve Kars illerinde faaliyet gösteren meslek mensupları üzerinde yaptığı araştırmasında, muhasebe meslek mensuplarının etik ikilem yaşadığı ve yoğunluğunun kişilerin yaşına, gelinine ve müşteri sayısı gibi değişkenlere bağlı olarak farklılaştığı, müşteri kaybetme endişesinin bu ikilemde rol oynadığı, özellikle kültürel çevreye verilen önemin, yaşın ve eğitim seviyesinin etik ikileminden çıkışta farklılığa sebep olduğunu tespit etmiştir.

Yıldız (2010) araştırmasında, Kayseri’de faaliyet gösteren meslek mensuplarının etik konusunu önemsendiği ve bu konuda eğitimin gerekli olduğuna inandığı; uygulama sırasında mükellef-kamu çıkar çatışması olduğunda kamu yararını önemsendiği ve muhasebenin temel kavramlarından sosyal sorumluluk kavramına uygun davrandığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca yetersiz mali denetim, kayıt dışı ekonomi, siyasi görüş farklılıkları gibi unsurların meslek mensuplarını etik dışı davranışlara yönelttiği sonucu çalışmanın diğer önemli bir bulgusudur. Sakarya ve Kara (2010), Balıkesir, Bursa, İstanbul ve İzmir’de faaliyet gösteren meslek mensupları üzerinde meslek etiğinin algılanma düzeyini tespit etmek amacıyla gerçekleştirdiği araştırma sonucunda; cinsiyet, unvan, tecrübe, mükellef sayısı açısından anlamlı farklılıklara rağmen eğitim düzeyine göre meslek etiğinin algılanmasında herhangi bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Kutluk ve Ersoy (2011) muhasebe meslek mensuplarının etik yargı düzeylerini ve bunun demografik değişkenler açısından farklılık taşıyıp taşımadığını tespit etmek amacıyla 150 meslek mensubu üzerinde yaptıkları araştırmalarında, meslek mensuplarının etik yargı düzeyinin “geleneksel” düzeyde olduğu, sadece cinsiyete göre sonuçlar arasında farklılık olup bunun da kadın meslek mensuplarının etik yargı düzeyi puanının erkeklere göre daha yüksek olduğu, unvan, öğrenim durumu, yaş ve tecrübe açısından anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Güney ve Çınar (2012), çalışmalarında Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Etik Algılarını Erzurum ilinde faaliyet gösteren 102 meslek mensubu üzerinde araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda, meslek mensuplarının etik ilkeleri önemsedikleri ve bu ilkelere aykırı uygulamaları tasvip etmedikleri, eğitim ve gelir düzeyi arttıkça etik ilkelere bağlılığın da arttığı sonuçlarına ulaşmıştır.

Dağdeviren (2014), Antalya, Burdur ve Isparta (Göller Bölgesi) illerinde faaliyet gösteren 311 bağımsız meslek mensubunun etik değerlere yönelik algısını ölçmek amacıyla yaptığı çalışmasında, meslek mensuplarının, mesleki etik konusunda yeterli yasal düzenleme bulunmaması ve sık mevzuat değişikliği yapılmasının etik dışı davranmaya sebep olduğu

düşüncesine sahip oldukları ve erkek meslek mensuplarının bayanlara nispeten daha fazla etik dışı uygulamalara yöneldikleri sonuçlarına ulaşmıştır.

Yücel ve Kartal (2014) Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin etik algılarını deontolojik olarak ortaya koymak ve mesleki faaliyetleri üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla İstanbul ilinde faaliyet gösteren 500 meslek mensubu üzerinde yaptıkları araştırmanın sonucunda, meslek mensuplarının yarıya yakın kısmının etik ilkeleri uygulamaları bakımından zafiyet gösterdikleri, mükellef sayısı ve mesleki tecrübe ile etik ilkelere uyum arasında negatif bir ilişki olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Anuk (2015), muhasebe meslek mensuplarının hata-hile ve etik konularındaki düşüncelerini ortaya koymak ve bu kavramlara yönelik düşüncelerinin katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla 108 meslek mensubu üzerinde anket yöntemiyle bir araştırma yapmış, sonuçları; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve mesleki tecrübe ve unvan açılarından değerlendirmiştir. Çalışmanın sonucunda, cinsiyete ve unvana göre hile ve etik kavramlarına yönelik ifadeler katılımların farklılık göstermediği; yaşa, eğitim seviyesine ve mesleki tecrübeye göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Okay (2016) çalışmasında; Diyarbakır ilinde faaliyet gösteren bağımsız muhasebe meslek mensuplarının etik dışı davranışa ve hata yapmaya yönlendiren faktörlerin neler olduğunu ve bazı değişkenler ile etik dışı davranışa yönlendiren temel faktörler arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda bağımsız muhasebe meslek mensuplarının etik dışı davranışa yönelmelerini önleyen etkenlerin başında, meslek mensuplarının devlete ve mesleki etiğe olan bağlılığı olarak görülmüş; etik dışı davranışa yönelten gerekçeler arasında “devletin adil bir vergi sisteminin olmaması” birinci sebep olarak gösterilmiştir.

Temiz vd. (2018) çalışmalarında hile senaryoları karşısında muhasebe meslek mensupları, muhasebe çalışanları ve işletme bölümü öğrencilerinin etik tutumları ve raporlama eğilimlerindeki farklılıkları incelemiştir. Anket sonucunda üç grup katılımcı arasında etik tutumları ve raporlama eğilimleri bakımından anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca raporlama eğiliminin en yüksek olduğu hile türünün yolsuzluk hile türü olduğu, en düşük raporlama eğiliminin ise mali tablo hileleri olduğu sonucuna varılmıştır.

Doğan vd. (2018) muhasebe meslek mensuplarının hileye eğilim düzeylerini tespit etmek amacıyla 53 meslek mensubu üzerinde anket yöntemi ile yaptıkları araştırmalarında, verilen cevaplar açısından cinsiyet, yaş, unvan ve çalışma sürelerine bağlı olarak katılımcılar arasında bir fark olmadığı, sadece eğitim durumlarına bağlı olarak lisans ve yüksek lisans mezunları arasında fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Yaklaşımları ile Hileye Yönelme Eğilimleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Ankara İlinde Bir Araştırma

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırma, muhasebe meslek mensuplarının mesleki etik değerlere yaklaşımları ile hileye yönelme eğilimleri değişkenleri arasındaki bağlantıları ilişkisel olarak irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu itibarla, muhasebe meslek mensuplarını hileye yönlendiren içsel ve dışsal unsurların belirlenmesi, bu kapsamda oluşturulan model doğrultusunda ele alınan değişkenler arasındaki ilişkilerin ve bu ilişkilerin yönünün ve demografik faktörlerin etkisinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Nihayetinde, araştırmanın sonuçları itibarıyla muhasebe meslek mensuplarının hile karşısındaki mevcut durumuna ilişkin profilinin ortaya konulması ile literatüre bu yönden katkı sunulması araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının etik değerlere olan yaklaşımları ile hileye yönelme eğilimleri arasında elde edilecek istatistikî sonuçlarla, Türkiye’de muhasebe mesleğinin ilke bazlı gelişimine önemli katkı sağlanması beklenmektedir.

2.2. Araştırmanın Önemi

Muhasebe meslek mensuplarının sundukları verilerin doğru ve güvenilir olması, meslek mensuplarının tarafsızlık, gizlilik, dürüstlük, güvenilirlik ve sorumluluk gibi mesleki etik kurallarına uymalarına bağlıdır. Muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine uymaları veya uymamalarının toplumun geniş kesimlerini etkilediği bilinmektedir.

Muhasebe meslek mensuplarının hazırlayıp sunduğu mali bilgilerin güvenilir olması ve gerçeğe uygun sunum, meslek mensuplarının hileli davranışlardan uzak durmaları ile mümkündür. Meslek mensuplarının hazırlayıp sunduğu veriler hileli ise, bunun bir dizi olumsuz sonucu olacaktır.

Muhasebe meslek mensuplarının mesleklerini icra ederlerken hileli işlemler yapmaları önemli bir problem alanıdır. Bu problemin nedenlerinin tespiti ve bu nedenlerin ortadan kaldırılmasına dönük çözüm önerilerinin geliştirilmesi, genel olarak ekonomiye ve özelde de devlete, işletmelere, topluma ve bireylere fayda sağlayacaktır. Çünkü muhasebe hilesi yapılması durumunda bundan başta devlet olmak üzere, işletmeler, toplum, bireyler ve ekonomi bir bütün olarak zarar görmektedir.

Özetle, yaptıkları işlemler devleti, işletmeleri, bireyleri, ekonomiyi etkileyen muhasebe meslek mensuplarının, işlerini yasalara ve meslek etik kurallarına uygun olarak yapmamalarının, başka bir ifadeyle hileli işlemlere başvurmalarının nedenleri, araştırılmaya değer önemli bir problem kaynağıdır. Bu anlamda hileye yönelme noktasındaki olumsuz davranışların önüne geçilmesinde etik değerlerin büyük bir payı olduğu düşünülmektedir.

2.3. Materyal ve Yöntem

2.3.1. Araştırmanın Yöntemi

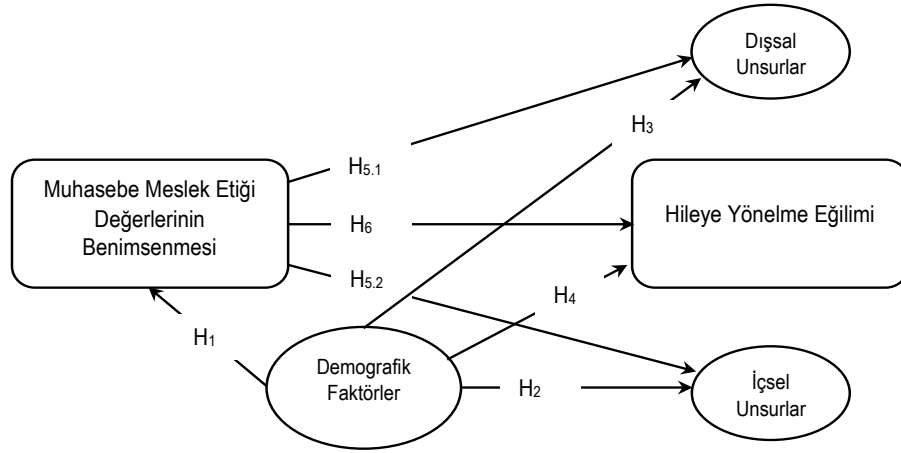
Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmış ve birincil verilere dayandırılmıştır. Anket formu iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Ankara ilinde 2019 yılı içerisinde Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavir (YMM) olarak faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerini ölçmeye yönelik cinsiyet, yaş, mesleki tecrübe ve mesleki duruma ilişkin 4 soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise muhasebe meslek mensuplarının 5'li Likert Ölçeği'ne göre muhasebe meslek etiğini benimseme durumlarını ölçümlemeye yönelik on altı ifade ve hile konusunda güdülenme eğilimlerini ölçümlemeye ilişkin sekiz ifade yer almaktadır. Anket formundan elde edilen veri seti SPSS 24 İstatistik Paket Programı ile analiz edilmiştir. Elde edilen veri setinin istatistiksel ölçümlenmelere uygun olduğunun tespiti amacıyla güvenilirlik ve tutarlılık testleri yapılmıştır. Bu kapsamda Cronbach's Alpha ve KMO değerleri baz alınmıştır. Ayrıca faktör analizinden, fark testleri olan t-testi ve tek yönlü varyans analizi (One-way anova) ve post-hoc testlerinden istifade edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya konması amacıyla korelasyon ve regresyon analizlerine yer verilmiştir.

Araştırmanın ölçeği bu çalışmaya özgü olarak geliştirilmiş bir ölçektir. Araştırma temel varsayımlarına ilişkin olarak ifadeleri belirleyebilmek amacıyla literatür destekli olarak Ankara ve Trabzon illerinde yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile toplanan veriler değerlendirilerek ölçek geliştirme yolu izlenmiştir. Burada amaç, araştırma anketini hazırlarken, meslek mensuplarını hileli işlem yapmaya sevk eden tüm unsurların araştırma anketine dahil edilmesini sağlamaktır.

2.3.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın varsayımları çerçevesinde değişkenlerin ve faktörlerin birbiri arasındaki ilişkileri, bu ilişkilerin yönlerini içeren ve oluşturulan hipotezlerin hangi ilişkileri araştırdığına ilişkin bir ön izleme ortaya koyan model aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırma modeli

Araştırmanın amaçları doğrultusunda verilen bu model çerçevesinde oluşturulmuş olan hipotezler ve araştırma sonucunda desteklenme durumları aşağıda Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Oluşturulan hipotezler ve desteklenme durumları

HİPOTEZLER	Desteklendi	Desteklenmedi	Kısmen Desteklendi
H ₁ . Demografik faktörlere göre muhasebe meslek etiği değerlerinin benimsenmesi farklılık göstermektedir.			✓
H _{1.1} . Cinsiyete göre muhasebe meslek etiği değerlerinin benimsenmesi farklılık göstermektedir.		X	
H _{1.2} . Yaşa göre muhasebe meslek etiği değerlerinin benimsenmesi farklılık göstermektedir.	✓		
H _{1.3} . Mesleki tecrübeye göre muhasebe meslek etiği değerlerinin benimsenmesi farklılık göstermektedir.		X	
H ₂ . Demografik faktörlere göre hileye yönelen içsel unsurlar farklılık göstermektedir.		X	
H _{2.1} . Cinsiyete göre hileye yönelen içsel unsurlar farklılık göstermektedir.		X	
H _{2.2} . Yaşa göre hileye yönelen içsel unsurlar farklılık göstermektedir.		X	
H _{2.3} . Mesleki tecrübeye göre hileye yönelen içsel unsurlar farklılık göstermektedir.		X	
H ₃ . Demografik faktörlere göre hileye yönelen dışsal unsurlar farklılık göstermektedir.			✓
H _{3.1} . Cinsiyete göre hileye yönelen dışsal unsurlar farklılık göstermektedir.		X	
H _{3.2} . Yaşa göre hileye yönelen dışsal unsurlar farklılık göstermektedir.	✓		
H _{3.3} . Mesleki tecrübeye göre hileye yönelen dışsal unsurlar farklılık göstermektedir.	✓		
H ₄ . Demografik faktörlere göre hileye yönelme eğilimi farklılık göstermektedir.			✓
H _{4.1} . Cinsiyete göre hileye yönelme eğilimi farklılık göstermektedir.		X	
H _{4.2} . Yaşa göre hileye yönelme eğilimi farklılık göstermektedir.	✓		

H _{4.3} . Mesleki tecrübeye göre hileye yönelme eğilimi farklılık göstermektedir.	X
H ₅ . Muhasebe meslek etik değerlerin benimsenmesi ile hileye yönelten unsurlar arasında negatif ilişki bulunmaktadır.	✓
H _{5.1} . Muhasebe meslek etik değerlerin benimsenmesi ile hileye yönelten içsel unsurlar arasında negatif ilişki bulunmaktadır.	✓
H _{5.2} . Muhasebe meslek etik değerlerin benimsenmesi ile hileye yönelten dışsal unsurlar arasında negatif ilişki bulunmaktadır.	✓
H ₆ . Muhasebe meslek etik değerlerin benimsenmesi ile hileye yönelme eğilimi arasında negatif ilişki bulunmaktadır.	✓

2.4. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bu bölümünde, muhasebe meslek mensubu 360 katılımcıdan oluşan örneklemden toplanan verilerin istatistiksel analizlerinin sonuçlarına ilişkin açıklamalarda bulunulmuştur.

2.4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırma kapsamında yanıtlarından istifade edilen muhasebe meslek mensuplarının cinsiyet, yaş, mesleki tecrübe ve mesleki durumdan (bağımlı/bağımsız) oluşan demografik özellikleri bakımından dağılımına ilişkin frekans analizi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin veriler

Özellikler	Frekans	%	Özellikler	Frekans	%
<u>Cinsiyet</u>			<u>Mesleki Durum</u>		
Erkek	299	83	Bağımlı	135	37,5
Kadın	61	17	Bağımsız	225	62,5
Toplam	360	100	Toplam	360	100
<u>Yaş</u>			<u>Mesleki Tecrübe</u>		
25 ve altı	7	2	5 yıl ve altı	23	6
26-35	126	35	6-10 yıl	61	17
36-45	192	53	11-15 yıl	111	31
45 ve üzeri	35	10	16-20 yıl	112	31
Toplam	360	100	21 yıl ve üzeri	53	15
			Toplam	360	100

Araştırma sonucunda elde edilen demografik verilere ilişkin olarak verilen tablo incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunu %83 oran ile erkek meslek mensuplarının oluşturduğu görülmektedir. Yaş faktörüne bakıldığında 26-35 yaş aralığının %35 oran ile ve 36-45 yaş aralığının %53 oran ile dağılımın çoğunluğu oluşturduğunu söylemek mümkündür. Katılımcıların 135'i bağımlı, 225'i ise bağımsız meslek mensubudur. Demografik değişkenler içerisinde, bağımlı ve bağımsız meslek gruplarına yönelik farkın testi, normallik ve homojenlik şartını sağlamadığı için (Kolmogorov Smirnov $p=0,00$; Shapiro-Wilk $p=0,00$ $n=135/225$) analiz kapsamına dahil edilmemiştir. Katılımcıların mesleki tecrübeleri irdelendiğinde ise 11-15 yıl aralığı ile 16-20 yıl aralığının ağırlıklı olduğu gözlemlenmektedir.

Araştırmanın ölçek ifadelerine katılım bakımından frekans analizine tabi tutulduğunda ortaya çıkan sonuçlar itibariyle tablo aşağıdaki şekilde oluşmuştur.

Tablo 3: Betimsel istatistikler tablosu

İFADE	$\bar{x}$	MED.	MOD	σ	σ^2
Muhasebe Meslek Etiği Değerleri					
1. Yasama organı, kanunların yapım sürecinde kasti olarak boşluk bırakarak; meslek mensuplarına esneklik sağlamakta bu da meslek mensuplarının haklı olarak bu boşluklardan yararlanmalarına gerekçe olmaktadır.	2,23	2,00	1	1,16	1,34
2. Devletin meslek mensubundan aşırı bilgi talebi, etik gibi konulara öncelik verebilecek zamanı ortadan kaldırmaktadır.	2,86	3,00	3	1,40	1,97
3. Meslek ahlakına aykırı davranışların cezai yaptırımlardaki yetersizlik muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranma konusunda cesaretlendirmektedir.	2,43	2,00	2	1,19	1,43
4. Muhasebe meslek mensuplarının etik dışı davranışlarının nedeni sadece konu ile ilgili yasal düzenlemeleri eksik bilmeleri ya da yanlış yorumlamalarıdır.	3,11	3,00	3	1,30	1,70
5. Yasal mevzuat hazırlanırken meslek mensuplarının görüşleri yeterince alınmaması yasalara uymamanın haklı bir sebebidir.	1,90	1,00	1	1,131	1,28
6. Meslek mensupları mevzuatla ilgili her türlü soruya cevap verebilecek kapasitededir.	2,28	2,00	1	1,24	1,53
7. Meslek mensupları tüm mesleki ve iş ilişkilerinde doğru sözlü ve dürüst davranmaktadır.	2,53	3,00	3	1,20	1,45
8. Mükelleflerin haksız ve uygunsuz şekilde yaptıkları baskılar, meslek mensuplarının mesleki kararlarını etkilemez.	3,04	3,00	2	1,35	1,83
9. Meslek mensupları mesleki faaliyetlerini yerine getirirken teknik ve mesleki standartlara uygun olarak özen ve gayret içinde davranmaktadır.	2,36	2,00	2	1,01	1,02
10. Meslek mensupları mükellefleri ile ilgili bilgileri ilgisiz kişi ve kurumlara hiçbir şekilde açıklamamaktadır.	2,48	2,00	1	1,23	1,52
11. Meslek mensupları mevcut yasa ve yönetmeliklere her halükarda uymakta ve mesleğin itibarını zedeleyecek her türlü davranıştan her daim kaçınmaktadır.	2,57	2,00	2	1,20	1,44
12. Daha çok kazanma isteği meslek mensubunun zaman zaman etik dışı davranmasına neden olmaktadır.	3,26	4,00	4	1,28	1,64
13. Daha fazla defter tutarak sektörde önemli bir yere gelme düşüncesi, meslek mensubunun zaman zaman etik dışı davranmasına neden olmaktadır.	3,40	3,00	3	1,21	1,47
14. Meslek mensupları ile müşteri işletme arasında oluşan duygusal ilişki (kendini mükellefle özdeşleştirme) mükellef lehine uygulamaların yapılmasına neden olmaktadır.	3,53	4,00	4	1,14	1,30
15. Politik ve siyasi görüşlerdeki farklılıklar mesleki etik kurallarına uyumu zorlaştırmaktadır.	3,52	4,00	5	1,30	1,69
16. Meslek mensupları hukuki sorumluluklarını her zaman ve her şartta yerine getirmektedirler.	2,20	2,00	1	1,10	1,22
Hileye Yönelme Eğilimi	$\bar{x}$	MED.	MOD	σ	σ^2

İFADE	$\bar{x}$	MED.	MOD	σ	σ^2
17.Ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik durum (ekonomik kriz, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, vergi oranlarının yüksek ve çeşitlerinin fazla oluşu vb.) mükelleflerin vergi ödememe eğiliminin haklı bir sebebidir.	3,01	3,00	5	1,53	2,35
18.Af uzlaşma vb. uygulamalar meslek mensubunu mevzuata aykırı işlemler yapma konusunda cesaretlendirmektedir.	3,78	4,00	5	1,35	1,83
19.Meslek mensupları müşterilerin baskısı nedeniyle yasal mevzuatın dışına çıkmaktadır.	3,72	4,00	5	1,39	1,95
20.Meslek mensupları arasındaki rekabet meslek mensuplarını mesleğe uymayan davranışlara yöneltmektedir	4,23	5,00	5	1,18	1,41
21.Meslek mensuplarının etik dışı dahi olsa yaygın olarak yaptıkları uygulamalar beni de aynı uygulamaları yapmaya itmektir.	2,69	3,00	3	1,35	1,84
22.Yasal olan her davranış aynı zamanda ahlakidir.	2,11	2,00	2	0,98	0,96
23.Öncelikli olarak mükellef sorumlu olduğu için mükellefin talebi doğrultusunda yapılan etik dışı işlemlerden vicdani sorumluluk duyulmasına gerek yoktur.	2,82	3,00	2	1,27	1,62
24.Yapacağım yanlış bir muhasebe uygulamasının ortaya çıkarılma ve cezalandırılma olasılığı düşükse bu uygulamayı yapmaya devam ederim. Ortaya çıkarılma ve cezalandırma ihtimali yüksekse bu uygulamayı yapmam.	2,32	2,00	2	1,20	1,44

$\bar{x}$ = Ortalama, Med= medyan, σ =standart sapma, σ^2 =varyans

Muhasebe meslek etiği değerleri ölçeğinin ifadeleri ortalama bazında incelendiğinde katılımcıların 1'e en yakın (Tamamen katılıyorum) verdikleri yanıt itibarıyla 5. İfade öne çıkmıştır. İlgili ifadede yasal mevzuat hazırlanırken meslek mensuplarının görüşlerinin yeterince alınmadığına dair bir yargı söz konusudur. Bunun yanı sıra ortalaması 1'e yakın ifadeler itibarıyla "meslek mensuplarının hukuki sorumluluklarını her zaman ve her şartta yerine getirdiğine, meslek mensuplarının mevzuata yönelik sorulara cevap verebilecek kapasitede olduğuna, mesleki faaliyetlerini yerine getirirken mesleki ve teknik standartlara uygun olarak gerekli gayret ve özen içerisinde davranmakta olduğuna dair" ifadeler yanıtlayıcılar tarafından en fazla destek gören ifadeler olmuştur.

Hileye yönelme eğilimini ölçen ifadeler içerisinde ortalamalar, mod ve medyan bakımından incelendiğinde en düşük değeri gösteren, diğer bir deyişle 1'e doğru yaklaşmak suretiyle hile eğiliminin katılma düzeyi yükselen ifade, aynı zamanda hilenin dış unsurunu oluşturan ifadelerden biri olan af ve uzlaşma gibi uygulamaların meslek mensubunu mevzuata aykırı işlemler yapma konusunda cesaretlendirdiğine ilişkin ifadedir. Bunun aksine, yüksek skora sahip olan ifade ise yapılan yanlış bir muhasebe uygulamasının ortaya çıkarılma ve cezalandırılma olasılığı düşükse bu uygulamayı yapmaya devam etme, ortaya çıkarılma ve cezalandırma ihtimali yüksekse bu uygulamayı yapmamaya yönelik ifadedir.

2.4.2. Araştırma Değişkenlerinin Test Edilmesi

Elde edilen veri seti ışığında değişkenlerin homojenliğini, araştırma kapsamında ele alınan ölçeğin ve kurgulanmış olan araştırma modelinin güvenilirliğini ve tutarlılığını tespit etmek amacıyla Cronbach's Alpha ve Kaiser- Mayer- Olkin (KMO) ve Faktör Analizi değerleri incelenmiştir.

Güvenilirlik katsayısı olan Cronbach's Alpha değeri 0'dan 1'e doğru yaklaştıkça iç tutarlılığın artmakta olduğu kabul edilmekte ve sosyal bilimlerde güvenilir olarak kabul edilen değer 0,6 olarak baz alınmaktadır (Kurtuluş, 2010: 246). Elde edilen veri setinin yeterliliğini ve faktör analizine uygunluğunu test eden KMO değeri de aynı şekilde 0'dan 1'e doğru yaklaştıkça istatistiksel ölçme gücü artmakta ve sosyal bilimlerde kabul edilen düzey olarak 0,5'ten büyük olması temel alınmaktadır (Kalaycı, 2010: 321).

Bu doğrultuda yapılan testler sonucunda 16 ifadeden oluşan muhasebe meslek etik değerleri değişkenine ilişkin Cronbach's Alpha katsayısı 0,826 ve KMO değeri 0,835 (p=0,000) bulunmuştur. Elde edilen bu sonuçlar araştırmanın bu değişkeninin ölçümlenebilirliği açısından oldukça güvenilir ve tutarlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Yine aynı testler ışığında toplamda 8 ifadeden oluşan hileye yönelme eğilimi değişkenine ilişkin elde edilen Cronbach's Alpha katsayısı 0,746 ve KMO değeri 0,760 (p=0,000) olmuştur. Sonuçlar ise bu değişkenin de istatistiksel anlamda ölçümlenebilir olarak kabul edilen sınırların üzerinde olduğu ve bu değişkenin uygunluğunun tespit edildiğini söylemek mümkündür.

Ölçeklerdeki ifadeler 5'li Likert ölçeği kapsamında; 1. Tamamen katılıyorum ... 5. Hiç katılmıyorum şeklinde ele alınmış olup, muhasebe meslek etik değerleri açısından ortalamalar 1'e doğru yaklaştıkça meslek mensubunun etik değerleri skorunun yüksek olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Bu noktada *verilen ifadeler içerisinde yer alan ters ifadelerin ters kodlama yoluyla uygun hale getirildiği ve böylece tamamının 1'e yaklaştıkça olumlu bir yanıt olarak ele alınması gerektiğini belirtmek gerekmektedir.* Hileye yönelme eğilimi değişkeninde ise verilen ifadeler hileli davranışlara yönelmek anlamında ortalamalar 1'e yaklaştıkça hileye yönelme eğiliminin arttığı, 5'e yaklaştıkça ise azaldığını söylemek mümkün olacaktır. Bu noktada bir varsayım olarak etik değerleri yüksek olan mensubun hileye yönelme eğiliminin düşük olması, diğer bir deyişle etik değerlerin ortalamasının 1'e yakın olduğu takdirde hileye yönelme eğiliminin 5'e yakın değerler göstermesi beklenmektedir. Buradan çıkarılacak olan anlam etik değer skoru yüksek olan mensubun hile eğilimi skorunun düşük olması, tam tersi halinde ise etik değer skoru düşük olan mensubun hile eğilimi skorunun yüksek olması beklenmektedir. Genel sonuç itibarıyla etik değerler ile hile arasında bir ilişkinin var olduğu ve bu ilişkinin negatif yönlü olarak ortaya çıkması beklenmektedir.

Faktör analizinde Büyüköztürk'e (2002: 474), Yaşlıoğlu'na (2017: 75) ve Kline'a (1996: 133) göre faktör yükünün 0,3'ten yüksek olması analizde değerlendirilmesi yönünden yeterlidir. Bu bilgiler ışığında katılımcılara yönlendirilmiş olan ifadelerin faktör yüklerine göre dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 4. Meslek etiği değerleri değişkeninin faktör yükleri

İfadeler	1	2
1 Yasama organı, kanunların yapım sürecinde kasti olarak boşluk bırakarak; meslek mensuplarına esneklik sağlamakta bu da meslek mensuplarının haklı olarak bu boşluklardan yararlanmalarına gerekçe olmaktadır.		,615
2 Devletin meslek mensubundan aşırı bilgi talebi, etik gibi konulara öncelik verebilecek zamanı ortadan kaldırmaktadır.	,449	
3 Meslek ahlakına aykırı davranışların cezai yaptırımlardaki yetersizlik muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranma konusunda cesaretlendirmektedir.	,633	
4 Muhasebe meslek mensuplarının etik dışı davranışlarının nedeni sadece konu ile ilgili yasal düzenlemeleri eksik bilmeleri ya da yanlış yorumlamalarıdır.	,497	
5 Yasal mevzuat hazırlanırken meslek mensuplarının görüşleri yeterince alınmaması yasalara uymamanın haklı bir sebebidir.		,464
6 Meslek mensupları mevzuatla ilgili her türlü soruya cevap verebilecek kapasitededir.	,516	

İfadeler	1	2
7 Meslek mensupları tüm mesleki ve iş ilişkilerinde doğru sözlü ve dürüst davranmaktadır	,749	
8 Mükelleflerin haksız ve uygunsuz şekilde yaptıkları baskılar, meslek mensuplarının mesleki kararlarını etkilemez	,629	
9 Meslek mensupları mesleki faaliyetlerini yerine getirirken teknik ve mesleki standartlara uygun olarak özen ve gayret içinde davranmaktadır	,712	
10 Meslek mensupları mükellefleri ile ilgili bilgileri ilgisiz kişi ve kurumlara hiçbir şekilde açıklamamaktadır	,480	
11 Meslek mensupları mevcut yasa ve yönetmeliklere her halükarda uymakta ve mesleğin itibarını zedeleyecek her türlü davranıştan her daim kaçınmaktadır	,659	
12 Daha çok kazanma isteği meslek mensubunun zaman zaman etik dışı davranmasına neden olmaktadır	,823	
13 Daha fazla defter tutarak sektörde önemli bir yere gelme düşüncesi, meslek mensubunun zaman zaman etik dışı davranmasına neden olmaktadır	,781	
14 Meslek mensupları ile müşteri işletme arasında oluşan duygusal ilişki (kendini mükellefle özdeşleştirme) mükellef lehine uygulamaların yapılmasına neden olmaktadır	,595	
15 Politik ve siyasi görüşlerdeki farklılıklar mesleki etik kurallarına uyumu zorlaştırmaktadır		,573
16 Meslek mensupları hukuki sorumluluklarını her zaman ve her şartta yerine getirmektedirler	,570	

Araştırmada alt boyut gözetilmeksizin etik değerler bir bütün olarak ele alınmıştır. Ancak faktör analizinden elde edilen sonuçlar ışığında yanıtlayıcıların 1, 5 ve 15. ifadeleri bir boyutta kalan tüm ifadeleri ise diğer bir boyut altında algıladıklarını göstermektedir. Ayrıışan bu üç ifadeye bakıldığında politik ve yasal içerikli ifadeler oldukları görülmekte, bu yönüyle ayrııştığı düşünölmektedir.

Araştırmanın diğer bir değişkenini oluşturan hileye yönelme eğilimine ilişkin faktör analizi sonuçları ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5: Hileye yönelme eğilimi değişkeninin faktör yükleri

İfadeler	1	2
1 Meslek mensuplarının etik dışı dahi olsa yaygın olarak yaptıkları uygulamalar beni de aynı uygulamaları yapmaya itmektedir.	,401	
2 Yasal olan her davranış aynı zamanda ahlakidir.	,824	
3 Öncelikli olarak mükellef sorumlu olduğu için mükellefin talebi doğrultusunda yapılan etik dışı işlemlerden vicdani sorumluluk duyulmasına gerek yoktur.	,888	
4 Yapacağım yanlış bir muhasebe uygulamasının ortaya çıkarılma ve cezalandırılma olasılığı düşükse bu uygulamayı yapmaya devam ederim. Ortaya çıkarılma ve cezalandırma ihtimali yüksekse bu uygulamayı yapmam.	,795	
5 Ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik durum (ekonomik kriz, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, vergi oranlarının yüksek ve çeşitlerinin fazla oluşu vb.) mükelleflerin vergi ödememe eğiliminin haklı bir sebebidir.		,800
6 Af, uzlaşma vb. uygulamalar meslek mensubunu mevzuata aykırı işlemler yapma konusunda cesaretlendirmektedir		,687
7 Meslek mensupları müşterilerin baskısı nedeniyle yasal mevzuatın dışına çıkmaktadır.		,756

8 Meslek mensupları arasındaki rekabet meslek mensuplarını mesleğe uymayan davranışlara yönlendirmektedir. ,762

Faktör analizi sonuçlarına göre hileye yönelme eğilimi değişkeninin iki alt boyutta toplandığı görülmektedir. Tabloda görüleceği üzere ilk dört ifade bir boyutta, izleyen dört ifade ikinci bir boyutta yüklenmiş olarak ortaya çıkmıştır. Bu itibarla, tabloda verilen ilk dört ifadenin meslek mensubunun hileye yönelme açısından içsel güdülerini temsil etmektedir. Burada meslek mensubunun içsel durumuyla ilgili bir boyut söz konusudur. Hileye yönelme eğilimine içsel motivasyon kaynaklı dayanaklar bulmaya yönelik olduğu görülmektedir. Diğer dört ifadenin ise dış unsurlardan kaynaklanan birtakım nedenlere sığınarak ortaya çıkan bir eğilim gözlemlenmektedir. Ekonomik koşullar karşısında mükelleflerin durumu, mevzuat, müşteri ve rekabetin oluşturduğu baskılar gibi hileye yönelme eğiliminde dışsal kaynaklı dayanaklar söz konusudur. Ele alınan bu iki unsurun temeli hilenin altında yatan güdülerin içsel ve dışsal olarak ikiye ayrılacağı varsayımına dayanmaktadır. Çalışmanın ölçeğinde varsayılan bu iç ve dış unsurların etkisi faktör analiziyle doğrulanmış bulunmaktadır.

Bu bilgiler doğrultusunda fark testleri ile gruplar arasında farklılık ortaya çıkıp çıkmadığının tespitini ortaya koyabilmek amacıyla iki seçime sahip olan cinsiyet faktörü için t-testi, yaş ve mesleki tecrübe faktörleri için tek yönlü varyans analizi (One-way anova) tekniği kullanılmıştır. Gruplar arasındaki farklılıkların kaynağını tespit etmek amacıyla Post-hoc testlerinden varyansların eşit dağılımı durumunda LSD ve Tukey, eşit olmadığında kullanılan Games Howell ve Tamhane's T2 testleri kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi sosyal bilimlerde kabul gören değer olan $p \leq 0,05$ olarak diğer bir deyişle %95 güven düzeyi baz alınmıştır. Verilerin normallik testi sonucunda normal dağılım gösterdiği anlaşılmış ve parametrik testlere uygunluğu saptanmıştır.

Cinsiyet faktörü ele alınarak araştırma kapsamındaki değişkenler dahilinde farklılaşmayı irdelleyen t-testlerine ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyet faktörü T-testi

Değişken	Ort.	S.S	t	df	p	Sig.(2-tailed)
Mesleki Etik						
Kadın	2,72	0,52	-,17	358	,198	,860
Erkek	2,74	0,48	-,18	91,62		
Hileye Yönelme						
Kadın	3,05	0,77	-1,47	358		
Erkek	3,21	0,76	-1,48	86,93	,989	,142
Hileye Yönelme İç Unsur						
Kadın	3,57	1,00	-1,37	358		
Erkek	3,76	0,78	-1,61	104,37	,019	,170
Hileye Yönelme Dış Unsur						
Kadın	2,54	0,84	-1,11	358	,309	,267
Erkek	2,67	0,95	-1,02	80,28		

Tablodaki veriler cinsiyet faktörü açısından ortaya çıkan sonuçların istatistiksel olarak anlamlı değerlerin üzerinde olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle cinsiyet faktörü, ele alınan değişkenlerin tümü açısından herhangi anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Elde edilen bu sonuçla beraber cinsiyet faktörünü ele alan H1.1, H2.1, H3.1 ve H4.1 hipotezinin desteklenmediği görülmektedir.

Cinsiyet dışında kalan yaş ve mesleki tecrübe faktörleri ise ikiden fazla grup içerdiğinden Anova Analizi ile analiz edilmiştir. Bu analizlere ilişkin istatistiksel sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tabloda N sütunu katılımcıların her grup başına sayısını, $\bar{x}$ sütunu yanıtların 1'den

5'e kadar olan ortalamasını, S.S. sütunu standart sapmayı, P sütunu sigma anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 7. Yaş faktörü tek yönlü varyans analizi

Değişken	Yaş Grubu	N	$\bar{x}$	S.S	p
Muhasebe Meslek Etik Değerleri	25 ve altı	7	2,03	0,35	
	26-35	126	2,67	0,47	,001*
	36-45	192	2,77	0,53	
	46 ve üzeri	35	2,80	0,52	
Hileye Yönelme	25 ve altı	7	3,91	0,74	
	26-35	126	3,19	0,75	,004*
	36-45	192	3,01	0,75	
	46 ve üzeri	35	2,95	0,88	
Hileye Yönelme İç Unsur	25 ve altı	7	4,14	1,20	
	26-35	126	3,71	0,89	,164
	36-45	192	3,52	0,98	
	46 ve üzeri	35	3,55	1,03	
Hileye Yönelme Dış Unsur	25 ve altı	7	3,67	0,42	
	26-35	126	2,66	0,84	,001*
	36-45	192	2,49	0,82	
	46 ve üzeri	35	2,35	0,97	

* $p < 0,05$ ile anlamlı

Tabloda görüldüğü üzere ele alınan değişkenler olan muhasebe meslek etik değerleri ($p=0,001$) ve hileye yönelme eğilimi ($p=0,004$) için yaş farklılaştırıcı bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Hileye yönelme eğiliminin iç ve dış unsurları açısından irdelendiğinde ise dış unsur anlamlı ($p=0,001$) bir fark yaratmış; ancak iç unsur açısından anlamlılık düzeyinin üzerinde kaldığından bir fark ortaya çıkmamıştır ($p=0,164$).

Ortaya çıkan anlamlı farklılaşmaların analizi için Post-hoc testlerine bakıldığında tüm değişkenler için 25 ve altı yaş gurubu ile diğer yaş gruplarının arasında en büyük farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Bu durum tabloda verilen ortalamalar sütununda da gözlemlenmektedir. Buradan görüleceği üzere yaş düzeyi düştükçe muhasebe meslek etik değerleri ortalaması 1'e yaklaşmakta, diğer bir deyişle Tamamen katılıyorum seçeneğine yakın bir seyir göstermektedir. Hileye yönelme eğilimi açısından ise 5'e doğru yaklaşmakta, Hiç katılmıyorum seçeneğine yaklaşmaktadır. Buradan yapılabilecek olan çıkarımı yaşın farklılaştırıcı bir faktör olarak düzeyi yükseldikçe meslek etiğine verilen önemin azaldığı ve hileye olan eğilimin arttığı şeklinde belirtmek mümkün gözükmemektedir. Bu itibarla yaş faktörüyle ilgili olan H1.2, H3.2 ve H4.2 hipotezinin desteklenmediği, H2.2 hipotezinin desteklenmediği sonucuna ulaşılmıştır.

İrdelenen diğer bir faktör olan mesleki tecrübe faktörünün araştırma değişkenleri açısından farklılaşma durumunu analiz eden tek yönlü varyans analizine ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8. Mesleki tecrübe faktörü tek yönlü varyans analizi

Değişken	Mesleki Tecrübe	N	$\bar{x}$	S.S	P
Muhasebe Meslek Etik Değerleri	5 yıl ve altı	23	2,69	0,47	
	6-10 yıl	61	2,58	0,51	,122
	11-15 yıl	111	2,79	0,48	
	16-20 yıl	112	2,72	0,58	
	21 yıl ve üzeri	53	2,73	0,46	
Hileye Yönelme	5 yıl ve altı	23	3,23	0,64	
	6-10 yıl	61	3,25	0,85	,188

	11-15 yıl	111	3,04	0,66	
	16-20 yıl	112	3,07	0,83	
	21 yıl ve üzeri	53	2,93	0,79	
Hileye Yönelme İç Unsur	5 yıl ve altı	23	3,60	0,91	
	6-10 yıl	61	3,68	0,96	,943
	11-15 yıl	111	3,61	0,92	
	16-20 yıl	112	3,58	1,05	
	21 yıl ve üzeri	53	3,54	0,92	
Hileye Yönelme Dış Unsur	5 yıl ve altı	23	2,85	0,69	
	6-10 yıl	61	2,82	0,96	,008*
	11-15 yıl	111	2,47	0,74	
	16-20 yıl	112	2,56	0,87	
	21 yıl ve üzeri	53	2,32	0,91	

* $p < 0,05$ ile anlamlı

Mesleki tecrübe faktörü mesleki etik ve hileye yönelme eğilimi değişkenleri açısından anlamlı düzeyin üzerinde kalarak istatistiksel anlamlı bir farklılık ortaya koymamıştır. Yalnızca hileye yönelme eğiliminin dış unsuru bakımından anlamlı farklılık söz konusudur ($p=0,008$). Burada post-hoc testleri sonucuna göre farkı oluşturan grupların 5 yıl ve altı ile 21 yıl ve üzeri olduğu görülmüştür. Ortalamalar itibariyle bakıldığında da mesleki tecrübenin artmasına paralel olarak hileye olan eğilimde dış unsurun etkisi artmaktadır. Diğer bir ifadeyle tecrübe arttıkça dış unsurlara dayanarak hileye yönelme eğiliminin artış göstermekte olduğu söylenebilir. Ancak bu durum iç unsur açısından böyle bir etki yaratmamıştır. Anlamlılık düzeyinin çok üzerinde ($p=0,943$) yer almış ve hileye yönelme eğilimi değişkenine de bu durum yansıyor genel itibariyle anlamlı fark durumunu ortadan kaldırmıştır. Mesleki tecrübenin mesleki etik ile olan ilişkisi ortalamalar açısından incelendiğinde tecrübe arttıkça ortalamaların yükseldiği, diğer bir deyişle etik değerlerden uzaklaşmakta olduğu gözlemlenebilmekte, ancak bu etki, istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde olmamaktadır. Mesleki tecrübe faktörünün değişkenler için farklılaştırıcı bir faktör olarak ortaya çıkmadığı söylenebilir. Bu sonuçlarla beraber mesleki tecrübe faktörüne ilişkin olarak verilen H1.3, H2.3, H4.3 hipotezlerinin desteklenmediği ve yalnızca hileye yönelmede dış unsur faktörüne ilişkin olan H3.3 hipotezinin desteklendiği görülmektedir.

Demografik faktörlerin farkını ele alan temel hipotezlerden H1, H3 ve H4'ün kısmen desteklendiği ve H2'nin desteklenmediği görülmektedir.

Mesleki etik değerler, hileye yönelme eğilimi ve hileye yönelmede iç ve dış unsurlar arasındaki ilişkileri saptamak amacıyla tüm değişkenlerin ele alındığı ve birbirleri arasındaki ilişkileri, bu ilişkilerin yönünü ve gücünü ortaya koyan bir korelasyon analizi yapılmıştır. Veriler normal dağılım gösterdiğinden korelasyon analizinde Pearson katsayı modeli çift kuyruk anlamlılık çerçevesinde kullanılmıştır.

Korelasyon analizi, değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkiyi ve bu ilişkinin yönünü saptamak için başvurulan bir istatistiksel yöntemdir. Korelasyon neden- sonuç ilişkisine dair bilgi vermediği için değişkenlerin bağımlı veya bağımsız olması şartı aranmamaktadır (Nakip, 2013: 348). Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değerler almakta, değer +1'e yaklaştıkça ilişkinin kuvveti artmakta, 0'a yaklaştıkça azalmaktadır. Kesin sınırlamalar olmamakla beraber 0,50 altındaki korelasyon zayıf, 0,50 ile 0,70 arasındaki değer orta ve 0,70 üzerindeki değer ise güçlü bir ilişkiyi göstermektedir (Durmuş vd., 2013:143-144). Negatif değerler ise değişkenler arasında ters yönlü ilişkinin olduğuna işaret etmektedir.

Bu bilgiler kapsamında yapılan korelasyon analizinin sonuçları aşağıdaki tabloda ortaya konulmuştur.

Tablo 9. Araştırmanın değişkenleri arasındaki korelasyonlar

	1	2	3	4
1 Meslek Etiği Değerleri	1			
2 Hileye Yönelme Eğilimi	-,520**	1		
3 Hileye Yönelme Eğilimi İç Unsur	-,407**	,868**	1	
4 Hile Yönelme Eğilimi Dış Unsur	-,482**	,829**	,442**	1

** Korelasyon $p < 0,01$ anlamlılık düzeyinde, $p=0,000$

Tablo incelendiğinde meslek etiği değerleri ile hile eğilimi arasında %99 güven aralığında -,520 düzeyinde negatif ilişki olduğu görülmektedir. Buna paralel biçimde hile eğiliminin iç unsuru -,407 ve dış unsur -,482 düzeyinde negatif ilişki içerisindedir. Burada ortaya çıkan sonuç meslek etiği değerleri ile hileye eğilim arasında ters yönlü orta-güçlü düzeyde bir ilişki olduğudur. İç ve dış unsurlar hileye eğilim temel değişkeni ile güçlü bir ilişkiyi yansıtmaktadır. Bu durum regresyon analizinin ön koşulunu sağlamaktadır. Buradan hareketle, enter metoduyla gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 10. Araştırmanın değişkenlerine ilişkin regresyon analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	S.S	F	p	β	t	R	R ²
Meslek Etiği Değerleri	Hileye Yönelme Eğilimi	0,52/0,77	133,025	0,000	- ,777	- 16,057	,520	,271
	Hileye Yönelme İç Unsur	0,52/0,96	70,894	0,000	- ,218	- 8,420	,407	,165
	Hileye Yönelme Dış Unsur	0,52/0,86	108,562	0,000	- ,292	- 10,419	,482	,233

Meslek etiği değerleri, hileye yönelme eğilimi ve hileye yönelme eğiliminin iç ve dış unsurları olarak ortaya konulan ilişki modeli, $F=133,025$, $F=70,894$, $F=108,562$ ve tümü için $p=0,000$ ile istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Meslek etiği değerleri ile hileye yönelme eğilimi arasında negatif yönlü -,777 değerinde bir ilişki söz konusudur. Buradan ele alınan bu ilişkinin negatif bağlamda güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Meslek etiği değerlerinin hileye yönelme eğilimi üzerindeki değişimi açıklama gücü %27,1'dir. Diğer bir ifade ile hileye yönelme eğilimindeki değişimin %27,1'ini açıklamaktadır.

Meslek etiği değerleri ile hileye yönelmede iç unsurların ilişkisinde beta katsayısı -,218 ile negatif bağlamda etkilidir. Meslek etiği değerlerinin hileye yönelme eğilimindeki iç unsurların üzerindeki değişimi açıklama gücü %16,5'tir. Meslek etiği değerleri ile hilenin dış unsurları ilişkisinde ise beta katsayısı -,292 ile etkili olarak ortaya çıkmıştır. Meslek etiği değerleri, hileye yönelme eğilimindeki iç unsurlardaki değişimin %23,3'ünü açıklamaktadır.

Bu analizler sonucunda ortaya konulan ilişkiyi sınamak üzere verilen hipotezlerden H5, H5.1, H5.2 ve H6 desteklenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Muhasebenin temel ilkeleri meslek mensubunun tarafsızlığının, güvenilirliğinin, özenliliğinin ve şeffaflığının önemine vurgu yapmaktadır. Muhasebe meslek mensupları bu anlamda kamuoyuna, mükellefe ve devlete, kısaca karar alıcı tüm kesimlere karşı sorumlu bulunmakta ve mesleğini icra ederken dürüst ve ahlaki bir biçimde, muhasebe etiği ve kuralları çerçevesinde uygulamalar yapmak durumundadır. Toplumun tüm kesimlerini etkileyen böylece önemli bir meslek hakkında sıkça etik tartışmalar gündeme gelmektedir.

Araştırma, muhasebe meslek mensuplarının mesleki etik değerlere olan yaklaşımlarını tespit etmek ve buradan yola çıkarak mesleki etik değerler ile hileye yönelme eğilimi arasında ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamıştır. Bunun yanında meslek mensuplarının cinsiyet, yaş ve

mesleki tecrübeden oluşan demografik faktörlerinin değişkenler bazında farklılaşma durumu irdelenmiştir.

Demografik faktörler açısından elde edilen sonuçlara göre cinsiyet hiçbir değişken için farklılaştırıcı bir faktör olarak bulunmamıştır. Fakat yaş faktörü mesleki etik değerleri ve hileye yönelme eğilimi değişkenleri için farklılık göstermiştir. Meslek mensuplarının yaş düzeyleri azaldıkça mesleki etik değerlere katılım puanları yükselmiştir. Hileye yönelme eğilimi açısından ise tam tersi durum söz konusudur. Bireyin yaşı yükseldikçe meslek etiğine verilen önemin azaldığı ve hileye olan eğilimin arttığı şeklinde bir çıkarım yapmak mümkündür. Mesleki tecrübe faktörü açısından ise ele alınan değişkenlerden yalnızca hileye yönelme eğiliminin dış unsurları bakımından farklılaşma gözlemlenmiştir.

Literatürdeki benzer çalışmalarda cinsiyete göre etik değerlerin (Okay, 2011; 2016) ve hilenin (Dağdeviren, 2014; Keskin, 2014; Özçelik vd., 2017; Öztoprak, 2017, Doğan vd., 2018) farklılaşmadığı, yaş açısından ise farklılaştığı (Anuk, 2015; Öztoprak, 2017) ve yaş düzeyinin yükselmesiyle beraber hileye olan eğilimin de yükseldiği bu çalışmaya paralel şekilde bulgulanmıştır. Ayrıca Sertifikalı Hile Denetçileri Derneği ACFE'nin 2016 yılında yayınladığı araştırma raporunda verilen hile yapan bireylerin profiline yönelik bulgulara göre yaş faktörünün düzeyinin yükselmesiyle hile yapma olasılığı doğru orantılı bir şekilde artış göstermekte ve en çok hile yapanların ileri yaşa sahip bireyler oldukları ortaya konulmaktadır (ACFE, 2016). Bu çalışmada demografik faktörlerin fark testleri sonucunda ortaya çıkan bulgulardan bazıları ise adı geçen çalışmalardan farklı şekilde bulgulanmıştır. Bunlardan mesleki tecrübe etik değer açısından (Okay, 2011; 2016) ve hile açısından (Keskin, 2014, Özçelik vd., 2017) farklılaşmadığı, cinsiyetin etik değerler açısından farklılaştığının (Sakarya ve Kara, 2010; Kutluk ve Ersoy, 2011; Ağyar vd., 2012) bulgularla gözlemlenmiştir.

Sonuçlar irdelendiğinde verilen ifadeler içerisinde meslek mensuplarının katılımları bakımından öne çıkan bazı ifadeleri belirtmekte fayda olabileceği düşünülmektedir. Bu anlamda bakıldığında cevaplayıcılar mevzuat hazırlanırken meslek mensuplarının görüşlerinin yeterince alınmadığını düşünmektedir. Ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik durum (ekonomik kriz, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, vergi oranlarının yüksek ve çeşitlerinin fazla oluşu vb.) mükelleflerin vergi ödememe eğiliminin sebebi olabileceği düşünülmektedir. Af, uzlaşma gibi uygulamaların meslek mensubunu mevzuata aykırı işlemler yapma konusunda cesaretlendirdiğine, müşterilerin baskısı nedeniyle mevzuatın dışına çıkıldığına, meslek mensupları arasındaki rekabetin meslek mensuplarını mesleğe uymayan davranışlara yönelttiğine dair görüş öne çıkmıştır.

Yapılan bu çalışmada elde edilen bulgular itibariyle yapılabilecek en önemli çıkarım muhasebe meslek etiği ile hileye olan eğilim arasında negatif yönlü bir ilişkinin bulunduğudır. Bu anlamda meslek mensupları etik değerlere ne denli sahipse, o kadar hileye yönelme eğilimi azalmaktadır. Aksi halde ise etik değerler anlamında puanı düşük olan mensupların daha fazla eğilimi olduğunu düşünmek mümkündür. Buradan çıkarılabilecek sonuç meslek etiğinin önemini vurgulamaktadır. Hilenin önlenmesinde meslek etiğinin benimsenmesi büyük önem arz eden bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın genel yapısı itibariyle muhasebe meslek mensubunun hileye yönelme anlamında iç ve dış motivasyon bulması, onun etik değerlere sahip çıkmasıyla ilgili bir durum ortaya koymaktadır. Bu itibarla, etik değerlerin benimsenmesi yolunda büyük çaba sarf edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Etik bilincinin aşılması yönünde çalışmaların bu konuda fayda göstereceği düşünülmektedir.

Çalışmada kullanılan örneklem Ankara ili içerisindeki meslek mensuplarını kapsadığından elde edilen bulguların genelleştirilmesi doğru olmayacaktır. Örneklemin ülke genelinin yaklaşımını yansıtabilecek ölçüde farklı illerde yapılması daha kapsamlı bir sonuç elde etmek noktasında ve sonuçları genelleyebilmek için faydalı olacaktır. Ayrıca, bu çalışmada meslek etiği ile hile arasındaki etkiler araştırılmış, hileye yönelmede iç ve dış unsurlar şeklinde bir ayrımla meslek mensubunun hileli işlemlere başvurmasında kendine gerekçe olarak gördüğü

alanların tespit edilmesine ilişkin bir model geliştirilmeye çalışılmış ve literatüre bu yönde katkı sağlanması amaçlanmıştır. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda hile konusunun farklı boyutlarıyla analiz edilmesi ve sonuçlarının bu çalışmayla birlikte değerlendirilmesiyle, hilenin anlaşılması ve belki de önlenmesi konusunda çalışmamızın katkı sağlaması beklenmektedir.

Kaynakça

- ACFE (2016), *Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse*. [Çevrim-içi: <http://www.acfe.com/rtnn-archive.aspx>], Erişim Tarihi: 11.06.2017.
- Ağyar, E., Kutluk, F. A. & Cengiz, E. (2012). Meslek yüksekokulları muhasebe bölümü öğrencilerinin sosyo-ekonomik değişkenler ışığında mesleki etiğe bakış açılarının incelenmesi (Akdeniz üniversitesi örneği), *Journal of Yasar University*, 25 (7), 4203-4228.
- Akdoğan, H. (2003). *Muhasebe meslek etiğinin kamunun aydınlatılmasındaki önemine meslek mensuplarının yaklaşımları*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Anuk, S. A. (2015). *Muhasebe hata ve hileleri ile muhasebe mesleğinde etik*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Ashton, R. H. (1999). *Enriching the expertise paradigm of accounting research: conscientiousness, general cognitive ability and goal orientation*. Unpublished doctoral dissertation, Texas A&M University, Texas, USA.
- Aymankuy, Y. ve Sarioğlan, M. 2005. Muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yaklaşımları ve Balıkesir il merkezinde bir uygulama. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (14), 23-45.
- Barrick, R. M. & Mount, K. M. (1993). Autonomy as a moderator of the relationships between the big five personality dimensions and job performance. *Journal of Applied Psychology*, 78 (1), 111-118.
- Bilen, A. (2008). Doğu Anadolu Bölgesindeki muhasebe meslek mensuplarının profilleri, etik kurallarına bakışları ve meslek sorunları üzerine bir araştırma. *Mali Çözüm*, 85, 27-42.
- Bilen, A. ve Yılmaz, Y. (2014). Muhasebe mesleğinde etik ve etikle ilgili çalışmalar. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (6), 57-72.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32, 470-478.
- Cressey, D. R. (1973). *Other people's money; a study in the social psychology of embezzlement*. Montclair, N.J.: Patterson Smith.
- Dağdeviren, İ. E. (2014). *Muhasebe Meslek mensuplarının etik algılamaları ve etik dışı davranışlara yönlendiren faktörler: Göller Bölgesinde bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.
- Doğan, Z., Gülçin, K. ve Nazlı, E. (2018). Muhasebe meslek mensuplarının hile yapmaya eğilim düzeylerinin tespitine ilişkin bir araştırma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (4), 64-83.
- Duffield, G. & Grabosky, P. (2001). *The psychology of fraud*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Durmuş, B, Yurtkoru, E. S. ve Çinko, M. (2013). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Gellatly, R.I. (1996). Conscientiousness and task performance: test of cognitive process model. *Journal of Applied Psychology*, 81 (5), 474-482.

- Gray, S. J. (1988). Towards a theory of cultural influence on the development of accounting systems internationally. *Abacus*, 24, 1-15.
- Gül, H. (2006). Etik dışı davranışlar ve ussallaştırılması: devlet hastanelerinde bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 10 (9), 65-79.
- Güney, S. ve Çınar, O. (2012). Serbest muhasebeci mali müşavirlerin (SMMM) etik algıları: Erzurum örneği. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 26 (2), 91-106.
- Hofstede, G. (1984). Cultural dimensions in management and planning. *Asia Pacific Journal of Management*, January, 81-99.
- İşgüden, B. (2007). *Sosyal ve kültürel değerlerin muhasebe meslek etiği üzerine etkileri.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri.* Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karacan, S. (2014). *Etik kavramı ve muhasebe meslek etiği.* Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Kaya, M. (2014). *Kurumsal yönetim ilkelerinin muhasebe mesleki etik kuralları açısından değerlendirilmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Keskin, S. (2014). *Muhasebe hata ve hileleri karşısında etik tutumlar: meslek mensupları üzerine bir araştırma.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Kline, P. (1996). *An easy guide to factor analysis.* London: Routledge.
- Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma yöntemleri.* İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Kutlu, H. A. (2008). Muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarının etik ikilemleri: Kars ve Erzurum illerinde bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (2), 143-170.
- Kutluk, F. A. ve Ersoy, A. (2011). Muhasebe meslek üyelerinin etik yargı düzeyleri üzerine bir araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 11 (3), 425-438.
- Nakip, M. (2013). *SPSS destekli pazarlama araştırmalarına giriş.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Okay, S. (2011). *Muhasebe hata ve hilelerinin meslek etiği açısından irdelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Okay, S. (2016). Muhasebe hata ve hilelerinin meslek etiği açısından incelenmesi: Diyarbakır örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (44), 1151-1165.
- Özbirecikli, M. ve Ural, T. (2006). muhasebe mesleğinde yaşanan etik dışı davranışların tespiti ve etiksel değerlendirmesi: Türkiye örneği. *İktisat/ İşletme ve Finans Dergisi*, 21 (248), 102-119.
- Özçelik, H., Karataş, A., Özlem N., Keskin, S. (2017). Muhasebe hata ve hileleri: meslek mensupları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29 (4), 197-214.
- Öztoprak, Y. (2017). *Denetimde hata ve hile, önleme ve tespit yöntemleri ile serbest muhasebeci mali müşavirlerin hata ve hileler ile ilgili bilinç ve tutumları.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Ramamoorti, S. (2008). The psychology and sociology of fraud: integrating the behavioral sciences component into fraud and forensic accounting curricula. *Issues in Accounting Education*, 23 (4), 521-533.
- Sakarya, Şakir ve Kara, Suat (2010). türkiye’de muhasebe meslek etiğine yönelik düzenlemeler ve meslek mensupları tarafından algılanması üzerine bir alan araştırması, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 57-72.

- Selimoğlu, S. K. (2006). Türk muhasebe uygulamalarında etik. *Mali Çözüm Özel Sayı*, 437-456.
- Sökmen, A. ve Tarakçıoğlu S. (2013). *Mesleki etik*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Steinberg, S. S. & Austern, D. T. (1996), *Hükümet ahlak ve yöneticiler*, (T. Ergün Çev.). Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Yayını.
- Temiz, H., Hacıhasanoğlu, T. & Özdemir, N. (2018), Muhasebe meslek mensupları, muhasebe çalışanları ve meslek mensubu adaylarının hile tutumları ve raporlama eğilimlerinin incelenmesi: Yozgat örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 52, 213-240.
- Uyar, S. (2005). *Muhasebe mesleğinde etik ile ilgili düzenlemeler*. [Çevrim-içi: <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/suleyman/001>], Erişim Tarihi: 11.03.2019.
- Yaşlıoğlu, M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yıldız, F. (2001). Muhasebe mesleğinde meslek ahlakının önemi ve mesleğin saygınlığını azaltan etmenler. *Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Dergisi Sosyal Bilimler C Serisi*, 2, 40-41.
- Yıldız, G. (2010). Muhasebe mesleğinde meslek etiği ve Kayseri il merkezinde bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 155-178.
- Yücel, R. ve Kartal, C. (2014). Muhasebecilerin mesleki uygulamalarındaki etik algılarına ilişkin bir araştırma. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 123-148.
- Zeytin, M. (2007). *Bağımsız muhasebe meslek mensuplarını hata ve etik dışı davranışlara yönlendiren faktörler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Çocukluk Deneyimleri, Azim ve Girişimcilik Niyeti İlişkisi: Sağlık Yönetimi Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme

Relationship of Childhood Experiences, Grit and Entrepreneurship Intention: A Research on Health Management Students

Arş. Gör. Mehmet Ali TAŞ¹, Dr. Öğr. Üyesi Necla YILMAZ²

Öz

Girişimcilik niyeti, karakteristik yapısı gereği hem kişilik özelliklerinden hem de içinde yaşanılan çevresel bağlamlardan etkilenmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı; Sağlık Yönetimi öğrencilerinin çocukluk dönemlerinde, ebeveynlerinin olumsuz tutum ve davranışları neticesinde edindikleri deneyimlerin, girişimcilik niyetinin ve azmin ilişkisini incelemektir. Bu amaca yönelik olarak, Süleyman Demirel ve Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitelerinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde öğrenim gören Sağlık Yönetimi Bölümü 4. Sınıf öğrencileri üzerinde bir araştırma yürütülmüştür. Toplamda 226 kişiden anket tekniği kullanılarak veri toplanmıştır. Bu veriler AMOS 23 ve SPSS 22 paket programları kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre çocukluk deneyimleri azmi olumsuz etkilemekte ancak girişimcilik niyetini anlamlı bir şekilde etkilemediği saptanmıştır. İlâveten azmin, girişimcilik niyetini anlamlı ve olumlu etkilediği ortaya çıkmıştır. Ölçeklerin boyutları bağlamında da önemli bulgular elde edilmiştir. Çocukluk dönemlerinde maruz kalınan boyun eğdirici, tehdit edici ve değersizlik içeren anılar, bireylerin yetişkinlik dönemlerindeki hayatlarına da yansımaktadır. Bu bağlamda olumsuz anılar bazı durumlarda girişimcilik niyetini ve hedeflere ulaşma noktasında azimle gayret etmeyi baltalarken, bazen de itaat zincirlerini kırma, özgürlük ve öz kontrol gibi duyguların ortaya çıkmasını destekleyebilmektedir. Bunun yanında ayrıca uzun vadede gayrette ısrar etmek suretiyle azim göstermenin girişimcilik niyetini besleyebildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk deneyimleri, azim, girişimcilik niyeti, sağlık yönetimi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Entrepreneurship intention is affected by both the personality traits and the environmental contexts in which it grows due to its characteristic structure. From this point of view, the relationship between entrepreneurship intention, grit and childhood experiences that students acquired as a result of their parents' attitudes and behaviors were tried to be revealed in this study. For this purpose, a research was carried out on the 4th grade students of the health management department studying at the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Süleyman Demirel and Burdur Mehmet Akif Ersoy Universities. A total of 226 people collected data using the survey method. This data set was analyzed with AMOS 23 and SPSS 22 package programs. According to the findings, childhood experiences affect the grit negatively. However, it has determined that it has no significant effect on entrepreneurship intention. In addition, it has been revealed that grit has a significant and positive effect on entrepreneurial intention. Important findings were also obtained in terms of the dimensions of the scales. Submissive, threatening and worthless memories exposed in childhood are also reflected in the lives of individuals in adulthood. In this context, negative memories sometimes undermine the entrepreneurial intention and grit in reaching goals, while sometimes they can support the emergence of feelings such as breaking the chains of obedience, freedom and self-control. In addition, it is seen that grit by insisting on long-term effort can feed entrepreneurial intention.

¹Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, matas@mehmetakif.edu.tr.

²Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, neclabardak@sdu.edu.tr.

Keywords: Childhood experiences, grit, entrepreneurship intention, health management

Paper Type: Research

Giriş

Ülkeler açısından oldukça önemli ve ekonomilerin itici bir gücü olarak görülen girişimciliğin geliştirilmesi (Butz vd., 2018, s. 2; Nejat ve Basım, 2012, s. 21), bireysel ve ulusal anlamdaki bir ekonomik kalkınma için hayati öneme sahiptir (Farrukh vd., 2017, s. 304). Girişimcilik faaliyetlerinin istihdam sorunlarına çözüm üreten ekonomik bir fonksiyon içermesinin yanı sıra (Aytaç ve İlhan, 2007, s. 101; Drennan vd., 2005, s. 232) sosyal ve kültürel fonksiyonlarının bulunması nedeniyle özellikle günümüzde üzerinde durulması gereken bir konu olarak görülmektedir.

Özellikle Türkiye’de genç nüfusun yoğun olması nedeniyle gençlerin nasıl istihdam edileceği konusunda ciddi sorunların olduğu düşünülmektedir. Üniversitelerden her yıl, mezuniyet sonrası işsiz kalma kaygısı ile yüzlerce genç mezun olmaktadır. TÜİK (2020) verilerine göre, Türkiye’nin 2020 yılı temmuz ayı işsizlik oranı %13.4 olarak açıklanmıştır. Diğer yandan 2020 yılının ilk iki çeyreğinde kamu sektörüne istihdam edilen toplam kişi sayısının ise 9.463 kişi olduğu görülmektedir. Özellikle belirsizliğe toleransın ve risk almanın düşük olduğu Türk toplumunda (Sığırı ve Tıgılı, 2006: 331) kamu sektörü, gençler için oldukça cazip görülebilmektedir. Ancak kamu sektörünün kısıtlı istihdam olanakları, gençlerde ekonomik, sosyolojik ve psikolojik sorunların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu nedenle gençlerin istihdam olanaklarını geliştirmek adına girişimciliğin önemi büyüktür. Üniversite müfredatında her ne kadar girişimcilikle ilgili farkındalığı geliştirmek, ekonominin ihtiyaçlarına uygun girişimcinin bilgi, kapasite, beceri ve tutum ile niyetlerin geliştirilmesine olanak tanımak adına dersler verilse de (Farrukh vd., 2017, s. 304) girişimcilik niyeti veya eylemleri, ülkenin ekonomik durumu, kültürü, aile geçmişi, ebeveyn tutum ve davranışları gibi dış kaynaklardan etkilenebilmektedir (Rachmawan vd., 2015, s. 417-418). Ayrıca, tüm bu faktörlerin girişimcinin gelişimi üzerinde de güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir (Rachmawan vd., 2015, s. 420-422).

Girişimcilerin çocukluk deneyimlerinin zorluklarla dolu olduğu, yoksulluk, güvensizlik, ihmal (Collins ve Moore, 1964; Drennan vd., 2005, s. 233-234) ve ebeveynlerin boşanması, bir ebeveynin ölümü, ailenin maddi zorlukları, ciddi hastalık, terk edilme ve şiddet gibi kişisel trajedilerle karakterize edildiği görülmektedir (Cox ve Jennings, 1995, s. 5). Bireylerin çocukluk döneminde yaşadıkları travma ve olumsuz deneyimlerin yetişkinlik dönemlerine yansıdığı ileri sürülmektedir (Akın vd., 2013, s. 1542; Gouveia, vd., 2016, s. 54). Bu deneyimlerin bireyler tarafından ileriki yıllarda hatırlanması ise yetişkinlik dönemlerinde fizyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan kritik sonuçlar doğurabilmektedir (Richter vd., 2009, s. 171). Ailenin yapısı, tutum ve davranışları çocukların kariyerleri üzerinde net bir etkiye sahip olduğu da bilinen bir gerçektir (Cox ve Jennings, 1995, s. 4).

Bu nedenle girişimcilik olgusunun aile gibi önemli sosyolojik bir kurumdan soyutlanarak açıklanması güçtür (Yener, 2018, s. 870). Aile; çocuğa özgüven, öz saygı ve destek gibi önemli imkânlar sağlayabilmektedir. Bu noktada aile, girişimcilik için önemli bir potansiyel kaynak olarak görülmesi yerinde olacaktır (Aldrich ve Cliff, 2003, s. 580). Aile bazen çocuklar için risk alma ve cesur davranma gibi bir atmosfer yaratırken bazen de muhafazakâr ve rollerine bağımlı olmalarında kritik bir rol oynamaktadır. Bu sebeple aile kurumu, çocukların şekillenmesinde önemli bir yapıtaşdır (Yener, 2018, s. 871). Dolayısıyla ebeveynlerin tutum ve davranışlarının şekli başta gençler olmak üzere birçok insanın girişimci olma isteğini geliştirebildiği gibi baltalama ihtimali de bulunmaktadır. Bunun önemli nedenleri arasında ebeveynlerin özgüven ve azim aşılama noktasında yetersiz kalmasıyla açıklanacağı ileri sürülmektedir. Nitekim azim, çeşitli faaliyetlerde başarımın bir yordayıcısı olarak gösterilmektedir (Butz vd., 2018, s. 1).

Girişimcilik ile ilgili araştırmalarda genellikle eğitim ve ailenin ekonomik geçmişine vurgu yapıldığı görülmektedir. Ancak erken çocukluk döneminde elde edilen başarı, yetişkinlikte girişimcilik potansiyelini etkileyebileceği ileri sürülmektedir. Çocukluktan başlayarak bu geniş faktörleri hesaba katmamak, girişimci beklentilerin eksik yorumlanmasına yol açabilmektedir (Jayawarna vd., 2014, s. 918-920). Buradan hareketle iş kurma niyeti olarak tanımlanan girişimciliğe giden yolu daha iyi değerlendirmek için bu çalışma yapılmıştır.

Bu araştırmada girişimcilik niyetlerinin belirleyicileri oldukları düşünülen azim ve çocukluk deneyimlerinin iş kurma niyetlerine yönelik tutumlar üzerindeki etkisine odaklanılmaktadır. Önceki çalışmalar göz önüne alındığında, çocukluk deneyimleri, azim ve girişimcilik niyeti ilişkisini bir arada ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi, çocukluk deneyimlerinin ve azimli olmanın bu niyeti şekillendirmedeki rollerinin ne olduğunun yansıtılması amaçlanmaktadır. Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencilerinin kamu kurumlarına istihdam edilmeleri noktasında kadro sorunlarının olması nedeniyle girişimcilik niyetlerinin olup olmadığı merak konusudur. Bu sebeple sağlık yönetimi bölüm öğrencileri üzerinde bir araştırma yapılması planlanmıştır. Diğer yandan Nejat ve Basım (2012: 22), günümüzde girişimcilik niyeti sadece işletme bölüm öğrencilerinde değil, yelpazesi genişleyerek diğer bölüm ve fakültelerinin öğrencilerinde de girişimci özelliklerinin olması gerektiğini ileri sürmektedirler.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Çocukluk Deneyimleri

Aile kurumu, çocukların filizlendiği bir ortamdır. Çocuğun sosyal ortamlardaki olumlu veya olumsuz davranışları bu ailenin mesajını taşımaktadır. Bu nedenle ebeveynler ile çocuk arasındaki olumsuz iletişim çocuğun yetişkinlik yaşamında birtakım olumsuzlukların temel kaynağı olabileceği öne sürülmektedir. İşlevsiz ebeveynlik stillerinin, çocuğun ruhunda kabuk bağlamayan derin yaralar açabildiği görülmektedir (Webb vd., 2007, s. 1144). Dolayısıyla çocukların ebeveynleriyle etkileşimleri ve kurdukları ilişkiler önem arz etmektedir (Gouveia vd., 2016, s. 54).

Bazı ebeveynler çocuklarını kontrole ihtiyaç duyan ve akıl yürütme olasılığı düşük olan astlar olarak algılayabilir ve tehdidi bir kontrol aracı olarak kullanabilmektedir. Bu nedenle, çocuklar kendilerini güvende hissetmek yerine, stres ve korkunun olduğu ortamlarda büyüebilmektedir. Sonuçta çocukların ebeveynleri ile korku temelli bir iletişim kuracağı ileri sürülmektedir. Çocukların gelişimsel süreç içerisinde ebeveynlerinden baskı görmesi, sert eleştirilere, reddedilmeye ve ihmal edilmeye maruz kalması, kendilerinin önemsenmediklerini düşündürmektedir. Bu durum şüphesiz çocukların sorgulamadan, itaatkar, kaçınmacı, başkalarına bağımlı ve emri uygulama gibi zorlanmış ve isteksiz olmalarına zemin hazırlamaktadır (Gouveia vd., 2016, s. 55; Gilbert vd., 2003, s. 108-109). Bu durumun sonuçları yetişkinlik dönemlerinde görülmektedir. Bireyler kendini değersiz, savunmasız ve aşağılanmış hissederek, çevrelerini tehdit ve güvenlik açısından sürekli değerlendirmektedir. Aynı zamanda başkalarını potansiyel düşman olarak görmeleri söz konusu olmaktadır (Gouveia vd., 2016, s. 55). Bu durum tehdit edici çevrede çocukların savunma amaçlı bir yönelim geliştirmelerine ve başkalarına zarar verme, utanma veya reddetme mekanizmalarına odaklanmaktadır (Irons ve Gilbert, 2005, s. 326). Bunun sonucunda çocukların ilerleyen dönemlerinde yaşayacakları zorluklara karşı kırılganlık eşiklerinin düşük olacağı ifade edilmektedir (Gouveia vd., 2016, s. 55). Böylelikle çocukların akranları tarafından daha az sevebileceği ve daha fazla reddedilebileceği bilinmektedir (Irons ve Gilbert, 2005, s. 327). Bireylerin, çocukluk dönemlerinde değersiz, korkmuş ve bağımlı bir şekilde davranması gerektiğini anımsatan bu anıları, hayatları boyunca hatırlamaya ve her yere taşımaya devam edeceği ileri sürülmektedir. (Richter vd., 2009, s. 174). Yetişkinlikte görülen düşük öz yeterlilik; özgüven eksikliği, karamsarlık, umursamazlık gibi sonuçları beraberinde getirmektedir (Irons ve Gilbert, 2005, s. 325-326). Nitekim araştırmalar, ebeveynlerle olumsuz deneyimlerin hatırlanması ve depresyon ile güvensiz bağlanma arasında tutarlı bir ilişki olduğunu

göstermektedir (Irons vd., 2006, s. 297). Bu durumun çocukların plan yapma, stratejiler üretme ve problem çözme yeteneklerini zayıflattığı ileri sürülmektedir (Hong, 2007, s. 279).

Diğer yandan erken çocukluk deneyimlerinde sıcak ve güvenli ortamların benlik saygısı, mutluluk ve psikopatolojiye karşı daha düşük bir kırılabilirlik riski, yüksek öz yönetim becerileri ve özgüven ile ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Richter vd., 2009, s. 171-172). Güvenli bağlanan çocuklar daha toplum ve öz benlik yanlısı olmaktadır. Stresle daha etkili baş edebilmektedirler. Güvenli bağlanan çocuklar, kendileri ve diğerleri hakkında göreceli olarak iyi hissettikleri için, hızla iş birliği ve destekleyici ağlar oluşturmaktadırlar (Irons ve Gilbert, 2005, s. 326; Akın vd., 2013, s. 1542; Williams vd., 2009, s. 1063).

Bu çalışmada üç çocukluk deneyiminden bahsedilmektedir. İlki boyun eğdirici anılar; kendini bağımlı hissetme ve itaatkâr bir şekilde hareket etme ile ilgili bir durumu açıklamaktadır. Çocuk burada ebeveynlerin kendisine kızmasından endişe duymaktadır. Söylenene itaat etmezse dışlanacağını düşünmektedir. İstemese de diğerleriyle aynı fikirde olmak zorunda olduğunu hissetmektedir. İkincisi tehdit edici anılar; güçlü ve baskın ebeveynlerle etkileşimde algılanan tehdit ve korkulu anıları ifade etmektedir. Çocuk incinmekten korktuğu için ebeveynlerinden uzak durmaktadır. Ceza yoluyla sürekli kontrol altında tutulmaktadır. Aile içinde her an gergin bir hava ortaya çıkmaktadır. Üçüncüsü ise değersizlik içeren anılardır. Çocuğun aile fertleri arasındaki önemlilik derecesini ifade etmektedir. Kendini savunamayacağını hissetmesi durumudur. Ebeveynlerin yanında kendini rahat ve huzurlu hissedip hissetmemesi ile ilgilidir (Gilbert vd., 2003, s. 11; Gouveia vd., 2016, s. 55).

1.2. Azim

Hayatta bir amaca tutunmak; bireylerin cesur olmalarını ve vizyon sahibi özelliklerini geliştirmektedir. Bu nedenle hangi bireylerin başarıya eğilimli olduklarını belirlerken, en belirgin adaylar uzun vadeli hedefleri için tutkusu olan ve engeller karşısında bile kazanma arzusunu yitirmeyenler olduğu ileri sürülmektedir (Hill vd., 2016, s. 258). Çünkü başarı güçlü bir iradeye bağlıdır (Sarıçam vd., 2016, s. 928). Amaç ve hedef yönelimi büyük ölçüde içsel motivasyonla çabalamayı gerekli kılmaktadır. Başarısızlıkta bile kararlılıkla ve odaklanarak başarılı olmak için azmin önemli bir unsur olduğu ileri sürülmektedir (Black, 2014, s. 6; Duckworth vd., 2007).

Azim; zorluklar, başarısızlıklar ve sıkıntılar karşısında bile çabayı ve ilgiyi korumayı gerektirmektedir. Buradan hareketle azim unsurunun iki temel boyuttan oluştuğu ifade edilmektedir. Birincisi; açık bir şekilde tanımlanmış uzun vadeli hedeflere odaklanmaya devam eden ilgide tutarlılıktır. İkincisi ise, yol boyunca zorlukların ve engellerin üstesinden gelmek için gösterilen gayrette ısrar boyutudur (Duckworth vd., 2007, s. 1087; Mueller vd., 2017, s. 263; Sarıçam vd., 2016). Zaman içinde uzun süreli hedef arayışı, bireylerin gerçekten istisnai başarılarına ulaşmasını sağlayan temel bir faktördür. Özellikle girişimciler için uzun vadeli hedeflere devam etmeye odaklanması yönüyle benzersiz bir özelliktir (Mueller vd., 2017, s. 263). Süreç boyunca dikkat dağıtıcı ve zorlukların üstesinden gelme istekliliğini de yansıtmaktadır (Mueller vd., 2017, s. 265).

Bireyin mücadele karşısında zahmetli bir şekilde devam etme yeteneğinin bir ölçüsü olan azim, başarının anahtarıdır (Hodge vd., 2018, s. 448-449). Azim, uzun vadeli hedeflere sebat ve tutku ile ilerlemeyi sağlamaktadır. Zorluklara rağmen çaba gösterme kapasitesi ve enerjisidir. Yetenekleri geliştirmeye yönelik çabalar için bir yakıttır (Sharda, 2019, s. 698-699; Duckworth vd., 2007, s. 1087). Azim; dayanıklı ve sabırlı olmayı öğretmektedir (Sarıçam vd., 2016, s. 928). Azim, motivasyonu koruyan bir yönü bulunmaktadır (Black, 2014, s. 10). Azmin bu avantajı sayesinde bireyler, aksilikler ve başarısızlıklar olsa bile yıllarca amaçlarına tutkuyla sadık kalabilmektedir (Butz vd., 2018, s. 5). Bu nedenle azim, uzun vadeli bir hedefe bağlılığı sağlamaktadır (Arco-Tirado vd., 2019, s. 8).

Azim aynı zamanda yaşam doyumunun da bir göstergesidir (Arco-Tirado vd., 2019, s. 4). Yüksek düzeyde azim, öğrencilerin refahını artırdığı ve olumsuz sosyal bağlamdan daha az

etkilenmelerine zemin hazırladığı ileri sürülmektedir. Çünkü kendi uzun vadeli hedeflerine daha fazla odaklanmaktadır (Ma vd., 2020, s. 4). Bu nedenle yüksek azim ile yüksek başarı arasında önemli bir ilişki mevcuttur (Vela vd., , s. 291; Mueller vd., 2017, s. 262). Buradan hareketle azim unsurunun, girişimcinin başarısını açıklayan önemli bir değişken olabileceği düşünülmektedir.

1.3. Girişimcilik Niyeti

Girişimcilik; fırsatların belirlenmesi, değerlendirilmesi ve araştırılmasıdır. Bu nedenle girişimciliğin nüfus entegrasyonunu ve sosyal hareketliliği kolaylaştıran bir mekanizma olduğu ileri sürülmektedir (Obschonka vd., 2017, s. 487). Ekonomik büyümenin bel kemiğidir (Geldhof vd., 2014, s. 86). Bireysel açıdan, bireyin başkaları tarafından göz ardı edilen yeni fırsatları algılama yeteneği, uyanıklığı veya eylemi olarak tanımlanmaktadır (Obschonka vd., 2017, s. 489). Niyet ise; insanın iç âleminde gerçekleşen, geleceğe dair bilişsel bir karar verme durumunu ifade etmektedir (Sezer, 2013, s. 51). Niyet, kişisel davranışın tahmin edilmesini sağlamaktadır. Eylem ise, bir sonucu ifade etmektedir (Farrukh vd., 2017, s. 304). Bu nedenle niyet bir işin kurulmasındaki ilk basamak olarak kabul edilmektedir (Önay vd., 2017, s. 57). Buradan hareketle girişimcilik niyeti, gelecekte kendi başına bir girişimci kariyerine hazırlanmak ve daha sonra başlamak için az çok somut bir plan olarak görülmektedir (Obschonka vd., 2017, s. 489). Kişinin kendi işini planlaması ve kurması için gerekli olan çabayı göstermesi ve faaliyetleri sergilemesidir (Nejat ve Basım, 2012, s. 22). Girişimcilik niyeti, bir ürün veya hizmeti geliştirmek üzere çeşitli faaliyetler olarak da düşünülebilir (Carr ve Sequeira, 2007, s. 1091). Netice itibariyle niyet, girişimci olmak için ifade edilen davranışın ön aşamasıdır ve bir kişinin bir girişim geliştirmeye ilgisini göstermektedir (Karimi, 2020, s. 331).

Girişimcilik niyeti, bir iş kurmaya ve gelecekteki başarıyı yakalamak için girişimsel eylem yol açabilir (Butz vd., 2018, s. 2). Ancak planlanmış davranış teorisinde (Ajzen, 1991) bu niyetin; tutum, öznel normlar ve algılanan kontrol unsurları tarafından şekillendirildiği ileri sürülmektedir. Bireyler, bir davranışa yönelik tutumlarını, sosyal baskı algısını ve bu davranışı gerçekleştirme gücü/kolaylığı ile ilgili yeteneklerini değerlendirmektedirler (Carr ve Sequeira, 2007, s. 1091). Bu açıdan bakıldığında girişimcilik niyetinin inşa edilmesi için kişinin bu unsurlar çerçevesinde hareket ettiği ileri sürülmektedir (Farrukh vd., 2017, s. 304). Fakat girişimcilik niyetleri üzerinde kişisel niteliklerin ve bağlamsal özelliklerin ortak rolleri bulunmaktadır. Niyetlerin en iyi davranış öngörücüsü olduğu varsayıldığından bu niyetleri etkileyen parametrelerin daha fazla olduğu ve derinlemesine anlaşılması, girişimci davranışın değerlendirilmesinde önemli olacağı ileri sürülmektedir (Karimi, 2020, s. 331). Bunlardan bazıları ise cinsiyet, tanınma ihtiyacı, başarı yönelimi, deneyim ve ebeveynlerin rolü (Geldhof vd., 2014, s. 81), algılanan kontrol odağı, başarı ihtiyacı, (Chaudhary, 2017, s. 180), öz-yeterlik, dayanıklılık, iş deneyimi (Bullough vd., 2014, s. 486), ailenin ekonomik geçmişi, kişilik, azim, yenilikçilik vb. faktörler olduğu ileri sürülmektedir. Bunların girişimcilik başarısı ile önemli düzeyde ilişkilerinin olduğu görülmektedir (Wolfe ve Patel, 2016, s. 855; Arco-Tirado vd., 2019, s. 2). Öte yandan girişimcilerin genellikle dışa dönük, sosyal becerileri gelişmiş, öz yeterliliği yüksek ve özgüven sahibi oldukları ifade edilmektedir (Schoon ve Duckworth, 2012, s. 1720; Farrukh vd., 2017, s. 306). Öyle ki güçlü bir öz-yeterlik duygusu olmadan, bireyin zorluklar karşısında harekete geçmesi ya da azim göstermesi zorlaşmaktadır (Bandura, 2002, s. 2; Carr ve Sequeira, 2007, s. 1093).

1.4. Çocukluk Deneyimleri, Azim ve Girişimcilik Niyeti İlişkisi

Çocukların büyüdüğü ortam, onların şekillenmesinde rol oynamaktadır. Araştırmalar, aile deneyimlerinin insanların yaşamları boyunca benimsedikleri değerler, tutumlar ve davranışlar üzerinde güçlü bir sosyalleşme etkisi oluşturduğunu göstermektedirler (Carr ve Sequeira, 2007, s. 1090). Bu nedenle geçmiş deneyimler, gelecekteki davranışların en iyi tahmin mekanizmalarıdır. Geçmiş deneyimlerin, tutum oluşumu ve öznel normlar yoluyla davranışsal niyeti etkilediği ileri sürülmektedir (Ajzen, 2002; Carr ve Sequeira, 2007, s. 1092). Kişisel ilgi ve

tercihlerin çocukluk deneyimlerinden etkilenebileceği, girişimcilik eğiliminin farklı olduğu ve erken yaşlarda öne çıktığı ileri sürülmektedir (Schoon ve Duckworth, 2012, s. 1720).

Destekleyici ebeveynlere sahip olmak, girişimcilik niyetinin önemli bir basamak taşı olabileceği ileri sürülmektedir. Ebeveynler, rol modeli olarak hareket ederek ve çocuklarını belirli ilgi ve yeterlilikler geliştirmeye teşvik ederek güçlendirebilecekleri ileri sürülmektedir (Schoon ve Duckworth, 2012, s. 1722). Yaygın olarak kabul gören bir görüşe göre de çocukluk deneyimlerinin, iş hayatındaki diğer kişilerin ve önceki iş deneyimlerinin girişimcilikle ilgili tutumların gelişimini etkilemektedir (Carr ve Sequeira, 2007, s. 1092).

Özellikle, gelişmekte olan ülkeler bağlamında, ebeveynlerin destek ve tutumları çocukların girişimci tutumlarını şekillendirmede daha da önem kazanmaktadır. Çünkü bunların çoğu veya hepsi eğitim ve diğer destekler için ailelerine bağımlıdır. Bireyin kariyer seçiminde başkalarının, özellikle ailenin desteğinden mahrum bırakması girişimcilik niyetinin belirlenmesine neden olmaktadır (Sharma, 2014, s. 3; Jagannathan vd., 2017, s. 6). Geçmişte girişimci ebeveynlerle büyüyen çocukların girişimci bir kariyer seçme eğiliminde oldukları savunulmaktadır (Sharma, 2014, s. 5). Ailenin destekleyici tutum ve davranışları çocukların girişimcilik niyetleri için bir kuluçka görevi görmektedir. Çocuk büyüdükçe girişimcilik seçeneği güçlü bir tercih haline geleceği ya da gelmeyeceği ileri sürülmektedir (Farrukh vd., 2017, s. 304). Buradan hareketle şu hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Çocukluk deneyimleri girişimcilik niyetini anlamlı şekilde etkilemektedir.

H1a: Boyun eğdirici anılar girişimcilik niyetini anlamlı şekilde etkilemektedir.

H1b: Değersizlik içeren anılar girişimcilik niyetini anlamlı şekilde etkilemektedir.

H1c: Tehdit edici anılar girişimcilik niyetini anlamlı şekilde etkilemektedir.

Çocukların ileriki yaşlarda farkındalık bilinciyle hareket etmesi çocuklukta yaşadıkları deneyimlerin etkisi büyüktür (Şahin, 2018, s. 64). Çocukların, aileleri tarafından eylemleri desteklediğini algılamaları halinde, daha yüksek düzeyde girişimcilik niyetine sahip oldukları ileri sürülmektedir. Pozitif ve hemen desteklenen girişimci davranışlar, yeni bir girişim için önemli ve gereklidir. Ailesi tarafından desteklenmeyen bireylerin cesaretinin kırılabileceği, azmindeki sürekliliğin zedelenebileceği ve nihayetinde bir iş kurmaya devam edemeyeceği öngörülmektedir (Carr ve Sequeira, 2007, s. 1093).

Gelecekteki istihdam edilebilirliğe dikkat eden teşvik edici bir aile ortamı, çocuklarda daha yüksek özgüveni, azmi ve kararlılığı teşvik etmektedir. Çocukluk dönemlerinde edinilen yeterlilikler, özgüven, deneyimler ve aşılanın azim istihdamla ilgili becerilerin kazanılmasını ve bu yolla girişimcilik eğilimini güçlendirdiği görülmektedir. Hatta bu durum gelecek girişimler için sosyal ağların geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır (Jayawarna vd., 2014, s. 922). Bu nedenle başkaları tarafından sevilme, kabul görmek ve değer verilmek tehdit sistemlerinin devre dışı bırakılmasını sağlamaktadır. Öz yeterliliğe, iyimserliğe, odaklanmaya, azmetmeye ve özgüvene yol açmaktadır (Matos vd., 2013, s. 150).

Diğer taraftan ebeveynlerin azmi ve cesur davranışları teşvik edip etmemesi çocuğun kararlı ve girişimcilik eğilimini yönlendirmektedir. Çaba yönelimine teşvik edilen bireylerin daha yüksek başarı elde ettikleri görülmektedir. Ters durumda bağımlı, kararsız, ilgisiz, itaatkâr ve güvensizlik gibi olumsuzluklar yaşanmaktadır (Black, 2014, s. 33). Hatta depresyondaki insanların kendilerini başkalarından daha aşağı gördüğü ve itaatkâr davranışları benimseme eğiliminde olduğu ileri sürülmektedir (Öngen, 2006, s. 794). Bireyin boyun eğme, değersiz ve itaat etme ihtiyacı hissetmesi onun duygusal ve davranışsal özerkliğini, uzun vadeli hedeflere odaklanmasını ve ilgisindeki tutarlılığını baltalamaktadır (Öngen, 2006: 799). Çocukluk dönemiyle ilgili utanç yaratan hatıralar bireyin benlik duygularına dokunacağı, başarısızlığını yeşerteceği ve sağlığını tehdit edeceği ileri sürülmektedir (Matos vd., 2013, s. 150).

Öte yandan kontrolcü ebeveynler, kötü davranışı engellemek için yıkıcı eleştiriler ve fiziksel cezalar kullanmaktadır. Bu tarz olumsuz geribildirimler, kişinin kendisinden şüphe ve

koru yaratmaktadır (Michelle, 2017). Bunlar bireyin davranışlarını, hedeflerini ve azimle çalışmasını olumsuz etkilediği ileri sürülmektedir (Matos vd., 2013, s. 151). Çocukların problem çözme yeteneğini engellemekte, sıkıntı ve kararsızlık yaratarak hareketlerini kısıtlamaktadır (Hong, 2007, s. 287; Matos vd., 2013, s. 152). Bu nedenle ebeveyn kontrolünün sosyal yeterlilik, azim seviyesi ve akran kabulü üzerindeki zararlı etkisinin olduğu ileri sürülmektedir (Ma vd., 2020, s. 11). Literatür ışığında aşağıda belirtilen hipotezler geliştirilmiştir.

H2: Çocukluk deneyimleri azmi anlamlı şekilde etkilemektedir.

H2a: Boyun eğdirici anılar ilgide tutarlılığı anlamlı şekilde etkilemektedir.

H2b: Değersizlik içeren anılar ilgide tutarlılığı anlamlı şekilde etkilemektedir.

H2c: Tehdit edici anılar ilgide tutarlılığı anlamlı şekilde etkilemektedir.

H2d: Boyun eğdirici anılar gayrette ısrarı anlamlı şekilde etkilemektedir.

H2e: Değersizlik içeren anılar gayrette ısrarı anlamlı şekilde etkilemektedir.

H2f: Tehdit edici anılar gayrette ısrarı anlamlı şekilde etkilemektedir.

İnsan davranışlarının çoğu hedef yönelimli olmaktadır ve kişinin uzun vadeli hedeflere odaklanması azimle gerçekleşebilmektedir. Girişimciler genellikle iş kurma ve geliştirme aşamasında büyük çabalar harcamakta ve zorlukların üstesinden gelmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle karşılaştıkları zorluklar anlık değil, uzun yıllar sürebilmektedir. Bu noktada cesaret ve azim gibi özelliklerin girişimcilerde önemli bir başarı kaynağı olabilmektedir. Çünkü insan hayatının önemli bir bölümünü işe adamaktadır ve azim olmadan bunu sürdürebilmesi zordur. Dolayısıyla, bireylerin azim gösterme derecesi girişimci ortamlarda özellikle önemli olabilmektedir. İşin zorluklarının fazla olması sebebiyle; motivasyon, öz denetim ve azim gereklidir (Mueller vd., 2017, s. 260-261).

Yeni bir girişimin başarısına giden yol, sürekli gerilemeler ve başarısızlıklar ile döşenmiştir. Azim, kayıpları soğurmak ve ilerlemek için eşsiz bir unsurdur. Aslında, uzun vadeli hedeflere kararlı bir bağlılık, özellikle bu hedeflere ulaşmanın zor olduğu durumlarda bile yüksek performans sağlamaktadır (Klein vd., 1999, s. 886; Arco-Tirado vd., 2019, s. 1). Nitekim girişimcilik literatüründe tanımlanan azim, uzun vadeli hedeflere sebat ve tutku ile sürekli çaba gösterme yeteneği şeklinde tanımlanmaktadır (Arco-Tirado vd., 2019, s. 2). Bu nedenle azim, uzun vadede bireylerde özgüven yaratmaktadır (Wolfe ve Patel, 2016, s. 870). Yüksek bir inisiyatif alma düzeyi kazandırmaktadır. Zorluklar karşısında istikrarlı ve ısrarlı olmaya katkı sağlamaktadır (Schoon ve Duckworth, 2012, s. 1720). Azim, girişimci davranışlarda bulunmak için bireye ilham aşılamaktadır (Sharda, 2019, s. 700). Literatür göz önüne alındığında, azmin girişimcilik niyetini beslediği düşünülmektedir. Dolayısıyla şu hipotezler geliştirilmiştir:

H3: Azim girişimcilik niyetini anlamlı şekilde etkilemektedir.

H3a: İlgide tutarlılık girişimcilik niyetini anlamlı şekilde etkilemektedir.

H3b: Gayrette ısrar girişimcilik niyetini anlamlı şekilde etkilemektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Evreni ve örnekleme

Bu çalışma için belirlenen evren olarak 2019-2020 eğitim öğretim yılında Süleyman Demirel (SDÜ) ve Burdur Mehmet Akif Ersoy (MAKÜ) Üniversitelerinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde öğrenim gören Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencileri seçilmiştir. Kümeleme Yöntemi kullanılarak örneklem belirlenmiştir. Buradan yola çıkılarak Sağlık Yönetimi Bölümünün 4. Sınıf öğrencileri örneklem olarak belirlenmiştir. Sağlık yönetimi öğrencilerinin seçilmesinin en önemli sebebi, kamuya istihdam edilmeleri noktasında bölüme özgü kadro tanımlarında sorunların hala devam etmesidir. Bu sorunlardan dolayı girişimcilik niyetine olan eğilimlerinin olup olmaması merak konusudur. Diğer yandan 4. Sınıfların seçilmesindeki amaç ise yakın zamanda eğitim hayatının sonuna gelecek olmaları nedeniyle kariyer planlarını yapmış olabilecekleri düşüncesidir. Bu bağlamda Sağlık Yönetimi Bölümü

öğrencilerinin girişimcilik niyetlerinin yükselmesi beklenmektedir. Öğrencilerin girişimcilik niyetleri üzerinde çocukluk deneyimlerinin ve azmin etkisinin olup olmadığı ise merak konusudur.

Bu çalışma için MAKÜ'den 110 ve SDÜ'den de 116 olmak üzere toplam 226 katılımcıdan veri toplanmıştır. Ancak uç değer teşkil etmesi nedeniyle toplam 8 anket analizin dışında tutulmuştur. Geri kalan 218 anketten oluşan veri seti üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir.

2.2. Veri toplama araçları

Girişimcilik Niyeti Ölçeği: Linan ve Chen (2009) ve tarafından geliştirilmiş olup tek boyutlu ve 6 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Şeşen ve Basım (2012) tarafından yapılmıştır. Ölçekte (1) Kesinlikle katılmıyorum ve (7) Kesinlikle katılıyorum arasında yedili bir likert derecelendirme kullanılmıştır. *Çocukluk Deneyimleri Ölçeği (ÇDÖ):* Bu ölçek, Gilbert ve diğerleri (2003) tarafından geliştirilmiştir. ÇDÖ; değersizlik içeren anılar (3 madde), tehdit edici anılar (6 madde) ve boyun eğdirici anılar (6 madde) olmak üzere 3 boyut ve 15 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçek Akın ve diğerleri (2013) tarafından Türkçeye uyarlama çalışması yapılmıştır. Ölçekte, (1) Bana hiç uygun değil ve (5) Bana tamamen uygun şeklinde beşli bir likert kullanılmıştır. *Kısa Azim Ölçeği:* Duckworth ve Quinn (2009) tarafından geliştirilmiş olan bu ölçek; ilgide tutarlılık (4 madde) ve gayrette ısrar (4 madde) olmak üzere 2 boyut ve 8 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması ve dil eşdeğerliliği ise Sarıçam ve diğerleri (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçek; (1) Hiç bana göre değil ve (5) Tam bana göre olmak üzere beşli bir likert derecelendirme kullanılmıştır.

Ölçeklerin faktör yapılarını test etmek amacıyla AMOS 23 Programı kullanılarak Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Tüm değişkenlerin normal dağılım değerlerinin (çarpıklık ve basıklık) -1 ve +1 arasında (Gürbüz ve Şahin, 2015:208-210) olduğu tespit edilmiş olup veri setinin normal dağılım gösterdiği saptanmıştır. Bu nedenle Maximum Likelihood hesaplama yöntemi kullanılmıştır. Modelin uyumluluğunu değerlendirmek için dikkate alınması gereken bazı uyum endeksleri gösterilmiştir.

İlk etapta Girişimcilik Niyeti Ölçeğine tek faktörlü DFA analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda uyum iyiliği değerlerinin modifikasyona ihtiyacının olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada G1↔G2 ve G4↔G6 maddeleri arasında modifikasyon işlemi yapılarak birbirine bağlanmıştır. Üç faktörlü Çocukluk Deneyimleri Ölçeğine birinci düzey çok faktörlü DFA analizi uygulanmış ve uyum iyiliği değerlerinin yazın dünyasında kabul edilen düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle gerekli modifikasyon işlemlerinin uygulanması neticesinde Boyun Eğdirici Anılar boyutuna ait B4↔B6 maddeleri arasında modifikasyon işlemi uygulanarak birbirine bağlanmıştır. Aynı ölçeğin ikinci düzey DFA analizi yapıldığında da aynı modifikasyon uygulanmıştır. İki faktörlü Kısa Azim Ölçeğinin de hem birinci hem de ikinci düzey çok faktörlü DFA analizleri neticesinde benzer modifikasyon işlemleri uygulanarak İlginin Tutarlılığı boyutunun IT1↔IT2 maddeleri birbirine bağlanmıştır. DFA analizleriyle ilgili elde edilen uyum iyiliği değerleri de Tablo 1'de gösterilmiştir. Ancak yazın dünyasında hangi uyum iyiliği değerlerinin daha güvenilir ve makbul görüldüğüne ilişkin tam bir uzlaşma bulunmamaktadır. Fakat hem güncel çalışmalarda hem de Monte Carlo çalışmalarında genel olarak; X^2 ve bunun p değeri, X^2/df , GFI, CFI, SRMR ve RMSEA değerlerinin raporlandığı görülmektedir (Gürbüz, 2019, s. 36; Braun Santos vd., 2016, s. 137; Tarhini vd., 2016: 1275). Bu çalışmada da söz konusu bu değerler raporlanmıştır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Doğrulayıcı faktör analizi modellerine ilişkin uyum iyiliği değerleri

	X ²	df	p	X ² /df	GFI	CFI	SRM	RMSE
Kabul Edilebilir Değerler			p≤.05	3≤χ ² /sd≤5	GFI ≥.90	CFI ≥.9	R ≤.08	RMSE A ≤.08
Girişimcilik Niyeti	14.12	7	.04	2.02	.98	.99	.02	.07
^a Çocukluk Deneyimleri	161.05	86	.00	1.87	.90	.94	.05	.06
^a Azim	35.03	18	.00	1.95	.96	.95	.05	.07
^b Çocukluk Deneyimleri	161.05	86	.00	1.87	.90	.94	.05	.06
^b Azim	35.03	18	.00	1.95	.96	.95	.05	.07

^a: Birinci Düzey Çok Faktörlü DFA
^b: İkinci Düzey Çok Faktörlü DFA

Tablo 1’de verilen bulgulara göre, ölçeklerin hem tek faktörlü hem de çok faktörlü model yapıları veriler ile uyumlu ve kabul edilebilir düzeydedir. Yapılan DFA analizleri uyum iyiliği değerlerinin yazında kabul edilen değerlere uygun olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla ölçeklerin kuramsal yapılarının doğrulandığı ifade edilebilir.

DFA analizlerinden sonra değişkenlerin güvenilirlik değerleri incelenmiş ve analizlerde esas olarak kullanılacak olan örtük değişkenler oluşturulmuştur. Buna göre tüm değişkenlerin en az iyi düzeyde Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısına sahip olduğu tespit edilmiştir. Değişkenlerin elde edilen bu sonuçları Tablo 4’te gösterilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların sosyo-demografik bilgileri, cinsiyet bağlamında değişkenlerin ortalamaları arasındaki farklılıkları, değişkenler arasındaki korelasyon ve regresyon testi bulguları sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri

		N	%			N	%
Cinsiyet Dağılımı	Kadın	150	68.8	Ailenin	≤2500	90	41.7
	Erkek	68	31.2	Ortalama	2501-4500	85	39.4
				Aylık	4501-6500	32	14.8
				Geliri	≥6501	9	4.2
Yaş Dağılımı	21	45	20.6	Üniversite	MAKÜ	103	47.2
	22	90	41.3		SDÜ	115	52.8
	23+	83	38.1				

Tablo 2’de gösterilen sosyo-demografik bulgulara göre katılımcıların çoğu kadın katılımcılardan oluşmaktadır. 22 yaşına olanlar çoğunluktadır. Yine ortalama aylık gelirinin 2500 TL ve altı olan aileler birinci sırada iken, 2501-4500 TL aralığında olanların ise ikinci sırada olduğu görülmektedir. Katılımcıların mensubu olduğu üniversite açısından değerlendirildiğinde ise neredeyse eşit dağılım gösterdiği söylenebilir.

Katılımcıların demografik özellikleri bağlamında; çocukluk deneyimleri, azim ve girişimcilik niyeti ortalamalarında farklılığın olup olmadığını tespit etmek amacıyla Independent Sample T Test ve ANOVA Testi uygulanmıştır. Yaş grupları ve ailenin ortalama geliri bağlamında ölçeklerin ve ilgili boyutlarının ortalamalarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır (p>.05). Dolayısıyla bu bulgulara ilişkin bir tablo verilmemiştir. Ancak girişimcilik niyeti ortalamalarında, cinsiyet değişkeni bağlamında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular ise Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet bağlamında fark analizi tablosu

	Kadın		Erkek		p	t	f	Anlamlı Fark
	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS				
Girişimcilik Niyeti	3.27	1.02	3.65	1.04	.01	-2.52	.51	Erkek> Kadın
<i>D.f. (Serbestlik Derecesi)=216</i>								

Girişimcilik niyetinde oluşan bu anlamlı farklılık ($t_{(216)}=-2.52$; $p<.05$) erkekler lehine olduğu tespit edilmiştir. Kadın katılımcı sayısının erkeklere nazaran daha fazla olmasına rağmen girişimcilik niyetine ilişkin erkeklerin ortalamasının ($\bar{X}=3.65$; S.S.=1.04) kadınların ortalamasından ($\bar{X}=3.27$; S.S.=1.02) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığını ortaya koymak ve bu ilişkilerinin yönünü ve şiddetini belirlemek amacıyla korelasyon analizi uygulanmıştır. Bu ilişki aynı zamanda değişkenler arasında etkinin de olabileceğine işaret etmektedir. Korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgular, değişkenlerin ortalamaları ve güvenilirlik değerleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Korelasyon, ortalamalar ve güvenilirlik değerleri tablosu

	$\bar{X}$	SS	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Ç.D.	2.17	.70	(.888)							
2. B.E.A.	2.33	.83	.899**	(.808)						
3. D.E.A.	2.08	.82	.665**	.443**	(.619)					
4. T.E.A.	2.05	.82	.906**	.698**	.480**	(.829)				
5. Azim	3.43	.55	-.280**	-.274**	-.086	-.281**	(.691)			
6. İ.T.	3.02	.79	-.258**	-.263**	-.025	-.275**	.823**	(.710)		
7. G.I.	3.84	.63	-.164*	-.147*	-.118	-.145*	.706**	.180**	(.720)	
8. G.N.	3.39	1.04	-.014	.011	-.123	.019	.219**	.108	.246**	(.933)

** $p < .01$; * $p < .05$

Cronbach's Alpha güvenilirlik değerleri parantez içinde ve koyu puntolarla gösterilmiştir.

Ç.D.: Çocukluk Deneyimleri

B.E.A.: Boyun Eğdirici Anılar

D.E.A.: Değersizlik İçeren Anılar

T.E.A.: Tehdit Edici Anılar

İ.T.: İlginin Tutarlılığı

G.I.: Gayrette İsrar

G.N.: Girişimcilik Niyeti

Tablo 4'te gösterilen bulgulara göre çocukluk deneyimleri ve ilgili tüm boyutlarının girişimcilik niyetiyle anlamlı bir ilişkisinin olmadığı ($p>.05$), ancak azmin ve ilgili boyutlarından olan gayrette ısrar ise girişimcilik niyetiyle anlamlı ve olumlu bir ilişkisini olduğu tespit edilmiştir ($p<.01$). Diğer yandan çocukluk deneyimleri ve ilgili boyutlarından olan boyun eğdirici anılar ve tehdit edici anıların, azim ve ilgili boyutlarıyla anlamlı ancak negatif yönlü bir ilişkisinin olduğu görülmektedir ($p<.05$).

Korelasyon analizi sonrasında bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerini tespit etmek amacıyla doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Burada bağımsız bir değişken olarak çocukluk deneyimlerinin, azim ve girişimcilik niyeti bağımlı değişkenlerine etkisi araştırılmıştır. Bunun yanında bağımsız değişken rolündeki azmin bağımlı değişken olarak belirlenen girişimcilik niyetine etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Regresyon analizi sonucunda ulaşılan bulgular da Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Regresyon testi bulguları

	Girişimcilik Niyeti			Azim			İlginin Tutarlılığı			Gayrette Israr		
	β	p	S.H.	β	p	S.H.	β	p	S.H.	β	p	S.H.
B.E.A.	.032	.74	.12	-.170	.07	.06	-.173	.06	.09	-.078	.41	.07
D.E.A.	-.176	.03	.10	.087	.25	.05	.163	.03	.07	-.051	.51	.06
T.E.A.	.081	.41	.12	-.205	.03	.06	-.232	.01	.09	-.066	.50	.08
Regresyon Modelin Özeti	R ² =,024; Adj. R ² =,010; F=1,725; p=,163			R ² =,097; Adj. R ² =,087; F=,7632; p=,000			R ² =,105; Adj. R ² =,093; F=8,393; p=,000			R ² =,027; Adj. R ² =,013; F=1,981; p=,118		
B.E.A. : Boyun Eğdirici Anılar D.E.A. : Değersizlik İçeren Anılar T.E.A. : Tehdit Edici Anılar												

	Girişimcilik Niyeti			Azim		
	β	p	S.H.	β	p	S.H.
Çocukluk Deneyimleri	-.014	.83	.10	-.280	.00	.05
Regresyon Modelin Özeti	R ² =,000; Adj. R ² =-,004; F=,045; p=,832			R ² =,078; Adj. R ² =,074; F=18,392; p=,000		

	Girişimcilik Niyeti			Regresyon Modelin Özeti
	β	p	S.H.	
Azım	.219	.00	.13	R ² =, 048; Adj. R ² =,044; F=10,902; p=,001
İlgini Tutarlılığı	.066	.33	.09	R ² =,064; Adj. R ² =,056; F=7,409; p=,001
Gayrette Israr	.234	.00	.11	p=,001

Tablo 5, üç bölümden oluşmaktadır. Her bir bölüm kalın punto çizgilerle ayrılmıştır. Buna göre ilk bölümde çocukluk deneyimleri ölçeği ve boyutlarının, azim ölçeği ve ilgili boyutları ile girişimcilik niyeti üzerindeki etkisi incelenmiştir. Buna göre değersizlik içeren anıların girişimcilik niyeti ($\beta=-,176$; $p<0.05$) üzerinde negatif ve ilginin tutarlılığı ($\beta=,163$; $p<0.05$) üzerinde ise pozitif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Tehdit edici anıların ise sadece azim ($\beta=-,205$; $p<0.05$) ve ilginin tutarlılığı ($\beta=-,232$; $p<0.05$) değişkenleri üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu görülmektedir.

Tablonun ikinci aşamasında, bir bütün olarak çocukluk deneyimlerinin bir bütün olarak azim değişkeni ve girişimcilik niyeti üzerindeki etkisine ilişkin bulgular gösterilmiştir. Burada çocukluk deneyimlerini girişimcilik niyetini anlamlı şekilde etkilemezken ($p>.05$), azim üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir ($\beta=-,280$; $p<0.05$).

Tablonun son kısmında ise bir bütün olarak azim değişkeninin girişimcilik niyetini ($\beta=,219$; $p<.05$) anlamlı ve olumlu şekilde yordadığı görülmektedir. Boyutların etkisi incelendiğinde ise sadece gayrette ısrar boyutunun girişimcilik niyetini anlamlı ve olumlu etkilediği tespit edilmiştir ($\beta=,234$; $p<0.05$).

Yapılan analiz sonuçlardan hareketle H1b, H2, H2b, H2c, H3 ve H3b hipotezleri desteklenmiştir. H1, H1a, H1c, H2, H2a, H2d, H2e, H2f ve H3a hipotezleri ise reddedilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Girişimcilik eğiliminin geliştirilmesine yönelik yapılan araştırmalar, yüzyılın küresel sorunlarını aşmak için girişimci yeteneklerinin kilidini açacağı ve sonraki girişimci neslin yetiştirilmesinde katkılar sağlayacağı düşünülmektedir (Obschonka vd., 2017, s. 488). Benzer bir katkı sunması amacıyla tasarlanan bu çalışma da; çocukluk deneyimlerinin, girişimcilik niyeti ve azim gibi önemli unsurlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Başta çocukluk

deneyimlerinin azim ve girişimcilik niyetine etkisi test edilmiştir. Ardından azmin girişimcilik niyetini üzerindeki muhtemel etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda çocukluk deneyimlerinin boyutlarından olan değersizlik içeren anıların girişimciliği düşürdüğü tespit edilmiştir. Nitekim girişimcilik niyeti üzerinde ailenin etkisinin olduğu ileri sürülmektedir. Bu etki aynı zamanda gelecekteki beşeri sermayesinin geliştirilmesi açısından çok güçlü olduğu tespit edilmiştir (Jayawarna vd., 2014, s. 936). Fakat bu etkinin her toplumda gerçekleşmesi de söz konusu değildir. Kolektivist toplumlarda büyüyen bireyler, kendilerini başkalarıyla yakından ilişkili olarak görmeye daha eğilimlidirler ve bireylerin benlik kavramı, öncelikle kendi gruplarındaki diğer insanlarla olan ilişkilere dayalı olarak tanımlanma eğilimindedir (Ma vd., 2020, s. 3). Özellikle ataerkil bir toplumda anne ve babanın denetim ve itaat bekleme düzeyleri daha yüksek olmaktadır. Bu sebeple Türkiye gibi toplulukçu toplumlarda ebeveynler genellikle gençlerin olgun ve itaatkâr olmalarını beklemektedirler (Shek, 2007, s. 125). Otoritenin hâkim olduğu ailelerde de girişimciliği ve özgür hareket etme eğilimini baltalayan bir yönünün olduğu söylenebilir. Ohe ve Ohe (1996; Akt: Drennan vd., 2005, s. 239) zor bir çocukluğun girişimcilik algısı için önemini ortaya koymuşlardır. Ailenin bağımsızlık ve özerklik duygusunu geliştiren tutum ve davranışlarda bulunması çocuklarda içsel kontrol odağını geliştirip girişimci yönünü desteklerken, korumacı ve kontrol etme yanlısı davranışları da çocukların bağımlı ve dışsal kontrol odağının gelişmesine yol açmaktadır. Kümbül Güler (2008, s. 24), bu durumun girişimcilik eğilimini de olumsuz etkileyeceğini ileri sürmektedir. Bu çalışmada ise çocukluk deneyimleri ve ilgili boyutları olan boyun eğdirici ve tehdit edici anıların girişimciliği anlamlı etkilemediği tespit edilmiştir. Nitekim Rachmawan ve diğerleri (2015: 427) girişimcilik niyetinin ebeveynlerin etkisi dışında gelişebileceğinin istisnai bir durum olduğunu ifade etmektedirler.

Algılanan aile destek eksikliği nedeniyle çocukların cesaretleri kırılabilir (Carr ve Sequeira, 2007, s. 1096). Ancak ebeveynlerin rol model olarak veya destek sağlayarak (Naktiyok ve Timuroğlu, 2009, s. 92) çocuklar üzerindeki kontrol düzeyini düşürmesi öz yeterlilik kazanmaları açısından önem arz etmektedir. Çünkü algılanan aile desteği, öz yeterliliği olumlu etkilerken (Carr ve Sequeira, 2007, s. 1094), öz yeterliliğin de girişimcilik niyetini pozitif anlamda etkilediği görülmektedir (Önay vd., 2017, s. 55; Farrukh vd., 2017, s. 310). Ebeveynleri aracılığıyla eriştikleri daha güçlü ve önemli sosyal ağlara sahip gençler, girişimciliğe daha fazla ilgi duymaktadır (Jagannathan, vd., 2017, s. 16). Ayrıca aileden görülen destek salt bir destek ve cesaret vermekle kalmayıp, aynı zamanda ebeveynlerin beklentilerini gerçekleştirme motivasyonu da sağlamaktadır (Vela vd., 2015, s. 290).

Bir bütün olarak çocukluk deneyimleri ve ilgili boyutu olan tehdit edici anıların, azmi olumsuz etkilediği görülmektedir. Diğer yandan tehdit edici anılar azmin ilgide tutarlılık boyutunu da olumsuz şekilde yordadığı saptanmıştır. Değersizlik içeren, tehdit edici ve boyun eğdirici anıların kendini sevme ve öz yeterlilikle olumsuz ilişkisi bulunmaktadır. Aynı zamanda bunları negatif bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir (Taner, 2019, s. 56-58). Boyun eğdirici ve tehdit edici anıların anksiyete, depresyon ve stres üzerinde anlamlı ve arttırıcı bir etkiye sahip olduğu ileri sürülmektedir (Richter vd., 2009, s. 179). Bu durum şüphesiz azim gibi öz yeterlilik inancı gerektiren bir unsuru da olumsuz etkileyecektir. Nitekim çocukların boyun eğdirici davranışları ile güven arasında olumsuz bir ilişki bulunmaktadır (Irons ve Gilbert, 2005, s. 332).

Diğer yandan değersizlik içeren anılar azmin ilgide tutarlılık boyutunu olumlu şekilde yordadığı saptanmıştır. Olumsuz çocukluk deneyimleri bazen daha sonraki zorluklarla başa çıkmak için gerekli ve yararlı bir önkoşul olabilmektedir. Çocuğun yetişkinlikteki öz yeterliliğini geliştirebilmektedir (Cox ve Jennings, 1995, s. 5). Bu durumun kültürle açıklanabileceği ileri sürülmektedir. Toplulukçu toplumlarda ebeveynlerin kontrolü kısmen daha sıkı ve çocuklar daha fazla itaat edilebilmektedir. Bu kontrol çocuğu pasifleştirmekte, kendine olan güveni azaltmakta ve değersizlik hissine yol açmaktadır (Ma vd., 2020, s. 2). Türkiye’de toplulukçu bir kültüre mensup olup böyle bir etkinin varlığı söz konusu olduğu ifade edilmektedir (Yener, 2018, s. 872).

Bazı olumsuz çocukluk yaşantıları dayanıklılığı, başa çıkma ve problem çözme yeteneklerini geliştirebildiği ileri sürülmektedir (Hong, 2007, s. 283).

Ebeveynlerin sıkı kontrolü, çocukları onay almaya daha fazla zorlamaktadır. Bu stresörler altında, yüksek ebeveyn kontrolü, arzu edilemeyen baskı, ihmal ve itaat beklentisi öğrencilerin motivasyonlarını azaltabilmektedir (Ma vd., 2020, s.8). Çocukluk deneyimlerinde ihmal edilme, terk edilme, istismar, değersiz görülme gibi utanç anılarının depresyonla (Matos vd., 2013, s. 155) ve stres ve ilgisizlikle olumlu bir ilişkisi tespit edilmiştir. Böyle ortamlar yetişkinlikte psikolojik bozukluğa ve uyumsuzluğa yol açtığı ileri sürülmektedir (Irons vd., 2006, s. 297 ;Matos vd., 2013, s. 149; Richter vd., 2009, s. 179; Gouveia vd., 2016, s.54). Psikolojik sorunlarla mücadele ederken azim ile uzun vadeli hedeflere odaklanmak mümkün görülmemektedir.

Bir bütün olarak azim ve azmin boyutu olan gayrette ısrar girişimcilik niyetini pozitif şekilde etkilerken ilginin tutarlılığı ise anlamlı etkilememektedir. Bu, beklenen bir sonuçtur. Çünkü girişimcilik gibi yıllar süren bir mücadelede azimli olmak, işine aşk ve tutkuyla bağlanarak gayrette ısrar etmek başarının anahtarıdır. Bu sonucu destekleyen önemli çalışmalar da literatürde mevcuttur. Butz ve diğerleri (2018, s. 10-12), azim ve girişimcilik niyeti arasında yüksek düzeyde anlamlı ve olumlu bir ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca girişimciliğin; sebat etme (Cardon ve Kirk, 2015, s. 1039), performans (Mueller vd., 2017, s. 260), başarı ihtiyacı, kontrol odağı, öz yeterlilik ve riske tolerans (Nejat ve Basım, 2012, s. 25; Arco-Tirado vd., 2019, s. 6), kendini geliştirme ve değişime açıklık kültürel değerleri (Naktiyok ve Timuroğlu, 2009, s. 95-96), kişilik ve özgüven (Obschonka vd., 2017, s. 495) gibi unsurlarla anlamlı ve olumlu ilişkisi tespit edilmiştir. Azmin gayrette ısrar bileşeninde daha yüksek olduğunu bildiren öğrencilerin verimliliğinin daha yüksek olduğu ileri sürülmektedir (Hodge vd., 2018, s. 457). Azmin üretkenlik ve tutkunluğu yükseltmekte olduğu ve bu durumun cinsiyet bağlamında farklılık göstermediği görülmektedir (Hodge vd., 2018, s. 455).

Bu çalışmanın önemli bir diğer sonucu ise erkeklerin kadınlara oranla girişimcilik niyetlerinin daha yüksek olmasıdır. Bu sonuç Geldhof ve diğerlerinin (2014, s. 84) çalışma bulgularını desteklemektedir. Öyle ki zaten erkeklerin girişimciliğe daha fazla eğilimli olduğuna inanılmaktadır. Ancak girişimcilik niyetlerinde cinsiyet farklılıkları bulunsa bile, bunun kültüre duyarlı bir durum olduğu ileri sürülmektedir (Jagannathan vd., 2017, s. 4). Kadınların girişimci özelliklerinin olup olmaması, ailenin sosyoekonomik kaynaklarına erişiminin erkeklerden daha yüksek olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu durum, kendi işlerini kurup kurmayacakları üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir (Schoon ve Duckworth, 2012, s. 1722).

Öneriler

Araştırmacılar için öneriler: Mevcut araştırmalar, girişimcilik niyeti gelişiminin birden fazla kişisel ve bağlamsal faktörün dinamik etkileşimi yoluyla gerçekleştiğini göstermektedir. Bu nedenle, çalışmanın bu bulguları sadece çocukluk deneyimleri ve azmin girişimcilik niyetine etkisini araştırarak büyük bir buzdağının sadece küçük bir ipucunu temsil etmektedir. Buradan hareketle gelecekteki araştırmalar, girişimci bir tutumun gelişiminin nelerden etkilenebileceğini daha iyi anlamak için zor çocukluğun diğer yönlerini derinlemesine inceleyebilir. Bu tür araştırmaların, bireylerin daha girişken olmasına yol açan belirli niteliklerin geliştirilmesine ilişkin katkı sağlaması beklenmektedir. Yanı sıra önceden iş kurma niyeti olanların, niyetlerinin gerçekten eyleme geçip geçmediğini belirlemek için boylamsal çalışmalar da gereklidir. Çünkü bireyler iş kurma konusunda güçlü olumlu tutumlar sergileyebilir ve yüksek öz-yeterliliğe sahip olabilirler. Ancak niyetler her zaman davranışa dönüşmeyebilir. Bu durum, bireylerin girişimcilik faaliyetlerine başlamasını engelleyen faktörlerin bilinmesi açısından, girişimcilik sürecine ek bir bakış açısı getireceği düşünülmektedir.

Uygulayıcılar için öneriler; Kariyer seçimi olarak girişimciliğe ilginin artması isteniyorsa, çocuklar erken dönemde teşvik edilmeli ve azimli olmaları gerektiğinin önemi vurgulanmalıdır. Erken çocukluk döneminde bilişsel uyarım ve yaratıcı yeteneklerin teşvik edilmesi, yetişkinlikte girişimci kariyer için önemli belirleyiciler olabilir. Bu noktada, çocuklara hedef belirleme

stratejilerinin öğretilmesi gerekmektedir. Azimle, uzun vadeli bir hedefe yönelik kararlılığının altı çizilmelidir. Bu nedenle, iyi hedefler koymayı öğretmek, çocukların azimini geliştirmenin ilk adımıdır. Bu öncelikle çocukların akademik davranışları hakkında ayrıntılı geri bildirim sağlayarak yapılmalıdır. Buradaki amaç öğrencilere performansın uygulama ile gelişebileceğini göstermektir. Ayrıca çocuklara gücü ölçüsünde sorumluluk vermek öz yeterliliğini, kendine güveninin ve başarı hazzını deneyimlemesine zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla çocuklara algılanan kontrolün kendilerinde olduğu hissini verilmesi gerekmektedir. Bu durumun çocuğun girişimci, atılgan ve azimli olmasında etkisinin yüksek olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ajzen, I. (2002). Residual effects of past on later behavior: Habituation and reasoned action perspectives. *Personality and Social Psychology Review*, 6(2), 107-122.
- Akın, A., Uysal, R. ve Nihan, Ç. (2013). Çocukluk deneyimleri ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Sakarya Üniversitesi, Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(4), 1541-1550.
- Aldrich, H. ve Cliff, J. (2003). The pervasive effects of family on entrepreneurship: toward a family embeddedness perspective. *Journal of Business Venturing*, 18(5), 573-596.
- Arco-Tirado, J. L., Bojica, A., Fernández-Martín, F. ve Hoyle, R. H. (2019). Grit as predictor of entrepreneurship and self-employment in Spain. *Frontiers in Psychology*, 10, 389-389.
- Aytaç, Ö. ve İlhan, S. (2007). Girişimcilik ve girişimci kültür: sosyolojik bir perspektif. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 101-120.
- Black, K. R. (2014). Grit in college students: Associations with achievement and parental influences. *Graduate Theses, Dissertations, and Problem Reports*. DOI:<https://doi.org/10.33915/etd.5218>.
- Braun Santos, D., Mendes-Da-Silva, W., Flores, E. ve Norvilitis, J. M. (2016). Predictors of credit card use and perceived financial well-being in female college students: a Brazil-United States comparative study. *International journal of consumer studies*, 40(2), 133-142.
- Bullough, A., Renko, M. ve Myatt, T. (2014). Danger zone entrepreneurs: the importance of resilience and self-efficacy for entrepreneurial intentions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 38(3), 473-499.
- Butz, N. T., Hanson, S., Schultz, P. L. ve Warzynski, M. M. (2018). Beyond the Big Five: does grit influence the entrepreneurial intent of university students in the US?. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 8(1), 1-16.
- Cardon, M. S. ve Kirk, C. P. (2015). Entrepreneurial passion as mediator of the self-efficacy to persistence relationship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 39(5), 1027-1050.
- Carr, J. C. ve Sequeira, J. M. (2007). Prior family business exposure as intergenerational influence and entrepreneurial intent: A theory of planned behavior approach. *Journal Of Business Research*, 60(10), 1090-1098.
- Chaudhary, R. (2017). Demographic factors, personality and entrepreneurial inclination. *Education + Training*, 59(2), 171-187.
- Collins, O. F. ve Moore, D. G. (1964). *The enterprising man*, East Lansing: Michigan State University.

- Cox, C. ve Jennings, R. (1995). The foundations of success: the development and characteristics of British entrepreneurs and intrapreneurs. *Leadership and Organization Development Journal*, 16(7), 4-9.
- Çelik, İ. ve Sarıçam, H. (2018). The relationships between academic locus of control, positive thinking skills and grit in high school students. *Universal Journal of Educational Research*, 6(3), 582-585.
- Drennan, J., Kennedy, J. ve Renfrow, P. (2005). Impact of childhood experiences on the development of entrepreneurial intentions. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 6(4), 231-238.
- Duckworth, A. L., Peterson, C., Matthews, M. D. ve Kelly, D. R. (2007). Grit: Perseverance and passion for long-term goals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(6), 1087-1101.
- Farrukh, M., Khan, A. A., Khan, M. S., Ramzani, S. R. ve Soladoye, B. S. A. (2017). Entrepreneurial intentions: the role of family factors, personality traits and self-efficacy. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 13(4), 303-317
- Geldhof, G. J., Weiner, M., Agans, J. P., Mueller, M. K. ve Lerner, R. M. (2014). Understanding entrepreneurial intent in late adolescence: The role of intentional self-regulation and innovation. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(1), 81-91.
- Gilbert, P., Cheung, M. S. P., Grandfield, T., Campey, F. ve Irons, C. (2003). Recall of threat and submissiveness in childhood: Development of a new scale and its relationship with depression, social comparison and shame. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 10(2), 108-115.
- Gouveia, J. P., Xavier, A. ve Cunha, M. (2016). Assessing early memories of threat and subordination: Confirmatory Factor Analysis of the Early Life Experiences Scale for adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, 25(1), 54-64.
- Gürbüz, S. (2019). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi temel ilkeler ve uygulamalı analizler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürbüz, S. ve Şahin F. (2015), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemler.*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hill, P. L., Burrow, A. L. ve Bronk, K. C. (2016). Persevering with positivity and purpose: An examination of purpose commitment and positive affect as predictors of grit. *Journal of Happiness Studies*, 17(1), 257-269.
- Hodge, B., Wright, B. ve Bennett, P. (2018). The role of grit in determining engagement and academic outcomes for university students. *Research in Higher Education*, 59(4), 448-460.
- Hong, R. Y. (2007). Worry and rumination: Differential associations with anxious and depressive symptoms and coping behavior. *Behaviour Research and Therapy*, 45(2), 277-290.
- Irons, C. ve Gilbert, P. (2005). Evolved mechanisms in adolescent anxiety and depression symptoms: The role of the attachment and social rank systems. *Journal of adolescence*, 28(3), 325-341.
- Irons, C., Gilbert, P., Baldwin, M. W., Baccus, J. R. ve Palmer, M. (2006). Parental recall, attachment relating and self-attacking/self-reassurance: Their relationship with depression. *British Journal of Clinical Psychology*, 45(3), 297-308.

- Jagannathan, R., Camasso, M. J., Das, B., Tosun, J. ve Iyengar, S. (2017). Family, society and the individual: Determinants of entrepreneurial attitudes among youth in Chennai, South India. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 7(14), 1-22.
- Jayawarna, D., Jones, O. ve Macpherson, A. (2014). Entrepreneurial potential: The role of human and cultural capitals. *International Small Business Journal*, 32(8), 918-943.
- Karimi, S. (2020). The role of entrepreneurial passion in the formation of students' entrepreneurial intentions. *Applied Economics*, 52(3), 331-344.
- Klein, H. J., Wesson, M. J., Hollenbeck, J. R. ve Alge, B. J. (1999). Goal commitment and the goal-setting process: conceptual clarification and empirical synthesis. *Journal of Applied Psychology*, 84(6), 885.
- Kümbül, G. B. (2008). *Sosyal girişimciliği etkileyen faktörlerin analizi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Leffel, A. ve Darling, J. (2009). Entrepreneurial versus organizational employment preferences: a comparative study of European and American respondents. *Journal of Entrepreneurship Education*, 12, 79-92.
- Ma, C., Ma, Y. ve Lan, X. (2020). The moderating role of social identity and grit in the association between parental control and school adjustment in chinese middle school students. *Frontiers in Psychology*, 11, 1-13.
- Matos, M., Pinto-Gouveia, J. ve Costa, V. (2013). Understanding the importance of attachment in shame traumatic memory relation to depression: The impact of emotion regulation processes. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 20(2), 149-165.
- McDowell, D. J. ve Parke, R. D. (2005). Parental control and affect as predictors of children's display rule use and social competence with peers. *Social Development*, 14(3), 440-457.
- Michelle, L. (2017). 8 early childhood experiences that continue to affect you even in adulthood. *Learning Mind*: <https://www.learning-mind.com/earlychildhood-experiences/> (Erişim Tarihi: 12.05.2020)
- Mueller, B. A., Wolfe, M. T. ve Syed, I. (2017). Passion and grit: An exploration of the pathways leading to venture success. *Journal of Business Venturing*, 32(3), 260-279.
- Naktiyok, A. ve Timuroğlu, M. K. (2009). Öğrencilerin motivasyonel değerlerinin girişimcilik niyetleri üzerine etkisi ve bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 85-103.
- Nikolaus, C. J., Schierer, M., Ellison, B., Eicher-Miller, H. A., Gundersen, C. ve Nickols-Richardson, S. M. (2019). Grit is associated with food security among US parents and adolescents. *American Journal of Health Behavior*, 43(1), 207-218.
- Obschonka, M., Hakkarainen, K., Lonka, K. ve Salmela-Aro, K. (2017). Entrepreneurship as a twenty-first century skill: entrepreneurial alertness and intention in the transition to adulthood. *Small Business Economics*, 48(3), 487-501.
- Ohe, S. ve Ohe, T. (1996). Three key experiences of Japanese entrepreneurs during their elementary and secondary school years. *Frontiers of Entrepreneurship Research*, Wellesley, MA.
- Önay, I., Ayas, S., Uğurlu, Ö. Y. ve Önay, M. B. (2017). Psikolojik sermaye ile girişimcilik niyeti ilişkisi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(3), 55-66.

- Öngen, D. E. (2006). The relationships between self-criticism, submissive behavior and depression among Turkish adolescents. *Personality and Individual Differences*, 41(5), 793-800.
- Pierro, A., Kruglanski, A. W. ve Higgins, E. T. (2006). Progress takes work: Effects of the locomotion dimension on job involvement, effort investment, and task performance in organizations. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(7), 1723-1743.
- Rachmawan, A., Lizar, A. A. ve Mangundjaya, W. L. (2015). The role of parent's influence and self-efficacy on entrepreneurial intention. *The Journal of Developing Areas*, 49(3), 417-430.
- Richter, A., Gilbert, P. ve McEwan, K. (2009). Development of an early memories of warmth and safeness scale and its relationship to psychopathology. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 82(2), 171-184.
- Sarıçam, H., Çelik, İ. ve Oğuz, A. (2016). Kısa azim (sebat) ölçeğinin türkçeye uyarlanması-geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(2), 927-935.
- Schoon, I. ve Duckworth, K. (2012). Who becomes an entrepreneur? early life experiences as predictors of entrepreneurship. *Developmental Psychology*, 48(6), 1719-1726.
- Sezer, C. (2013). Kariyer olarak girişimcilik ve girişimcilik niyetini etkileyen faktörlerin içerik analizi ile belirlenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 49-60.
- Sezer, Ö. Ü. T., Uyanık, G., Karabulut, A. G. ve Sazlı, E. K. (2019). 5-6 yaşında çocuğu olan annelerin çocukluk deneyimleri ve öznel mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 177-193.
- Sharda, P. (2019). Relationship study of GRIT and entrepreneurship. *Science, Technology and Development*. 8(12), 696-719.
- Sharma, L. (2014). Impact of family capital & social capital on youth entrepreneurship—a study of Uttarakhand state, India. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 1(4), 1-18.
- Shek, D. T. (2007). Perceived parental control based on indigenous Chinese parental control concepts in adolescents in Hong Kong. *The American Journal of Family Therapy*, 35(2), 123-137.
- Sığrı, Ü., ve Tıgılı, M. (2006). Hofstede'nin "belirsizlikten kaçınma" kültürel boyutunun yönetsel-örgütsel süreçlerde ve pazarlama açısından tüketici davranışlarına etkisi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(1), 327-342.
- Şahin, S. (2018). Psikolojik danışman adaylarının çocukluk deneyimleri algısının belirlenmesi. *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, 1(1), 62-70.
- Şeşen H. ve Basım H. N. (2012). Demografik faktörler ve kişiliğin girişimcilik niyetine etkisi: spor bilimleri alanında öğrenim gören üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 12 (Özel Sayı). 21-28.
- Taner, A. E. (2019). *Beliren yetişkinlerin kendini sevme ile öz-yeterlik özelliklerinin çocukluk deneyimleri ve bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Tarhini, A., Teo, T. ve Tarhini, T. (2016). A cross-cultural validity of the E-learning Acceptance Measure (ElAM) in Lebanon and England: A confirmatory factor analysis. *Education and Information Technologies*, 21(5), 1269-1282.

- TÜİK (2020), <https://data.tuik.gov.tr/tr/main-category-sub-categories-sub-components2/>. (Erişim tarihi: 19.10.2020).
- Vela, J. C., Lu, M. T. P., Lenz, A. S. ve Hinojosa, K. (2015). Positive psychology and familial factors as predictors of Latina/o students' psychological grit. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 37(3), 287-303.
- Webb, M., Heisler, D., Call, S., Chickering, S. A. ve Colburn, T. A. (2007). Shame, guilt, symptoms of depression, and reported history of psychological maltreatment. *Child Abuse & Neglect*, 31(11-12), 1143-1153.
- Williams, L. R., Degnan, K. A., Perez-Edgar, K. E., Henderson, H. A., Rubin, K. H., Pine, D. S., Steinberg, L. ve Fox, N. A. (2009). Impact of behavioral inhibition and parenting style on internalizing and externalizing problems from early childhood through adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37(8), 1063-1075.
- Wolfe, M. T. ve Patel, P. C. (2016). Grit and self-employment: a multi-country study. *Small Business Economics*, 47(4), 853-874.
- Yener, S. (2018). Sosyolojik kuramlar çerçevesinde aile ve girişimcilik ilişkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 869-878.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu

Tarih: 15.04.2020

No: GO 2020/193

Üretim İşletmelerinde Maliyet Muhasebesi Kullanım Düzeyinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma: Tokat İli Örneği

A Research on The Measurement of Cost Accountancies Usage Level in Production Operations: Tokat Regional Sample

Dr. Öğr. Üyesi Ergin TEMEL ¹

Öz

Yoğun rekabetin yaşandığı günümüz iş dünyasında yöneticilerin, doğru kararlar alabilmesi için, doğru, geçerli, güvenilir ve zamanlı bilgiye ihtiyaç vardır. Maliyet muhasebesi hem hizmet işletmelerinde hem de üretim işletmelerinde yöneticilerin karar vermelerinde en önemli bilgi kaynağıdır. Yöneticilerin ihtiyaç duyacağı maliyet verilerinin elde edilmesi için işletmede etkin bir maliyet muhasebe sisteminin kurulmuş olması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, Tokat ilinde faaliyet gösteren anonim ve limitet şirket statüsündeki üretim işletmelerinde maliyet muhasebesi sisteminin kullanım düzeyinin ölçümünü yapmaktır. Araştırma verilerinin elde edilmesinde araştırma yöntemlerinden biri olan anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri Tokat il merkezi ve ilçelerinde faaliyet gösteren üretim işletmelerinden elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda işletmelerin maliyet muhasebesi kullanım düzeyinin farklılık gösterdiği, işletmelerde yeteri düzeyde ayrı bir maliyet muhasebesi bölümünün olmadığı, yöneticilerin maliyet muhasebesi ile ilgili eğitim alma oranının çok düşük olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maliyet muhasebesi, üretim işletmeleri, maliyet muhasebesi kullanımı

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In today's labor market where there is intense competition, managers need accurate, valid, reliable and timely information in order to make the right decisions. Cost accounting is the most important source of information for managers' decision making in both service businesses and production enterprises. An effective cost accounting system must be established in the enterprise in order to obtain the cost data that managers will need. The aim of this study is to measure the level of use of cost accounting in production enterprises operating in Tokat. Questionnaire method was used to obtain research data. The data of the research were obtained from the production enterprises operating in Tokat provinces and districts. As a result of the research, it was determined that the level of use of cost accounting of enterprises differed, there was not a separate cost accounting department at a sufficient level, and the rate of training on cost accounting was insufficient.

Keywords: Cost accounting, production enterprises, use of cost accounting

Paper Type: Research

¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Sağlık Bilimler Fakültesi, ergin.temel@gop.edu.tr.

Atf için (to cite): Temel, E. (2020). Üretim işletmelerinde maliyet muhasebesi kullanım düzeyinin ölçülmesine yönelik bir araştırma: Tokat ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 1107-1123.

Giriş

Maliyet muhasebesi verileri yöneticilerin doğru karar almalarındaki bilgi kaynağıdır. Bu bilgi kaynağının doğru, geçerli, güvenilir ve zamanlı bilgi üretmesi için işletmenin muhasebe sisteminde yer alması gerekir. Maliyet muhasebesi ile üretilen mamul veya hizmetin birim maliyeti, mamul veya yarı mamul stok değerleri, satış fiyatı, özel kararların alınmasında kullanılacak maliyet verileri, gelecekle ilgili planlarda kullanılacak maliyet verileri gibi birçok karar alma verisi elde edilmektedir.

Yoğun rekabetin yaşandığı günümüz iş dünyasında yöneticilerin önemli sorunlarından biri de maliyetlerini yönetebilmeleri için gerekli bilgileri etkin bir şekilde kullanamamalarıdır. Etkin bir maliyet yönetimi için işletmelerin maliyet verilerini elde edecekleri maliyet muhasebesi bilgi sistemini işletme organizasyonunda oluşturması gerekmektedir.

Bu çalışma, Tokat ilinde faaliyet gösteren anonim ve limitet şirket statüsündeki üretim işletmelerinde maliyet muhasebe sistemini kullanma düzeylerini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Çalışma ile Tokat ilindeki üretim işletmelerinde ayrı bir maliyet muhasebesi bölümünün varlığı, maliyetlerin takibi için gider yeri ayrımı, stok değerlendirme yöntemleri, fiyatlandırma politikaları, sabit ve değişken maliyetlerin maliyet hesaplamadaki kullanımı, maliyetleri mamullere yüklerken kullandıkları faaliyet hacimleri, bütçe hazırlama durumları, fireleri dikkate almaları, üretilen mamullerdeki maliyet etkenlerinin payı gibi maliyet muhasebesi kullanımına yönelik durumları anket yöntemi kullanılarak tespit edilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

Araştırma çerçevesinde maliyet muhasebesiyle ilgili kullanılan kavramlar şöyledir;

1.1. Maliyet Muhasebesi Sistemi ve Önemi

Maliyet muhasebesi, üretimi yapılan mal ve hizmetlerle ilgili saptanan maliyetlerin birim ve toplam maliyetlere aktarılmak suretiyle, maliyetlerin hesaplanmasına, kontrolüne, planlanmasına, analiz edilmesine ve satış tutarının saptanmasına olanak sağlayan bilgileri yönetime yardımcı olacak şekilde üreten ve kayıtlayan içe dönük muhasebe türü olarak tanımlanmaktadır (Özulucan, 2019, s. 8). İşletme yönetimi maliyet muhasebesini, birim maliyetleri tespit etmek, işletme faaliyetlerini kontrol etmek, planlamaya yardımcı olmak ve özel kararların alınmasında yardımcı olması (Bursal ve Ercan, 1997, s. 14) amacıyla kullanmaktadır.

Yöneticilerin karar vermede kullanacağı nicel bilgi önemlidir. Nicel bilgiler kullanılarak alınan kararlar daha isabetli olmaktadır. Çünkü nicel bilgiler nitel bilgilere göre daha fazla kesinliği vardır (Ertaş, 2016, s. 7). Karar vermede kullanılacak nicel bilgiler maliyet muhasebesi ile elde edilmektedir. Maliyet muhasebesi bilgileri kullanılarak, üretilen mamulün veya hizmetin maliyeti tespit edilerek satış fiyatı kararları verilir, yarı mamulün maliyeti tespit edilerek mali tablolar hazırlanır. Elde edilen kar maliyet muhasebesi verileriyle tespit edilir. İşletmelerin hazırlayacağı bütçelerde kullanılacak veriler, yatırım kararlarında veya alternatif seçim kararlarında kullanılacak veriler maliyet muhasebesinden elde edilmektedir. Yöneticilerin karar vermede kullanacağı daha birçok maliyet verileri maliyet muhasebesinden elde edildiği için özellikle üretim ve hizmet işletmelerinde maliyet muhasebe sistemine ihtiyaç vardır.

1.2. Maliyet Unsurları

Üretilen mamulün maliyeti direkt ilk madde ve malzeme, direkt işçilik ve genel üretim maliyetinden oluşur. Üretilen mamulün temel yapısını oluşturan, her bir mamul için ne kadar tüketildiği doğrudan tespit edilebilen madde ve malzemelerin maliyetine direkt ilk madde ve malzeme maliyeti, üretilen mamulün şekillendirilmesinde direkt etkisi olan ve her bir mamul için ne kadar çalışıldığı doğrudan tespit edilebilen işçiliğin maliyetine direkt işçilik maliyeti, üretimle ilgili olan ancak direkt olarak mamul maliyetine yüklenemeyen üretimle ilgili maliyete de genel üretim maliyeti denir. Endirekt ilk madde ve malzeme maliyeti, endirekt işçilik maliyeti ve

üretimle ilgili diğer maliyetler (elektrik, su, kira, sigorta, amortisman gibi) genel üretim maliyetlerini oluşturur.

Maliyetler faaliyet hacmiyle duyarlılığına göre, değişken maliyetler, sabit maliyetler ve yarı değişken (karma) maliyetler olarak üç farklı şekilde ortaya çıkar. Değişken maliyetler, faaliyet hacmiyle doğrudan doğruya bağlantılı olarak ortaya çıkan, faaliyet hacminin artmasıyla artış gösteren, azalış gösterdiğinde azalan maliyetlerdir. Sabit maliyetler belli bir zaman aralığında faaliyet hacmi ile birlikte artış veya azalış göstermeyen maliyetlerdir (Ertaş, 2016, s. 27). Yarı değişken (karma) maliyetler hem sabit hem de değişken maliyet özelliklerini birlikte gösteren maliyetlerdir. Yarı değişken nitelikli maliyetlerin bir kısmı faaliyet hacmindeki değişimlerden etkilenirken bir kısmı da etkilenmez (Can, 2006, s. 39).

1.3. Üretim Yönetimine Göre Maliyet Muhasebe Sistemleri

Kullanılan üretim yönetimine göre maliyet sistemleri üretimin özelliğine ve üretim politikasına bağlı olarak sipariş, safha ve karma maliyet sistemi olarak üç gruba ayrılır.

Sipariş maliyet sistemi, birbirinden gerek tür gerekse değer olarak farklı ürünlerin üretildiği ve üretim süreçlerinde farklı üretim tekniklerinin kullanıldığı ürünlerin, üretim maliyetlerinin izlenmesinde kullanılan yöntemdir (Abdioğlu, 2013, s. 337). Safha maliyet sistemi, aynı cins, biçim ve aynı özellikteki mal ve hizmetlerin parti halinde ve birbirini takip eden çeşitli üretim safhalarında üretimin yapıldığı durumlarda kullanılan yöntemdir (Atamanalp vd., 2000, s. 67). Bazı işletmelerde üretimlerini ve maliyet takiplerini hem safha hem de sipariş maliyet sistemi kullanarak gerçekleştirmektedir. Sipariş ve safha maliyet sisteminin birlikte kullanıldığı sistemlerde bulunmaktadır. Bu iki sistemin birlikte kullanılarak oluşturulan sisteme karma maliyet sistemi denir (Ertaş, 2016, s. 251).

1.4. Maliyetlerin Kapsamına Göre Maliyet Sistemleri

Birim üretim maliyetlerin tespit edilmesinde sabit ve değişken maliyetlerin hesaplamada kullanılmasına göre kullanılan yöntemler, tam maliyet, değişken maliyet, normal maliyet ve asal maliyet yöntemleri olmak üzere dört grupta toplanmaktadır.

Tam maliyet yöntemi, dönemin üretim giderlerinin (direk ilk madde ve malzeme, direk işçilik ve genel üretim giderlerinin) tümünün sabit ve değişken ayrımı yapmaksızın o dönemde üretilen mamul veya hizmetlere yüklemesi yapılarak üretim maliyetlerinin hesaplandığı yöntemdir (Büyükmirza, 2000, s. 466). Normal maliyet yöntemi, dönemin üretim giderlerinden direkt ilk madde ve malzeme, direkt işçilik ve genel üretim giderlerinden değişken kısmının tamamını, sabit genel üretim giderininse sadece kullanılan kapasiteye isabet eden tutarını üretim maliyetine yükleyen yöntemdir (Büyükmirza, 2000, s. 470). Değişken maliyet yönteminde, dönemin üretim giderleri direkt ilk madde ve malzeme, direkt işçilik ve değişken genel üretim giderlerinden oluşur (Ertaş, 2016, s. 252). Direkt maliyet yönteminde, üretimle ilgili sadece direkt ilk madde ve malzeme ile direkt işçilik giderlerinin üretilen mamulün maliyetinde hesaba katılır (Abdioğlu, 2013, s. 22)

1.5. Birleşik ve Yan Mamul

Üretim işletmelerinde bir safhada aynı ilk maddelerden üretimin teknik özelliği gereği iki veya daha fazla mamulün zorunlu olarak birlikte üretilmesine birleşik üretim denir (Civelek, 2002, s. 362). Paket süt üretilirken kaymak, şeker üretilirken, küspe ve ispirto üretilmesi, un üretilirken kepek üretimi birleşik üretime örnek gösterilebilir. Birden fazla mamulün zorunlu olarak birlikte elde edildiği bir üretim sürecinin maliyetine de birleşik maliyet denir (Bursal ve Ercan, 1997, s. 317). Birleşik mamullerin ortaya çıkmaya başladığı noktaya ayrılma noktası, ayrılma noktasına kadar üretim bölümünde toplanan bütün maliyetlere de birleşik maliyet denir (Civelek, 2002, s. 362).

Birleşik üretim sonucu elde edilen mamuller, ana mamul ve yan mamul olarak iki sınıfa ayrılır. Ana mamul, aynı üretim işlemleri ile birlikte birden fazla türde ortaya çıkan, satış değeri

yüksek olan, yan mamul, ana mamul ile karşılaştırıldığında satış değeri düşük olan mamullere denir (Abdioğlu, 2013, s. 316).

Birleşik mamullerin birim maliyetlerini tespit etmek için birleşik maliyetlerin birleşik mamullere dağıtılması gerekir. Üretimde ortaya çıkan birleşik maliyetler üretilen mamullerin (Ana ve yan mamullerin) ortak maliyeti olduğu için her bir mamule ortak maliyetten pay verilir. Birleşik maliyetlerin mamullere dağıtımı yapılırken, üretim miktarı, direkt işçilik saati, direkt işçilik maliyeti, direkt ilk madde ve malzeme maliyetleri, satış değeri, tahmini net gerçekleşebilir değer, brüt kâr marjı yöntemlerinden biri kullanılabilir.

1.6. Genel Üretim Maliyetlerinin Dağıtımı

Genel üretim maliyeti, direkt ilk madde ve malzeme ile direkt işçilik dışında kalıp üretime yardımcı olan endirekt malzeme ve endirekt işçiliklerle diğer bütün endirekt üretim harcamalarıdır (Atamanalp vd., 2000, s. 184). Genel üretim maliyetleri üretilen mamullerle direkt ilişkili olmadığı için üretilen mamullerdeki paylarını doğrudan tespit etmek mümkün olmamaktadır. Genel üretim maliyetlerinin mamullere yüklenmesi geleneksel anlamda üç aşamadan meydana gelir. Birinci aşamada genel üretim maliyetleri gider merkezlerine dağıtılır, ikinci aşamada yardımcı gider merkezlerinde biriken maliyetler doğrudan, kademeli, matematiksel ve planlı dağıtım yöntemlerinden biri kullanılarak esas gider merkezine dağıtılır, üçüncü aşamada esas gider merkezinde toplanan maliyetler üretim miktarı, direkt ilk madde ve malzeme miktarı, direkt ilk madde ve malzeme maliyeti, direkt işçilik saati, makine saati gibi ölçüler kullanılarak üretilen mamullere yüklenir (Can, 2006, s. 99).

1.7. Mamul Fiyatlama

Üretilen mamullerin talebine etki edecek etkenlerin başında mamulün fiyatı gelmektedir. İşletmeler üretmiş olduğu mamulleri fiyatlandırmada çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Mamul fiyatlama için, maliyet odaklı, talep odaklı, rekabet odaklı yöntemler kullanılabilir (Tutkavul ve Elmacı, 2016, s. 664)

1.8. Fire

Üretilen mamulün birim maliyetini artıran ve işletmelerin çoğunluğunda ortaya çıkan fire, üretim sırasında kullanılan malzemelerin uçması, çekmesi, tozlaşması veya buharlaşması sonucu üretimden çıkan miktarın, üretime giren miktardan az olmasıyla kendini gösterir (Özkan, 2006, s. 109). Fire, malzeme kalitesizliği, üretimde kullanılan makinenin ayarsızlığı veya uygunsuzluğu, işçi hataları, üretimin vermiş olduğu (buharlaşma, kimyasal reaksiyon, kumaş kırıntıları gibi) zorunluluk gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır.

Firelerin maliyetlerle ilişkilendirilmesi ve vergi mevzuatı açısından normal ve anormal fire olmak iki gruba ayırmaktadır. Normal fire, normal üretim koşullarında oluşması beklenen ve kaçınılması mümkün olmayan fireyi, anormal fire ise etkin olmayan üretim sonucunda ortaya çıkan ve normal kabul edilen miktarın üzerinde oluşan fireyi ifade etmektedir (Özulucan, 2010, s. 158-159).

1.9. Stok Değerleme Yöntemi

Paranın satın alma gücünde yaşanan değişimi stokların üretimde kullanıldığında hangi fiyatın geçerli olacağı sorunu doğurmuştur. Bu sorunun çözümü için çeşitli stok değerlendirme yöntemleri geliştirilmiştir. Stokların değerlendirilmesinde kullanılacak yöntemler, gerçek maliyet yöntemi, ortalama maliyet yöntemi, ilk giren ilk çıkar yönetimi, son giren ilk çıkar yöntemi (5024 sayılı enflasyon muhasebesi kanunu ile uygulamadan kaldırılmıştır), en düşük fiyatlı ilk çıkar yöntemi, en yüksek fiyatlı ilk çıkar yöntemi, ilk gelecek olan ilk çıkar yöntemi, piyasa fiyatı yöntemi (Abdioğlu, 2013, s. 166) gibi yöntemler kullanılmaktadır.

1.10. Bütçe

Bütçe, rakamlarla ifade edilmiş düzenli bir hareket planı (Büyükmirza, 2000, s. 623) olarak tanımlanabilir. İşletmelerin planlarını uygularken katlanacakları giderlerin bugünden tespit edilmesi bütçeler yardımıyla yapılmaktadır. İşletmeler, satış, üretim, işçilik, stok, nakit, yatırım gibi çeşitli bütçeler hazırlayarak faaliyet planlarını sayısallaştırırlar. İşletmelerin maliyet muhasebesini kullanma amaçlarından biri de bütçelerin hazırlanmasına yardımcı olmasıdır. Maliyet muhasebesi verileri kullanılarak işletme bütçeleri hazırlanmakta ve bütçelerle gelecekle ilgili planlar sayısallaştırılmaktadır.

1.11. Gider Yeri

Gider yeri, giderlerin ayrı olarak izlenmesine imkân veren örgüt veya hesap birimlerine denir (Büyükmirza, 2000, s. 169). Üretim işletmelerinde üretim süresince çeşitli giderler meydana gelmektedir. Bu giderlerin meydana geldiği fabrika içerisindeki yerler gider yeri olarak ifade edilmektedir. Üretime vermiş olduğu katkıya ve işletmelerin özelliklerine göre işletmelerde çeşitli gider merkezleri bulunmaktadır. Üretimdeki etkisine göre, esas, yardımcı, hizmet gider merkezleri, yapılan işin özelliğine göre de kesim, dikim, boya, ısı merkezi, enerji merkezi, kalite kontrol gibi gider merkezleri bulunmaktadır.

2. Literatür Araştırması

Ayyıldız ve Durna (2005), Kayseri ilinde maliyet muhasebesi kullanımına ilişkin araştırma yapmışlardır. Araştırma 30 işletme ile yapılmış ve araştırma sonucunda, Muhasebe Uygulamaları Genel Tebliği ve TDHP 7/A kayıt ortamının da etkisi ile maliyet muhasebesinin özellikle kayıt düzeni için getirdiği uygulamalar ile raporlamaya esas olan maliyet bilgilerinin elde edilebildiği, ancak bazı kavram ve tanımların anlaşılmadığı, üretime eş zamanlı, güncel maliyet bilgilerinden yararlanılmadığı sonucuna varmışlardır.

Antony ve Kumar (2005) Çalışmalarında, İngiltere’de küçük ve orta ölçekli işletmelerde altı sigma uygulamasını analizini yapmayı amaçlamışlardır. Çalışmanın sonucunda, KOBİ’lerin çoğunun altı sigmanın farkında olmadığını ve birçoğunun altı sigma projesini uygulamak için kaynaklara sahip olmadığını tespit etmişlerdir. Altı sigmanın KOBİ’ler arasında genel olarak popüler olmadığını da tespit etmişlerdir.

Özkan (2006), sanayi işletmelerinde uygulanan maliyet muhasebesi politikalarının araştırılması, Kayseri örneği başlıklı çalışmada 150’den fazla çalışanı olan 31 işletmeye uygulamış ve araştırmanın sonucunda, bazı politikaların işletmelerde yoğunlukla uygulandığı, bazı politikaların uygulanmasında dağınıklık olduğu, aynı sektörde faaliyet eden işletmelerde dahi farklı politikaların tercih edildiği tespit etmiştir.

Dönmez ve diğerleri (2006), yönetim muhasebesinin kavramsal gelişim sürecini değerlendirmiş, Ersoy ve diğerleri (2006), İSO’nun İlk 500 giren üretim işletmelerinde geleneksel ve çağdaş maliyet / yönetim muhasebesi sistemlerinin uygulanmasına yönelik araştırma yapmışlardır. Yüzbaşıoğlu (2004), stratejik yönetim ve planlama açısından stratejik maliyet yönetimi ve enstrümanlarını incelemiştir. Yükçü ve atağan (2012), maliyet muhasebesinin tarihi gelişimini incelemiştir.

Uyar (2008), Denizli ilinde faaliyet gösteren üretim işletmelerinde maliyet muhasebesi uygulama düzeylerinin ölçmek amacıyla 86 işletme ile anket yöntemini kullanarak çalışma yapmıştır. Araştırmada, Denizli’de işletmelerin genelde tekstil, konfeksiyon, dokuma ve boya sanayinde faaliyet gösterdikleri, işletmelerde kurumsal yapının henüz oluşmadığı, maliyetlerin genelde aylık olarak hesaplandığı, fiili maliyet yöntemini tercih ettiklerini, karar vermede tam maliyet yöntemini tercih ettiklerini, maliyet unsurları arasında en önemli payın direkt ilk madde ve malzeme olduğu, işletmelerin büyük çoğunluğunun mamul ve bölüm karlılığını analiz ettikleri sonuçlarına varmıştır.

Tekşen ve Kalkan (2012), yönetim kararlarında muhasebe bilgi sisteminin etkisi: batı Akdeniz bölgesinde faaliyette bulunan mermer işletmeleri üzerine bir araştırma yapmışlar ve araştırmanın sonucunda, muhasebe bilgilerinin yönetim kararlarına etkisini %74,97 oranında ölçtüğü sonucuna varmışlardır.

Tanç (2012), otel işletmelerinde yönetim muhasebesi uygulamalarını tespit etmeye yönelik araştırmasını Kapadokya bölgesinde uygulamıştır. Araştırmanın sonucunda, Kapadokya bölgesinde yer alan otellerde maliyet ve yönetim muhasebesi sistemlerinin etkin olarak kullanılmadığı sonucuna varmıştır.

Tugay ve Akın (2013), üretim işletmelerinde maliyet muhasebesi uygulama düzeyini Burdur ili için incelemiş ve araştırmada, işletmelerin yeterince kurumsallaşmadıkları ve bu nedenle maliyet muhasebesinin ürettiği bilgilerin yönetim kararlarında kullanılması konusunda yeterli farkındalıklarının oluşmadığı sonucuna varmışlardır.

Mărginean'ın (2013) Romanya'da mobilya sanayinde bir işletmede standart maliyet sisteminin uygulanabilirliğine yönelik bir çalışma yapmıştır. Romanya'daki mobilya sektöründeki işletmeler için maliyet yönetim sürecinde uygulanabilir olduğu sonucuna varmıştır.

Görmüş ve diğerleri (2015), yönetimin etkinliği açısından standart maliyet yönteminin uygulanması başlıklı çalışmalarında uşak ilinde orta ölçekli işletmelerde standart maliyet yönteminin uygulanabilirliği araştırılmıştır. Araştırmada, bir fabrika için standart maliyet yönteminin uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda direkt ilk madde ve malzeme maliyetinde 3.537,0075 TL olumsuz sapma, direkt işçilik maliyetinde 192,322 TL olumlu sapma, genel üretim maliyetinde 913,760 TL olumsuz sapma olduğunu tespit etmişlerdir.

Yürekli (2017), KOBİ'lerde yönetim ve maliyet muhasebesinin stratejik karar alma üzerindeki etkisini incelemiş ve KOBİ'lerin stratejik kararlarında yönetim muhasebesinin maliyet muhasebesine göre daha etkin kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır.

3. Uygulama

Bu bölümde, Tokat ilinde faaliyette bulunan üretim işletmelerinin maliyet muhasebesini kullanma düzeylerini belirlemek için yapılan araştırmanın bulguları değerlendirilmiştir.

Tokat, 620.000 nüfusuyla orta Karadeniz bölgesinde yer alan, verimli topraklarıyla bölgenin ve ülkenin tarımsal ürün yetiştirmede önemli bir yere sahip olan ilidir. Tokat ilinde sanayi adına 1930 yılında kurulan Türkiye'nin ilk şeker fabrikalarından olan Turhal şeker ve makine fabrikası sanayi sektörünün başlangıcını oluşturmuştur. 1985 yılından sonra uygulanan teşviklerle Tokat merkez ve ilçelerinde özel sektöre ait çok sayıda üretim işletmesi kurulmuştur. Tokat merkez ve ilçelerinde sanayi kollarının meyve suyu, süt ve süt ürünleri, un ve yem, tuğla ve kiremit, kireç, orman ürünleri, tekstil, beton, çimento, metal, zirai alet gibi üretim yapan fabrikalar bulunmaktadır (<http://www.tokattso.org.tr/?pnum=59&pt=Tokat+Ekonomisi>, 30.08.2020).

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Tokat merkez ve ilçelerinde faaliyet gösteren anonim ve limitet şirket statüsündeki üretim işletmelerinin maliyet muhasebesi kullanma düzeylerini tespit etmektir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yönteminden yararlanılmıştır. Anket formunda iki kısımda toplam 27 soru bulunmaktadır. Anketin ilk bölümünde işletmelerin genel özelliklerini belirlemeye yönelik sorular, ikinci bölümde de maliyet muhasebesini kullanma düzeylerini ölçecek sorular yer almıştır. Ankette, üretim işletmelerinde ayrı bir maliyet muhasebesi bölümünün varlığı, gider (masraf) yeri ayırımı yapma durumları, mamul fiyatlandırma politikaları, birleşik ve yan mamul üretimi ve maliyetlemesi, fire maliyetlerinin dağıtımı,

planlama ve gider kontrolünde kullandıkları maliyet sistemleri, bütçe hazırlama durumları, karlılık analiz yapma durumları, üretim faktörlerinin birim maliyetteki dağılımı gibi maliyet muhasebe kullanım düzeylerini tespit etmeye yönelik sorular sorulmuştur.

Tokat ticaret ve sanayi odası verilerine göre Tokat ilinde üretim, hizmet ve ticari işletme olarak 304 tane anonim, 986 tane limitet şirket faaliyette bulunmaktadır. Tokat merkez ve ilçelerindeki organize sanayi bölgelerinde toplam 157 tane üretim işletmesi bulunmaktadır. Oda kayıtlarında işletmeler üretim, hizmet ve ticaret ayırımı yapılmadan kaydedildiği için toplam anonim ve limitet şirket sayıları kullanıldı.

Verilerin elde edilmesi için anket önce e posta yoluyla işletmelere gönderilmiştir. Ancak yeterli sayıda geri dönüş olmadığı için yüz yüze yöntem kullanılmıştır. Anket sorularının cevaplandırılması için 72 tane işletmenin genel müdür ve müdür yardımcılıyla görüşülmüş, 57 tane işletmedeki yönetim kadrosunda yer alan genel müdür, müdür, müdür yardımcısı, muhasebe müdürü ve imalat müdürü tarafından cevaplanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 19 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

3.3. Araştırmanın Sınırları

Araştırma, Tokat merkez ve ilçelerindeki üretim işletmelerine uygulanmıştır. Araştırma için hizmet ve ticari işletmeler uygulama dışı bırakılmıştır. Tokat ilinde faaliyette bulunan toplam 1090 işletmeden, 57 adet üretim işletmesi olan anonim ve limitet şirket ile sınırlanmıştır.

4. Araştırmanın Bulguları

Araştırmadan elde edilen bulgular, anket uygulanan işletmeye ait genel bilgilerle maliyet muhasebesi kullanma düzeyine ilişkin bilgilerden oluşmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular şu şekildedir;

Araştırmaya katılan işletmeleri, toprak sanayi, inşaat-hazır beton, orman ürünleri, gıda, metal-demir, tekstil fabrikaları olarak sınıflandırılmıştır. Araştırmaya katılan işletmelerin sektörel dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Sektör	Frekans	Yüzde (%)
Toprak Sanayi	13	23
İnşaat, Hazır Beton	8	14
Orman Ürünleri	5	9
Gıda	12	21
Metal, Demir	5	9
Tekstil	14	25
Toplam	57	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere anket uygulanan işletmelerin %25’i tekstil (çorap, penye, kot fabrikaları), %23’ü toprak sanayi (tuğla ve kiremit fabrikaları), %21’i gıda (şeker, süt, peynir, bitkisel ürün, yaprak, un) %14’ü inşaat, hazır beton, %9’u orman ürünleri (okul sırası, ağaç kaplama), metal, demir (ofis mobilyası, zirai alet) işletmelerinden oluşmaktadır. Tokat merkez ve ilçelerinde daha fazla sayıda tekstil, toprak sanayi, inşaat, gıda işletmeleri bulunduğu için anket uygulanan işletmelerin dağılımı tablo 1’deki gibi olmuştur. Araştırmaya katılan işletmelerin hukuki yapıları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Hukuki Yapıları	Frekans	Yüzde (%)
Anonim	30	53
Limited	27	47
Toplam	57	100

Tablo 2’de görüldüğü üzere anketin uygulandığı işletmelerin %53’ü anonim, %47’si limited şirket statüsündedir. Anketi dolduran yetkililerin işletme yönetimdeki pozisyonu Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Anketi dolduranların görevleri

Posizyon	Frekans	Yüzde (%)
Genel Müdür	12	21
Müdür Yrd	5	9
Muhasebe Mdr	37	65
Üretim Mdr	3	5
Toplam	57	100

Tablo 3’te görüldüğü üzere anketi dolduran yetkililerin %65’i muhasebe müdürü, %21’i genel müdür, %9’u müdür yardımcısı ve %5’i üretim müdürüdür. Anketi dolduran yetkililerin eğitim durumları Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Anketi dolduranların eğitim durumları

Eğitim durumları	Frekans	Yüzde (%)
Lisans üstü	3	5
Lisans	20	35
Önlisans	22	39
Lise	12	21
Toplam	57	100

Tablo 4’te görüldüğü üzere anketi dolduran yöneticilerin %39’u önlisans, %30’u lisans, %21’i lise ve sadece %3’ü yüksek lisans seviyesinde eğitime sahiptir. Anketi dolduran yöneticilerin maliyet muhasebesi ile ilgili ders alma durumları Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Maliyet muhasebesi ile ilgili ders alma durumları

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	13	22
Hayır	44	78
Toplam	57	100

Tablo 5’de görüldüğü üzere anketi dolduran yöneticilerin %78’i maliyet muhasebesiyle ilgili bir dersi almadığını, sadece %22’si maliyet muhasebesiyle ilgili ders aldıkları cevabını vermişlerdir. Araştırmaya katılan işletmelerin maliyetlerin kaydedilmesinde kullandıkları maliyet grubu Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. İşletmelerin kullandığı maliyet grubu

Maliyet grubu	Frekans	Yüzde (%)
7/a	57	100
7/b	-	-
Toplam	57	100

Tablo 6’da görüldüğü üzere araştırmaya katılan işletmelerin tümü maliyetlerin kaydedilmesinde 7/a maliyet hesap grubunu kullanmaktadır. Araştırmaya katılan işletmelerin üretim faaliyetinde buldukları süreler Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Üretim faaliyetinde bulunulan süreler

Süre (Yıl)	Frekans	Yüzde (%)
1-5	6	11
6-10	8	14
11-15	7	12
16-20	4	7
20 ve üzeri	32	56
Toplam	57	100

Tablo 7’de görüldüğü üzere işletmelerin, %56’sı 20 yıl ve üzeri, %14’ü 6-10 yıl, %12’si 11-15 yıl, %7’si 16-20 yıl zaman aralığında üretim faaliyetinde bulunmaktadır. Araştırmaya katılan işletmelerin çalışan sayıları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. İşletmelerin çalışan sayıları

Çalışan Sayısı	Frekans	Yüzde (%)
50’den az	25	44
50-100	11	19
101-250	10	18
251-500	5	9
501-750	6	11
Toplam	57	100

Tablo 8’de görüldüğü üzere işletmelerin %44’ü 50 kişiden az, %19’u 50-100 arası, %18’i 101-250, %11’i 501-750, %9’u 251-500 arası çalışana sahiptir. Çalışanların sektörlere göre dağılımı Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Çalışan sayısının sektörel dağılımı

	Toprak Sanayi	İnşaat, Hazır Beton	Orman Ürünleri	Gıda	Metal Demir	Tekstil	Toplam
50’den az		8	3	9	5		25
50-100	8			2		1	11
101-250	5		2			3	10
251-500						5	5
501-750				1		5	6
Toplam	13	8	5	12	5	14	57

Çalışanların sektörlere göre dağılımı için hazırlanan Tablo 9’da görüldüğü üzere en fazla çalışan tekstil sektöründedir. Çalışan sayısı 501-750 arası olan işletmelerin 5 tanesi tekstil 1 tanesi gıda sektöründe yer almaktadır. Yine 251-500 arası çalışanların tekstil sektöründe olduğu, toprak ve orman ürünleri sanayinde çalışanların 101-250 arası çalışan olduğu, inşaat, hazır beton, metal-demir olan gruptaki işletmelerin çalışan sayısı 50’nin altında olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada işletmelere ayrı bir maliyet muhasebesi bölümünün olup olmadığı sorusu sorulmuş ve alınan cevaplar Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Ayrı maliyet muhasebesi bölümünün bulunması

	Frekans	Yüzde
Evet	17	30
Hayır	40	70
Toplam	57	100

Tablo 10’da görüldüğü üzere işletmelerin büyük çoğunluğunda (%70’inde) ayrı bir maliyet muhasebesi bölümü bulunmamaktadır. Maliyet muhasebesi bölümü olmayan işletmelerde maliyet verilerinin elde edilmesi finansal muhasebe birimi tarafından yapılmaktadır. Tabi ayrı bir maliyet muhasebe biriminin olması işletmelerin maliyet verilerinin tespit edilmesi

ve maliyetlerin kontrol edilmesi için önemlilik arz eder. Ayrı bir maliyet muhasebe bölümü oluşturan işletmelerin sektörlere göre dağılımı Tablo 11’de gösterilmiştir

Tablo 11. Maliyet muhasebesi bölümü olan sektör dağılımı

	Toprak Sanayi	İnşaat, Hazır Beton	Orman Ürünleri	Gıda	Metal, Demir,	Tekstil	Toplam
Evet	1	1	1	5	1	8	17
Hayır	12	7	4	7	4	6	40
Toplam	13	8	5	12	5	14	57

Tablo 11’de görüldüğü üzere gıda ve tekstil fabrikalarında ayrı maliyet muhasebe bölümünün oluşturulmuş olması diğer işletmelere göre daha fazladır. Araştırmada işletmelere maliyet hesaplaması yapılırken gider yeri ayırımı yapma durumu sorulmuş ve alınan cevaplar Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Ayrı gider yeri bulunması

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	36	63
Hayır	21	37
Toplam	57	100

Tablo 12’de görüldüğü üzere işletmelerin %63’ü gider yeri ayırımı yapmakta, %37’si ayırım yapmamaktadır. Gider yeri ayırımı yapan işletmelerin sektörlere göre dağılımı Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13. Gider yeri ayırımının sektörel dağılımı

	Toprak Sanayi	İnşaat, Hazır Beton	Orman Ürünleri	Gıda	Metal Demir	Tekstil	Toplam
Evet	3	5	3	8	3	14	36
Hayır	10	3	2	4	2		21
Toplam	13	8	5	12	5	14	57

Tablo 13’te görüldüğü üzere gıda ve tekstil firmalarının tamamında gider yeri ayırımının bütün işletmelerde yapıldığı, diğer sektörlerde hem ayırım yapan hem de ayırım yapmayan işletmelerin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, toprak sanayideki işletmelerin büyük çoğunluğu gider yeri ayırımı yapmadığı göze çarpmaktadır. İşletmelerin birim maliyetin tespit edilmesinde üretim yönetimine göre kullanılan sistemleri safha, sipariş ve karma maliyet yöntemi açısından değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 14’te gösterilmiştir.

Tablo 14. Üretim yönetimine göre maliyet sistemleri

	Frekans	Yüzde (%)
Safha maliyetlime	31	54
Sipariş maliyetlime	14	25
Karma	12	21
Toplam	57	100

Tablo 14’te görüldüğü üzere işletmelerin %54’ü safha, %25’i sipariş ve %21’i karma maliyet sistemi kullandıkları cevabını vermişlerdir. İşletmelerin büyük çoğunluğu safha maliyet sistemini kullanmaktadır. Kullanılan maliyet sistemlerinin sektörlere göre dağılımı Tablo 15’te gösterilmiştir.

Tablo 15. Kullanılan maliyet sistemlerinin sektörel dağılımı

	Toprak Sanayi	İnşaat, Hazır Beton	Orman Ürünleri	Gıda	Metal Demir	Tekstil	Toplam
Safha	13	3	2	9		4	31
Sipariş		3		3	5	3	14
Karma		2	3			7	12
Toplam	13	8	5	12	5	14	57

Tablo 15'te görüldüğü üzere toprak sanayideki işletmelerin tamamı safha maliyet sistemini, metal, demir işletmelerinin tamamı sipariş maliyet sistemini, diğer işletmelerinde karma maliyet sistemini kullandıkları tespit edilmiştir. Araştırmada işletmelere, mamul maliyetlerinin tespitinde kullanılan rakamların fiili veya önceden belirlenmiş rakamların kullanma durumları sorulmuş verilen cevaplar Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16. Fiili veya önceden belirlenmiş maliyet yöntemleri

	Frekans	Yüzde (%)
Fiili maliyet yöntemi	39	68
Standart Maliyet Yöntemi	1	2
Tahmini Maliyet Yöntemi	17	30
Toplam	57	100

Tablo 16'da görüldüğü üzere işletmelerin %68'i fiili maliyetlime, %30'u tahmini maliyetlime, %2'si standart maliyet yöntemini kullanmaktadırlar. Araştırmada işletmelere stok değerlemede kullandıkları yöntemleri FIFO, Ortalama maliyet, Piyasa fiyatı ve diğer yöntemler şeklinde sorulmuş ve elde edilen cevaplar Tablo 17'de gösterilmiştir.

Tablo 17. Stok değerleme yöntemleri

Stok Değerleme Yöntemi	Frekans	Yüzde (%)
Ortalama	42	74
Piyasa Fiyatı	13	23
Fifo	2	4
Diğer		0
Toplam	57	100

Tablo 17'den görüldüğü üzere işletmelerin %74'ü ortalama maliyet yöntemini, %23'ü piyasa fiyatı yöntemini, %4'ü Fifo yöntemini stok değerlemede kullanmaktadırlar. Tablo 17'de yer alan yöntemlerin (ortalama yöntem, fifo yöntemi, piyasa fiyatı yöntemi) dışında başka bir yöntem kullanılmamıştır. Araştırmada işletmelere mamul fiyatlama yaparken kullandıkları yöntemi maliyet + kar, piyasa fiyatı, talebe göre ve diğer yöntemler şeklinde sorulmuş, verilen cevaplar Tablo 18'de gösterilmiştir.

Tablo 18. Mamul fiyatlama yöntemleri

Fiyatlama Yöntemi	Frekans	Yüzde (%)
Maliyet +Kar Yöntemi	37	65
Piyasa Fiyatı Yöntemi	17	30
Talebe göre fiyatlama Yöntemi	3	5
Diğer		0
Toplam	57	100

Tablo 18'de görüldüğü üzere elde edilen cevaplardan işletmelerin çoğu (%65'i) maliyet + kar yöntemine göre, %30'u piyasa fiyatı yöntemine göre, %5'i talebe göre fiyatlama yöntemini kullanmaktadırlar. Araştırmada işletmelere esas üretim yerlerindeki maliyetlerin mamullere dağıtılmasında kullanılan faaliyet hacminin ne / neler olduğu sorusuna verilen cevaplar Tablo 19'da gösterilmiştir.

Tablo 19. Maliyet dağıtımında kullanılan dağıtım anahtarları

	Frekans	Yüzde (%)
Üretim Miktarı	56	62
Makine Saati	5	6
Direkt İşçilik Saati	8	9
Direkt İlk Madde ve Malzeme		
Maliyeti	11	12
Direkt İşçilik Maliyeti	10	11
Toplam	90	100

Tablo 19’da görüldüğü üzere işletmelerin esas üretim yerlerindeki maliyetlerin mamullere yüklenmesinde %62’lik oranla en fazla üretim miktarını kullandığı, direkt ilk madde ve malzeme maliyeti %12, direkt işçilik maliyeti %11, direkt işçilik saati %9 ve makine saati %6 oranında dağıtım anahtarı olarak kullandıkları tespit edilmiştir. İşletmelerin birden fazla faaliyet hacmini maliyet dağıtımında kullanabildiği için frekans 90 olarak bulunmuştur. Araştırmaya katılan işletmelerin bütçe hazırlayıp hazırlamadıkları sorulmuş, alınan cevaplar Tablo 20’de gösterilmiştir.

Tablo 20. Bütçe hazırlama durumları

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	40	70
Hayır	17	30
Toplam	57	100

Tablo 20’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan işletmelerin %70 bütçe hazırladıklarını %30’u hazırlamadıkları cevabını vermişlerdir. Bütçe hazırlayan işletmelerin hangi tür bütçe hazırladıkları sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 21’de gösterilmiştir.

Tablo 21. Hazırlanan bütçe türleri

Bütçe Türleri	Frekans	Yüzde (%)
Satış Bütçesi	13	14
Üretim Bütçesi	40	42
Satın alma Bütçesi	19	20
Nakit Bütçesi	14	15
Yatırım Bütçesi	2	2
Pazarlama Bütçesi	7	7
Toplam	95	100

Tablo 21’de görüldüğü üzere işletmelerin, %42’si üretim, %20’si satın alma, %15’i nakit, %14’ü satış, %7’si pazarlama ve %2’side yatırım bütçesi hazırladıkları cevabını vermiştir. İşletmelerin birden fazla bütçe hazırladıkları için frekans işletme sayısından fazla çıkmıştır. Araştırmada işletmelere her mamul, her bölüm veya hem mamul hem bölüm için ayrı ayrı karlılık analizleri yapıp yapmadıkları sorusuna verdikleri cevaplar Tablo22’te gösterilmiştir.

Tablo 22. Karlılık analizi

	Frekans	Yüzde (%)
Her Mamulün Karlılığını Ayrı Ayrı hesaplama	37	62
Her Bölümün Karlılığını Ayrı Ayrı hesaplama	1	2
Hem Bölümün Hem Mamulün Karlılığını Ayrı Ayrı hesaplama	16	27
Karlılık analizi Yapmıyoruz	6	10
Toplam	60	100

Tablo 22’de görüldüğü üzere işletmelerin %62’si her mamulün karlılığını ayrı ayrı hesapladığını, %27’si hem bölümün hem de mamulün karlılığını ayrı ayrı hesapladığını, %2 her bölümün karlılığını ayrı ayrı hesaplamaktadır. İşletmelerin %10’u karlılık analizi yapmamaktadır.

Araştırmada işletmelere yan ve birleşik mamul üretiyor musunuz sorusu sorulmuş alınan cevaplar Tablo 23'te gösterilmiştir.

Tablo 23. Yan ve bileşik mamul üretme durumu

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	11	19
Hayır	46	81
Toplam	57	100

Tablo 23'te görüldüğü üzere araştırmaya katılan işletmelerin %19'unda yan veya bileşik mamul üretilmekte, %81'inde üretilmemektedir. Gıda sektöründeki işletmeler yan ve birleşik mamul üretiyoruz sorusuna evet cevabı verirken diğer sektörlerdeki işletmeler hayır cevabı vermişlerdir. Birleşik ve yan mamul üreten işletmelerin birleşik ve yan mamul maliyetlerinin dağıtımını nasıl yapıyorsunuz sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 24'te gösterilmiştir.

Tablo 24. Birleşik ve yan mamul maliyetlerin dağıtım yöntemi

	Frekans	Yüzde (%)
Üretim Miktarını Esas Alan Yöntem	9	82
Satış Değerini Esas Alan Yöntem	2	18
Tahmini Net Gerçekleşebilir Değer Yöntemi		
Brüt Kar Oranı		
Toplam	11	100

Tablo 24'te görüldüğü üzere işletmelerin %82'si üretim miktarını esas alan yöntemi, %18'i satış değerini esas alan yöntemi kullanmaktadır. Diğer yöntemler işletmeler tarafından kullanılmamaktadır. Araştırmaya katılan işletmelerin maliyetleri hangi aralıklarla hazırlıyorsunuz sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 25'te gösterilmiştir.

Tablo 25. Maliyet hesaplarının hazırlanma zaman aralığı

	Frekans	Yüzde (%)
Aylık	22	39
3 Aylık	24	42
6 Aylık	0	0
1 Yıllık	11	19
Toplam	57	100

Tablo 25'te görüldüğü üzere işletmelerin %39'u aylık, %42'si 3 aylık, %19'u yıllık olarak maliyetleri hazırlamaktadır. Altı aylık maliyetleri hazırlayan işletme bulunmamaktadır. Araştırmaya katılan işletmelere maliyetlerin kapsamına göre kullandıkları yöntemin, tam maliyet, değişken maliyet, normal maliyet ve direkt maliyet yöntemlerinden hangisi olduğu sorusuna verdikleri cevaplar tablo 26'da gösterilmiştir.

Tablo 26. Maliyet yöntemleri

	Frekans	Yüzde (%)
Tam maliyet Yöntemi	42	73
Değişken Maliyet Yöntemi	5	9
Normal Maliyet Yöntemi	8	14
Asal Maliyet Yöntemi	2	4
Toplam	57	100

Tablo 26'da görüldüğü üzere işletmelerin çoğu (73'ü) tam maliyet yöntemini, %14'ü normal maliyet yöntemini, %9'u değişken maliyet yöntemini, %4'ü asal maliyet yöntemini kullanarak maliyet hesaplaması yapmaktadırlar. Araştırmaya katılan işletmelere Tablo 27'de yer alan maliyet muhasebesini kullanma amaçlarını, öncelik sırasına göre sıralamaları istenmiş, 1. Öncelik cevabını verenler Tabloda 27'de gösterilmiştir.

Tablo 27. Maliyet muhasebesini 1 öncelikte kullanma amaçları

	Frekans	Yüzde (%)
Mamul Maliyetlerini hesaplamak için	37	65
Mamul Fiyatlandırmak İçin	7	12
Bütçe hazırlamaya yardımcı olması için	5	9
Maliyetlerin kontrolüne yardımcı olması için	2	4
Maliyet azaltma çalışmalarına yardımcı olması için	6	11
Toplam	57	100

Tablo 27’de görüldüğü üzere işletme yöneticilerinin %65’i mamul maliyetlerini hesaplamak için, %12’si mamul fiyatlandırmak için, %11 maliyetleri azaltmada yardımcı olması için, %9’u bütçe hazırlamaya yardımcı olması için, %4’ü maliyetlerin kontrolüne yardımcı olması için maliyet muhasebesini birinci öncelik olarak kullandıkları cevabını vermişlerdir. Araştırmaya katılan işletmelere fireyi dikkate alıyor musunuz sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 28’de gösterilmiştir.

Tablo 28. Fireyi dikkate alma durumu

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	47	82
Hayır	10	18
Toplam	57	100

Tablo 28’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan işletmelerin %72’si fireyi dikkate aldığını, %28’i dikkate almadığını ifade etmişlerdir. Fireyi dikkate alan işletme yöneticilerinin %84’ü fire maliyetini mamule yansıttıklarını, %16’sı dönem giderleri arasında gösterdikleri cevabını vermişlerdir. Araştırmaya katılan işletmelere üretilen mamullerin içindeki direkt ilk madde ve malzeme, direkt işçilik ve genel üretim maliyetlerinin payları sorulmuş, verilen cevaplar Tablo 28’de gösterilmiştir.

Tablo 29. Maliyet etkenlerinin mamuldeki payları

	DİMM		Direkt İşçilik		GÜM	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
% 1-10 arası	11	19	15	26	9	16
% 11-20 arası	2	4	14	24	13	23
% 21-30 arası			13	23	20	35
% 31-40 arası	5	9	2	4	2	4
% 41-50 arası	8	14	13	23	2	4
% 51-60 arası	13	23			11	19
% 61-70 arası	10	18				
% 71-80 arası	2	4				
% 81-90 arası	4	7				
% 91-100 arası	2	4				
Toplam	57	100	57	100	57	100

Tablo 29’da görüldüğü üzere işletmelerin direkt ilk madde ve malzeme maliyetinin genel ortalaması %50’den daha fazladır. Ankete katılan işletmelerin %23’nün birim maliyetteki payı %51-60, %18’nin 61-70, %4’ü %91-100 aralığındadır. Sektör olarak toprak %1-20, tekstil %30-60, gıda %40-80, orman %60-90, metal, demir %50-70, inşaat, hazır beton %50-70, un fabrikalarında %80-100 aralığında direkt ilk madde ve malzeme maliyeti olan işletmeler bulunmaktadır. Toprak sanayinde en düşük malzeme maliyetinin ortaya çıkmasının nedeni hammadde maliyetinin düşük olmasıdır.

Direkt işçilik ve genel üretim maliyeti açısından işletmelerin büyük çoğunluğunun birim maliyetlerindeki payı %1-30 aralığındadır. Direkt işçilik maliyeti açısından ankete katılan işletmelerin %26’sının birim maliyetteki payı %1-10, %24’nün %11-20, %23’nün %21-30,

%23'nün %41-50 aralığındadır. Sektör olarak un fabrikaları %1-10, Orman ürünleri %1-20, inşaat, hazır beton %1-20, gıda %1-20, metal, demir %11-30, tekstil %11-40, toprak %41-50 aralığında direkt işçilik maliyeti olan işletmeler bulunmaktadır.

Genel üretim maliyeti açısından ankete katılan işletmelerin %35'nin birim maliyetteki genel üretim maliyetinin payı %21-30, %23'nün %11-20, %19'nun %51-60, %16'nın %1-10 aralığındadır. Sektör olarak, un fabrikaları %1-10, inşaat, hazır beton %1-30, orman ürünleri %1-20, gıda, tekstil %11-30, metal %21-30, toprak %51-60 aralığında genel üretim maliyeti olan işletmeler bulunmaktadır.

Sonuç

Tokat merkez ve ilçelerinde faaliyette bulunan üretim işletmelerinde maliyet muhasebesi kullanım düzeyi ile ilgili yapılan araştırmadan elde edilen bulgular şöyle özetlenebilir:

- ✓ Tokatta üretim işletmelerin çoğunluğu tekstil (çorap, kot, penye), toprak sanayi (Tuğla ve Kiremit), gıda (şeker, peynir, süt, yaprak), inşaat ve hazır beton ve orman ürünleri sektöründe faaliyet göstermektedirler.
- ✓ İşletmelerin büyük çoğunluğunun hukuki yapısı anonim şirket statüsündedir.
- ✓ İşletmeler TDHP'da 7 / A maliyet hesap grubunu kullanmaktadırlar
- ✓ Çalışan sayısı bakımından en fazla çalışan tekstil, gıda, tuğla ve orman ürünleri sektöründeki işletmelerdedir. Tekstli ve gıda sektöründe 750 kişiye kadar çalışan olan işletmeler bulunmaktadır.
- ✓ İşletmelerin %70'inde ayrı bir maliyet muhasebesi bölümü bulunmamaktadır.
- ✓ İşletmelerin %63'ü gider yeri ayrımı yapmaktadır.
- ✓ İşletmelerin %54'ü safha maliyet sistemi, %25'i sipariş maliyet sistemini, %21'i karma maliyet sistemini kullanılmaktadır.
- ✓ Maliyetlerin tespit edilmesinde işletmelerin %68'i fiili maliyet yöntemini, %30'u tahmini maliyet yöntemini, %2'si standart maliyet yöntemini kullanmaktadır.
- ✓ Stok değerlemede, işletmelerin %74'ü ortalama maliyet yöntemini, %23'ü piyasa fiyatı yöntemini, %4'ü fifo yöntemini tercih etmektedir.
- ✓ Mamul fiyatlamada işletmelerin %65'i maliyet + kar yöntemini, %30'u piyasa fiyatı yöntemini, %5'i talebe göre fiyatlamaya yöntemini kullanmaktadır.
- ✓ Esas gider yelerindeki üretim maliyetlerinin mamullere yüklenmesinde faaliyet hacmi olarak %62'i üretim miktarını, %12'si direkt ilk madde ve malzeme maliyetini, %11'i direkt işçilik maliyetini, %9'u direkt işçilik saatini, %6'sı makine saatini tercih etmektedir.
- ✓ İşletmelerin %70'i bütçe hazırlamakta, bütçe olarak %42'si üretim, %20'si satın alma, %15'i nakit, %14'ü satış, %7'si pazarlama, %2'si yatırım bütçesi hazırlamaktadır.
- ✓ İşletmelerin %62'si her mamulün karlılığını ayrı ayrı, %27'si hem bölümün hem mamulün karlılığını ayrı ayrı, %2'si her bölümün karlılığını hesaplamakta, %10'da karlılık analizi yapmamaktadır.
- ✓ İşletmelerin %19'u birleşik ve yan mamul üretmekte, birleşik ve yan mamulün maliyetinin hesaplanmasında %82'si üretim miktarını esas alan yöntemi, %18'i satış değerini esas alan yöntemi tercih etmektedir.
- ✓ İşletmelerin %42'si 3 aylık, %39'u aylık, %19'u yıllık olarak maliyetlerini hazırlamaktadır.

- ✓ Maliyetlerin kapsamına göre işletmelerin %73'ü tam maliyet yöntemini, %14'ü normal maliyet yöntemini, %9'u değişken maliyet yöntemini, %4'ü direkt maliyet yöntemini tercih etmektedir.
- ✓ Maliyet muhasebesini kullanmaktaki birincil amaç mamul maliyetlerini hesaplamaktır.
- ✓ İşletmelerin %72'si fire dikkate almaktadır.
- ✓ Üretim maliyetlerinden direkt ilk madde ve malzeme maliyeti, maliyet etkenleri içerisinde en önemli etken olduğu tespit edilen bulgular arasındadır.

Yukarıda çıkan sonuçlarda görüldüğü gibi işletmelerin yönetim kararlarında önemli etkisi olan maliyet muhasebesi kullanma düzeylerinde işletmeler arasında farklılık olmaktadır. İşletmelerin maliyet muhasebesinden istenen faydayı sağlayabilmeleri için ayrı bir maliyet muhasebesi bölümünü kurmaları gerekmektedir. Ayrıca yöneticilerin maliyet muhasebesi eğitim alma oranında düşük olduğu tespit edilmiştir. Yöneticilerin maliyet muhasebesi verilerinden daha fazla faydalanmaları için maliyet muhasebesi ile ilgili eğitim programları veya kurslara katılmaları önerilmektedir.

Bu alanda çalışma yapacak araştırmacılar, maliyet muhasebesi kullanım düzeyinin araştırılmasını sektörel bazda bir ilde veya bölgede yapabilirler. İl bazında yapılacak araştırma ile ildeki işletmelerin maliyet muhasebesi kullanım farklılıkları tespit edilebilir. Bölgesel çapta yapılacak araştırma ile bölgedeki iller arasındaki maliyet muhasebesi kullanım düzeyi farklılıkları tespit edilebilir.

Kaynaklar

- Abdioğlu, H. (2013). *Maliyet muhasebesi*, Bursa: Dora Yayınları.
- Antony, J. ve Kumar, M. (2005). Six sigma in small- and medium-sized uk manufacturing enterprises some empirical observations, *International Journal of Quality & Reliability Management*, 22 (8), 860-874.
- Atamanalp, M.C., Karcıoğlu, R. ve Orhan, M.S. (2000). *Tekdüzen hesap planına uygun maliyet muhasebesi*, Erzurum: Aktif Yayınevi.
- Ayyıldız, M.S.Ü. ve Durna, Ş. (2005). Kayseri'de faaliyet gösteren işletmelerde maliyet muhasebesi kullanıma düzeyine ilişkin bir araştırma, *Muhasebe ve Finansman*, 27, 94-104.
- Bursal, N. Ve Ercan, Y. (1997). *Maliyet Muhasebesi İlkeler ve Uygulama*, İstanbul: Der Yayınları.
- Büyükmirza, K. (2000). *Maliyet ve yönetim muhasebesi*, Ankara: Barış Kitapevi
- Can, A.V. (2006). *Maliyet muhasebesi ders notları*, Adapazarı: Sakarya Kitapevi.
- Civelek, M. (2002). *Maliyet muhasebesi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Dönmez, A., Berberoğlu, P. B., Demirel, B., ve Ersoy, A. (2006). Yönetim muhasebesinin kavramsal gelişim sürecinin değerlendirilmesi, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 11, 178-203
- Ersoy, A., Demirel, B.U., Dönmez, A.ve Berberoğlu, B. (2006). Üretim işletmelerinde yönetim muhasebesi konularının uygulanmasına ilişkin bir araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 32, 50-60.
- Ertaş, F.C. (2016). *Maliyet muhasebesi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Görmüş, A.Ş., Bulca, H. ve Yeşil, T. (2015). Yönetimin etkinliği açısından standart maliyet yönteminin uygulanması, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 67-84.
- <http://www.tokatto.org.tr/?pnun=59&pt=Tokat+Ekonomisi> (30.08.2020).

- Mărginean, R. (2013). the cost management by applying the standart costing method in the furniture industry, *Cross-Cultural Management Journal*, 15 (27), 97-105.
- Özkan, A. (2006). Sanayi işletmelerinde uygulanan maliyet muhasebesi politikalarının araştırılması: Kayseri örneği, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, 7 (25), 107-118.
- Özulucan, A. (2010). *Stok muhasebesi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Özulucan, A. (2019). *Genel muhasebe ilkeleri ve uygulamaları*, Konya: Dizgi Yayınevi.
- Tanç, Ş.G. (2012). Otel işletmelerinde yönetim muhasebesi uygulamalarını tespit etmeye yönelik araştırma: Kapadokya Bölgesi örneği. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 170-182.
- Tekşen, Ö. ve Kalkan, Y. (2012). Yönetim kararlarında muhasebe bilgi sisteminin etkisi: batı Akdeniz bölgesi'nde faaliyette bulunan mermer işletmeleri üzerine bir araştırma, *MÖDAV*, 14, 127-142.
- Tugay, O. ve Akın, O. (2013). Üretim işletmelerinde maliyet muhasebesi uygulama düzeyi: Burdur'da Bir Araştırma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, XV (II), 469-489.
- Tutkavul, K. ve Elmacı, O. (2016). Fiyatlandırma kararlarında geleneksel ve çağdaş maliyetleme sistemlerinin yeterliliklerinin karşılaştırılmasına yönelik ampirik bir çalışma, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (3), 659-689.
- Uyar, S. (2008). denizli'de faaliyet gösteren üretim işletmeleri'nde maliyet muhasebesi uygulamaları, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 38, 132-146.
- Yükçü, S. ve Atağan, G. (2012). 20. Yüzyılın ilk yarısında maliyet muhasebesinin gelişimi. *MUFTAV Dergisi*, 2, 39-67.
- Yüzbaşıoğlu, N. (2004). İşletmelerde stratejik yönetim ve planlama açısından stratejik maliyet yönetimi ve enstrümanları, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 12, 387-410.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

Tarih:04.08.2020

No:11

Yiyecek ve İçecek Sektöründe İleri Teknoloji ve Pandemi Düzene Doğru: Yakın Gelecekte Bir Robota ‘Eline Sağlık!’ Diyebilir Miyiz?

Towards Advanced Technology and Pandemic Order in Food and Beverage Sector: Is It Possible to Say, ‘Bless Your Hands!’ to a Robot in the Near Future?

Reşad Emre ÖZGÜNEŞ¹, Prof. Dr. Düriye BOZOK²,

Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN³

Öz

Teknolojik yeniliklere uyum sağlayan, sürekli değişim gösteren ve müşteri eğilimlerine göre şekillenen sektörlerden biri de yiyecek-içecek sektörüdür. İnsanın en temel ihtiyacını karşılayan bu sektördeki ürün ve hizmetler teknolojiyle birlikte değişen yeni hayat tarzlarıyla örüntülü biçimde gelişmekte ve yeniden yapılandırılmaktadır. Hemen her alanda hızla yaygınlaşan artırılmış gerçeklik uygulamaları, sanal zekâ ve robotlar; kimi zaman yeni bir lezzetin ortaya çıkması ve hazırlanması esnasında mutfaklarda, kimi zaman da bu lezzetlerin sunulduğu restoranlarda kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde vatandaşlık hakkına da sahip oldukları düşünüldüğünde robotların, gelecekte çok daha yaygın bir biçimde kullanılacağı rahatlıkla söylenebilir. Değişen eğilimler, müşteri talepleri ve pandemi süreci gibi zorunlu haller değerlendirildiğinde geleceğin restoranlarında da sanal zekâ ve insansı robotların etkin rol alacağı mutfak ve servis alanlarının ortaya çıkabileceği düşüncesi yaygınlık kazanmaktadır. Bu çalışmada; yabancı literatürdeki çalışmalar, yiyecek-içecek endüstrisindeki teknolojiye yönelik gelişmeler, IFR Uluslararası Robotik Federasyonu raporları incelenerek yiyecek- içecek endüstrisinde gelecekte yaşanacak değişimler ve bu değişimlerin birey ve toplum üzerindeki olası etkileri tartışılmıştır. Yiyecek-içecek işletmelerindeki ve mutfaklardaki yeni akımlara, pazarın beklentilerine ve teknolojiye uyum sağlama sürecinde yaşanabilecek değişimlere yönelik bu araştırmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Nitekim yabancı araştırmalar ve sektördeki gelişmeler yakın bir gelecekte robotların yiyecek-içecek sektöründe (belki pandeminin de etkisiyle post-corona sürecinde) hızla yaygınlaşmasının sürpriz olmayacağını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yiyecek-içecek endüstrisi, robotik teknoloji, pandemi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The food and beverage industry is one of the most dynamic sectors. It adapts to technological innovations, changes constantly, and can be shaped according to customer trends. The products and services in this sector, which meet the most basic needs, are developing and restructured thanks to new lifestyles that change with technology. Augmented reality applications, artificial intelligence and robots which are rapidly spreading in almost every field have occasionally been used during the creation and preparation of a new flavor in kitchens and sometimes in restaurants where these tastes are served. Considering that they also have the right to citizenship, it can be easily said that robots will be used much more widely in the future. When the compulsory situations such as changing trends, customer demands, and pandemic are taken into consideration, the idea of the emergence of kitchens and service areas where artificial intelligence and humanoid robots will play an active role is becoming widespread. In this study, studies in foreign literature, developments in technology in the food and beverage industry, IFR (International Robotics Federation)

¹Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, emre.ozgunes@baun.edu.tr.

²Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, dbozok@balikesir.edu.tr.

³İzmir Kavram Meslek Yüksek Okulu, Aşçılık Bölümü, derman.kucukaltan@kavram.edu.tr.

Atf için (to cite): Özgüneş, R. E., Bozok, D., Küçükaltan, D. (2020). Yiyecek ve içecek sektöründe ileri teknoloji ve pandemi düzene doğru: Yakın gelecekte bir robota ‘eline sağlık!’ diyebilir miyiz? *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 1124-1139.

reports are examined, and the future changes in the food and beverage industry and the possible effects of these changes on the individual and society are discussed. It is thought that this study on new trends in food and beverage businesses and kitchens, market expectations and changes that may occur in the process of adapting to technology will contribute to the relevant literature. Therefore, international research and developments in the sector reveal that it will not be a surprise for us that robots will rapidly become widespread in the food and beverage sector (perhaps in the post-corona process with the effect of the pandemic) in the near future.

Keywords: Food and beverage industry, robotic technology, pandemic

Paper Type: Research

*'Medeniyet öyle kuvvetli bir ateştir ki, ona kayıtsız olanları yakar, mahveder.'*⁴

Mustafa Kemal Atatürk

Giriş

Hemen her anlamda ve alanda büyük bir değişim geçiren dünyanın teknoloji ve dijitalizasyon sayesinde neredeyse yeni bir çağ yaşamaya başladığı, hayatın her zamankinden daha farklı bir akış sergilediği görülmektedir. Günümüzde birçok sektör otomasyona geçerken, paranın dijital hale getirilmesinden, uçabilen arabalara kadar farklı alanlarda teknolojik çalışmalar yapılmaktadır. İnsan beynine takılacak çipler sayesinde nörolojik sorunları olan kişilerin telefonlarını ve bilgisayarlarını zihinleriyle kontrol etmelerini sağlamaya yönelik araştırmalar da son dönemde üzerinde tartışılan gelişmeler arasındadır. Yaşanılan bu değişim süreci her günü bir öncekinden farklı kılarken aynı zamanda daha teknolojik bir boyuta taşımaktadır. Özellikle arttırılmış gerçeklik teknolojileriyle birlikte çok hızlı bir gelişme gösteren sanal zekâ, robotik çalışmalar ve insansı robotlar dünyayı adeta yeniden şekillendirmektedir. İnsanlık yaşadığı gezegeni; vize alan (www.dailymail.co.uk), televizyonda haber sunan (www.cnbc.com), hastanede çalışan (www.mirror.co.uk), ders veren (www.ntv.com.tr), otelde görevlendirilen (www.hurriyet.com.tr) robotlarla paylaşmaya başlamıştır. Zaman içerisinde sanal zekâ ile yiyecek-içecek endüstrisinde de sıklıkla karşılaşılabilir, yüzden fazla çeşit yemek yapabilen (www.forbes.com) hatta, *'O sütü kullanma, süresi doldu!'* diyebilen robotlar (Torrey vd, 2008: 23) bireylerle ortak çalışma sergileyebilecektir. Gelecekte sanal zekâ taşıyan robotların günlük yaşantımızda ve evlerimizde başrol alabileceği (Cha vd, 2015) ve yiyecek üretiminde (Chua vd, 2003) de kullanılacağı bir gerçektir. Dieck&Jung (2015)'ın belirttiği üzere insanların çevrelerini deneyimleme biçimlerinde adeta bir devrim yaratan ve sürekli gelişen son dönem teknolojiler gelecekte çok daha etkin bir yapıya sahip olacaktır. Tıpta doktorların, yazılımda mühendislerin yardımcısı olan sanal zekâ ve robotlar yakın bir zamanda mutfakta şeflerin yanında yer alabilecektir. Bazı internet sitelerine göre ise bireyler mutfak eşyası satan mekânlarda robot aşçıları da görebileceklerdir (www.fuzyonblog.com). Teknolojinin hızla geliştiği ve yaşamı kökten değiştirdiği düşünüldüğünde yiyecek-içecek endüstrisinin gelecekte bir 'robot-insan' ortaklığına sahne olacağı söylenebilir.

İlk kez Çek yazar Karel Čapek tarafından yazılan ve 1921 yılında Prag'da sahnelenen bilim kurgu tiyatro oyunu R.U.R. (Rosumovi Umělí Roboti-Rossum'un Akıllı Robotları) isimli eserde kullanılan *'robot'* terimi (Dinan, 2017:108) kimi çevrelerce teknolojik bir dönüm noktası olarak görülmekte, robotların farklı alanlarda değerlendirilmesine yönelik çalışmalar hızla devam etmektedir. Literatürdeki araştırmalardan bazıları ise (Purnell, 1998; Hamazawa, 1999; Fukuda vd, 2005; Nakauchi vd, 2005; Ray vd, 2008; Rusu vd, 2008; Bogue, 2009; Mahalik&Nambiar, 2010; Masey vd, 2010; Sugiura vd, 2010; Kusuda, 2011; Suprem vd, 2013; Malmaud vd, 2014; Sakamoto vd, 2016; Khan vd, 2018; Yu, 2020; Zhang vd, 2020) robotların ve sanal zekânın mutfaklar ve yiyecek-içecek sektörü üzerindeki rolü ve kullanım alanlarının nasıl genişleyeceğine dair ipuçları verirken, geleceğe yönelik tahminlerde bulunmaktadır. Teknolojide endüstriyel

⁴ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (<https://www.ktb.gov.tr/TR-96462/medeniyet.html>).

robotlarla başlayan süreç; arttırılmış gerçeklik, sanal zekâ ve insansı robotlar üzerindeki çalışmalarla devam etmektedir.

1. Yöntem

Bu araştırmada özellikle yabancı literatürdeki çalışmalar ve yiyecek-içecek endüstrisindeki gelişmeler incelenmekte, yakın bir gelecekte özellikle mutfaklarda robotların ve sanal zekânın olası etkileri ele alınmaktadır. Araştırmada yerli ve yabancı literatür taramasının yanı sıra, sektördeki ve teknolojiye en son aktüel gelişmelere değinilmiş, yerli ve yabancı haber ve medya sitelerindeki konuyla ilgili haber içerikleri irdelenmiş, IFR (Uluslararası Robotik Federasyonu) raporları incelenerek yiyecek- içecek endüstrisinde gelecekte yaşanacak değişimler ve bu değişimlerin birey ve toplum üzerindeki olası etkileri ele alınarak ilgili literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

2. Arttırılmış Gerçeklik, Sanal Zekâ, İnsansı Robotlar Ve Gpt-3

Dünyanın gelişmiş ülkelerinin yakından ilgilendiği ve bazı sektörlerde yaygın biçimde kullanılmaya başlanan teknolojik unsurların başında ‘arttırılmış gerçeklik’ ve ‘sanal zekâ’ gelmektedir. Eğitim, tıp ve turizm başta olmak üzere önemli alanlarda uygulamalarıyla karşılaşılan son dönem teknolojileri bağlamında değerlendirilebilecek bu gelişmelere olumlu ve olumsuz birtakım yaklaşımlar söz konusudur. Minsky 1961 yılında yayınlanan ‘*Steps Toward Artificial Intelligence*’ isimli çalışmasında çözümlenmesi zor konularda bilgisayar ve programlardan yardım alınabileceğinden bahsederken, zaman içerisinde ‘insan-makine’ ortaklığıyla karşılaşılabileceğine dikkat çekmektedir. Bu noktada önemli olan, makinenin mi yoksa insanın mı daha dominant bir yapıya sahip olacağı konusudur. Zira, insanın arka planda kaldığı bir gezegende yaşamın yeniden şekillenmesi ve farklı bir boyuta evrilmesi tüm insanlığı yakından ilgilendiren önemli bir dönüm noktasıdır. Yine bu noktada değinilmesi gereken bir diğer konu ise sanal zekâ kullanımının suistimale uğrayabilme sorunudur. Geliştirilecek yazılım ve zekânın kimler tarafından hangi amaçla kullanılacağı de aydınlatılması gereken noktalar arasındadır. Bilim ve teknoloji dünyasının odağında bulunan değişimlerden biri AG olarak kısaltılan ‘arttırılmış gerçeklik’ teknolojisidir. Azuma vd. (2001) AG’yi, bilgisayar tarafından üretilen sanal nesnelere gerçek dünyanın tamamlanması şeklinde ifade etmektedirler. AG eklemlenen bilgi ve görüntülerle çevreyi genişletirken, gerçeklik ve sanallık arasında kesintisiz bir köprü oluşturmaktadır (Lee, 2012:13). Etkili ve çekici eğitimin yollarını sunan en yeni teknolojilerden olan, gerçek dünyadaki bir görüntüye dijital içerik eklenerek çevre-kullanıcı arasında etkileşimi sağlayan AG; iç ve dış mekânlarda kısıtlama olmaksızın kullanılabilen bir kavramı ifade etmektedir (Kysela&Štorková, 2015: 927). Bir diğer teknolojik kavram ise üzerinde tartışmaların devam ettiği (Bench-Capon&Dunne, 2007) ‘sanal zekâ’ kavramıdır. Sanal zekâ makinelerin deneyimlerden öğrenmesini, yeni girdilere uyum sağlamasını ve insan benzeri görevleri yerine getirmesini mümkün kılan bir teknolojiyi tanımlamaktadır. Satranç oynayan bilgisayarlardan, kendi kendini sürebilen araçlara birçok örneği olan sanal zekâ; derin öğrenmeye ve doğal dil işleme mantığına dayanmaktadır (www.sas.com). Sanal zekâ kullanarak çalışan ve insanın özelliklerini neredeyse bire bir taklit eden insansı robotlar, içinde bulunan teknolojik dönemin en son ürünleri olarak değerlendirilebilir. En önemli örneği kendisine vatandaşlık ve vize verilen, insana en çok benzeyen robot olarak tanımlanan ‘Sophia’dır. İnsansı robotlar alanında çalışan bir teknoloji şirketi tarafından ‘insanın kopyası’ şeklinde tasarlanan robot, insana ait tüm özelliklere sahip olmak üzere programlanmaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde konferans ve söyleşilere de katılan Sophia artık şarkılara düet yapabilir (www.ntv.com.tr) hale dahi gelmiştir. Arttırılmış gerçeklik, sanal zekâ ve insansı robotlar tüm sektörlerde olduğu gibi yiyecek-içecek endüstrisinde de kullanılmaya başlanmıştır ve zaman içerisinde işletmelerde sıklıkla karşılaşılabileceği düşünülmektedir. Çekçe ‘*robota*’ kelimesinden türemiş olan ‘robot’ terimi ilk zamanlar; önemsiz, tekrarlayan görevler yapan makineler ve zorla çalıştırma anlamına gelirken günümüzde son derece zeki makinelere doğru gelişmişlerdir. Robotlar endüstride son derece spesifik, hassas, tehlikeli görevleri gerçekleştirmek ve daha önce insan gücüyle mümkün olmayan araştırmaları yapmak için kullanılmaktadır (Lanfranco vd, 2004: 14) ve kapsamlı son teknoloji robotik sistem

manuel üretim sistemlerine kıyasla verimliliği inanılmaz derecede artırmaktadır (Iqbal vd. 2017:164). George Devol ve Joseph Engelberger tarafından 1959 yılında ilk endüstriyel robotun geliştirilmesiyle başlayan süreç, robot pazarının 2012'den bu yana istikrarlı bir şekilde büyümesiyle devam etmektedir. 2017 yılında hız kazanmaya başlayan robotizasyon trendiyle robotlar (ifr.org) artık endüstrilerin ayrılmaz bir parçası konumundadır. Bu durumun en büyük göstergelerinden biri IFR (International Federation Of Robotics/Uluslararası Robotik Federasyonu) tarafından yayınlanan yıllık raporlardır. IFR'nin 2019 özet raporunda, 2018 yılında sektörel bazda robot kullanım oranlarında %30'luk dilimle otomotiv endüstrisi başı çekmektedir. Yine aynı rapora göre robot kullanım oranının elektrik/elektronik sektöründe %25, metal ve makine sektöründe %10, plastik ve kimyasal ürünler sektöründe %5 ve yiyecek-içecek sektöründe ise %3 olduğu görülmektedir. 2019 yılı için ön hazırlık sayısının belirtildiği tabloda (Tablo 1) yıllara göre dünyada endüstriyel robot kurulum sayıları ise şöyledir:

Tablo 1. Yıllara Göre Endüstrilerde Robot Kurulum Sayıları (Bin Ünite)

Kaynak: International Federation of Robotics (IFR), World Robotics 2020/(ifr.org)

Tablo 1'de verilen veriler incelendiğinde 2009 yılında 60 bin ünite olan endüstriyel robot sayısının yıllar içinde artış gösterdiği, özellikle 2017 ve 2018 yıllarında 400 bin ve üstü üniteye ulaşarak büyük bir kullanım alanına ulaştığı görülmektedir.

Önümüzdeki on yıllarda işgücü otomasyonu ilerledikçe dünya çapında 375 milyon çalışanın yeni roller için yeniden eğitilmesi gerekeceği tahmin edilirken, uzmanlar robotik teknolojiden tüm sektörlerin aynı şekilde etkilenmeyeceğine inanmaktadır. Büyük ölçüde el emeğine dayanan endüstrilerin yaklaşan otomasyonun etkilerini ilk hissedenler arasında olması beklenmektedir (Tuomi vd, 2020:1). Robotik teknolojiler bağlamında değerlendirilecek bir diğer başlık olarak 'insansı robotlar' öne çıkmakta hatta bazı otellerde uygulaması yapılan robot resepsiyonistler müşterilere farklı deneyimler sunmaktadır. İnsanlar için sıra dışı bir deneyim olarak görülen bu duruma çeşitli yaklaşımlar bulunmakta, alandaki araştırmalar devam etmektedir. Örneğin Yu (2020) halkın otel sektöründe ön saflarda çalışanlar olarak robotlara ilişkin genel algısını ölçmek üzere veri madenciliği teknikleri ve tematik içerik analizi uyguladığı bir araştırma yayınlamıştır. Araştırmada; insan benzeri robotlarla ilgili herhangi bir tartışma söz konusu olduğunda potansiyel kullanıcıların algılarının olumsuz eğilim sergilediği, bununla birlikte insanların animasyonlu özelliklere sahip robotlara karşı daha açık oldukları tespit edilmiştir. Choi vd. (2020) otel endüstrisinin geleceğin iş gücü olarak kabul edilen servis robotlarını benimsemeye başladığını belirtirken, servis robotlarının hizmet kalitesini inceleyerek 'insan-robot' etkileşiminin etkisini anlamayı amaçlamaktadırlar. Araştırmacıların 339 kişi ile yaptıkları çalışmanın sonucuna göre; etkileşim kalitesi ve fiziksel hizmet ortamı açısından insan servis personel hizmetleri, servis robotlarının hizmetlerinden daha yüksek algılanmaktadır. Robotik servis konusunda otellerin segmentleri de önemli bir role sahiptir. Otel segmentleri lüks, orta ölçekli ve ekonomik olarak üç geniş kategoride düşünülebilir. Orta ölçekli ve ekonomik

otellerde kalan konuklar, insan personelin özel hizmetlerinin önemli olduğu lüks otellerde kalan konuklara kıyasla standartlaştırılmış robotik hizmetlere karşı daha açık olabilirler. Lüks oteller konuklarını eğlendirmek ve onlara benzersiz bir deneyim sunmak istiyorlarsa insan personel sürekli olarak konukların görüş alanında bulunmalıdır. Zira lüks otel misafirleri yüksek kalitede insan hizmetini deneyimleme beklentisi içindedirler (Chan&Tung, 2019: 460-461; Choi vd, 2020: 631). Özellikle 2020 yılı itibarıyla ilgili literatür incelendiğinde yiyecek-ıçecek endüstrisinde robotik uygulamalara yönelik araştırmaların hız kazandığı görülmektedir ve bu durumda insansı robotlar hakkındaki araştırma ve tartışmaların uzun bir süre daha devam edeceği söylenebilir.

Türkiye’de insansı robotların gündeme gelişi ise başrollerini Kemal Sunal ve Fatma Girik’in paylaştığı ‘*Japon İşi*’ isimli 1987 tarihli filmle olmuştur. Filmde bir gazinoda garson olarak çalışan Veysel (Kemal Sunal) gazinonun solisti Başak Billurses’e (Fatma Girik) aşiktir. Başak’tan umduğu ilgiyi göremeyen Veysel’in haline acıyan Japon bir müşteri, ülkesine döndüğünde Başak’a tıpatıp benzeyen bir robotu O’na yollar. Bu durumdan çok mutlu olan Veysel, adını ‘*Japon Başak*’ koyduğu bu robotla birlikte yaşamaya başlar (tr.wikipedia.org). Teknolojik gelişmeler ışığında Türkiye’de insansı robota yönelik faaliyet ve seri üretim yapan firma olarak AkinRobotics ile karşılaşmaktadır. Web sayfası incelendiğinde; 12 Nisan 1995 tarihinde kurulan şirketin, 2009 yılında robotik teknolojiler üzerine çalışmalarına başladığı ve dünyanın seri üretim yapan ilk insansı robot fabrikası olduğu belirtilmektedir. Resmi açılışı 2017 yılında yapılan fabrikanın birçok farklı modelde insansı robot ürettiği de yine internet sayfasında yer alan bilgiler arasındadır (www.akinrobotics.com). Robotların yanı sıra gittikçe büyük bir gelişme kaydeden yapay zekâda şu an için gelinen son nokta ‘GPT-3’ teknolojisidir. Açılımı ‘Generative Pre-Training Transformer-3’ (Üretken Ön İşlemeli Dönüştürücü-3) olan GPT, bir yapay zekâ teknolojisini ifade etmektedir. BBC Türkçe sitesinde yer alan habere göre OpenAI şirketinin ürünü olan GPT-3; şiir yazabilmekte, metinleri çevirebilmekte ve diyalog kurarak soyut soruları cevaplayabilmektedir. Yazılım teknolojileri ve tasarım dahil pek çok endüstride kullanılabilecek olan GPT-3; en basit anlatımla ‘doğal dil işleme sinir ağı’ şeklinde tanımlanabilir. Bir dil öngörücü olan ürün, beslenen içeriğin ardından neyin gelmesi gerektiğini tahmin etmekte ve komutları hayata geçirebilmektedir (www.bbc.com). Sözü edilen sanal zekânın son uygulaması ise The Guardian’a yazmış olduğu, 500 kelimededen oluşan ve insanlıkla paylaşılan bir makaledir (www.theguardian.com). Bu noktada gelecekte hemen her endüstride rol alması beklenen teknoloji ve dijitalizasyonun yiyecek-ıçecek endüstrisindeki kullanım alanlarına değinmek yerinde olacaktır.

3. Yiyecek-İçecek Endüstrisinde Robotlar

Yiyecek-ıçecek endüstrisinin başlangıç noktası sayılabilecek ve Nichols (1932)’a göre evin geri kalanına düzeni sağlayan önemli bir oda ve bulvar olan mutfak (dolayısıyla endüstri) hakkındaki araştırmalar ve gelişmeler gittikçe derinleşmektedir. Literatürdeki çalışmalar ve robotik gelişmeler sürekli gelişen teknolojik unsurların farklı alanlarda kendine yer bulduğunu ve sanal zekâyâ sahip robotların yakın bir gelecekte yiyecek-ıçecek sektöründe sıklıkla kullanılacağını göstermektedir. Nitekim son gelişmelerle yapay zekâ artık, evde var olan malzemeler dahilinde yüzlerce farklı yemek tarifi verebilen uygulamaların bir parçasıdır (www.bbc.com). Chua vd. (2003: 345) gıda sektörünün oldukça rekabetçi bir üretim alanı özelliği taşıdığını ancak otomotiv endüstrisine kıyasla nispeten daha az robotik katılıma sahip olduğunu belirtirken bu durumun nedenini gıda ürünlerinin şekil, boyut ve yapı bakımından oldukça değişken olmasına bağlamaktadırlar. Ancak çalışmalarının sonucunda otomasyon ve robot kullanımının gıda sektöründe çalışan şirketlerin çoğu (tamamı olmasa da) için gelecekte var olma noktasında hayati bir gereklilik olarak görmektedirler. Bogue (2009); tarımsal faaliyetler, işleme, ambalajlama, depolama, nakliye ve dağıtım aşamalarından oluşan gıda sektörünün henüz büyük bir robot kullanıcısı olmadığını vurgularken bazı endüstri yorumcularının fikirlerine dikkat çekmektedir. Buna göre; geleceğin çiftliğinde en üst düzeyde robotik otomasyonun devreye sokulacağına, artık elle veya geleneksel makinelerle yapılan işlerin çoğunu yürütmek için sürücüsüz traktörler ve diğer otonom araçlara sahip olunacağına değinmektedir. Literatür

incelendiğinde daha eski tarihli bazı araştırmalarda olası robot kullanımı için soru işaretleri olsa da, zamanla kullanım alanları genişleyen robotik teknolojinin etkileri yiyecek-içecek endüstrisinde de kendini göstermeye başlamaktadır. Nitekim Iqbal vd. (2017:159); tohumlama, su püskürtme, hasatta; gıda ürünlerinin kesilmesi, işlenmesi, paketlenmesi süreçlerinde; et işleme, unlu mamullerin nihai ürün oluşumunda ve otomatik kalite tespitinde çeşitli robotik sistemlerin kullanıldığını belirtmektedirler. Gıda paketlenme, gıda sektöründe kullanılan robotik uygulamalardan biridir ve robotlar kek, krema, marul, süt gibi ürünlerin paketlenmesi aşamalarında görev almaktadırlar. Paketleme modüllerinde yiyecek miktarını tam kapasite dolduracak şekilde programlanabilme özellikleri gıda ambalajlama sektöründe paketlenme ve paletlemeyi daha verimli bir hale getirmektedir (Goel&Gupta, 2020:165-166). Nayik vd. (2015); işlemleri otomatikleştirmenin ya da robotlaştırmanın bazı nedenlerini şöyle sıralamaktadırlar:

- Doğrudan emeği azaltma ihtiyacı,
- Kalitenin artırılması gerekliliği,
- İşlemlerin yapılmasının zorluğu,
- Üretimin artırılması gerekliliği,

Bader&Rahimifard (2020: 1) küresel nüfus ve daha geniş çeşitlilikte gıda ürünlerine yönelik tüketici talebi artarken gıda üreticilerinin ise değişime uyum sağlamak için çeşitli stratejileri, yöntemleri ve araçları araştırmakta olduklarına değinmektedirler. Endüstri 4.0'ın bir ayağı olan endüstriyel robotlar, karşılaşılan zorluklara yanıt verirken aynı zamanda endüstriye birçok fayda vadetmektedirler. Mitaritonna&Ragot (2020) ise konuya başka bir açıdan yaklaşmakta 'Covid-19'dan sonra Avrupa'da mevsimlik gezici tarım işçilerinin yerini robotlar alacak mı?' sorusuna yanıt aramaktadırlar. Gerçekten özellikle pandemi sürecinde insan hareketliliğinin kısıtlanması, tüm insanların hastalık taşıma riski bulunması vb. nedenler tarım alanlarında robotikleşmeyi hızlandırabilir görünmektedir. Masey vd. (2010: 510)'ne göre gıda endüstrisi için özel olarak tasarlanmış endüstriyel bir robot aşağıdaki gereksinimleri karşılamalıdır:

- Temizlemesi kolay hijyenik tasarıma sahip,
- Düşük maliyetli,
- Hızlı ve operasyonel,
- Güvenli,
- Yeniden programlanması kolay olmalıdır.

Şekil 1. Robot Sophia

Kaynak: www.cnn.com

Şekil 2. Mutfak Yardımcısı Robot

Kaynak: Fukuda, et al. (2005)

Şekil 3. Robot Aşçı

Kaynak: www.fuzyonblog.com

Yukarıda bazı örnekleri görülen robot görselleri incelendiğinde; Şekil 1'de yer alan insansı robot Sophia ile karşılaşılmaktadır. Şekil 2'de mutfakta insana yardımcı olan bir robot, Şekil 3'te ise yine mutfakta kullanılan robotik eller sahip robot aşçı görseline yer verilmektedir.

Endüstriyel robotlar haricinde son yıllarda özellikle Asya'da (daha spesifik olarak Japonya'da) birçok fast-food zincirinin müşterilerine daha iyi hizmet verebilmek için robotları kullandığı görülmektedir (Zhang vd, 2020: 1). Servis robotu iş yeri ekipmanı olarak faydalı görevleri yerine getirirken; temizlik, yemek pişirme, sağlık bakımı ve yardımcı eleman olarak hizmet etme gibi çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır (Jang&Lee, 2020: 3). Japonya, Çin, Tayland, Vietnam ve Hindistan gibi kimi ülkelerdeki bazı restoranların insan servis personeli yerine

yaklaşık 1200 \$ fiyatlara sahip robotları istihdam ettiği (www.businessinsider.com; www.bbc.com; www.roboticsbusinessreview.com; www.straitstimes.com) de düşünüldüğünde teknolojik gelişmelerin yiyecek-içecek işletmelerinde kendisine hızla yer bulduğu rahatlıkla söylenebilir. Yükselen trend olarak gördükleri serviste robot kullanımını konusunda Cheong vd. (2016); restoran sahiplerinin robot garsonlara yoğun ilgi gösterdiklerinden bahsetmektedirler. Yine Asif vd. (2015) robot garsonları; restoranlarda kullanılan otomasyon sistemi içerisinde değerlendirmekte, zamanla kafe ve otellerde de benzer uygulamaların yer alabileceğine vurgu yapmaktadırlar. Hayatın olağan akışı içerisindeki teknolojik gelişmeler dışında özellikle Covid-19 sürecinde tartışılan konular da farklılaşmakta ve genişlemektedir. Örneğin Birleşik Arap Emirlikleri turistlere kapılarını tekrar açarken (Dubai) karantinadan bu yana ilk büyük konferansa ev sahipliği yapmaktadır (tr.euronews.com) ve konferansın adı ilgi çekicidir:

'Artificial Intelligence Everything' (Her Şey Yapay Zeka/Yapay Zeka Her Şeydir)

Euronews Türkiye'de yer alan haberde; pandeminin yapay zekâda olduğu gibi diğer birçok sektörde otomasyon kullanımını hızlandırdığına, yiyecek-içecek endüstrisinin de bir istisna olmadığına değinilmektedir. İnsan elinin yiyecek-içecek sektöründen gerçekten ve tamamen çekilip çekilmeyeceği sorgulanırken, Covid-19 salgınının mutfak becerilerine sahip robotlara olan talebi arttırdığı vurgulanmaktadır. Konferans katılımcılarından Chowbotics'in Ceo'su Rick Wilmer gıda otomasyonu konusunda şöyle demektedir (tr.euronews.com):

'Gıda otomasyonu kesinlikle geliyor. Covid bunu daha da hızlandıracak çünkü insanlar, yiyeceklerine insan müdahalesinden ve hastalığın bulaşmasından endişeleniyor. Dolayısıyla eğer insanları bir şekilde denklemden çıkarabilir, yerine robotları koyabilirseniz insanlar kendilerini daha güvende hissedecektir.'

Bu noktadan hareketle;

- ✓ Bireyler gıda-robot ilişkisi içinde kendilerini gerçekten daha güvende hissedecekler mi?
- ✓ Dışarıda yemek olgusu ya da paket servise olan talep yerine bireyler daha çok evde yemek yapmayı tercih edebilirler mi?
- ✓ İnsanın sistem dışına çıkarılması insanoğlunun geleceği için bir tehlike arz eder mi?
- ✓ Robotlar gelecekte insanın yardımcısı mı yoksa istihdam için bir tehlike mi olacak?
- ✓ Acaba pandemi süreci sona erdiğinde bireylerin ve işletmelerin robotlara olan ilgisi azalabilir mi?
- ✓ Şu an çok hızlı gelişen teknoloji hız kesebilir ve bireyler gelecekte bir robot yerine yine insanlarla iletişim kurmak isteyebilir mi?

gibi soruların cevaplarının bulunması zaman alacak olsa da tüm bunlar gelecekte tartışılacak konular arasında yer alabilir. Ancak durum işletmeler açısından ele alındığında rekabetçi bir yaklaşım ve yeni çözümler gerçekleştirmek için çeşitli teknoloji alanlarının entegre edilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. IFR robotların yiyecek-içecek sektöründe kullanımına ilişkin verdiği örnekte MRC (Man-Robot Collaboration)/İnsan-Robot iş birliğine değinmektedir. Endüstride bir marka tarafından kullanılmaya başlanan robot üretim hattından gelen tamamen paketlenmiş hazır yemek kaplarının metal tepsiler üzerinde birden çok katman halinde istiflenmesini, daha sonra da pastörizasyon ve sterilizasyon ünitesine nakledilmek üzere arabalara yerleştirilmesini sağlamaktadır. Bu sürecin aşamalarının baştan sona manuel olarak yapılması durumunda çalışanlar için yaralanma tehlikesi ve sağlık riskleri içerdiği ancak kullanılan robot sayesinde bu tehlikelerin ortadan kalktığı vurgulanan bir diğer noktadır.

Şekil 4. Robot Garson

Kaynak: businessinsider.com

Şekil 5. Pankek Yapan Robot

Kaynak: Bogue, (2009).

Şekil 6. Yemek Servisi Robotu

Kaynak: Choi vd. (2020).

Yukarıda görsellerine yer verilen; robot garson (Şekil 4), pankek yapan robot (Şekil 5) ve yemek servisi robotu (Şekil 6) işletmelerde kullanılan ve yabancı kaynaklarda yer verilen robotlardan bazılarını örnek teşkil etmektedir.

Yiyecek-içecek endüstrisinde robotların farklı alanlarda kullanımına yönelik araştırmalar devam etmektedir. Örneğin Zhang vd. (2020) bir algoritma denemesi bağlamında seçtikleri restorana yerleştirdikleri robot sayesinde müşteri trafiğini tespit etmeye çalışmışlardır. Bahsedilen algoritmanın kullanılması durumunda hangi saatler arasında ve hangi yiyeceklere yönelik yoğunluk yaşandığı tespit edilebilmektedir. Araştırmada ortaya çıkan bir diğer sonuca göre robotlar; restoranlarda müşterilere daha iyi hizmet vermek için etkili bir şekilde kullanılabilir. Bu durum yiyecek-içecek endüstrisinin daha rasyonel kararlar almasına, planlama ve zamanlamaya yardımcı olacaktır. Ayrıca müşterinin genel yemek deneyimini geliştirmeye, yemek hizmetlerinin kalitesini iyileştirmeye ve restoran endüstrisinin daha verimli çalışarak daha fazla kâr elde etmesine katkıda bulunmaktadır (Zhang vd, 2020: 7). Jang&Lee (2020); bireylerin yiyecek-içecek işletmesinde hizmet veren servis robotuna karşı algılarını ölçmek üzere 294 katılımcıyla bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Ortaya çıkan sonuca göre bireylerin servis robotuna karşı algıları büyük ölçüde olumludur. Araştırmanın bir diğer sonucu ise algılanan değer memnuniyet üzerinde, memnuniyet ise yeniden ziyaret niyeti üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Seyitoğlu & Ivanov (2020) tarafından servis robotlarının kullanımının incelendiği çalışmada Covid-19'un turizm ve konaklama endüstrisini olumsuz etkilediği, insanların fiziksel etkileşimden kaçınması gerektiği vurgulanırken, servis robotlarının salgın sırasında fiziksel sosyal mesafeyi sağlamada yararlı bir araç olabileceğine değinilmektedir. Araştırmada yiyecek alanında kullanılacak servis robotlarının turistler ve çalışanlar arasındaki fiziksel mesafeyi artıran teknolojik bir kalkan oluşturduğu da öne sürülmektedir (Seyitoğlu & Ivanov, 2020:1). Yiyecek-içecek endüstrisindeki gelişmeler incelendiğinde yabancı literatürdeki araştırmaların yanı sıra internet ortamında robotik mutfak ve ekipmanları sunan çok sayıda siteyle karşılaşılmaktadır. Robotik mutfakçı tüketicilerle buluşturmayı hedefleyen sitelerden biri 'moley.com' isimli sitedir. 'Moley Robotics' dünyanın ilk yemek pişirebilen aşçı robotunu yaratmış, şef robot insanın pişirme tekniklerini taklit ederek robotik elleriyle istenilen her yemeği hazırlayabilir hale gelmiştir (www.cnnturk.com). Robotik bir mutfakçıya sahip dünyanın ilk restoranı ise Boston'da bulunan 'Spyce' isimli restorandır. Karmaşık yemekleri pişirebilen bir robota sahip restoranda müşteriler tablet aracılığıyla siparişlerini verebilmekte, alınan sipariş doğrudan robotlara iletilmektedir. İnsan şefler yerine yedi otomatik pişirme kabının kullanıldığı bu restoranda, robotlar üç dakika veya daha az bir sürede ve aynı anda yiyecek hazırlamak üzere tasarlanmışlardır (www.dezeen.com). IFR İstatistik Birimi ile 19 Ağustos 2020'de yapılan yazışma sonucunda 20 Ağustos 2020 tarihi itibarıyla yiyecek-içecek sektöründe (otel ve restoranlar dahil) kullanılan endüstriyel ve hizmet robotları sayısında artış olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Otel ve restoranlarda 2017 yılında 3.104 milyon USD değerinde 174 birim robot kurulumu, 2018 yılında 5.452 milyon USD değerinde 225 birim robot kurulumu yapılmıştır. Yine edinilen bilgiler kapsamında konaklama ve yiyecek-içecek işletmelerinde görülen ve öne çıkan robotik örnekler şu şekilde sıralanmaktadır:

SaviOne: SaviOne firması tarafından üretilen SaviOne çok sayıda uluslararası otelde faaliyet göstermeye başlamıştır. Asansörler, kapılar ve iletişim sistemleriyle arayüz oluşturan robot, yaklaşık 90 cm boyunda ve 45 kg ağırlığında olup insanın yürüyüş hızında hareket edebilmektedir. Otel misafirlerine oda servisi yapabilen robot sayesinde personel, diğer konukların ihtiyaçlarına odaklanmaktadır.

CLOi: LG Electronics tarafından 2018’de tanıtımı yapılarak üretimine başlanan CLOi; otellerde, havalimanlarında ve süpermarketlerde ticari kullanım için özel olarak geliştirilmiş üç yeni konseptte sahiptir. Servis Robotu, Taşıyıcı Robot ve Alışveriş Sepeti Robotu tasarımlarından oluşan robot; hâlihazırda mevcut olan, Havaalanı Kılavuz Robotu ve Havaalanı Temizleme Robotu ile benzer özelliklere sahiptir.

Yobot: Farklı bir tasarımı olan Yobot; New York’un en büyük otellerinin lobisinde otomatik bagaj depolama ve geri alma sistemi olarak hizmet vermektedir. Özel olarak aydınlatılan, lobinin merkezinde ve güvenli bir cam muhafazanın arkasına yerleştirilen Yobot; konukların bagajlarını teslim alarak kilitli dolaplardan birinde saklamaktadır. Misafirler ayrılmaya hazır olduklarında barkodlu makbuzlarını Yobot’a ibraz ederek çantalarını alabilmektedirler.

Henn na Otel: Japonya’da (Nagasaki) bulunana Henn na Otel, robotların ve diğer yüksek teknolojili ekipmanların yaygın kullanımını yoluyla yeniliğe vurgu yapmayı hedeflemiş ancak bu durum beklendiği kadar başarılı olamamıştır.

Bionic Bar: Royal Caribbean, biyotik barı aracılığıyla müşterilerine yenilikçi eğlence tarzında içecek sunmaktadır. Barın ortasında bulunan, insan dirsekleriyle aynı şekle sahip kavisli iki büyük robotik kol istenilen kokteyli hazırlayabilmektedir. Bu sayede bar görevlileri barın arkasında beklemek yerine misafirlerle vakit geçirebilmektedir.

Flippy: Fast food ve catering sistemleri için yiyecek hazırlamayı otomatikleştirme ve robot kullanımını giderek daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Miso Robotics’in üretimi olan mutfak asistanı ‘Flippy’ ızgara veya fritözün önüne monte edilmiş bir adet robot kol, bir adet 3D ve bir adet termal kameradan oluşur. Izgarada hamburger köftelerini, hamburger ekmeklerini ve tavuk parçalarını bağımsız olarak çevirerek yiyecekleri fritözün içine koyup dışına çıkarabilmektedir. İnsanlarla birlikte çalışan robot, 2018 yılında Dodger Stadyumu’nda (Los Angeles) kullanılmış ve günde 50.000’den fazla müşteriye hizmet vermede yardımcı olmuştur.

Zume: Mutfakta insanlarla birlikte çalışan bir başka sistem de Zume tarafından yaratılan robotik pizza fabrikasıdır. Bu sistemde robotlar sosu üzerine yaydıkları pizzayı sıcak fırına yerleştirerek sonradan dışarı alabilmektedir. Mutfak çalışanı insanların hazırladığı pizzayı soslayarak fırına verme işini yürüten Zume’nin amacı robotların tekrarlayan tehlikeli görevleri yerine getirmesi sayesinde mutfaklarda bireylerin çalışma kalitesini iyileştirmektir.

PAZZI: Eski adıyla EKIM olan şirket, müşterinin siparişine göre 3 robot kolun pizza pişirdiği, tamamen otonom bir mutfak yaratmıştır. Kollar hamuru bir sonraki istasyona hareket ettirirken, üzerine sosu yayarak pişirme işleminden sonra dilimler halinde kesmektedir. Mutfağın önündeki dokunmatik ekran yardımıyla tam olarak istenilen pizzayı sipariş etmek ve böylece kişiye özel yemek konsepti sunmak mümkün olmaktadır.

Moley Robotics: Yiyecek hazırlamayı bir adım öteye taşımayı amaçlayan firmanın tasarımında robot; modern ve profesyonel bir mutfağa entegre edilmiş konseptiyle becerikli ellere sahip iki robotik koldan oluşmaktadır. Gurme bir yemek hazırlamak için usta bir şefin hareketlerini tekrarlamaktadır. Moley, Robotic Kitchen’in tüketici versiyonunu 2019’da piyasaya sürmeyi planlamış ancak şu ana kadar mevcut bir ürün oluşturamamıştır. Sofistike ancak kompakt olan bu makinenin; robotik kollar, fırın, ocak ve dokunmatik ekran ünitesinden oluşan dört anahtar entegre mutfak ürününü içerdiği duyurulmuştur.

Bahsedilen örneklerden yola çıkılarak, konaklama ve yiyecek-içecek endüstrisinin robotlara (dolayısıyla robotizme) yatırım konusunda istekli oldukları, bazı ülkelerin bu alanda

üretim hız verdikleri görülmektedir. IFR'nin 2019 yılı raporuna göre dünya genelindeki başlıca robot üretici firmalar ve üretim yapılan ülkeler ise Tablo 2'de gösterilmektedir

Tablo 2. Başlıca robot üretici firmalar ve ülkeleri

Firma	Ülke	Firma	Ülke
Alkadur	Almanya	Macco	İspanya
Botsandus	İngiltere	LG Electronics	Kore
Corebell System	Kore	Keenon Robotics	Çin
Engineering Services	Kanada	F&P Personal Robotics	İsviçre
MFG Automation	ABD	Moley	İngiltere
Miso Robotics	ABD	Mrobot	Çin
Mojin Robotics	Almanya	Muratec	Japonya
Pazzi by Ekim	Fransa	Savioko	ABD
Robotise	Almanya	Suzhou Pangolin Robot	Çin
Sanbot	Çin	Zume	ABD

Kaynak: IFR, İstatistik Birimi, 2019 Raporu, s: 201.

Özellikle pandemi sürecinde ortaya çıkan ve değişen hayat tarzının sonuçları gözle görülür hale gelmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde yemek servisi yapan robotların kullanımı artmaya başlamıştır. Teknoloji şirketleri tarafından yılbaşında pilot uygulama olarak başlattıkları yemek dağıtan robotlar pandemi sürecinde ülke geneline yayılmaktadır. Washington, Los Angeles, Chicago, Dallas ve Detroit başta olmak üzere farklı şehirlerdeki insansız araçlar sokaklarda yiyecek-içecek dağıtım rolünü üstlenmişlerdir ve robotların içerisine konulan yemekler müşterinin adresine teslim edilmektedir (www.hurriyet.com.tr). Benzer şekilde 'Learningenglish' isimli sitenin haberinde Amerika Birleşik Devletleri'nde yemek pişirebilen robotlara olan talebin arttığı, birkaç hafta içinde White Castle restoranlarının patates kızartması ve diğer yiyecekleri pişirebilen bir robotu test edeceği haberine yer verilmektedir. White Castle yetkilisi Jamie Richardson, robotun çalışanları masa temizleme veya yemek siparişi alma gibi diğer işler için serbest bırakabileceğini belirtmekte, temassız bir ortamın müşteriler için giderek daha önemli hale geldiğine dikkat çekmektedir (learningenglish.voanews.com). Yine Rusya'da faaliyetine başlayan bir restoran benzer örnek teşkil etmektedir. Pirinç, balık ve sebzelerden yapılan soğuk bir yemek olan ve siparişlerin yaklaşık yüzde 50'sini oluşturan şirketin en popüler yemeği 'Poke'yi bir robot aşçı hazırlamaktadır. Konuyla ilgili olarak Restson müdürü Andrey Petrakov restoranda robotun kullanımının yeni teknolojileri test etmek ve yemek sektöründe öne çıkmak için iyi bir girişim olduğunu belirtmektedir (tr.sputniknews.com). Yine benzeri bir yaklaşım Hollanda'da görülmektedir. Renesse kentinde bulunan bir restoranda Covid-19 sürecinde işe başlayan robotların temel işlerde etkili olması beklenmektedir (tr.euronews.com). Türkiye'de yiyecek-içecek işletmesi bağlamında robotların kullanımı incelendiğinde İstanbul'da müşterilerine robotik hizmet sunan 'Touch Restaurant' ile karşılaşmaktadır. CNN Türk sitesinde 2019 yılında yer alan ve 'İstanbul'da robot garsonlar işe başladı' başlığıyla verilen haberde boyları 1.55 metre olan 3 adet servis robotunun 40 çeşitten oluşan menüyü servis edebildiği bildirilmektedir (www.cnnturk.com). Restoranın internet sitesinde 'Türkiye'deki ilk e-restoran biziz' ibaresi görülmektedir (www.touchrestaurantistanbul). Bu örneklere ilave edilebilecek pek çok girişime dünyanın gelişmiş ülkelerinde rastlanmaktadır ve özellikle pandemi sürecinde yiyecek-içecek

işletmelerinin servis robotlarına ve robot aşçılara ilgi gösterdikleri görülmektedir. Ancak ve belki de konuyla ilgili en çarpıcı başlık ‘Foodinstitute.com’ isimli sitede atılmıştır:

‘COVID, Restoranda Robotikliği Bir Gerekliliğe Dönüştürüyor.’

Post-corona sürecinde ‘robotik beceriler’ için yüksek bir talep olacağını vurgulayan IFR’ye göre 2022’ye kadar dünya çapındaki fabrikalarda yaklaşık 4 milyon endüstriyel robottan oluşan operasyonel bir stok çalışması beklenmektedir. Robotların corona sonrası ekonomiyi hızlandırma sürecinde üretimi otomatikleştirme bağlamında hayati bir rol oynayacağı belirtilen IFR raporlarına ilaveten aynı kurumun başkanı Milton Guerry, gelişmelere yönelik olarak şu açıklamayı yapmaktadır:

‘Dünyanın dört bir yanındaki hükümetler ve şirketler artık robotlar ve akıllı otomasyon sistemleriyle çalışmak için gerekli olan doğru becerileri sağlamaya odaklanmalıdır.’

Sonuç ve Tartışma

Sürekli bir değişimin yaşandığı dünyada giderek artan dijitalizasyon, sanal zekâ ve robot kullanımının gelecek yıllarda insanlığı derinden etkileyeceği söylenebilir. Elbette günden güne gelişen ve tüm sektörler yayılan teknolojik gelişimin birey ve toplum bağlamında hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin olacağı bir gerçektir. Öyle anlaşılmaktadır ki beklenenden daha kısa bir sürede restoranlarda hatta evlerde robotlara yer açılması sürpriz olmayacak ve yakın gelecekte bir robota ‘eline sağlık’ denilebilecektir. Yaklaşık on bin yıl önce ilkel aletlerle toprağı işlemeye başlayan, farklı pişirme tekniklerini öğrenen insan; yiyecek-içecek endüstrisindeki varlığını ilerleyen dönemlerde sanal zekâ ve robotlara devredebilecektir. Bu araştırmada hızla değişen ve şartırtıcı biçimde ilerleyen sanal zekâ uygulamaları ve insansı robotların yiyecek-içecek endüstrisinin yarımını nasıl etkileyebileceği incelenmeye çalışılmıştır. Gelecekte yapılacak benzeri nitel/nicel çalışmalar insanlığın nasıl bir dünyaya hazır olması gerektiğini gösteren bilgilendirme niteliği taşıyacaktır. Bu noktada araştırmada öne çıkan bazı sonuçları ve bu sonuçlara ilişkin önerileri sıralamak yerinde olacaktır. Öncelikle; hastane, otel ve okul gibi birçok ortamda insanın yanında görev alan robotların (pandeminin de etkisiyle) yiyecek-içecek endüstrisinde etkili olacağı düşünülmektedir. Bu durumda yiyecek-içecek işletmelerinin ve mutfakların gelecekte sanal zekâyâ sahip robotlara, robotik kollara, daha kısa bir ifadeyle robotizme hazır olması gerekliliği bulunmaktadır. Yiyecek-içecek endüstrisinin ve bu endüstride faaliyet gösteren işletmelerin dijital değişimi ve özellikle robotik uygulamaları yakından takip etmeleri ve değişime uyum sağlamaları teknolojik devrimin bir gereği olarak görülebilir. Ancak; insan-robot arasında başlayacak iş birliğinin gelecekte robotların egemen olacağı yeni bir dünya düzeni kurması önemli bir dönüm noktası olacak ve gezegendeki hayatı sil baştan değiştirebilecektir. Bu noktada yiyecek-içecek endüstrisi ve işletmelerinde robotların kullanılıp kullanılmayacağına karar verecek olan da bizzat insanın kendisi olacaktır. Çünkü moda, eğilim ve piyasa şartları son zamanlarda bireyin ve toplumun isteği/beklentisi doğrultusunda şekillenmektedir.

Tarih boyunca yaşadığı alanları sürekli değiştirme eğiliminde olan insanlık; hâlihazırdaki yaşamını ve geleceğini de kendi kontrolünde tutmak gibi bir hissiyata da sahiptir. Bunun yanı sıra ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan temel ve biyolojik gereksinimler dışında kalan insani değerlere atıf yapılan pek çok ihtiyacın varlığı da bir gerçektir. Robotların bu ihtiyaçları karşılayamamasının veya bir yokluk hissi yaratmasının insanlarda meydana getirebileceği acılar göz ardı edilemez. Yiyecek-içecek sektörü için de önemli olan; robotların bu sektörde çalışan bireylerin istihdam oranlarını olumsuz etkileyebileceği varsayımdır. Sektör çalışanlarının yukarıda sözü edilen bazı ihtiyaç ve isteklerden yoksun olması durumunun bireylerde dolayısıyla toplumdaki yansımaları ve yol açacağı tahribatın dikkate alınması gerekmektedir. Diğer taraftan, robotların ‘yardımcı’ sıfatıyla insanın yapamayacağı ya da zorlanacağı hallerde işini kolaylaştırıcı görevler üstlenmesi, insana hizmet eden bir konumda bulunması ve robot-insan etkileşiminin belirli sınırdaki kullanımı kabul edilebilir. Aksi takdirde her endüstriye egemen olmuş sanal zekâ ve robotik düzenin dünyayı insan için sürdürülebilir olmaktan çıkarma tehlikesi bulunmaktadır.

Bu bağlamda olası önlemlerin şimdiden alınmasının yerinde olacağı düşünülmektedir. Belki de gelecekte tüm sektörlerde ve yiyecek-içecek işletmelerinde belirli sayıda robot istihdamına izin veren yasaların çıkarılması, insanı ve iş gücünü koruyan etmenlerden biri olacaktır. Muhtemeldir ki birkaç on yıl içerisinde yiyecek-içecek endüstrisinde robot ve insanın birlikte başrol oynadığı sahnelerle karşılaşılacaktır. Hatta yakın gelecekte bir robot tarafından yapılmış yemeğin yine başka bir robot tarafından servis edilmesi durumu çok uzak görünmemektedir. Baş döndürücü bir hızla gelişen teknoloji hakkında bireylerin akıllarına yukarıda sözü edildiği gibi pek çok soru gelmesi mümkündür. Gelecek günlerde farklı yaklaşımlar ve eleştiriler de elbette söz konusu olabilecektir. Ancak bu durum teknolojinin takibini ve kullanımını engellememeli tam tersine tüm gelişmeler ilgiyle izlenmeli ve robotik teknoloji alanındaki gelişmelere uyumlanma göz ardı edilmemelidir. Teknolojinin yıkıcı değil yapıcı ve destekleyici özellikleri kullanılarak yeniden şekillenen bir gezegene hazır olunması gerekliliği bulunmaktadır.

Yiyecek-içecek işletmelerinin ilk etapta arttırılmış gerçeklik teknolojisi ile donatılması hem farklılık hem de rakipler karşısında rekabet gücünü arttıracak bir etmen olarak önerilebilir görülmektedir. Bu durumda ilgili işletmelerin ve otellerin yeni teknolojiye hazır hale getirilmesi gerekliliği bulunmaktadır. TÜBİTAK başta olmak üzere bilimsel kurum ve kuruluşların üniversitelerle iş birliği yaparak GPT-3 ile donatılmış, Türk kültürünü ve Türk yemeklerini tanıyan, işletmelerde hizmet verebilecek robot üretimine yönelik faaliyetlere başlaması da önerilebilir hususlar arasındadır. Üniversitelerin müfredata eklenecek derslerle özellikle turizm ve gastronomi ana bilim dallarında öğrenim gören öğrencilerini geleceğin yiyecek-içecek endüstrisine hazırlamaları ve teknolojik devrime yönelik geniş bir perspektife sahip olmaları da ayrıca önemlidir. Zira;

*'Zamanın gereklerine göre bilim ve teknik her türlü medenî buluşlardan azamî derecede yararlanmak zorunludur.'*⁵

Mustafa Kemal Atatürk

Kaynakça

- Asif, M., Sabeel, M., Rahman, M., Khan, Z. H. (2015). Waiter Robot – Solution to Restaurant Automation. MDSRC - 2015 Proceedings, 14-15 November, 2015 Wah/Pakistan.
- Azuma, R., Bailiot, Y., Behringer, R., Feiner, S., Julier, S., MacIntyre, B. (2001). Recent advances in augmented reality. *IEEE computer graphics and applications*, 21.6, November/December, 3447.
- Bader, F., & Rahimifard, S. (2020). A methodology for the selection of industrial robots in food handling. *Innovative Food Science & Emerging Technologies*, 1-9.
- Bayşu, N. (1998). Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji. *Erdem*, 11(32), 409-438.
- Bench-Capon, T. J., & Dunne, P. E. (2007). Argumentation in artificial intelligence. *Artificial intelligence*, 171(10-15), 619-641.
- Bogue, R. (2009). The role of robots in the food industry: a review. *Industrial Robot: An International Journal*, 36(6), 531-536.
- Cha, E., Forlizzi, J., & Srinivasa, S. S. (2015, March). Robots in the home: Qualitative and quantitative insights into kitchen organization. In *Proceedings of the Tenth Annual ACM/IEEE International Conference on Human-Robot Interaction* (pp. 319-326). ACM.

⁵ Bayşu, N. (1998). Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji. *Erdem*, 11(32), 409-438.

- Chan, A. P. H., & Tung, V. W. S. (2019). Examining the effects of robotic service on brand experience: the moderating role of hotel segment. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 36(4), 458-468.
- Cheong, A., Lau, M. W. S., Foo, E., Hedley, J., Bo, J. W. (2016). Development of a robotic waiter system. *IFAC-Papers On Line* 49-21. 681-686.
- Choi, Y., Choi, M., Oh, M., & Kim, S. (2020). Service robots in hotels: understanding the service quality perceptions of human-robot interaction. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 29(6), 613-635.
- Chua, P. Y., Ilschner, T., & Caldwell, D. G. (2003). Robotic manipulation of food products—a review. *Industrial Robot: An International Journal*, 30(4), 345-354.
- Dieck, M. C. T., Jung, T. (2015). A theoretical model of mobile augmented reality acceptance in urban heritage tourism. *Current Issues in Tourism*, Vol. 21, No. 2, 154-174.
- Dinan, M. (2017). The Robot Condition: Karel Čapek's RUR and Hannah Arendt on Labor, Technology, and Innovation. *Perspectives on Political Science*, 46(2), 108-117.
- Fukuda, T., Nakauchi, Y., Noguchi, K., & Matsubara, T. (2005). Sequential human behavior recognition for cooking-support robots. *Journal of Robotics and Mechatronics*, 17(6), 717.
- Goel, R., & Gupta, P. (2020). Robotics and industry 4.0. In *A Roadmap to Industry 4.0: Smart Production, Sharp Business and Sustainable Development* (pp. 157-169). Springer, Cham.
- Hamazawa, M. (1999). Robot applications in the Japanese food industry. *Industrial Robot: An International Journal*, 26(4), 274-279.
- <https://www.cnn.com/2018/11/09/the-worlds-first-ai-news-anchor-has-gone-live-in-china.html> (Erişim tarihi: 12.08.2020).
- <https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-6328455/Creepy-AI-humanoid-Sophia-granted-worlds-robot-VISA-embarks-world-tour.html> (Erişim tarihi: 12.08.2020).
- <https://www.mirror.co.uk/news/world-news/robots-now-working-hospital-can-11335159> (Erişim tarihi: 12.08.2020).
- <https://www.forbes.com/sites/eustaciahuen/2016/10/31/the-worlds-first-home-robotic-chef-can-cook-over-100-meals/#63028f237228> (Erişim tarihi: 12.08.2020).
- <https://www.ntv.com.tr/teknoloji/finlandiyada-robot-ogretmen-ders-basiyapti,famObsxo0GYMMI7-LXRpg> (Erişim tarihi: 12.08.2020).
- <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/dunyada-bir-ilk-boyle-otel-yok-40994827> (Erişim tarihi: 12.08.2020).
- <https://www.fuzyonblog.com/2016/01/07/robot-ascilar/> (Erişim tarihi: 12.08.2020).
- https://www.sas.com/en_us/insights/analytics/what-is-artificial-intelligence.html (Erişim tarihi: 12.08.2020).
- https://www.ntv.com.tr/video/yasam/robot-sophia-ile-jimmy-fallondan-duygusal-duet,ZpM-KoKEWkCssizh2j_vjw (Erişim tarihi: 12.08.2020).
- <https://edition.cnn.com/style/article/sophia-robot-artificial-intelligence-smart-creativity/index.html> (Erişim tarihi: 12.08.2020).
- <https://www.businessinsider.com/chinese-restaurant-robot-waiters-2016-7> (Erişim tarihi: 12.08.2020).
- <https://www.bbc.com/news/av/world-asia-30460737/china-restaurant-introduces-robot-waiters> (Erişim tarihi: 12.08.2020).

- https://www.roboticsbusinessreview.com/retail-hospitality/robot_waiters_no_tipping_please/ (Erişim tarihi: 12.08.2020).
- <https://www.straitstimes.com/asia/south-asia/restaurant-in-india-replaces-waiters-with-robots> (Erişim tarihi: 12.08.2020).
- <https://ai-everything.com/en/> (Erişim Tarihi: 12.08.2020).
- <https://tr.euronews.com/2020/08/03/robot-mutfak-cal-sanlar-m-geliyor-nissan-tesla-ya-rakip-mi-oluyor-business-line> Erişim Tarihi: 12.08.2020).
- <https://www.chowbotics.com/> (Erişim Tarihi: 12.08.2020).
- <https://ifr.org/downloads/press2018/Executive%20Summary%20WR%202019%20Industrial%20Robots.pdf> (Erişim Tarihi: 13.08.2020).
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53692902> (Erişim Tarihi: 14.08.2020).
- <https://www.cnnturk.com/turkiye/istanbulda-robot-garsonlar-ise-basladi?page=1> (Erişim Tarihi: 16.08.2020).
- <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/abdde-yemek-servisi-icin-robotlar-devrede-41518142> (Erişim Tarihi: 16.08.2020).
- <https://tr.sputniknews.com/rusya/202008071042606910-moskovada-robot-ascinin-gorev-yaptigi-restoran-acildi/> (Erişim Tarihi: 16.08.2020).
- <https://tr.euronews.com/2020/06/10/bahsis-konusu-henuz-netlesmedi-hollanda-da-bir-restoranda-robot-garson-donemi> (Erişim Tarihi: 16.08.2020).
- <https://learningenglish.voanews.com/a/more-demand-for-robot-cooks-in-us-restaurants/5505482.html> (Erişim Tarihi: 16.08.2020).
- <https://www.foodinstitute.com/focus/robotics-necessity> (Erişim Tarihi: 16.08.2020).
- <https://www.cnnturk.com/video/bilim-teknoloji/teknoloji/dunyanin-ilk-yemek-yapan-robot-sefi-geliyor> (Erişim Tarihi: 19.08.2020).
- <https://www.dezeen.com/2018/05/22/mit-engineers-replace-chefs-with-machines-in-worlds-first-robotic-kitchen/> (Erişim Tarihi: 19.08.2020).
- <https://ifr.org/robot-history> (Erişim Tarihi: 19.08.2020).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Japon_%C4%B0%C5%9Fi (Erişim Tarihi: 20.08.2020).
- <https://ifr.org/ifr-press-releases/> (Erişim Tarihi: 20.08.2020).
- <https://www.akinrobotics.com/tr/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 20.08.2020).
- <https://www.savioke.com/hospitality-1> (Erişim Tarihi: 25.08.2020).
- <https://www.lg.com/uk/lg-magazine/tech-story/ifa-2018-your-ultimate-guide-to-lg-cloi-robots> (Erişim Tarihi: 25.08.2020).
- <https://misorobotics.com/> (Erişim Tarihi: 25.08.2020).
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53958825> (Erişim Tarihi: 30.08.2020).
- <https://www.cnnturk.com/teknoloji/uber-ve-hyundai-ucan-taksi-isinde-cok-ciddi> (Erişim Tarihi: 30.08.2020).
- <https://www.touchrestaurantistanbul.com/> (Erişim Tarihi: 30.08.2020).
- <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/sep/08/robot-wrote-this-article-gpt-3> (Erişim Tarihi: 11.09.2020).

- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54075570> (Erişim Tarihi: 11.09.2020).
- Iqbal, J., Khan, Z. H., & Khalid, A. (2017). Prospects of robotics in food industry. *Food Science and Technology*, 37(2), 159-165.
- Jang, H. W., & Lee, S. B. (2020). Serving Robots: Management and Applications for Restaurant Business Sustainability. *Sustainability*, 12(10), 1-15.
- Khan, Z. H., Khalid, A., & Iqbal, J. (2018). Towards realizing robotic potential in future intelligent food manufacturing systems. *Innovative Food Science & Emerging Technologies*.
- Kusuda, Y. (2011). Robots at FOOMA Japan: a food machinery and technology exhibition. *Industrial Robot: An International Journal*, 38(6), 572-576.
- Kysela, J., & Štorková, P. (2015). Using augmented reality as a medium for teaching history and tourism. *Procedia-Social and behavioral sciences*, 174, 926-931.
- Lanfranco, A. R., Castellanos, A. E., Desai, J. P., & Meyers, W. C. (2004). Robotic surgery: a current perspective. *Annals of surgery*, 239(1), 14.
- Lee, K. (2012). Augmented reality in education and training. *TechTrends*, 56(2), 13-21.
- Mahalik, N. P., & Nambiar, A. N. (2010). Trends in food packaging and manufacturing systems and technology. *Trends in food science & technology*, 21(3), 117-128.
- Malmaud, J., Wagner, E., Chang, N., & Murphy, K. (2014). Cooking with semantics. In *Proceedings of the ACL 2014 Workshop on Semantic Parsing* (pp. 33-38).
- Masey, R. J. M., Gray, J. O., Dodd, T. J., & Caldwell, D. G. (2010). Guidelines for the design of low-cost robots for the food industry. *Industrial Robot: An International Journal*.37(6), 509-517.
- Minsky, M. (1961). Steps toward artificial intelligence. *Proceedings of the IRE*, 49(1), 8-30.
- Mitaritonna, C., & Ragot, L. (2020). After Covid-19, will seasonal migrant agricultural workers in Europe be replaced by robots?. *Policy brief*, (2020-33).
- Nakauchi, Y., Fukuda, T., Noguchi, K., & Matsubara, T. (2005, August). Intelligent kitchen: cooking support by LCD and mobile robot with IC-labeled objects. In *Intelligent Robots and Systems, 2005.(IROS 2005). 2005 IEEE/RSJ International Conference on* (pp. 1911-1916). IEEE.
- Nayik, G. A., Muzaffar, K., & Gull, A. (2015). Robotics and food technology: a mini review. *J. Nutr. Food Sci*, 5(4), 1-11.
- Nichols, E. W. (1932). On Living in a House.
- Purnell, G. (1998). Robotic equipment in the meat industry. *Meat science*, 49, S297-S307.
- Ray, C., Mondada, F., & Siegwart, R. (2008). What do people expect from robots? In *Proceedings of the IEEE/RSJ 2008 international conference on intelligent robots and systems* (No. LSRO-CONF-2008-049, pp. 3816-3821). IEEE Press.
- Rusu, R. B., Gerkey, B., & Beetz, M. (2008). Robots in the kitchen: Exploiting ubiquitous sensing and actuation. *Robotics and Autonomous Systems*, 56(10), 844-856.
- Sakamoto, D., Sugiura, Y., Inami, M., & Igarashi, T. (2016). Graphical instruction for home robots. *Computer*, 49(7), 20-25.
- Seyitoğlu, F., & Ivanov, S. (2020). Service robots as a tool for physical distancing in tourism. *Current Issues in Tourism*, 1-4.

- Sugiura, Y., Sakamoto, D., Withana, A., Inami, M., & Igarashi, T. (2010, April). Cooking with robots: designing a household system working in open environments. In *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*(pp. 2427-2430). ACM.
- Suprem, A., Mahalik, N., & Kim, K. (2013). A review on application of technology systems, standards and interfaces for agriculture and food sector. *Computer Standards & Interfaces*, 35(4), 355-364.
- Torrey, C., Fussell, S. R., & Kiesler, S. (2008). Trying to be helpful: Social challenges for smart robots. In *Workshop-Proceedings of ACM/IEEE Human-Robot Interaction Conference (HRI2008)*, Amsterdam (pp. 23-26).
- Tuomi, A., Tussyadiah, I. P., & Stienmetz, J. (2020). Applications and Implications of Service Robots in Hospitality. *Cornell Hospitality Quarterly*, 1-16.
- Yu, C. E. (2020). Humanlike robots as employees in the hotel industry: Thematic content analysis of online reviews. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 29(1), 22-38.
- Zhang, X., Yang, S., Srivastava, G., Chen, M. Y., & Cheng, X. (2020). Hybridization of cognitive computing for food services. *Applied Soft Computing*, 89, 1-8.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi: Turizm Paydaşlarına Yönelik Bir Araştırma*

Sustainable Cultural Heritage Management: A Research for Tourism Stakeholders

Dr. Öğr. Üyesi Fatih VAROL ¹

Öz

Bu araştırmanın amacı, kültürel mirasın yönetimi sürecinde katılımcı, sürdürülebilir bakış açısı ile turizm paydaşlarının algı ve tutumları arasındaki farklılıkları incelemek ve olası sorunlara yönelik çözüm önerilerini sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda, Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi (SKMY) ile ilişkili olan sosyo-ekonomik, yönetsel, çevresel, bilgi paylaşımı, korumacı yaklaşım gibi faktörlerin, turizm paydaş gruplarına göre farklılık gösterip göstermediğine dair bir çalışma kapsamı oluşturulmuştur. Çalışmanın alan araştırması Konya ilinde gerçekleştirilmiştir. Örneklem grubu olarak turizm paydaş gruplarından yerel halk, yerli ve yabancı turist, turizm işletmeleri, yerel yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) çalışmaya dahil edilmiştir. Paydaşların algı ve tutumlarını ölçmek için önceden kullanılan bir anket formundan yararlanılarak yeni bir anket formu geliştirilmiştir. Yüz yüze yapılan görüşmeler neticesinde, turizm paydaş gruplarında yer alan 2080 kişiden incelenebilir veri elde edilmiştir. Elde edilen anket verileri belirleyici istatistikler, faktör analizi, Kruskal Wallis-H, Mann-Whitney U gibi istatistiksel analiz yöntemleri yardımıyla incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, SKMY'nin sosyo-ekonomik, sürdürülebilir yönetim uygulamaları ve paydaşlar arası bilgi paylaşımı boyutlarında gruplar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Ancak; doğal kaynaklar ve enerji kullanımı, çevreci ulaşım uygulamaları, kültürel mirasın korunması, katılımcı yönetim uygulamaları ve taşıma kapasitesi boyutları açısından, paydaş grupları arasında anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kültürel miras yönetimi, turizm paydaşları

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of the research is to examine the differences of perceptions and attitudes of tourism stakeholders from the participative and sustainable perspective in the process of cultural heritage management and to offer solutions for possible problems. In line with this purpose, a study scope was created to determine whether factors such as socio-economic, administrative, environmental, information sharing, and protectionist approach associated with sustainable cultural heritage management (SCHM) differ according to tourism stakeholder groups. Field research of the study was carried out in Konya province. As the sample group, local people, local ve foreign tourists, tourism enterprises, local governments and nongovernmental organizations from tourism stakeholder groups were included in the study. A previously used questionnaire was used to develop a new questionnaire which was then used to measure the perceptions and attitudes of the stakeholders. As a result of face-to-face interviews, investigable data was obtained from 2080 people in tourism stakeholder groups. The obtained survey data were analyzed with the help of determinative statistics, factor analysis, statistical analysis methods such as Kruskal Wallis-H, Mann-Whitney U. According to the results of the research, no significant difference was found between the groups in the dimensions of SKMY's socio-economic, sustainable management practices and information sharing between stakeholders. However, it has been observed that there are significant differences among

*Bu çalışma, yazarın Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2017 yılında tamamlamış olduğu "Kültürel Miras Yönetiminde Sürdürülebilirlik: Konya Turizm Paydaşlarına Yönelik Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

¹Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, fvarol@selcuk.edu.tr.

Atf için (to cite): Varol, F. (2020). Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi: turizm paydaşlarına yönelik bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 1140-1156.

stakeholder groups in terms of natural resources and energy use, environmental transport practices, protection of cultural heritage, participatory management practices and carrying capacity dimensions.

Keywords: Cultural heritage, sustainability, sustainable cultural heritage management, tourism stakeholders

Paper Type: Research

Giriş

Miras ve turizm, son yıllarda sık sık birbirleriyle bağlantılı olarak tartışılan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Tan vd., 2018, s. 376). Bu süreçte “kültürel miras” teriminin anlamı da UNESCO tarafından ortaya konulan belgeler ve araştırmalar neticesinde önemli ölçüde değişmiştir. Başlangıçta kültürel miras kavramına yönelik olan somut (nesnel) bakış, zaman içerisinde yerini soyut mirası da (gelenekler, görenekler, ritüeller, yemek kültürü, sanat ve edebiyat vb.) kapsayacak şekilde genişlemiştir. Nitekim ilk olarak dünya mirasının korunmasına ilişkin UNESCO Sözleşmesinde tanımlandığı gibi, miras kavramı “kültürel” ve “doğal miras” olmak üzere somut iki ana başlık altında sınıflandırılmıştır (UNESCO, 1972). Buna göre, anıtlar, mimari yapılar, heykeller, resimler ve arkeolojik alanlar gibi fiziksel nesnelere kültürel miras olarak kabul edilmektedir. Doğal miras ise, bilim, koruma veya estetik açısından olağanüstü evrensel değere sahip fiziksel, biyolojik, jeolojik ve fizyografik oluşumlar dahil olmak üzere, doğal özelliklerin bulunduğu alanları ifade etmektedir. Bu nedenle dünya mirası listesi ilk olarak, sadece kültürel, doğal ve karma alanları içeren bir yapı olarak oluşturulmuştur (UNESCO, 1972). Ancak; günümüzde bu bakış açısı tamamen değişmiş, yerini daha kapsamlı bir yaklaşıma bırakmıştır. Buna göre kültürel miras, sadece somut olarak anılan tarihi yapıların varlığı ile değil, aynı zamanda atalarımızdan bizlere miras kalan ve gelecek nesillere aktarılacak olan soyut gelenekleri ve ifadeleri de kapsamaktadır (UNESCO, 2003). Bu çalışmada, özellikle kültürel miras alanlarının sürdürülebilirliği kapsamında, turizm paydaşlarının rolü ve önemi konularına değinilmektedir. UNESCO Dünya Mirası ve Sürdürülebilir Kalkınma Programı, kültürel mirası koruma ve yönetiminin sürdürülebilir kalkınmaya yapabileceği potansiyel olumlu katkıların ana hatlarını belirlemiştir (UNESCO, 2015). Buna göre, ilk olarak iyi korunmuş bir kültürel miras varlığı, günümüz ve gelecek nesiller için yaşam ortamının zenginliğine doğrudan katkıda bulunabilir. İkincisi ise, arkeolojik alanlar da dâhil olmak üzere doğal kaynakların korunması, çevresel sürdürülebilirlik için temel kabul edilmiştir. Üçüncüsü, kültürel miras turizm ile ilişkili olan yeni, yerel, istikrarlı ve saygın yatırımları bölgeye çekerek, ekonomik kalkınma açısından önemli kazanımlar sağlayabilir. Dördüncüsü, kültürel miras güçlü sembolizmi, estetik ve dini boyutları nedeniyle insanların manevi refahı için gereklidir. Beşinci olarak, iyi korunmuş kültürel miras, doğal ve insan kaynaklı afetlerle ilgili risklerin de dikkate alınmasında önemlidir. Dahası, kültürel mirasla ilgili faaliyetler, insanların süreklilik, haysiyet ve güçlenme duygusu kazanmalarına yardımcı olmaktadır (Xiao vd., 2015, s. 389-390).

Genel olarak, kültürel mirasa yönelik somut veya soyut tehditler çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu durum, kültürel mirasın korunması ve turizmin sürdürülebilirliği açısından büyük zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, kültürel miras alanları iş fırsatları yaratma ve yerel kültürü teşvik etme gibi yararları nedeniyle, genellikle turistik yerler olarak geliştirilmektedir. Bununla birlikte turizm faaliyetleri, her ne kadar yerel kültürel değerleri yerel ekonomilerin kısa vadeli yararına teşvik ediyor olsa da ziyaret edilen ve kullanılan kültürel miras alanlarının veya yapılarının bozulmasına da yol açabilmektedir (Xiao vd., 2015: 389-390). Ayrıca, doğal afetler de kültürel miras alanları için ciddi tehditler oluşturmaktadır. Örneğin, Nepal ve İtalya'da yakın geçmişte yaşanan depremler birçok kültürel miras yapısına zarar vermiş veya yok etmiştir (Dangal, 2015; Chiabrande, Sammartano ve Spanò, 2016). Yavaş gelişen çevresel değişiklikler de kültürel mirası yavaş ama sürekli bir şekilde etkilemektedir (Cassar ve Pender, 2005). Atmosferik nem değişimi, sıcaklık artışı, deniz seviyesinin yükselmesi, rüzgâr, çölleşme ve kirlilik gibi iklim değişikliği konuları, biyolojik ve jeolojik faktörlerle birlikte, kültürel miras üzerinde fiziksel, sosyal ve kültürel açıdan olumsuz etkilere yol açmaktadır (Sabbioni vd., 2009;

Brimblecombe, 2014). Ayrıca hem kentsel hem de doğal ortamlardaki kültürel miras alanları, insan çatışmaları, nüfus artışı, çevresel bozulma, turistlerin bilinçsiz davranışları ve kötü yönetimden dolayı olumsuz etkilenmektedir (Hall vd., 2016, s. 68).

Dünya Mirası Sözleşmesi'nin uygulanmasına ilişkin operasyonel kılavuz, kültürel mirasa yönelik etkili bir yönetim sisteminin sürekli bir planlama, uygulama, izleme, değerlendirme ve geri bildirim döngüsü içermesi gerektiğini vurgularken, turizm paydaşlarının da resmi planlama sürecine aktif katılımını önermektedir (UNESCO, 2003). Budapeşte Dünya Mirası Bildirgesi'nde de (World Heritage Committee, 2002), kültürel mirasa ilişkin koruma, sürdürülebilirlik ve geliştirme hedefleri arasında adil ve uygun bir dengeyi sağlayabilmek için turizm paydaşlarının aktif katılımının önemi üzerinde durulmuştur (Landorf, 2009, s. 56; Wilson ve Boyle, 2006, s. 505). Dünya Turizm Örgütü (WTO), sürdürülebilir turizm için, tüm ilgili paydaşların katılımı ve etkin liderliğin önemine değinmektedir (Özdemir, 2014, s. 35). Benzer şekilde turizm paydaşlarının katılımı kültürel mirasın planlanması, yönetilmesi ve sürdürülebilirliği açısından oldukça önem arz etmektedir (Chapin III ve Knapp, 2015, s. 45; Su ve Wall, 2010, s. 401). Turizm paydaşı olarak nitelendirilen bu kişi ya da gruplar, yerel halk, yerli ve yabancı turistler, turizm işletmeleri ve tedarikçileri, sivil toplum kuruluşları, turizm çalışanları, yerel ve merkezi yönetimler ve üniversiteler gibi turizm sektöründen doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen tüm unsurları kapsamaktadır (Ekin ve Ören, 2012, s. 136; Doğan, 2014, s. 39).

1. Kültürel Miras Yönetimi ve Turizm Paydaşları

Bilim insanları 20. yüzyılın son dönemlerinde, kültürü turizmin bir nesnesi olarak görmek yerine, turizmin kendisini kültürün bir parçası olarak kabul etmişlerdir (Urry, 1990). Bu süreçte kültürel etkinlikler ve kültürel cazibe merkezleri, modern toplumlardaki turizm faaliyetleri açısından günden güne artan bir öneme sahip olmuştur (Richards, 2001). Kültür ve turizm arasındaki bu ilişki, alanda yürütülen bilimsel çalışmalara da yoğun bir şekilde yansımıştır (Richards ve Munsters, 2010; Timothy 2018). Özellikle kültür ve turizm faaliyetleri alanında yapılan çalışmalarda kültürel miras, kültürel miras yönetimi, sürdürülebilirlik gibi anahtar kelimeler ve bunlar arasındaki ilişki yoğun bir şekilde araştırılmıştır (McKercher ve du Cros, 2012). Özellikle McKercher vd.'nin (2005) çalışmaları, turizm ve kültürel miras yönetimi kavramlarını doğrudan birbirleri ile bağlantılı hale getirmesi bakımından dikkat çekmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında ve kültürel mirasın “bir toplumun eski, önemli ve korunmaya değer alanları, nesnelere ve uygulamaları” tanımlamasından yola çıkarak (Brumann, 2015) “kültürel miras yönetimi” kavramının tanımını yapmak mümkündür. Buna göre kültürel miras yönetimi, “turizm endüstrisini geliştirmek ve bu alandan gelir elde etmek ile kültürel mirasın gerçekliğini ve fiziksel bütünlüğünü koruma arasında denge kurmak amacıyla hem özel hem de kamu sektöründen profesyonellerin katılımı ile gerçekleştirilen bir yönetim süreci” olarak ifade edilmektedir (Carbone vd., 2020, s. 2). Konuyla ilgili olan bir diğer kavram ise “turizm paydaşı” kavramıdır. Burada paydaş kavramından kasıt, “önceden belirlenmiş olan hedeflerin gerçekleştirilmesinde etkilenen veya etkileyen kişi ya da gruplar” ifade edilmektedir (Nicholas, Thapa ve Yong, 2009, s. 391-392). Buradan hareketle turizm paydaşı kavramını, “turizm olaylarından olumlu ya da olumsuz olarak etkilenen kişi ya da topluluklar” olarak tanımlamak mümkündür (Aas, Ladkin ve Fletcher, 2009; Nicholas vd., 2009; Varnacı ve Somuncu, 2011, s. 21). Bu süreçte turizm sektöründen azami ölçüde kazanım sağlamak amaçlanırken, aynı zamanda kültürel mirasın eğitici, tarihi ve kültürel değerlerini koruma, yayma ve zenginleştirme amacı da göz önünde bulundurulmaktadır. Literatürde kültürel mirasın yönetimi ile ilgili karar alma sürecinde, sorumluluk alanlarının belirtilmesi amacıyla “kültürel miras karar vericileri” (Ferretti, Bottero ve Mondini, 2014) veya “kültürel miras organizasyonu yöneticileri” gibi farklı terimler de kullanılmaktadır (Honari vd., 2010). Bu kavramlar disiplinler arası alanda, kültürel miras yöneticisinin rolünü kavramsallaştırmak ve onların algılarını canlandırmak açısından son derece önemlidir.

Yakın tarihten günümüze, eşitlik, çeşitlilik, sosyal adalet ve insan hakları gibi kavramlar hep tartışılan ve topluluklar arasında mücadele yaratan konular olmuştur. Günümüzde bu kavramlar, kültürel miras ve turizm konularının da özüne doğru hareket etmiş ve başta yerel halk olmak üzere, tüm turizm paydaşlarının hem turizmin gelişmesine hem de kültürel miras yönetimine katılımını teşvik etmiştir (Sandell ve Nightingale, 2012). Bu anlamda, gruplar arası temas bakış açısı ile kültürel miras ve turizm paydaşları arasındaki ilişkinin incelenmesi konusu, kültürel mirasın yönetimi sürecinde yaygın olarak araştırılmaktadır. Hizmet sektörünün en önemli alanlarından biri olan turizm sektöründe, paydaşların sistemli ve eşgüdümlü diyalog geliştirmeleri, kültürel miras yönetiminde ileriye dönük atılacak olan her bir adım için son derece büyük bir öneme sahiptir (Ekin ve Ören, 2012, s. 137).

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı, Konya'nın sahip olduğu kültürel miras değerlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak için, paydaşların katılımı ile birlikte nasıl bir yönetsel yaklaşım ortaya konulmalıdır?" sorusuna cevap aramaktadır. Bu kapsamda bir diğer önemli amaç, Konya'nın zengin kültürel mirasının sürdürülebilirliğini sağlamak için, yönetsel bir bakış açısıyla turizm paydaşlarının algı ve görüşlerini ortaya koyabilmektir. Yapılan analizler neticesinde, turizm paydaşlarının Konya'nın kültürel mirasının yönetiminde yönetsel, sosyo-ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik konularındaki algılarının birbirinden farklı olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma kapsamında turizm paydaş gruplarından yerel halk, yerli ve yabancı turistler, turizm işletmeleri, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları (STK) çalışmaya dahil edilmiştir.

3. Yöntem

Araştırma, tasarımı ve hazırlanış biçimi itibari ile "alan araştırması" kategorisinde yer almaktadır. Teorik çerçeve oluşturulurken literatür taraması yöntemi ile ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Araştırmanın alan araştırması safhası ise, turizm paydaşları ile yüz yüze görüşmeler yapılarak birincil kaynaklardan elde edilen veriler ile hazırlanmıştır. Bu aşamada, Doğan (2014) tarafından hazırlanan ve turizm paydaşlarının "sürdürülebilir turizm ve destinasyon yönetimi" algılarını ölçmek için kullanılan 34 maddelik anket formundan yararlanılmıştır. Yararlanılan anket formu, Konya'nın turizm paydaşlarının (yerel halk, yerli ve yabancı turistler, turizm işletmeleri, yerel yönetimler ve STK'lar) SKMY'e yönelik algılarını ölçmek için yeniden uyarlanmıştır. Görüşmelerde kullanılan anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, katılımcıların demografik özelliklerini ortaya koyan sorular yer almaktadır. İkinci kısımda ise katılımcıların SKMY algılarını ölçmeye yönelik 8 boyuttan oluşan 34 ifade yer almaktadır. Anketler yabancı turistler için, çevir-tekrar çevir yöntemi ile (Sperder, 2004), yeminli tercüman yardımıyla İngilizce'ye çevrilmiştir. İngilizce çevirisi yapılan anket formları, başka bir yeminli tercüman yardımı ile Türkçe'ye çevrilmiş olup, her iki çevirinin de içerik ve anlam bakımından tutarlılık karşılaştırması yapılmıştır. Ankette yer alan ifadeler, 5'li likert ölçeğine göre hazırlanmıştır. Katılımcılar, ankette yer alan ifadelere katılım düzeylerini 1 ile 5 arasında (1=Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Tamamen katılıyorum) puan vererek değerlendirmişlerdir. Ayrıca, çalışmada anket formunun yapı ve dil bakımından uygunluğunu ölçmek amacıyla her bir paydaş grubundan 10 katılımcının yer aldığı toplamda 50 katılımcıya yönelik bir pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışma sonucunda, anket formunun çalışmanın geneli için (ifadelerin anlaşılabilirliği, katılım süresi, kâğıt kalitesi ve rengi bakımından) uygulanabilir olduğuna karar verilmiştir.

Alan araştırması kapsamında yapılan anket çalışmaları, yerli ve yabancı turistler için turizm faaliyetlerinin en yoğun yaşandığı Haziran ve Ekim 2016 tarihleri arasında ve özellikle Hz. Mevlâna'nın 743. Vuslat Yıldönümü Uluslararası Anma Etkinliklerinin icra edildiği Aralık 2016 içerisinde yapılmıştır. Turistler için yapılan görüşmelerde, Konya'nın en fazla ziyaret edilen turistik noktaları ve konaklama mekanları tercih edilmiştir. İşletmelere yönelik yapılan görüşmelerde sektörün farklı alanlarında uzman olan işletmeler ön planda tutulmuştur. Yerel yönetimler ve STK kapsamında yapılan görüşmelerde, Konya Valiliği, Konya Büyükşehir

Belediyesi, merkez ilçe belediyeleri, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ticaret ve Sanayi Odaları, Üniversiteler ve TURSAB Konya Bölge Yürütme Kurulu ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Yerel halk için ise, Konya'nın farklı noktalarında esnaf ve ev ziyaretleri yapılmıştır.

Araştırmada olasılıklı örnekleme türlerinden küme örnekleme yöntemi kullanıldığından, paydaş gruplarının her biri ayrı evren olarak kabul edilmiş ve her grup için belirlenen örneklem büyüklüğü esas alınmıştır. Kümelere göre örnekleme yönteminde evren küme adı verilen gruplara ayrılır, her küme bir örnekleme birimi olarak tanımlanır. Tesadüfi olarak seçilen kümeler bir araya getirilerek örneklem oluşturulur (Çömlekçi, 2001, s.90). Turizm paydaş gruplarına ilişkin örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında, %95 güven aralığında ve e=%5 hata payı ile, “ $n = Nt^2 pq / d^2 (N-1) + t^2 pq$ ” formülü (Büyüköztürk, 2003) kullanılarak örneklem büyüklüğü $n = 2131000 \times 1,96^2 \times 0,5 \times 0,5 / 0,05^2 \times (2131000-1) + 1,96^2 \times 0,5 \times 0,5 = 384$ olarak hesaplanmıştır. Paydaş gruplarının her birisi için, belirlenen örneklem sayısından fazlasına ulaşılmış olup, toplamda 2080 katılımcıdan elde edilen veriler çalışmada incelenmiştir. Verilerin incelenmesinde SPSS 22.0 programından yararlanılmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmanın anket uygulaması aşamasında, toplamda 2080 katılımcıdan incelenebilir veri elde edilmiştir. Katılımcıların grup dağılımları ise, 404 yerli turist, 392 yabancı turist, 442 yerel halk, 430 turizm işletmesi yönetici ve çalışanları, 412 yerel yönetimler ve STK üyesinden oluşmaktadır. Ankete katılan grupların demografik özelliklerine ilişkin sonuçlar Tablo 1’de detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Özellikler	Kategori	Gruplar, Sayı ve Yüzde										Toplam	
		Yerli Turist		Yabancı Turist (\$)		Yerel Halk		Turizm İşletmeleri		Yerel Yönetimler ve STK			
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	180	44,6	178	45,4	214	48,4	191	44,4	173	42,0	936	45,0
	Erkek	224	55,4	214	54,6	228	51,6	239	55,6	239	58,0	1144	55,0
Medeni Durum	Evli	210	52,0	203	51,8	259	58,6	210	48,8	226	54,9	1108	53,2
	Bekâr	194	48,0	189	48,2	183	41,4	220	51,2	186	45,1	972	46,8
Eğitim Düzeyi	Lise ve Öncesi	130	32,2	81	20,7	140	31,7	115	26,7	72	17,5	538	25,9
	Ön Lisans	65	16,1	74	18,9	93	21,0	105	24,4	103	25,0	440	21,1
	Lisans	166	41,1	191	48,7	174	39,4	179	41,6	177	43,0	887	42,7
	Lisans Üstü	43	10,6	46	11,7	35	7,9	31	7,2	60	14,6	215	10,3
Yaş	18-25	109	27,0	110	28,1	95	21,5	116	27,0	107	26,0	537	25,8
	26-35	128	31,7	117	29,8	122	27,6	139	32,3	184	44,7	690	33,1
	36-45	76	18,8	79	20,2	103	23,3	83	19,3	53	12,9	394	19,0
	46-55	53	13,1	47	12,0	72	16,3	59	13,7	45	10,9	276	13,3
	56 ve üzeri	38	9,4	39	9,9	50	11,3	33	7,7	23	5,6	183	8,8
Gelir	0-1499	80	19,8	21	5,4	74	16,7	-	-	-	-	175	14,1
	1500-2499	151	37,4	131	33,4	147	33,3	-	-	-	-	429	34,7
	2500-3499	89	22,0	99	25,3	98	22,2	-	-	-	-	286	23,1
	3500-4999	46	11,4	69	17,6	65	14,7	-	-	-	-	180	14,5
	5000-üzeri	38	9,4	72	18,4	58	13,1	-	-	-	-	168	13,6
Meslek	İşsiz	25	6,2	28	7,1	28	6,3	-	-	-	-	81	6,5

Özel Sektör	141	34,9	125	31,9	158	35,7	-	-	-	-	424	34,2
Kamu Sektörü	86	21,3	82	20,9	114	25,8	-	-	-	-	282	22,8
Serbest Meslek-Esnaf	47	11,6	40	10,2	51	11,5	-	-	-	-	138	11,1
Emekli	32	7,9	35	8,9	36	8,1	-	-	-	-	103	8,4
Diğer	73	18,1	82	20,9	55	12,4	-	-	-	-	210	17,0

Tablo 1’ de görüldüğü üzere katılımcıların %55’i (1144 kişi) erkek, %45’i (936 kişi) kadın, bunların %53,2’si (1108 kişi) evli, %46,8’i (972 kişi) bekâr bireylerden oluştuğu görülmektedir. Eğitim durumlarına bakıldığında, %42,7’si (887 kişi) lisans, %25,9’u (538 kişi) lise ve öncesi, %21,1’i (440 kişi) ön lisans ve %10,3’ü (215 kişi) lisansüstü mezundur. Katılımcıların yaş dağılımları incelendiğinde, %33,1’i (690 kişi) 26-35, %25,8’i (537 kişi) 18-25, %19’u (394 kişi) 36-45, %13,3’ü (276 kişi) 46-55 ve %8,8’i (183 kişi) 56 ve üzeri yaş aralığında bulunmaktadır.

Katılımcılardan yerli-yabancı turist ve yerel halka yönelik “aylık gelir” ve meslek grubu dağılımları incelendiğinde, %34,7’sinin (429 kişi) 1500-2499 TL, %23,1’inin (286 kişi) 2500-3499 TL, %14,5’inin (180 kişi) 3500-4999 TL, %14,1’inin (175 kişi) 0-1499 TL ve %13,6’sının (168 kişi) 5000 TL ve üzeri aralığında geliri olduğu görülmektedir. (Bu rakamlar yabancı turistler açısından Amerikan Doları’nı ifade etmektedir). Ayrıca bu bireylerin, %34,2’sinin (424 kişi) özel sektörde, %22,8’inin (282 kişi) kamu sektöründe, %17’sinin (210 kişi) diğer meslek grubunda, %11,1’inin (138 kişi) serbest meslek-esnaf, %8,4’ünün (103 kişi) emekli, %6,5’inin (81 kişi) işsiz olduğu görülmektedir.

4.2. Anketin Güvenirlik ve Geçerliliği

Araştırmada kullanılan SKMY anket formunun tüm paydaş grupları açısından genel olarak güvenirliliği incelendiğinde $\alpha=,889$ bulunmuştur. SKMY’nin her bir alt boyutu için genel olarak güvenirlilik katsayılarına incelendiğinde ise sonuçlar Tablo 2’ de görüldüğü gibidir. Cronbach’s Alpha katsayıları yorumlandığında SKMY ve alt boyutları için yeterli düzeyde güvenirliliğin sağlandığı görülmektedir.

Tablo 2. Anket ve boyutların güvenirlilik katsayıları

Boyutlar	Madde Sayısı	Güvenirlilik Katsayısı (α)*
Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi	34	,889
1-Sosyo-Ekonomik	8	,844
2-Sürdürülebilir Yönetim Uygulamaları	6	,816
3-Doğal Kaynaklar ve Enerji Kullanımı	4	,811
4-Çevreci Ulaşım Uygulamaları	4	,694
5-Paydaşlar Arası Bilgi Paylaşımı	4	,680
6-Kültürel Mirasın Korunması	3	,716
7-Katılımcı Yönetim	2	,698
8-Taşıma Kapasitesi	2	,631

*Cronbach’s Alpha

SKMY anket formunun paydaş grupları açısından güvenirliliği incelendiğinde yerel halk için $\alpha=,876$, yerli turist için $\alpha=,900$, yabancı turist için $\alpha=,900$, turizm işletmeleri için $\alpha=,877$, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları için $\alpha=,883$ olarak bulunmuştur. Ayrıca, SKMY’nin her bir alt boyutunun turizm paydaş grupları açısından güvenirlilik katsayıları incelendiğinde, Cronbach’s Alpha katsayılarının paydaş gruplarının tamamı açısından yeterli düzeyde olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Anket ve paydaş gruplarına göre güvenilirlik katsayıları

Boyutlar	Madde Sayısı	Güvenirlik Katsayısı (α)*				
		Yerli Turist	Yabancı Turist	Yerel Halk	Turizm İşletmeleri	Yerel Yönetimler ve STK
Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi	34	,900	,900	,876	,877	,893
1-Sosyo-Ekonomik	8	,840	,838	,864	,844	,829
2-Sürdürülebilir Yönetim Uygulamaları	6	,814	,812	,811	,816	,823
3-Doğal Kaynaklar ve Enerji Kullanımı	4	,810	,811	,796	,811	,818
4-Çevreci Ulaşım Uygulamaları	4	,688	,685	,745	,699	,640
5-Paydaşlar Arası Bilgi Paylaşımı	4	,651	,649	,708	,689	,794
6-Kültürel Mirasın Korunması	3	,686	,688	,733	,735	,725
7-Katılımcı Yönetim	2	,722	,719	,737	,763	,745
8-Taşıma Kapasitesi	2	,656	,695	,679	,768	,707

*Cronbach's Alpha

Araştırmada kullanılan boyutların yapı geçerliğinin test edilmesi için “Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)” uygulanmıştır. Öncelikle SKMY ve alt boyutlarına ilişkin faktör analizlerinin yapılabilmesi için verilerin uygun olup olmadığı incelenmiştir. Açımlayıcı Faktör Analizine ilişkin bulguların detayları Tablo 4’ te verilmiştir.

Tablo 4. SKMY açımlayıcı faktör analizi sonuçları

Boyutlar	Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi (SKMY)	Özdeğer	Varyans Yüzdesi	Toplam Varyans Yüzdesi	α
1.	Sosyo-Ekonomik (8 madde)	4,041	11,885	11,885	,844
2.	Sürdürülebilir Yönetim Uygulamaları (6 madde)	3,413	10,038	21,922	,816
3.	Doğal Kaynaklar ve Enerji Kullanımı (4 madde)	3,071	9,033	30,955	,811
4.	Çevreci Ulaşım Uygulamaları (4 madde)	2,205	6,484	37,440	794
5.	Paydaşlar Arası Bilgi Paylaşımı (4 madde)	2,185	6,425	43,865	780
6.	Kültürel Mirasın Korunması (3 madde)	2,044	6,013	49,877	,716
7.	Katılımcı Yönetim (2 madde)	1,703	5,009	54,887	,798
8.	Taşıma Kapasitesi (2 madde)	1,619	4,761	59,648	,731
Toplam Açıklanan Varyans (%)			59,648		
Kaiser-Meyer-Olkin (Örnekleme Ölçüm Yeterliliği)			,864		
Bartlett Küresellik Test Değeri (Bartlett's Test of Sphericity)			,000		

Tablo 4’te görüldüğü üzere, açımlayıcı faktör analizi sonucunda SKMY’ne ait sekiz boyut altında 34 madde tespit edilmiştir. SKMY anketi için turizm paydaş gruplarına yönelik yapılan örneklem yeterlik test sonuçlarına göre toplam açıklanan varyans %59,64 ve yeterlik katsayısı KMO=,864 olarak tespit edilmiştir. Anketin Bartlett Küresellik sonucu ise turizm paydaş gruplarında ($p=,000$) anlamlı/önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla örneklem yeterlik ve küresellik test sonuçlarından, verilerin SKMY ve alt boyutlarına ilişkin faktör analizlerinin yapılabilmesi için uygun olduğu anlaşılmaktadır.

4.3. Araştırmanın Değişkenleri, Hipotezleri ve Sonuçları

Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi (SKMY) boyutları ve her boyut içerisinde yer alan ifadeler Tablo 5’ te yer almaktadır.

Tablo 5. Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi (SKMY) boyutları

Boyutlar	İfadeler
1. Sosyo-ekonomik	13. Kültürel miras alanlarında öncelikle yerel ve küçük girişimciler desteklenmelidir 12. Konya'ya özgü yerel ürünlerin teşvik edilmelidir 14. Kültürel miras, öncelikle yerel halk için istihdam olanakları yaratmalıdır 11. Kültürel miras, yerel halkın gelir düzeyi ve yaşam kalitesini arttırmaktadır 15. Satılan turistik ürünler (hediyelik eşya vb.) yerel üretim olmalıdır 16. Kültürel miras, turistlerle yerel halk arasındaki etkileşimi arttırmalıdır 17. Turistik faaliyetler sırasında yerel halkın gündelik yaşamına saygı gösterilmelidir 19. Kültürel miras alanlarındaki turistik işletmeler müşteri memnuniyetini dikkate alan bir yapıya sahip olmalıdır
2. Sürdürülebilir yönetim uygulamaları	6. Küresel iklim değişikliğinin olası etkilerine karşı kültürel miras için uygun önlemler alınmalıdır 5. Doğal ve kültürel mirasın korunması amacıyla yasal düzenlemeler yapılmalı ve kurallar konulmalıdır 7. Kültürel miras için sürdürülebilir bir turizm planı ve stratejisi belirlenmelidir 4. Kültürel mirası tanıtıcı tüm materyallerde, sürdürülebilirliği dikkate alan bilgilere yer verilmelidir 10. Kültürel miras alanlarında turizme bağlı çevresel, kültürel ve sosyal değişimler sürekli takip edilmelidir 3. Yerel yönetimler, her türlü krizlere karşı hazırlıklı olmalıdır
3. Doğal kaynaklar ve enerji kullanımı	23. Kültürel miras alanlarındaki tatlı su ve enerji kaynakları tasarruflu kullanılmalıdır. 24. Kültürel miras alanlarındaki bitki ve hayvan türlerini koruyucu önlemler alınmalıdır 26. Kültürel miras alanlarındaki işletmelerde, su ve enerji kullanımında tasarruf sağlayıcı kurallar konulmalıdır 25. Kültürel miras alanlarında petrol, kömür vb. fosil yakıtlar yerine, güneş, rüzgâr gibi yenilenebilir enerji kaynakları kullanılmalıdır
4. Çevreci ulaşım uygulamaları	29. Kültürel miras alanları içinde özel araç yerine, bisiklet, yürüyüş gibi alternatif ulaşım kullanılmıdır 28. Kültürel miras alanlarına gelirken, ziyaretçiler özel araçları yerine toplu taşıma araçlarını tercih etmelidir 30. Kültürel miras alanlarında tur otobüsleriyle dolaşılması kısıtlanmalıdır 27. Kültürel miras alanlarında atıkları (katı-sıvı) azaltıcı uygulamalar yapılmalıdır
5. Paydaşlar arası bilgi paylaşımı	22. Turistik işletmelerde çalışan personelin eğitimler yoluyla niteliği geliştirilmelidir 20. Ziyaretçiler, kültürel miras alanlarındaki tüm turistik ürün ve işletmeler hakkında önceden bilgi sahibi olmalıdır 21. Yerel halkın ve işletmelerin, kültürel mirasa ilişkin endişe veya memnuniyetleri dikkate alınmalıdır 18. Tüm turistik işletmelerde, menü ve fiyatlar müşteriler tarafından görülebilir olmalıdır
6. Kültürel mirasın korunması	34. Kültürel miras alanları özel ve korunması gereken turistik bölgelerdir 33. Daha sürdürülebilir bir kültürel miras için ziyaretçiler sorumlu davranmalıdır 32. Kültürel miras turizminin, daha sürdürülebilir olması için çalışmalar yapılmalıdır
7. Katılımcı yönetim	1. Konya'nın Kültürel Mirası için yerel halk, turizm işletmecileri ve yerel yönetim birimlerinin katılacağı bir yönetim modeli uygulanmalıdır 2. Yerel halkın ve turistik işletmelerin, Konya'nın kültürel mirasıyla ilgili kararlara katılımının artırılmalıdır
8. Taşıma kapasitesi	9. Kültürel miras alanlarında aşırı yoğunluğun olduğu zamanlarda (taşıma kapasitesini aşan durumlarda), gerekirse ziyaretçi girişinin kısıtlanmalıdır 8. Kültürel miras alanlarına aşırı ziyaretçi gelişini, (taşıma kapasitesini aşan) önleyici uygulamalar yapılmalıdır

1) *Sosyo-ekonomik boyut*, Konya'daki kültürel mirasın, yerel halk ve turizm işletmelerinin ekonomik yaşantılarına olan etkisini ve aynı zamanda kültürel miras turizminin toplumsal hayatla olan etkileşimini ifade etmektedir. Buna göre;

H_{1a}: SKMY'nin sosyo-ekonomik faktörlerine yönelik algılar, turizm paydaş gruplarına göre farklılık göstermektedir:

Tablo 6. Paydaşların SKMY'nin sosyo-ekonomik faktörlerine yönelik algıları

Boyut Adı	Gruplar	n	Ortalama	S. Sapma	Sıra Ortalamaları	Ki-Kare (X) ²	Serbestlik Derecesi (s.d.)	Olasılık Değeri (p)	Hipotez Kabul / Ret
Sosyo-Ekonomik Faktörler	Yerli Turist	404	4,13	,58	1080,12	4,564	4	,335	Ret
	Yabancı Turist	392	4,12	,58	1069,40				
	Yerel Halk	442	4,06	,58	1007,94				
	Turizm İşletmeleri	430	4,09	,56	1027,73				
	Yerel Yönetimler/STK	412	4,09	,56	1022,42				

Tablo 6'da görüldüğü üzere Kruskal Wallis H testi sonuçlarına göre, SKMY'nin sosyo-ekonomik faktörlerine yönelik algılar, yerli turistler (Ort.=4,13), yabancı turistler (Ort.=4,12), yerel halk (Ort.=4,06), turizm işletmeleri (Ort.=4,09), yerel yönetimler ve STK'lar (Ort.=4,09) gibi turizm paydaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($X^2=4,564$, $p=,335$). Dolayısıyla H_{1a} alternatif hipotezi reddedilmiştir.

2) *Sürdürülebilir yönetim uygulamaları boyutu*, iklim değişiklikleri ve insan kaynaklı tahrip edici durumlara yönelik, kültürel miras alanlarının korunmasını sağlayan stratejilerin geliştirilmesi ve yasal düzenlemelerin yapılmasına yönelik paydaşların algısını ifade etmektedir. Buna göre;

H_{1b} : SKMY'nin sürdürülebilir yönetim uygulamaları faktörlerine yönelik algılar, turizm paydaş gruplarına göre farklılık göstermektedir:

Tablo 7. Paydaşların SKMY'nin sürdürülebilir yönetim uygulamalarına yönelik algıları

Boyut Adı	Gruplar	n	Ortalama	S. Sapma	Sıra Ortalamaları	Ki-Kare (X) ²	Serbestlik Derecesi (s.d.)	Olasılık Değeri (p)	Hipotez Kabul / Ret
Sürdürülebilir Yönetim Uygulamaları	Yerli Turist	404	4,21	,56	1043,49	1,357	4	,852	Ret
	Yabancı Turist	392	4,20	,56	1036,35				
	Yerel Halk	442	4,23	,49	1041,71				
	Turizm İşletmeleri	430	4,25	,51	1063,50				
	Yerel Yönetimler/STK	412	4,19	,57	1016,23				

Tablo 7'de görüldüğü üzere Kruskal Wallis H testi sonuçlarına göre, SKMY'nin sürdürülebilir yönetim uygulamaları faktörlerine yönelik algılar, yerli turistler (Ort.=4,21), yabancı turistler (Ort.=4,20), yerel halk (Ort.=4,23), turizm işletmeleri (Ort.=4,25), yerel yönetimler ve STK'lar (Ort.=4,19) gibi turizm paydaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($X^2=1,357$, $p=,852$). Dolayısıyla H_{1b} alternatif hipotezi reddedilmiştir.

3) *Doğal kaynaklar ve enerji kullanımı boyutu*, kültürel miras alanlarındaki doğal ve vahşi yaşamın korunması, enerji kaynaklarının israf edilmemesi ve sürdürülebilir enerji kullanımına yönelik algıyı ifade etmektedir. Buna göre;

H_{1c} : SKMY'nin doğal kaynaklar ve enerji kullanımı faktörlerine yönelik algılar, turizm paydaş gruplarına göre farklılık göstermektedir:

Tablo 8. Paydaşların SKMY'nin doğal kaynaklar ve enerji kullanımına yönelik algıları

Boyut Adı	Gruplar	n	Ortalama	S.Sapma	Sıra Ortalamaları	Ki-Kare (X) ²	Serbestlik Derecesi (s.d.)	Olasılık Değeri (p)	Hipotez Kabul / Ret
Doğal Kaynaklar ve Enerji Kullanımı	Yerli Turist	404	4,39	,61	965,26	28,406	4	,000	Kabul
	Yabancı Turist	392	4,39	,62	959,74				
	Yerel Halk	442	4,53	,54	1121,87				
	Turizm İşletmeleri	430	4,52	,55	1108,19				
	Yerel Yönetimler/STK	412	4,44	,62	1033,18				

Tablo 8'de görüldüğü üzere Kruskal Wallis H testi sonuçlarına göre, SKMY'nin doğal kaynaklar ve enerji kullanımı faktörlerine yönelik algılar, yerli turistler (Ort.=4,39), yabancı turistler (Ort.=4,39), yerel halk (Ort.=4,53), turizm işletmeleri (Ort.=4,52), yerel yönetimler ve STK'lar (Ort.=4,44) gibi turizm paydaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermektedir ($X^2=28,406$, $p=,000$). Dolayısıyla H_{1c} alternatif hipotezi kabul edilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde, yerel halkın söz konusu boyuta yönelik ifadeler katılma açısından diğer gruplardan daha üstün olduğu görülmektedir. Üstünlük açısından grupların önem sırasına göre sıralanması gerekirse; yerel halk, turizm işletmeleri, yerel yönetimler ve STK'lar ve yerli ve yabancı turistlerdir. Ancak; anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için ikili (Mann Whitney U) ve çoklu (Kruskal Wallis tek yönlü ANOVA) karşılaştırma testleri yapılmıştır. Test sonuçlarına göre turizm işletmeleri ve yerel halk ile yerli ve yabancı turistler arasında ayrıca yerel halk ile yerel yönetimler ve STK'lar arasında anlamlı farklılık vardır. Buna göre kültürel miras alanlarındaki su ve enerji kaynaklarının tasarruflu kullanımı, bu coğrafyadaki doğal ve vahşi yaşamın korunması ve özellikle sürdürülebilir alternatif enerji kaynakların kullanımına yönelik ifadeler katılma açısından yerel halkın ve turizm işletmelerinin, yerli ve yabancı turistlerden daha üstün olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu düşünceler açısından yerel halkın, yerel yönetimler ve STK'lardan daha üstün olduğu saptanmıştır.

4) Çevreci ulaşım uygulamaları boyutu ise, paydaşların kültürel miras alanlarına ulaşım ve bu alanlar içerisinde çevreye duyarlı ulaşım metodlarının kullanımına yönelik algısını ifade etmektedir. Buna göre;

H_{1d} : SKMY'nin çevreci ulaşım uygulamaları faktörlerine yönelik algılar, turizm paydaş gruplarına göre farklılık göstermektedir:

Tablo 9. Paydaşların SKMY'nin çevreci ulaşım uygulamalarına yönelik algıları

Boyut Adı	Gruplar	n	Ortalama	S.Sapma	Sıra Ortalamaları	Ki-Kare (X) ²	Serbestlik Derecesi (s.d.)	Olasılık Değeri (p)	Hipotez Kabul / Ret
Çevreci Ulaşım Uygulamaları	Yerli Turist	404	3,90	,76	978,78	17,507	4	,002	Kabul
	Yabancı Turist	392	3,89	,76	971,20				
	Yerel Halk	442	4,04	,79	1087,77				
	Turizm İşletmeleri	430	3,98	,77	1048,19				
	Yerel Yönetimler ve STK'lar	412	4,06	,69	1097,49				

Tablo 9'da görüldüğü üzere Kruskal Wallis H testi sonuçlarına göre, SKMY'nin çevreci ulaşım uygulamaları faktörlerine yönelik algılar, yerli turistler (Ort.=3,90), yabancı turistler (Ort.=3,89), yerel halk (Ort.=4,04), turizm işletmeleri (Ort.=3,98), yerel yönetimler ve STK'lar (Ort.=4,15) gibi turizm paydaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermektedir ($X^2=17,507$, $p=,002$). Dolayısıyla H_{1d} alternatif hipotezi kabul edilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde, yerel

yönetimler ve STK'ların söz konusu boyuta yönelik ifadelerine katılma açısından diğer gruplardan daha üstün olduğu görülmektedir. Üstünlük açısından grupların önem sırasına göre sıralanması gerekirse; yerel yönetimler ve STK'lar, yerel halk, turizm işletmeleri, yerli ve yabancı turistlerdir. Ancak; anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için ikili (Mann Whitney U) ve çoklu (Kruskal Wallis tek yönlü ANOVA) karşılaştırma yapılmıştır. Test sonuçlarına göre yerli ve yabancı turistler ile yerel halk ve yerel yönetimler ve STK'lar arasında anlamlı farklılık vardır. Buna göre gerek kültürel miras alanlarına ulaşım gerekse kültürel miras alanları içerisinde, ziyaretçilerin çevreye duyarlı ve kültürel alanı koruyan alternatif ulaşım metotlarını kullanmalarına yönelik ifadelerine katılma açısından yerel yönetimler ve STK'lar ile yerel halkın, yerli ve yabancı turistlerden daha üstün olduğu tespit edilmiştir.

5) *Paydaşlar arası bilgi paylaşımı boyutu*, paydaşların SKMY'nin yönetsel, sosyo-ekonomik ve çevresel konularına ilişkin turizm faaliyetlerinin öncesinde ve sonrasında bilgi paylaşımına ve eğitim faaliyetlerine yönelik algıyı ifade etmektedir. Buna göre;

H_{1e} : *SKMY'nin paydaşlar arası bilgi paylaşımı faktörlerine yönelik algılar, turizm paydaş gruplarına göre farklılık göstermektedir:*

Tablo 10. Paydaşların SKMY'nin paydaşlar arası bilgi paylaşımına yönelik algıları

Boyut Adı	Gruplar	n	Ortalama	S. Sapma	Sıra Ortalamaları	Ki-Kare (X^2)	Serbestlik Derecesi (s.d.)	Olasılık Değeri (p)	Hipotez Kabul / Ret
Paydaşlar Arası Bilgi Paylaşımı	Yerli Turist	404	4,23	,97	1081,38	6,934	4	,139	Ret
	Yabancı Turist	392	4,22	,98	1071,72				
	Yerel Halk	442	4,12	,80	987,91				
	Turizm İşletmeleri	430	4,15	,81	1021,56				
	Yerel Yönetimler ve STK'lar	412	4,15	,63	1046,89				

Tablo 10'da görüldüğü üzere Kruskal Wallis H testi sonuçlarına göre, SKMY'nin paydaşlar arası bilgi paylaşımı faktörlerine yönelik algılar, yerli turistler (Ort.=3,90), yabancı turistler (Ort.=3,89), yerel halk (Ort.=4,04), turizm işletmeleri (Ort.=3,98), yerel yönetimler ve STK'lar (Ort.=4,15) gibi turizm paydaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($X^2=6,934$, $p=,139$). Dolayısıyla H_{1e} alternatif hipotezi reddedilmiştir.

6) *Kültürel mirasın korunması boyutu*, paydaşların kültürel miras alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik yapılacak olan araştırmalar ve özel önlemlere ilişkin algısını ifade etmektedir. Buna göre;

H_{1f} : *SKMY'nin kültürel mirasın korunması faktörlerine yönelik algılar, turizm paydaş gruplarına göre farklılık göstermektedir:*

Tablo 11. Paydaşların SKMY'nin kültürel mirasın korunmasına yönelik algıları

Boyut Adı	Gruplar	n	Ortalama	S. Sapma	Sıra Ortalamaları	Ki-Kare (X^2)	Serbestlik Derecesi (s.d.)	Olasılık Değeri (p)	Hipotez Kabul / Ret
Kültürel Mirasın Korunması	Yerli Turist	404	4,40	,60	953,19	33,120	4	,000	Kabul
	Yabancı Turist	392	4,39	,61	948,70				
	Yerel Halk	442	4,55	,54	1124,44				
	Turizm İşletmeleri	430	4,53	,54	1093,06				

Yerel Yönetimler ve STK'lar	412	4,49	,61	1068,55
-----------------------------	-----	------	-----	---------

Tablo 11’de görüldüğü üzere Kruskall Wallis H testi sonuçlarına göre, SKMY’nin kültürel mirasın korunması faktörlerine yönelik algılar, yerli turistler (Ort.=4,40), yabancı turistler (Ort.=4,39), yerel halk (Ort.=4,55), turizm işletmeleri (Ort.=4,53), yerel yönetimler ve STK’lar (Ort.=4,49) gibi turizm paydaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermektedir ($X^2=33,120$, $p=,000$). Dolayısıyla H_{1f} alternatif hipotezi kabul edilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde, yerel halkın söz konusu boyuta yönelik ifadelerine katılma açısından diğer gruplardan daha üstün olduğu görülmektedir. Üstünlük açısından grupların önem sırasına göre sıralanması gerekirse; yerel halk, turizm işletmeleri, yerel yönetimler ve STK’lar, yerli ve yabancı turistlerdir. Ancak; anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için ikili (Mann Whitney U) ve çoklu (Kruskal Wallis tek yönlü ANOVA) karşılaştırma yapılmıştır. Test sonuçlarına göre yerli ve yabancı turistler ile yerel halk, turizm işletmeleri ile yerel yönetimler ve STK’lar arasında anlamlı farklılık vardır. Buna göre kültürel miras alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik yapılacak olan araştırmalar ve özel önlemlere ilişkin ifadelerine katılma açısından yerel halk, turizm işletmeleri, yerel yönetimler ve STK’ların, yerli ve yabancı turistlerden daha üstün olduğu saptanmıştır.

7) *Katılımcı yönetim uygulamaları boyutu*, kültürel mirasın yönetimi hususunda tüm paydaşların katılımıyla oluşturulacak bir yönetim modeline ilişkin algıyı ifade etmektedir. Buna göre;

H_{1g} : *SKMY’nin katılımcı yönetim uygulamaları faktörlerine yönelik algılar, turizm paydaş gruplarına göre farklılık göstermektedir:*

Tablo 12. Paydaşların SKMY’nin katılımcı yönetim uygulamalarına yönelik algıları

Boyut Adı	Gruplar	n	Ortalama	S.Sapma	Sıra Ortalamaları	Ki-Kare (X^2)	Serbestlik Derecesi (s.d.)	Olasılık Değeri (p)	Hipotez Kabul / Ret
Katılımcı Yönetim	Yerli Turist	404	4,04	,71	1010,39	13,653	4	,008	Kabul
	Yabancı Turist	392	4,03	,72	995,13				
	Yerel Halk	442	4,09	,66	1035,15				
	Turizm İşletmeleri	430	4,07	,72	1030,67				
	Yerel Yönetimler ve STK'lar	412	4,18	,59	1129,19				

Tablo 12’de görüldüğü üzere Kruskall Wallis H testi sonuçlarına göre, SKMY’nin katılımcı yönetim uygulamaları faktörlerine yönelik algılar, yerli turistler (Ort.=4,04), yabancı turistler (Ort.=4,03), yerel halk (Ort.=4,09), turizm işletmeleri (Ort.=4,07), yerel yönetimler ve STK’lar (Ort.=4,18) gibi turizm paydaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermektedir ($X^2=13,653$, $p=,008$). Dolayısıyla H_{1g} alternatif hipotezi kabul edilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde, yerel yönetimler ve STK’ların söz konusu boyuta yönelik ifadelerine katılma açısından diğer gruplardan daha üstün olduğu görülmektedir. Üstünlük açısından grupların önem sırasına göre sıralanması gerekirse; yerel yönetimler ve STK’lar, yerel halk, turizm işletmeleri, yerli ve yabancı turistlerdir. Ancak; anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için ikili (Mann Whitney U) ve çoklu (Kruskal Wallis tek yönlü ANOVA) karşılaştırma yapılmıştır. Test sonuçlarına göre kültürel mirasın yönetimi hususunda tüm paydaşların katılımıyla oluşturulacak bir yönetim modeline ilişkin ifadelerine katılma açısından yerel yönetimler ve STK’ların, yerli ve yabancı turistlerden ve turizm işletmelerinden daha üstün olduğu tespit edilmiştir.

8) *Taşıma kapasitesi uygulamaları boyutu* ise, paydaşların kültürel miras alanlarında oluşan aşırı yoğunluğu önleyici ve gerektiğinde kısıtlayıcı uygulamalara yönelik algısını ifade etmektedir. Buna göre;

H_{1h} : *SKMY'nin taşıma kapasitesi uygulamaları faktörlerine yönelik algılar, turizm paydaş gruplarına göre farklılık göstermektedir:*

Tablo 13. Paydaşların SKMY'nin taşıma kapasitesi uygulamalarına yönelik algıları

Boyut Adı	Gruplar	n	Ortalama	S.Sapma	Sıra Ortalamaları	Ki-Kare (X^2)	Serbestlik Derecesi (s.d.)	Olasılık Değeri (p)	Hipotez Kabul / Ret
Taşıma Kapasitesi	Yerli Turist	404	3,59	,94	1045,40	204,495	4	,000	Kabul
	Yabancı Turist	392	3,60	,95	1051,14				
	Yerel Halk	442	3,50	1,02	1008,85				
	Turizm İşletmeleri	430	3,09	1,05	765,02				
	Yerel Yönetimler ve STK'lar	412	4,07	,66	1347,04				

Tablo 13'te görüldüğü üzere Kruskal Wallis H testi sonuçlarına göre, SKMY'nin taşıma kapasitesi uygulamaları faktörlerine yönelik algılar, yerli turistler (Ort.=3,59), yabancı turistler (Ort.=3,60), yerel halk (Ort.=3,50), turizm işletmeleri (Ort.=3,09) ve yerel yönetimler ve STK'ları (Ort.=4,07) gibi turizm paydaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermektedir ($X^2=204,495$, $p=,000$). Dolayısıyla H_{1h} alternatif hipotezi kabul edilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde, yerel yönetimler ve STK'ları söz konusu boyuta yönelik ifadelerle katılma açısından diğer gruplardan daha üstün olduğu görülmektedir. Üstünlük açısından grupların önem sırasına göre sıralanması gerekirse; yerel yönetimler ve STK'lar, yerli ve yabancı turistler, yerel halk ve turizm işletmeleridir. Ancak; anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için ikili (Mann Whitney U) ve çoklu (Kruskal Wallis tek yönlü ANOVA) karşılaştırma yapılmıştır. Test sonuçlarına göre yerel yönetimler ve STK'ları ile turizm işletmeleri, yerli ve yabancı turistler ile yerel halk arasında, ayrıca turizm işletmeleri ile yerel yönetimler ve STK'ları arasında anlamlı farklılık vardır. Buna göre, kültürel miras alanlarında oluşan aşırı yoğunluğu önleyici ve gerektiğinde kısıtlayıcı uygulamalara yönelik ifadelerle katılma açısından yerel yönetimler ve STK'larının, turizm işletmeleri, yerli ve yabancı turistler ve yerel halktan daha üstün olduğu saptanmıştır. Ayrıca bu ifadelerle katılma açısından yerel yönetimler ve STK'ların, turizm işletmelerinden daha üstün olduğu tespit edilmiştir.

Sonuçlar ve Öneriler

Araştırmanın sonuçları genel olarak, Konya'nın kültürel miras turizmi bakımından her yıl gelişim gösterdiğini, fakat bu bağlamda turizm paydaşlarının katılım sağladığı sürdürülebilir bir yönetim yaklaşımının uygulanmadığını ortaya koymuştur. Bu durumun sebebi olarak, her bir paydaş grubunun turizm faaliyetlerinden farklı sosyo-ekonomik beklentilerinin olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla, Konya'da bulunan turizm paydaşlarının kültürel miras yönetimi süreçlerine yeterli oranlarda katılmadıkları ve paydaşların bu konu hakkındaki görüş ve fikirlerini ortaya koyabilecekleri ortak zemin çalışmalarının yetersiz olduğu söylenebilir. Ayrıca şehirdeki turizm faaliyetlerinin yılın belli dönemlerinde gerçekleştirilen kültürel, ekonomik ve spor etkinliklerine bağlı olduğu, bu anlamda turizm gelişiminin hızlı, fakat plansız olduğu göze çarpmaktadır. Konya'da, turizm alt ve üstyapı olanaklarının sürdürülebilir gelişme felsefesiyle yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Örneğin, turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu dönemlerde artan talebi karşılama konusunda şehrin konaklama işletmesi kapasitesi yeterli olmakla birlikte, turistlerin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri rekreatif alt ve üst yapı olanakları ile şehir içi alternatif ulaşım imkanlarının sınırlılığı, sürdürülebilir bakış açısıyla ele alınıp planlanarak

geliştirilmesi gereken konular arasındadır. Ayrıca Konya'nın taşra ilçelerinde bulunan kültürel zenginliklere ulaşım açısından, ilçeler arası ulaşım bağlantıları da yetersizdir.

Araştırmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli sonuç ise, yönetsel sorunlar ile ilgilidir. Özellikle yerel yönetimlerin kültürel miras yönetimi hakkında ortaya koydukları planlar, orta ve uzun vadede yeterli görülmemektedir. Turizm faaliyetlerindeki artış ve yerel yönetimlerin yetersiz planlamaları, kültürel miras alanlarında hızlı yıpranmayı da beraberinde getirmektedir. Karar vericilerin kültürel miras yönetimi ile ilgili ortaya koyacakları plan ve stratejiler, Konya'nın gelecekte kültür turizmi alanında olmak istediği yeri belirlemesi açısından son derece önemlidir. Öte yandan bulgular, Konya'da daha çok yerli turist odaklı kültür turizminin yaygın olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda paydaşların, hazırlanan plan ve stratejilerde yabancı turistlerin de ilgisini çekecek olan etkinliklere yönelmeleri ve kültür turizminin yılın tüm aylarında dengeli bir dağılım gösterecek şekilde çözüm önerileri sunmaları gerekmektedir. Ayrıca; ziyaretlerin yoğun olarak gerçekleştiği dönemlerde kültürel miras alanlarında ortaya çıkan risklerin ve olumsuz etkilerin de en aza indirilmesi gerekmektedir.

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlardan bir tanesi de iletişim problemleri ile ilgilidir. Konya merkez ve taşra bölgelerinde yaşayan halkın, özellikle yabancı turistler ile olan iletişimlerinde engellerin ve ön yargıların olduğu dikkati çekmektedir. Araştırmada elde edilen sonuçlar çerçevesinde, Konya'nın SKMY'ne yönelik şu öneriler sunulabilir:

1. Sürdürülebilir yönetim uygulamaları kapsamında, öncelikle turizm paydaşları arasında bir iş birliği sağlanarak, tarafların kültürel miras yönetim sürecine tam katılımı sağlanmalıdır. Bu amaç doğrultusunda yerel yönetimlerin, daha fazla inisiyatif üstlenerek öncü rol almaları gerekmektedir. Ayrıca; kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlamak adına kanun ve yönetmeliklerin çıkarılmasında kişilerin veya kurumların çıkarları değil, kamunun yararı ve yasalara uygunluk gözetilmelidir.

2. SKMY'nin katılımcı yönetim boyutu kapsamında, paydaşların katılımı ile turizm faaliyetlerine yönelik kültürel miras eylem planlarının oluşturulması gerekmektedir. Sürekli ve dengeli gelişmeye dayalı orta ve uzun vadeli bir kültürel miras yönetim modeli oluşturulması için gerekli yasal düzenlemeler ve stratejik planlar oluşturulmalıdır (Aygün, 2011: 204).

3. SKMY'nin taşıma kapasitesine yönelik sonuçları doğrultusunda, Konya'daki kültürel miras alanlarının orta ve uzun vadede taşıma kapasitelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca kültürel miras alanlarında uyulması gereken standartlar, kriterler, etik kurallar, temel tanımların hazırlanması gerekmektedir.

4. Kültür turizminin Konya'da sürekli ve dengeli büyüebilmesi için, şehrin farklı ilçelerindeki ve taşrada yer alan kültürel miras değerlerinin de turizme kazandırılması gerekmektedir.

5. Kültürel miras alanlarındaki fiziki olanakların geliştirilebilmesi adına, finansal kaynakların çeşitlendirilmesi önem arz etmektedir. Elde edilen finansal kaynakların, öncelikli olarak yenileme ihtiyacı olan kültürel miras eserlerine tahsis edilmesi gerekmektedir. Tarihi yapılarda gerçekleştirilen fiziki iyileştirmelerde geleneksel tekniklere ve mimari tarza sadık kalınmalıdır.

6. SKMY'nin sosyo-ekonomik boyutu kapsamında, kültür turizminden elde edilen kazanımların paydaşlar arasında adil dağıtılması son derece önemlidir. Özellikle, kültürel miras değerlerinden elde edilen kazanımların büyük bir bölümünün, bu alanların gelişiminde değerlendirilmesi gerekmektedir. Kültürel mirasın sağlamış olduğu ekonomik kazanımların sürdürülebilir olabilmesi adına, farklı turist yapılarına yönelik etkinliklerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun için, kültürel turizm etkinliklerinden fayda gören tüm sektörlerin kaynak temininde rol alması sağlanmalıdır.

7. Paydaşlar arası bilgi paylaşımı kapsamında turistler ile sağlıklı kültürel etkileşimin sağlanabilmesi için, yerel halkın çeşitli eğitim ve seminerler ile bilinçlendirilmesi önem arz etmektedir. Kültürel miras alanlarının korunmasında yasaklayıcı tedbirler yerine, duyarlılığı artırıcı çalışmalara yer verilmelidir.

8. SKMY'nin etkin uygulanabilmesi adına, farklı ülkelerde uygulanan örnek yöntemler rol model olarak alınmalıdır. Özellikle uluslararası tecrübeye sahip ve yenilikçi turizm yöneticilerinin bu konuda etkin rol almaları sağlanmalıdır.

Bu araştırma Konya'ya özgü koşullar, sorunsallar ve veriler perspektifinde yapılmıştır. Araştırma, Konya'daki turizm paydaşlarından bazı gruplar ile yapılan iş birliği neticesinde yürütülmüştür. Dolayısıyla ülkemizdeki ve dünyanın herhangi bir bölgesindeki daha geniş paydaş grupları ile yapılacak olan araştırmalarda, farklı sonuçları ve çözüm önerilerini görmek mümkün olacaktır. Özellikle ülkemizin farklı bölgelerinde yapılacak olan benzer araştırmalar neticesinde, Türkiye adına ortak bir SKMY modeli oluşturulabilir. Ayrıca belirli bölgelerdeki kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik acil eylem planları da dâhil olmak üzere kısa, orta ve uzun vadeli stratejik yönetim modellerini araştıran akademik çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Aas, C., Ladkin, A. ve Fletcher, J. (2005). Stakeholder collaboration and heritage management. *Annals of Tourism Research*, 32(1), 28-48.
- Aygün, H. M. (2011). Kültürel mirası korumada katılımcılık. *Vakıflar Dergisi*, 35, 191-213.
- Brimblecombe, P. (2014). Refining climate change threats to heritage. *Journal of the Institute of Conservation*, 37(2), 85-93.
- Brumann, C. (2015). *Cultural heritage*. In J. D. Wright (Ed.). International Encyclopedia of the Social&Behavioral Sciences, (2nd ed.), Oxford: Elsevier.
- Büyüköztürk, Ş. (2003). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Carbone, F., Oosterbeek, L., Costa, C. ve Ferreira, A. M. (2020). Extending and adapting the concept of quality management for museums and cultural heritage attractions: A comparative study of Southern European cultural heritage managers' perceptions. *Tourism Management Perspectives*, 35, 1-9.
- Cassar, M. ve Pender, R. (2005). *The impact of climate change on cultural heritage: evidence and response*. In: ICOM Committee for Conservation: 14th Triennial Meeting, the Hague, Netherlands.
- Chapin III, F. S. ve Knapp, C. N. (2015). Sense of place: A process for identifying and negotiating potentially contested visions of sustainability. *Environmental Science&Policy*, 53, 38-46.
- Chiabrando, F., Sammartano, G. ve Spanò, A. (2016). *Historical buildings models and their handling via 3d survey: From points clouds to user-oriented hbim*. The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, Volume XLI-B5, XXIII ISPRS Congress, 12-19 July, Prague/Czech Republic.
- Çömlekçi, N. (2001). *Bilimsel araştırma yöntemi ve istatistiksel anlamlılık sınamaları*. Ankara: Bilim Teknik Yayınevi.
- Dangal, R. (2015). *Nepal Disaster Report 2015*. The Government of Nepal. Ministry of Home Affairs and Disaster Preparedness, Network-Nepal.
- Doğan, M. (2014). *Sürdürülebilir destinasyon yönetimi bağlamında adalar: Bozcada üzerine bir model önerisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale.

- Ekin, Y. ve Ören, V. E. (2012). Turizm paydaşlarının turizm deneyiminden tatmin düzeyleri ve turizme yönelik genel tutumları üzerine betimleyici bir araştırma: Antalya örneği. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 133-148.
- Ferretti, V., Bottero, M. ve Mondini, G. (2014). Decision making and cultural heritage: An application of the multi-attribute value theory for the reuse of historical buildings. *Journal of Cultural Heritage*, 15(6), 644-655.
- Hall, C.M., Baird, T., James, M. ve Ram, Y. (2016). Climate change and cultural heritage: Conservation and heritage tourism in the anthropocene. *Journal of Heritage Tourism*, 11(1), 10-24.
- Honari, H., Goudarzi, M., Heidari, A. ve Emami, A. (2010). A comparison of the viewpoints of tourists, interested managers and cultural heritage organization managers regarding sport tourism-driven job and income creation in Mazandaran- Iran. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 5659-5663.
- Landorf, C. (2009). Managing for sustainable tourism: A review of six cultural world heritage sites. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(1), 53-70.
- McKercher, B., Ho, P. S. Y. ve du Cros, H. (2005). Relationship between tourism and cultural heritage management: Evidence from Hong Kong. *Tourism Management*, 26(4), 539-548.
- McKercher, B., ve du Cros, H. (2012). *Cultural tourism: The partnership between tourism and cultural heritage management*. London and New York: Routledge.
- Nicholas, L. N., Thapa B. ve Yong, J. K. (2009). Residents' perspectives of a world heritage site. *Annals of Tourism Research*, 36(3), 390-412.
- Özdemir, G. (2014). *Destinasyon yönetimi ve pazarlaması* (1. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Richards, G. (2001). *Cultural attractions and European tourism*. UK: CABI.
- Richards, G., ve Munsters, W. (2010). *Developments and perspectives in cultural tourism research*. In G. Richards&W. Munsters (Eds.). Cultural Tourism Research Methods, UK: CABI.
- Sabbioni, C., Cassar, M., Brimblecombe, P. ve Lefevre, R. (2009). Vulnerability of cultural heritage to climate change. *Pollution Atmospherique*, 202, 157-169.
- Sandell, R., ve Nightingale, E. (2012). *Museums, equality and social justice*. London and New York: Routledge.
- Su, M. M., ve Wall, G. (2010). Place attachment and heritage tourism at the Great Wall. *Journal of China Tourism Research*, 6(4), 396-409.
- Tan, Siow-Kian, Tan, Siow-Hooi, Kok, Yon-Sin ve Choon, Shay-Wei (2018). Sense of place and sustainability of intangible cultural heritage- The case of George Town and Melaka. *Tourism Management*, 67, 376-387.
- Timothy, D. J. (2018). Making sense of heritage tourism: Research trends in a maturing field of study. *Tourism Management Perspectives*, 25, 177-180.
- Xiao, W., Mills, J., Guidi, G., Rodríguez-González, P., Barsanti, S. G. ve González-Aguilera, D. (2018). Geoinformatics for the conservation and promotion of cultural heritage in support of the UN Sustainable Development Goals. ISPRS, *Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 142, 389-406.
- UNESCO (1972). *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/> (Erişim Tarihi: 02.03.2020).

- UNESCO (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. World Heritage Committee, <https://ich.unesco.org/en/convention> (Erişim Tarihi: 22.02.2020).
- UNESCO (2015). *Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention*. General Assembly of States Parties, <http://whc.unesco.org/en/sustainabledevelopment/> (Erişim Tarihi: 02.03.2020).
- Urry, J. (1990). *The tourist gaze: Leisure and travel in contemporary societies*. London: Sage Publications.
- Varnacı, U. F. ve Somuncu, M. (2011). Kültürel peyzajın korunması ve turizm ilişkisi bağlamında yerel halkın görüşleri: İhlara Vadisi örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 3(2), 21-36.
- Wilson, L. ve Boyle, E. (2006). Interorganizational collaboration at UK world heritage sites. *Leadership and Organizational Development Journal*, 27(6), 501-523.
- World Heritage Committee (2002). *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. <https://whc.unesco.org/en/sessions/26COM> (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Kamusal Alanda Sanat ve Sanat Eserleri

Art and Art Works in Public Sphere

Dr. Öğr. Üyesi Hülya PARLAKKALAY ¹

Öz

İnsanın yaşadığı evreni yaratıcı bir bakış ile algılama ve tanımlama çabasının odak noktasında yer alan sanatsal eylemler, aynı zamanda bilgi alışverişine dayalı toplumsal bir iletişim ve sosyal bütünleşme alanı olarak toplumların kültürel gelişimlerini beslemektedir. Bu bağlamda çalışma, sanatın eserler aracılığıyla kamusal alanlar ve mekanlarda yer alması, yaygınlaşması ve alımlayıcı ile etkileşim içinde olması ile ortaya çıkan olumlu kültürel dönüşümün etkilerini orataya çıkarmayı hedeflemektedir. 21. yüzyıl ile kentsel gelişimin ivme kazanması, çağdaş düşün ve sanat biçimlerinin kamusal alanlarda toplumla buluşturulması ve izleyicisi ile etkileşime geçmesi toplumun gelişimi açısından önemli dinamikler oluşturmaktadır. Sanatın kitlelerle buluşturulması, sanatın toplumsal alanda yaygınlaştırılmasına katkı sağlamakta, bu katkı kent dokusunda gözlemlenen olumlu dönüşümler ile sosyal ilişkilerin yapısının iyileşmesinde ortaya çıkmaktadır. Sanatsal etkinlikler, sanatsal kaygıların ve aktarılan düşüncenin yanı sıra birey üzerindeki etkisi ve oynadığı rol bakımından da önemlidir. Bireyler bu etkileşim sürecine dahil olmaktadır. Kamusal sanat, kamusal diyalogu ve farkındalığı artırmakta ayrıca demokratik bir paylaşım alanı yaratmaktadır. Bu kapsamda kentsel gelişim ivmesinde çağdaş düşün ve sanat biçimlerinin toplu kullanım mekanlarında toplumla buluşturulması çağsal dönüşümün eşliğinde büyük önem taşımaktadır. Ekonomik ve politik merkezler olma hedefini çizen yeni kentsel politikalar, nüfusun kentsel alanlarda yoğunlaşmasına neden olduğu gibi, kentlerin sanat etkinliklerine olan ilgisini artırmaktadır. Sanatsal etkinlikler, ulusal alanda olduğu kadar uluslararası arenada kente politik ve kültürel bir statü kazandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, kamusal sanat, kamusal alan, mekan, erişim

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Artistic activities, which are the focus of the effort to perceive and define the universe in which human beings live by creative perspective, also feed the cultural development of societies as a social communication and social integration area based on information exchange. In this context, the study aims to find out the effects of the positive cultural transformation that occurs with taking part of art in public sphere and spaces through artworks, its spread and interaction with the receptive. The acceleration of urban development with the 21st century, the introduction of contemporary ideas and art forms with the society in the public sphere, and the interaction with its audience constitute important dynamics for the development of the society. Bringing art together with masses contributes to the popularization of art in the social sphere, and this contribution appears in the improvement of the structure of social relations with the positive transformations observed in the urban pattern. Artistic activities are important in terms of artistic concerns and conveying of thoughts, as well as their impact on the individual and the role they play. Individuals are involved in this interaction process. Public art raises public dialogue and awareness as well as creates a democratic space for sharing. Within this scope, throughout the urbanization pace, bringing contemporary philosophical and art objects together with the society in the public areas in the edge of epochal transformation has great significance. The new urban policies claiming to be economic and politic centers caused the population to concentrate around urban areas, it raises urban interest toward art activities. Artistic activities add political and cultural status to the city in terms of both national and international arena.

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, hulas@aku.edu.tr.

Atf için (to cite): Parlakkalay, H. (2020). Kamusal alanda sanat ve sanat eserleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 1157-1172.

Keywords: Art, public art, public sphere, space, access

Paper Type: Research

Giriş

Her birey düşünsel ve eylemsel etkinlikleriyle kültürel oluşumun yaratıcılarıdır. İnsanoğlu tarafından yaratılan kültür, aynı zamanda insanı şekillendiren en etkin öğedir. Bu karşılıklı etkileşimde hiç kuşkusuz sanatın diğer kültürel öğelerden farklı ve ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktadır. Kültürün temel öğesi olan sanat, toplumların kültürel kimliklerini oluşturduğu gibi, toplumsal yaşama katkıda bulunur. Bu nedenle sanatın kamusal alanlarda ve mekanlarda yaygınlaşması, yaşayan bir organizma olan kültürel gelişimin sürdürülebilirliği için de en önemli etmenlerden bir tanesidir.

İnsan yaşadığı evreni yaratıcı yönden kavrama ve tanımlama çabasında temellenen sanatsal eylem, aynı zamanda bilgi alışverişine dayalı toplumsal bir iletişim ve sosyal bütünleşme alanı olarak toplumların kültürel gelişimlerini beslemektedir.

Kentsel yaşamın M.Ö. 3500 yıllarına kadar uzandığı, Neolitik Dönemde politik yapıların doğuşu ve gelişimiyle aynı döneme rastladığı tahmin edilmektedir (Pustu, 2006, s. 129). Fakat kentleşme esas anlamıyla sanayi devrimi sonrasında teknolojik devrimlere ve ekonomik gelişmeye paralel ortaya çıkan bir olgudur. Endüstri Devrimiyle dönüşüm yaşayan insanoğlu günümüzde Bilişim Devrimi'ni yaşamaktadır. Bu kapsamda kentsel gelişim ivmesinde çağdaş düşün ve sanat biçimlerinin kamusal alanlarda toplumla buluşturulması, büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, ekonomik ve politik merkez olma hedefini çizen yeni kentsel politikalar, nüfusun kentsel alanlarda yoğunlaşmasına neden olduğu gibi, kentlerin sanatsal etkinliklere olan ilgisini artırmaktadır.

Kamusal alanda gerçekleştirilmiş olan sanat eserleri ve tasarımların mekanlarda kişiler arası iletişimi ve insan-çevre etkileşimini olumlu yönde etkilemesi bağlamında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Kamusal alanlarda sanat eserinin var oluşu ile bireyler kamusal mekanları daha verimli kullanmakta ve mekanlarda daha üretken ve mutlu olmaktadır. Bu mekanlarda sanat ve tasarım uygulamaları ile kamusal iletişim güçlenmekte, mekan estetiği artmakta ve görsel iletişimin sağladığı psikolojik rahatlama sağlanmaktadır.

Sanatın kitlelerle buluşturulması, sanatın toplumsal alanda yaygınlaşmasında, kent dokusunda kültürel dönüşümler ile sosyal yapısının iyileşmesinde önemli bir unsurdur. Bu unsurun, yani bilimin, tekniğin, sanatın, kültürün yaygınlaştırılmasında; üniversiteler, sanat kurumları, sanatsal organizasyonlar, bienaller önemli misyonlar taşımaktadır. Kültürel iletişimin aracı olarak gerçekleşen sanatsal ve kültürel etkinlikler, sosyal gelişime ve toplumsal aydınlanmaya katkı sağlamakta, kentin sosyal yaşamını gelişime açık ve dinamik yaşamsal ortamlar haline getirmektedir. Bu bağlamda bu çalışma ile kent dokusunu bir çok açıdan etkileyen, dönüştüren sanatsal projelerin, sanatsal tasarım ve uygulamaların demokratik kamusal alanlar oluşturmadaki rolü ve önemi araştırılmıştır.

1. Yöntem

Bu çalışmada kamusal alanda sanat eserlerinin birey ve toplum üzerindeki etkisinin incelenmesi ve yeni biçimsel ifade olanaklarının araştırılması amaçlanmakta ve kamusal alan kültürünü geliştirecek bir estetik kültürü geliştirmenin yöntemleri kamusal alan bağlamında ele alınmıştır. Araştırmanın genel amaçları doğrultusunda; sanat-kültür-toplum-kent ilişkisi, kamusal alanda sanat eserinin yeri ve önemini ortaya koyan ulusal ve uluslararası literatür, çeşitli kurumsal ve bireysel/sanatçı etkinlikleri, yazılı ve görsel kaynaklar, yapılmış bilimsel araştırmalar incelenmiştir. Sanat yapıtları, kamusal alanlarda bireysel çabalara oranla daha etkin bir tüketim sürecine girdiği için medya taraması yapılmış ve basında çıkan haberlere, haberler

doğrultusunda etkinliğin yayılma alanı ve izlenme oranlarına da yer verilmiştir. Araştırmada elde edilen bilgiler ışığında, kamusal alanda sanat eseri; paylaşım, katılım, etkileşim ve iletişim süreci yaratarak toplumsal sorumluluğun temellerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çeşitli ülkelerde, şehirlerde ve kamusal alanlarda, gerçekleştirilmiş kamusal sanat eserleri tespit edilerek bu eser ve sanatçılar üzerinden araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yer alan eser ve sanatçılar dünya üzerinde bu alanda izleyici üzerinde güçlü etkiler elde eden sanatçılar/eserler olarak ele alınmış ve eserler ilgili literatür ışığında tartışılmıştır. Bunlara ek olarak, disiplinlerarası bir yaklaşımla kamusal alanda sanat eserleri, toplumsal duyarlılıkların, kamusal diyalogun ve farkındalıkların gelişimine önemli katkılar sunarak demokratik bir paylaşım alanı yaratmaktadır. Araştırma sonunda elde edilen veriler doğrultusunda, eserlerin birey ve toplum üzerinde oluşturduğu etki ve sonuçlarının toplumu nasıl dönüştürdüğü, ilgili literatür doğrultusunda değerlendirilmiş ve tartışılmıştır.

2. Kültürel Varlık Olarak Sanat

Yeni kültürel değerleri üreten ve taşıyan sanatsal etkinlikler, kentin sosyal-toplumsal yapısını olumlu yönden etkilemesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Toplum sadece bireylerin oluşturduğu bir topluluk olarak algılanamayacağı gibi, kentleşme kavramı olarak sadece kent nüfusundaki artış anlamına gelmemektedir.

Tunalı'nın belirttiği gibi, "insanın toplumsallaşmasıyla, özgürleşmesiyle, doğa üzerinde insanın yarattığı yeni bir varlık doğar. Bu varlık kültür varlığıdır. Bu kültür varlığının temelini ise insan ilişkileri oluşturmaktadır"(Tunalı, 1996). Bireysel ilişkilerin belirlediği kültürel kişilik, kentsel dokuyu belirler, bu bağlamda kent kültürü, kentte yaşayan bireylerin ortak benliğini, kültürünü ve kimliğini yansıtmaktadır. Bu nedenle, kentlerin kimliğini belirleyen kültürel örgüde, toplumsal kurumların karşılıklı iletişimine dayalı kültür-sanat etkinlikleri, toplumsal gereksinimleri karşılamakla beraber, kentsel yaşamın kültür birikimini oluşturmaktadır. Kamusal alanda ortaya çıkarılan bu kültürel birikim aynı zamanda toplumların sanatsal kimliklerini oluşturduğu gibi, toplumsal yaşama katkıda bulunmaktadır.

3. Kent ve Kamusal Alan İlişkisi

3.1. Kent Kavramı

Kentler, kendisine özgü öğeleriyle kimlik bulurlar. Kendine özgü tarihsel, kültürel veya coğrafi nitelikler taşıyan kamusal alanlar, kentleri yaşam alanlarına çeviren en önemli unsurlardandır. Kent, insan topluluklarının mekânlarda yaşam alanları oluşturmaları sonucunda ortaya çıkmış bir olgudur ve olgusal açıdan bakıldığında kamusal alanlarda bulunan eserleri, kentlerin belleğinde önemli yer tutan metaforlar olarak görmek mümkündür. Kentlerin, meydanların ve özellikle yayalara ayrılmış mekanların kendilerine özgü kültürel değerlerin oluşumuna en büyük katkı, kamusal alanda sanat eserlerinden kaynaklanmaktadır.

Kent üzerine yapılan çalışmalarda ortaya çıkan en önemli nokta, dünyada bulunan kent sayısı kadar da kent tanımının yapılabileceği gerçeğidir. Bu bağlamda kısa bir tanım yapacak olursak: "Öncelikle kent yabancıların bir araya geldiği insani bir yerleşim yeridir. Bu tanımın doğru sayılabilmesi için yerleşimin geniş, heterojen bir nüfusu olmalı, insanlar arası piyasa mübadelesi bu yoğun ve heterojen yığın birbiriyle etkileşimini sağlamalıdır" (Sennett, 2002, s. 62).

3.2. Kamusal Alan Kavramı

Kamusal alan terimi, toplumbilim ve dilbilimci Jürgen Habermas'ın Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü adlı kitabı ile sosyal bilimler alanına girmiştir. Günümüz akademik çalışmalarda sıkça üzerinde durulan bir kavram olmuştur (Habermas, 1962). Habermas'a göre kamusal alan, tüm toplumu etkileyen problemleri 'algılama, teşhis etme ve iyileştirme' arenasıdır (Habermas, 1962, 1996, s. 359-373), çağdaş medya, siyaset çalışmaları için de popüler terimlerden birisidir (Keane, 2002, s. 295; İrvan, 2002, s. 293).

Kamusal alan kavramının birbirini tamamlayan, olgusal ve genel olarak iki boyutu vardır. Birinci boyutuyla kamusal alan, modern kamu hukukuyla tanımlanmış fiziksel mekandır. Resmi daireler, okullar, hastaneler, meydanlar, parklar gibi halkın ortak kullanımına açık her türlü kent mekanı kamusaldır. Kamusal alan, ikinci boyutuyla standart bir ilkeyi, bir ideali belirtir; “ortak, aleni, açık olan” anlamına gelir ve çoğunluğu kapsayan bir yapıya sahiptir. Kamusal alanın en önemli özelliği tüm halka açık olmasıdır. “Kamusal alan, sosyal ve politik sorunların çözümü amacıyla kişiler arasında değerler ve ölçütler üzerinde anlaşmaya varılma imkanının bulunduğu yaşam alanıdır” (Mutlu, 2004, s.164).

Kamusal alanlar, sosyal yaşam akışı içinde düşüncelerin, ifade biçimlerinin ve deneyimlerin oluştuğu, paylaşıldığı, tartışıldığı toplumsal alanları tanımlamaktadır. Bununla birlikte oluşan kültürel, sanatsal ve toplumsal deneyim sonucu, kamusal sanat kamusal kültürün yaratıcısıdır. Kamusal alan, demokratik edinimlerin gerçekleşebildiği bir kent mekânı olarak düşünülmektedir. “Kültürü meta biçimine getiren ve onu tartışılmaya uygun bir yapıya dönüştüren kamusal topluluk, dışı kapalı olmayan bir nitelik kazanmaktadır” (Habermas, 2003, s.107).

Toplumun, siyasal ve ekonomik hayatta içinde kendini ifade edebilmesi için kamusal alanın yaşayan bir organizma olarak aktif olması, bazı durumlarda ise yeniden yaratılması gerekir. Bu bağlamda kent içinde kamusal alanlar oluşturmak beraberinde düşünsel, toplumsal, psikolojik sorunlara da yönelik yeni çözümler ortaya koymayı gerektirmektedir. Bu çözüm yollarından en etkili olanı da sanattır.

3.3. Kamusal Mekan

Kamusal mekanlar, kentte yaşayan bireylerin iletişim kurduğu, çeşitli etkinlik ve aktiviteleri gerçekleştirdiği kapalı ve açık mekan olarak kentin ve toplumun şekillendiği alanlardır. Toplumdaki her bireyin yaşam alanına açık olan yollar, meydanlar, parklar, dini mekanlar, hastanelere kadar kamuya açık olan açık-kapalı bütün mekanlardır. Kamusal alanlar, mekanlar bireylerin birbirleri ile karşılıklı iletişim kurdukları ortak kullanım alanları olarak da tanımlanabilir.

4. Kamusal Sanat, Türkiye ve Dünyada Kamusal Sanat Örnekleri ve Eser İncelemeleri

Günümüz insanı kent yaşamının sıradan döngüsü içinde giderek kendine yabancılaşmış ve doğadan uzaklaşmış bir yaşam biçimi ile sarılmış durumdadır. Özellikle bireylerin metropollerde hapsedilmiş kitleler halindeki yaşam biçimlerinin değiştirilebilmesi ve duyarlılıklarını, farkındalıklarını yeniden kazanabilmesi sanatın, sanatsal üretimlerin günlük yaşama ve yaşam alanlarına girmesi ile mümkün olacaktır. Müzeler ve sanat galerileri arasında sıkışmış sanat eserlerinin, geniş izleyici kitleleriyle etkileşime geçebileceği kamusal alanlarda varlık göstermesi üç noktada önem kazanmaktadır. Sanat eserlerinin sergilendiği mekanlar, sanatçı ve sanat izleyici üçgeninde, sanatın bütün dinamikleri açısından geliştirici bir niteliğe sahiptir. Bu bakış açısı ile kent, içinde yaşayan insanlar için üretken ve dinamik bir yaşam alanı haline gelmektedir. Böylece mekanla ilgili algılarda olumlu bir farkındalık yaratma olasılığı gerçekleşebilmektedir.

Bunun en güzel örneğini 2015 yılında İstanbul’da gerçekleşen 14. İstanbul Bienali’nde görmekteyiz, Avrupa, Asya, Afrika, Avustralya, , Ortadoğu, Latin Amerika ve Kuzey Amerika’dan bir çok katılımcı sanatçının çalışmaları Boğaz’ın Avrupa ve Anadolu yakasında bulunan birbirinden farklı özelliklere sahip otuzdan fazla mekanda izleyici ile buluşmuştur. “Tuzlu Su” kavramından yola çıkan bu bienal bir çok sanatsal kurumun yanı sıra deniz kıyısında, teknelerde, eski tarihi mekanlarda, parklarda ve su üzerinde geçici olarak kurulan alanlarda gerçekleştirilerek bütün şehir sergi mekanı haline getirilmiştir. Bienal farklı mekanlarda kente yayılacak biçimde planlanarak izleyicilerine ulaşmıştır. Ayrıca bienal 545.000 izleyeni ile on iki hafta boyunca halka açılmıştır (NTV, 2015).

Şekil 1. Adrian Villar Rojas, Tüm Annelerin En Güzeli, Troçki Evi, 2015, Büyükdada, İstanbul.

Kaynak: URL-1

Kamusal alanlarda sanat eserleri ve sanatsal etkinlikler, doğayı sanat aracılığı ile insana yaklaştırmakta ve kenti çelik, cam yığını haline gelmiş olan mekanların soğukluğundan kurtarmaktadır. İnsanlara, kentin günlük yaşam akışından farklı olarak, zihinsel rahatlama noktaları yaratmakta, zıtlıklar ve algısal yanılsamalar ile bireylere şaşırtıcı, merak uyandıran sürprizlerle karşılaşma imkanları sunmaktadır. Günümüzde kamusal alanlarda yapılan sanat uygulamaları ile insan fantastik, masalsi ifadelerle karşılaşmakta, sanatla hiçbir ilgisi olmayan insanların günlük hayatta sanatla, bir sanat eseriyle iletişimi sağlanmaktadır. Başka bir deyişle sanatın müze ve galerilerden çıkarak insanlarla iletişime geçmesine olanak sunmaktadır (Şekil 1).

Kamusal sanat, insanı zihinsel çağrışımlara açık ve mekânla insanın ilişkisini yeniden düzenleyen, olumlu anlamda farklılaştıran bir yapıya sahiptir. Kamusal sanat eserleri, insanı sanat etkinliklerine katılmaya teşvik ederek, içinde bulunulan mekanları pozitif olarak etkiler ve kamusal mekanların sahiplenilmesine gerçek anlamda yaşanılır mekanlar olmasına olanak sağlamaktadır. Toplumsal odaklı sanat etkinlikleri, kamusal mekanın kolay erişilebilirliğini öne çıkararak aynı zamanda sanat eserinin oluşum sürecinde bireylerin katılımını da sağlamaktadır. Kamusal sanat, insanların farklı yaşamsal deneyimler kazanmalarını desteklemekte, toplumun kültürel yaşamında önemli bir dinamiktir olarak kendisini göstermektedir. Kamusal sanat ile elde edilen en önemli değerlerin başında bireylerin karşılıklı anlayış, hoşgörü ve saygı çerçevesinde demokratik ve barış temelli bir toplumunun oluşmasına katkı süreci gelmektedir. Toplum tarafından sanata verilen değer artması, sanatın toplumun bütün bireyleri için ulaşılabilir olması da diğer bir unsurdur. Sanatçı ve sanat eserlerin çağlarının tanıkları olduğu düşüncesi ile sanat tarihine baktığımızda ve bugün klasik olarak değerlendirilen eserler dikkate alındığında, o eserlerin dönemlerinin sosyal-kültürel ve tarihsel değerlerini, estetik anlayışlarını en güçlü şekilde yansıttıkları görülmektedir. Sanatçı, yaşadığı toplumun bir üyesi olarak eserlerini gerçekleştirirken içinde yaşadığı topluma yakın ve dikkatli bir bakış açısı ile bakmakta, toplum o çağdaki aynası olmaktadır. Bu bağlamda sanatçı ile geniş kitlelerin etkileşimine ve bütünleşmesine en güzel olanağı kamusal alan sanat etkinlikleri sağlamaktadır.

Kamusal sanat, kent mekanlarında estetik değerlerin korunması, yaygın hale gelmesi, geliştirilmesi ve bireylerin iletişimini geliştiren bir araç olarak da görülebilir. İnsanların mekanları kullanma ve algılama biçimlerinde estetik bir hazın ortaya çıktığını da ifade edebiliriz. Bu yaklaşım ile kamusal mekanlar, mevcut durumlarının estetik kaygılarla ile yeniden düzenlenerek toplumla buluşturulmasını sağlamaktadır. Sanatçı ile etkileşimi sağlanan izleyicilerde doğal olarak estetik beğeni düzeyi ve sanata yaklaşımları noktasındaki farkındalıklarının arttığı gözlemlenmektedir. Bu durum sıklıkla insanların yaya olarak bulunduğu mekanlarda görsel etkileşimin yol açtığı, mekan estetiğinin gelişimini, kültürel doyumu, çevre bilinci ve toplumsal huzuru beraberinde getirmektedir.

Kamusal sanat son yıllarda mekan kimliğine yönelik kentsel dönüşüm projelerinin temel noktası olarak görülmektedir. Bu tarz projelerin uygulandığı kentlerin bilinirlik düzeylerinde artış görülmüştür. Sanat eserleri aracılığı ile kentler yeniden tanımlanabilmektedir.

Hindistan asıllı sanatçı Anish Kapoor'ın insanları bulutlarla birleştiren "Bulut Kapısı" isimli dev heykeli Chicago kentinin sembolü haline gelmiştir. Ayrıca eser Amerika'nın önemli on sembolü arasına girmiştir. Bu örnekte olduğu gibi eser bulunduğu alanın özelliklerini bünyesinde taşımakta ve izleyiciyi içine çekmekte, izleyicisi ile etkileşim içinde bir anlam kazanmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Anish Kapoor, Bulut Kapısı, 2004, 100 ton ağırlığında çelik, Chicago, ABD

Kaynak: URL-2

"Bulut Kapısı" adlı eserin sergilendiği mekan toplumsal etkinlik alanında, kentin merkezinde ve herkesin eseri görebileceği ve etkileşime girebileceği bir biçimde sergilenmektedir.

Habermas da ortak toplumsal etkinlik alanların önemini şu şekilde ifade etmiştir: "Kamusal alan, modern toplum kuramlarında, toplumun ortak yararını belirlemeye ve gerçekleştirmeye yönelik düşünce, söylem ve eylemlerin üretildiği ve geliştirildiği ortak toplumsal etkinlik alanına işaret etmek için kullanılan kavramdır" (Habermas, 2003, s. 96).

Habermas'ın kamusal alanı tanımlaması doğrultusunda Kapoor eseri ile etkileşime giren kentli insanları, düşünmeye, sorgulamaya ve sürekli değişen bir estetik algının içinde olmaya teşvik etmektedir. Eserler, mekansal algıların değişimi kadar, kent yaşamı içinde gökyüzüne bakmayı unutan insanların yaşamsal alışkanlıklarının değişimi içinde önemlidir. Bu bağlamda kent kültürüne ivme kazandıracak estetik değerler, çok sayıda bireyin sanat eserlerine ulaşabilmesi ile gerçekleşecektir. Sanat eserleri kamusal alanlarda daha etkin bir biçimde izlenebilmektedir. Günümüzde sanatın, modern yaklaşımların ötesine geçerek daha dinamik ve yaşamla iç içe olmayı tercih ettiği görülmektedir. Günümüz sanatçıları, eserlerini durağan bir yapıdan uzaklaştırarak, teknolojik gelişimle paralel bir biçimde yeni ifade biçimleri ortaya koymakta ve mekan ile olan ilişkisine yeni anlamlar yüklemektedir. Sanatı ve estetik değerleri sürekli yeniden kurarak günceli yakalama çabasında yeni kavramlar sunmaktadır. Kamusal bir kültür yaratmanın önceliği, kamusal mekanı biçimlendirmeyi ve kentin görsel biçimini yeniden inşa etmeyi gerektirmektedir. Kentin kendine özgü önemli sanat eserlerinin ve bunların sahip olduğu gösterge sistemleri onu dünya genelinde etkileşime sokan bir unsurdur.

Günümüzde büyük yankılar yaratan kamusal alanda sanat yapıtlarının geleneksel olanla bağlarını koparmış olduğunu ifade edebiliriz.

"Çağdaş sanatın en önemli açılımlarından birinin de, yapıtın galerilerde alınıp satılan bir meta olmanın ötesine geçmiş olmasıdır. Güncel sanat pratiklerinin, yapıtın da izleyicinin de biçimsel olarak tanımlanmamasının ve bir araya gelme alanı olarak kamusal alan kavrayışının da aynı şekilde maddi niteliklerden arındığını ve genişletildiğini de görmek mümkündür" (Sheilk, 2005, s. 80).

Bu açıdan bakıldığında günümüzde kamusal alanda sanat eserleri, evrensel bir kavrayışla sosyal ve kültürel bir gösterge olarak varlık kazanmaktadır. Kamu alanlarının sergi

mekanlarına dönüşmesi eserlerinin kavramsal alt yapısı gereği olarak bir zorunluluk olarak düşünülebilir. Dünyanın birçok büyük kentinde kamusal alanlar, çağdaş sanatçılar için sanat platformu olarak işlev görmektedir. Geleceğin sanat mekanları kamusal alanın tümüne yayılma eğilimindedir.

Kent merkezlerinde ve meydanlarında tarihsel, kültürel veya siyasal temaları ile görmeye alışık olduğumuz anıtların toplum üzerinde güçlü etkileri göz önüne alındığında, bu etki günümüzde tümüyle devam etmese de çağdaş kamusal sanatının gelenekselleşmiş ihtişam ve yüceltme kavramından uzaklaşmakta olduğunu da gözlemlemekteyiz. Çağdaş kamusal alan sanatçıları bu gösterişli gösterilerden uzaklaşmakta daha güncel kavramlarla yola çıkabilmektedirler. Bu nedenle kamusal alan güncel sanat yapıtı için daha farklı çok katmanlı, eklettik ve etkileşimli bir zemin oluşturmaktadır. “Çağdaş sanatın güncel etkinlik sorunlarına yaklaşmak, soruna salt sanatçı birey açısından çözüm getirmeye çalışmak değil, kitle boyutunu da araştıran bir iş yapmaktır” (Tansuğ, 1982, s. 24).

Klasik ve alışılmadık estetik geleneklerin dışına çıkan Fransız fotoğrafçı ve sokak sanatçısı JR öncelikle “Inside Out” isimli çalışmaları ile tanınmaktadır. Dünyanın birçok ülkesindeki şehirlerde evlerin duvarlarına yerleştirdiği dev fotoğraflarla sanat yoluyla dünyanın çehresini değiştirmeyi hedeflemiş, JR yeni projesinde uğradığı şehirlere İstanbul’u da dahil etmiştir. Sanatçı Berlin, Los Angeles, Havana ve Şangay gibi dünyanın dört bir yanındaki şehirlerde uyguladığı “The Wrinkles of the City” (Şehrin Kırışıklıkları) adlı proje kapsamında devasa ölçekteki siyah beyaz fotoğrafları özellikle eskimiş ve her an yıkılabilir gibi görünen binaların duvarlarına yerleştirmiştir. Söz konusu fotoğraflarda yüzlerindeki kırışıklıkların da fark edilebildiği yaşlı bireyleri resmeden sanatçı bunları gönüllülerin de yardımıyla İstanbul’un Balat, Tarlabası ve Mahmutpaşa semtlerindeki binalara yapıştırılmıştır. Sanatçı böylece, yaşlıların kişisel hikâyelerini sembolik bir şekilde duvarlara taşıyarak, şehir sakinlerinin kırışıklıklarıyla ve önceki nesillerin hikâyeleriyle yüzleşmesini amaçlamaktadır (Sanatblog, 2015).

Yaşlı kişilerin portreleri ile toplumsal yaşama kamusal alandan mesajlar veren sanatçı, etkin ve yoğun bir tüketim sürecini de başlatmış olmaktadır (Şekil 3 ve 4).

Şekil 3. JR. “The Wrinkles of the City” (Şehrin Kırışıklıkları) Balat, İstanbul

Kaynak: URL-3

Şekil 4. JR. “The Wrinkles of the City” (Şehrin Kırışıklıkları) Balat, İstanbul

Kaynak: URL-4

Bu süreç Altıntaş ve Eliri' ye göre (2012),

Günümüz kent yaşamının yoğunluğu göz önüne alındığında kamusal alanda sanat yapıtı kendine özgü güçlü bir etkiye ve yoğun bir tüketim ortamına sahiptir. Evlerimizin duvarında asılı duran resimlerden veya başköşemizde yerini bulan heykellerden çok daha etkin ve yoğun bir tüketim süreci söz konusudur (s.70)

Çağdaş sanatta 1960'lardan sonra, teknolojinin hızlı gelişimiyle pek çok disiplinin bir arada etkinliğini sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Örneğin günümüz kamusal alanında heykel yeni açılımlara girerken, heykel dışında pek çok yeni plastik uygulama da toplumun görsel tüketimine sunulmaktadır. Bunlar arasında enstalasyonlara, performanslara, videolara, hatta ışık gösterilerine bile rastlamak mümkündür. Bu anlamda galerilerden satın alınıp özel mekânlara taşınan sanat yapıtları ile kamusal alanlarda kendini gösteren sanat yapıtları arasındaki görsel tüketime dayalı fark dikkat çekicidir. Öyle ki sanat yapıtı bir meta olmanın dışına çıkmış, hatta kimi zaman geleneklere karşı çıkarak anlık tüketim sürecine girmiş, teşhir sırasında çekilen fotoğraflarla belgelenir hale gelmiştir. Kamusal alan yapıtının anlık teşhiri, gösteri sanatlarının kavramsallığı ile bütünleşerek, performanslar, ışık ve lazer gösterileri, geçici enstalasyonlar gibi pek çok disiplinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (s.70)

Kentlerde kamusal ortak alanları yaratmak, kamusalılığı üretmek, kenti yaratmaktır. “Sanat sosyal sınırları kaldıracı ve dışlanmış insanların katılımını sağlayıcı bir araç da olabilir” (Yüksel, M. 2006).

Kamusal alanda gerçekleştirilmiş bir diğer örnek ise Mehmet Ali Uysal'ın “Ten” isimli eseridir (Şekil 5). Dünyanın eni iyi on kamusal sanat örneği arasına seçilen Mehmet Uysal'ın “Ten” isimli eseri ahşap, toprak ve çim tohumları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Şekil 5. Mehmet Ali Uysal “Ten” "Skin 2" (2010) Belçika

Kaynak: URL-5

Eserlerinde mimari ve insan vücudundan esinlenen Uysal, günlük yaşamda kullandığımız nesnelere alışılmadık şekillerde ortaya koyarak buldukları mekanın kendisine özgü dokusuyla bütünlük içinde ele almaktadır. Üzerine yerleştirildiği çim yüzeyle bütünleşmiş olan ahşap yapıt ‘Ten’, ‘Mandal Heykeli’ olarak da tanımlanmakta ve toplam beş edisyonu bulunmaktadır. Sanatçıya göre, eser yalnızca tahtadan oluşmuş değildir, aynı zamanda toprak ve çim tohumlarından meydana gelmektedir. Altı metre yüksekliğindeki dev kavramsal yapıt, 2010 yılından beri Belçika’nın Liege şehrindeki Chaudfontaine Park’ında bulunmaktadır. Uysal’ın eseri kamusal alan olan bir parkta sergilenerek alımlayıcı ile direkt bağlantı kurulabilmekte ve izleyici açısından özel bir çaba harcamadan sanat eseri ile şaşırtıcı bir etki altında karşılaşma olanağı sağlamaktadır.

Yaşadığımız mekanla aramızda hem zihinsel hem de bedensel bir ilişki söz konusudur. “Ev” ve “Konut” kavramları arasındaki farklar gibi. Evde belirli bir yaşamışlık söz konusu; ama konut daha fiziksel bir tanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yerdeki yaşamışlık oranın belleğini oluşturmaktadır. Mekanlar bir anlamda kayıt edici bir araç gibi her şeyi kendiliğinden kaydetmektedir. Mekanların belleği sanat eserleri aracılığı ile insanlara aktarılabilir. Bunun birçok örneğini özellikle Sokak Sanatında (Street Art) ve sokak sanatçısı Banksy’in eserlerinde de görebilmekteyiz (Şekil 6).

Şekil 6. Banksy, Kırmızı Balonlu Kız, London.2002.

Kaynak: URL-6

Street Art terim olarak Jean-Michel Basquiat, Andy Warhol, Richard Hambleton gibi sanatçılar tarafından kullanılmıştır. Çoğu sanatçı reklamın egemenliğine bir başkaldırı olarak mekanlarını sokak olarak seçmiştir. Dünyanın önemli şehirlerinde Street Art ve Graffiti türünde eserler görmek mümkündür. Paris, Berlin, Londra, Tokyo, Barselona ve daha birçok şehirde önemli sanatçılar bu bağlamda çalışmalarına devam etmektedirler. Türkiye’de ise bu sanatsal hareketin yoğun olarak özellikle İstanbul’da ve son beş yılda daha çok geliştiği görülmektedir.

1985’lerde New York’ta kullanılmış olan bu terim, sokağı sanatsal yüzey olarak kabul eder. Birçok sanat alanından etkilenen, yerleştirme, geri dönüşüm, anlık eylemler gibi birçok türevi kapsayan, şehrin oluşturduğu platformu kullanarak ürünler veren anti-disipliner bir sanat akımıdır. “Şehirlerin mutsuz boş bina cephelerine, dev fabrika binalarına yapılan heybetli işler ise “mural” olarak adlandırılmaktadır” (Emlak Ansiklopedisi, 2013).

Son yıllarda dünyada ve Türkiye’de örneklerine sıkça rastladığımız grafiti kültürünün içinden kopup kendi yolunu çizen bir akım olarak karşımıza çıkmaktadır. “Street Art yani Sokak Sanatı, başka bir kavramsal karşılıkla Post-Graffiti olarak tanımlanmaktadır. 2013 yılında Londra’nın Brighton şehrinde karşılaşmış olduğum grafiti eserler Post-Graffiti kapsamında çalışmalar olarak değerlendirilebilir” (Şekil 7, 8) (Emlak Ansiklopedisi, 2013).

Şekil 7. Grafiti, 2013, Brighton, London

Kaynak: URL-7 (Kişisel Arşiv, 2013)

Şekil 8. Grafiti, 2013, Brighton, London.

Kaynak: URL-8 (Kişisel Arşiv, 2013)

Kent dokusunun önemli bir parçası olan sokak ve kent meydanları, sanatın kent mekanlarında sergilenmesi açısından çeşitli olanaklar sunmaktadırlar. Sanat eserlerinin ve plastik öğelerin çeşitli biçimlerde ve halka açık alanlarda sergilenmesi izleyici ile yüz yüze gelmesini sağlamaktadır. Açık alanlarda çevreyle bütünleşen sanatsal çalışmalar, kentte eserlerin sergilenmesi için seri mekanlarına dönüşmekte adeta bir açık hava sergisi niteliği kazanmaktadır.

Kaldırım sanatı (Pavement Art) diğer sanat türlerine görece daha kısa bir tarihe sahip olsa da, günümüzde Edgar Mueller, Julian Beever ve Manfred Stader gibi dünya çapında tanınan birçok temsilciye sahiptir. Ancak sokak sanatını, klasik sanat teknikleri ve ilkeleriyle henüz 1980'li yıllarda birleştirmeye başlayan Amerikalı sanatçı Kurt Wenner, pastel boyalarla yaptığı üç boyutlu eserleriyle (Şekil 9) birçok açıdan bu sanat türünün öncüsü olarak kabul edilmektedir ve sanatını şu şekilde ifade etmektedir:

Resmi, heykel ve mimariyle birleştirirken, mevcut biçimlerin, tekniklerin ve malzemelerin sınırlarını zorlayarak ve bunları birbirleriyle yeni ilişkiler kurmaya zorlayarak, çoğu zaman bu üç sanat türünün arasındaki sınırları görünmez kılabilirim (Sanat Blog, 2011).

Şekil 9. Kurt Wenner, Üç boyutlu sokak resimleri

Kaynak: URL-9

Kurt Werner'in resimlerinde özellikle klasik Rönesans sanatından etkilendiği görülmektedir (Şekil 10). Wenner, tarihi biçimsel bir zenginlik ve algısal illüzyonlar sağlayan mitolojiden, alegoriden, edebiyattan ve tiyatrodan aldığı temaları kullanmaktadır.

“Mitoloji, alegori, edebiyat ve tiyatrodan öğeler ödünç aldığım için, benim resimlerim birçok sanat geleneğinin keşfi için birer davetiyedir. Resimleri görenler oradaki hikayenin kaynağını çıkarmasalar da orada bir hikaye olduğunu hissederler ve bu da meraklarını uyandırır” (Sanatblog, 2011).

Şekil 10. Kurt Wenner, Babil, 2007, Üç boyutlu sokak resimleri

Kaynak: URL-10

Mekanların düzenlenişinde estetik kaygıların öne çıkması ile bireylerin mekanla ilişkisinin yaratıcı bir noktaya taşındığı ve bu mekanlardaki eylemliliklerin mekana göre şekil aldığı göz önünde tutulduğunda; mekan içinde varolan nesnelere, biçimi ve renkleri ile mekanda bulunan bireyleri uyarmakta, sorgulamakta ve düşündürmektedir. Kamusal alanlarda yer alan nesnelere birey üzerindeki etkinliği düşünülürse, toplumsal yaşam alanlarına sanat öğesinin sokulması gereği gündeme gelmektedir (Öztürk, 2007, s. 46).

Sanatçıların çevreye olan duyarlılıkları, mekanları daha yaşanabilir kılmakta ve mekana yeni bir kimlik kazandırma çabalarının da göstergesi durumundadır. Alımlayıcıyı sanatsal etkinliğe davet eden nitelikte olan bu yaklaşım, toplumsal hareketlerin belirleyicisi hatta yön vereni olabilmektedir.

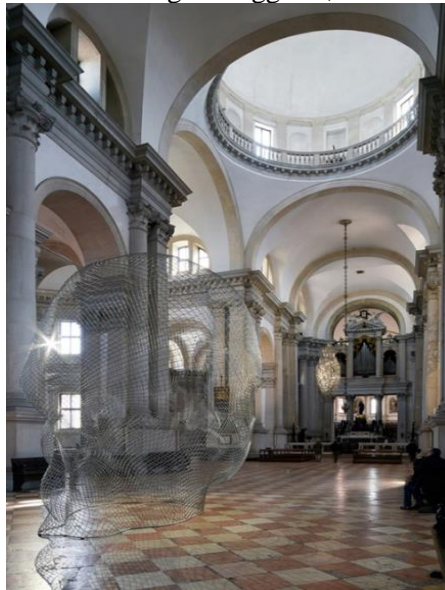
Sanat yapıtı, alımlayıcı tarafından izlenmesi gereken bir olgudur. Sanat yapıtının var olma amacı, izleyici tarafından alımlanmayı gerektirir. Böylece sanat, insan topluluklarını niteliksiz bir yığın olmaktan çıkarak estetik değerlerle donatılmış nitelikli bireylerden oluşan toplumsal bir varlığa dönüştürmenin en iyi yollarından biridir. Bu nedenle sanatçılar eserlerini tasarlarken onların nerede sergilenmesi gerektiğini, hangi ölçülerde olması gerektiğini de doğal olarak hesaba katmaktadır. Eserin kamusal bir alanda, bir meydanda ya da bir sokakta nasıl biçimleneceğini de öngörmekte ve çalışmalarını bu doğrultuda yapmaktadırlar. Bu noktada kamusal sanatta öne çıkan ana unsurlar; mekansal kaygılar, sanatçının sanatsal yaklaşımı ve alımlayıcı tepkilerinden oluşmaktadır. Sanatçı eserini kurgularken izleyiciyi de şaşırma, korkma, farkındalık oluşturma, vb. gibi etkilerle alımlayıcıyı merkeze alarak hareket edebilmektedir.

Kamusal sanat eserlerinin birçoğu dayanıklı malzemelerden üretilirken bazıları birkaç saat sonra yok olacak biçimde tasarlanmaktadır. Sanatçı tarafından eserin kalıcı olmasından daha önemli olan şey, kamusal yaşamda tüketilmesi ve eserin görsel mesajının izleyiciye doğrudan ulaşması olabilmektedir. Mevcut yaşam akışı içinde insanlar belli rutinleri yaşayarak kent içinde hareket etmektedir. Bu rutinleri bozacak olan ve kent yaşamına hareket ve devinim kazandıracak olan şey sanatın kentin tüm hücrelerine nüfuz etmesi ile mümkün olacaktır. Sanatı insanın dışında değil, insanı sanatın içinde var edecek bir yaklaşım çağın ruhunu da yansıtmaktadır (Öztürk, 2007, s. 46).

Kamusal alanda tüketilen sanat eserleri birlikte olma duygusunu güçlendirmektedir. Birlikte olma durumu en güçlü biçimde kamusal alanlarda yaşanmaktadır. İspanyol sanatçı Jaume Plensa'nın 'Together'/'Birlikte' isimli yerleştirmesi 2015 yılında düzenlenen Venedik Bienalinde, San Marco meydanının karşısında yer alan adadaki St. Giorgio Maggiore kilisesinde yer almıştır. Kilisenin içindeki iki heykel (askıda duran bir el ve merkeze yerleştirilmiş insan başı) karşı karşıya durmaktadır ve aralarındaki etkileşime kiliseyi gezenleri de dahil etmektedir (Şekil 11, 12).

Kilise mekanlarına varıncaya kadar kamusal alanlarla sanat eserlerinin sergileniyor olması, günümüzde sanat anlayışının mekan kavramına bakışındaki yeni açılımların bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekan algımızı değiştirecek güçteki bu yaklaşımlar geleceğin sanat anlayışı hakkında da bize ipuçları vermektedir.

Şekil 11. Jaume Plensa, "Birlikte", 56.Venedik Bienali, Basilica San Giorgio Maggiore, Isola di San Giorgio Maggiore, 2015

Kaynak: URL-11

Şekil 12. Jaume Plensa, “Birlikte”, 56.Venedik Bienali, Basilica San Giorgio Maggiore, Isola di San Giorgio Maggiore, 2015

Kaynak: URL-12

Sanatçılar, tahayyül güçleri ile içinde yaşadıkları çevreyi, yaşam alanlarını sanat eserine dönüştürmeye, eserlerini insanlarla paylaşmaya, insanları sorgulatan, eleştiren bireyler olmaya zorlamaya devam edeceklerdir. Günümüz ileri teknolojisi ve sanatının sınır tanımaz niteliği, geleceği şekillendiren sanatçıların yaşamın tümünü sanat platformuna dönüştürecek güce sahip olduğunu da göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Kavramsal sanatın ortaya çıkmasıyla birlikte, bugün sanatı tanımlarken estetik kaygıların yanı sıra, eleştirel bakış açısı geliştirmek ve görünür kılmak gibi işlevler de öne çıkmaktadır. Sanat ve çevre, yani kamusal alanda sanat düşüncesi içerisinde bu işlevlerin, sanat yapıtları aracılığıyla izleyicisiyle birebir etkileşimde olmasından dolayı kendi bağlamları dışında da söylemler gerçekleştirdikleri görülmektedir. Yine bu düşünce, yapıtların sadece ‘beyaz küp’ olarak ifade edilen izole edilmiş galeriler ve müzeler gibi sanat mekanlarından dışarı çıkışının da göstergesi olmuştur. Böylece insanlar sanat eserlerine çok çaba harcamadan ulaşabilmektedirler.

Sanat yapıtının alımlayıcı tarafından izlenmesi kadar alımlayıcının esere kolay bir biçimde ulaşabiliyor olması da önemlidir. Kamusal sanat, bunu en iyi biçimde gerçekleştiren sanatsal tavırlardan biri olarak ifade edilebilir. Sanatsal kaygıların ve aktarılan fikrin yanı sıra, izleyicinin aktif bir biçimde bu etkileşim sürecine dahil olmasını da olanak sağlamaktadır. Bu etkileşim süreci kamusal diyalogun, farkındalığın ve sanata verilen değerın artmasını sağlamaktadır.

Kamusal sanat, son yıllarda artan oranda ve yaygın biçimde sanatsal üretim alanı olarak görülmektedir. Bu durum 1960'li yıllardan bu yana yoğun biçimde dünyanın her yerinde görülebilmektedir. Mekan-sanatçı-izleyici ilişkisi bağlamında eserlerin oluşum süreci, yeni öneriler sunmaya ve birbirlerini etkilemeye devam etmektedir. Günümüzde kamusal alanda oluşan ya da sergilenen sanat eserleri, hayatın içinde olmaya, herhangi bir ayırım gözetmeksizin bütün bireylerin ulaşabileceği mekanlarda, bireylerin etkin bir biçimde eseri deneyimlemesini teşvik ederek varlıklarını devam ettirmektedirler. Kamusal sanatın amacı; bireyleri çevresinde gerçekleşen olayları, ilişkileri ve çeşitli olguları pasif izleyen olmaktan çıkararak, sürece katılan, eserle aktif uyum içinde bir farkındalık oluşturmaktır.

Sanat toplumsal birlikteliği destekleyen ve katkı sunan yapısı ile toplumsal sorunları iyileştiren, rutin hayatı dönüştürmeye olanak sağlayan, toplumsal yaşamı aktif, yaratıcı dinamiklerle besleyen bir vazgeçilmez olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sanat, sosyal

sınırları aşan niteliği ile sosyal yaşamdan uzaklaşmış, yabancılaşmış, kırsal bölgelerde yaşayan, sanat merkezlerine uzak kalmış bireylerin, aktif hale gelmesini, sosyal yaşama aktif bir uyumla katılmasını sağlayan bir araç olarak da görülebilir. Kamu alanları, insan ilişkilerinde birliktelik duygusunu geliştirirken ortak bilinçaltını da oluşturmaktadır. Örnek olarak camiler, kiliseler, müzeler, opera binaları, sinemalar, üniversiteler ve kütüphaneler bu bilincin oluşmasına neden olan mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamusal kültürün oluşumu hem sosyal ilişkilerin hem de kentin görsel algısını inşa etmeyi kapsamaktadır.

Kamusal alanda sanat eserlerinin insanlarla iç içe olması, sanat eserinin toplumsallaşmasını da vurgulamaktadır. Bu durum bizlere aynı zamanda çağdaş bir kent tasarımında kent yöneticilerinin sanata desteğinin ve sanatçılarla işbirliğinin son derece önemli ve gerekli olduğunu da göstermektedir. Geleceğin kentlerinin sanatla şekillendirilmesi, hem bireylerin mutluluğu hem de toplumsal barış ve huzurun sağlanmasında önemli katkılar sunacaktır. Bu katkılar, kamusal mekanların insanların sosyal, psikolojik, estetik değerlerini içeren ihtiyaçlarını karşılaması ile mümkün olmaktadır. Kent dokusuyla uyumlu, doğayla bütünleşen sanat eserleri, mekanları daha yaşanabilir hale getirirken aynı zamanda insanların duyarlılıklarını, algılarını ve farkındalıklarını geliştirmektedir. Çevreye duyarlılığı gelişmiş olan bireyler, toplumsal duyarlılığın temel yapı taşlarıdır. Kamusal sanat, kamusal konuları içeren bir sanatsal yaklaşım olması nedeni ile çevre kültürüne eleştirel bakışı da içinde barındırmaktadır. Eleştirel yaklaşım interaktif bir biçimde kendimizi ve çevremizi yeni bir bilinçle algılamamızı sağlarken, ortak değerlerin paylaşımına olanak tanımaktadır. Farklı kültürlerle saygı ve onların var olma hakları üzerinde diyalog ortamı ve iletişim ağı oluşturmaktadır.

21.yüzyılda teknolojik ilerlemenin getirdiği yeni olanaklar ve yeni ifade biçimleri kullanan günümüz sanatçıları, mekan ile olan ilişkisine yeni açılımlar getirmiş, sanatı ve estetiği güncel verilerle besleyerek alternatif kamusal alanlar ve alternatif mekan algıları geliştirmişlerdir. Buna en iyi mimari örnek, mimar Emre Arolat tarafından, 2014 yılında İstanbul Büyükçekmece’de yapılan Sancaklar Camii’dir. Cami, İslam felsefesi ile uyumlu, mütevazı, sade bir o kadar da etkili mimarisi ve mekanda gün ışığının sıra dışı kullanımı ile insanların alışık olduğu geleneksel cami mimarisi ve mekan algısını tamamen değiştirecek güce sahip bir eserdir. Farklı kültürlerden ve inançlardan insanların ziyaret ettiği bir mekan olarak insanların dikkatini çekmekte ve çok fazla sayıda insanın ziyaret ettiği bir mekan haline dönüşmektedir (TRT Haber, 2018). Bu örnekte olduğu gibi kamusal mekan algısını değiştiren projeler bireyin mekanla olan ilişkisini değiştirmekte, mekanların sahiplenilmesine ve çevre algısının olumlu yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Kalabalık ve gürültülü kent yaşamının karmaşasından uzak huzurlu, sakin atmosferlerin oluşturulduğu kamusal mekanlar insanların kendilerini iyi hissetmesine neden olmaktadır.

Kamusal alanlarda toplumla etkileşime geçmeyi amaç edinen projelerle, toplumun her kesiminden insanın sanatla buluşması hedeflenmektedir. Kamusal sanat ve toplum merkezli sanatsal projelerin hayata geçirilmesi ile insanların farklı yaşamsal deneyimlerini artırdıkları gözlemlenmektedir. Özellikle son yıllarda gerçekleşen sanatsal projelerle gerek tema açısından gerekse estetik açıdan, kamusal mekanlarda karşılıklı anlayış, hoşgörü ve saygı temeline dayalı bir barış toplumunun oluşmasının hedeflenmekte olduğu görülmektedir. Bu durum bir araç olarak düşünüldüğünde, kamusal alanda sanata verilen değer geliştirilmesinde de önemli aşamalar kat edilmektedir.

Kamusal sanat aracılığı ile kamusal kültür yaratmak, sosyal etkileşim için kamusal mekanların biçimlendirilmesi ve kamusal mekanların görsel yeniden inşası sağlanmış olacaktır. Çağdaş sanatın en önemli açılımlarından olan Arazi Sanatı (Land Art), Performans Sanatı, Çevresel Sanat gibi sanatsal ifade biçimleri, yapıtın galerilerden çıkarak günlük hayatın pratiklerinin içine dahil olmasının alt yapısını hazırlamışlardır. Dünyanın tüm metropollerinde kamusal alanlar; sokaklar, caddeler, kamu binaları, üniversite kampüsleri, meydanlar sanat eserlerinin sergilendiği alanlar olarak kamusal sanatın mekanları haline gelmiştir. Çalışmanın en

önemli bulgularından biri; 14. İstanbul Bienali örneğinde olduğu gibi 545.000 kişinin etkinliği izlemiş olması, kamusal alanlarda sergilenen sanat eserlerinin özel mekanlara oranla daha çok izleyici kitlesi ile buluşması ve bu nedenle bireyle etkileşiminin en yüksek düzeyde olması sonucudur.

Mevcut yaşam alanları, insanların gereksinimlerini tam anlamıyla karşılayamadığından yaratılmış mekanik çevre bireyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bireyin üretken, dinamik ve yaratıcı süreçlere geçişi açısından kamusal alanlarda sanat yapıtı ve estetik tasarımlarla buluşması bu olumsuz etkilerin azalmasına katkı sağlamaktadır. Kamusal alanda sanat eseri; paylaşma, katılım, etkileşim ve iletişim süreci yaratarak toplumsal sorumluluğun temellerini atmaktadır. Kamusal sanat, toplumsal duyarlılıkların, kamusal diyalogun ve farkındalıkların gelişimine önemli katkılar sağlayarak demokratik bir iletişim ve paylaşım alanı yaratmaktadır.

Kaynakça

- Altıntaş, O. ve Eliri, İ. (2010), Birey Toplum İlişkisinde Kent Kültürü, Kamusal Alan Ve Onda Şekillenen Sanat Olgusu. *İdil Dergisi*, 1(5), 61-74. doi: 10.7816/idil-01-05-05
- Berger, J. (2010). *Görme Biçimleri* (Y. Salman, Çev.). (16. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Emlak Ansiklopedisi, (2013). *Street Art nedir? Sokak sanatı nedir?*, <http://emlakansiklopedisi.com/wiki/street-art-nedir-sokak-sanati-nedir>, Erişim tarihi: 01.03.2020.
- Habermas, J. (1962). *Strukturwandel der Öffentlichkeit, Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Neuwied: Hermann Luchterhand Verlag.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Habermas, J. (2003). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, (Bora,T. Sancar, M. Çev.). (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İrvan, S. (Der.). (2002). *Medya, Kültür, Siyaset*. (2. Baskı). Ankara: Alp Yayınevi.
- Keane, J. (2002). *'Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümleri' Medya Kültür Siyaset*. Derleyen S.İrvan, Ankara: Alp Yayınevi.
- Koçan, G. (2008). Models of Public Sphere in Political Philosophy, EUROSPHERE, Çevrimiçi çalışma makaleleri.No.02. <http://eurosphere.uib.no/knowledgebase/workingpapers.htm> (Erişim tarihi: 01.03.2020).
- Mutlu, E. (2004). *İletişim Sözlüğü*. (4. Baskı). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- NTV Sanat Haberleri (2015). *14. İstanbul Bienali'nde tuzlu suyu keşfedin*, <https://www.ntv.com.tr/sanat/14-istanbul-bienalinde-tuzlu-suyu-kesfedin,wIGJtlDRkuhFlkseZwxtw> (Erişim tarihi: 01.03.2020).
- Öztürk, Ö. (2007). *Kentsel Kimlik Oluşumunda Güzel Sanatların Yeri: İzmir Örneği* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Pustu, Y. (2006). Küreselleşme Sürecinde Kent "Antik Site'den Dünya Kentine". *Sayıştay Dergisi*, 17(60), 129-151. <https://jurix.com.tr/article/9468> (Erişim tarihi: 09.12.2020).
- Sanatblog, (2011). *Kurt Wenner: Sokakta Üç Boyutlu Klasik Sanat*. <http://www.sanatblog.com/sokakta-klasik-sanat/> (Erişim tarihi: 01.03.2020).
- Sanatblog, (2015). *Jr İstanbul'da: Şehrin Kırışıklıkları*. <http://www.sanatblog.com/jr-istanbulda-sehrin-kirisikliklari/> (Erişim tarihi: 01.03.2020).
- Sennett, R. (2002). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (Durak, S. Yılmaz, A. Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Sheilk, S. (2005), *Anstelle der Öffentlichkeit? Oder: Die Welt in Franfmenten, (Kamusal Alanın Yerine Ne mi? Ya da, Parçalardan Oluşan Dünya)*, Kritik der Kreativiat, yay. Haz. Gerald Raunig ve Ulf Wuggenig, Viyana.
- Tansuğ, S. (1982). *Herkes İçin Sanat*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- TRT Haber, (2018). *Ödüle doymayan modern yeraltı camisi: Sancaklar Camii*. <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/odule-doymayan-modern-yeralti-camisi-sancaklar-camii-366762.html> (Erişim tarihi: 10.012.2020).
- Tunalı, İ. (1996). *Eстетik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yüksel, M. (2006). *Kamusal Alanda Sanat*. 4. Uluslararası H. Gezer Taş ve Beton Heykel Sempozyumu, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- URL-1: <https://www.ntv.com.tr/sanat/14-istanbul-bienalinde-tuzlu-suyu-kesfedim,wIGJtlDRkuhFlkseZwxtw> (Erişim tarihi: 01.03.2020).
- URL-2: https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/chicagonun-bulut-kapisina-turistilgisi,kx6AKJZwb0O6Yx5E_RI0yw/Nw729NnVrUS_Y3IJPNPPIQ (Erişim tarihi: 05.03.2020).
- URL-3: <http://bonpurloryan.com/2015/05/24/unlu-sokak-sanatcisi-jr-sehrin-kirisikliklari-icin-istanbulda/> (Erişim tarihi: 05.03.2020).
- URL-4: <http://bonpurloryan.com/2015/05/24/unlu-sokak-sanatcisi-jr-sehrin-kirisikliklari-icin-istanbulda/> (Erişim tarihi: 05.03.2020).
- URL-5: <http://www.mandalsanat.com/mehmet-ali-uysal/> (Erişim tarihi: 05.03.2020).
- URL-6: <http://www.themaggar.com/duvarlarin-efendisi-banksy/> (Erişim tarihi: 05.03.2020).
- URL-7: Kişisel Arşiv, 2013.
- URL-8: Kişisel Arşiv, 2013.
- URL-9: <http://www.kisiselgelisimveolumlamalar.com/resim-sanati/kurtwenner-sokak-tabloları-t709299.0.html> (Erişim tarihi: 01.03.2020).
- URL-10: <http://www.sanاتبlog.com/sokakta-klasik-sanat/> (Erişim tarihi: 01.03.2020).
- URL-11: <http://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/venedik-bienalinde-edebiyatin-izini-surmek-i-3821> (Erişim tarihi: 05.03.2020).
- URL-12: <http://entrevoirart.blogspot.com.tr/2015/06/together-jaume-plensa.html> (Erişim tarihi: 05.03.2020).

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Ludwig van Beethoven'ın Op.57 No.23 Appassionata Sonatı'nın Form ve Yorumculuk Bakımından İncelenmesi

Form and Interpretation Analysis of Ludwig van Beethoven's Op.57 No.23 Appassionata Sonata

Ecem ALNIAÇIK¹

Öz

18.-19. yüzyılda yaşamış Alman besteci Ludwig van Beethoven, piyano, oda müziği ve orkestra için yazdığı eserlerle, müzik tarihinin ve piyano edebiyatının önemli bestecilerinden biri olmuştur. Klasik dönem ile romantik dönem arasında bir köprü oluşturmuş, Joseph Haydn ve Wolfgang Amadeus Mozart gibi dönemin önde gelen bestecilerinden etkilenip, onların stillerini geliştirerek kendi üslubunu ortaya çıkarmıştır. Bestecinin üç ayrı dönemde incelenen yaratıcılığının orta (ikinci) dönemine denk gelen, Op. 53 'Waldstein Sonatı'yla aynı zamanlarda bestelediği Op. 57 'Appassionata Sonatı', bestecinin üslubunun değiştiği, kendine özgü bir stil ortaya koyduğu başlıca piyano sonatlarından biridir. Üç bölümden oluşan bu sonatın birinci ve üçüncü bölümleri 'sonat allegro', ikinci bölüm ise 'çeşitleme' formunda bestelenmiştir. Bu sonatta, bestecinin sonat formuna getirdiği yenilikler net bir şekilde görülmektedir. Bu dönemde değişen form ile birlikte lirik anlatım tarzı da dönemin önemli özelliklerindedir. Bu da eserlerini yorumlamada yeni fikirlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu çalışmada, 'Appassionata Sonatı', bestecinin değişen üslubu ve diğer sonatlarına göre farklılıklarıyla birlikte incelenecek, form analizi yapılacak ve Wilhelm Kempff, Alfred Brendel ve Vladimir Horowitz gibi yetkin piyanistler tarafından farklı yorumlarına yer verilecektir. Bu çalışmanın amacı, Ludwig van Beethoven'ın orta dönem sonatlarına örnek olarak, 'Appassionata Sonatı'nı yorumlamak isteyen piyanistlere, eserin form analizi ve farklı yorumlarının karşılaştırılmasını sunarak katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Beethoven, piyano, sonat, op.57 Appassionata Sonatı

Makale Türü: Araştırma

Abstract

German composer Beethoven who lived in the 18th and 19th centuries became one of the milestones in the history of music and the piano repertoire with his compositions. Beethoven played a transitional role between the classic period and romantic period. His compositional style was derived from the influence of Joseph Haydn and Wolfgang Amadeus Mozart. He adopted their traits into his own style as well as enhancing them. Beethoven's compositional life is often divided into three periods. In his Waldstein Sonata Op.53 and Appassionata Sonata Op.57 that were composed in his middle period, his style began changing towards a more unique and personal path. The first and third movements of this sonata are in a sonata allegro form whereas the second movement is in a variation form. This sonata displays very clearly the innovations that Beethoven brought to the Sonata Form, one of which is the style of lyrical expression. This led to the emergence of new ideas regarding interpretations of his works. This study will focus on the aspects of the Appassionata Sonata such as Beethoven's volatile compositional style and the differences between this sonata and its contemporaries along with a structural analysis. The readers will also find a comparison section in which the interpretations by Wilhelm Kempff, Alfred Brendel and Vladimir Horowitz is discussed. This study is aimed to give guidance to pianists who interpret the Appassionata Sonata by presenting a structural analysis and comparison between various interpretations in the lights of examples from his middle period.

¹Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ecem.alniacik@hotmail.com.

Keywords: Beethoven, piano sonata, op.57 Appassionata Sonata

Paper Type: Research

Giriş

Viyana klasikleri arasında yer alan Ludwig van Beethoven, 1770 yılında Almanya'nın Bonn şehrinde doğmuş, 1827 yılında Viyana'da hayata veda etmiştir. Klasik dönemden romantik döneme geçiş sürecine büyük katkı sağlamış ve döneme damgasını vurmuş bestecilerden biri olarak kabul edilmiştir. Dokuz senfonisi, beş piyano konçertosu, otuz iki piyano sonatı, on altı yaylı dörtlüsü ve hayatı boyunca yazdığı tek opera olan 'Fidelio' en çok bilinen eserlerindedir.

Fransız Devrimi ve devrimin getirdiği yenilikler Beethoven'ın gençlik yıllarına denk gelmektedir. Değişen toplum değerleri, sanatçının toplum içinde yeni bir kimlik kazanması, eserleriyle toplumun sesini duyurması dönemin diğer sanatçıları gibi Beethoven'ın da müziğine büyük ölçüde yansımıştır. Beethoven eserlerinde kendi iç dünyasını, duygularını yoğun bir biçimde anlatmıştır ki bu da romantik akıma kapılarını açmıştır. (İlyasoğlu, 1994, s. 70-71)

Beethoven, 18. yüzyılı kapsayan, dünya tarihini etkileyen birçok olayın yaşandığı, aynı zamanda insanlığı etkileyen duyguların da geliştiği bir dönem olan büyük değişim döneminin insanı olmuştur. Haydn ve Mozart'tan o zamana kadar geliştirilmiş ve gelişmeye açık olan stil ve biçimleri alarak romantik dönemin en önemli kaynaklarından biri haline gelmiş, iki yüzyıl arasında geçiş bestecisi olarak tarihe geçmiştir. (Boran ve Şenürkmez, 2010, s. 161)

Müziğe babası ile başlayan Beethoven, ilerleyen yıllarda bestecilik eğitimini Christian Gottlob Neefe, org derslerini Gilles van den Eeden, klavye derslerini Friedrich Pfeiffer, keman ve viyola derslerini de Franz Rovantini ile sürdürmüştür. Viyana'ya taşınması ile dönemin önde gelen besteci Joseph Haydn ile çalışmalarına devam etmiştir.

1792 yılında Mozart'ın ölümünün ardından Beethoven, J. Haydn ile tanışıp, çalışmak üzere Viyana'ya gitmiştir. Kısa sürede yeteneğiyle Haydn'ın da dikkatini çeken Beethoven, hem piyanist hem besteci olarak adını duyurmaya başlamıştır. Fakat bir süre sonra Haydn'ın, Beethoven'ın yenilikçi fikirlerini kabul etmemesi sebebiyle derslere son vermiş ve çalışmalarını Salieri ile devam etmiştir.

O yıllarda Viyanalı soylular Beethoven'ı 'yeni Mozart' olarak görmüş ve ona büyük maddi destekte bulunmuşlardır. Beethoven ise bu isimlerden yaklaşık yirmisine ithaflarda bulunmuştur. İsmi geçen soylulardan en büyük yardımı ise zamanında Mozart ile de çok yakın ilişkide olan Prens Karl Lichnowsky yapmıştır. (Lockwood, 2013, s. 74) 1794 yılında kendisi de zamanında Mozart'tan ders almış olan ve konağını bir müzik derneği haline getiren prens Lichnowsky, ülkesinin prensliğinden desteği kesilen Beethoven'ı kendi konağına davet ederek onu bu müzik akademisinin başına getirmiştir.

1798 yılında işitme problemleri başlayan Beethoven'ın hastalığı üç yıl içinde sağırlığa dönüşmüştür. Oldukça zor bir dönem geçirmesine rağmen birçok önemli eserini bu dönemden sonra bestelemiş, bu dönemde bestelediği sonatlardan ilk üçünü Haydn'a ithaf etmiştir. Bu ilk dönem sonatları incelendiğinde görülmektedir ki besteci stil olarak hocası Haydn'a oldukça yakındır. (Boran ve Şenürkmez, 2010, s. 163) Bu dönem, Bach'ın 1717-1723 yılları arası Köthen'de, Haydn'ın 1770'lerin başında Esterhazy'de, Mozart'ın ilk beş yılı içinde yaptığı gibi Beethoven'ın da olgunluğa eriştiği, müziğini değiştirdiği yıllar olmuştur. Bestecinin en ünlü eserlerini bestelediği dönem olması sebebiyle bu dönem Beethoven'ın kariyerinin merkezi kabul edilmektedir. (Lockwood, 2010, s. 209)

Beethoven'ın orta(ikinci) dönemi 3. senfonisi 'Eroica' ile 1803 yılında başlayarak 1815 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde Beethoven'ın müziğinde gerilim ve dokusal yoğunluk artışı görülmektedir. (Altay, 2014) Ayrıca sağırlığının da ilerlemesiyle Beethoven'ın depresif

ruh hali eserlerine yansımıştır. Bu dönemde bestelediği eserlerde kahramanlık ve mücadele fikri yoğun bir şekilde görülmektedir.

1816 yılı ile Beethoven'ın birçok önemli eserini bestelediği 'olgunluk dönemi' başlamıştır. Bu dönemde bestecinin eserlerinde yapısal olarak yenilikler, yeni kuruluşlar ile birlikte özellikle özgün ifadeleri ve derin duyguları yansıttığı görülmektedir. Bunlara verilecek başlıca örnekler; Missa Solemnis Op. 123, 9. senfoni gibi orkestra eserleridir (Uzar, 2017, s. 381). Bestecinin olgunluk dönemi üslubu, en büyük eserlerinden biri olan Op.101 Piyano Sonatı ile ortaya çıkmıştır. Bu eserle yeni bir estetik arayışa girmiş, hareketler arası kontrastı ön plana çıkarmış, kendi eserlerinde yeni, başka dönemlerde yazılmış eserlerde nadiren görülen yeni bir ses arayışına girmiştir. Yine bu dönem eserlerinde kullandığı melodik ve kontrpuan içeren unsurlar sebebiyle Bach stiliyle kendi stilini sentezlediği görülmektedir. (Lockwood, 2010, s. 356-358) 7. ve 8. senfonilerin ardından Beethoven, büyük bir dini eser bestelemek istemiştir. Koro ve senfoniye birleştirdiği bu büyük eseri, 9. senfonisinin ilk seslendirilişi 1824 yılında yapılmıştır. Senfoninin büyük başarısının ardından Beethoven hemen bir 'Requiem' bestelemek istese de hastalığı buna izin vermemiş, çalışmalarına devam edememiştir. Beethoven, bu dönemde bestelediği eserlerde biçimsel olarak birçok farklılıklar görülmüştür. Özellikle piyano sonatlarında teknik olanakları geliştirirken, formun da sınırlarını zorlamıştır. Örnek; Op.106 Hammerklavier piyano sonatı (Boran ve Şenürkmez, 2010, s. 167).

Bu çalışmada, Beethoven'ın 'Appassionata Sonatı'nda kullandığı stil, eserin form analizi ve yorum karşılaştırmaları incelenecek, değişen stilin eser yorumu üzerindeki etkisi araştırılacaktır.

1. Appassionata Sonatı Op.57 No.23

Op. 57, 23 numaralı 'Appassionata Sonatı' Ludwig van Beethoven'ın sıklıkla yorumlanan sonatlarından biri olup, 1805 yılında bestelenmiş ve 1807 yılında yayımlanmıştır. Sonata 'Appassionata' başlığı besteci tarafından değil, eserin karakterine uygun olarak editörler tarafından verilmiştir. 'Appassionata' kelime anlamı olarak İtalyancada tutkulu ve ihtiraslı bir anlatım anlamına gelmektedir. Bestecinin klavye sonatını yeniden şekillendirmekte olduğu bu dönem 'Appassionata Sonatı' üzerine çalışırken kullandığı deftere yazdığı 1805 tarihli bir notta:

"final her zaman daha basit oluyor. Aynı şey bütün piyano müziklerim için de geçerli. Piyano müziğim benim üzerimde neden her zaman, özellikle de kötü çalındığında çok kötü bir izlenim bırakıyor, Tanrı bilir." diye belirtmiştir. (Lockwood 2010: 301)"

Sonat, 'Allegro assai', 'Andante con moto', 'Allegro ma non troppo' olmak üzere üç bölümden oluşur. Beethoven'ın Franz von Brunswick'a adadığı bu sonatın bestelendiği döneme bakıldığında, bestecinin hayatının orta dönemine denk geldiği görülmektedir. Bu dönem bestecinin de kendini 'verimli ve yaratıcı' olarak tanımladığı bir dönemdir. Klasik form anlayışında uzaklaşarak kendine özgü bir stil ortaya koymaktadır. Dönemin başlıca temaları eşitlik, özgürlük ve kardeşlik olmak üzere Fransız Devrimi'nin de ideallerini yansıtan bu üç kavramdır. Bu temalar Beethoven'ın müziğinde ise kendini özgürlük, kahramanlık ve mücadele ile ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte Beethoven'ın lirik anlatım tarzı bu dönemin en önemli özelliklerindedir. Bu dönemin en öne çıkan yapıtı kahramanlık anlamına gelen, Napolyon'a ithaf ettiği 'Eroica' başlıklı 3. senfonisidir. Bu eser, bestecinin kendine özgü bestecilik özelliklerini içeren ilk büyük ölçekli yapıtı olmakla beraber 19. yüzyıl romantizminin senfoni anlayışının ilk örneklerini içermektedir. İlk kez bu eserde bir tema, farklı yerlerde, farklı bölümlerde tekrar tekrar değiştirilerek kullanılmıştır. Yine bestecinin tek operası olan 'Fidelio'da da kahramanlık teması görülmektedir (Boran ve Şenürkmez, 2010, s. 165).

Besteci bu dönemde, 4. ve 5. Piyano Konçertoları, üçlü konçerto, Op.47 keman konçertosu, 5 yaylı dördü, Op.53 Waldstein Sonatı, Op. 57 Appassionata Sonatı, No.3-8 Senfoniler, Fidelio Operası gibi önemli eserler bestelemiştir.

Klasik dönemde bestecilerin sıklıkla tercih ettiği form 'sonat formu' olmuştur. Sonat formu döngüsel bir form olup, senfoni, oda müziği ve sonatlarda kullanılmıştır. Ludwig van Beethoven ise sonat formuna formal ve müzikal olmak üzere birçok yenilik getirmiştir. Bunların başında, formları esnetip genişletmesi, gerilim-çözülüm ilişkisi ve armonik değişiklikler gelmektedir. Eserlerinde müzik yeni bir anlayışa, romantizm akımına doğru yönelmeye başlamıştır. Bach, Händel, Haydn ve Mozart'ın klasik yanlarını özümsemiş, onların fikirleriyle kendi tarzını oluşturma yolunda ilerlemiştir (Karaçıl, 2010, s. 14).

1.1. Birinci Bölüm 'Allegro assai'

Sonat formunda bestelenmiş eserlerin ilk bölümleri genellikle 'sonat allegro' formundadır. Beethoven'ın op.57, no.23 sonatının birinci bölümü olan 'Allegro assai', sonat allegro formunda bestelenmiştir. Fa minör bölümün 'sergi' bölümü 1.-65. ölçüler arasındadır. Bu bölümün karamsar, depresif karakterli 1. teması, 'bileşik aperiodyk'^{2 3} temadır. Şekil 1'de görülen temel fikir, fa minör tonunda 1.-4. ölçüler arasında duyulduktan sonra 4.-8. ölçüler arasında sol bemol minör tonunda tekrar eder. Böylece sergi bölümünün sunum cümlesi kadans yapmadan bitmiş olur ve 9. ölçüde, temel fikrin üçüncü ölçüsünden alınan parçalanma başlar.

Şekil 1. Sergi bölümü, temel fikir. (1.-4. ölçüler)

9. ölçüde, Şekil 2'de görüldüğü gibi Beethoven'ın sonraki yıllarda yazacağı 5. Senfonisi'nin 'kader teması' duyulur. İki ölçülük kadansa hazırlığın ardından 14. ölçüde 'parlak stilde' (*brillant style*) kadans cümlesi duyulur ve 16. ölçüde kırık kadansla 1. tema bitmiş olur.

Şekil 2. 5. Senfoni'den bir motif (kader teması) (10. ölçü)

16. ölçüde temel fikrin başı duyulur ve fa minör akorlarla tema devam eder. Burada temel fikir tekrar duyurulmak istenmiştir. 23. ölçüyle birlikte tonaliteden uzaklaşma başlar.

² Periyot, yapısı itibarıyla "öncül" 2 ve "soncul" 3 olarak anılan iki cümleyi içerir. Burada esas olan, her iki cümlelerin de birer kadansla sonlandırılmasıdır. Yaygın olarak (özellikle klasik dönemde) simetrik bir organizasyon içeren periyotlar, dördü "öncül", dördü ise "soncul" olmak üzere toplam sekiz ölçüden oluşurlar. Ancak bu durum her zaman geçerli değildir "Aperiodyk" yapılar simetrik bir (tipik olarak sekiz ölçülük) tematik kuruluş türüdür. Burada "aperiodyk" 8 terimi belirli bir türü işaret etmektedir. Zira aperiodyk yapılar da, tıpkı periyotlar gibi belli başlı niteliklere sahip sıkı tema kuruluşlarıdır. (Altay, 2011, s. 5, 11)

³ Analizde kullanılan terminoloji, William E. Chaplin'in *Classical Form* başlıklı kitabında kullandığı terminolojinin Gökçe Altay tarafından Türkçe'ye uyarlanmış halidir.

24. ölçüde yeni temaya hazırlık amaçlı mi bemol majör tonunda ‘geçit’ başlar ve 35. ölçüde la bemol majör tonunda ‘yan tema’ duyulur.

Yan tema, iki gruptan oluşur. 35.-51. ölçüler arası 1. gruptur. (Şekil 3) 1. grup, temanın çevrim çeşitlemesi olsa da karakter olarak tamamen karşıt, neşeli bir karakterdedir. Burada tema kuruluşu periyottur. 39. ölçüde temel fikir tekrar eder ve ardından kadans başlar. Tam otantik kadansın ardından 51. ölçüde yan temanın la bemol minör tonunda, bileşik aperiyyot tema kuruluşunda 2. grubu başlar. (Şekil 4) Bu tema 1. grup gibi kibar değil aksine çok daha agresif karakterdedir. 51.-54. ölçüler arası duyulan tema, 55.-58. ölçüler arası tekrar duyulur. Bir ölçülük uzamanın ardından tam otantik kadansla tema sona erer. 61.-65. ölçüler arası ‘kodetta’dır.

Şekil 3. Yan tema, 1. grup (35.-39. ölçüler)

Şekil 4. Yan tema, 2. grup (51.-54. ölçüler)

65.-135. ölçüler ‘gelişme bölümü’dir. 65.-78. ölçüler armonik ve tonal kararlılığın bozulduğu ‘ön hazırlık’tır. Bu grupta 1. temadan motifler parçalanarak kullanılmıştır. Ön hazırlık, 78. ölçüde mi majör tonunda yarım kadans ile biter ve gelişme bölümünün ‘ana gövde’si başlar, 130. ölçüye kadar devam eder. Burada ‘fırtına ve gerilim’ (*Almanca: Sturm und Drang*) estetik anlayışı yansıtılmıştır.

Ana gövde, üç grup halinde incelenmiştir. 1. grup, 78. ölçüde başlar, 93. ölçüde sona erer. Burada 1. temanın çıkıcı motifi farklı tonlarda gelmektedir. Ardından 93. ölçüde 2. grup başlar ve 109. ölçüye kadar devam eder. Burada ise sergi bölümünün geçidindeki motif kullanılmıştır. Tonal karışıklığın ardından 109. ölçüde re bemol majör tonunda 3. grup başlar, modülasyonlarla 123. ölçüye kadar devam eder. Burada ise yan temanın 1. grubu kullanılmıştır.

122. ölçüde ana ton olan fa minörün dominant akorunun duyulmasının ardından 123. ölçüde ‘geri geçit’ başlar. Geri geçit kırılan arpejlerle başlar ve bölünerek 130. ölçüye kadar

devam eder. 130. ölçüde ise sergi bölmesinde de kullanılan 'kader teması' tekrar duyulur. İki ölçülük bir hazırlığın ardından 135. ölçüde 'yeniden sergi' bölmesi başlar.

Yeniden sergi bölmesi ana ton olan fa majör tonunda, sergi bölmesinden farklı olarak ise tema, basta 'do' notası eşliğiyle birlikte duyulur. Sergi bölmesinde olduğu gibi burada da temel fikrin tekrar gelişinin ardından 163. ölçüde do majör tonunda geçit başlar. Yan temanın 1. grubu fa majör, 2. grubu ise fa minör tonundadır. 200. ölçüde tam otantik kadansla sona eren yeniden sergi bölmesi iki ölçü uzadıktan sonra 204. ölçüde 'koda-1' başlar.

Koda-1, 1. temadan alınan motifle başlar. Motifin arka arkaya birkaç kez duyulmasının ardından, 210. ölçüde yan temadan 1. grubun teması duyulur ve bu tema parçalanarak devam eder. Ardından 218. ölçüde geçit nitelikli, arpejlerden oluşan, parlak stilde bir grup sekvensler halinde gelir ve parçalanarak devam eder. 227. ölçüde ise yine parlak stilde, arpejlerden oluşan bir diğer grup başlar ve 235. ölçüde sonlanır. Yine bu ölçüde sergi bölmesinde de duyulan 'kader teması' birkaç kez arka arkaya duyulur ve koda-1 yarım kadansla sona erer.

239. ölçüde yeni bir 'koda-2' başlar. Burada yine yan tema, 1. grubun teması kullanılmıştır. Tema parçalanarak devam eder ve 250. ölçüde tam otantik kadansla sona erer. Ardından kadansın uzaması başlar. 258. ölçüde yan tema, 1. grubun temasının ilk motifinin duyulup, uzamasıyla 'Allegro assai' başlıklı birinci bölüm sona erer.

1.2. İkinci Bölüm 'Andante con moto'

Sonata'nın ikinci bölümü olan 'Andante con moto', 'çeşitleme' formundadır; tema ve dört çeşitlemeden oluşur. İlk bölümün karamsar başlangıcıyla tezatlık oluşturan, Şekil 5'te görülen, re bemol majör tema, 1.-16. ölçüler arasında duyulur. Tema, kendi içinde iki kısımdan oluşur; ilk sekiz ölçü ilk, 9.-16. ölçüler ise ikinci kısımdır. Her iki temada da noktalı-on altılık ritim kalıbı kullanılmıştır. Korall'i andıran ikinci bölüm, ilk bölümde ana temanın geniş aralıklı arpejlerinden farklı olarak oldukça durağandır.

Şekil 5. Tema (1.-16. ölçüler)

1. Çeşitleme, 17.-32. ölçüler arasındadır. Bu çeşitlemede, sağ elde tema devam ederken, sol ele senkoplar eklenmiştir. Bu çeşitleme de tema gibi sekiz ölçülük iki kısımdan oluşur.

2. Çeşitleme, 33. ölçüde başlar ve 48. ölçünün ikinci yarısına kadar devam eder. Bu kez tema sol elde duyulurken, sağ el arpejlerle eşlik eder. 2. çeşitleme, tema ve 1. çeşitlemenin aksine nota üzerinde *legato* olarak belirtilmiştir.

3. Çeşitleme, 49.-80. ölçüler arasındadır. Bu çeşitlemenin dikkat çekici özelliği, 1. ve 2. çeşitlemelerin her ikisini de içinde barındırmasıdır. 2. çeşitlemedeki on altılık arpejler, otuz ikilik notalara dönüşmüş, tema ise sağ elde senkoplarla ve *sf* ile belirgin bir şekilde duyulur. 57. ölçüde tema sol ele, ardından 65. ölçüde tekrar sağ ele geçer. 79. ölçüde *ff* sadece tek ölçülük bir *diminuendo* ile *p*'ye düşen 4. çeşitlemeye bağlanır ve tema röpriz olmadan tekrar

duyulur. Bu çeşitlemede tema, oktav atlamalarıyla devam eder. 4. çeşitleme, form olarak röpriz ve koda yerine geçer. Eksik yedili akorla bölüm sona erer. İkinci gelen eksik akor *ff* ve üçüncü bölümün habercisidir.

1.3. Üçüncü Bölüm ‘Allegro, ma non troppo’

Sonata'nın üçüncü ve son bölümü olan ‘Allegro, ma non troppo’, birinci bölüm gibi ‘sonat allegro’ formunda bestelenmiştir; bölüm boyunca gergin bir atmosfer hissedilmektedir. Fa minör bölüm on dokuz ölçülük bir girişle, ikinci bölümün sonundaki eksik akorun ısrarlı tekrarlarıyla başlar. Burada ilk iki ölçüdeki ritim, sonraki iki ölçüde iki kat hızlanarak Beethoven’ın bir çağrısı ve ikazı olarak nitelendirilebilir. Müzikte eksik yedili akorlar genellikle gerginlik hissini vermek için kullanılır. Akorların ardından gelen on altılık pasaj sergi bölmesine hazırlık niteliğindedir.

20.-117. ölçüler arasında duyulan ‘sergi’ bölmesinin enerjik ve heyecanlı bir karakteri vardır. Ana tema, iki gruptan oluşur; ilki Şekil 6’da görülen 20.-28. ölçüler arası, ikincisi de Şekil 7’de görülen 36.-50. ölçüler arasında duyulur. Her ikisi de ‘bileşik aperiodyk’ temadır. Ana temanın 1. grubu 20. ölçüde başlar ve ardından gelen sekiz ölçüde bu kez akor ve oktavlardan oluşan eşlikle temayı tekrar eder. 28. ölçüde ‘geçit’ başlar, 36. ölçüde yine fa minör ana tema grubunun 2. grubu duyulur ve 50. ölçüye kadar devam eder. 50.-64. ölçüler arası ana temanın 2. grubu bu sefer sağ ele geçerek tekrar eder. 64. ölçüde, bölümün en başında duyulan motifle geçit başlar ve 75. ölçüye kadar devam eder. 76. ölçüde Şekil 8’de görülen do minör yan tema duyulur. Yan tema, ilk dört ölçüsü uzaması ve ardından tekrarıyla 96. ölçüye kadar devam eder ve 96. ölçüde ‘kodetta’ başlar. Kodetta, ilk temadan alınan motifle işlenmiş ve tekrarlanmıştır.

Şekil 6. Ana tema, 1. grup. (20-28. ölçüler)

Şekil 7. Ana tema ikinci grup (36.-50. ölçüler)

Şekil 8. Yan tema (76.-96. ölçüler)

The musical score for the side theme (76-96 measures) is presented in four systems. The first system shows the beginning of the theme with a forte (fp) dynamic. The second system includes a crescendo (cresc.) and a diminuendo (dimin.) marking. The third system continues with a forte (fp) dynamic. The fourth system ends with a diminuendo (dimin.) marking.

118.-211. ölçüler bölümün 'gelişme bölümü'dür. Gelişme bölümü 'ön hazırlık', 'ana grup' ve 'yeniden geçit' olmak üzere üç grupta incelenmiştir. 118.-126. ölçüler tonal kararlılığın bozulduğu, ana grubun ön hazırlığıdır. 126. ölçüde başlayan sergi bölümünün ilk teması 142. ölçüye kadar devam eder; burada duyulan senkoplarla ikinci bölümün 3. çeşitlemesi arasında yapısal bir bağ saptamak mümkündür. 158. ölçüde tekrar sergi bölümünden ilk temanın iki ölçülük motifiyle 'geçit' başlar, 175. ölçüye kadar devam eder ve 176. ölçüde 'geri geçit' başlar. Burada tema genişletilerek kullanılmıştır. Yeniden sergi bölümüne hazırlık olan 'geri geçit', arpejlerden oluşur ve ana ton olan fa minöre hazırlık niteliğindedir. 206. ölçüde fa minörün dominantı duyulur ardından 212. ölçüde 'yeniden sergi' başlar.

Yeniden sergi bölümünde 1. tema, sergi bölümünde ilk başladığı haliyle değil, 28. ölçüdeki haliyle duyulur, ardından 220. ölçüde sol elde tema devam ederken, sağ elde yeni bir motif ortaya çıkar ve 228. ölçüde fa minör ana tema grubunun 2. teması başlar. Tema, 256. ölçüye kadar devam eder ve sergi bölümünde olduğu gibi ilk temadan alınan motifle 256. ölçüde 'geçit' başlar. Geçit, sergi bölümünden farklı olarak bu sefer fa minör başlayıp, re bemol majöre geçer. 268.-288. ölçülerde sergi bölümünde olduğu gibi yan tema duyulur. Yan tema burada fa minördür.

288. ölçüde 1. temadan alınan motifle fa minör tonalitesinde 'koda-1' başlar. Koda-1, 300. ölçüye kadar sergi bölümündeki haliyle duyulur, 300. ölçüde geçitten alınan motif, 308. ölçüye kadar devam eder ve 308. ölçüde 'koda-2' başlar.

Koda-2, yeni bir temayla başlar; akorlardan oluşan bu güçlü tema önce ana ton olan fa minör, ardından da la bemol majörde tekrar eder. 325. ölçüde ana temadan alınan motif duyulur; burada geri geçitte duyulan motif sol ele geçer ve 341. ölçüye kadar devam eder. Tam otantik kadansın duyulmasının ardından kadansın uzaması başlar. Tekrar eden arpejler ve akorlarla ‘Allegro, ma non troppo’ güçlü bir şekilde sona erer.

2. Appassionata Sonatı’nın Yorumculuk Bakımından İncelenmesi

‘Appassionata Sonatı’nın birinci bölümü, birkaç yorumcudan dinlenmiş ve aşağıda Wilhelm Kempff, Alfred Brendel ve Vladimir Horowitz’in yorumlarıyla ilgili görüşlere yer verilmiştir.

2.1. Birinci Bölüm ‘Allegro Assai’

‘Allegro assai’ başlıklı birinci bölüm, yavaş bir tempoda olmasa da karamsar karakterine uygun yorumlanması ve özellikle girişin ritmik keskinliğinin duyulması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca ilk cümleyi aksansız, belirgin bir legato ile çalmak eserin başlangıcı için dikkat çekici olacaktır.

Kempff’in 1960 yılında yaptığı kayıta, gereğinden ne hızlı ne de yavaş, orta karar bir tempo tercih edilmiştir. Girişte az pedal kullanılmış ve trillerin tümüne alttan başlanmıştır. 14. ölçüde ‘a tempo’ başladığında oldukça dinamik bir tempo alınmıştır. 24. ve 25. ölçülerde suslar yapılmamış, sesler pedala uzamıştır. 28. ölçüde pasaj, pedalsız ve suslar dikkate alınarak çalınsa da 29. ölçüde gelen aynı motif, suslar yapılmadan, pedallı çalınmıştır. 35. ölçüde yan temanın 1. grubu geldiğinde daha sakin bir tempoya geçilmiş; ancak nota üzerinde böyle bir ifade bulunmamaktadır. 51. ölçüde gelen tema ve öncesinde gelen geçidin sonu birbirine bağlanmıştır. Beethoven’ın buradaki yazısında bağ kesilse de Kempff’in kaydında, *crescendo* yapılarak geçit ve tema bağlı çalınmıştır. 51. ölçüde başlayan yan tema 2. grup, pedallı ve artiküle edilmeden bağlı çalınmıştır; fakat yine de sağ elde üst sesler duyulmaktadır. 70. ve 72. ölçülerde neredeyse tam bir ölçü boyunca devam eden suslar pedalin içinde kalmıştır. 92. ölçüden sonra gelen temada her üç kayıt da stil olarak benzemektedir; fakat Kempff’in kaydında 97. ve 98. ölçülerde oktav çıkan sesler daha kısa ve pedalsız çalınmıştır. 108. ölçüden sonra nüans farklılıkları çok belirgin ve tempo korunmuştur. 123. ölçüde gelen sekizlik notalar pasaja dahil edilmeden, Beethoven’ın belirttiği şekilde uzun çalınmış, pedallı olsa da tüm sesler artiküle bir şekilde duyulmuştur. 135. ölçüde notada belirtilmese de temaya *ritardando* yaparak başlanmıştır. 144. ölçüden sonra tekrar tekrar duyulan ‘kader teması’ keskin ve artiküle çalınmıştır. 204. ölçüde kodada sağ el, artiküle başlamış, sonra pedallı devam etmiştir. 208. ölçüyle birlikte nota üzerinde yazıldığı gibi dört ölçü boyunca *crescendo* yapılmış; fakat 210. ölçüye nota üzerinde belirtildiği gibi *p* başlanmamıştır. 235. ölçüde ‘si bemol’ *p* değil *f* çalınmış, sonrasında tekrar eden ‘kader teması’nda nota üzerinde belirtilen *sempre ped.* dikkate alınmamıştır. ‘Adagio’ öncesindeki *ritardando* Brendel’in kaydına göre daha geç uygulanmaya başlanmıştır. ‘Piu Allegro’ya dinamik bir tempoyla başlanmış ve son dört ölçüye kadar tempo korunmuştur; fakat bölümün sonunda aşırı bir yavaşlama yapılmış ki nota üzerinde böyle bir ibare yoktur.

Brendel’in, 1971 yılında yaptığı kayıta sonatın birinci bölümüne oldukça serbest başlanmış, ‘a tempo’ öncesi Kempff ve Horowitz’in kayıtlarına göre (nota üzerinde *poco rit.* olarak belirtilmesine rağmen) fazla yavaşlama yapılmıştır. 14. ölçüde ‘a tempo’da notalar, rafine ve çok parlak duyulmuş, sonrasında nota üzerinde belirtilen nüans farklılıkları (*ff* ve *p*) pek anlaşılmemektedir. 28. ve 29. ölçülerde suslar dikkate alınmamış, pedalin içinde kalmıştır. 33. ve 34. ölçülerde suslar pedal içinde kalmış ve nota üzerinde belirtilmemesine rağmen *ritardando* yapılmıştır. Brendel’in kaydında da Kempff’in kaydında olduğu gibi 35. ölçüde yan tema 1. grup geldiğinde daha sakin bir tempoya geçilmiştir. 47. ölçüde başlayan kromatik gam, 51. ölçüde *f* nüansındaki tema öncesi aksansız, sade ve *p* çalınmış, böylece 51. ölçüde gelen tema daha etkili duyulmuştur. Tema başlamadan önce ufak bir duraksama yapılmıştır; bunun sebebi bestecinin yazdığı bağın bitmesi ve yeni bir bölmeye geçilmesi olabilir. Temada sağ elde

üst sesler alt seslerden ayrılmış ve on altılık notalar Kempff'in kaydına göre daha artiküle çalınmıştır. 93.-104. ölçüler arası suslar pedal içinde kalmıştır. 108. ölçüden sonra nüanslar Kempff'in kaydındaki kadar belirgin olmamıştır. 126. ölçüde üst sesler ön plana çıkarılmış ve ardından 134. ölçüde *non-legato* başlayan do notalarına *decrescendo* ile birlikte pedallı devam edilmiş, yeniden sergi bölmesine bu şekilde bir hazırlık yapılmıştır. 149. ölçüde başlayan arpejde nota üzerinde belirtildiği gibi *crescendo* yapılmamış, 150. ölçünün sonunda yavaşlanmıştır. Brendel'in kaydında da Kempff'in kaydında olduğu gibi 204. ölçüde kodaya pedalsız ve artiküle başlanıp, ardından pedalla devam edildiği gözlemlenmiştir. 218. ölçüden sonra gelen arpejler pedallı çalınmış, tüm notalar parlak bir şekilde ortaya çıkarılmıştır. 235. ölçüde ve sonrasında duyulan 'kader teması' notanın üzerinde belirtildiği gibi iki buçuk ölçü boyunca tek pedalda çalınmıştır. 'Piu Allegro' öncesi nota üzerinde belirtildiğinin aksine büyük bir yavaşlama yapılarak 'Adagio'ya ulaşılmıştır. 'Piu Allegro'ya dinamik bir tempoyla başlanmış ve son iki ölçüye kadar bu tempo korunmuştur. Brendel'in kaydında da Kempff'in kaydında olduğu gibi nota üzerinde belirtilmemesine rağmen son iki ölçüde yavaşlama yapılarak bölüm bitirilmiştir.

Horowitz'ın 1959 yılında yaptığı kayıta, Kempff ve Brendel'in kayıtlarına göre en dikkat çeken farklılık girişte trillerin sonundaki yavaşlama olmuş, trillerden sonra gelen notalar değerlerinden uzun çalınmıştır. Bu da daha sonatın girişinde Horowitz'ın kaydının, Kempff ve Brendel'in kayıtlarına göre daha serbest olacağını sinyallerini vermektedir. Bağlı notaların ardından gelen on altılıklarda aksanlar duyulmaktadır. 14. ölçüde 'a tempo'da çok hızlı bir tempo alınmamış, yine arkasından gelen temada da aynı oturaklı tempo korunmuştur. Kempff ve Brendel'in kayıtlarında olduğu gibi 28. ve 29. ölçülerde suslar pedal içinde kalmıştır. 35. ölçüde tema geldiğinde tempo korunmuştur. 39. ölçüde bağ ve cümle sonu olan 'mi bemol' aksanlı duyulmaktadır. 44, 45, ve 46. ölçülerde gelen trillerde, ilk notalarda duraksayarak çalınmıştır. 50. ölçünün sonundaki bağ belirtilmeden temaya geçilmiş, 51. ölçüde tema başladığında tempo düşürülmüştür. Tema, pedallı ve bağlı çalınırken sağ elde üst sesler net bir şekilde duyulsa da tema dışı sesler de yoğun bir şekilde duyulmaktadır. 70. ve 72. ölçülerde suslar yapılmamıştır. 94. ölçüden sonra tempo yavaşlamış, 97. ve 98. ölçülerde suslar pedal içinde kalmıştır. 108. ölçüden sonra nota üzerinde belirtilen *p* ve *f* nüans farklılıkları Kempff ve Brendel'in kayıtlarına göre daha belirgin duyulmaktadır. 123.-132. ölçüler nota üzerinde belirtildiği gibi *sempre ped.* çalınmıştır. 144. ölçüden sonra üç vuruş uzayan sesler ortaya çıkarılmış, 149. ölçüde gelen arpej çok artiküle olmamakla birlikte, sol elde tekrar eden do sesi ön plana çıkarılmıştır. Diğer kayıtlardan farklı olarak 204. ölçüden sonra Horowitz'ın kaydında, sağ el artiküle çalınmayıp, sol eldeki tema ortaya çıkarılmıştır. 235. ölçü ve sonrasında duyulan 'kader teması' pedallı çalınsa da nota üzerinde belirtildiği gibi *sempre* değil kesik kesik duyulmaktadır. 'Piu Allegro' öncesi Horowitz'ın kaydında yavaşlama olsa da Brendel'in kaydında olduğu gibi büyük bir yavaşlama yapılmamıştır. 'Piu Allegro'da Horowitz'ın kaydında da Kempff ve Brendel'in kayıtlarındaki gibi oldukça dinamik bir tempo alınmış fakat diğer kayıtlardan farklı olarak sonunda hiç yavaşlamadan bölüm bitirilmiştir.

2.2. İkinci ve Üçüncü Bölümler 'Andante con moto' 'Allegro, ma non troppo'

'Andante con moto' başlıklı ikinci bölümde, *Urtex* nota üzerinde *legato* belirtilmemiştir; fakat kayıtların üçünde de *legato* çalındığı görülmektedir.

Kempff'in kaydında, 'Andante con moto' başlıklı ikinci bölümde sakin ama akıcı bir tempoyla çalınmıştır. Genel olarak röprizler daha *p* duyulmaktadır. 13. ölçüde noktalı ve otuz ikilik notadan oluşan ritim kalıbı, her iki sefer de noktalı ve on altılık olarak çalınmıştır. 33. ölçüde başlayan 2. çeşitlemede tema sol ele geçmiş olsa da her iki el de eşit duyulmuş, 3. çeşitlemeyle birlikte bazen ritimle oynanmıştır. 79. ölçüde röpriz yapıp başa dönerken yavaşlayarak dönülmüş; fakat 4. çeşitlemeye geçerken hiç yavaşlamadan devam edilmiştir. Bölümün bitişine dört ölçü kala yavaşlamaya başlanmış, ilk akor yavaş ikincisi hızlı kırılmıştır. İkinci bölüm, hiç ara verilmeden (*attacca*) üçüncü bölüme bağlanmıştır.

Kempff'in kaydında, 'Allegro, ma non troppo' başlıklı üçüncü bölüm, abartısız, orta hızda bir tempoyla çalınmıştır. 20. ölçüde başlayan sergi bölmesine pedalsız başlanmış, 36. ölçüye kadar pedalsız devam edilmiştir. 64. ölçüde başlayan geçitte tempo çekilmiş, sağ elde tema ortaya çıkarılsa da artiküle duyulmamıştır. Bölüm boyunca yoğun pedal kullanımı görülmemektedir. 112.-115. ölçüler arası vuruş başları aksanlı duyulmuş, gelişme bölmesi başlamadan önce yavaşlanmış ve 118. ölçüde tempoda devam edilmiştir. 135. ölçü ve sonrasında üst notalar oldukça belirgin ve parlak duyulmuştur. 143. ölçüden sonra sağ elde gelen tema, tek ses olduğunda nota üzerinde belirtildiği gibi *staccato*, fakat oktav çalındığında pedallı ve uzun çalınmıştır. 168.-175. ölçüler arası sol el ön plana çıkarılmış ve 176. ölçüye kadar nota üzerinde belirtilmese de hızlanarak devam edilmiştir. 184,186,188,190. ölçüler nota üzerinde belirtildiği gibi pedallı çalınmamış; fakat sonrasında 192. ölçüden 204. ölçüye kadar notada belirtildiği gibi *sempre ped.* çalınmıştır. 211. ölçüdeki noktali ritim kalıbı *non-legato* duyulmaktadır. Yeniden sergiye nota üzerinde belirtildiği gibi *pp* başlanmamıştır. 300. ölçüden sonra hızlanarak, hiç ara verilmeden koda-2'ye bağlanmıştır. Koda-2'ye çok hızlı olmayan, oturaklı bir tempoyla başlanmış, sonradan hızlanılmış, arkasından pedalsız, kısa ve keskin akorlarla bölüm sona ermiştir.

Brendel'in kaydında Kempff'in kaydına göre 'Andante con moto' başlıklı ikinci bölüm, daha yavaş bir tempoyla çalınmıştır. 1. çeşitlemede nota aralarındaki sekizlik ve on altılık suslar pedal içinde kalmıştır. 2. çeşitlemede Kempff'in kaydında olduğu gibi her iki el de eşit duyulmuştur. 3. çeşitleme, Kempff'in kaydı göre daha ritmik çalınmış ve otuz ikilik notalar oldukça parlak duyulmuştur. 3. çeşitleme ve sonrasında bir el otuz ikiliklerle eşlik ederken, diğer elde çalan tema, her seferinde ortaya çıkarılmıştır. 79. ölçüden 4. çeşitlemeye hafif yavaşlayarak geçilmiştir. Bölüm sonundaki *p* akor çok yavaş kırılmış, *f* akor ise ilkinin aksine hızlı kırılmıştır.

Brendel'in kaydında, 'Allegro, ma non troppo' başlıklı üçüncü bölümde, Kempff'in kaydına göre biraz daha hızlı bir tempo alınmıştır. Ayrıca stil olarak iki kayıt arasında büyük benzerlik görülmektedir. 20. ölçüde başlayan sergi bölmesine pedalsız başlanmış, 36. ölçüye kadar pedalsız devam edilmiştir. Üçüncü bölümde, Brendel'in kaydında, Kempff'in kaydına göre daha yoğun pedal kullanımı görülmektedir. 64. ölçüde başlayan geçitte nota üzerinde belirtilen *crescendo* ve *decrescendo* oldukça belirgin bir şekilde duyulmaktadır. 104. ölçü ve sonrasında nota üzerindeki *sf*, yazan akorlarda değil, ölçü başlarındaki akorlarda yapılmıştır. 125. ölçüde tempo esnetilmiş ve 126. ölçüde temaya kısa bir boşluğun ardından başlanmıştır. Brendel'in kaydında da Kempff'in kaydında olduğu gibi tema tek ses olarak geldiğinde nota üzerinde belirtildiği gibi *staccato*, fakat oktav çalındığı yerlerde pedallı çalınmıştır. 168. ölçüden sonra sol eldeki notalar ön plana çıkarılmıştır. 206. ölçüden yeniden sergi başlayana kadar tempo esnetilmiş, 211. ölçünün ikinci vuruşunda noktali ve on altılıktan oluşan ritim, *non-legato* ve tempoda çalınarak yeniden serginin ilk temasına başlanmıştır. 300. ölçüden sonra hızlanarak koda-2'ye bağlanmıştır; Kempff'in kaydına göre burada daha hızlı bir tempoyla çalındığı görülmektedir. 'Presto' öncesi *crescendo* yapılmış fakat nota üzerinde yazıldığı gibi *ff* başlanmamış ve yine arkasından *p* yapılmamıştır. 325. ölçüden önce yavaşlama yapılmış, sonrasında da tempo hızlandırılmıştır. Koda-2 parlak ve artiküle duyulmaktadır. Bitişten on ölçü önce yavaşlama yapılmış, arkasından gelen arpejler son akorlara kadar tek pedalda ve oldukça enerjik duyulmaktadır. Sondaki akorlar tek pedal içinde olmasa da Kempff'in kaydına göre daha pedallı ve uzun duyulmaktadır. (Son dokuz ölçü nota üzerinde tek pedal olarak belirtilmiştir.)

Horowitz'in kaydında 'Andante con moto' başlıklı ikinci bölümde, Kempff ve Brendel'in kayıtlarına göre daha geniş bir nüans aralığında ve daha hızlı bir tempo ile çalındığı görülmektedir. 1. çeşitlemede nota üzerinde belirtilmese de tempo arttırılmış, suslar pedal içinde kalmıştır. 33. ölçüde başlayan 2. çeşitlemede tema ve eşlik eşit çalınmıştır. 3. çeşitlemeye yavaş başlanıp, sonradan hızlanılmış ve pedallı çalınmıştır. 4. çeşitlemeye yavaşlamadan geçilmiş,

bölümün sonunda Kempff ve Brendel gibi Horowitz'in kaydında da ilk akor yavaş, ikinci akor hızlı kırılmıştır. İkinci bölüm hiç ara verilmeden üçüncü bölüme bağlanmıştır.

'Allegro, ma non troppo' başlıklı üçüncü bölüme, orta hızda bir tempoyla başlanmış; fakat bölüm boyunca tempo sürekli değişmiştir. 28'den 29. ölçüye geçerken *rubato* yapılmış ki bu yorumla dönemin stil özellikleri ve bu ölçüdeki karakter göz önüne alındığında çerçeveden uzak, fazla serbest bir *rubato* yapıldığı saptanabilir. 50. ölçüde hızlanılmış, 64. ölçüde başlayan geçitte yine oldukça dalgalı bir tempo alınmış ve arkasından tekrar hızlanılmıştır. 118. ölçüde gelişme bölmesine başlamadan önce, Kempff'in kaydının aksine Horowitz'in kaydında yavaşlama yapılmamış, aynı tempoda devam edilmiştir. Gelişme bölmesinde nota üzerinde belirtilen nüanslar Kempff ve Brendel'in kayıtlarına göre daha açık duyulmaktadır. 135. ölçüde eser içinde tek bir kere duyulan üst sesler ön plana çıkarılmış, 138. ölçüyle birlikte tempo tekrar hızlandırılmıştır. 168. ölçüden sonra Kempff ve Brendel'in kayıtlarında olduğu gibi sol eldeki sesler ön plana çıkarılmıştır. 179. ve 183. ölçülerde nota üzerinde belirtilen ve bir ölçü boyunca devam eden suslar pedal içinde kalmıştır. 192.-204. ölçüler nota üzerinde belirtildiği gibi *sempre ped.* çalınmış, 198. ölçüde notada belirtilmemiş olsa da *crescendo* yapılmıştır. Yeniden sergi bölmesinde tempo yine değişmektedir. 300. ölçüden itibaren hızlanarak koda-2'ye ulaşılmış, her iki kayda göre çok daha hızlı bir tempo tercih edilmiştir. 352. ölçüde Kempff ve Brendel'in kayıtlarındaki gibi yavaşlanmamış; arpej, nota üzerinde belirtildiği gibi tek bir pedalda çalınmıştır. Sondaki akorlar ise Brendel'in kaydında olduğu gibi uzun ve pedallı duyulmaktadır.

3. Yöntem

Bu araştırma, Ludwig van Beethoven'ın sanatını, eserlerini, değişen üslubunu, 'Appassionata Sonatı'nı araştıran ve tarama modeline dayanan betimsel bir çalışmadır. Ayrıca yaşamında, eserlerini etkileyen önemli unsurlara da yer verilmesi sebebiyle biyografik bir araştırmayı da içermektedir.

Betimleme yöntemi, tüm bilim kollarında ilk aşamayı oluşturur; amacı araştırma konusu olguları ve bu olgular arasındaki ilişkileri saptama, sınıflandırma ve kaydetmedir. Betimsel araştırmalar, olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların "ne" olduğunu betimlemeye, açıklamaya çalışır. Bu tür incelemeler mevcut durumları, şartları ve özellikleri olduğu gibi ortaya koymayı amaçlar. Buna 'tarama modeli' de denilmektedir. Verilerin analizi ve açıklanması suretiyle yorumlama, değerlendirme ve yeni durumlara uygulanacak şekilde genellemelere varma gibi işlemlere yer vermektedir. (Şen, 2005, s. 346)

4. Bulgular

Kempff, Brendel ve Horowitz'in kayıtlarına bakıldığında stil olarak birbirinden farklı üç kayıt görülmektedir. Kempff ve Brendel'in kayıtları stil olarak birbirine benzerken Horowitz'in onlardan çok daha serbest bir stilde yorumladığı düşünülmektedir. Kempff ve Brendel'in yorumlarında Horowitz'in kaydına göre daha az pedal kullanıldığı daha sabit bir tempoda çalındığı görülmüştür. Ayrıca Kempff ve Brendel'in kayıtlarında nüansların dengeli olduğu gözlemlenmiş, temaların karakter farklılıkları anlaşılır bir şekilde yorumlanmıştır. Yeni gelen tema ve bölmelerden önce hazırlık yapılmış, forma önem vererek yorumlanmıştır. Kempff ve Brendel'in kayıtlarında bölüm içinde tempo değişiklikleri olsa da aşırıya kaçılmamıştır. Horowitz'in kaydında ise üç bölümde de temponun, nota üzerinde belirtilmediğinde de zaman zaman değiştiği görülmüş, nota üzerinde belirtilen susların da bazı yerlerde pedal içinde kaldığı ya da yapılmadığı gözlemlenmiştir.

Tartışma

'Appassionata Sonatı', Beethoven'ın klasik stilden uzaklaşmaya başladığı bir döneme denk geldiği için elbette ki yorumlardan birine yanlış birine doğru demek doğru değildir fakat bir tercih yapılacak olursa Kempff ve Brendel'in kaydının dönemi daha iyi yansıttığı, Horowitz'in kaydının ise besteciden çok yorumla odaklı olduğu düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Beethoven, yaşamının her üç döneminde de form, stil ve yorumculuk açısından incelendiğinde öğretici ve gelecek nesillere yol gösterecek eserler ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada, bestecinin genel olarak yaşamı, üç ayrı dönemde incelenen eserleri ve stili, orta dönemde bestelediği ‘Appassionata Sonatı’nın form analizi ve yorumculuk bakımından üç ayrı piyanistin yorumu ele alınmıştır.

‘Appassionata Sonatı’, Beethoven’ın sağlığının git gide kötüleştiği bir dönemde bestelenmiş olup, bestecinin tüm sıkıntısını, karamsarlığını yansıtan bir eserdir. Sonat, klasik döneme ait bir eser olsa da romantik dönemde bestelenecek eserlerin bazı özelliklerinin sinyallerini vermiştir. ‘Appassionata Sonatı’nı bestecinin diğer sonatlarından ayıran bazı özellikler vardır. Bu özelliklerden bazıları, bileşik aperiodyk tema kuruluşu kullanılması; ayrıca serim bölmesindeki yan temanın ilk grubunun 1. temadan çeşitlenmiş olması dönemin eserlerine bakıldığında oldukça dikkat çekicidir. Yine o dönemde sık rastlanmayan sergi bölümünde gelen kadans cümlesinin ardından geçit getirilmeyip, temel fikir tekrar sunulmuştur. Birinci bölümde, oldukça geniş olan gelişme bölümünde temalar parçalanarak kullanılmıştır. Ayrıca Beethoven sonraki yıllarda besteleyeceği ünlü 5. Senfonisi’nin motifini (kader temasını) sonatın birinci bölümü içinde kullanmıştır.

Çalışmada, Beethoven’ın klasik formdan uzaklaşmaya başladığı dönemde bestelediği bu eser, tüm özellikleri ve farklılıkları ile birlikte incelenerek, yorumculuk açısından da ayrı açılardan değerlendirilmiştir. Böylece eserin daha iyi anlaşılması ve çalışmadan faydalanacak akademisyen ve müzisyenlere, form analiziyle birlikte yorumculuk tercihlerine ilişkin bir fikir sunulması hedeflenmiştir. Her ne kadar dönem olarak birçok açıdan değişimin yaşandığı bir dönem olsa da notaya, dolayısıyla bestecinin isteklerine bağlı kalarak ve klasik dönem stiline uygun bir düşünceyle eserin ele alınması sağlıklı, besteci odaklı bir yorumun temelini oluşturacaktır.

Kaynakça

- Altay, G. (2011). *Periyodik, Aperiodyk ve Karma Tema Kuruluşları*, Form Bilgisi Ders Notları. Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Altay, G. (2014). *Ludwig van Beethoven*.
<http://muziktarihindegezintiler.blogspot.com.tr/2014/09/ludwig-van-beethoven.html> (Erişim Tarihi: 13.05.2018)
- Bloomberg C. (2007). *Beethoven’s Piano Sonatas An Analyses of Compositional Trends from 1795-1822* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Washington State University School of Music College of Liberal Arts, Washington.
- Boran, İ. ve Yıldız Şenürkmez, K. (2010). *Kültürel Tarih Işığında Çoksesli Batı Müziği*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Caplin, W. E. (2000). *Classical Form*. Oxford: Oxford University Press.
- Çakıcı Uzar, A. (2017). Beethoven’ın Son Dönem Üslubu, Son Piyano Sonatları, ve “Op.106, Hammerklavier”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (33): 379-399.
- İlyasoğlu, E. (1994). *Zaman İçinde Müzik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karaçıl, V. (2010). *L. Van Beethoven’ın Op.90 Mi Minör, Op.101 La Majör, Op.109 La Majör, Op.110 La Bemol Majör Piyano Sonatlarının İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Anasanat Dalı, İzmir.
- Lockwood, L. (2013). *Beethoven Müzik ve Hayat (The Music and the Life)* (Kılıç, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Ludwig van Beethoven (2009). *Piano Sonata No.23, Op.57 "Appassionata"* <http://www.classicalnotes.net/classics3/appassionata.html> (Erişim Tarihi:17.12.2017).

Mimaroğul, İ. (2009). *Müzik Tarihi*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Şen, Ü. (2005). Sanat Eğitiminde Bilimsel Araştırma Yöntemlerinin Kullanılması, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1):343-360.

Youtube. Kempff, W. (1960)Stüdyo Kaydı. <https://www.youtube.com/watch?v=UCbLHfYkiwg> (Erişim Tarihi: 10.10.2020)

Youtube. Brendel, A. (1971) Stüdyo Kaydı. <https://www.youtube.com/watch?v=5knEJumGjNI> (Erişim Tarihi: 10.10.2020)

Youtube. Horowitz, V.(1959)Stüdyo Kaydı.<https://www.youtube.com/watch?v=nrYaWqdePXQ> (Erişim Tarihi: 10.10.2020)

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.